MIRJAMI TRILOOGIA

AIMÉE BEEKMAN

AIMÉE BEEKMAN

MIRJAMI TRILOOGIA

AIMÉE BEEKMAN

MIRJAMI TRILOOGIA

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN 1976

E
B 24 A

Kujundanud ja illustreerinud Uno Roosvalt

Teine trükk

(Esimene trükk: Väikesed inimesed, 1964
Kaevupeegel, 1966
Vanad lapsed, 1972)

I 70305–350 / M 901 (16) – 76 76

© Illustratsioonid, „Eesti Raamat" 1976

VÄIKESED INIMESED

1.

Mirjam tuli ärkvele, kuid silmi ei suutnud avada. Õieti ei taibanud ta veel midagi – alles nägi unes, et majataguses õunapuuaias lookles hiigelmadu, jäme ja aeglane. Madu oli sama pikk kui see aiasopp, kus kasvasid papa istutatud noor õunapuu, kümmekond marjapõõsast ning peenral akende all vaheldumisi kuningakroonid ja kollased võhumõõgad.

Öudse unenäo meenutusest hirmunud Mirjam tõotas endale, et ta ilmaski enam oma jalga aeda ei tõsta, kus koletud maduelajad põõsaste vahel looklevad. Parem möllab hoovil, mis majalaste poolt viljatuks kõrbeks trambitud. Seal, lagedal, kus ainult paju all ning prügikasti kõrval mõni rohututt kasvab, on kaugele näha ja pole karta ootamatut hädaohtu.

Kui kaua vihma ei tulnud, sai hoovis mõnusasti jalgu järele lohistada, tolm tõusis sambana teise korruse akendeni ja paljaid taldu paitas sametine pehmus. Kaua see lõbu kunagi ei kestnud – mõlema hoovi piirava puumaja elanikud tõstsid lärmi, sõimasid ning prõmmutasid aknaid kinni, nii et kitt pudenes.

Aga siiski on hoov kõige kindlam koht! Nii kui madu plangu alt välja vingerdama hakkab, on kohe näha ja saab tuppa varjule joosta.

Nüüd avas Mirjam hetkeks silmad, püüdis kinni valusheleda päikesekiire ja vajus taas rambesse roidumusse. Rõõmus päevavalgus jõudis kustutada kohutava mao kuju silme eest, ning Mirjam andus meeldivatele mõtetele. Veel kaks suve kannatada, siis tuleb kuldne sügis, millal temal, Mirjamil, on lõpuks ometi õigus saada vormimüts ja minna kooli. Neid kauneid unistusi süngesta-

sid vaid ema hiljuti öeldud sõnad, et kes esimese klassi lapsele jõuab uut portfelli osta – saad Loori vana ranitsa, see veel hea küllalt!

Viha ja nutt tõusid Mirjamile kurku, kui ta praegu sellele mõtles. Miks pole tema esimene laps? Miks peab tema õe vanadega leppima? Ta ju nägi, kuidas Loori talvel ranitsa otsas kelgumäest alla sõitis, nii et narmad taga.

Mirjam ohkas. Kuidas ta küll ihkas suurt, musta, hiilgava lukuga lakkportfelli, mille küljes peene paela otsas kõliseksid kellukestena kaks tillukest võtit, sama väikesed kui Mirjami nurgalukuga hoiukarbil, kus üksikud sendilised tukkusid.

Isa hakkas köhima, keeras ennast voodis ja tõmbas kärsitult tikku. Mirjami sõõrmeisse jõudis suitsulõhn. Nüüd kostis toa teisest otsast vaikset sosinat. Tähendab ka ema oli ärganud. Ainult vanem õde Loori nohises Mirjami kõrval endises rahus magada.

Mirjamile meenus möödunud öö, kui ta kolistamise peale virgus. Põles unise valgusega öölamp ja öösärgis ema läks paljajalu esikusse, et ust avada.

Isa tuli koju.

Tuikus ema ees magamistuppa ja vajus tasakaalu kaotades õdede raudvoodi otsale.

Mirjam, kes ripsmete vahelt piilus, nägi päris lähedalt isa kandilist, öölambi kumast rohekat nägu ja tinaseid silmi, mis näisid ainiti lapsele otsa vaatavat.

Mirjam kangestus, ei julgenud tekki üle pea tõmmata, isegi silmi sulgeda mitte.

Aga ei, isa siiski ei vaadanud teda. Ajas end vaevaliselt püsti klammerdus toruotsa külge ja tegi järgmise ebakindla sammu nii, et voodi temaga kaasa toa keskele sõitis. Õdede ase jäigi poolviltu, üks ots tükk maad seinast eemal. Mirjam haistis rasket mõrkjat lõhna ja kuulis, kuidas isa laia puuvoodisse rohmatas.

Mirjam avas silmad. Päikesevalguses näis kõik õine, nii unenäod kui tõestisündinu, kauge ja võimatu.

Sosistamine vanemate voodis ägenes, isa krabistas tikkudega, küllap pani uue suitsu ette. Ema oli vist öösel akna avanud, sest sinakas suits hõljus kardina vahelt õue.

Mirjam tundis igavust. Kuna muud paremat polnud parajasti ette võtta, asus ta ikka veel magavat õde tõgima. Ei kõssagi! Küll on tal ikka uni. Ise käib veel koolis! Nüüd surus Mirjam selja vastu seina, pani jalad vastu õe tagumikku ja hakkas Loorit ääre poole trügima. Vähemalt selleks kõlbab vihatud koht voodis – ema ütleb ikka, et sina oled väiksem, võid maha kukkuda ja sellepärast pead seina pool magama.

Õde ärkas. Nüüd võis karta näpistamist ja Mirjam pidas paremaks voodist välja hüpata.

„Tere hommikust, Mirjam," ütles kahvatu isa kähedalt, ent lahkelt.

„Soo," mõtles Mirjam, „püüab heaga, ei viitsi ju tõusta, et mulle rihma anda."

Mirjam hakkas isa tervituse peale valjusti nohisema ning jätkas riietumist aeglasemalt.

„Ole hea laps, mine mamma juurde ja palu ta käest viis krooni," lausus isa märksa närvilisemalt. Ta kartis Mirjami vastuhakku ja tõepoolest polnud tal veel tuju voodist välja ronida, et last võimaliku sõnakuulmatuse pärast nuhelda.

Mirjam ohkas. Talle hirmsasti ei meeldinud mamma käest raha nuruda. Aga seda tuli just temal teha, ja üsna tihti pealegi. Nagu ütles isa, armastab mamma Mirjamit ega suuda talle keelata.

„Küll on halb," mõtles Mirjam, „kui sind keegi armastab."

Milles see armastus seisab, seda Mirjam päriselt ei mõistnud. Võib-olla selles, et mamma teda vahetevahel vannitas või suvel maasikatega söötis. Igatahes meeldis Mirjamile märksa rohkem papaga olla, ehkki too väga vähe rääkis, selle-eest aga võttis teda igale poole kaasa.

Mirjam sai riidesse ja vaatas vilksamisi vanemate voodi poole, lootusega, et ehk isa käsk on unustatud. Aga ei! Isa kergitas end küünarnukkidele ja läkitas viivitavale tütrele kurja pilgu.

Mamma elas siinsamas, üle koridori.

Trepikoja kivipõrandast õhkus suvehommikule vaatamata jahedust, mis pani õhukeses sitskleidis lapse kergelt judisema.

Mirjam pidi end tublisti upitama, et ulatuda vajutama valgele kellanupule tumeda ukse kõrval. Uks oli sünge ja koridor hämar, ainult eemal, avatud paraadukse juures säras valgus – juba küllalt kõrge päike viskas teravnurkse laigu trepikoja põrandale. Teised lapsed jooksid parajasti müdinal mööda. Täna on pühapäev, keegi pesu ei kuivata, inimesed lahkemad, saaks trampida palju kulub. Küll oleks Mirjamgi meelsasti sedamaid õue tormanud.

Aga isal on väga valusa pandlaga püksirihm . . .

Mirjam kompas oma punnis taguotsa, mis parasjagu hell oli viimasest korrast. Kuidas Mirjam praegu ka ei püüdnud meenutada, mis eest teda tookord peksti, mitte ei tulnud meelde.

Uks avaneb.

Mis põnev maailm on mamma, papa ja onu korter! Kui seda rahaküsimist ei ole, on siin üpris mõnus.

Seintel imekaunid pildid, öisest merest, kus kuulaterna valgel sõuab üksik paadimees, või lootsikust, mis tõusva päikese poole

libiseb. Peenikeste jalgadega raamaturiiulil seisab metall-lukuga ja nahast kaantega piibel, mille vahel hoitakse laululehti. Raamatu lehtede varjust võib leida veel kuivatatud elupuuoksi ja pilte, kus tõsised inimesed lillede ja pärgade taga reas seisavad. Matustel tehtud, ütleb mamma nende kohta. Aga mis see matus õieti on, seda Mirjam ei mõistnud. Üks oli selge: inimene kaevatakse mulla alla. Igatahes Mirjam kohe ei tahtnud, et teda mulla alla sängitataks.

Kõige rohkem meeldisid Mirjamile siin, mamma, papa ja onu Ruudi kodus, klaassilmadega topised ja arvutud põdrasarved, mis piltidega vaheldumisi seinu kaunistasid. Kui Mirjamil õnnestus mamma juures üksi tuppa jääda, ronis ta ilmtingimata jalgupidi punase plüüšriidega polsterdatud, puunikerdustega sohvale ning puudutas sõrmeotstega neid imelisi vaikivaid linde.

Nii oli ta neid palju kordi vaadanud ja käega katsunud, kuid ükskord juhtus õnnetus. Üks topis kukkus seinalt põrandale ning pudenes laiali. Uhkest linnust sai sule- ja takupuru hunnik, klaasist silmad veeresid kõrinal laiali ja ümberringi hõljus paksu tolmu.

Mamma pahandas koledasti, ütles, et Mirjam on halb laps, et lõhkus ära kalli sakste kingituse.

Aga mis loomad need saksad on, seda mamma miskipärast ei ütelnud. Kui Mirjam söandas küsida, sai ta mammalt vastuse asemel kere peale. Seda ei saanud võrreldagi isa peksuga: mamma ei löönud püksirihmaga, millel valus pannal, vaid võttis vaasist tolmunud paberroosid ja nähvas nendega paar korda. Ei nahatäis ega midagi, rohkem niisama kombe pärast.

Tugevat ja toimekat mammat kartsid kõik peale Mirjami. Tüdruku nahk oli küllalt pargitud, et mamma nagu muuseas ettevõetud nuhtlemisi ei mikski pidada. Teistega oli mamma karmim. Ta käsutas kõiki – papat, majarahvast, see tähendab üürilisi, käsutas ka poisse, see tähendab onu Ruudit ja isa. Emagi sai mamma kärkimist tihtipeale kuulda.

Mirjam imestas tükk aega, et kuidas küll keegi mammale vastu ei hakka. Viimaks taipas: kui mamma pahandab, ei anna ta raha – ei papale, kes päevad läbi värkstoas tööd teeb, ei poistele, kes mamma sõnade järgi mõlemad parajad hädavaresed on.

Ilus pikakasvuline mamma käis alati sirgelt, palmis juuksed ikka ühteviisi kukla peale krunni ja armastas hullupööra läikivaid riideid.

Kui mamma linna läks, paistis ta sama hirmuäratav ja uhke nagu pastor kirikus, sest ka mamma kandis musta mantlit, ainult et siidist. Pastorimütsi asendas kitsa äärega must õlgkübar, mis

päikeses sätendas. Käe otsas kõlkus tal lahmakas, pika sangaga must käekott ja jalas helkisid hallid siidsukad.

Ent täna oli mamma salkus ning õlgadelt rippus tal läikivate servadega punane hommikumantel. Ta toimetas parajasti köögis, kus laualt sööginõusid kokku korjas. Sai ühe nurga lagedaks, sirutas käe pooliku pudeli järele, võttis istet ja kallas pitsiklaasi täis. Selle tühjendanud, toetus ta küünarnukkidega lauale ja päris ukse juures kohmetult ootavalt Mirjamilt:

„Kas saadeti raha küsima?"

Mirjam hingas kergendatult, et mamma ise taipas, aga samal ajal pitsitas miski seletamatu äng kurku ja pisarad tikkusid vägisi silma.

Mirjamile pikemalt tähelepanu pööramata rühkis mamma hõlmade lehvides teise tuppa. Kobas sügavas taskus ja hakkas nurgas seisva mitme lukuga kapi ust avama. Võttis aega, enne kui kimbust leiti igale lukuaugule õige võti ning paks uks järele andis. Mirjamil kulus oma hoiukarbi avamiseks märksa vähem vaeva.

Mirjam veidi pelgas seda nurgas lõmitavat mürakat. Mitte kapi koletult paksude seinte pärast, mis seestpoolt tumesinise riidega vooderdatud. Ei, Mirjamile muutus see riist ebameeldivaks sellest korrast, kui ta kappi puudutas. Ta lausa võpatas tookord ja tõmbas käe kiiresti tagasi, sest kapp oli jäiselt külm!

Mamma ulatas talle kolm krooni.

Mirjam ei sirutanud kätt, et raha vastu võtta.

„Noh?"

„Isa käskis viis tuua," ebales laps.

Mamma ulatas sõna lausumata kaks puuduvat krooni ja virutas külma kapi ukse mürtsuga kinni.

Mirjam kadus tuulena toast. Järgmisel hetkel asusid viis krooni veel voodis lesiva isa käeulatuses öökapil.

Tusane ema tuli köögist magamistuppa ja jäi küsivalt vaatama.

Isa noogutas talle.

„Kas külma kapi raha muudab ema rõõmsamaks?" mõtles Mirjam ning piilus emale otsa. Esialgu polnud ema näol meelemuutust märgata.

Mirjam tüdis ootamast ja lippas hoovi peale.

Ent jalgade lohistamine tolmus ei pakkunud enam lõbu.

Küll on halb, kui sind keegi armastab! mõtles Mirjam.

2.

Naabriperemehe Pilli tütar Riina seisis keset õue. Mirjam nägi teda otsekohe, kui ennast rinnutsi aknale vinnas. Riina püsis keset käratsevaid lapsi kui klantspildi ingel. Ta oli malbe Pühapäeva Hommik ise – puhas ja pidulik oma roosa volangitud kleidi, valgete sokkide ja nööbiga lakk-kingadega. Mirjamil jäi kadedusest hing kinni. Seda enam et lastest keegi teda aknal tähelegi ei pannud, kõik vaatasid, pea viltu, kriimud käed seljal, – Riinat. Ainult Peeter üksi kõndis eemal ja sihtis tujutult ragulkaga pajuokstesse.

„Riina!" hüüdis Mirjam.

Riina pöördus akna poole ja temaga koos ka teised lapsed. Riina silmad olid heledast päikesest pilukil nagu nurrulööval kassipojal ja suure, kitsaste huultega suu nurgad mõnust lausa kõrvuni kerkinud.

„Kuhu sa lähed?" küsis Mirjam.

„Pühapäevakooli!" hõikas Riina ülemäära valjusti vastuseks, nii et see pidi ka hoovi piiravatesse avatud akendesse kostma.

Kooli – see sõna vapustas Mirjamit.

„Ma tulen ka!"

Riina tõmbas ühe suunurga põlglikult allapoole ning kostis suuremeelselt:

„Aga tee kiiresti!"

Mirjam kadus aknalt. Järgmisel hetkel küüris ta kangelaslikult harja ja seebiga oma katkikukutud, kärnas põlvi.

„Kuhu nüüd?" imestas ema.

„Pü-ha-päe-va-kooli!" teatas tütar uhkelt.

Ema tõi pikemalt pärimata puhta kleidi ja valged põlvikud. Et ärataotud ninadega kingad tuli jalga panna, polnudki nii hull, halvem oli auk sokikannas, mis loksuvast jalavarjust igal sammul välja vilksatas.

Aga juba pasundas läbematu Riina akna taga.

„Mi-ir-jam!"

Pidulikkust näole manades astus Mirjam välisuksele.

Lapsed asusid teele.

Riina ingellikkusest tummakslöödud jõnglaste summ sai hääle tagasi ja naeris paremat jalga liipavale Mirjamile avalikult järele. Mirjam näitas neile Riina selja taga rusikat.

Tänaval pööras Riina kõrgi aeglusega pead viletsa kaaslase poole ja küsis:

„Mis su jalal viga on?"

„Jooksva," vastas Mirjam süngelt.

„Phh," tegi Riina.

Loll, mõtles Mirjam, ta ei oska aimatagi, et ma lihtsalt varbaid konksus hoian, siis king ei loksu ja auk kannas ei paista välja.

Igatahes muutus Mirjam piduliku Riina kõrval mõõdukamaks ega silitanud tee peal ettejuhtuvaid kasse.

Mirjam läks üldse kolmandat korda kirikusse.

Esimest korda viibis ta seal ristimisel. Ise ta seda küll hästi ei mäletanud, aga kodus oli sellest hiljem mitu korda räägitud. Mirjam olevat õnnistamise ajal õpetaja rinnal jämeda keti otsas rippuvast ristist kahe käega kõvasti kinni hakanud ja seda kõigest jõust sikutanud. Õpetaja muianud ning öelnud pärast emale, et sellest lapsest kasvab suur inimene. Seda juttu armastas Mirjam kuulata, sest talle meeldisid suure kasvuga inimesed. Näeb hästi kaugele ja ulatuks pingutamata üle plangu teise naabri, peremees Taaveti aias õitsvaid valgeid liliaid vaatama.

Teist korda käis Mirjam kirikus möödunud jõulude ajal. Tohutu ruum oli rahvast pungil ning leitsakuline õhk lämmatas hingamist. Suurest metsast toodud kuuskedel altari kõrval põlesid jämedad küünlad ja levitasid uimastavat vahalõhna.

Mirjamile üldiselt meeldis kirikus, kui seal ainult seda õpetajat poleks olnud, kes nii pikalt ja igavalt rääkis. Pühadest asjadest jutlust pidades moonutas hingekarjane häält, sõnad olid justkui valu ja piina täis. Tundus, et kohe peab mingi õnnetus juhtuma. Just täpselt niisamuti ei kannatanud Mirjam koera ulgumist kuulata.

Kui onu Ruudil oli hea tuju, tegi ta mõnikord õpetaja kõneviisi järele. Ta ei pidanud aga hoopiski igavat jutlust, vaid tegi nalja, mis kõiki lõbustas. Neil puhkudel sai papa mustast kaabust pastorimüts. Onu Ruudi pani selle pähe tagurpidi, põhi vastu pealage. Kaabu servad kujutasid lopergust aupaistet. Seesugune peakate tegi onu Ruudi kõhna, viltuse ninaga näo veelgi pikemaks.

Ja Mirjam mõtles: miks ei võiks onu Ruudi kirikus rahva ees seista, papa kaabu põhjapidi peas, – ükski ei võitleks pealetikkuva unega ja keegi poleks kurb.

Mirjam istus vaguralt Pilli Riina kõrval pühapäevakoolis, vaatas pehme lõuaga pastorit ja kuulas jutlust kõrberännakust, Moosesest ning taevamannast, millel olnud meekoogi maik. Mirjami kõht oli täis, teda söögijutt ei huvitanud ning ta hakkas kiriku sisemust silmitsema.

Kõige kaunim paistis talle altar ja selle tagaseinas läbipaistvad värvilised klaaspildid. Nendel seisid ilusad, kurbade nägudega inimesed ohtraisse riidevoltidesse mässituina. Mirjamit pani imestama, et neil küll rikkalikult riiet ümber, aga jalad selle eest peaaegu paljad. Keskmisel, kõige suuremal pildil asus ristilöödud jumalapoeg. Vägev Pilaatus lasknud ta preestrite nõudel tappa –

nii oli ema jõulude ajal kirikus tütardele seletanud. Tähendab Jeesus ristil on surnud, aga miks pole ta mulla alla maetud nagu mamma tuttavad, kelle matusepilte Mirjam piibli vahel nägi? Võibolla seal maal jälle ei tehta uhkeid paberlilli ja kohevaid pärgi, mida jumala poja hauale panna. Sellepärast jäigi ristile rippuma.

Nüüd läks natuke lõbusamaks. Õpetaja jagas lastele laululehed. Vasakul pool istuvaile poistele anti sinised, paremale – tüdrukutele ulatati roosad. Kuna Mirjam veel suurt lugeda ei osanud, keeras ta paberit nõutult näppude vahel ega mõistnud sellega midagi peale hakata. Ta heitis pilgu Pilli Riina poole. Riina hoidis laululehte kahe käega nina ees ja tegi näo, nagu taipaks, mis seal kirjutatud on. Mirjam arvas, et tema igatahes ei hakka seda lehte moepärast nina all hoidma, viib parem koju ja teeb sellest roosad purjed valgele laevukesele, mille papa talle kasepuust voolis. Kui seda ainult purjedeks väheks ei jää . . .

Sel ajal kui Mirjam endamisi mõtiskles, laulsid lapsed oreli saatel ja õpetaja üürgas kõva häälega kaasa. Nüüd hakkas pastor järgmisi lauluridu ette ütlema.

Mirjam aga mõtles, et laeva purjed peavad tingimata suured olema. Siis jaksavad tuult haarata, saab kihutada nii, et kõrvus kohiseb.

Korraga lõhestas laulupausi kõlvatu hääl.

Mirjam ehmus ja vaatas kohkunult ringi. Poisid kukkusid lagistama, tüdrukud itsitasid pihku ja pistsid pead kokku. Õpetaja vaatas Mirjamile vihaselt otse silma sisse ning orelimängija pidi pärast naeru vaibumist veel kord noodi üles võtma.

Mirjam arvas nüüd, et ega tal siin enam midagi teha pole. Las laulavad pealegi karjas pühi laule, temale meeldib igatahes rohkem iseseisvat elu elada.

Ta tõusis ja läks ukse poole. Sammus lonkamata, jõudnud katkise sokikanna vahepeal unustada. Tuli rõskest kirikust välja ja keksis ühel jalal treppidest alla, varjust päikesesse.

Kirikust koju jõudnud, jutustas Mirjam mammale, kes talle esimesena vastu juhtus, kogu loo. Mamma naeris nii, et silmad märjad. Mirjam polnud teda kunagi nii heas tujus näinud ning uudistas, ümar kõht õieli, käed seljal, lõkerdavat mammat.

Mirjam ise oli üsnagi kurb, sest tema ja ema hommikune ühistöö oli luhtunud. Valged põlvikud määrdunud, küünarnukk marraskil ja must, kuna just koduväravas oli Mirjamile vastu tormanud üks tuttav koer, kes lapse jällenägemise rõõmutuhinas pikali oli jooksnud.

Naeruhoo vaibudes laskis mamma kõva käe Mirjami õlale vajuda ning lausus, et nüüd ta tunneb – Mirjam on t e m a lapse-

laps! Tema kalli esimese poja tütar, sest Mirjam on väga tema, mamma moodi.

Mamma võttis kalli lapselapse käe kõrvale, haaras nagist võtme, mis sama pikk kui Mirjami käsi sõrmeotstest küünarnukini, ja nad läksid toast välja.

Mirjami rõõmuks peatuti salapärase veinikeldri ukse ees, mille lukuauku parajasti mahtus Mirjami nõbinina. Veinikeldri lukk punnis vastu hiigelvõtmele mamma tugevas peos. Mamma sai siiski võidu ja uks avanes roostese kriginaga.

Trepialusest lõi vastu jahedust ja hallituselehka. Seinajuppidega kahte ossa jaotatud ruumi esimeses pooles seisid pikad riiulid loendamatu arvu pudelite ning purkidega. Riiulite all kõrgusid kahel pool seina ääres kartulisalved, kus Mirjami must kass Murr kord omasuuruste rottidega ennastsalgavat võitlust oli pidanud. Keldri esimeses pooles mahtus sirgelt käima. Teises ruumis, trepiastmete aluskülgedest lae all, sai ainult Mirjam igal pool seista. Mammal aga polnudki vajadust selles keldriosas püsti olla, korvidesse punutud punnis veinipudelite vahel seisis tema jaoks tammepuust pakk. Sellel armastas ta istuda ja omatehtud marja- või õunaveini mekutada.

Mamma süütas küünla ja nüüd nägi keldrit täpsemalt: kõik paksust hallitusest roheline – seinad, salved, paeplaatidest põrand, tolmunud pudelid ja purgid riiuleil ning isegi korvidesse punutud vulksuvad anumad. Ainukesena püsis puhta ning pruunina mamma tammepuust iste – kõige tarvitatavam ese siin keldris.

Mamma ühendas peenikese punase lohvi veinipudeliga ning hakkas ahnelt imema. Esimese janu süvenenult, hinge tõmbamata kustutanud, ulatas ta voolikuotsa Mirjamile.

Vein maitses tõesti hea. Niipea kui Mirjam mõne sõõmu tõmbas, tundis ta mõnusat soojust, taandus keldri judinaid tekitav niiskus ja hirm salvedes hulkuvate kassisuuruste rottide ees.

Mirjam tõmbas veini oma äranägemise järgi. Mamma ei katkestanud teda. Kui Mirjam joomise lõpetas, naeris mamma soosivalt ja tähendas, et issanda verd on siin igatahes rohkem kui kirikus. Kuna juba jutt kiriku peale läks, ütles mamma, et see on lollide koht, kuhu selge aruga inimene läheb ainult siis, kui tal asju ajada – noh, ristima, leeri, laulatusele ja matustele.

Mirjam imestas, et küll see issand pidi ikka suur olema, vähemalt nagu kahekorruseline kivimaja, et tema verd mamma veinikeldrisse kui ka kirikusse jätkus. Mirjami pärimisele vastas mamma, et kirikusaksad nimetavad veini issanda vereks, sellepärast temagi. Tegelikult on see käärinud mahl, muud ei midagi. Mirjam pettus rängalt – ka kirikus aetakse udujuttu.

Järgmisel hetkel tundis tüdruk iiveldust kerkivat. Mamma aga pakkus veel veini. Mirjam vastas kõvera suuga, et tema tahab nüüd koju. Tõmmanud veel ühe tubli sõõmu, nõustus mamma keldrist lahkuma, et vaevalt jalul püsivat last koju viia. Tavaliselt korra suhtes ükskõikne mamma riputas lohvi hoolikalt naela otsa. Seejärel kustutas küünla. Saatnud Mirjami enda ees välja, vajus ta kogu kehaga raskele rauduksele, mis nüüd kuulekalt sulgus. Ainult võti krigises kaeblikult lukuaugus. Tuikuva Mirjami käekõrvale võtnud, hakkas mamma laulma oma lemmiklaulu:

„Noorus on ilus aeg,
noorus ei tule iial tagasi . . ."

Keldrikoridor kõmises vastu ja pesu rullivad naised taandusid igaks juhuks eemale. Kojamutt paotas uudishimulikult ukse ja piilus välja. Tema hundikoer kasutas juhust ning lippas, saba sorgus, hoovile. Otsekohe hakkas sealt kostma hirmsat kisa. Kass Murr oli jälle kord koera kätte saanud! Koer kihutas ringiratast, tolmupilv kannul, nuhtlev kass küüntega turja katkumas. Mamma ei lasknud end millestki häirida ja üürgas edasi:

„Ei tule, tule ta,
iial ei tule ta,
noorus ei tule iial tagasi . . ."

Aga Mirjam nägi ähmastatud vaimusilme ees pandlaga püksirihma ja ohkas raskelt.

Vähemalt pühapäevakooli õnnetu lõpu jätab ta enda teada. Mis mammale meelepärane, ei pruugi emale hoopiski mitte meeldida. Elu läheb päris hapuks kätte, kui ei oska teiste tuju ja tahtmist ette aimata.

Nii mõtles Mirjam, kui ta laulva mamma käekõrval toa poole vantsis.

3.

Pühapäev oma laia eluga kadus minevikku, algas argipäev, ja Mirjam läks papa värkstuppa tööle.

Ta marssis üle tolmuse hoovi ja astus paeastmeist alla eesmaja keldrikoridori. Kojamuti uksest möödus kikivarvul, et teda ei kuuldaks ning et eit oma uudishimulikku nina ukse vahelt välja ei pistaks. Mirjam kohe ei sallinud, kui tal silma peal hoiti. Vähemalt see tegi Mirjamile rõõmu, et kojamuti hundikoer oma väge-

vatele kihvadele vaatamata kassi kartis. Sellepärast otsis Mirjam ikka Murri üles ja võttis kaenlasse, kui keldrikoridori asja oli.

Paremal seina ääres lösutas pesurull, tolmunud kivimürakad raskuseks kägisevas kastis. Kui mõni majaelanik pesu rullis, tuli Mirjam ligi, et kuulata kivide ühetoonilist mütsumist. Neil puhkudel puges ta hämarasse nurka, kus sai kinnisilmi omaette olla. Mirjam kuulas ja mõtles valgetele hobustele, tervele karjale valgetele hobustele, kes lakkade lehvides kappavad valgetel teedel. Mirjam ei teadnud, miks need loomad tal hinge hellaks tegid.

Täna ei olnud siin kedagi ja Mirjam tegi pesurulli tagumise nurga juures, pilkaselt pimeda sopi kohal, igaks juhuks pika hüppe.

Otse koridori lõpus kumas mamma trepialuse veinikeldri uks. Mirjam ohkas.

Ta astus raske ukse juurde ja proovis, kas nina ikka lukuauku mahub. Mahtus! Küll on hea, et lapsi nina pihta ei lööda, muidu oleks see sama valus ja paistes kui tagumik eilsest keretäiest. Võiks jääda teravate servadega võtmeauku kinni, seisa siis, nägu vastu säbrulist lukusilti. Õhtul võib veel madugi välja roomata . . .

Nina mõõdetud, pööras Mirjam vasakule. Hea, et papa oli vedruga vaheukse lahti teinud ja haagiga seina külge kinnitanud. Mirjamile käis selle avamine üle jõu. Küllap papa teadis, et tüdruk tuleb. Oli ju tööpäev.

Mirjam astus koridoriharu pidi värkstoa poole. Kõristas sõrmedega puukuuride laudseintel ja tundis end päris julgena – siin oli kuivem ja valgem.

Papa seisis kruustangide juures. Mirjam hiilis ta selja taha ja sikutas nahkpõllest. Papa vaatas tagasi, lükkas traatraamiga prillid otsmikule ja naeratas.

„Ma tulin sulle abiks," teatas Mirjam.

„Tubli, tubli," kostis papa ja tõstis Mirjami tema kohale, töölauale, väikesele riidega kaetud alasile istuma.

Papa jätkas viilimist.

Mirjam võis ringi vaadata.

Ääsil hõõgusid söed, sealt levis halli ruumi õdusat soojust. Teinekord, kui papa rauda kuumutas, tegi ta lõõtsaga koldes tuult ja pärast tagus punast metalli suure vasaraga, nii et sädemed lendasid.

Hoopis etem kui säraküünalde põlemine jõulude ajal.

Kaks trapetsikujulist, paljude pisikeste ruudukestega akent, mis töölauda valgustasid, lasksid tänavale vaadata. Värkstoas istumisega oli Mirjam kõiki ümberkaudseid inimesi jalgade järgi tundma õppinud, sest kõnnitee paeplaadid kulgesid täpipealt aknalaua kõrgusel.

Näe, läheb Uno, jalad nagu neegril soonised ja pruunid. Kojamutt tatsab pikaldaselt, kahele poole õõtsudes justkui part. Seelik pikitriibuline, peaaegu maani, jalas nii suvel kui talvel mustad villased sukad ning pastelde moodi nööridega tuhvlid.

Ah mis kaunis! See on ju naabriperenaine, ilus proua Pill, Riina ema! Tema kõpsutas kontsadel ning volang roosa kleidi sabas lendles kord vasakult, kord paremalt ette.

Pilli-proua järel ilmus Mirjami vaateväljale Latikas. Pärast seda kui talle vabrikus miski pähe oli kukkunud ning ta töölt lahti oli lastud, vaarus vanamehe pikk ja kondine kuju ühtelugu maja ees. Ta väljaveninud töllakil käed paistsid hästi aknasse, kui lapitud kottades ning narmendavates pükstes jalad abitult teed kompasid. Isa astus samuti, kui öösiti tuli. Latikas seevastu ei haisenud kunagi viina järele nagu isa, sest vanamehel polnud raha. Tal polnud mammat, kes kroone annaks. Tema pidi hoopis mammale raha andma. Põllulapp, kus Latika käbe teinepool maasikaid, kurke ja vaarikaid kasvatas, andis suvel nii palju, et nad vanamehega leiba said ja poolpimeda toauberiku eest mammale üüri jõudsid maksta. Talviti käis Latika naine pesu pesemas, vanamees istus toas pliidi ees ja kõigutas ennast ikka ettepoole ja tahapoole, kas või hommikust õhtuni.

Mirjamile ei meeldinud Latikate tuba, kus räbalatekk viletsat voodit kattis. Aga ta käis siiski mõnikord seal, sest Latika naine näitas talle kirevaid klantspilte – Ameerikast saadetud! Mirjam uuris võõraid marke ja rasvaseid templeid ning imestas, et Latikate tütar, kes nii uhkeid postkaarte jõuab osta, vanadele raha ei saada.

„Küll ükskord saadab," lootis vana Latikas.

„Põle aega saata," lõi vanamutt käega ja vaatas kõrvale.

Mirjamil oli kohe kahju, et ta kirjutada ei osanud, teataks sinna Ameerikasse Latika tütrele, et nii ja naa, vanad puha hädas. Sest äkki preili pole sinna ookeani taha kuulnud, et vana Latikas vabrikust lahti lasti?

Papa värkstoas töölaual istus koos Mirjamiga ka tüdruku ihukaitse – kollaste silmadega must kass Murr. Aga temal polnud õiget püsi. Juba silkaski koridoride pimedusse, kus jultunud rotid vajasid korralekutsumist.

Papa pidas töös vahet ja pani piibu ette. Kaua sättis ta parajat tuld ja tõmmet. Istus suurele alasile ääsi ees ja viskas jala üle põlve.

„Noh," ütles ta, „nüüd on vist sinu kord."

Mirjam ronis kribinal laualt maha, lohistas naelakasti kruustangide ette, et ulatuks, ja vaatas küsivalt papale otsa. Papa kobas

nahkpõlle taskus, leidis materjali. Mirjam võttis papa peost rauatüki ja asus ametisse. Keeras kruustangid kahe käega lahti, pani metalli vahele. Hoidis seda ühe käega kinni ja kruvis teisega tööriista mokad kokku. Tõsine ja raske töö võttis Mirjami lausa nohisema.

Nii. Rauatükk on paigal. Kõigepealt kopsis haamriga, siis viilis, lihasehakatised pingul.

Mirjam ei teadnud, mis sest saama pidi. Arvas, et ehk miskit ikka tuleb, ja rügas edasi.

Papa istus alasil, popsutas piipu ja muheles.

Mirjam teadis, et kui tema töö ei õnnestu, siis papa teeb sellest pärast kindlasti toreda asja: kuumutab, taob ja venitab metalli, kuni see mingi imelise loomana elama hakkab. Papa tehtud rauast mänguasju hoidis Mirjam raamatukapi riiulis, ainult ema pahandas, kui neid nägi, tema ei saanud aru, et need loomad on.

Emale ei meeldinud ka Mirjami värkstoas istumised, et laps määrib riideid. Aga kui papa Mirjami jalutama viis, oli ema sellega isegi väga päri.

Küll on õnn, mõtles Mirjam, et papa enda poisid nii suured on. Onu Ruudi jalutab pruutidega, isal on ema, ja papa on päris Mirjami päralt. Mirjam arvas, et tema endale ilmaski peigmeest ei võta, eluaeg jalutab papaga.

Paraku määriti Mirjamile juba praegu peigmeest kaela. Emal käis külas ta kooliõde, üks poiss käe otsas – seda tüdrukule topitigi, kästi hästi läbi saada. Et aga Mirjam oma vesise ninaga austajat silmaotsaski ei sallinud, kasutas ta iga parajat momenti, et poiss igaks juhuks läbi kolkida. Peigmees oli sepatööd teinud Mirjamist tükk maad nõrgem, kartis tüdrukut koledasti ja kukkus sedamaid tönnima, kui ta pruudiga kahekesi jäeti.

„Puhkame, puhkame, hakkame jälle," sõnas papa, nähes, et laps kruustangidega mässamisest ära väsis.

„Olgu peale," nõustus Mirjam ja laskis papal end tõsta riidega polsterdatud väikesele alasile töölaual.

Mirjam jälgis papat, kes piibutuha sepakoldesse puistas ja ise kruustangide taha seisis. Papa paistis Mirjamile sama ilus kui jumal, keda ta klantspiltidel küllalt näinud. Ainult et jumal ei teinud vist kunagi tööd, sest ta riided polnud määrdunud nagu papa sinine tööpluus, mis oli õliplekiline ja sädemetest kõrvetatud.

„Mis loom siit küll täna tulema peaks?" arutas papa ja vaatas toorikut vastu valgust.

„Hobune!" palus Mirjam.

„Kui hobune, siis hobune," nõustus papa ja naeratas.

See papa viis vaikselt naeratada tegi Mirjami südame millegipärast hellaks. Sest inimesed naeratasid ju nii harva. Papa suutis ühtelugu naeruse näo teha, tükiks ajaks kohe, nii et ta näole jõudsid koguneda kaks rikkalike kurdudega kortsulehvikut, mis mõlemad hakkasid hargnema silmanurkadest ning levisid üle põskede ja otsmiku.

Papa suutis naeratada vaatamata sellele, et tal oli kärkiv mamma ja kaks hädavaresest poega. Võib-olla papa ise ei arvanudki, et tal on pojad aia taha läinud?

Papa on midagi muud kui peigmees, otsustas Mirjam. Tema juures saab värkstoas kükitada, tema viib teinekord kinossegi ja Pika Torni juurde.

Kinos istusid nad papaga alati just nii kaua, kui see Mirjamile meeldis. Mõnikord sai tüdruk laginal naerda, kui pildis üks paks ja lühike, teine pikk ja peenike mees teineteist klohmisid, kukkusid, üle diivani veeresid ja muid naljakaid tempe tegid. Juhtus aga, et igavaks läks, keegi kedagi taga ei ajanud, sikutas Mirjam papat käisest ja sosistas, et seks korraks on isu täis. Papa ei vaielnud kunagi vastu ja nad läksid teineteise käest kinni hoides pimedast saalist välja.

Pika Torni vaatamisest Mirjam seevastu naljalt ei tüdinud. Kõigepealt juba teekond oli huvitav. Sai ka maiustada; papa ostis teeäärsete kärucitede käest mahlaseid maasikaid, sügise poole jälle õunu või marju, mis koduaia viljadest rohkem maitsesid. Ainult papa omakasvatatud tomateist ei teadnud Mirjam paremaid.

Pika Torni juurde tuli minna läbi madala männiku, mille lõppedes algasid prügimäed, kus kitsa ja käärulise raja ääres vohasid kobrulehed ja takjad.

Mirjam polnud kunagi salapärasele Pikale Tornile päris juurde pääsenud. Teed tõkestasid järsukaldalised saviaugud, mille liikumatus põhjatus vees peegeldus taevasse sirutuv nooljas kiviehitus. Kunagi polnud Pika Torni juures näha inimesi, ehkki ta kõrval mõned madalad hooned lösutasid.

Onu Ruudi ütles kord, et see polegi kellegi torn, vaid mahajäetud tellisevabriku lagunev korsten. Mirjam pettus hirmsasti ja otsis papalt lohutust. Viimane jäi kindlaks ja nimetas nooljat ehitust endiselt Pikaks Torniks.

Ent kahtluse seeme oli külvatud.

Saa nendest inimestest aru, mõtles Mirjam murelikult. Kes vaatab otse, kes ümber nurga?

Sel ajal sai metallitükist papa krobeliste näppude vahel loom, kelles Mirjam nägi lehviva lakaga kappavat hobust.

Tööpäev värkstoas lõppes.

4.

Tänavapoolses puumajas elas Bachide perekond, kelle võsu, punapäist Heinzi, Mirjam ei sallinud. Mirjam polnud selline inimene, kes ilmaasjata kedagi vihkama hakkab, ikka pidi kindel põhjus olema. Nii ka siin.

See juhtus Mirjami kauges lapsepõlves, tüdruk oli vaevalt kaheaastane, kui ta kord liivakastis mängis. Mirjamist neli aastat vanem Bachi Heinz, kes juba tol ajal salakavaluse poolest silma paistis, hiilis plika selja taha ja koksas talle haamriga pähe. Mirjami kisa peale lükkas ta tüdruku kummuli ja lõi veel, mitu korda kohe, ja ikka pähe, nii et liivakooke küpsetanud vastaspool uimasena maha jäi.

Mirjam ei unustanud Heinzi kuritegu.

Juba aastaid haudus ta kättemaksu. Aga neetud lugu – hammas ei hakanud peale. Tema kasvas tugevamaks, poiss veelgi enam.

Tuli kaval olla. Tüdruk tegi näo, et ta liivakasti vahejuhtumi sootuks unustanud on. Mängis teinekord isegi Heinziga, käis vähetevahel tema koduski.

See Bachide korter tundus Mirjamile üpris imelikuna. Mitte sellepärast, et seal Linda Bach, Heinzi ema, laiskelajana pooled päevad aknal rinnutas, mistõttu tuppa vähe valgust pääses. Ei. See tavaline tuba-köök paistis eriskummalisena selle tõttu, et korteris elas kolm inimest, aga voodeid seisis neli. Üks ase paiknes köögis, kuhu jõudis vaevalt päevavalgust läbi klaasruudukestega ukse, mis tuppa viis.

Heinz seletas, et kui emal on „Gesellschaft", siis magab tema köögis. Tihtipeale isa ka, sest tema ei armastavat pummeldada. Mirjam ei saanud aru, mis sahvt seal koos käib, ning otsustas teinekord oma silmaga vaadata.

Võimalus avanes varsti. Mirjam juhtus Heinzi juurde tulema, kui tagatoas parajasti lõbutseti. Vaheuks seisis riivis, kuid lukud ei suutnud pidada hääli. Mirjamini kostis selgesti klaaside kõlinat ja saksakeelset juttu.

Mirjam jäi teraselt kuulatama. Mamma hääl! Vaene mamma, mõtles Mirjam, nüüd jõudsin mina sinu saladuse jälile.

Mammaga juhtus teinekord sedaviisi, et ta kadus terveks päevaks, vahel isegi ööks kuskile pidutsema. Kui ta väga kauaks ära jäi, saatis papa onu Ruudi naisele järele. Kõiki tavalisi mamma kohti teati üleüldiselt. Aga eks see hoolitsus tüütas mamma jällegi ära, taipas Mirjam. Nüüd võttis kätte, hiilis õueväravast välja, tuli poemees Raasu vürtspoe akendest tasahilju mööda ja lipsas ees-

maja paraaduksest sisse. Et mamma kodule nii lähedal mõllab, seda ei osanud papa ega isegi onu Ruudi aimata.

Lapsed leidsid klaasruudukestega ukses ühe katmata pilu ja upitasid tagatuppa vaatama. Vilksatas mamma, ühe isanda kukal ja selgesti paistsid Bachi Linda jämedad käsivarred, mis laual õrnade viinaklaaside vahel puhkasid.

Laste piilumise katkestas Heinzi isa ilmumine. Mirjam tundis kohmetust ja taandus kapi nurga varju, hämarusse. Härra Bach, sakslane, kelle tohutu nina kitsas näos enamiku pinnast enda alla võttis, riputas raudteelasemütsi varna, suunas kurvameelse pilgu Mirjamile ja lausus:

„Guten Abend, Knöspchen."

Ikka tervitas ta Mirjamit sama imeliku sõnaga. See „knöspen" viis Mirjami mõttele, et ehk härra Bachi tähendus käib tema nospli kohta, ja tüdruk puhastas seda kuuldes alati hoolikalt taskurätiga nina. Täna aga meenus Mirjamile korraga, et onu Ruudi nimetab vastasmaja peretütart Knospeks. Too Knospe, pärisnimega Krundi Diana, vana inimene, juba kolmekümnene, pikkade jäsemete ja kahvatu näoga naisterahvas, erines Mirjamist niivõrd, et ühteviisi hüüda neid kuidagi ei kõlvanud. Mis puutus ninadesse, siis Diana terav ja soolatüükaline poleks üldsegi mahtunud mamma veinikeldri lukuauku nagu Mirjami nõbi.

Mõni aeg hiljem sai Mirjam selles loos selguse.

Mamma soovinud, et Loori ja Mirjami isa, tema vanem poeg, oleks abiellunud rikaste Kruntide tütre Dianaga. Peente kommetega neiu, kes palju reisinud ja pealegi saksa keelt oskas, avaldas mammale sügavat muljet. Diana näis talle võrratu, peaaegu sama laitmatu kui nende sakste tütred, kelle juures mamma noorpõlves, enne papaga abiellumist oli teeninud. Mamma kiitnud Dianat onu Ruudile, eriti aga Mirjami isale. Armastanud ikka öelda, et Krundi Diana on peale muude vooruste kaunis ja värske kui üks Knospe. Onu Ruudi levitas Krundi Diana hüüdnime usinasti ümbruskonnas, ja peagi tunti neiut peamiselt Knospe nime all. Ent Krundi Dianat uus nimi ei aidanud. Ta pidas kaua neiupõlve. Alles hiljaaegu abiellus puruvaese pangaametnikuga, kes Knospest aastat viisteist vanem.

Kui Mirjam seda lugu kuulis, tundis ta kergendust. Kuna kõik see oli seotud meheleminekuga, mida Krundi Diana ilmselt igatses, Mirjam aga mitte, siis peaaegu ühesugune hüüdnimi Krundi peretütrega Mirjamit enam ei heidutanud.

Siin, Bachide köögis, seisis äsja jälle „knöspeniks" hüütud Mirjam aga ebalevana kapi varjus ja põrnitses altkulmu pliidi poole, kus härra Bach õhtusöögiks kartuleid praadis.

Tagatoas paisus jutukõma. Hääled valjenesid sedavõrd, et praekartulite särin hoopis kuulmatuks muutus.

Härra Bach sikutas sitskardina pliidi ja enese varjuks ette.

Lapsed nihkusid vaheuksele lähemale.

Kriginal kisti riiv lahti. Vaheuks paiskus valla ja kööki tormas Heinzi ema. Lapsed põrkusid eemale. Hetkeks peatunud proua Bach vaatas põlevate silmadega midagi nägemata ringi. Lükkas salkus juuksed osava võttega pealaele turri ja tuiskas kleidisaba volangi takerdudes koridori.

Mamma seisis, käed laiali nagu ristilöödud Kristus, keset tuba, kuni tema soolasambaolek üle läks ning ta proua Bachile järele tormas. Muu „sahvt" jäi rahulikult istuma, see polnud enam huvitav ning Mirjam ja Heinz tõttasid pikemalt aru pidamata naiste kannul korterist välja.

Miskit põnevat oli toimumas!

Ouele jõudnud, lapsed peatusid. Naisi polnud näha. Mirjamil hakkas külm ja ta kavatses juba koju minna. Kuid korraga ilmus tagamaja paraaduksele mamma, läikivate servadega punane hommikumantel üll, ning sööstis hõlmade lehvides hoovivärava poole.

Mõlema maja akendele ilmusid uudishimulikud näod. Onu Ruudi viibutas aknast rusikat. Küllap oli see silmapiirilt kadunud mammale määratud.

Hetke kõhelnud, tõttasid lapsed mammale järele.

Poiss ja tüdruk pidasid punaseid hõlmu silmas. Mere äärde viiv maantee sai neile võidujooksurajaks. Heinzi tedretähniline nägu punetas. Vasksed juuksed hõõgusid päikeses. Otsekui lõõtsutav tulekera kihutas ta mere poole.

Mirjam lausa lendas. Teda tiivustas rõõm oma tugevusest: Heinz ei jõuagi temast ette! Küllap kättemaksutund pole enam mägede taga . . .

Seljataha jäid viimased majad. Jooksjad keerasid teesirgele. Merre loojuv päike pimestas neil hetkeks silmad. Pilgu munakivisillutiselt tõstnud, nägid nad selgesti naisi. Heinzi ema Linda rühkis eespool, tema kannul sünkpunases hommikumantlis mamma. Heinzi ema vaikis, mamma seevastu karjus südantlõhestavalt:

„Fröindin! Fröindin! . . ."

Kuutõbisena astuv Latikas tuli murumunana veereva naise saatel oma põllulapilt mändide äärest. Vanamees kandis labidat õlal ja vaatas ainiti teed kompavate jalgade ette. Vaatemängust kaasakistud naine jäi, suu ammuli, seisma ja vahtis võõras keeles karjuvat perenaist. Kui eit märkas, et vanamees peatumata teed jätkab, sibas ta Latikale kiiresti järele.

Merevee tumedal, õlisena paistval pinnal visklesid loojuva päikese viimased helgid.

Proua Linda, pealaele lükatud salkus juuksed sarvena püsti, sumas riietes otse vette. Lihavad käsivarred sirutusid ahastuses vereva päikese poole. Kleidivolang kerkis veepinnale ja kadus silmist, kui sügavamaks läks. Jõudnud kaldast kaugele, kus vesi kaelani ulatus, peatus ta. Kerge laine viskas üle pea, ja kaldale kostis puristamist.

Kainenenud proua Bach hakkas ettevaatlikult tagasi tulema.

Mamma, kes vahepeal sõbrannast maha oli jäänud, kahlas merd pidi päikese poole, ja tumedal veepinnal liuglesid tema punased mantlihõlmad.

Heinzi ema lähenes kaldale, ning mamma ligidale jõudes ulatus tal vesi vaevalt rinnuni. Mamma karjus millegipärast ikka veel südantlõhestavalt:

„Fröindin! Ära uputa ennast! Võta mu mantlist kinni! . . .“

Naised jõudsid teineteise juurde, langesid kaela, ulgusid nutta ja seisid nabani vees nagu kaks merejumalannat. Jahe vesi sundis neid peagi kaldale tulema.

Jubedad ja sorgus, liikusid nad kingade lirtsudes ning ikka veel teineteise kaelas rippudes kodu poole. Neil oli iseendaga nii palju tegemist, et nad ei märganudki kivi taga kükitavaid lapsi.

Veest raskeks muutunud punase hommikumantli hõlmad lohisesid liival, jättes nelja jalajälje kõrvale kaks vagu.

Ehkki Mirjam nähtust kellelegi ei iitsatanud, teati peagi üleüldiselt proua Bachi uputamislugu. Mamma punast hommikumantlit hakati hüüdma päästemantliks.

See viimane asjaolu hämmastas Mirjamit. Tema ju nägi oma silmaga, et punase mantliga kedagi ei päästetud, see lihunes niisama vees, kui mamma meres kahlas, rohkem tüliks kui abiks.

Ja proua Bachist sai tükiks ajaks kangelane. Kõik muutusid tema vastu sõbralikumaks. Kui nähti proua Lindat laiskelajana aknal lösutamas, hüüdsid hoovi peal toimetavad naised talle juba eemalt tere. Nii nagu ikka silmapaistvale või austusväärsele inimesele.

Isegi mamma ütles:

„Bachi-proua on kange naine! Ta tahtis ennast ära uputada!“

Ja hääles helises imetlus.

Ainult papa ei armastanud kuulata õhinal jutustatavast kangelasteost. Tema läks endistviisi varahommikul värkstuppa, kus töötas sepapaja lõõsas õhtuni, kuni tomatite kastmise aeg kätte jõudis.

Oma armsal kohal trepi peal istudes vaatas Mirjam Bachi-proua poole ja mõtles:

Kui Heinzi ema on kangelane, siis ei saa ma tema pojale ju kätte maksta. Vähemalt esialgu. *Kuulsaid inimesi tuleb austada.*

5.

Esikunurgas nagi all on ema kingad. Täna linnast tulles virutas ta jalavarjud tagasikätt sinna ega mõelnudki neid puhastama hakata nagu iga päev.

Mirjam on kurb. Parema elu lootused on sedapuhku jälle luhta läinud. Tööotsimine on lõpetatud.

Kõik need hommikud, kus ema auklike taldadega kingadesse papist uued põhjad lõikas, seisis Mirjam abivalmina kõrval ja ootas käske. Tõi käärid, koristas põrandalt puru ja ulatas emale käekoti, kui kõik valmis sai. Mirjam saatis ema väravani ja ootas tagasitulekut hoovis, et ema silmadest lugeda käigu tulemusi. Kõik need päevad tuli pettuda emal, tuli pettuda Mirjamil. Looril samuti. Õigus jäi isale, kes tavatses öelda:

„Ära käi ennast igasuguste tüüpide ees alandamas. Sinusugusel pole kerge midagi leida. Kui juba elukutsega inimesed kodus istuvad . . .“

Kangekaelne ema läks ikkagi järgmisel hommikul uuesti jalgsi agulist kesklinna, ehkki ta polnud mingit ametit õppinud. Ei tähendanud ju need paar aastat tööd vanaema kübaraäris. Niikuinii polnud emal selle töö peale kätt, väitis vanaema. Tellimisi ka vähe, prouad pirtsakad ja maksud suured.

Mirjam teadis kõikide muresid, – inimesed on kanged kurtma, rõõmu nii naljalt ei jagata.

Tänasega kohaotsimine lõppes. Mirjam ei taha seda uskuda, ehkki ema vaikne raev koju jõudes ei jätnud ruumi lootusele.

Mirjam kohe pole harjunud vaikselt saatusele alistuma, ja ta nuputab. Käes! Toob harja, papi ja käärid. Korjab kingad nurgast üles ja puhastab tolmust. Lõikab papist endiste järgi uued sisetallad ja paneb armetud jalavarjud ilusasti kõrvuti nagi alla, tükk maad ettepoole kui ennist, nähtavale kohale. Ehk ema märkab kingi, viha läheb üle ning ta asub homme hommikul uuesti teele.

Mirjam seisab, selg vastu välisust, ja vaatab, pea viltu, oma kätetööd. Üks kriim kontsa peal häirib ta silma. Tüdruk teeb sõrmeotsa märjaks ja silub haavatud nahka. Natuke ilusamaks läheb. Mirjam on rahul.

Aga ema ei märka midagi. Järgmisel hommikul jääb ta koju. Sel päeval tuleb vanaema tütart ja tütrelapsi vaatama.

Ta tõstab paar paberikotikest lauale ja lausub:

„Tee lastele süüa."

Ema pomiseb langetatud päi mingi vaevukuuldava tänusõna ja otsib pliidi juures tegevust.

„Kas sa korralikult tänada ei oska?" küsib vanaema ilma vihata ja triigib parema käega sääremarja, mis tal ühtepuhku krampi kisub.

Ema jääb vastuse võlgu. Loori ja Mirjam seisavad süngete soolasammastena köögiukse kõrval.

Kannatlik vanaema ootab tükk aega tänusõnu, mis tulemata jäävad. Viimaks katkestab ise vaikuse:

„Vaata et sa Armildele sellest ei räägi."

„Millest?" küsib tüdinud ema tigedalt.

„Et toidupoolist tõin. Armilde paneb pahaks, et ma ikka veel sinu peale kulutan."

„Ema, anna need kotid tagasi," torkab Loori.

„Anna jah," ei suuda ka Mirjam suud kinni pidada.

„Mis?"

Kuidas küll vanaema ei taipa!

„Minul küll see tangupuder alla ei lähe, mis tädi tagant varastatud!"

„Ennem olen näljas, kui seda söön," kinnitab Mirjam õe sõnu.

Vanaemal tõuseb veri näkku, ta hakkab hingeldama.

Rõhutatult alandlik ema nihutab kotikesed sõnatult vanaema ette.

„Tänamatud! Ei oska oma vanaemast lugu pidada! Metslasteks kasvate!"

Loori veab Mirjami teise tuppa, lahinguväljalt tagalasse, ning lausub:

„Nüüd hakkab võtma!"

Mirjam noogutab.

„Sure oma lastega tükkis nälga!" kostab köögist.

Loori ja Mirjam kuulavad ning ootavad, et uks vanaema järel sulguks. Riiu haripunkti jõudes on tal kombeks kärarikkalt lahkuda, ehkki ta tuleb mõne päeva pärast jälle, mis pahandus ka poleks eelmine kord juhtunud. Tuleb, tõstab lauanurgale paberinutsakutes toidupoolist ja ootab kannatlikult tänusõnu. Tal süda valutab meie pärast, räägib ema.

„Või minulgi vaja sind aidata!" kostavad esikust vanaema viimased sõnad, enne kui uks ta järel prõmmuga sulgub.

Laest pudeneb veidi krohvipuru. Kõik on korraga väga vaikne.

Ent mitte kauaks. Järg on mamma käes. Ta elab ju siinsamas üle koridori ja peab oma kohuseks paar korda päevas poja korterist läbi tuhiseda. Tormab koputamata sisse, ja kui kaine on, piirdub turtsudes öeldud küsimusega:

„Noh, kas Arnold jälle jooma peal?"

Täna on mamma veinikeldris tammepakul istunud ja märksa sõjakamas tujus.

„Sa oled üks kirikurott!" teatab mamma riiakalt emale.

Ei tea, kas teda ärritab see, et isa eile lõunast peale kadunud on, või miski muu, kuid ta jätkab üha ägenedes:

„Sa kuula ikka, kas mul pole õigus? Sa tulid siia majja nii kui üks kirikurott! Midagi polnud hinge taga. Mitte tuhkagi!"

Ema läheb näost valgeks. Küllap lööks, kui julgeks.

„Vaata kus ikka mina! K o l m s a d a kuldrubla tõin ma kaasavaraks perekonda! Aga sina oled üks veike inime . . . Nii kui üks kirikurott!"

„Veike inime" on mamma arvates selline, kes on vaene ja ei oska saksa keelt – seda teab Mirjam juba ammusest ajast.

„Oleks Arnold ikka Krundi Diana võtt, poleks tal vaja old tööd otsida ega midagi. Löö aga jalad seinale, söö, joo ja ela! Või kui Krundi Diana vana paistis, ega siis rikastest ja noortest puudust ole! Aga sina oled läbi ja läbi kirikurott. Üks veike inime!"

Onneks tüdineb mamma kiiresti, sest vastuhakku ei ole, üksinda lärmata läheb igavaks.

„Miks sa talle ometi ei viruta?" esitab Mirjam pärast mamma lahkumist emale omapoolse etteheite.

„Kus ma talle tohin vastu hakata, tema rahast me ju elame," seletab ema läbi hääletu nutu tütardele.

„Aga miks sa papa juurest abi ei otsi?" pärib Loori sosinal.

„Mis nüüd tema . . . Ka papa on eluaeg püssirohutünni otsas elanud, kunagi ei tea, millal jälle plahvatab . . ."

„Muud ei olegi," sosistab nuuksuma hakanud Mirjam, „muud siin ilmas ei olegi kui kuldrublad, kroonid, püssirohutünn . . ."

Siis pühib Mirjam otsustava liigutusega silmad kuivaks ja teatab emale:

„Kannata veel natuke. Varsti ma kasvan suureks, hakkan ise raha teenima ja toon sulle iga päev kohe tervelt kümme krooni. Vat!"

Ema näol tuksleb vaevumärgatav naeratus.

„Mir-jam!" hüüab papa ukse tagant.

Mirjab teab, ta peab kusagile nurka varjule minema, et papa saaks teda tükk aega mööda tube otsida. See valmistab papale suurt rõõmu, kui ta peitupugenud Mirjami siiski lõpuks leiab.

Emagi elavneb ja ütleb Mirjamile:
„Kähku, kähku!"
Mirjam seisab söögitoa ukse taha ja jääb ootama.
On kuulda papa aeglasi samme esikus ja tema rahulikku häält:
„Ei tea, kuhu see meie Mirjam on kadunud?"
„Mitte ei tea," kostab ema.
„Miks ta ei tea!" mõtleb Mirjam. „Ta ju nägi, kui ma söögitoa ukse taha peitu pugesin. Nad lihtsalt mängivad mõlemad. Ju see neile tõesti meeldib."
Ja Mirjam seisab liikumatult ukse taga.
Papa käib mööda tube ega taipa ukse taha vaadata.
„Mina oleksin ammu uksetagused järele vaadanud," mõtleb Mirjam.
Loori seisab eemal ja vaatab pealt. Mitte ei saa aru, kas tal on kade meel või ei ole.
Ema käib papa kannul ja kordab:
„Mitte ei tea, kuhu ta kadus!"
Mirjamile läheb see vanade inimeste mäng igavaks. Ta kõhatab, et õigele peidupaigale tähelepanu juhtida.
Alles nüüd tuleb papa ja tõmbab ukse Mirjami eest ära.
„Näe, kus meie Mirjam on!" imestab papa.
„Kus ma siis ikka peaksin olema?" mõtleb Mirjam nukralt. „Heameelega põgeneksin siit ära. Sõidaks vankris, valge hobune ees, või kihutaks roosade purjede all."
„Pane ennast hakkama," käsib ema leitud tütart.
„Papa võtaks kaasa," mõtleb Mirjam sokke jalga tirides, „ainult et laevas või vankris pole ruumi, et peita ja otsida."
Papa võtab Mirjami endaga ja nad lähevad jalutama. Papa on uhke ning pidulik oma musta kaabu, läikima kulunud musta saterkuue ja peenetriibuliste pükstega. Ega Mirjamgi talle alla anna, kuigi tal on põlved kärnas, sääred kriimulised, tukad natuke liiga pikad, kulmudeni – aga selle eest valged sokid jalas!
Mirjam haarab papal kämblast. Tüdruku kõige suurem soov sel hetkel on, et kõik ümberkaudsed lapsed seisaksid kahel pool teed ja näeksid neid.
Kõik vaataksid ja kadestaksid – kellelgi pole sellist papat! Mis sest, et Peetri isa ei joo, et Pilli Riinal on volangidega roosa kleit ja lakk-kingad, et Uno on ümbruskonnas kõige parem jooksja, Hugole aga pole ükski puulatv liiga kõrge – mis sest. Aga kellelgi pole niisugust papat kui Mirjamil. Selles osas on Mirjam kõigist üle.
Aga ümberkaudsetest lastest pole kedagi näha, ainult üks paari-

aastane tatikas ukerdab maja ees rentslis ja urgitseb puutükiga liiva – nii väike ei tule Mirjami meelest sugugi arvesse.
Kui nad mere poole viivale teele välja jõuavad, küsib Mirjam papalt:
„Ütle, kas väikesed inimesed on tõesti need, kellel raha pole ja kes saksa keelt ei oska?"
„Sugugi mitte," kostab papa kõrvale vaadates ja jätkab leebe õpetlikkusega: „Väikesed inimesed on hoopis lapsed, sest nad pole veel suurteks inimesteks kasvanud."
Papa suust kõlab „väikesed inimesed" hoopis teistmoodi kui mamma „veike inime". Mirjam on sellest segadusse aetud.
„Aga veel?" ei anna Mirjam papale rahu.
„Noh," jätkab papa vastumeelsemalt, „väikesed inimesed on veel need, kes halvad on. Mõnikord võib suurt kasvu olla, aga siiski väikeseks jääda."
Mirjam ei tihka rohkem pärida.
Päike on päris madalasse vajunud. Mirjam vaatab selja taha. Laps näeb kahte varju, mis järelejätmatult nende kannul tulevad. Varjudel näivad nad pikkade ja sõngetena, nii mustas riides papa kui ka sitskleidis punnispõskne Mirjam.
Vaikides astutakse mere ja loojuva päikese poole. Mirjam käib, nina maas, ja nohiseb nagu ikka, kui tal kõva mõttetöö käsil on.
Kes siis õieti on väike inimene? Kas tema, Mirjam, või hoopis ema? Ega ometi mamma? Mismoodi neid parajaid inimesi ära tunda?

6.

Isa ei tule ka järgmiseks hommikuks koju.
Aga taevas on nii kõrge ning sinine, päike paistab nii heledalt ja linnud siristavad nii üksmeelselt, et näib võimatuna muret tunda ja kurb olla.
Mirjam tahab just parajasti hüpeldes õue minna, kui teda peatab läbi seina kostev riid.
„Maga ennast selgeks," nõuab papa hääl.
„No kurrat!" – mamma häält saadab rusikapõrutus lauale.
„Sul pole vaja kuulata," tuleb ema Mirjami juurde ja lükkab lapse uksest välja.
Mirjam longib hoovile ja jääb silmi vidutades seisma. Must kass Murr hüppab aiapostilt maha ja tuleb tüdruku juurde. Mõnusalt nurrudes silib ta Mirjami sääri.
Raksuga paiskub valla mamma korteri hoovipoolne aken ja

perenaine üürgab nõnda, et kahe maja vaheline õu ta häälest täitub:

„Minu raha, teen mis tahan. Joon või olen kaine!"

„Soo," mõtleb Mirjam, „nüüd algab etendus . . ."

Juba ilmubki oma alalisele valvepostile Bachi-maadam – kangelane, kes ennast uputada tahtis. Ta toetab rinna jämedatele käsivartele ja tunneb ennast ilmselt väga mõnusasti. Järgmisena tuleb nähtavale kojamutt, käed võidunud põlle all vaheliti, ja jääb õlaga piidale nõjatudes keldrisse viiva ukse vahel seisma.

Voorimees Rummi naine sätib end akna alla istuma, paneb prillid ninale ja teeb näo, nagu vaataks ta hoopiski pitsi, mida ta sõrmed usinasti heegeldavad. Kuna ta seda tööd aga vähemalt kakskümmend aastat järjest teeb, siis ei vaja heegelnõel mingit tähelepanu ning ta võib rahumeeli toimuvat jälgida.

Ent papa valmistab naistele suure pettumuse. Ta tõmbab akna järsu prõmmuga kinni.

Mirjam paneb samuti käed rinnale risti ja jääb ootama. Ta teab, et sellega pole lugu veel lõppenud.

Ka naised valvavad.

Mamma toa kardinad hakkavad liikuma ja aken paiskub taas valla.

„Tahab mind kinni hoida!" hingeldab mamma. „Ei tule välja! Mina olen perenaine! Minu raha eest on majad üles löödud! Kah mul mees! Pole kunagi raha teenida osanud . . ."

Mamma tõmbab hinge, vahib uhkelt ringi ja jätkab veidi rahulikumalt:

„Ja Arnoldi naine ei kõlba kuhugi! Tuli siia kui üks kirikurott, mitte sittagi tal polnud hinge taga. Las kõik teavad! Veikesed inimesed . . ."

„Õigus, pereproua, õigus!" kilkab Bachi Linda mamma tiraadile kaasa, valmis plaksutama, kui käed rinna all kinni poleks.

Mirjamil hakkab kõrvus kohisema. Ta otsib maast paraja kivi. Just sel hetkel, kui ta käe viskeks tõstab, peatab teda kojamutt.

„Lähme ära minu juurde," sõnab vanaeit rahulikult ning tirib Mirjami keldriuksest sisse.

Ahastusest tuim Mirjam seab end kojamuti keldritoa akna alla ja jääb käsipõsakil hoovi vaatama, niipalju kui seda läbi aknalaual vohava pelargooniumipuhma näha on.

Ema tuleb paraaduksest, võrk näppus, ja läheb hooviväravа poole. Kass Murr seab end tema sappa ja tipib kaasa, händ küünlana taeva poole sirutatud.

Tuleb onu Ruudi. Tema kõhetu keha peenikeste jalakeppide otsas kõigub astumise taktis. Kondiste näppude vahel viibutab

jalutuskeppi, mis tal alati kaasas, ehkki ta sugugi ei lonka. Võibolla toetab suure tuule puhul kepi maha ja püsib paremini püsti, mõtleb Mirjam.

Ema tuleb tagasi, must kass Murr sabas, võrk endiselt tühi. Küllap käis poemees Raasu juures võlgu küsimas, aga ei saanud, aimab Mirjam. Täna pole ka mammalt igapäevast kahte krooni loota – selles on Mirjam pärast hommikusi sündmusi enam kui kindel.

Nüüd tuleb papa üle hoovi, pea norgus, ega julge silmigi tõsta. Juba kostavad ta sammud keldrikoridoris, läheb värkstuppa. Mirjam hakkab nihelema. Ei kõlba ju kohe ära minna, mõtleb ta.

Mirjam jääb ennastohverdavalt oma kohale kojamuti lillede vahele.

Tuleb mamma. Vaarub veidi, kissitab silmi, aga on siiski ilmatu uhke oma lehvivate hõlmadega mantlis. Suure musta käekoti pikk sang on tugevasti pihku surutud ja musta siidi taustal kollendab lai laulatussõrmus.

Mirjami ninasõõrmeid ärritab kojamuti praepannilt tõusev isuäratav lõhn. Laps otsustab papa juurde minna.

Papa istub suurel alasil, pea käte vahel peidus, ega märkagi uksele ilmunud Mirjamit. Mirjam teeb paar pikka sammu ja hüppab papa kukile.

„Sina, Mirjam!" teeb papa imestunud näo. „Ja kus mina kohkusin, arvasin, kes teab mis loom mulle turja kargas!"

Papa naljakas hirm taandab unustusse Mirjami äsjase ahastuse.

„Kas tahad kullerit mängida?" küsib papa.

Kuigi Mirjam ei tea, mismoodi see käib, on ta siiski viivitamatult nõus.

„Vaata, kullerid viivad tähtsaid pabereid linnast linna, kuningakojast kuningakotta, sul aga tuleb midagi ema kätte viia."

Papa torkab Mirjami põlletaskusse kahekroonilise.

„Kas siis kullerid ka oma emadele söögiraha viivad?" küsib Mirjam mõnevõrra pettunult.

„Tuleb ette," tähendab papa.

Kui Mirjam tagasi värkstuppa jõuab, on alasile ilmunud uhke söömaaeg. Jupp teevorsti, kaks prantssaia ning mõned tomatid. Muhelev papa nihutab järisid lähemale ja ütleb:

„Nüüd hakkame pruukosti võtma."

Mirjam seab end istuma, kõlgutab jalgu ja ootab, kuni papa taskunoaga saia ja vorsti lõikab.

„Tead, papa," ütleb Mirjam isuka mugimise vahele, „kui mina suureks kasvan ja teenima hakkan, ostan ma kohe terve suure vorsti ja me sööme selle kahe peale ühekorraga ära."

„Kindlasti," on papa nõus.

Aga Mirjam vajub pärast suursugust lubadust norgu.

„Et need aastad nii pikkamööda lähevad," lausub laps ohates.

„Kus sa's tõttad?"

„Millal ma veel ükskord suureks saan ja teenima hakkan!"

„Küll jõuad, küll jõuad," lohutab papa.

Kui Mirjam pärast värkstoa pidusööki tuppa longib, näeb ta mammat esikus. Perenaisel on käed puusas ja ta nõuab kohmetult emalt:

„Kuhu siis Arnold jääb?"

Ema kehitab õlgu.

„No muidugi," jätkab mamma vihaselt, „niisuguse naise juures ei taha ükski mees püsida!"

Ema jääb ka selle peale sõnatuks.

„Mine ära!" käratab Loori.

„Mine ära!" karjatab Mirjam.

„Kallid lapsukesed," ajab mamma käed laiali nagu kirikuõpetaja õnnistamisel, „kuidas te nõnna ütlete oma isa lihasele emale! Mina teid ju toidan, mina teie eest hoolitsen, ja teie ütlete mulle, et mine ära!"

Isegi pisar hakkab laialisirutatud kätega mamma silmanurgas helkima.

Mamma laseb käed laste õlgadele vajuda ja tõmbab tüdrukud endale ligi.

Loori ja Mirjam hakkavad nuuksuma, sest nad ei pääse mamma haardest lahti. Mamma nutab ülevoolavast haledusest ebaõiglase maailma vastu, emagi nutab hääletult, aeg-ajalt taskurätiga silmi tupsutades.

Mamma ei läbe vesistamisele kaua aega kulutada ja see määrabki üldise pisaravalamise lõpu.

Päev astub ahastuse ning kurbuse käevangus õhtu poole. Tuleb magamise tund. Loori ja Mirjam sunnitakse voodisse, aga isa pole ikka veel tulnud.

Lõpuks kolksatab paraaduks.

Lohisevad, ebaühtlased sammud trepikojas. Esikus on pahaendeline vaikus, mis venib ja venib. Siis kukub prahvatusega peegel, millele isa arvatavasti tuge otsides toetus. Ta astub jalaga kilde laiali viristades magamistuppa. Ema taganeb isa nüri pilgu ees.

Juba paraadukse prõmmimise peale ärganud Loori ja Mirjam piiluvad südame ärevalt põksudes tekiserva alt.

Isa prantsatab voodisse. Toas levib mõrkjas lõhn. Ema avab akna ja hakkab isa kinganööre harutama.

Ka mamma on kuulnud isa saabumist. Ta ilmub magamistuppa,

rusikas käed sõjakalt taskutesse surutud. Kaine ning kahvatuna jääb ta puuvoodi ette seisma.

„Jälle oled sa täis!"

Isa ei pea vajalikuks mammale vastata, tõstab vaid tõrjuvalt lõdva käe.

„Laste eest ei hoolitse, jätad nad nälga! Ega minagi jõua neid igavesti toita."

„Ka-kas näed," viskab isa tigedalt, „hoo-litseja!"

„Va lojus!" põrutab mamma südametäiega.

Isa upitab ennast istukile ja jätkab äkkvihast kainenenuna:

„Viina oled sa kõigile jootnud! Hoolit-su-sest! . . . Magasime Ruudiga põrandal. Nagu se-ad! Pr-rroua ei tahtnud buduaari vooditega rikkuda. Hoolit-seja e-ma!"

Mamma kargab pantrina isa kallale. Isa kergitab end voodilt üles ja paiskab mamma vastu riidekappi vastasseinas.

„Appi!" karjatab ema.

Mürakas tammepuust riidekapp kõigub mõned korrad koos mammaga. Siis jäävad mõlemad jalule.

„Tooge pussnoad ja verekapad!" kriiskab mamma raevunult. „Täna klaarime arved ära!"

Kui papa ja Ruudi paanikasse sattunud ema hüüdmise peale kakluspaigale jõuavad, seisab isa taltununa, käed ripakil, keset tuba ja mamma klohmib teda peopesaga vastu nägu, vaba käega isa pintsakurevääridesse klammerdunud.

Papa ja Ruudi kisuvad mamma eemale.

„Tapan su ära! Tapan su ära!" ei jäta mamma, kuni uks tema järel sulgub.

Toas jääb korraga kummaliselt vaikseks. On kuulda hoovi kogunenud naiste ärevat sosistamist.

Ema suleb kiiresti akna ja tõmbab kardina ette.

Isa vajub tagasi voodile ja hakkab oigama.

Ema toetub voodi teisele servale ning nutab.

Mirjam tunneb, kuidas Loori ta kõrval väriseb.

Meeleheitlikult püüab Mirjam tekkinud olukorrast väljapääsu leida ja arutab endamisi:

„Keegi peaks siit ära minema. Aga kuhu? Kus on parem?"

Korraga jõuab Mirjam otsusele. Ta paneb käed teki all salakesi risti ja palub:

„Armas jumal, kui sa üldse olemas oled, siis tee nii, et kõige halvem meie hulgast ära sureb."

7.

Varavalges võttis ema Loori ja Mirjami käekõrvale ning nad läksid kodust ära vanaema juurde.

Vanaema elas teises linnaservas. Tee lühendamiseks tuli minna raudtee äärt pidi, kus tolmuste kobrulehtede ja takjate vahel lookles kitsas tahmane rada. Siinsamas, raudteetammi ja teeraja kõrval, nirises umbekasvanud haisev kraav. Aeg-ajalt kihutasid mööda rongid. Kolme teekäija peade kohal pöörlesid ja tukslesid meeletus, kõrvulukustavas müras raudsed rattad.

Raudteeäärse tee lõppedes hingas Mirjam kergemalt. Lapsele näis millegipärast, et kunagi kindlasti rong väljub rööbastest ja litsub tema koos ema ja õe Looriga alla haisvasse kraavi, ning mahamuljutud tolmused kobrulehed katavad nende eest sinise taeva.

Edasi läksid nad piki tolmust tänavat, mis raudteeäärse rajaga võrreldes lai tundus ja kus ei tulnud iga vastutulija puhul takjaisse astuda. Seda tänavat tükeldasid mitu truupi, mille all vulisesid kiviklibuse põhjaga karged allikad. Siin püüdis Mirjam alati sammu aeglustada ja maha jääda. Lõpmata huvitav oli kükitada truubiotsal ning vaadata allikapõhja. Selleks aga ei antud mahti, sest seda teed käis ema alati halvatujulisena ega läbenud lastega sekeldada.

Vanaema juurde, kes ei ilmutanud naljalt lahkust ega kaastunnet, mindi abi ja peavarju otsima. Eelseisva alanduse paratamatus süngestas kolme teelist seda enam, mida lähemale tema majale jõuti. Paraku kiirustatakse ka halvale vastu, kui see vältimatu on. Mirjam teadis, et teist pääsu pole, sest emal on kaks last ristiks kaelas.

Kui räägiti kahest lapsest, kes on „ristiks kaelas", tõmbus Mirjam kössi ning püüdis tähelepandamatuks muutuda, vaikis mõnikord kauaks ja mõtles. Kõige rohkem piinas teda sealjuures valus kadedus. Miks on teistel temataolistel vanemad, kes ei ütle „ristiks kaelas"? Miks teised lapsed magavad segamatult ja rahulikult, Mirjam aga piinleb ootel, kui isa õhtuks tulemata jääb, ja kujutleb ärevalt eelseisvat öist riidu? Miks tema, Mirjam, ei saa õppida klaverimängu nagu Pilli Riina, puudutada salapärase läikiva mänguriista klahve ja selle kõlast magusalt tarduda? Miks ei ole jalgratast, mida ta nii väga igatseb, miks ei ole uiske, et talvel tiigil tiirutada, miks, miks, miks?

Kui Mirjam söandas emalt aru pärida, siis kostis too lühidalt ja selgelt: sellepärast ei ole, et isa joob kõik raha maha.

Mirjamile andis ema vastus julge idee. Ta läheb ja palub presidenti, et viin ära korjataks. Isa ei saaks enam juua. Mirjam hakkaks õppima klaverimängu, ema tooks jalgratta ning uisud, kõik, mida nad Looriga väga igatsevad. Ehk ei sunnita enam õe vanu riideidki kandma . . .

Mirjam plaanis presidendi juurde minna, aga ei teadnud, kus ta elab. Teistel lastel polnud samuti aimu, ema käest ei julgenud küsida. Niikuinii kukuks keelama.

Väheste korteritega üürimajas, kus vanaema elas, painas igavene vaikus. Peremees lapsi ja kära ei sallinud, ja nii elasid majas vanemad lasteta inimesed. Kõige noorem terves majas, Mirjami seitsmeteistkümneaastane tädi Armilde, liikus kodus nagu vanadki kikivarvul ja rääkis nagu nemadki poolsosinal.

Jaheda ning piinlikult puhta trepikoja vaikust lõhestas vaid mõni kord päevas tänavakära paraadukse paotamisel, aga selle maja korra kohaselt suleti uks küreti ja hääletult. Mürin ja kolin jäid välja. Kõik oli jälle endistviisi, nagu peab.

Kui räägiti vanglast, mõtles Mirjam alati sellele majale, sest vanglasse aetavat inimesi sundusega, ja vanaema juurde läks Mirjam samuti vastumeelselt.

Kui sulgus paraaduks kolme teekäija järel ning kära vaikis, tundis Mirjam ennastki muutuvat. Maja hing pani ta hääle kähisema ja sundis rääkima sosinal, kui ta üldse kõnelda söandas.

Närvilise kõlaga uksekellale vajutas ema lühidalt, otsekui kõrvetaks must nupp näppu. Selle maja uksekellad ei tilisenud rõõmsalt ja heledalt, ei teatanud külalistest, keda oodatakse. Selle maja uksekellad rääkisid tüütutest halli rahu rikkujatest.

Peenikese musta käepidemega valge uks avanes hääletult. Kõigepealt ilmus nähtavale vanaema pea. Väikesed külmad silmad vaatasid uudistavalt ja ühtlasi pahandust või õnnetust kartvalt.

Vanaema kitsas esik oli kõiksuguseid asju täis tuubitud. Siin rippusid seintel kotid üleriietega, nurgas lösutasid vihmavarjud, riidenagi all kalossid ja paksust hallist kalevist toatuhvlid, mis nagu loodud hääletuks liikumiseks ning põrandate hoidmiseks. Kuna aga põrandad kaeti viimse tollini kodukootud triibuliste palakatega, siis ehmus Mirjam alati nutmapuhkemiseni, kui märkas vanaema või tädi Armildet järsku kuskil toas ootamatult enda kõrval seisvat.

Nagu ikka, võtsid kõik kolm tolmused kingad esikus jalast ja tõmbasid jalga kalevist toatuhvlid. Lastel tuli suurtes jalavarjudes liikuda varbaid konksu kiskudes ning jalgu lohistades.

Igavus kummitas vanaema korteris. Siin ei tohtinud asju puutuda, ei tohtinud kõvasti naerda ega kilgata. Läbi akendegi ei olnud huvitav vaadata. Köögiakna taga kõrgus samalaadsete

köögiakendega naabermaja otsasein ja tubade aknad avanesid ahtasse õue. Õue taga algas peremehe aed üksluiste sirgete teeradadega, põetud muruga õunapuude all ja valge pingiga, millel Mirjam polnud veel kunagi kedagi istumas näinud.

Mirjamile meeldis palju rohkem koduaed oma salapäraste varjuliste soppidega, imelise puuga, mis kandis punaseid mürgimarju, ja rohtunud teedega, kus kõrges kasteheinas võis alati mõni eriskummaline loom varjul olla. Ja need kaks hiiglaslikku kastanit sirelisõõri kohal! Kevadõhtuses hämaruses võis Mirjam lõputult vahtida puude kuninglikke õieküünlaid, mis sirutusid lillakasse taevasse.

Siinne aed on kõle ja varjutu. Veel hullem on hoov, kus laiub koltunud äratallatud muru ja seisavad postid, mille vahele tõmmatakse pesupäevade puhul jäme nöör ja riputatakse pesu. Hoov on ainuke koht, kus lubatakse olla. Tänavale minemine on keelatud.

Kui Mirjam keset hoovi seisis, nägi ta kolmes küljes tihedat plankaeda ja neljandas majaseina. See tüütas kiiresti, ja Mirjam heitis selili murule ning vaatas taevast, käed pea all. Pilved liikusid ja seal üleval tekkisid küll inimeste, küll loomade kujud. Mäeahelikud nihutasid oma tippe ühest kohast teise ja valged liustikud libisesid puulatvade taha. Kui eemal aga kõmistama hakkas, käsutati laps tuppa.

Ainsat vaheldust siinses elus pakkusid majaelanike pesupäevad. Mirjam hiilis siis keldrikorrusele pesuköögi lähedale, kuulas, kuidas kare hari raspeldab riiet, kuidas pestud lina või käterätik latsatab loputusveega täidetud vanni kraani all, kuidas pladiseb kivipõrandale pesupalist mahalastav vesi. Pesuköögiaur tungis avatud aknast õuele ja tõi sinna terakese elu. Kui aga kellegi pesu riputati või see juba nööridel kuivas, keelas vanaema õuele minemise. Aga seda võis aknastki vaadata. Õuel näis purjekas mereleminekuks valmistuvat, lõbusalt paisutas tuul linu ja padjapüüre.

Õhtul, kui lapsed vanaema piklikus magamistoas tädi voodisse magama pandi, algasid ema ja vanaema jutuajamised. Ema rääkis vaikselt, vahel vihaselt, vahel kaeblikult isa joomisest. Vanaema kuulas, kuulas ja parastas:

„Kes sind käskis talle vastu minu tahtmist mehele minna! Nüüd pean ma sind ja sinu lapsi aitama ja peavarju andma. Või mul veel muret vähe! Armilde lütseumis õppimine maksab tüki raha!"

Ja vanaema hakkas tavaliselt loetlema, mida kõike Armildele tarvis on, nimetas hindu, kurtis, et kübaraäri toob vähe sisse.

Ema vaikis nendel puhkudel kannatlikult. Vanaema aga aina seletas ja seletas.

Mõlemad arvasid, et lapsed ammu magavad ega kuula. Loori

tukkuski juba, aga Mirjam kikitas kõrvu, pärani silmade pilk toa lakke naelutatud.

Vanaema rääkis end kuumaks ja lõpetas:

„Sinust pole muud kui häda ja viletsust! Armilde tahab koolitada. Üksinda pean suutma. Isa meil ju teist suve mulla all . . ."

Ema puhkes nende sõnade juures vaikselt nutma. Ei taha tema olla „häda ja viletsus", nii nagu Mirjam ei talu kuulda, et nad Looriga „riistiks kaelas".

Vanaema kukkus riidlema:

„Mis sa nüüd ulud? Peremees veel kuuleb, mõtleb, et teab mis lahti on!"

Lõputute lohedena venisid päevad vanaema hallist vaikusest täidetud korteris. Eriti õnnetu oli Mirjam, kui väljas sadas. Siis ei saanud isegi õuemurule pikali heita ja pilvi vaadata, sest vanaema keelas lastel halva ilma puhul väljas lonkida. Emal polnud siin majas sõnaõigust. Nad sõid vanaema leiba ja pidid kuulama tema sõna, nii ütles vanaema.

Varsti hakkas Mirjam lausa vihkama kõiki asju siin korteris. Tädi Armilde raamaturiiulit, kuna sealt ei lubatud ühtki raamatut võtta ega puutuda, lumivalge linaga kaetud türgi diivanit – selle peale ei tohtinud jalgupidi ronida, isegi sukis mitte. Arvukaid põrandariideid, sest kui natukenegi joosta, libisesid need jalge all ja läksid segamini. Korteriust lukkude, riivide ja kettide pärast – omal käel välja minna oli peaaegu võimatu.

Kõige hullem aga tundus vanaema piklik magamistuba, aken ühes ja uks teises otsas, kus toole täitsid puhta pesu kimbud, kokkukeeratud triikimata rõivad. Neid jätkus mõlema raudvoodi jalutsissegi, millest ühes magas vanaema, teises, tädi omas, ajutiselt Loori ja Mirjam. Voodis polnud Loori pikkadel jalgadel õieti ruumi sirutamiseks, sest pampe ei korjatud ka ööseks jalutsist.

Igal hommikul kella viie ajal, kui vanaema tõusis ja süütas köögis kuplita elektripirni, ärkas paratamatult ka Mirjam. Hele elektrivalgus, mis langes näkku, segas und. Vanaema aga hoidis vaheust jonnakalt lahti. Mirjam viskles rahutult ja nägi tukastamishetkil painavaid maduelajatega unenägusid. Alles siis, kui hahkjas hommikuvalgus muutus küllalt tugevaks ja vanaema kustutas laetule, sai Mirjam uuesti viivuks uinuda. Ent varsti hakkasid teised tõusma ja roidunud Mirjamgi pidi ennast püsti ajama.

Õhtuti kestsid ema ja vanaema jutuajamised, mida enamasti kroonisid ema nutt ja peremehe meeldetuletamine.

Tavaliselt lõppes vanaema juures elamine neljandal-viiendal

päeval, kui ema teatas lühidalt, et läheb lastega ära. Vanaema muutus sellistel puhkudel heldeks, nägu mahenes hetkelisest leebusest ning ta andis emale rohelisest laekast kummuti peal mõne krooni. Raha ulatades ei unustanud vanaema iial tähendada, et küllap Arnold on kodu vahepeal paljaks joonud ning et need kroonid kuluvad lastele söögirahaks.

Tagasitee vanaema juurest näis lühemana, kui sinna minnes. Mirjam unustas koguni kartmast möödakihutavaid ronge.

Selginenud näoga ema tõttas ees.

Õhk lõhnas algava sügise järele.

Mis ootab kodus? juurdles Mirjam. Kas maksab nii kiiresti astuda? Ju see elu käibki sedasi: edasi ja tagasi. Ühe halva juurest teise juurde.

8.

Eilne sulab tänasesse märkamatult.

Varsti pärast seda, kui papa tervise üle kurtma hakkas, toetas keegi vana redeli värkstoa uksele, ja nii see nüüd seisiski. Ilmatu kaua aega juba. Mirjam üritas mitmel korral uksele nõjatatud redelit ära lohistada, lootuses, et siis ehk papa saab terveks. Riistapuu ei nihkunud Mirjami ponnistustele vaatamata paigast, abi kutsumine oleks reetnud redeli ja haiguse salajase seose, ning papa jäi lamama.

Mirjam käis ühtelugu papat vaatamas. Papa silmad olid kuidagi kurvad ja ühteaegu üllatust täis. Ta kõneles veel vähem, veel aeglasemalt kui varem.

Aeg-ajalt päris papa Mirjamilt tomatite ja mesilindude kohta. Värkstoast ei rääkinud sõnagi. Mirjam tundis hingepiina, sest ta arvas tajuvat papa pilgus etteheidet ukse eest tõstmata redeli pärast. Neil puhkudel silmitses Mirjam oma väikesi kriimulisi sõrmi ja tusatses, et miks inimlapsed nii aeglaselt kasvama on määratud.

Ängistusest tuli lahti saada ja Mirjam otsustas teisel viisil midagi papa heaks teha. Ta käis ühtelugu akendest tööruumi piilumas. Põlvitas kõnnitee paeplaatidele, surus nina vastu tolmust ruutu lapikuks ja pingutas silmi. Ent ta pilk eraldas armetult vähe: vasakul seisis kustunud ääs ja tagaseinas hajusid pimedusse arvukad riiulid.

Oma käikudest jutustas ta papale. Lohutas haiget, et kõik on korras, riistad oma koha peal ja rotid ruumis ei mölla. Seda kuul-

des papa naeratas ja Mirjam tundis suurt kergendust, ehkki ta ei teadnud midagi öelda väikesest alasist, oma istmest töölaual, mille järele papa päris. Laud asus ju otse akna all madalas, mitte ei näinud.

Papa seletas abivalmis Mirjamile, kuidas tomatite eest hoolitseda, ja laps tassis taimedele õhtuti oma pooleämbrise kastekannuga vett ning sidus raskete viljadega pealseid. Kuidas aga Mirjam neid ka ei poputanud, saak jäi siiski märksa väiksemaks kui mullu ja tunamullu.

Mirjamil kadus huvi endiste mängude vastu. Ühtelugu istus ta papa haigevoodi ees. Kui papal jututuju polnud, kössitas laps vaikides piklikus hämaras ruumis, mille akent kraapisid tuules õõtsuvad õunapuu oksad.

Mirjam tundis end rohkem kui kunagi varem vajaliku olevat. Ta valvas, et papa rohtusid võtaks, mis mamma poolt kutsutud tohtrihärrad välja kirjutasid. Vedelikud, salvid ja pulbrid täitsid mustast tammest öökapi riiuleid, neid jätkus kapi pealegi. Mirjam mõistis papa puiklemist: kui need kõik sisse võtta, ei jääks kõhus toidule ruumi. Toit aga on tervise alus, seda kinnitas ema Mirjamile alalõpmata, kui laps süüa ei tahtnud.

Mirjam põetas, kuidas oskas. Papa lamas ühteviisi, põlved konksus. Laps pidas silmas, et tekk paigast ei nihkuks, sest haige keha ei tohi külma saada. Mirjam teadis, et soe aitab paraneda – ema andis talle ikka palaviku puhul pulbrit ja ladus kõiksuguseid asju peale, et higistamisega tõbe välja ajada.

Papa ei tõusnud voodist, kuid Mirjam lootis kindlalt, et kaugel pole see päev, kus ta papa käekõrval jalutama läheb. Suurtel inimestel on ka haigused suuremad, läheb rohkem aega. Papa ju ise lubas, et varsti saab ta jalule, siis nad lähevad Mirjamiga kas kinosse või Pika Torni juurde, kuhu laps ainult tahab.

Õhtuti seletasid ema ja isa mingist testamendist, aga sellest ei taibanud Mirjam midagi ja torises endamisi: räägiksid parem vahel ka papa tervisest! Mirjam uskus, et kui kõik – mamma, onu Ruudi, isa, ema, Loori, tema ise ka loomulikult –, kui nad kõik väga tahaksid, et papa kiiresti paraneks, siis taganeks haigus tingimata. Kellega neist Mirjam ka kokku ei juhtunud, vaatas ta teisele ainiti silma sisse ja kordas mõttes:

„Taha, et papa paraneb!"

Nemad aga ei tajunud Mirjami mõttes lausutud käsku, elasid oma igapäevast elu, harjunud sellega, et papa juba teist kuud hämaras toas lamab.

Mirjamile tundus, et keegi peale tema nii väga ei ihkagi papa paranemist, ja ta hakkas sugulaste vastu vimma tundma. Vahest

ainult onu Ruudi, kes teinekord püüdis papat naljadega naerma sundida, leidis tema silmis halastust. Teiste vastu muutus Mirjam okkaliseks, sai oma pahuruse ja tõrksuse pärast nüüd tihedamini pragada ja nuhelda. Paraku ei teinud see teda leebemaks, pigem vastupidi.

Mirjamit ängistas vahekordade halvenemine. Tal käis peast läbi: kõige põhjuseks on nähtavasti see, et keegi papat ei armasta. Siit aga selgus suure ootamatusena, et tema, Mirjam tähendab, armastab papat. Muidugi! Kindlasti! Ainult – kuidas on võimalik, et teised ei armasta inimest, keda armastab Mirjam?

Mirjamit jälle pidi mamma armastama, toonitas isa, kui last raha järele saatis. Tähendab, on loomulik, et kõik kõiki ei armasta, sai lapsele selgeks. Ta isegi leppis veidi ümbritsevate inimestega, kes tema arvates papa vastu liiga ükskõiksed olid.

Vastavastatud armastus andis Mirjamile uut jõudu. Kui juhtuti mõdu tooma, mida ta kõige paremaks joogiks pidas, viis ta meejoogi tingimata papale.

Neil päevadel, kus papa end paremini tundis, rääkis ta Mirjamiga elust.

Kord esitas papa Mirjamile imeliku küsimuse:

„Ütle, mis sa teeksid, kui sul palju raha käes oleks?"

Mirjam jäi mõttesse.

„Noh," venitas ta viimaks, „ostaks Latikatele väikese puhta maja. Enesele uisud kah," lõpetas laps häbenedes, sest muidugi ei julge ta öelda, et räiskaks veel klaveri ja jalgratta peale. Ja kes teab, kas raha nii paljuks jätkukski.

„Kas sa isale ei annaks?" küsis papa viivitamisi.

„Ei," kostis laps kiirelt ja kindlalt.

„Miks siis?"

„Joob niikuinii maha."

Papa jäi kurvaks, isegi näo keeras seina poole, nagu ikka, kui teda valud piinasid või kui ta väsis.

Mirjam muutus murelikuks. Isa on ikkagi papa poeg. Emale ka ju ei meeldinud, kui ükskord Riina tema, Mirjami peale kaebama tuli.

Laps hakkas toolil nihelema ja ruttas haigele lohutust otsima.

„Tead," sosistas Mirjam, otsekui jagaks suurt saladust, „ega isa halb olegi. Tead, kui ükskord talvel kangesti tuiskas, tuli isa koju, kassipoeg põues, Murr noh. Kõige parema kassi tõi meile Looriga. Ta ikka hoolitseb teinekord meie eest," lõpetas Mirjam uhkelt.

Papa vaatas nüüd uuesti Mirjamile otsa ja isegi naeratas. Julgust saanud laps esitas talle sedamaid ammu keelel kipitanud küsimuse:

„Ütle, miks sa ei keela isal joomist?"

Sõdamaid hajus naeruvine haige näolt ja Mirjam kahetses tuliselt oma küsimust.

„Ei ole mina osanud," kohmas papa, „mina oskasin ainult tumaatidega hakkama saada."

Tükk aega püsis haigetoas vaikus, selgesti kostis õunapuuokste kriipimine vastu aknaklaasi.

„Sina, Mirjam, oled arukas laps," katkestas papa aeglane kõne Mirjami hingepiinad, „pea nüüd meeles, mis mina sulle ütlen. Pea kohe elu läbi meeles."

Mirjam sättis end paremini istuma ja jäi tähelepanelikult kuulama.

„Kui sa näed halba ja inetut, hakka seda vihkama. Ainult vaata, et sa liiga kähku ei otsusta, võid teistele ilmaasjata ülekohut teha. Vaata, mõnikord on väliselt halva taga hea peidus, teinekord jällegi välise hea taga halb varjul."

Mirjam kordas vaevalt huuli liigutades papa sõnu. Nii et pähe kulusid.

„Ja veel," lisas papa, „tee tööd ja armasta loodust, siis saad rikkaks. Mitte niimoodi rikkaks, et Latikale maja jõuad osta, vaid teistmoodi rikkaks. Eks sa hiljem ise mõista."

Mirjam on vibuna pingul. Talle räägitakse sõnu, mis tuleb eluaeg meeles pidada. Ega ta ometi unusta? Ei! Tal on kõik selgesti meeles, ja papa ütlemisi ei lase ta kunagi peast välja lennata.

Pikkamööda Mirjam rahuneb, olles mitmed korrad öeldut mõttes korranud ning oma mäluga rahule jäänud.

„Kuule," küsib ta vähekese puhanud papalt, „kas sina ise said niimoodi teistmoodi rikkaks, mitte et Latikale maja jõuaks osta, vaid teistmoodi, mis ma hiljem pean mõistma?"

Mirjam on kindel, et papa vastab jaatavalt, kust ta muidu õpetada teab.

„Ei," vastab papa.

„Miks?"

„Ei osanud, ikka vajus käte vahelt minema."

„Kui sina ei osanud, kas mina oskan?" sosistab Mirjam kartlikult.

„Sa pead püüdma, ega see muidugi kerge ole."

„Kui saad terveks, proovime koos . . . teistmoodi rikkaks saada!" teeb Mirjam papale ettepaneku.

„Proovime," on papa reibashäälselt nõus ja palub: „Mine nüüd mängima, ma puhkan vähekese."

„Puhkame, puhkame, hakkame jälle," kordab Mirjam papa armastatud väljendit ja läheb kuulekalt minema. Nad veel papaga saavad rikkaks, sedasi teistmoodi, nagu papa tahab.

Mirjam otsustab otsekohe paremaks saada ning läheb aeda tööle, ehkki vihma piserdab ja väljas pole kuigi mõnus olla. Aga papa ju ütles: tee tööd ja armasta loodust! Mirjam otsib toika ja surub selle länguvajunud tomatile toeks. Päris õhetama võtab kohe raske töö. Mirjam astub paar sammu tagasi, takseerib taime asendit ja tõstab seejärel pilgu vihmamärgadele akendele.

Näe, isa seisab veepiiskades klaasi taga ja vaatab väga murelikult Mirjami poole.

Mirjam tunneb soojust südamesse valguvat. Talle meenuvad papa sõnad:

„Mõnikord on väliselt halva taga hea peidus."

Mirjami suu tõmbub rõõmsale muigele.

Isa naeratab talle vastu.

9.

Suvi andis teed sügisele.

Värkstoa ukse vastu nõjatatud redelit ei tõstnud keegi teise kohta, kellelgi polnud tööruumi vastu huvi. Papa lamas endiselt haigevoodis.

Ka Mirjam käis järjest harvemini trapetsikujulistest akendest piilumas, sombuste ilmade vilets valgus ja klaasidele kogunenud tolm kustutasid nii riiulite kui ka ääsi piirjooned.

Seda tihedamini käis Mirjam aias, et põllesabasse tomateid noppida ja neid papale viia. Ja ega papa üksinda – kõik sõid punaseid vilju meelsasti, ka naabriperemees Taavet, kes viimasel ajal oma kauaaegset sõpra õige tihedasti külastas.

Tavaliselt saatsid täiskasvanud Mirjami toast välja, kui neil omavahelised jutud algasid. Vanamehed aga lubasid lapsel endi seltsis istuda ja laps pidas neid sellepärast õilsateks inimesteks, kellel midagi võõra kõrva eest varjata pole. Mirjam ju teadis, et enamasti, kui teda eemale saadeti, hakkas üks kihistamine pihta, hääled alandati koguni sosinaks. Tüdruk häbenes vaistlikult salajutte ja aimas neis peituvat midagi seletamatult inetut, mis tükiks ajaks tuju rikkus. Ometi näis Mirjamile samal ajal, et ta juba ammu teab kõike näotut, millega täiskasvanud võivad hakkama saada. Mirjam tundis õelust, riidu, jämedat sõimu, viha, isegi joobnud naisi oli ta näinud siis, kui proua Bachi juures külalised olid ja Heinzi ema end pärast uputada tahtis.

Vanamehed rääkisid arusaadavatest asjadest. Peamiselt arutati mesilindude tarkust, kõneldi õunapuude väetamisest ja vihmasest

suvest. Teinekord keeras jutt lilledele. Taavet rääkis uhkusega oma valgetest liiliatest ja rododendronist, mille ta Inglismaalt kaasa oli toonud. Rododendroni nime ei käändunud papa keel ütlema ja ta nimetas Taaveti aia ehet lihtsalt õitsvaks kummipuuks. Papagi võis kiidelda – imelille polnud jälle Taavetil. Papa jutustas liigutusega pooleks, kuidas imelill varakevadel nagu nool ennast musta mulla seest välja pistab, iga päevaga tolli võrra pikemaks sirgub ja siis lehed palmivõsu kombel laiali sirutab. Pärast väsitavat talve pilk lausa puhkab lille peal.

Nüüd mõistis Mirjam, miks inimesed lilli vaatavad, miks tema isegi üle plangu Taaveti liiliaid piilub: silmad tahavad puhata.

Mirjamile meeldis, et uhke lilleaiaga Taavet imelille pärast nagu mossi tõmbus. Lõpuks ei kannatanud papa naabri kurvastust välja ning lubas, et küllap kunagi annab Taavetile mugula, olgu ka temal imelill. Mirjam imestas papa heldust, tema käsi küll poleks tõusnud kaunist puhmast lõhkuma.

Kui mesilindudest, lilledest ja vihmasest suvest küllalt räägitud sai, kaldus jutt kõige pühamale rajale. Papa jutustas oma kastanitest.

Lugu hakkas kaugelt-kaugelt pihta ja alguses polnud sel puudega mingit pistmist.

Papa, kes sepapoisina sajandi läve ületas, võttis ammuses maikuus, ööbikute hõiskamise ajal, endale piltilusa õmblusmamsli naiseks.

Tähendab mamma! Mirjam kikitas kõrvu.

Õmblusmamsli kolmsada kuldrubla, mis sakste juures teenitud, kulusid maatüki ostmiseks ja maja ehitamiseks. Mis kaunis noorus! Üksainus ööbikute hõiskamine! Siis sai ka aed rajatud. Hiljem, tüki aja pärast, kasvas teine maja juurde ja mitu head viljapuud tuli välja juurida, et ruumi teha. Aga see juhtus, kui väetitest kastanitest juba ammu suured mürakad olid sirgunud. Aia rajamise aegu märkas papa neid kahte kidurat, mis kasvasid teineteiselt tuge otsides maalapi servas. Papa kaevas nad ettevaatlikult üles ja istutas laiali. Kus kukkusid viskama! Rõõmustasid, et lahe ruum ümberringi ja õhk päikest täis.

Kaks papa hiigelkastanit kaaluvad igatahes üles Taaveti õitsva kummipuu, mõtles Mirjam. Ta tundis neid uhkeid puid imehästi, veel armsamaks muutusid nad nüüd, kui Mirjam kuulis, et puud on papa oma käega istutatud. Ei kummagi kastani tüve suutnud Mirjam kätega haarata, krobelise koorega puu varju peitis ta end ühtelugu, kui tahtis Loorit ehmatada.

Papa jutujärg jõudis möödunud talvesse. Nüüd sigines häälde nukker noot ja soojadest mälestustest elustunud haige venitas vaeva sõnu suust. Kalk pakane murdis vägevate puude elujõu ning ajas nende tüvedesse lõhed. Papa arvas, et kevadel õitsesid tema kastanid viimset korda.

Iga päev viis tuul kastanite nukkerkollaseid lehti endaga kaasa. Kord lendasid nad kaugele, kord takerdusid elujõulistesse lilladesse ja valgetesse floksipuhmastesse, kord liuglesid juurte lähedusse, kattes järk-järgult veel erkrohelist muru.

Jäägimisel päeval tõi Mirjam aiast koos tomatitega ka kollaseid kastanilehti ja väsinud puude poolt allaheidetud valmimata kidalisi vilju.

Ühel vihmasel päeval, kui vinge tuul rebib põdevatelt kastanitelt arvutu hulgana lehti ja vankuvatelt õunapuudelt potsatavad vahetpidamata märjale mullale õunad, tuleb Taavet haige juurde uhke lillekimbuga. Punased, kollased, lillad ja valged gladiolid käe peal, seisab Taavet kohmetuna keset magamistuba ja ootab, kuni mamma toob roosikrantsiga savivaasi.

„Miks sa nad maha lõikasid?" kahetseb papa, ehkki võib näha, et ta kaunitest lilledest rõõmu tunneb.

„Tuul ja vihm rapsivad nad nagunii katki," kohmab Taavet ja pilgutab heledaid märgi ripsmeid.

Mirjamit üllatab Taaveti vale – kõik ju teavad, et Taavet kasvatab gladioole kuuri taga, kus tuul neile kunagi kurja ei saa teha.

Papa vaatab ainiti kauneid sihvakaid lilli.

„Sa oled hea kärner," pomiseb ta ja ei suuda pilku tõsta naabrile, kes akna all toolil istub.

„Sa oled minust parem," kohmab Taavet vastuseks ja vaatab kaht eluõhtusse jõudnud kastanit.

„Ikka sajab?" küsib papa.

Mirjamil hakkab kõhe: papa vaidleb alati vastu, kui keegi teda juhtub kiitma, nüüd aga küsib hoopis, kas sajab. Kas ta ise ei kuule, et vihm aknale rabiseb!

„Jah," vastab Taavet.

Õunapuu oksad kraabivad ägedalt akent. Mirjam suleb hetkeks silmad. Väljast kostvad tormihääled ja vihmapladin muudavad aia lapse kujutluses hirmuäratavaks loomaks, kes väljasirutatud küüntega maja ja haigetoa rahu ründab.

„Kas kastanjapuudel on veel mõni leht küljes?" kuuleb Mirjam papa küsimust.

Mirjam avab silmad ja jookseb akna juurde vaatama. Taavet jõuab lapsest ette.

„Veel on," kostab ta.

Hämardub.

Suure vaevaga kisub papa vatiteki rüpest valge soonilise käe, millelt värkstoa õli ja tahmajäljed juba kaduda on jõudnud.

Valge käsi tõuseb ängistava aeglusega Taaveti poole.

„Jääme siis jumalaga," lausub papa naabriperemehele.

Taavet hoiab sõbra kätt kaua, kuni selle õrnalt tekile asetab.

Naabriperemees lahkub sõna lausumata ja tagasi vaatamata toast.

„Mine too aiast tumaate," palub nüüd papa lapselast.

„Ma ei taha. Tomateid on veel küll ja väljas sajab," vaidleb raskest eelaimusest vaevatud Mirjam.

„Mine," papa pingutab, et karmi häält teha. „Mine. Lase mu naine tuleb siia."

Aga mamma tuleb juba ise. Ta astub tuppa nagu kuutõbine. käed kahel pool rippu. Komistab Mirjami otsa, elustub viivuks ja lükkab lapse otsustava liigutusega ukse taha.

Mirjam läheb papa käsu kohaselt aeda. Ta longib papa akna all ja upitab sisse vaatama. Kuid aken on kõrgel ja Mirjam ei näe okstest varjatud märja klaasi taga mingit liikumist.

Mirjam tuleb kastanite alla ja loendab viimaseid kollaseid lehti. Kahe puu peale saab neid kokku kõigest viis.

Nüüd hakkab Mirjam tomateid korjama. Ta valib kaua ja hoolega. Põllesabasse kogunevad kõige uhkemad viljad. Märjad, hõõguvpunased, jääkülmad.

Aiast lahkudes vaatab Mirjam veel kord kastaneid. Tuul ja vihm on nad lõpuni paljaks riisunud, viimne kui leht on okstelt maha kistud.

Läbiligunenud Mirjam ruttab majja tagasi.

Trepikojas peatab teda üleni värisev Loori, kes ei saa õieti sõna suust.

„Papa, papa!" kordab ta sosinal.

„Mis on?" pärib ärev Mirjam.

„Sina oled süüdi!" prahvatab Loori. „Sina tõmbasid papa voodist maha. Pärast seda ta jäigi haigeks!"

Mirjamile meenub möödunud suve üks leitsakuline keskpäev. Ta tahtis magavat papat äratada ja hakkas teda kõigest jõust voodi serva poole tõmbama. Papa mõgas väga raskelt. Mirjam, kellele valmistas suurt lõbu, et ta jõuab papat liigutada, läks õhinas nii kaugele, et tõmbaski papa voodist maha põrandale.

Mirjam tormab Loorit kõrvale lükates edasi. Märjad juuksed kaelal salkus, silmad pärani, avab ta haigetoa ukse.

Papa voodi juures seisavad mamma, isa ja ema. Ema pöörab oma pisarais näo Mirjami poole, kes on tardunud ukse kõrvale.

Mamma must kuju püsib liikumatuna helendava akna taustal.

Isa on kummardunud voodi kohale ja suleb veidi värisevate kätega ettevaatlikult papa silmalauge. Tomatid veerevad Mirjami lahtipääsenud põllesabast põrandale laialt.

„Armas jumal, kui sa üldse olemas oled, siis tee nii, et kõige halvem meie hulgast ära sureb."

E i k õ i g e h a l v e m m e i e h u l g a s t ä r a s u r e b!

Mirjam oigab.

10.

Mamma ja papa korteri suures toas, mille seintel rippusid jõllitavate klaassilmadega täistopitud linnud ja haralised põdrasarved, seisis nõnd kirst. Öed ja päevad põlesid koolnu peatsis kõrgetel jalgadel küünlad, mis heitsid papa tardunud näole valgust. Rasked sidrupsud rippusid liikumatult hõbedase sarga nurkades. Mamma kattis kõigi tubade põrandad vaipadega. Majas sumbus viimne kui heli. Räägiti vähe ja sosinal, kardeti häirida igaveseks vaikinud papa rahu.

Papa kirstu juures käis palju inimesi: majaelanikud, tuttavad, ümberkaudsed peremehed. Nad tulid, seisatasid, langetasid paljastatud pea, jätsid lilled ja lahkusid.

Mamma seisis pidevalt puusärgi juures – väärikas, murdumatu, mustades kingades jalad veidi harkis ja must läikiv kleit rühikal kehal. Käsi hoidis ta risti kõhul, ehkki otse ette suunatud pilk ei reetnud palvetamist. Mamma mõtles. Millele ta niiviisi tundide kaupa kirstu juures seistes mõtles – ei teadnud keegi. Võib-olla meenutas elu papaga, võib-olla plaanis tulevikku.

Mamma ei nutnud, isa ei nutnud ja onu ei nutnud. Mirjamil polnud ka pisaraid, ta oli ahastusest ja südamevalust tuim.

Mirjam liikus otsekui teises maailmas. Ta ei tajunud ennast, ei tundnud nälga ega janu, ta lootis, et kõik on painav uni, mis peagi lõpeb. Suurema osa ajast kõndis ta sihitult aias, vaatas ükskõikselt talveks valmistuvaid mesilasi ja raagus kastaneid. Puude alla kukkunud õunad mädanesid niiskel mullal, keegi ei korjanud neid.

Läbi õhukeste pitskardinate nägi valgustatud tuba, kus seisis lakkamatult põlevate küünalde all papa puusärk. Nägi mamma liikumatut kuju ja inimesi, kes tulid, seisatasid ning läksid.

Närbuvad lilled ja küünalde põlemine andsid kütmata ruumile oma lõhna. See oli lummuslik surmalõhn.

Mirjam ei julgenud sarga juures viibida. Ta ei kartnud surnud papat, teda rõhus kohutav, parandamatu süütunne.

Miski tagus vasarana väsinud ajus. Mirjam oleks tahtnud minna kirstu juurde ja karjuda: mina olen süüdi, et papa suri!

Aga Mirjam ei läinud, vaikis, hiilis aias ja vaatas mõnikord plangupostil istudes tuppa, kus põlesid küünlad, seisis mamma ja kuhu tulid inimesed lilledega.

Ajuti ei uskunud Mirjam, et papat pole enam. Oli hetki, kus see näis võimatuna. Siis tundus veidi kergem. Aga pitskardina taga mustav leinarüüs mamma ja küünalde nukker valgus tuletasid kõik jälle elavalt meelde.

Siis hakkas Mirjam lootma, et sünnib ime.

Õhtul tuli mamma tuttav päevapiltnik Tohver, pani kolmjalale väikese musta kasti ning hakkas mammat, onu, isa, ema, Loorit ja Mirjamit kirstu juurde kahte ritta seadma. Tohver sättis kõik nii seisma, et igaüks näeks papa nägu. Mirjami süda peksis ootusärevuses ja kramplikult hoidis ta pilku koolnul. Laps uskus, et nüüd sünnib ime, nüüd on õige hetk tulnud, kohe tõuseb papa kirstust. Piltnik läks oma musta kasti juurde ja kamandas:

„Tähelepanu!"

Järgnes pimestavalt hele plahvatus.

Kui Mirjam uuesti silmad avas, lootis ta papat elavana näha. Aga papa sissevajunud nägu jäi liikumatuks, ainult küünlatuli oli veidi võbisema hakanud.

Nüüd puhkes Mirjam esimest korda pärast papa surma lohutamatult nutma. Kõik see pole uni, imesid ei sünni, papa ei ärka enam kunagi ellu.

Samal ööl painas Mirjamit kohutav unenägu. Aiasopp, mis lahutas nende maja naabermajast, kadus kuhugi ja selle asemel mustas hiiglasuur neljakandiline auk. Sügaviku serval seisis parv musta rõivastatud kogusid. Kiiresti liikuvate pilvede vahelt väljavaatava kuu valgel näisid inimeste näod mürkrohelised. Mirjam seisis eemal ja tahtis pimestavate kuuhelkide eest varju pugeda, aga see ei õnnestunud. Seletamatu jõud tiris teda vägisi põhjatu tühimiku äärele, valguse kätte, ähvardavalt liikumatute kujude palge ette. Õhus kõmises kellegi hääl:

„Sa oled süüdi!"

„Süüdi! . . . Süüdi! . . ." kajas kõuemürinana vastu. Nägemus kadus, jäi sünge kaja: süüdi! süüdi!

Papa maeti järgmisel päeval.

Sügisese külma vihma all venis pikk matuserong linnast välja kalmistule. Mustade palakatega kaetud hobused astusid aeglase äraõpitud sammuga nelja nikerdatud samba ja katusega surnuvankri ees. Katuse servas rippusid mustad tupsud. Hõbedane kirst uppus lilledesse ja pärgadesse.

Esimesena sammus veoki kannul musta looriga mamma. Vihmast läbiligunenud tüll kleepus ta näole. Kahel pool mammat astusid tema pojad. Haiglaselt läikivate silmadega onu Ruudi kõndis mammast vasakul. Vanem poeg, isa, paremal pool. Nende järel-tuli leinaloorigа ema, Loori ja Mirjam käekõrval.

Surnurongi aeglases taktis liikusid kummalgi pool musta tõlda neli meest, müts käes. Ema, Loori ja Mirjami kannul tulid sugulased, majaelanikud ja tuttavad.

Kuiv sügisene vihm ei lakanud. Niiskus tungis kontideni ja pani Mirjami värisema.

Sadu vaibus alles siis, kui matuserong jõudis kalmistule. Tõusis tuul ja rebis madalad tinahallid pilved laiali. Siin-seal välgatas pilverahnude vahel eresinine taevas. Ilid kandsid kollaseid vahtralehti matuserongile vastu. Mamma ja ema leinaloorid võtsid tuule alla ning lehvisid mustade keeltena.

Kalmistu tuuline ilu süütas Mirjamis viimse meeletu lootusesädeme.

Akki nägi ta heledaservalisele pilverahnule toetumas hallis voldilises rüüs pikajuukselist jumalat. Taevase isa silmad sisendasid rahu, ta käed toetusid küünarnukkidega pehmele pilveäärele. Jumal näis naeratavat. Ehk parandab ta nüüd oma ränga vea? Mirjamil kadus kõik muu silmist, ainiti vaatas ta taevasse, kus kiiresti liikuvad pilveklombid kippusid nägemust katma.

Ema sikutas last käest, sest Mirjam oli maha jäämas. Mirjam pidi tegema paar kiiret sammu, ja kui ta uuesti pilgu tõstis, oli jumal kadunud. Ka eresinine laik kattus pilvedega. Taas hakkas rabisema jämedapiisalist vihma, mida tuul näkku peksis.

Kustus Mirjami viimne lootus. Ta tajus, et pilveäärel polnudki kedagi, talle lihtsalt tuli selgesti meelde klantspilt, mis jumalat kujutab.

Hauaplatsil avati papa kirst viimast korda. Kondised konksus sõrmed rinnal, sinakad huuled peeneks triibuks kokku surutud, silmalaud nahkjad, lõug nurgeliselt ette ulatumas, otsmik vahajas. Mirjam sulges silmad ja püüdis kramplikult meenutada elavat papat. Ja ta nägi teda värkstoas: tähelepanelikud ja sõbralikud silmad paksude kulmude all, liigutused täpsed, tahmane nägu rahulik, käed meisterdamas.

Kirst suleti ja libistati kuuseokstega vooderdatud hauda.

Mustas, laiade käistega talaaris õpetaja hakkas jutlust pidama. Ta kõneles kaua. Vahepeal lauldi, siis jätkas õpetaja jutlust. Külmast kangestunud Mirjam kuulas tähelepanelikult. Vaimulik rää-

kis papa voorustest, tema tasakaalukast meelest ja jumalale meelepärasest elust. Tööstis mahajäävat leske, poegi ja lapselapsi. Kinnitas, et kõikvõimas, halastaja ja hea jumal on ilmeksimatu, tema teab, keda enda juurde kutsub . . .

„Ilmeksimatu, ilmeksimatu!" vasardas Mirjami ajus.

Inimesed seisid langetatud päi ümber lahtise haua, käed risti, kuulasid ja laulsid, kui õpetaja salmi ette ütles.

Siis võttis õpetaja kolm korda peoga liiva ja laskis selle papa kirstule rabiseda. Mamma talitas tema eeskujul. Ka Mirjam läks ja laskis kukkuda kolm peotäit oma kõige kallima inimese puusärgile. Liiva heitnud, ei tahtnud ta hauaservalt lahkuda. Pilk hõbekaanes kinni, püüdis ta veel kord papat näha. Ent kinninaelutatud kirst varjas papa igaveseks kõigi pilkude eest.

Kui ema ta lõpuks eemale tõmbas ning asjalike nägudega mehed auku kinni hakkasid ajama, puhkes Mirjam nutma. Ema vaatas talle näkku ja puudutas tütre otsmikku. Läks, sosistas midagi isale, ja võtnud Mirjami käekõrvale, hakkas kiiresti minema.

Mirjam nuttis lohutamatult, silme ees kiikusid tuhmid põõsaraod ja tal oli ükskõik, kuhu ema teda viib.

Ta jäi veel samal õhtul kopsupõletikuga voodisse. Lakkamatult seisis lapse peatsis halastamatu jumal, kes Mirjamile valjusti hüüdis:

„Ma olen ilmeksimatu, ilmeksimatu!"

11.

Kadusid viimased lumeriismed. Kohev muld lõhnas kevadest. Kleepuvad vahtrapungad paisusid silmanähtavalt. Tõtliku kevade puhastavate teetähistena süüdati ümberkaudseis aedades kütiseid.

Peaaegu talve läbi põdenud Mirjam liikus segaste tunnetega tuttavaid radu pidi. Käis tänavalt värkstuppa piilumas, kõndis süngetes keldrikoridorides, kus ta lõpuks ikka ukse juurde jõudis, mille vastu oli toetatud redel.

Ühel täispäikeselisel kevadhommikul tuli pohmeluses mamma juurde naabriperemees Taavet. Nende lühikese jutu lõpetuseks ütles mamma Mirjamile aiavõtmeid ulatades:

„Las härra Taavet võtab, mis papa talle lubas."

Mirjam läks koos Taavetiga aeda. Nende aed seisis ainukesena ümbruskonnas mullustest lehtedest puhastamata ning siin ei süüdanud keegi kevadet tervitavat kütist. Kõdunevaist lehtedest polnud suutnud läbi tungida ükski roheline lible ja maa näis elutuna.

Mirjam heitis pilgu enda ees astuvale naabriperemehele. Kuidas küll ta välimus sarnanes halli aiaga!

Aasta läbi kandis Taavet ühtsama tuhmist kodukootud riidest ülikonda. Kohmakad püksid, vest ning äravajunud pintsak. Kevade tulekul jättis vanamees varakult kuue ja käis vestiväel, määrdunud linase särgi krae lahti. Alles sügisel, kui hakkasid puhuma vinged tuuled, tõmbas ta pintsaku uuesti selga. Selles seisis kogu muutus tema riietuses vastavalt aastaaegade vaheldumisele. Talvel Taavet peaaegu väljas ei käinud ja tegeles ainult rätsepatööga. Kui ta siiski üle maja läve astus, siis ainult selleks, et minna poemees Raasu juurde toidupoolist tooma. Läks külmast kössitõmbununa, ikka oma ilmetus pintsakus, ainult krae tõstis üles, nii et see võidnud sonini ulatus.

Raasus puud heitsid pleekinud kulule õhulisi varje, mis koos mullusis lehtedega pudenesid jalgade all, et hetke pärast katkenutena üle jalgede viskuda.

Mirjam markas korraga, et imelill ainukesena aias rohetas, sirutudes ülespoole oma ammusel kohal põõsaste varjus.

Kuigi Mirjam terve igaviku seda lille tundis, ei teadnud laps, mis on ta õige nimi. Kõik hüüdsid kummalist taime imelilleks, sest ka kõige kuumema ilmaga kõige leitsakulisemal keskpäeval pärlendasid ta kuldkollastel õielehtedel veepiisad, ei tea kust ilmunud, ei tea kuidas kroonlehtede kaldus pinnale klammerdunud.

Papa oli imelille eest erilist hoolt kandnud. Oli istutanud tema ette põhjatuulte püüdmiseks mõned põõsad ja kobestas alati juba varakevadel roheliste idude ümbruses mulda, liigsest ettevaatlikkusest näisid ta liigutused kohmakad.

Naabriperemees Taavet tõi omainimesena aiamaja tagant labida ja tuli sellega otse nooljate võrsete juurde.

Ja hakkas lille välja kaevama.

„Kas sa viid ta ära?" kohkus Mirjam.

Taavet kohmetus veidi ja vastas:

„Olgu. Jätan ühe võsu maha."

Naabriperemees läks koos papa kalli lillega.

Mirjam kükitas augu juurde maha ja tõmbas peoga õrnalt mulda, et maad tasandada. Siis silitas näpuotstega järelejäänud pisikest võsu ja lohutas end sellega, et küünepikkusest nooleotsast saab kunagi uus kuldkollaste õitega imelill.

Sel kevadel tegutses Taavet oma aias ja maja ümbruses erilise innuga.

Ühel päeval laskis ta tuua vankrikoorma noori lehtpuid ja istutas need ritta plangu äärde, mis lahutas Mirjami hoolealust aia-

soppi Taaveti krundist. Naabril polnud kunstväetisestki kahju istikute jaoks, tassis villkopaga roiskveekaevudest juurde ja tähendas rahulolevalt:

„Nüüd saavad neist varsti tublid mürakad."

Et Taavet oma hoovis ja aias aina liikus ja rahmeldas, püsis ta igavusest plangu otsas kõõluvate põngerjate silma all. Kui Taavet juhtus selga pöörama, jorutasid lapsed kooris:

„Vanapoiss on põrgunui,
vanatüdruk taevatui . . ."

Selle mõnusa laulu, mis lastel hästi meeles püsis, oli neile kord peremees Taavet ise õpetanud. Nüüd hüüdsid jõnglased Taavetit vanapoisiks siis, kui ta mamma või Pilli hoovist läbi minnes lastega naljа viskas, põrgunuiaks aga vihaga, kui Taavet lapsi kära ja sõimuga oma hoovist välja kihutas.

Mirjam oli üks vähestest, kes tohtis Taaveti aias olla ja peremehega koos seal jalutada. Tüdruk arvas, et Taaveti lahkus on tingitud sellest, et tal on kahe majaga mamma, teistel lastel aga pole. Sellepärast vist lubati tal ka Taaveti majas liikuda, kus kümnes ühetoalises korteris elas kümme vanatüdrukut; kahes ühetoalises, mis uksega omavahel ühendatud, aga peremees ise. Kuigi ümbruskonnas Taaveti maja põlastavalt vanapiigade koduks hüüti, oli selle nigisevate puutreppidega elamu kassihaisustes, igihämarais koridorides siiski hirmus põnev liikuda. Häält tõsta ja joosta siin loomulikult ei tohtinud, isegi vanatüdrukute kassid mõistsid seda ja pidasid pulmi majast eemal.

Ühest pimedast trepialusest läks uks peremehe korterisse, mille esimest, pliidiga tuba Taavet hüüdis töötoaks, tagumist aga, ammustest aegadest kütmata ruumi – puhtaks toaks. Vaheuks puhtasse tuppa seisis enamasti lukus; nii et sinna naljalt ei pääsenud, ja Mirjam tundis uhkust, et tema seal oli käinud.

Puhtas toas valitses mahajäetuse ja tolmu maailm. Mööblit täistuubitud ruumis jäi vähe võimalusi liikumiseks, isegi paberiga kaetud pliidil seisid ülestikku toolid. Ukse taga nurgas kõrgus grammofonikapp, enamasti tusaselt vaikiv, ainult suurtel pühadel laskis ta kuuldavale oma kähiseva hääle.

Grammofonikapil jõllitas punane klaasist öökull musti ratassilmi ja ootas, et ta saba seinakontakti torgataks. Kui Mirjam kord kiusatusele vastu panna ei suutnud ja seda tegi, levis tolmunud kardinatega pimendatud toas uimane punane valgus.

„Misjaoks see lamp niisugune punane on?" päris Mirjam.

„See annab armastuse valgust," kostis Taavet tõsiselt.

„Miks sul niisugune armastuse lamp on?" usutles Mirjam. „Sul pole ju kedagi armastada!"

„See veel vanast ajast, tõin ta Inglismaalt kaasa," pomises kimbatusse aetud Taavet.

Selle peale lõpetas naabriperemees puhtas toas olemise, lukustas vaheukse ja istus oma alalisele kohale, piklikule ristjalgadega lauale töötoa akna all.

„Räägi, milline Inglismaa on?" päris võõrast maast põnevile aetud Mirjam.

„Teine kord," polnud Taavetil tuju jutustamiseks.

Mirjam vaatas pahameelega Taavetit, kes istus rätsepaistes laual ja laskis nõelal nõbedalt liikuda. Rätsepad on kas peast segased või jalust vigased, meenus Mirjamile kuskilt kuuldud tige nõlemine. Jalust vigane Taavet ei olnud, peast segane ka mitte, aga pisut imelik küll. Miks ta muidu elas nii üksinda? Kas tal polnud lõpu oma kõledas töötoas? Kas polnud tal nukker siin värvimata põrandaga ruumis, kus päevavalgus piklikust lauast suurt kaugemale ei ulatunudki? Ei midagi silma rõõmustamas – tume klaasidega kapp, pungil luitunud selgadega raamatuist, seina veeres õmblusmasin, nurgas kummiga pliit ja köögikapp, millel alati vedeles musti nõusid ja leivatükke. Ainukeseks äraeksinud uhkuseasjaks määrdunud seinte vahel oli hele nikerdustega puhvetkapp. Kõrge kapi ja seina vahele jäi pilkane nurk viletsa raami ja halli tekiga – peremees Taaveti voodi.

Mirjam vaatas veel kord vargsi Taavetit. Vanamehe hallide juuksetüügastega pealagi ja nööriga kukla pealt seotud prillid, mis ähvardasid ninalt libiseda, tekitasid temas imeliku tunde. Tal hakkas äkki Taavetist nii kahju, et andestas talle südames isegi imelille äraviimise. Võib-olla on imelillel Taaveti hoolitsetud aias isegi parem?

„Räägi Inglismaast," nurus ta veel kord.

„Mmh," vastas Taavet ebamäärase häälitsusega.

„Mis sa seal nägid?" ei jätnud Mirjam järele.

„Ei näind ma seal midagi," mühatas Taavet.

„Kuidas nii?" imestas Mirjam.

„Noh . . . elasin Londonis, kus alalõpmata udu. Ei paista viie sammu peale. Päevad otsa töötasin härra Thomsoni juures keldris, kuhu päevavalgus ei paista. Õhtul, kui koju läksin, oli pime või udu . . . Polegi ma seda Inglismaad teistmoodi näinud," lõpetas Taavet ohates ja selga sirutades.

„Aga miks sa Inglismaale läksid?" ei anna Mirjam rahu.

„Õppisin seal ametit," vastas taas töö kohale kummardunud Taavet kuivalt. „Vaata, seal," viitas ta klaasidega raamatukapile,

„sealt leiad raamatu Inglismaa kohta, selles on ka pildid Londonist."

Mirjam lehitses raamatut ja nägi suurlinna päevavalges – piltnik võis ju sel ajal tänavatel kõndida, kui Taavet pidi härra Thomsoni keldris küürutama.

Korraga libises raamatu vahelt põrandale foto, üsna koltunud perekonnapilt.

Töö kohale kummardunud Taavet ei pannud seda tähele.

Mirjam silmitses pilti hulk aega. Ta nägi nelja inimest. Mehes tundis Mirjam noore Taaveti, kel polnud veel prille ja hallide tüügaste asemel katsid pealage mustad läikivad juuksed. Taavetist vasakul naeratas vaatajale pikliku näoga blond naine. Ees seisid kaks heledapäist tüdrukut, üks neist samasugune kõhn nagu Loori.

„Peremees Taavet, kas sul on naine ja lapsed?" küsis jahmunud Mirjam.

Taavet võpatas ootamatust küsimusest ja hüppas laualt maha. Kiskus pildi ja raamatu tüdruku käest ning viskas need kappi. Märksa aeglasemate liigutustega lükkas klaasukse kinni ja keeras lukku. Loo lõpetuseks rändas võti kapi otsa.

Segadusse aetud Mirjam astus piki Taaveti maja hämarat koridori välisukse poole. Äsjane kogemus tegi talle millegipärast haiget. Kuidas tohib oma perekonda salajas pidada ja armastuse valgust luku taga hoida?

12.

„Mir-jam!" kostis trepikojast onu Ruudi bassihäälne hüüd.

Onu Ruudil ei lasknud Mirjam ennast kunagi kahte korda kutsuda.

„Kuhu?" küsis ta onu palge ette ilmudes.

„Värkstuppa," kostis napp vastus.

Mirjamil jäi erutusest hing kinni. Keksis pikakoivalise onu Ruudi kannul piki jahedat keldrikoridori ning tal polnud täna tahtmist isegi nina veinikeldri lukuauku torgata, pealegi tundus Mirjamile, et ta on sellisteks tükkideks juba liiga suur. Ta ju läheb ometi aasta pärast kooli!

Onu Ruudi tõstis värkstoa ukse eest redeli kõrvale. Mirjam tardus ootusärevalt paigale. Võtit tuli tükk aega roostetanud lukus krigistada, enne kui ukse lahti sai.

Mirjam astus tasahilju onu Ruudi kannul niiskusest lõhnavasse ruumi. Iga samm jättis jälje põrandat katvasse tolmukorda. Läbi

ämblikuvõrguste akende nägi vaevalt könnitee paeplaate, lauale jäänud tööriistadel vohas laikudena rooste. Aga Mirjami iste, riidega kaetud väike alas, seisis muutumatult oma kohal töölaual, krüüstangide läheduses.

„Tahad sinna istuma?" küsis onu Ruudi Mirjami süvenenud pilku alasilt tahades.

„Ei enam," vastas Mirjam ohates.

„Miks?" küsis onu naeratades.

„Ma olen liiga suur juba."

Ja kuigi Mirjam päriselt nii ei mõelnud, mõistis onu, et ta istus alasil viimset korda siis, kui viimset korda liikus värkstoas papa.

„Hakkame teritama," ei lasknud onu Mirjamit norutada. Onu Ruudi lõi laksuga käed kokku, sülitas pihku ja kukkus lõbusa vile saatel nurgast käia välja lohistama.

„Sinu töö on vett tuua," tähendas ta üle õla Mirjamile. Mirjam võttis vana värvipurgi ja läks koridori vee järele.

Onu Ruudi otsis riiulilt kirve, libistas põidlaga üle tera ja noogutas ootavale lapsele. Mirjam seadis mõlemad käed käiavända külge ning asus nohisedes tööle.

Kirves sai vahedaks. Onu Ruudi asus saagi teritama. Ent see oli juba veidi peenem töö. Küll vahetas onu Ruudi viili, aga asi ei tahtnud edeneda. Isegi vilistamiseks polnud tal enam lusti.

„Mis sa ehitama hakkad?" päris Mirjam onult.

„Laeva."

Ehkki onu Ruudi seda öeldes ei muianud, taipas Mirjam, et see on nali – sest mis laevaehitajat nüüd onu Ruudist! Isegi tühine saeteritamine läheb tema käes nii vaevaliselt.

Onu Ruudi lükkas viiliga üle viimase saehamba ja tähendas:

„Valmis."

„Aga hambad tuleb lahti ka murda," ütles Mirjam karmilt, sest papa polnud naljalt ühtki tööd pooleli jätnud.

Onu Ruudi heitis Mirjamile altkulmu pilgu ja hakkas laulma:

„Ma ei tea, ma ei tea, kus on saevõti . . ."

„Siin," lausus Mirjam tööriista ulatades.

Onu jättis laulmise ja hakkas oskamatult saehambaid lahti murdma.

„Sina küll töömees ei ole!" pahandas Mirjam.

„Õigus," kinnitas onu, „mina olen hoopis naljamees."

„Mis amet see on?" nõudis asjalik Mirjam.

„Naljamees teeb nalja, kuni nali otsa saab," kostis onu Ruudi oma paremat, pruuni silma kinni pigistades, vasaku, sinisega aga vaatas Mirjamile ainiti otsa.

„Ja kui nali otsa saab, mis siis?"

„Siis läheb naljamees ära."

„Kuhu ära?"

„Lihtsalt, lihtsalt minema, Rahumäele elama," vastas onu lauldes ja ei vaadanud seejuures enam Mirjamile otsa.

„Rahumäel on ainult surnud," pomises Mirjam onu ümisemise vahele.

Onu ei öelnud sõnakestki rohkem, laskis aga vilet ja murdis saehambaid laiali, aeglaselt ning oskamatult.

„Missuguse laeva sa ehitad?" tahtis Mirjam teada, kuigi ta onu juttu laevaehitamisest ei uskunud.

„Ikka suure, siidilipu ja hõbepurjedega," vastas onu vilet katkestades.

„Ja kus sa ta'ga sõidad?"

„Merele, merele purjutama."

„Purjetama," parandas Mirjam.

„Purjetama ja purjutama," soostus onu omamoodi.

Onu pani teritatud sae kõrvale, langetas nüüd vasaku, sinise silma lau ja vaatas parema, pruuniga Mirjamile otsa.

Mirjam ei suutnud naeru pidada.

„Ära parem lora," ütles Mirjam tõsinedes, püüdes papa sõnu papa häälega öelda.

Onu hakkas naerma, tõstis Mirjami õlale ja astus vilistades värkstoast välja.

Mirjam hakkas onu õlal õõtsudes viisi kaasa vilistama, ja millegipärast ei tahtnud ta enam sugugi tõsine olla.

Pärast värkstuba lonkis Mirjam aeda.

Mirjam võitles umbrohuga. Pärast kevadisi vihmu lõi kogu aed korraga roheliseks, läks nii haljendama, et musta mulda polnud põõsaste ja puude vahel nähagi. Ja Mirjam käis nüüd ühtelugu aias rohimas. Tema käed parkusid ja sääred kattusid nõgesekupladega. Aga mis kõige hullem: töörinne nihkus aeglaselt ja puhastatud lapikestel tõstis pead uus umbrohi. Mirjam oli õnnetu ning kartis, et ta iialgi ei suuda tervet aeda korda teha. Ja kas ongi tema vaeval mõtet? Üks mesilaspere heitis hinge, taru seisis mahajäetuna ning keegi ei kavatsenudki seda ära korjata või uue perega asustada. Marjapõõsaste länguvajunud tugiraamid kaebasid hoolitseva käe puudumist.

Mirjam väsis ning läks oma aiasoppi. Toetus aeda hoovist lahutavale plangule ning vaatas ringi. Peremees Taaveti noored lopsaka lehekrooniga puud varjasid Mirjami aiasopi eest päikese, seal levis niiskus ja tiirutasid alalõpmata sääsed. Papa istutatud õunapuu hommiku poole kaldunud ladvaga meenutas küürakat. Tulbid

polnudki tänavu õitsenud ja põõsastel ei tahtnud sõstrad kuidagi kasvada.

Mirjam kavatses oma muret juba mõnda aega naabriperemehele kurta, lootuses, et ehk Taavet halastab ja kärbib oma vahtraid. Aga ikka ei sõandanud Mirjam otsustavat käiku ette võtta. Pealegi püüis Taavetil viimastel aegadel halb tuju, sest kaks vanapiigade kodu elanikku ei pidanud maja normidest kinni ja hakkasid kõlvatut elu elama. Vanem, Maria, ootas last, noorem, Lonni, hakkas karnipoisiga kuramseerima. Nii et Taavetil jätkus muret oma maja au pärast küll ja küll, hakkab ta Mirjami kurtmist kuulama!

Mispärast Taavet Maria peale vihane oli, seda Mirjam ei mõistnud. Mirjam teadis väga hästi, et inimesed sünnivad ilmale, eks Taavet ise ka on s ü n d i n u d. Miks ei taha ta nüüd, et veel üks inimene juurde tuleb? Ega Taavet üksi – kui nähti Mariat vabrikust koju tulevat, pistsid naised hoovides pead kokku ja sisistasid:

„Häbi peaks olema!"

Et aga Lonni karnipoisiga käis, sellega polnud ka Mirjam rahul, sest talle ei meeldinud karnipoisi punetav nägu ja lähestikku asetatud silmad. Lonni aga, sale ja tumedajuukseline, näis sama ilus – eriti kui ta oma suurt varandust, hõberebast, üle õla kandis – nagu võõramaa naised kinopiltides. Lonnil võiks tükk maad nägusam kavaler olla kui see jämedate harkis jalgadega karnipoiss.

Mirjam väsis seismisest ja ronis aiapostile istuma, kuhu ulatus isegi veidi päikest. Siit nägi ka Taaveti ilusat hoolitsetud aeda.

Vöödiline hulguskass Pomm luusis Taaveti hoovis. Ohoo, mõtles Mirjam, kui nüüd naabriperemees kassi märkaks, siis oleks vast vanal kaklejal Pommil sõit seljas ja kivirahe kuklas. Näe, sealt Taavet tulebki, pilgeni kastekannud käe otsas, ja läheb aia poole. Ent vana tark Pomm haistis hädaohtu ja volksas plangu vahelt mamma hoovi, kus hakkas sõltumatu rahulikkusega prügikastis tuhnima.

Kui Taavet veekandamiga kuuldekaugusse jõudis, hüüdis Mirjam:

„Tere, peremees!"

Mirjam teadis, et Taavetile kangesti meeldis, kui teda peremeheks nimetati. Kas mõjus see võlusõna või mis, aga naaber hüüdis väga lahkesti vastu:

„Tere, Mirjam! Miks sa mulle enam külla ei tule?"

„Tulen kohe!" vastas Mirjam ja hüppas plangult maha. Täna on Taavet heas tujus, miks ei peaks Mirjam juhust kasutama ja oma muret kurtma?

Kuigi Taavet asus hüüdekauguses, oli temani tegelikult pikk tee.

Mirjamil tuli kõigepealt oma aiast värava kaudu välja minna, et seda lukku panna, – üle plangu oleks saanud märksa otsem, aga mamma ei lubanud aiaväravat lahti jätta. Siis pidi ta võtme mamma köögis varna riputama. Nüüd võis õuele tagasi ja väravast tänavale minna, et Taaveti hoovivärava kaudu naabri õuele pääseda. Ja lõpuks ometi see viimane – Taaveti aiavärav.

Taavet kõndis piki peenravahesid ja kastis. Mirjam astus sammsammult naabrimehe kannul ja ei julgenud jutulõnga üles võtta.

„Sa pole rääkinudki, kuidas sulle Londoni pildid meeldisid?" alustas Taavet.

„Toredad," jäi Mirjam napisõnaliseks, sest täna polnud temal tuju Londonist rääkida.

„Mis sa seal nägid kah?" ei jätnud Taavet pärimist.

„Kirikuid ja suuri aknaid," vastas Mirjam ükskõikselt, endal aga kipitas keelel see raske jutt, mis Taavetiga ajamata.

„Mis sa veel nägid?" küsis Taavet ettevaatlikult ja oli tunda, kuidas ta vastust ootab.

„Rohkem ei näinud midagi," vastas Mirjam kindla häälega.

Taavet pani kastekannu käest ja pöördus Mirjami poole.

„Rohkem mitte kui midagi?" usutles ta.

„Ei," kinnitas Mirjam ja vaatas Taavetile süütult otsa.

„Ah soo," tähendas Taavet ilmse kergendusega ja võttis kastekannu sanga pihku.

Vaba käega õngitses Taavet taskupõhjast noa, andis selle Mirjamile ja lubas:

„Mine lõika sealt, näe, emale mõned õied."

Kuigi see oli erakordne usaldus Taaveti poolt, jäi Mirjam ebalevalt paigale. Ta ei tahtnud enne lilli lõikama minna, kui rasked jutud sirgeks räägitud.

„Mis sa ootad?" imestas Taavet tagasi vaadates.

Mirjam köhatas ning alustas oma kõige väärikama ja madalama häälega:

„Kuule, peremees Taavet, lõika õige need planguäärsed puud veidi lühemaks."

„Mispärast?" üllatus Taavet.

Mirjam ohkas – kas Taavet tõesti ei taipa – ja jätkas erutusest heledal häälel:

„Nad varjavad kõik päikese ära!"

„Tohoh," pahandas Taavet, „sa õige sõge! Ma toon suure vaevaga puud kohale, istutan maha, väetan, et kiiremini kasvaks ja põhjatuult kinni peaks, sina aga: lõika maha!"

Mirjam ulatas töömees Taavetile noa tagasi.

„Hoolitse oma aia eest paremini, küll siis kõik kasvab, minu

puud pole sõõdi ühtigi!" lausus Taavet lahkuvale Mirjamile järele.

Rusikas käed taskus, nägu mossis, läks Mirjam tuppa.

„Kellega sa nüüd kaklema läksid?" küsis ema.

„Taavetiga."

„Sooh?" imestas ema.

„Taavene põrgunui!" pressis Mirjam läbi hammaste. „Isegi naise ja lapsed jättis Inglismaale maha . . ."

„Mis sa lobised, Taavet on vanapoiss!" ütles ema.

„Ei ole, mina tean, ise nägin ta perekonnapilti."

Ema üllatus uudisest nõivõrd, et ta ei hakanudki riiu põhjust pärima.

Mirjam aga istus käsipõsakile aknalaua taha, vaatas lootusetult umbrohtunud aeda ja juurdles: saa nüüd aru, kes see õigem inimene on, kas töömees Taavet või naljamees onu Ruudi?

13.

Mamma ja Pilli hoovi piiril lõsutasid ridastikku puukuurid. Tänavapoolse maja rohketele üürnikele ei jätkunud panipaika majaaluses, millest suurema osa võtsid enda alla värkstuba, kojamuti korter ja mamma trepialune veinikelder. Nii tuli mõnel elanikul leppida puukuuriga hoovil. Üks lahter pehkinud reast kuulus Bachide korteri juurde. Suviti sai sellest Bachi Heinzile teine kodu – vahel veetis ta kuuris terveid päevi.

Bachi Heinz kasvas ümberkaudsete laste hirmuks. Kes talle hoovi peal kätte juhtus ning kes talle jõu poolest alla jäi, selle tassis ta nattipidi oma suvekodusse ning lukustas sinna seniks, kuni mõni ema kisa peale last päästma tuli.

Heinz tavatses iga natukese aja tagant käia vangi vaatamas, et vaest kannatajat irvitamisega õrritada.

Pilli Riina kartis Heinzi niivõrd, et üksnes poisi punapead silmates haaras oma roosa tite kõvemini kaenlasse ja jooksis kiljudes tuppa. Pilli Riina oli kord Heinzi puukuuris istunud ja surmani hirmununa mitu tundi järjest nutnud.

Bachi Heinz paistis silma kavalusega. Suuremate ja tugevamate poiste ees lipitses ta kuidas oskas ja kinkis neile piltpostkaarte õrnalt naeratavate ilusate naistega. Kord Peetriga tülli läinud, otsis ta lüüasaamise hirmus kiiresti lepitust ning ohverdas Peetrile koguni oma taskunoa.

Hoovi peal tuli Heinzi pärast ütlemisi ette. Naised pahandasid

Heinzi emaga, siunasid punapead väiksemate hirmutamise ja kinnihoidmise pärast. Bachi-proua, kelle kangelastegu oli jõudnud juba ajamerre kaduda, jättis ikka pojale õiguse.

„Jummaluke, see on ju laste mäng!" õigustas ta poega naerusui, etteulatuvaid hobusehambaid paljastades. „Heinzikene on elav ja suure fantasiiga laps, ma ei kavatse tema arenemist kitsendada," rääkis ta peenelt.

Siiski näis ta naiste viha veidi pelgavat ja kadus kohe pärast taolisi jutuajamisi oma tüsedaid puusi tähtsalt õõtsutades. Trepil jäi ta veel kord seisma, et raevunud naistele ülevalt alla pilklikult muiata. Oma erilisust ja sõltumatust armastas Bachi-proua näidata igal võimalikul juhul. Hoovis liikus ta suvepäeviti aguli argipäeva jaoks liiga julge väljalõikega kleidis ja ei häbenenud naiste nina alt mööduda mõne vööra mehe käevangus, keda ta parajasti enda juurde külla viis. Mida arvukam pealtvaatajaskond, seda kõlavamalt ta naeris, seda hoogsamalt õõtsutas puusi.

Mirjami ja Heinzi ajutised sõbralikud suhted olid ammu katkenud. Kui Heinz püüdis tüdrukul käsi väänata või muidu haiget teha, siis võitles Mirjam kogu pikkade aastate kestel sadestunud viha jõuga. Mirjam polnud unustanud, kuidas Heinz talle haamriga pähe lõi, marutigedaks tegi ka Heinzi ülemvõim hoovi peal ja nõrgemate tagakiusamine.

Heinzile Mirjami vastuhakkamised mõistagi ei meeldinud. Ta ei taibanud, kust võttis too tige põngerjas, nagu ta tüdrukut hüüdis, selle väleduse ja jõu, et tugevama kallaletunge tagasi tõrjuda.

Ent ühel lõõskaval suvepäeval võis Heinz rõõmu tunda. Märkamatult hiilis ta pahaaimamatule Mirjamile juurde ning väänas viimase käed osava võttega selja peale. Mirjam püüdis poissi jalaga lüüa, üritas Heinzi vastikut tedretähnilist käsivart hammustada – asjata, sest ootamatul kallaletungil on omad võrreldamatud eelised.

Heinz lükkas Mirjami kuuriuksest sisse. Võtit roostetanud tabalukus krigistades irvitas ta ukseprao vahelt:

„Katsu rottidega hästi läbi saada, nad on mu sõbrad!"

Üle kõige kartis Mirjam madusid ja rotte. Ühtki elusat roomajat polnud ta küll ilmaski näinud, aga seda kohutavamad olid tema maduelajatega unenäod. Põlevate silmadega pikakerelisi rotte kohtas ta keldris ühtelugu ja jooksis alati sel puhul Pilli Riina moodi kiljudes tuppa. Pärast silmad küll häbi täis, aga polnud parata: võitmatu hirm kihutas tagant.

Mirjam istus üksi Heinzi kuuris puulõhkumise pakul ja siblis paljaste kriimuliste varvastega soojas saepurus. Põuane päike küttis tõrvapapist katust ning kuuris püsis läppunud palavus.

Mirjam oli tigedusest vait. Ta ei karjunud appi ja istus sünge

rahulikkusega puupakul, aeg-ajalt rottide kartusel kuurinurkadesse piludes.

Esialgu polnud neid näha, ainult ilged ristiga ämblikud kõlkusid võrgunõude otsas.

Naaberkuurist kostis läbi lambe vaikuse krabinat. Vist rott! Mirjam tundis südant volksudes lööma hakkavat ja krabas kuuripõrandal vedeleva malmist triikraua pihku. Hoidis riista löögivalmis – põgeneda siit ei saanud. Tuli valmistuda kõige halvemaks. Ei rott oma kiskjahammastega tema paljastesse varvastesse karata ei saaks, tõusis laps tasakesi puupakule.

Heinz tuli vangi piluma. Teda hämmastas vaikus puukuuris. Liksprao vahelt nägi poiss Mirjamit, triikraud käes, pakul kükitamas ja hakkas kõkutavalt naerdes pilkama:

„Tahad, toon ahjuroobi kah? Nukuinii närivad rotid sul kõrvad peast ja varbad otsast, nad mul koolitatud!" – ning kadus lõbusalt vilistades.

Mirjam ei vastanud, sest mis sa enam seletad, kui hirmujudinad üle selja jooksevad ning veri pekseleb meelekohtades. Viha Heinzi vastu aitas tal end vaos hoida, ja ikka veel ei hüüdnud tüdruk kedagi appi. Katsugu keegi teda veel põngerjaks hüüda – teda, suurt julget tüdrukut!

Seal ta ongi.

Rott!

Vahub ärakuivanud kapsatünni kõrvalt Mirjamile pingsalt otsa. Nina haistmiseks veidi püsti, jõllsilmades saagiahnus, käpad jooksuvalmis ja pikk saba sorakil saepurul. Mirjam ei lase elukat silmist. Äkilise liigutusega virutab tüdruk raske triikraua kõike jõudu välja pannes otse roti suunas.

Müts!

Kuivanud kapsatünni lauad varisevad kolinal kokku. Ning koraga on rott liikumatult saepurul, üks tünnilaud vedeleb ta sabal ja roti koonu juures on tilluke tume nire.

Mirjami hirm on nüüd millegipärast veel suurem kui enne.

Võti krigiseb tabalukus. Heinz tuli vangi lahti päästma, sest Mirjami ema hõigub juba tükk aega last. Parajasti läks ta tüdrukut aiast otsima.

Vihane Mirjam saab nüüd hakkama oma elu suurima, verdtarretava julgustükiga. Lükkab tünnilaua eemale, võtab eluka sabapidi pihku ja varjab selja taha.

Heinz laseb Mirjami kuurist välja. Kui tüdruk on oma vaenlasega silm silma vastas õuel, viskab ta pikemalt järele mõtlemata surnud roti Heinzile näkku ja hüüab:

„Üks su sõber tahab sulle tere öelda! Säh!"

Heinz põgeneb röökides trepist üles.

Ema tuleb aiaväravast ja küsib keset õue seisvalt tütrelt pahase häälega:

„Kus sa olid? Ammu aeg sööma tulla?"

Mirjam jätab sedapuhku vastamata ja läheb ema kannul tuppa.

Täna peseb Mirjam erilise hoolikusega käsi. Ema arvab, et Mirjam teeb seda tema meeleheaks, ja leebub.

Järgmisel päeval käib Heinz haavatud hundina õuenurki pidi ja haub uusi plaane.

Täna ei lukusta ta kedagi kuuri, aina kõnnib, käed taskus, toksib kinganinaga rohututte või lööb jalaga kivi enda ees. Ta ei pööra isegi Pilli Riinale tähelepanu, kes teda nähes kisades plehku paneb. Punapäine poisivolask longib sihitult ning mõtteisse süvenenult mööda hoovi.

Mirjami must kass Murr istub oma musta kassipoja Nurriga kanalisatsioonikaevu kaanel päikesepaistel ja pilutab rohekaskollaseid silmi. Heinz seisatab, vaatab tükk aega kasse, korraga hakkab tal kiire ning poiss kaob pika sammuga oma kuuri.

Mirjam on suures aias ametis. Pujengid on õitsema hakanud. Lopsakas põõsas kipub pärast öist vihma laiali vajuma. Mirjam surub tihkesse mulda kepid ja seob lille kokku. Aia lõhnadest küllastunud virvendav õhk ja mesilaste monotoonne sumin mõjuvad uinutavalt. Mirjam istub mahasaetud kastani kännule puhkama. Ta vaatab maja helesiniseid aknaklaase, mille taga pole märgata mingit liikumist. Mamma läks sõbrannade juurde, isa otsib tööd, onu ei tea kus, ja ema on Looriga hambaarsti juures – Mirjamil jookseb sellele mõeldes üle selja vastik judin.

Mirjam vaatab mamma pitskardinatega aknaid ja meenutab küünalde tulesid ning mamma musta kuju papa kirstu juures. Kui ammu see oli! Aga südamevalu ei anna järele. Ikka ja jälle leiab Mirjam end papat meenutamas. Hea vähemalt, et tema papa surmas süüdi polnud. Pärast papa matuseid, haigena, reetis ta palavikus sonides oma kohutava mure. Mirjami paranedes tuli isal ja emal teda kaua veenda, enne kui laps uskuma jäi, et papal hoopis süda seisma oli jäänud, millel voodist kukkumisega midagi ühist polnud.

Mirjami äratab mõtteist valge paber, mis koos kiviga ta jalge ette potsatab. Tüdruk keerab rebitud äärtega sedeli lahti ja veerib:

„Könni koche minu kuri, sinu sõber tachab sulle tere öölda. Heinz."

Mirjamit haarab halb eelaimus. Ta krapsab püsti, haarab enese-

kaitseks pirnipuu najalt väikese rohelise labida ja ruttab aiaväravast välja.

Kojamuti vana peni ulub keldriukse ees, karvad kukla peal tõrris ning koon taeva poole. Kojamuti mees tuleb vihasena uksele ja tõrib hooma kaelarihmapidi tuppa.

Vuurimees Rummi naine istub akna all, prillid ees, loeb raamatut ja heegeldab.

Bachide toa pärani akendest kostab Heinzi ema lõbusat naeru.

Pesuköögi uksest ja aknast pahiseb auru ning vesi pladiseb kiiptrandale = viat tõstetakse parajasti linu katlast palisse.

Heinz lõhub kuuris seljaga ukse poole seistes puid ja vilistab rahulolevalt nina alla. Tema peast natuke eemal ripub takuse pakkimisnöörl otsas lõdvalt must kass Murr.

Heinz lõhub puid ja vilistab.

Pesuköögi uur kerkib aeglaselt selge taeva poole.

Kojamehe toas ulub peni.

Mirjami punetama hakanud silmade ees keerlevad arusaamatud ringid ja pruntis suust on saanud krüps.

Mirjam kobab masinlikult labidat. Rabab siis kahe käega labidavarrest kinni ja lajatab otse puid lõhkuvale Heinzile lapiti pähe.

Heinzi karjatuse peale jätab Rummi naine lugemise ja võtab prillid ninalt. Bachi-proua kargab aknale ja pesuköögi uksele ilmub Peetri ema tursunud käsi põlle külge kuivatades.

Mirjam põgeneb koju. Ta viskub kõhuli diivanile, naerva päkapikuga ümarik padi jääb näo alla. Kahe käega kisub Mirjam padjaservi kõrvadele.

Ouelt kostavad kauge kajana naiste erutatud hääled. Kardinasse takerdunud porikärbes piniseb. Moseri lauakell lööb väärikalt ning heatujuliselt: „Till! Tall! Till!" Kellalöökide kaja põrkab seinalt seinale ja kaigub veel tükk aega õhus.

Veri taob tüdruku meelekohtadel otse valutegevalt. Pea on raske ja kumiseb. Pikkamööda hakkavad veerema pisarad ja tobedalt naeratav päkapikk saab märjaks.

Moseri lauakell lööb muretu ükskõiksusega järjekordse: „Till! Tall! Till! Tall!"

Kostavad ema ärevad jooksusammud trepilt. Kahvatuna, Loori käekõrval, tormab ta Mirjami juurde ja karjub:

„Oled sa hull või? Oleksid võinud teise ära tappa!"

Mirjam ei vasta ja vahib, silmad kipitamas, lakke.

Ema seisab nõutult keset tuba. Viimaks otsustab. Tuleb, tirib Mirjami nattipidi diivanilt üles ja lööb last paar korda. Mirjam vaikib, pea longus.

Kui ema Mirjami lahti laseb, vajub laps tagasi diivanile ja keerab ennast näoga seina poole. Ta võitleb iiveldusega.

Ema tuleb ta juurde, raputab õlast ja küsib:

„Oled sa tummaks jäänud? Vasta ometigi!"

Mirjam hakkab rappuma allasurutud nuuksetest. Ta keerab märja näo pikkamööda ema poole ja ütleb luksudes:

„Peksa! . . . Murri . . . see . . . enam tagasi . . . ei too . . ."

Ema hüüatab erutatult:

„Oh jumal!"

Ja juba jookseb ta, hirmul Heinzi pärast, poissi vaatama.

Kassilaps Nurr on uksest sisse pääsenud ja näub haledalt.

Kõigiga olen ma tülis, mõtleb Mirjam veidi rahunenult. Taavetiga, Bachi Heinziga . . .

Võib-olla peaks ülekohtuga leppima, et kõikidega sõbraks jääda? *Kangus murrab kaela,* nii räägitakse.

Siinsamas aga meenub Murr, keda enam pole, ja Mirjam tunneb võimetut viha, mis südant rebestab ja mida alla suruda ei saa.

14.

Kätte jõudis suvehari.

Ununes Bachi Heinzi ja Mirjami suur riid, seda enam, et Mirjami lastelabidas oli tekitanud Heinzi pealaele vaid kergeid kriimustusi, mis küll algul veritsesid, kuid siis paari päevaga paranesid. Varsti pärast lahingut sõitis Heinz koos proua Bachiga maale suvitama ning mamma hoovis valitses harjumatu rahumeelne õhkkond. Isegi Pilli Riina julges nüüd siia tulla, roosa titt muutumatult kaenlas.

Nurr sirgus kenaks nooreks loomaks ja kakles südilt oma kadunud kassiema kombel vana hulguse Pommiga.

Mirjam oli pettunud onu Ruudis, kes ammusele sae ja kirve teritamisele vaatamata ikka mingit tööd ette ei võtnud. Tüdruk lonkis igavust tundes hoovis ja aias ringi. Õest, Loorist, polnud ka asja, et seltsis suuri tegusid korda saata, tema istus aina vanemate plikadega toas ja mängis igavaid paberimänge. Ikka ja jälle valiti mingi häälik ja nuputati sellele algustähele puude, lillede, loomade või linnade nimesid.

Mirjamist ei peetud haritud seltskonnas lugu – teda polnud ju veel kooli lastud: kõlbmatult noor. Aga proovi sa ilma õpetuseta kirjutada ja teada, kas õige on „Pärliin" või hoopis „Bärliin".

Kõik läks rahulikult päevani, kus naabriperemees hakkas katust tõrvama.

Varahommikust peale mulksus katel Taaveti hoovil.

Keskpäevaks tõusis tuul, kuid see ei leevendanud põuase päeva leitsakulist kuumust. Tuul õhutas tuld katla all ja leegid nilpsasid tahmunud tõrvapaja servi.

Taavet ei andnud enesele armu ja vinnas aina uut tõrva katusele. Üles jõudnud, sidus end nööriga korstna külge kinni, hõõrus pangetäie laiali, toetas pikavarrelise harja korstna najale ning lasks uue kandami järele.

Taavet ruttas, sest kuum keskpäev on parim aeg tõrvamiseks.

Lahmakast sopilisest katusest jäi veel katta viimane räästaäärne nurgake.

Väsinud ja higist leemendav peremees Taavet tuli viimase pangetäiega tõrva täistilkunud redelit pidi üles. Ei hakanud end tühise tuhmi lapikese pärast enam korstna külge kinnitama, seisis harkisjalu katuse ribiredelil ja küünitas pika harjaga räästaäärse ala poole.

Viimane kuiv laik sinakasmustalt helkival pinnal vähenes jõudsalt.

Veel üks ribake!

Taavet küünitas, küünitas – ning astus hädaohtu unustades ühe jalaga libedale katusele . . .

Trepiesistel paeplaatidel lamas liikumatult vana lüheldane mees – peremees, aednik ja rätsep Mihkel Taavet, käed-jalad kleepuvas tõrvas, sest poolik pang sadas koos tõrvajaga katuselt alla.

Päike kõrvetas halastamatult.

Tuul rebis virvendavat õhku ikka veel podiseva paja kohalt eemale ja keerutas teerajalt üles tuhkjat liiva.

Maria oli esimene, kes nägi kividele kukkunud Taavetit.

Raskelt hingeldades jooksis ta mamma hoovi.

„Vaja . . . arst . . . kutsuda . . ." lõõtsutas ta.

Salaviinamüüja Kurri-eit unustas pesuriputamise ja päris uudisejanuselt:

„Kas titt hakkab tulema või?"

„Peremees . . . trepi ees . . . maas . . ." suutis ähmis Maria vastata.

Minuti jooksul kogunesid ümberkaudsed naised ja lapsed Taaveti hoovi.

Sagiti, hädaldati, lapsed hoidsid sündmuspaigalt hirmununa eemale, seisid plangu ääres puude all. Vanatüdrukute kodu elani-

kud halasid nutta, ümberkaudsed naised pühkisid põllenurgaga pisaraid.

Politsei ja arsti kohalesaabumise ajaks jõudis Maria oma alalise rahu tagasi saada.

„Vaja oleks ta puhtaks teha," lausus arst Taaveti kohale tõustes.

Maria pöördus vaitjäänud naiste poole ja korraldas:

„Tooge petrooli, sooja vett, seepi ja rätik."

Naised ruttasid käsku täitma.

Maria ja arst tõstsid Taaveti üles ning viisid ta kase alla varju. Siis kääris Maria oma pleekinud sinise töökitli käised üles, laskus vaevaliselt põlvili ja asus endist peremeest pesema.

Naised astusid eemale ja päästsid keelepaelad valla.

„Ihnus viis inimese hauda. Endal raha küll, ei võind nüüd mõnd noort meest võtta, kes katuse oleks ää tõrvand," arutas kojamehe naine.

„Kõik rühmas ise teha, küüned sendi taga krõnksus!" kinnitas pesupäeva tõttu kaine Kurri-eit lõuavärinat vaevaga alla surudes.

Järgmine nädal pärast Taaveti tagasihoidlikke matuseid mööds vanapiigade kodu omaniku huku arutamise tähe all.

Kui Mirjam nägi onu Ruudit, ütles ta viimasele:

„Töömehed lähevad ka siis Rahumäele, kui töö veel otsas pole."

„Millest sa?" imestas onu Ruudi, kellele kohe ei meenunud jutuajamine värkstoas.

„Parem naljamees olla, nemad lähevad, kui nali otsa saab," täiendas Mirjam. „Midagi ei jää pooleli."

Onu turtsatas naerda, jäi samas tõsiseks ja ütles:

„Aga naljamees teab, kui tal nali hakkab otsa saama. See on hullem."

Ühel päeval peatus Taaveti maja hooviväravas taksiauto.

Autost väljusid üks mees ja kõhn naine hallis kostüümis. Mõlemad siirdusid mööda liivast teerada üle Taaveti hoovi maja poole. Mirjam, kes istus vaheaia postil, tundis mehes ära isa tuttava advokaat Kikenfeldti.

Kui võõrast keelt kõnelev paar Mirjami kohale jõudis, ajas tüdruk end plangurõhule püsti ja hüüdis:

„Tere, härra Kikenfeldt!"

Kikenfeldt viipas Mirjamile, tegi siis aupakliku kummarduse pikliku näoga daami poole ja ütles midagi.

Daam noogutas ning nüüd tuli Kikenfeldt plangu juurde, mille peal Mirjam kõõlus.

„Tere, vana sõber!" hüüdis ta lähenedes. „Kus isa on?"

„Passib juba ilmatu aeg kodus. Tööd pole," kostis Mirjam tusaselt.

„Las tuleb kohe Taaveti majja," jätkas Kikenfeldt endise reipusega. „Lase käia!" – lõpetas ta, lõi sõrmedega nipsu, pilgutas Mirjamile sõbramehe kombel silma ja ruttas maja nurga taha kadunud daamile järele.

Nii sai isast inglanna, proua Taaveti tõlk ja asjaajaja Eestis viibimise ajaks.

Igal hommikul läks isa proua Taavetile ehk nagu ta ütles – missis Taavetile (või nagu Mirjam ütles – mismis Taavetile) hotelli järele. Missis Taavet, Londoni kaubamaja masinakirjutaja, sai korrapealt rikkaks ja võis endale lubada mitte ööbida kadunud mehe sünges majas. Hotellist viis isa missis Taaveti linna asju ajama, seejärel söödi restoranis ning pärastlõunal viis isa inglanna taksoga hotelli tagasi.

Pärandusasjad said korda aetud ja Taaveti raha kanti proua poolt Londoni panka üle.

Nüüd jäi viimane mure: müüa kiirelt ja soodsalt Taaveti maja ja krunt, et missis saaks kodumaale sõita.

Lesk loobus tagasihoidlikust hallist kostüümist ja rangest soengust. Iga kord kui ta isa ja mõne järjekordse ostuhuvilisega Taaveti maja juurde ilmus, piilusid agulinaised kadedalt ta kalleid tualette, krimpsutasid pahaselt nina inglanna kohatult noorusliku soengu üle ja taunisid ta hõljuvat kõnnakut.

Süllelangenud rikkus manas inglanna näole pideva naeratuse. Saabumisel nii range paistnud vanem daam muutus nüüd jutukaks ja isa kaudu levis laiemalt kadunud Taaveti ebaõnnestunud abielu lugu.

Londonis sundinud Taavet oma perekonda pooleldi nälgides elama, sest ta kogunud meeleheitlikult raha, tahtes avada suursugust rätsepatöökoda. Tekkisid tülid noore inglannast naise ja kooneri eestlase vahel. Taavet sõitis Eestisse ja tema missis kuulis oma mehest uuesti alles nüüd, paarkümmend aastat hiljem, seoses pärandusega.

Mamma imestusel polnud piiri.

„Taaveti-härra käis ligemale kümme aastat üle õhta meie juures, ja ei kunagi sõnakestki oma perekonnast! Kes võis aimata, et tal naine ja kaks last on!" meeldis talle igaühele korrata.

Lõpuks leiti Taaveti kinnisvarale ostja – Lõuna-Eesti taluperemees Jaan Havi.

Kalifeedes ja säärikutes mürakas mees Jaan Havi seletas Taaveti õuel kamandamisest treenitud valju häälega:

„Mul om kolm poiga. Väärt poja! Noorempa opva tehnikaülikooli pääl, neil peab üits koht liinan olema. Vanemp om paigan – kottun mäng peremiist, sulatsit ja tüdrikit kamandab, kui esä liinan asju aap!"

Ning naeris hobusehäälega oma sõnadele otsa, nagu oleks ta äsja maailma kõige naljakama loo jutustanud.

Kohe oli näha, et Jaan Havi üks tõsine ostja on, sest ta asus suure põhjalikkusega majapidamist takseerima.

Tulevane pealinna majaomanik käis läbi vanatüdrukute kodu kõik korterid ja küsis nende elanikelt muutmatu otsekohesusega:

„Kas miist põle?"

Saanud igal pool eitava vastuse, naeris Jaan Havi korterist korterisse minnes üha rõkkavamalt, nii et hämarate koridoride laepragudest pudenes saepuru ja tulevase majaomaniku suu punetavas näos ähvardas suuremaks rebeneda. Missis Taavet tippis õnnelikuna tümpsuvate säärikute jälgedes, ja kuna ta Havi jutust aru ei saanud, tõlk aga tülpinuna eemale tõmbus, naeris inglanna lihtsalt alati rõõmsameelse ostjaga kaasa.

Siis läks Havi aeda vaatama.

„Mes?" ühmatas ta haruldasi lilli nähes pahaselt. „Mes tuu sis om? Nõnna pallu kallist maad puha lilli all är raisatu!"

Kaubad tehti maha. Havi soostus pärast inglanna järeleandlikkust tingimisel ka Taaveti vallasvara ära ostma.

Nüüd läks uueks vaagimiseks lahti.

Jaan Havi istus puhtasse tuppa sohvale, toetas kämblad põlvedele ja laskis Mirjami isal plaat plaadi järel grammofoni mängida. Pillist üürgasid alati nii vaiksesse majja rahvalikud laulud ja tümpsakad polkad. Jaan Havi elas muusikale kaasa. Valtserite puhul õõtsutas end nii, et diivan vappus, polkade juures lõi jalaga takti, et tolm tõusis lae alla.

Missis Taavet naeris pisarateni.

Kui järjega eestoa raamatukapi juurde jõuti ja värske majaomanik iga köidet hakkas käe peal kaaluma, tüdis inglanna ning laskis tõlkida, et raamatud annab ta pealekauba.

Seejärel läks missis Taavet üksi tagatuppa, lülitas sisse punase jõllitava öökulli ja vaatas viivu vaikides „armastuse valgust".

Järgmisel päeval tuli kohale päevapiltnik Tohver, kes missis Taaveti soovil jäädvustas mahamüüdud aia ja maja – mälestuseks ja lastele näitamiseks, selgitas inglanna.

Viimasel päeval enne ärasõitu ostis lesk uhke pärja. Sõideti taksoga Rahumäele, kadunu hauale. Pärast käskis missis kutsuda

enda juurde hotellituppa hauaplaatide töökoja omaniku ning tellis mehe kalmule marmorplaadi sisseraiutud nime ja eluaastatega, ning et nõtke palmioks ühte nurka ilustaks. Maksis töö eest ette ja palus firmat hoolitseda, et plaat kohale asetataks.

Viimase teenena sõidutas isa inglanna koos pagasiga laevale.

„Läbi see nali," ohkas isa emale äsjasaadud töötasu ulatades ja kõndis tujutuna mööda tuba, ikka veel parim ülikond seljas.

„Vähemalt üks kord õnnestus sul oma keelteoskusega leiba teenida," tähendas ema rõõmsalt.

„Kah nüüd asi," lõi isa rahulolematult käega.

Ema kehitas õlgu, sest ta ei suutnud mõista, miks polnud isale nii soodus ja kerge töö meeldinud.

Aga naabri hoovilt tulvas seletamist ja lärmi. Uus majaomanik seadis oma poegade elu linnakodus sisse.

Hilisõhtul, kui taganes päevane palavus ja aguli kohale laskus õnnis vaikus, istus Jaan Havi vestiväel oma maja ees puusohval ja popsutas piipu.

Taaveti õitsvast kummipuust ei hooli enam keegi ja imelill jäi jälle üksi. Nii mõtles Mirjam uinudes.

15.

Siiski rääkis onu Ruudi Mirjamile sulatõtt.

Aias ehitati laeva.

Kuigi Mirjam teadis, et jahti ehitavad onu Ruudi sõbrad, et pukkidel seisev sõrestik saadi valmis nädalaga, tekkis tal siiski hoopis teistsugune ettekujutus tulevase veesõiduki karkassi sattumisest lehtla lähedusse. Mirjamile näis, et öösel on meri kuulmatult aeda hiilinud, meelitanud endaga kaasa tohutu kala, ja pärast salakavalalt taandunud, nii et elajas jäigi kõhutama puust pukkidele. Kalal polnud pääsu, kõnges ning jättis endast aia roheluse keskele kaardus selgrooga pleekinud luukere.

Mirjam lähenes heledale sõrestikule, sirutas ebaledes käe – ja pettus. Vaik kleepus sõrmedele. Salapärasus haihtus.

Krabisevaid höövlilaaste jalaga lendu lüües mõtles Mirjam pahameelega, et kõik need muinasjutud, mis talle mõnikord ette loetakse, on valet täis – vähemalt siin, aguli igapäevases elus imesid kunagi ei juhtu.

Kolksus aiavärav.

Võlvkäiguks kokkukasvanud õunapuude all ilmusid nähtavale onu Ruudi sõbrad, onu ise sammuke tagapool, igavlevalt jalutuskeppi näpu vahel keerutades.

Kui onu Ruudi mõni aeg tagasi Mirjamile värkstoas tulevasest jahiehitamisest rääkis ja Mirjam küsis, mis nad laevaga peale hakkavad, vastas onu, et kulub teine purjetamiseks ja purjutamiseks. Nüüd aga kuuldus hoopiski, nagu ehitataks jaht, et pruutidega lahel tiirutada. Sellepärast vist onu tööle käsi külge ei löönud – tal oli pruute nii palju, isegi siia laeva poleks nad sugugi ära mahtunud. Mispärast aga isa kampa ei löönud, see oli Mirjamile päris selge: isal on ema ja ei ühtki pruuti – keda sa sõidutad! Aga milleks jahti lõpuks kasutatakse, kui valmis saab, – selles suhtes polnud lapsel kindlust, sest täiskasvanute meel on ju nii muutlik. Võib-olla tõesti ikka purjetamiseks ja purjutamiseks, võib-olla aga ainult pruutide veoks.

Mirjam kordas endamisi kolme kentsakat sõna: purjetamine, purjutamine, pruudid.

Töö pandi täie hooga käima. Vägilaslihastega läikivjuukseline Aplon, agarusest õhetav, liigutas kirvest sellise osavuse ja kergusega, et Mirjami pilk ikka ja jälle tema peale tagasi jõudis. Vaikne ja sõbralik Erbaki Jaan andis küll jõu poolest Aplonile alla, kuid tema hooleks jäid kõige peenemad, kõige suuremat püsivust nõudvad tööd. Ta ei kiirustanud kunagi; vahetevahel pani ta peitli ja haamri hoopiski kõrvale, astus karkassi juurest kaks sammu tagasi, langetas pea paremale õlale ja vaatas.

Kindraliks hüütud mees, kamandamissõnad tihtipeale suus nagu väepealikul kunagi, ei püsinud selle-eest sugugi paigal. Kord hoidis käes haamrit, kopsis natuke, siis keeras särgikäiseid veel kõrgemale rulli, võttis sae, lõikas mõne õhema puutüki kes teab mistarvis pooleks. Siinsamas proovis peitli teravust, jõudis veel oma elujuhtumistest pajatada ning isegi jutustada laevaehitamise ajaloost Eestis ja teistes suurtes mereriikides.

Mirjamile tuletas Kindral oma siutsuva heleda hääle poolest meelde varblast.

Onu tuli selja tagant ja tõstis Mirjami nii ootamatult õhku, et võttis südame alt külmaks. Paar korda last hüpatanud, sättis ta tüdruku paremale õlale istuma ja ulatas talle oma nikerdustega jalutuskepi.

„Ohoo!" hüüatas Mirjam rõõmsalt, teades, et nüüd läheb ladvaõunte noolimiseks lahti. Mirjami pikakoivaline liikuv redel peatus kuulekalt just seal, kus kõige maitsvamad õunad rippusid, seisis kannatlikult ja ootas, kuni Mirjam kepiga oksa alla painutas ning saagi taskutesse toppis. Mirjam oleks võinud tundide kaupa puulatvade vahel seigelda, aga onu väsis, hakkas hingeldama ja tõstis lapse maha.

Ka onu oli läbematu nagu Kindralgi, tal polnud püsi lehtlas pingil istudes hinge tõmmata, võttis kätte ja hakkas p-tähti rõhutades laulma:

„Siidilip-pp ja hõbep-purjed,
kuldne laev läheb merele . . ."

Mirjam vaatas oma koletult pikka onu, kellel üks silm sinine, teine pruun, ning talle meenus juhuslikult pealtkuuldud isa ja ema kõnelus:

„Ega Ruudit niiviisi kauaks ole, endal tervis otsas, ja muudkui põletab elu!" lausus isa kibedalt.

„Ega ta jah oma tervisele küll sugugi mõtle," kinnitas ema.

Mirjam tundis tookord ränka ängistust ja sosistas enesele lohutuseks:

„Lora! Lora! Lora!"

Ometigi jäi mingi kahtlus Mirjamis püsima.

Onu Ruudi lõpetas siidilipu ja hõbepurjede laulu, tõusis püsti ja lahkus kellelegi sõna ütlemata. Ta läks piki rohtukasvanud aiateed, õunapuude võlvi all veidi kummargil, et oksad kaabut peast ei viiks, samm kerge ja hüplev, pintsakuhõlmad valla, ning keerutas harjunud kombel lahutamatut jalutuskeppi.

Mirjam hüüdis talle südamevaluga järele:

„Onu Ruudi, kas sa lähed elu põletama?"

Varblasehäälega Kindral hakkas vaimustatult naerma, Aplon muigas, Erbaki Jaan heitis Mirjamile silmanurgast etteheitva pilgu.

Onu Ruudi pöördus hüüu peale Mirjami poole, jäi seisma, tonksas jalutuskepiga kaabuserva, tegi galantse kummarduse ja kostis:

„Just nii, armuline preili. Soovite vahest kaasa tulla?"

Jahti ehitavad mehed möirgasid üksmeelselt naerda.

Mirjam jäi kurvaks.

Korraga välgatas tal idee, mis tuju tõstis.

Vaja on oma hoovi poisid kokku ajada ja ka üks vägev laev ehitada!

Järgmisel päeval käisid pruunide, sooniliste jalgadega Uno, triibulises meremehesärgis Peeter ja silmini ulatuvate tukkadega Mirjam kolme varjuna voorimees Rummi kannul. Lapsed olid välja nuhkinud, et tõllakuuris, kus ka vana valge hobune Miira elas, hoidis Rumm veel ilmasõjast allesjäänud vankrilogu. See seisis

kuuri tagumise seina najal, rattad ülespoole, juba aastaid kasutamata.

Peeter, Uno ja Mirjam takseerisid rohelist kroonuvankrit põhjalikult läbi katuseprao ning jõudsid otsusele, et sõidukit annaks ümber ehitada – kui mitte just jahiks, siis paadiks kindlasti. Vapustavalt huvitavat plaani takistas ellu viimast Rumm, kes ei raatsinud vankrit ära anda, kuigi kolmik leppis ainult vankri kerega ja ei palunudki rattaid. Ent voorimees nõudis rohelise logu eest kindlalt kümme krooni. Sellist hiigelsummat polnud paadijanusel kolmikul kuskilt võtta.

Pilli maja suure kuklaga Hugo, kes järjekordse vembu eest tubases arestis istus ja oma päevi köögiaknal kõõludes veetis, sai kuulda Peetri, Uno ja Mirjami kavatsusest. Mis puutus tõrksasse voorimehesse, siis lubas Hugo sõpru aidata. Mismoodi – ei öelnud.

Mirjami eestvedamisel prooviti igaks juhuks õnne ka voorimees Rummi naise juures.

Rummi naine, prillid ninal, istus nagu ikka hommikust õhtuni akna all ja heegeldas pitsi. Muuseas heegelnõela liigutav voorimehekaasa teadis täpselt, kes kellega kakles, mida räägiti pesuköögis ja kellele tuli külaline.

Lastekolmik läks eestmaja hoovipoolsele kivitrepile ja seisis alandlikult Rummi proua pilgu ees.

„Kas te saaksite härra Rummi paluda, et ta oma vana vankri meile annaks või vähemalt odavasti maha müüks!“ pani Mirjam oma parima esinemisoskuse mängu ning Uno ja Peeter seisid auvahtidena ta kõrval.

Eemal õuesopis vaidles parajasti kojamutt salaviinamüüja Kurri-eidega. Rummi naisel polnud aega Mirjami küsimust tähele panna. Kui tüdruk palvet kordas, vastas Rummi naine tõrjuvalt:

„Minge ära, ei mina tea midagi sest. Eks rääkige minu vanamehega.“

Aga Hugo oli lubanud aidata ja ühel õhtul ta asuski tegutsema. Kui Rummi-vanamees parajasti Miira juures kohmitses, hakkas Hugo köögiaknast hõõguvaid tukke tõllakuuri katusele loopima. Voorimees Rumm kohkus kärsahaisu tundes, tuli välja, nägi suitsu katusel, ronis kiiresti redeliga üles ja hakkas valju sajatamise saatel söestunud tukke alla loopima.

„Ma toon poletsei, huligaan sihuke!“ möirgas Rumm Hugo poole rusikat viibutades.

Hugo jäi külmavereliseks ja viskas uue tuki.

„Enne ei jäta, kui rohelise vankri ära annate!“ teatas poiss sõltumatu häälega.

Hugo ema sai jaole ning julm pealetung Rummile lõppes. Hugo

tubast aresti pikendati nädala võrra ja täiendavalt keelati köögiakna avamine.

Veel samal õhtul leppis piiramisest tülpinud voorimees lastega rohelise vankri osas kokku. Hinnaks jäi kaks krooni. Kõik kolm panid oma sendid kokku ja vanker vahetas omanikku.

Voorimees Rumm polnud vankri ratastestki hoolinud. Oligi hea, et sõiduk jäi ratastele, parem teda ümber ehitada. Jäi ära ka paadi vettetoimetamise mure.

Hugo jälgis läbi kinnise köögiakna põnevil näoga paadi ehitamist ja kirjutas hiigelkirjas kirju, mida ta vastu klaasi hoidis, et teised lugeda saaksid.

„PEATE MIND KAPTENIKS VÕTMA,“ kõlas esimene nõue.

Peeter pani käed torru ja karjus vastuseks:

„Kapten olen mina! Sina saad tüürimeheks!“

Muidugi, soostus Mirjam mõttes, Peetril isa madrus, tal ongi õigus kapteniks hakata.

Peagi ilmus järgmine kiri akna taha:

„ÄRGE SIIS TÜÜRI UNUSTAGE!“

Tõepoolest, tüüri oleksid nad peaaegu unustanud.

Lauajuppidest, mis Mirjam jahi ehituse juurest tõi, tehti paadile hele kolmnurkne nina. Pingidki said meeskonna tarvis sisse meisterdatud, puudusid veel tüür ja mast purje jaoks.

Ka viimane mure lahenes. Pööningult räästa alt leiti kõlbmatu lipuvarras, mis suurepäraselt mastiks sobis. Purjeks näppas Peeter aukliku kartulikoti ja tüür tehti lauajupist, mis roostetanud uksehingega vankripärasse kruviti – mis sest, et käis ainult ühe külje peale! Ka akna taha vangistatud Hugo paistis rahule jäävat.

Lõpuks sai paat valmis. Ta seisis oma neljal katkiste puukodaratega rattal keset õue, kartulikott masti külge purjeks seotud, värvimata laudadest kolmnurkne nina uhkelt püstakil. Ümberkaudsed lapsed käisid sõiduriista imetlemas. Suuremate kogunemiste puhul astus Peeter meresõidukisse ja laulis:

„Ahoi, me noored meripojad!
Meri meid ei kohuta . . .“

Poiss toetus moepärast mastile – päriselt ei julgenud, sest ritv võis üleüldiseks häbiks ümber kukkuda.

Tuli naabriperemehe Pilli tütar Riina. Roosa nukk nagu ikka hellalt käe peal ja valge lehviga lokkisjuukseline pea pisut viltu, palus ta:

„Võtke mind ka sõitma.“

„Meil on meeskond täis. Mina olen kapten, Hugo tüürimees, Uno vanemmadrus ja Mirjam nooremmadrus, saad aru? Ja mis

mereröövlite laev see lõbusõitjaid veab?" kostis meeskonna nimel kapten Peeter.

„Võtke mind kokaks," nurus Pilli Riina oma lakk-kinga ninaga mulda uuristades.

„Sa ei oska ju muud kui oma roosale titele pudi keeta," pilkas Peeter, kellele klanitud pailaps Riina meeltmööda polnud.

„Üldsegi söövad mereröövlid toorest hülgeliha ja rüüpavad vaalarasva peale, kokka neil pole tarvis!" lisas ta hetke pärast lohutuseks, sest tüdruku tõmblevat suud nähes hakkas isegi vanal merekarul Peetril Riinast kahju.

Uno pani loole punkti peale.

„Pilli Riina, piripill . . ." laulis ta lõustu tehes ja paadipõhjas ülemeelikult kekseldes.

Tüdruk jooksis tõnnides minema.

Noorte mereröövlite sõiduriista nimeks sai „Roheline Kolp". Kohutav nimi maaliti tõrvaga laevaninale.

Vaimustatud Hugo kahekordse klaasi taga vehkis kätega.

„VAHFA!" võis lugeda ruudu vastu pandud kirjast.

Laeva vettelaskmine pidi toimuma samaaegselt täiskasvanute jahi merreviimisega, milleks oli määratud pühapäeva varahommik. Tüürimees Hugo arest lõppes ka parajasti laupäeval, nii et pühapäeva hommikul võis meeskond täies koosseisus ja rõõmsal meelel teele asuda.

Nad ihkasid suurele merele jõuda. Hea tahtmine on pool võitu – selles ei kahelnud keegi.

16.

Ajuti Mirjam kahetses, et ta sündinud oli. Nii ka laupäeval, laevade merelemineku eelõhtul, kui ta onu Ruudilt küsis:

„Kas sina oled jahi kapten?"

„Ei."

„Kes sa siis oled?"

„Ei keegi."

„Aga siiski?" ei uskunud Mirjam.

„Ma olen pehkinud redel, kes sind varsti ladvaõunte jahil kanda ei jõua."

„Sa pead jõudma!" trotsis Mirjam mitte jonnist, vaid tahtest, et onu Ruudi oleks k e e g i, et ta vähemalt redel oleks, ja mitte pehkinud.

„Sina kasvad, mina väsin ega jõua enam," muigas onu Ruudi.

„Ja sul on sellest hea meel?" imestas Mirjam onu rõõmsat ilmet sellise sünge jutu juures.

„Ei sugugi," vastas onu naerdes.

„Miks sa siis naerad?"

„Sellepärast, et sul uudishimulik nõbinina on," – ja onu Ruudi löi oma sõnade kinnituseks kerge nipsu Mirjami nospli pihta. „Ja sellepärast, et su silmad alles meetri peal on, tahad aga vähemalt kahe meetri kõrguselt maailma näha," lõpetas onu Ruudi.

„Aga ma tahan," koputas Mirjam rusikaga onu Ruudi kondise käsivarre pihta, „ma tahan, et sa oleksid k e e g i, ma tahan, et sa oma elu ära ei põletaks, ma tahan, et sa ei läheks Rahumäele elama . . ."

„Paljugi mis . . ." jäi onu tõsiseks ja võttis nutma puhkenud lapse sülle.

Mirjam ei sallinud nuttu ega halamist ja peitis seepärast oma näo onu hõlma alla.

Mirjam õõtsus onu süles. Aed lõhnas värskest laevast, lilledest ja mullast. Laps rahunes ning mõtles, et kõik on nii mõistmatu ja keerukas. Nagu onu Ruudigi, kes on pärast papat kõige parem, aga ka kõige kaugem, ja tekitab Mirjamis alati seletamatut kurbust, kuigi ta lõpmata palju naerab. Hoopis lihtsam oleks, kui inimesed naeraksid rõõmsad olles ja nutaksid ainult siis, kui nad kurvad on.

„Noh, preili, kas elame edasi?" küsis onu Ruudi Mirjamit tukkapidi oma põuest välja tõmmates.

„Olgu," ohkas Mirjam.

Mirjamil tuli edasi elada kas või juba sellepärast, et „Rohelise Kolba" kapten Peeter jättis tema mureks järgmise päeva varahommikul meeskonna äratamise.

Sel ööl Mirjam ei maganud, vaid tukkus kergelt, et iga Moseri lauakella poolt kuulutatud täistunnil hiilida aiapoolse akna juurde vaatama, kui kaugel on jahi sisseõnnistamise pidu, kas ehk ei hakata juba merele minema.

Kui kell üks lõi, hiilgas aed ilulaternate tules. Käokingad unelesid magusas valguses, hele jaht aga, värvilised lipukesed ehteks, seisis lillede kohal tuult ootava õhulaevana. Öö, sume ja lõhnav, kandis Mirjamini mamma laulu:

„Pea õitsvad lilled, pea õitsvad roosid,
pea õitseb lill äraunustamind.
Ma ütlen veel üks kord,
noorus on ilus aeg,
noorus ei tule iial tagasi . . ."

Viina jätkus, pidu kestis, tuult polnud, täheldas Mirjam ja heitis pikali, et uue kellalöögini tukkuda.

Järgmisel täistunnil kostis lehtlast pruutide itsitamist, Kindrali siutsumist ja jutuvadinat. Mirjami suurimaks üllatuseks jalutas isa emaga käe alt kinni piki aiateed. Nad rääkisid millestki summutatud häälel.

„Nagu polekski ema, vaid mõni pruut!" mõtles Mirjam seda nähes uneseguse pahameelega.

Kella kolme ajal nägi Mirjam mammat onu Ruudi toetusel maja poole tuikumas, vägilaslihastega Aplon aga loopis aovalgusest läbipaistvaks muutunud aiateel puudast pommi, pruudid seisid poolringis eemal, käed rinna all risti, ja vaatasid pealt.

„Kui palju on Aplonil ilusaid valgeid hambaid!" imestas Mirjam mehe võidukat naeratust nähes.

Kui igavesti heatujulise häälega Moseri lauakell neli helisevat lööki kuuldavale tõi, komberdas väsinud Mirjam jällegi akna juurde ja kohkus end sedamaid ärkvele: tõusnud tuul kergitas inimtühjas aias höövlilaaste, pillutas paberilipukesi ja kõlgutas kustunud laternaid.

„Kui hea, et ema ja isa ja Loori raskelt magavad," mõtles Mirjam ettevaatlikult enese järel ust sulgedes.

Mirjam hiilis kapten Peetri akna alla, vinnas eelmisel õhtul valmispandud pesupuu püsti ja tonksas klaasi pihta.

Hetke pärast ilmus Peeter aknale, minut hiljem hoovi, kus nooremmadrus Mirjam juba „Rohelise Kolba" purje kallal kohmitses.

Leppevilega tõsteti voodist ülejäänud meeskonnaliikmed, Uno ja Hugo.

Rullikutele asetatud jaht veeres vaevaliselt piki põllulappidest palistatud teed mere poole. Õhtul nii ülemeelikud laevaehitajad nügisid tülpinult oma „Luike". Pruudid kõndisid paar sammu tagapool, lõdisesid hommikusest jahedusest ning hoidsid tihedasti üksteisel käe alt kinni, et soojem oleks.

Äkki kostis aeglaselt mere poole nihkuva jahi ahtri tagant hirmus kolin. Eemalt lähenes kummaline sõiduk: neli raudvitstega löödud ratast põrklesid munakivisillutisel, ja rohelisel vankrikastil oli valge püstakil nina kaugelt paistva musta kirjaga „Roheline Kolp". Keset sõiduriista kõikus mast, mille küljes auklik kartulikott kiirest sõidust lehvis. Paatvankri kõiega kokkuseotud aisade vahel traavisid kolm paljajalgset hingeldavat poissi, Uno, Peeter ja Hugo, kes äsja arestist vabanenud. Sõidukis asuv Mirjam kössitas igaks juhuks purje taha, sest ebameeldivuste vältimiseks ei tahtnud ta jahi seltskonnaga kokku puutuda.

„Luige" nügijad jäid seisma, tõmbasid hinge ja imetlesid nendest uhkelt möödakihutavat „Rohelist Kolpa". Vankerpaadi purjele maalitud roheline pealuu ja ristatud säärekondid sundisid luitunud nägudega ehitajaid ja muidupidutsejaid naerma.

„Roheline Kolp" veeres kolinal mere poole ja kadus veidi aja pärast täiskasvanute silmist. Mirjam julges peidupaigast välja pugeda ja hüppas maha, et kõige raskemal teelõigul, liivasel kaldaäärel poisse aidata. Ühisel jõul, poiste eestvedamisel ja tüdruku tagasitõukamisel saadi paatvanker märjale kaldaribale.

Rutakalt vinnasid lapsed vankrikasti ratastelt maha ja lükkasid vette. Tugevad lained võtsid küna sülle ning hakkasid seda pillutama. Kartulikotist puri laperdas erksalt soolakas meretuules.

„Ahoi, kähku!" kamandas „Rohelise Kolba" kapten ja sidus endale mereröövli peatunnuse, punase räti, kukla taha sõlme. „Me peame armetust „Luigest" ette jõudma! Kohtume nendega avamerel, kus meie uhke piraatlaev „Luike" ründab."

„Ahoi, purjetame!" hõikas ta esimesena paati hüpates.

Purje igakülgsele seadmisele vaatamata lükkas meretuul „Rohelist Kolpa" vägisi kalda poole tagasi. Paadil puudusid aerud; lõpuks ei jäänud üle muud kui võtta mast ja seda madala merepõhja liiva surudes sõiduk kaldast eemale tõugata.

Kui mereröövlid said vabasse vette, kus mast enam hästi põhja ei tahtnud ulatuda, ilmnes uus häda. Takkudega kinnitopitud prahudest nirises künasse järjest rohkem vett. „Roheline Kolp" hakkas silmanähtavalt vajuma.

Kapten Peeter, piraatide pealik, konutas paadininas, jalad põlvini vees, ja ei osanud meeskonnale mingeid käske anda. Mirjam seisis püsti pingil ja vaatas abiotsivalt ringi. Hugo sulistas ahtris ägedalt tüüriga, nagu saaks sel viisil paadi vajumist peatada.

Uno, kõige hakkajam, võttis juhtimise üle. Ta hüüdis:

„Päästke ennast!" – ning hüppas esimesena vette.

Hugo rebis tüüri uksehingelt lahti ja hüppas koos sellega üle parda. Mirjam, kes elus esimest korda mereõnnetust üle elas, hoidis kogenud piraadi Peetri särgist kinni ning sukeldus temaga ühenaegselt. Kõik võitlesid elu eest ja sumasid pudelroheliste lainete vahel. Kui jalad põhja ulatuma hakkasid, vaatasid nad kurvalt tagasi. Nende paati polnud enam näha. Lained pillutasid mastipuud kalda poole ja kartulikotist puri ähvardava rohelise pealuu ning mustade säärekontidega kord vajus vee alla, kord kerkis uuesti pinnale.

Kõik neli laskusid puruväsinuina kaldaliivale. Poisid lõõtsutasid, Mirjam väänas juukseid ja kleidisaba, ning keegi ei lausunud sõnagi.

„Tulevad!" märkas hukkunud laeva kapten esimesena eemalt lähenevat valget „Luike".

Jaht liikus pikkamööda vee poole. Ka pruudid lükkasid, ilmselt oli neil liiga külm hakanud.

Eemal vedas plaaživaht uniselt torisedes talle arusaamatuid vankrijäänuseid kaldalt ära risuhunnikusse.

Läbimärg „Rohelise Kolba" meeskond roomas pelglikult liivaluite taha.

Uhke „Luik", valged purjed tuulest kumerad, libises avamere poole. Neli vettinud piraati lonkisid koduteed.

„Nüüd on uus tubane arest soolas," arvas tüürimees Hugo.

„Tonnervetter!" vandus kapten Peeter. „Paat läks koos rataste ja aisadega!"

Uno ja Mirjam, lihtmadrused, astusid tujutult paar sammu tagapool.

Kui hanereas kõndiva meeskonna kõige noorem liige selja taha vaatas, nägi ta roosade purjedega laeva helesinisesse taevakumerusse lendamas. Just nagu oleks see tema, Mirjami ammune unistus, hoopiski mitte onu Ruudi sõprade poolt ehitatud „Luik".

Võib-olla saab ka minust eikeegi nagu onu Ruudist, mõtles kurb Mirjam, sest põhjaläinud paat oli ta enesekindluse tiibu kärpinud.

17.

Augustikuu sametsoojad ilmad sobisid hästi Mirjami suurepärase meeleoluga.

Mirjam istus majatrepil päikesepaistel ning veeretas mõtteid elu ja õnne üle. Esiteks – Mirjam vajutas väikese sõrme aeglase väärikusega peopessa – isal on töö. Mitte lihtne töö, oh ei, ta on ä r i j u h t! See nimetus näis Mirjamile erakordselt suursugune. Hoopis uhkem kui näiteks p o e m e e s, sest võidunud põllega poemeest Raasu ei saanud kuidagi võrrelda isaga, kes sõitis hommikuti bussiga kesklinna ametisse, portfell näppus. Mirjam tõmbas silmad vidukile ja kujutas isa uhke musta kirjutuslaua taga istumas, kaks kätt lauaplaadil, aeg-ajalt andmas korraldusi inimestele, kes tema kabinetti ainult koputuse peale tohivad siseneda ja ainult kummarduste saatel lahkuvad.

Teiseks – järgmine näpp sai peopessa surutud – õnn on ka see, kui kedagi armastatakse. Mirjam armastab sellest päevast peale, kui isa töökoha sai, advokaat Kikenfeldti. Sest tema aitas isa heale

järjele. Ainult et kas see siiski on armastus? Siinkohal Mirjam kohkus ja otsustas ümber, sest a r m a s t a m a on kuidagi liiga tähtis sõna. Seda võis Mirjam ainult papaga ühenduses mõelda. Pigem ta lihtsalt j u m a l d a b advokaat Kikenfeldti, see sõna passib paremini. Oleks Mirjamil väike kirik, paneks ta sinna altari kohale advokaadi pildi ja käiks selle ees palvetamas, et isale tema hea koht igaveseks jääks. Kirikust ei maksa loomulikult suurt unistada, arvas Mirjam, aitaks Kikenfeldti näopildist, paneks knopkaga kapi taha nurka seinale ja ajaks asja ära. Oleks jumala eest, keda hüütakse õ n n i s t e g i j a k s. Oleks Kikenfeldt – h e a t e g i j a. Tükk maad etem. Teada kohe, et on head teinud.

Kolmandaks – veel üks näpp lisandus kahele eelmisele peopesas – õnn on veel see, et isa ei joo ja kodus enam ei tülitseta. Mirjam püüdis endale lausa kujutleda, et isa pole iialgi pummeldanud, et kunagi pole nende kodus inetult kakeldud ega sõimeldud, et nende perekond on samasugune h e a perekond nagu naabriperemees Pilli oma. Sest h e a d e s t perekondadest kasvavat tingimata head ja korralikud inimesed, näiteks naabri Pilli Riinast peab eeskujulik preili saama.

Võib-olla Mirjam olekski päriselt unustanud kõik halva oma perekonna minevikus, ent aeg-ajalt tuletas seda ikka keegi meelde. Kas või seesama Bachi Heinzi ema, kes ükspäev trepil seistes kätega rindu kehitas ja naistele tähendas:

„Ärge arvake, ega peremehe Arnold sellepärast veel lõbusat elu pole maha jätnud. Mina juba tean!"

Ja naised noogutasid vastiku üksmeelega Bachi-maadami sõnadele kaasa.

Või salaviinamüüja Kurri-eit, kes omalt poolt irvitades lisas:

„Egas ta kaua portfelliga ringi hilbenda, küllap tehakse varsti tuul hänna alla!"

Ei, see siiski ei rikkunud päriselt Mirjami usku ja õnnetunnet. Egas isa ometi nii loll ole, et ei oska – nagu ema ütles – k i n d l u s t a t u d elust lugu pidada. Kindlustatud elu on nähtavasti kindel elu, ühesõnaga kui keegi teisele kallale ei lähe.

Mirjam, kes nüüd teadis, mida on tarvis õnneks, hoidis peopessa surutud sõrmi kramplikult kõveras, nagu kardaks ta, et koos sõrmede sirgeks laskmisega pääseb peost ka õnn.

Õnn, mis siiski nähtavasti on lühike nagu viirastus, kuigi keegi, kes parajasti õnnelik on, seda ei usu.

Mirjam vaatas oma keskpäevatunnile naelutatud osutiga papist ajanäitajat ja arvas, et emal oleks aeg mukkimine lõpetada, et rohelisse minna, nagu plaanitud. Millegipärast kulutas ema viimasel ajal, nüüd kus elati kindlustatud elu, rohkem aega juuste sätti-

misele ja näo maalimisele. Niikuinii on ta kõige ilusam ema, mis siin veel värve kulutada!

Lõpuks jõudis ema ometi valmis ja asuti teele. Mirjam ja Loori ees, suure rahu ja leplikkuse märgiks käest kinni, mõlemad roosas sitskleidis, valge panamakübar peas, ema ja isa sammuke tagapool, Mirjami meeleheaks mitte küll kergemeelselt teineteise käevangus, aga siiski lähestikku kõrvuti. Kõik täpselt nii, nagu on kohane heale perekonnale – ärijuhi kindlustatud perekonnale. Selle teadmise nimel võis Mirjam kas või maailma lõppu kõndida, pailapsena Loori käest kinni.

Missugune helisev ja lõhnav unistuste maailm on pühapäevane mereäärne mets! Rohelised ja kollased putkad naeratavate müüjatega, kust täna osteti nii Mirjamile kui Loorile kaela isuäratavalt lõhnav suskanöör, mille küljest jätkus terveks päevaks läikivaid saiarõngakesi murda ja närida. Isegi vurtsu osteti ja mõdu – jooki, mida muidu sai ainult haiguse korral, kui sellest õiget mõnugi ei olnud. Ja eemal puude vahel keerles leierkasti joovastavas muusikas kaunitest kaunim kirev karussell. Mirjami pilk jäi sellesse nii kinni, et ta unustas kolm pihkusurutud õnnesõrme ja sirutas higiseks tõmbunud peost sõrmed harali.

Paeplaatide vahel nirisev õudne järskude kallastega solgikraav, mis karusselli joogi- ja söögikohtadest eraldas, tõi kutsuvast muusikast vallutatud Mirjami taas tegelikkuse juurde tagasi. Samuti kui naiste kurjaennustavad jutud hoovi peal. Mirjam surus õnnesõrmed kangekaelselt pihku tagasi ja sammus vapralt Loori käest kinni hoides üle vappuva sillakese ning püüdis mitte alla vaadata.

Karussell!

Mirjam unustas kõik ja läks nõiutuna keerleva ime poole, mida tihe rahvahulk piiras. Parajasti hakkas sõit peale. Mirjam jõudis näha Peetrit puust ratsu sadulas, nägi Pilli Riinat roosidega saanis Pilli-proua kõrval ja kuulis leierkastimuusika esimesi tilinaid. Õhureis poole meetri kõrgusel maapinnast sai täie hoo kätte. Kaldusid ja tõusid kõrgemale roosilised saanid ja uljad punaste mokkadega hobused. Vilksatas Peeter, kelle madrusesärk joonistas silme ette sinivalgetriibulise poolringi ja kelle ratsut ergutav „Hiuuu" kõlas kohati üle muusika, mis enam ei jaksanud kiire sõiduga sammu pidada. Mirjami ahne pilk jõudis tabada Riina juustes lipendava siidpaela ja tüdruku sõidusuunas vaatava kaame näo. Seevastu Pilli-proua avatud suu publiku poole pööratud näos väljendas samasugust rõõmu, mis puust ratsudelegi pähe oli maalitud, ning ta naer jäi kuulmatuks nagu hobustegi oma: leierkast käis üle.

Ema käsivarre külge klammerdunud Riinal polnud vist sõidust õiget mõnu, seevastu Pilli-proua ei kartnud, ta jõudis Pilli-härralegi viibata, kes nööri taga seistes keerutamist jälgis.

Mirjam vaatas ammuli sui ega suutnud kõnelda, vaid sikutas ema kätt nagu kellanööri ja lootis, et teda mõistetakse. Mõistetigi. Kui muusika katkes ja tulised ratsud aeglustasid käiku, läks ema Loori ja Mirjamiga piletikassa juurde. Putka seinale maalitud mesikäpa kõhust ulatas sõidupileteid tudiseva peaga krimpsus vanaproua.

Mirjam ja Loori läksid peatunud karusselli juurde, mille saanist kahvatu Riina parajasti Pilli-härra sülle rändas.

Peeter seevastu paistis täna samuti õnnelik olevat, sest tema lontis taskud sisaldasid nähtavasti ammendamatuid sendivarusid; juba tuli ta, uus pilet näppus, ja kargas jooksu pealt valge ratsu selga. Kapteni värk, mõtles Mirjam, ega täna nooremmadruselgi kehv päev ole!

Loori ja Mirjam istusid ootusärevaina sadulas, kõigutades läbematult trossidele riputatud ratsusid. Mirjam pidas vajalikuks kekilt küljas oleva panamakübara sügavale kulmudele tõmmata, et uus peakate sõiduvuhinas kaotsi ei läheks.

Punnitades alustas liikumist hobuste ja saanide ringkaravan. Pileteid kontrollinud habemik kadus karusselli salapärasesse sisemusse ja leierkast laskis kuuldavale esimesed väsinud noodid.

Mirjam jõudis vaevalt ärasõiduks isale-emale viibata, kui sõit päris hoo sisse sai. Mirjam tõmbus ettepoole küüru, andis laksaka hobuse laudjale, klammerdus kätega trosside külge, lõi veel korraks kannused ratsu külgedesse ja teadis, et nüüd kihutab loom nii kiiresti kui suudab. Loori vaatas korraks Mirjami poole, pilgutas silma ja naeris kuulmatut naeru, sest muusika juubeldus mattis kõik muu.

Mirjam sulges hetkeks silmad ja tundis end tõusvat männilatvade poole. Saiarõngapael surus vastu rinda ja tuul laperdas panamakübara servades. Mirjam arvas end olevat pilvedes, ent siis katkes muusika ja õhuhobune läks traavilt sõrgile.

Mirjam avas silmad ja nägi ratsu kapjade all aeglaselt tiirlemas määrdunud liiva. Vilksatas habemik, kes lillelise eesriide vahel seistes ootas karusselli peatumist. Ainult hobused naersid endiselt kuulmatut puust naeru, valged värvihambad punaste mokkade vahel irevil.

Kui Mirjam nööri taha tuikus, tõmbas ta salajase lootusega veel kord ema kätt, aga märguanne ei aidanud.

„Rohkem ei saa, võib halb hakata," ütles ema.

Tuli alistuda.

Mirjam surus kolm õnnesõrme uuesti hoolikalt pihku ja mõtles, et kui karussellisõidust võib halb hakata, siis see nähtavasti pole üldse õnn, sest päris õnnest, kindlustatud perekonna õnnest ei saa kunagi paha hakata.

„Loterii! Allegri! Loterii!" hakkas metsa all jalutava perekonna kõrvu kostma, kui leierkastimuusika maha jäi.

„Proovige õnne!" hüüdis ja meelitas tugev hääl.

Ja kõik neli proovisid õnne. Teistel ei vedanud, Mirjamile ulatati üle laudadest kokkuklopsitud leti gloobus.

Mirjam hoidis rasket kera jalgapidi peos ja ei osanud mõistatada, mida sellise jurakaga peale hakata.

„See on väike maakera," sosistas kooliskäinud Loori elutargalt.

Mirjam puudutas sinise- ja kollaselaigulise maa klantsivat pinda, ja kera hakkas ootamatult sõrmede all libisema ning võttis kerged tiirud peale.

Ka siis veel, kui põõsaste varju maha istuti ja ema kraamis lagedale isuäratavad võileivaviilakad, puudutas Mirjam vargsi gloobust ja oli väga mõtlik.

„Kas maakera on tõesti samasugune?" päris ta lõpuks isalt.

„Jah, ainult tohutult suurem."

„Ja tiirleb?"

„Just nagu karussell," noogutas isa.

„Ja meie ka pöörleme?" ei tahtnud uskuda Mirjam ning andis sõrmega gloobusele hoogu.

„Kogu aeg."

„Ja sellest ei lähegi süda pahaks nagu karussellisõidust?"

„Mõnikord läheb," muigas isa.

„Ja meie ei jõuagi kusagile välja, ainult tiirleme nagu karussellil?" päris Mirjam.

„Söö ometi!" käskis ema.

Mirjam hammustas suutäie ja jäi mõttesse.

Tähendab, muudkui tiirleme, ühe ringi osa peal võib halb olla, teise osa peal jälle hea. Täpipealt nagu karussellil – leierkasti vilede kohal on muusika vali ja juubeldav, teisel pool aga ähmane ja kähisev.

Mirjami mõtted kihutasid ringiratast.

Mis teha, et õnnel oleks pikk iga?

18.

„Ka meelepärane tegevus on õnn," täheldas Mirjam, kui nägi mammat suure energiaga oma elu sisse seadmas.

Papa surmast sai mööda ligi aasta ja kõigi kombereeglite kohaselt võis mamma leinapõlve lõppenuks pidada.

Kõigepealt anti vanale Latikale tööd. Umbrohtunud tomatiistandus kaevati ümber ning valmistati ette noorte marjapõõsaste ja kärsside tarvis.

„Wein, Wein, Wein!" vastas nooruslikuks ja ülimalt iseteadlikuks muutunud mamma pärimistele.

Vein, teadis Mirjam, kes põnevusega mamma tegutsemist jälgis, vein on muretus, julgus, üleolek . . . aga ka iiveldus.

„Nähtavasti käib ka vein õnnetunde juurde, kui teda parajal määral pruukida," otsustas Mirjam, egas muidu mamma, vana inimene, oleks nii elevil selle sõna nimetamisel.

Mamma järgmine samm tegi Mirjami meele üpris kurvaks. Tuli noorepoolne asjalik mees, kelle ees avati lahkelt värkstoa uks. P a p a värkstuba muutus hindamise, kauplemise ja müümise kohaks! Mirjam ei mõistnud, kuidas tohib lubada kellelgi võõral papa asju puutuda, neid norivalt silmitseda ja pärast lasta koguni käru peal ära vedada! Need on ju papa meislid, puurid, tangid ja viilid, küll paksu tolmukorra all, aga siiski papa poolt riiulitele pandud või lauaservale asetatud p a p a oma käe järgi. Kui Mirjam tööriistu näpuotstega puudutas, arvas ta tundvat papa käte soojust.

Aga võib-olla polnud see muu kui päike, mis aknast sisse paistis ja ettepuutuvat metalli küttis.

Kui noorepoolne asjalik mees tahtis kõik tööriistad ära vedada, muutus siiani ülevoolavalt lahke mamma korraga kinniseks ja mõtlikuks.

„Ei," vastas ta otsustavalt, „osa tööriistu läheb mu poegadel tarvis. Majapidamises kulub ära."

Mirjam teadis, et mamma petab nii ennast kui ka ostjat, sest mis tööriistade pruukija on kärsitu onu Ruudi või paberitega sekeldav ärijuhist isa Arnold! Lihtsalt tal hakkas kahju kadunud papast. Ja Mirjam oli selle eest mammale tänulik.

Mamma lukustas värkstoa ukse ja redel toetati vanaviisi selle vastu. Mirjam jäi rahule.

Järgmisel hommikul, mälestuste kurbus silmist kadunud, tormas mamma linna poole, pika sangaga must rahakott kõvasti kaenla all.

Ta tuli tagasi alles keskpäeval, musta siidmantli hõlmad valla, nägu punane ja leemendav, hallisegused, kuklakrunnist lahtipääsenud juuksesalgud otsmikule kleepunud. Käes hoidis ta mahukat pakki. Mamma andis Mirjamile käsu ema kutsuda.

Kui ema, Mirjam sabas, kutse peale ilmus, istus ikka veel mantlis mamma kõrge leeniga toolis, kleidikaelus valla, pilk kiindunud lauale, kus siidpaberi puhmade vahel seisis uhke kohviserviis.

Ema vaatas hardunult roosilisi tasse ja võttis ühe neist ettevaatlikult kui kanapoja pihku.

„Lange portselan," tähendas ema tunnustavalt.

„Lange!" noogutas mamma soosivalt minia poole, kes talle sel hetkel paistis meelepärane.

Suuremeelne mamma ulatas ühe tassi vaatamiseks ka ebalevale Mirjamile, kes veeris tassipõhjalt kirbukirjas maalitud „Lange" nime.

Jahedas toas veidi hinge tõmmanud, nööpis mamma otsustava liigutusega kleidikaeluse kinni ja ütles, et tal on veel natuke linna asja.

Õhtu eel hakkas viilkatusega kõrge hoovivärava tagant kostma nõudlikku tututamist.

Mirjam ja Peeter kiskusid rasked väravapooled valla ning hoidsid neid uhkelt hoovi sõitva taksiauto ees lahti. Selles harvanähtud riistapuus istus nokatsmütsiga juhi kõrval Mirjami mamma, pea kuklas, vasak käsi hooletult seljatoel. Auto sabas hoovi rutanud lapsed vaatasid erakordset sündmust pärani silmi.

Kõigepealt tuli autost juht, kes kummardades avas sõitjapoolse ukse. Mamma astus tolmusele õuele, kohendas käsivarrel rippuvat kotti ja ootas, kuni autojuht avab sõiduki tagumised uksed. Ja kuigi mamma ei pidanud vajalikuks ringivaatamiseks pead pöörata, märkas Mirjam, et ta siiski millegipärast piilub silmanurgast eesmaja akende poole.

Selline luksuslik treppisõitmine ei saanud märkamatuks jääda. Juba hiilisid naised vargsi kardinate vahelt, julgemad aga lükkasid aknapooled mürtsuga lahti ja vaatasid avalikult. Mirjamgi tundis end tähtsamaks muutuvat: ikkagi t e m a mamma käitub suursuguse daamina, ta on peaaegu samasugune nagu kadunud peremees Taaveti inglannast missis, kes samuti taksoga sõitis.

Juht ja mamma tõstsid ettevaatlikult auto tagaistmelt mahuka pesukorvi ning kandsid selle trepist üles mamma korterisse.

Voorimees Rummi naine sirutas ennast poolest saadik aknast välja ning hüüdis all kivitrepil seisvale Kurri-eidele:

„Tea, mis see meie perenaine küll toimetab ja ostab?" – ta häälest kostis peale tavalise uudishimu ka parasjagu lipitsust, sest

mamma seisis kuuldekauguses ja õiendas paraadtrepil taksojuhiga arveid.

Auto pahvis uudistavaile naistele sinist suitsu näkku ja vuras minema. Mamma pidas vajalikuks veel hetke trepil seista, et rahulolevana vaadata naisi akendel, ja alles seejärel kadus ta majja.

Kurri-eit, kes siiani mammalt pilku pöörata ei suutnud, vaatas nüüd üles, et Rummi naisele vastata, kuid toda polnudki enam aknal. See-eest hõljus hoovi kõrbemaläinud piima lehk. Kurri-eit kihistas kahjurõõmsalt naerda.

Põnevil Mirjam tormas mamma tuppa. Jälle kästi ema kutsuda. Kui Mirjam emaga tuli, lõpetas mamma korvi sisu lahtipakkimist. Kallis kohviserviis oli teisejärgulisena lauaservale lükatud ja selle kõrval laiutas kuldrandiga lõunaserviis.

„Lange portselan?" küsis ema lähemale astudes.

„Lange," kinnitas mamma uhkelt ja lisas: „Egas ma rämpsu osta!"

Sel ööl nägi Mirjam unes pöörlevaid taldrikuid. Nad keerlesid ähvardavas ringmängus lapse jalgade ümber ja Mirjam tundis hirmu. Näis, et nõude vahedad kullavärvilised servad lõikuvad ta jalgadesse. Mirjam vähkres ning püüdis ringist välja hüpata. Lõpuks kadusid taldrikud. Silmi vaevas pimestav helendus. Päike paistis kardina vahelt. Mirjamile otse näkku.

Sellest hommikust peale algas september – koolikuu. Mirjam teadis seda päris täpselt, ehkki teda ennast kahjuks veel kooli ei lastud. Selle-eest läks Peeter, vile suus ja triibuga müts peas, siiasamasse aguli algkooli, mis asus päris lähedal.

See õppeasutus Mirjamit ei vaimustanud. Teine asi oli kesklinna lütseum, kus õde Loori käis. Hoopis sobivam koht ärijuhi tütrele, arvas Mirjam, ning tundis südamesopis kaasa Peetrile, kes pidi lihtsa kooliga leppima.

Pärastlõunal mindi Loorile vastu. Mirjam seisis surmtõsisena ema kõrval ja ootas kannatlikult seda ülendavat silmapilku, mil lütseumi kahe poolega klaasukse vahelt hakkab pudenema h e a d e, k i n d l u s t a t u d perekondade lapsi, nende hulgas omainimesena Mirjami õde. Kõigil pahmakate punaste tuttidega vormimütsid peas. Ka Looril.

Mirjam, suu vaimustusest kuiv, palus õelt luba portfelli kanda. Loori ulatas koolikoti nooremale – suuremeelsus on ikka inimesi kaunistanud.

Kui Mirjam söandas mõne aja pärast õelt ka koolimütsi pähe paluda, ainult veidikeseks, õige väheks ajaks, ütles ema karmilt:

„Ära taha ennast võõraste sulgedega ehtida!"

„Ära ehi ennast kunagi võõraste sulgedega!" kordas ema järgi

õpetlikult Loori, kes tattnina Mirjami kõrval tundis end juba üsna täisinimesena.

Solvunud Mirjam andis õele ka portfelli tagasi.

Siis nägi Mirjam taksiautosid. Neid seisis õige mitu platsi servas puude vilus ja kõik ootasid sõitjaid.

Ema läks Loori ja Mirjami vahel otse autode poole, ning Mirjam hakkas uskuma, et kohe, kohe, õige varsti saab ta esimest korda elus autoga sõita. Ema ju ütles ennist, et nad lähevad veel isa töökohast läbi, ja Mirjam nägi neid kolme s õ i t m a s uhke kaupluse ette, mida isa juhtis. Tüdruk peatus tahtmatult, kui ema üksköiksena tahtis autodest mööduda.

„Miks me ei sõida?" imestas ta siiralt.

„Ei, me ei sõida," vastas ema pahaselt ja võttis tõrkuval tütrel käest kinni.

„Aga mamma ju sõidab!" vaidles Mirjam, sest ta oli kindel, et ärijuhi prouaks tõusnud ema on nüüd vähemalt sama võimuga kui mamma.

„See on mamma," vastas ema napilt ja ei tahtnud tänaval pikemaisse seletamistesse laskuda.

„Meil pole nii palju raha kui mammal," tegi Loori nooremale õele selgitustööd.

Mirjam astus vastumeelselt, jalgu lohistades, ema kõrval ja vaatas igatsusega üle õla autode poole, mille esiklaaside taga seisid lipukesed kutsuva musta kirjaga „Vaba".

Mirjam pani viimase trumbi mängu.

„Mu jalad on väsinud!" virises ta lootuses, et ehk ema annab järele.

„Võtan su sülle," pilkas ema.

Loori kihistas võidurõõmsalt naerda.

„Ei taha!" käratas vihane Mirjam ja hakkas valjusti nohisema, et vähemalt niiviisi oma pahameelt ja protesti avaldada.

Isa ahtasse kontorisse iidses paksuseinalises kivimajas pääses mööda kitsast ja nagisevat puutreppi, kust tuli hanereas üles minna.

Ei uhkeid vitriine, ei inimeste sagimist, all hämaras poes vaid üks ostja, kes vargsi haigutava müüja käest midagi näha palus.

Ärijuht istus asjalikuna koidest puretud kandilise laua taga ja kirjutas mingit ametipaberit. Viivuks töö kohalt pead kergitanud, pakkus ta käeviipega naisele ja tütardele istet kulunud puudiivanil vastasseinas.

Kiiresti üle paberi libisev must sulepea saledate sõrmede tugevas haardes, seljas õlgadest kitsaks jäänud must pühapäevaülikond,

tõrgeldatud krae energilise lõua all – sellisena nägi Mirjam isa uhkekõlalisel ärijuhikohal.

Värvimata puupõrandaga tillukeses ruumis valitses püüdlikkus viletsusega pooleks.

Kirja lõpetanud, ruttas isa seda näpu vahel lehvitades kägisevast keerdtrepist alla ja tuli tagasi veidi aja pärast, tolmunud kaust kaenla all.

Uuesti asus isa laua taha. Siis meenusid talle külastajad, ta tõstis pilgu puudiivanil hiirvaikselt istuva kolmiku poole ja naeratas süüdlaslikult.

Ema vaatas leebelt isale otsa ja noogutas, pikkamööda kiskusid ka tema suunurgad muigele.

Mirjam ei jaksanud rõõmsat nägu teha.

Et Loori heade perekondade lastega ühes koolis käib, eks see ole ka võõraste sulgedega ehtimine, mõtles Mirjam kurvalt. Seal, kus põranda lähedal lõppes rebenenud tapeet, mustendas hirmuäratavalt hiireauk.

19.

Mamma otsustas saada ümbruskonna tähelepanuväärsemaks daamiks. Ta tahtis välise hiilguse poolest järele jõuda kesklinna kivimajade perenaistele, kellest ta küll tihtipeale põlastusega rääkis, ent kes teda sisimas sügavat kadedust panid tundma.

Nüüd pidi kõik muutuma.

Mamma ei alandunud enam veinikeldris istuma, et küünlavalgusel lohviga otse pudelist joodavat pruukida. Nüüd käis ta üle õue, hõbekaelaga kristallkarahvin peos, ja tõi sellega veini tuppa, kus ta laua taga istudes armastas plaani pidada.

Uue elu tuhin, mis mammal algas lauanõude ostmisega, sai hoogu juurde.

Päikesest läbipõlenud pitskardinad asendati uutega. Aknad raamistusid tumepunaste villaste külgkardinatega, millele kellegi osavad näpud olid tikkinud rohelised väädid ja kollased teeroosid.

Järgmisena sai ette võetud puhvetkapp. Tisler moondas vana lihtsa mööblitüki nelja päevaga poole sajandi võrra vanamoelisemaks. Klaasustega ülemine ots kergitati nikerdatud sammastele, mille taha lõigati sisse lihvitud servadega ovaalne peegel, kapi ülaservale kinnitati matsakate viinamarjakobaratega tume tammelaud. Mamma jäi rahule: just niisugused kapid olid neil sakstel, kelle juures tema noorpõlves oli teeninud!

Mirjam tundis head meelt, et mamma nii palju askeldas ja toimetas, oli, mida vaadata, sest koolitöö algus kiskus sõprade huvid hoovist eemale ja Mirjam jäi üksinda.

Väepealikuna tubades kõndiva mamma kannul sebis Mirjam, kellele paistis, et kõik on täiuslik. Voodil helendas uhiuus pikeetekk, sohva juures ovaalsel lauakesel helkis heegeldatud siidlina, kõik merekohinaga oranžid teokarbid mustal riiulikesel piibli kõrval oli mamma äsja oma käega puhtaks pesnud, kõik kalli gobelläänriidega ületõmmatud kõverjalgsed toolid seisid parajate vahedega täpselt ringis.

Aga mamma polnud rahul.

Veel samal õhtupoolikul tõi ta linnast vaiba. Punasest plüüšist põrandakatte roosipärg kordas suurepäraselt laua ovaali.

Nüüd võttis mamma iseenda käsile. Korsett tegi keha kaunilt saledaks, must kleit ja kõrgekontsalised kingad aitasid nooruslikule joonele omalt poolt kaasa.

Mirjamil kästi ema kutsuda.

Kolme põlvkonna esindajad käisid hanereas läbi tubade. Mamma vaikis ja laskis asjadel ise enda eest rääkida. Ema imestas ja kiitis.

Kõik üle vaadatud, pani mamma käed puusa ja ütles paljutähendavalt:

„Nüüd ma neile matsidele näitan, kuidas peab üks õ i g e perenaine elama!"

Emal ei jäänud muud kui vaikides noogutada, kuigi ta nähtavasti täpselt ei teadnud, keda parajasti matside all mõeldakse.

Järgmisel hommikul nõudis mamma, et Mirjamile paremad hilbud selga pandaks.

Mamma vastuvaidlematust käsust pahur ema küsis tütrelt:

„Kas sa ikka tahad mammaga minna?"

„Väga tahan!" kostis Mirjam, kuigi ta ei teadnud, kuhu minnakse.

Pühapäevaselt ehitud Mirjam astus musta riietatud mamma kõrval ja püüdis end ettepoole küüru hoida, et korraga lühikeseks jäänud kleidisaba alt katkikukutud põlved välja ei paistaks.

„Mis sa käid, õlad ees ja nina norgus?" pahandas mamma. „Üks inime peab astuma pika sammuga, kõht sees ja rind ees, peab hingama sügavalt ja nina parajal määral püsti hoidma. Muidu veel teised arvavad, et sa õnnetu oled, ja ons neile seda rõõmu tarvis!"

Mirjam toimis mamma nõuande järgi, lõi nina kuklasse ja hakkas täie rinnaga õhku pahvima. Kõhtu sees hoida oli märksa raskem – hea isuga lapse punnis vats tikkus ikka õieli olema.

„Nina püstihoidmisel on oma halb külg ka," mõtles Mirjam varvast valusasti ära lüües, aga ei julgenud mammale sellekohast avaldust teha.

Tänavanurgal seisis mees, kõht tükk maad hullemini punnis kui Mirjami oma. Mamma peatus võõra isanda kohal ja Mirjam imestas, et kas mamma hakkab nüüd ka seda meest õpetama, et kõht sees ja rind ees . . .

Aga mamma ütles võõrale hoopiski tere ja nimetas meest lahkelt härra Vatikeriks. Mirjam jäi mamma käekõrval seistes kuulekalt ootama.

Ajaviiteks puuris Mirjam pilgu härra Vatikeri vatsa ja mõtles, et mis küll juhtub, kui mehe vestil nööbid eest ära tulevad, siis ei hoia seda tünn-härrat ju enam miski koos!

Sel ajal libises härra Vatikeri käsi hooletult vestitaskusse. Tömbid sõrmed kobasid uuriketi järele ja pihku potsas kaalikasuurune kuldkell. Kella kaas hüppas Vatikeri nähtamatu liigutuse peale lahti ja jäi tükiks ajaks avatuks. Mirjam nägi tünn-härrat aeglaselt ingad kallutamas, et kella sihverplaati silmitseda. Vatikeri suu vajus sealjuures tõllakil eeslimokkadeks ja laud katsid silmi niivõrd, et Mirjam arvas Vatikeri magama jäävat.

„Ma ootan teid laupäeva õhtuks enda poole," kordas mamma lahkel häälel küllakutset.

Nüüd tõi Vatiker silmad taas päevavalgele, noogutas ootamatu ägedusega, nii et põsed võppusid, ja upitas kell-kaalika tagasi väljaveninud vestitaskusse.

Mamma haaras Mirjami käe pihku, ja rühikas mamma rühikuse poole püüdleva lapselapsega läksid edasi piki Renibella tänavat, mäkke, kus hakkas paistma raudteed piirav rootsipunane tara.

Nad peatusid valge ukse taga ühe puumaja teisel korrusel. Mamma vajutas valgele kellanupule. Tuli tükk aega oodata. Raudteed eraldava tara taha jõudis pahvides vedur, hetkeks hakkasid koridori akende klaasid raske masina ratastega kooris pinisema, siis kõlas läbilõikav vile ja vedur eemaldus.

Võti ragises lukuaugus.

Mirjam jahmus.

Aeglaselt liikuma hakanud uks avas pilgule ratastoolis istuva naise. Kahvatu luine käsi tõusis, et kutsuvalt viibata. Naine andis toolile tagasikäigu. Osavalt nurki võttes tuhises tagurpidi liikuv sõiduriist tuppa.

Mamma sulges ukse, võttis julgustuseks Mirjamil käest kinni, ja külalised järgnesid perenaisele.

Mirjami silmadel hakkas valus. Valged seinad, valged katted

mööblil ja valges pluusis naine, kelle kollakas nägu paistis seinale kleebituna.

„Tere kah, proua Liivanson!" sirutas mamma otsustava liigutusega käe.

„Tere, tere," kostis toolist, ja proua Liivansoni nägu tõmbus ootamatust naerust krimpsu.

Alles nüüd märkas proua Liivanson Mirjamit. Hoogsa liigutusega lükkas ta ratastooli veerema ja Mirjamile tundus, et peab seda maid põgenema – kohe, kohe kihutab valge naine talle otsa, ei saa hoogu peatada ja tuiskab läbi paberja seina ning prantsatab tänava tolmustele munakividele.

Ent Mirjami tinased jalad ei jaksanud enam sammu astuda. Silmi ratastooli lähenedes üha enam pärani ajades sirutas ta vaid parema käe kaitseks välja. Proua Liivanson haaras liikumise pealt Mirjami käe ja peatas sõiduki lapse kõrval. Mirjam tundis, et ta sõrmed on ka külmad nagu proua Liivansoni omad.

„Näe, missugune laps," ütles vanaproua lapse kätt lahti laskmata.

„Pojatütar," kostis mamma.

„Mis sa uhkeldad, ha-ha-haa," naeris proua Liivanson.

Nüüd sai Mirjam jõudu, et kätt luisest haardest lahti rebida ja selja taha peita.

„Mispärast ta uhkeldama peaks?" ei mõistnud Mirjam.

Proua Liivanson sõitis tagurpidi minema, peatas tooli osavalt mõne sentimeetri kaugusel seinast ja ütles veel kord, tõsiselt:

„Laps, pisikene plika."

Mirjam tahtis siit rutem ära, aga mamma sättis end valgele sohvale koduselt istuma ning Mirjamilgi tuli tooliservale toetuda.

„Aga poeg?" päris proua Liivanson häbenemata. „Kas ikka sinu kaela peal?"

Läbemata mamma vastust ära oodata, jätkas ta samas:

„Aga mul on hea, mitte üks sent ei lähe laste nahka, kõik raha jääb endale, ha-ha-haa!"

Nüüd tundis Mirjam, et ta peab perekonda kaitsma, ja ütles kõlava lapsehäälega:

„Isa on ärijuht."

Mamma nägu valgus muhedat naeru täis ja ta kiitis omalt poolt:

„Ega mul niigi rahapuudust polnud."

Proua Liivanson sihtis oma silmad Mirjamile näkku. Mirjam pidas vastu, ehkki polnud kerge taluda tigedat pilku.

„Kas selleks tuldigi külla, et nägelda?" mõtles Mirjam ja imes-

tas, sest tema ei läinud kunagi selle lapse juurde koju, kellega parajasti juhtus riius olema.

„Tule mulle laupäeval külla," tuli mamma tähtsa kutsega lagedale.

Proua Liivanson tõstis kulmud kõrgele.

„Suur seltskond?" päris ta kiiresti.

„Omajagu," jäi mamma umbmääraseks ja tõusis püsti.

Mirjam rõõmustas, et siit pääseb. Siin kalkvalges toas istudes nägi ta esimest korda sel aastal läbi akna kollaseid puulatvu ja tajus, et möödapääsmatult läheneb sügis.

Järgmiseks mindi päevapiltnik Tohveri poole. Sel ajal kui mamma Tohveriga kardinatest eraldatud tagatoas juttu ajas, seisis Mirjam keset tühja ateljeed ja piidles riidega kaetud kaamerat. Mirjam söandas kergitada musta katte serva, nagu lootes näha lindu, keda iga pildistamise ajal lubati näidata, ent kes alati varjule jäi.

Kast oli tühi, selle-eest nägi Mirjam mammat ja Tohverit, kes, jalad ülespidi, mööda mattklaasi temale lähenesid.

„Kas nad kõik, härra Vatiker ja proua Liivanson ja härra Tohver, on matsid?" küsis Mirjam mammalt, kui nad käest kinni piki Osvaldi tänavat Ronga majade poole astusid.

Mamma vaatas üle mustas siidis õla Mirjamile otse silma sisse, tahtis juba ägedalt riidlema hakata, ent meenutas iseenda sõnu ja kostis ebamääraselt:

„Enamasti ikka."

„Aga miks sa neid siis külla kutsud, kui nad matsid on?" ei saanud Mirjam mammast aru.

„Peab neile õpetust andma," vastas mamma kindla, vastuvaidlemist mittesalliva häälega.

Ronga-mammi ukse taha jõudnud, sosistas mamma:

„Vaata et sa nüüd oma suud ei paota."

Mirjam jäi vait ja mõtles, et miks ta siin peaks oma suud pruukima, Ronga-mammi juures on muudki teha.

Kui mamma ja Mirjam hämaras koridoris samme aeglustasid, tuiskas hiigelkorviga turunaine neist mööda ja astus koputamata perenaise uksest sisse. Mamma astus turunaise jälgedes ja kummardus üle läve jõudes madalasse, et mitte takerduda tihedalt nööridele riputatud õlelilledesse. Jalgade all sahisesid mahapudenenud õied. Mirjam tõmbas kopsudesse tubli sõõmu mahedat närbumislõhna ja piilus uudishimulikult ettepoole. Turunaine korjas harkjalgadega laualt paberlilli hiigelkorvi. Ronga-mammi, matsakas istmik läbivajunud põhjaga toolil, ei vaadanud teise poolegi ja laskis oma kätel käia.

Alles mamma teretamise peale tõstis Ronga-mammi silmad punaselt paberilt, millest ta näppude vahel parajasti roos sündis, ning naeratas heasüdamliku ja rahuliku inimese laia naeratust.

Mamma ja Mirjam istusid lohkuvajunud põhjaga puuvoodile, mida kattis punase-musta triibuline saanitekk.

Ronga-mammi ei lasknud ennast külalistest segada. Ta ülevoolavate vormidega keha jäi naelutatuks liigutuste rütmis kääksuva tooli külge.

Ronga-mammi teadis, et Mirjamile meeldib ka lilli meisterdada, ning ulatas lapsele veidi traati ja paberit. Kuna Mirjamil oli keelatud siin suud paotada, hoidis ta kramplikult huuled koos ja isegi ei tänanud.

Turunaine sai korvi täis ja ütles kähiseva häälega:

„Ma võtsin neid punaseid kuuskümmend tükki."

Ronga-mammi noogutas, vaatas hetke hindavalt valminud roosi ja heitis selle lauale, kahanenud hunnikusse.

„Ma tulin sind külla kutsuma," alustas mamma juttu.

Mirjam voolis hoolega punasest paberist õielehti, mis kippusid rohmakad ja näotud välja tulema.

Lille valmistamine lakkas olemast huvitav. Mirjam jättis paberi ja traadi kõrvale ning silmitses Ronga-mammit. Pleekinud seelik, katkenud põll, tagasikäänatud käistega sitspluus ja korrastamata hallid juuksed räti serva alt välja libisemas.

Ronga-mammi väljanägemine polnud sugugi parem kui vaesel Latika naisel, kes mamma eesmajas oma vanamehega kiratses elada.

Ronga-mammi tooli kääksatus tähistas järjekordse roosi valmimist. Punane pung traadist varre otsas lendas kauni kaarega lauale kuhja.

Mirjam vaatas vilgaste näppudega vana naist ja imestas, et kõik need mamma tuttavad – Vatiker, proua Liivanson, Tohver ja Ronga-mammi – tunduvad õnnetuina.

„Kõht sees, rind ees, nina parajal määral püsti. Et teised ei arvaks, et sa õnnetu oled – ons neile seda rõõmu tarvis!"

Mirjam tõusis püsti, seisis sirgelt ja hingas sügavalt.

Ölelilled lõhnasid magusalt. Meel läks rõõmsaks.

„Mamma nimetab oma tuttavaid matsideks, aga tahab neile siiski head eeskuju anda," heldis Mirjam. Mamma tahab inimesi õnnelikuks õpetada! Mirjam lootis, et *käbi ei kuku kännust kaugele.*

20.

Lange portselani ostmise päevast peale elas onu Ruudi aiamajas, mille uks seisis ööd ja päevad lukustamata ja akent ei tõmmatud koomale ka vihma ajal. Aiamaja külalislahkust kasutasid kõik, kellel seks tuju tuli, seda enam, et onu Ruudi ise saabus sinna alles hilisõhtul, et kopitanud plüüšsohval uinakut teha.

Tänasel laupäevaõhtul istusid aiamajas isa ja tema sõber härra Kuznetsov, keda Mirjami kodus ka „valgeks" venelaseks hüüti.

Mirjam toetas jalad aiamaja ukse viilungile, võttis kätega vaskseist käepidemeist kinni ja sõitis. Aeglane ning lühike sõit ukse küljes rippudes ei köitnud Mirjamit kaua ja ta seadis end aknalauale istuma, et õieti seda „valget" venelast vaadata.

Mõtlik ja napisõnaline Kuznetsov nõjatus sohva seljatoele ning vaatas läbi akna Mirjamist mööda sügavavarjulisse sügisõhtusse aeda.

Mehe tuhmpruune nukraid silmi ei paelunud närbuv aed. Mirjam tajus kohkumusega, et vahel hoiavad inimesed silmi lahti, aga ei näe seda, mis nende pilgule avaneb.

„Kummaline mees," mõtles Mirjam. „Teda hüütakse millegipärast „valgeks", aga härra Kuznetsovil on hoopiski mustad läikivad juuksed."

„Käisin Petseris," lausus Kuznetsov ootamatult.

„Jälle?" küsis isa.

„Kisub vaatama sinna Sarmaatia lagendike poole," naeris Kuznetsov.

„Kui ta oma Petseris-käimist naeruväärseks peab, miks ta siis sinna sõidab?" juurdles laps.

Maja poolt kostis jutukõma ja Mirjam taipas, et mamma külalised hakkavad pärale jõudma. Märksa huvitavam kui Kuznetsovi kangelt öeldud nappe ja mõistatuslikke sõnu kuulata.

Ja Mirjam kahlas läbi põlvini kasvanud rohu mamma akende alla.

Aknad seisid pärani, aga midagi polnud näha. Mirjam ronis õunapuu otsa ja tänas taevast, et vähemalt maja juures mõned tüüakad puud kasvavad, mille okstel saab mõnusasti varjatult istuda.

Naabriperemees Jaan Havi, Taaveti maja uus omanik, seisis, käed taskus, ahju juures ja neelas oma pisikeste silmadega ümbritsevat luksust. Astus musta riiuli juurde, kergitas ettevaatlikult merekohinaga teokarpi ja kuulatas. Karpi päris kõrva juurde tõsta ta ei julgenud, küllap kartis, et kohisev olend võib nina välja pista

ja tema peast kinni napsata. Mamma seisis veidi eemal, käed rinna all vaheliti, ja jälgis ilmse mõnuga talleks taltunud mehemürakat.

Mirjam muigas: mamma toa elukaid tema igatahes juba ammu enam ei kartnud.

Kohina kuulamisest küllalt saanud, pöördus Havi ovaalse laua poole ja libistas sõrmedega üle siidiste narmaste. Üks siidlõng takerdus maamehe kareda käe külge ja Havi kohkus kui kuriteolt tabatud laps.

Mirjam pidas vägisi pealetükkivat naeru.

Mamma tuli, harutas Havi käe lahti, ja naabriperemees astus igaks juhuks lauast paari sammu kaugusele.

„Tuu om nigu üits sakste virtsahvt," ütles Havi tunnustavalt, märksa vaiksema häälega, kui Mirjam iga päev oli harjunud naaberhoovist kuulma.

Esiku ukse vahele ilmusid Ronga-mammi, proua Liivanson ja päevapiltnik Tohver. Ratastooli vangistatud proua Liivansoni trepist ülesvenitamisest väsinud Ronga-mammi ja Tohver jäid hingeldades ukse vahele seisma. Päevapiltnik pühkis laubalt higi ja Ronga-mammi seadis tohutu paberlillede buketi oma rinna ette püsti, et seda pidulike sõnade saatel mammale üle anda.

Läbematu proua Liivanson, keda trepist ülestulek polnud vaevanud ja kes seepärast kohe ratastoolil mööda tube kihutama hakkas, sõitis uut ringi alustades künnisel seisvate Tohveri ja Ronga-mammi vahele ning riivas viimast. Ronga-mammi hüppas ehmunult kõrvale ja ilusad sõnad surid talle kurku. Lihtsalt lahkelt naeratades poetas ta pikavarrelised igavesed roosid mamma käte vahele.

Kolmeringilise reisi sooritanud proua Liivanson peatus ovaalse laua juures ja küünitas sõrmeotstega vaiba lillepärga puudutama.

„See on ebahügieeniline, kogub tolmu," piiksus ta esimesed sõnad tänase õhtu jooksul.

„Ei minu majas haigeid ole, kes peaks pisilasi kartma," vastas kõigutamatu enesekindlusega mamma.

„Mes üits pisikas täissöönd inemisele tiib," astus oma valju hääle tagasi saanud Havi mamma poolele.

Tohver, vana härrasmees, ei ilmutanud erilist vaimustust mamma uuenduste suhtes. See-eest õhkas roosilisse siidkleiti riietatud Ronga-mammi:

„Kui ilus, kui ilus, kui ilus!"

Ronga-mammi ülevoolav heakskiit pani proua Liivansoni kurjalt itsitama.

Mamma palus külalised lauda. Suunduti söögituppa.

Mirjam oli sunnitud õunapuud vahetama. Tuli ronida osavasti, hääletult. Teise puu oksale jõudes nägi Mirjam mamma külalisi juba lauas istet võtnutena, esimene pits tühjendatud.

„Ei mina saa endale niisugust luksust lubada," kurtis hoogusattunud Ronga-mammi, „minu tütar käib ju väljamaa koolis, ja sinna see raha läheb."

„Mis sa ajad," vaidles mamma, „su neli maja toovad ikka sisse ka."

Jaan Havi vaatas tärganud huviga Ronga-mammi poole. Lillevoolija püüdis mulgi imetleva pilgu ja naeratas talle.

Liivansoni-proua, kes siiani süvenenult silmitses portselanifirma märki leivataldriku põhjal, sekkus kõnelusse.

„Minu raha jääb kõik enesele," uhkustas ta.

„Aga sul pole sellist uhket preilit ka nagu minul," tõstis Ronga-mammi häält.

„Kah asi, ma olen parem ise uhke," jäi Liivansoni-proua oma arvamuse juurde.

Ronga-mammi saatis sõbrannale nii hävitavalt kaastundliku pilgu, et Liivansoni-proua pidi ruttu silmad taldrikusse lööma ja söögi kallale asuma.

Jaan Havi kallas järjekordse pitsitäie viina kurku, läks näost veel punasemaks, kiskus pintsaku seljast ja asus särgiväel sülti sisse kühveldama.

Härrasmees Tohver nõjatus toolileenile, süütas piibu ja puhus söömu sinakat tubakasuitsu lakke. Ta ei vaevunud vaatamagi labase Jaan Havi poole, kes täidetud pitsi üle laua sirutas ja tahtis päevapiltnikuga kokku lüüa.

Helises uksekell ja seltskond tardus liikumatuks.

Mamma ees tuli söögitoa ukse vahele härra Vatiker. Ta seiras läbitungiva pilguga külalisi ja kiskus seejärel vestitaskust pihku kaalikas-kuldkella, mille kaas Vatikeri märkamatu liigutuse peale elegantse klõpsuga lahti põrkas.

Kui mamma härra Vatikeri enda kõrvale istuma seadis, libises üle Tohveri tubaselt tuhkja näo põlglik muie.

Enne söömahakkamist pidas ka Vatiker vajalikuks taldrikud tagurpidi keerata ja portselanifirmat vaadata.

Oks Mirjami jala all raksatas. Onu Ruudi, kes Mirjamit märkamata aiamaja suunas eemaldus, vaatas tagasi ja nägi last õunapuu otsas.

„Kas sa otsid viimaseid õunu?" küsis onu Ruudi lähenedes.

Mirjam pomises midagi arusaamatut vastuseks.

Onu Ruudi tuli puu alla ja Mirjam kasutas veel viimast võimalust mamma söögituppa piilumiseks. Lapse pilk tabas vaid Jaan

Havi, kelle vasak käsi puhkas Ronga-mammi õlal, parem aga hoidis tikku, millega hambaid urgitseda.

„Onu Ruudi," küsis Mirjam etteseatud õlale maandudes, „ütle, miks nad kõik Lange nime taldriku alt loevad?"

„See on lihtsalt Lange-tõbi, mis neid vaevab," kostis onu Mirjamiga kukil aiamaja poole astudes.

„Kuidas see on?" kahtles Mirjam.

„Kõik me põeme hirmsat Lange-tõbe!" naeris onu Ruudi.

„Kas käivad hood peal?" päris Mirjam, kes ka oli üht-teist langetõvest kuulnud.

„Mammal jah parajasti," muigas onu Ruudi.

„Ega papal seda haigust polnud?" küsis Mirjam tõsiselt, kui hingeldama hakanud onu ta aknalauale istuma pani.

„Ei," kostis onu Ruudi napilt ning laskus härra Kuznetsovi kõrvale sohvale.

„Sa arvad, et midagi on oodata?" küsis isa Kuznetsovilt, jätkates katkestatud jutuajamist.

„Kes teab. Toompea saksad on omadega ummikus," kostis Kuznetsov kangelt.

„Iga päev räägivad nad ühest ja samast," mõtles Mirjam tüdinult ja palus:

„Härra Kuznetsov, palun mängige midagi."

Ootamatult nõustus Kuznetsov Mirjami palvega ja võttis seinalt punase paelaga kitarri.

«Замело тебя снегом, Россия,
запуржило седою пургой,
и печальные ветры степные
панихиды поют над тобой . . .»

Öönsalt nukker laul pigistas nähtamatu haardega Mirjami kõri. Isa toetas otsmiku kätele ja näis rasketes mõtetes viibivat. Onu Ruudi nõjatus sohva seljatoele ja sulges silmad. Tema kõhn kael suure kõrisõlmega helendas tihenenud hämaruses.

Mirjam vaatas „valge" venelase poole. Mehe pärani silmad näisid rohekalt hõõguvat. Aeglase laulu sõnad venitasid Kuznetsovi lõua pikemaks ja tõstsid esile põsesarnad. Tugeva nina juurest jooksid kaks sügavat kurdu suunurkadesse, surudes neid allapoole, ning see andis mehele valukannataja ilme.

«Ни пути, ни следа по равнинам,
по равнинам безбрежных снегов,
не добраться к родимым святыням,
не услышать родных голосов . . .

Laulu pauside vaikuses kostis kõrvulukustava helinana rohutirtsude selle suve viimane siristamine.

«Замела, занесла, схоронила
все святое, родное пурга.
Ты, злая, жестокая сила,
вы как смерть неживые снега . . .»

Kui Kuznetsov lõpetas, sirutasid isa ja onu Ruudi ettevaatlikult, otsekui kartes rikkuda pühalikku vaikust, käed suitsupaki järele, mis vedeles keset lauda.

„Mis laul see on?" julges Mirjam härra Kuznetsovilt küsida.

„See on kodumaa igatsemise laul."

Kuznetsovi kodumaa, arvas Mirjam, see on tema papa aed ja tema mamma hoov. Eks tunneks ju temagi, Mirjam, kurbust, kui peaks tuttavad kohad maha jätma. Võib-olla käiks ka eemalt piilumas, näiteks proua Liivansoni kandist, kuhu hästi paistab mamma tänavapoolne maja.

Millegipärast hakkas Mirjamil häbi prassiva mamma pärast.

Ahmane tunne pitsitas südant. Senised selged tõed olid jälle kord segi paisatud.

Teda lummas see kummaline sõna: *igatsus.*

21.

Septembrikuu viimane pühapäev algas suure askeldamisega.

Ema riputas uue rohelise siidkleidi kapiuksele, isa ülikonna kõrvale triikimise järjekorda ootama. Lütseumiõpilane Loori seati enne teisi valmis, sest tema läks oma klassiga nukuteatrisse. Lahkumisel ei suutnud ülemeelikus tujus vanem õde kiusatusele vastu panna ja näitas kadedusest krillis Mirjamile ukse vahelt keelt.

„Sind võtame külla kaasa," lohutas ema.

„Kah mul asi," mõtles Mirjam. „Mind ei huvita seda vanainimeste tühist kelkimist ja imestamist kuulata!"

Mirjamil ei läinud meelest mamma suurejooneline vastuvõtt.

Äriomanik proua Apple oma härraga olid ärijuhist isa Arnoldi koos perekonnaga pühapäevaks enda poole kutsunud. Kui Mirjamile selgeks sai, kelle juurde minnakse, paranes ta tuju mõnevõrra. Mindi ju v ä g e v a t e inimeste juurde. Egas isa ja ema ilmaasjata Äpli nime sellise aukartusega nimetanud!

Apple'ite metsviinapuusse uppunud, postkaardilikult ilus maja asus linnaservas. Väravas taipas Mirjam, miks isa sellise hoolega oli läikima hõõrdunud püksitagumikku pressinud. Mirjam nuuskas nina põhjalikult puhtaks, ja püüdis kinni ema heakskiitva pilgu.

Uskumatult väikese peaga tüse proua Apple kohtas külalisi lahkelt naeratades. Karmiinpunane kitsas suu ulatus tal kõvera triibuna kaugele kortsus põskede alla. Proua Apple astus trepist esimesena üles ja Mirjam kartis, et perenaise kontsad iga hetk murduvad.

Elutoas ootas võõraid härra Apple, ameeriklane, onu Ruudist veel pikem ja kõhnem. Mirjam püüdis härra Apple'i jalgade juurest eemale hoida, et harkkoivaline härra tema otsa ei komistaks.

Isa, kes Mirjami suureks uhkuseks härra Apple'i keelt oskas, eraldus ameeriklasega punase kamina juurde, ema ja Mirjam jäid majaproua hooleks.

Proua Apple ei lasknud oma külalistel igavust tunda. Tõi nahkkaantega albumi ja istus ema kõrvale seletusi andma, mida ta tegi pikalt ja põhjalikult, aeg-ajalt rõõmsalt „Oou!" hüüatades ja peenikest suud kõrvuni venitades.

„Miks ta küll nii tihti rõõmustab," ei taibanud Mirjam, „endal selline krimpsus ahvinägu peas?"

„Oou! See oli nii ammu!" peatub proua Apple ühe pildi juures. „Esimest päeva New Yorgis!"

Järgmisel pildil on hele saal suure hulga valgeis rõivais naistega.

„Oou!" tunneb proua ka nüüd head meelt ja ta nööpnõelasuurused silmad hakkavad kilama. Osutab nimetissõrme küünega ühele naisele ning jutustab:

„Milline õnn, et ma enne Ameerikasse sõitmist Eestis kodumajanduskooli lõpetasin! Mul tuli kaua tööd otsida. Töötahtjaid on suures maailmalinnas ju nii palju! Aga selle-eest sain lõpuks võrratu koha: köögitüdrukuks m i l j a r d ä r Morgani enda majja! Näete, siin on missis Johnson, peakokk," – osutab ta väikest kasvu naisele fotol.

Mirjam küünitab ka vaatama. Talle meenub missis Taavet, ning ta tahab näha, kas kõik need missisid-mismisid on ühesugused. Pealegi – ons miljardäril nii hea isu, et ta köök sama suur peab olema nagu mamma hoov?

„Peab see Morgan ikka rikas mees olema!" mõtleb Mirjam, kui näeb pilte tohutust neljakandilisest siseõuega majast, mille välisseinad on nagu kindlusel akendeta.

Proua Apple seletab õhinal:

„Kujutage ette, selles majas on üle kaheksakümne toa. Ja perekahvast kokku ainult viis inimest: mister Morgan seenior abikaasaga, mister Morgan juunior abikaasaga ja nende beebi."

Viimast sõna hääldab proua Apple eriti ümmarguselt ja magusalt.

„Oou!" hüüatab ta samas imetlevalt, ja ema kaasarääkimiseks lahtitehtud suu vajub uuesti kokku. „Aga selle-eest kui palju külalisi! Mõnikord jätkus neid kõigisse kahekümnesse võõrastetuppa."

Et proua Apple'il mister Morgani, kas või selle „juunuri" ühtegi pilti pole, läheb Mirjamil igavaks ja ta laseb pilgul toas ringi rännata.

Verandaukse kattevaibal ripuvad ilutaldrikud, hoopis uhkemad kui Lange portselan. Nendele on maalitud kõrged kivimajad, suureõielised lilled ja värvilised vahtralehed. Kõige suuremal taldrikul seisab roheline naine ja upitab tõrvikut taeva poole, raske okaskroon peas.

Mirjam vaatab kummalist rohelist naist ja kuuleb proua Apple'i kiirkõnet:

„Mister Apple töötas kogu elu Morganite aednikuna. Nad hindasid teda väga! Näete, siin ta seisab rooside keskel. Siin aga oleme fotografeeritud mister Apple'iga sel päeval, kui . . . oou . . . me abiellusime!"

Mirjam ei rutta albumi juurde, et perekond Apple'it vaadata, sest ta võib neid mõlemat elusana näha, kui ainult viitsib pead pöörata.

Nahkkaanelises albumis on lõpmata palju pilte: mister Morgani teenijad jõulupuul, mister Morgan juuniori auto, mister Morgan seeniori auto, vaheldumisi härra ja proua Apple'iga.

Ema istub vaikivana jutuka majaproua kõrval ja noogutab muinasjutulise elu kroonikat kuulates. Ta ei püüagi enam suud avada, sest mis oleks temal kõrvale panna? Ega ometi rääkida ainukesest siidkleidist, mis üll, seegi kipub pikast paigalistumisest kortsuma!

Mirjam mõtleb, et oleks pidanud salaviinamüüja Kurri-eide kaasa võtma, see veel kangem jutustaja, proua Apple olnuks sunnitud suu lukus hoidma!

Pildid saavad otsa, aga proua Apple'i jututuhin ei vähene.

„Enne pensionile minekut ostsime endale väikese maja New Yorgi äärelinnas ja kavatsesime seal vanaduse veeta. Aga näete, nüüd oleme hoopiski siin ja jäämegi Eestisse. Kord aastas käin Ameerikas, ikka kisub . . . Mister Apple'ile sobib siinne kliima, arstid soovitasid südame pärast."

Mirjamile meenub härra Kuznetsovi kodumaa igatsemise laul ja ta jõuab tekkinud pausis proua Apple'ilt küsida:

„Kus on teie kodumaa, kas Eestis või Ameerikas?"

Proua Apple hakkab lõbustatult naerma ning ta tõlgib Mirjami küsimuse kiirkõnes härra Apple'ile.

Härra Apple vaatab esimest korda Mirjamit ning muigab üksnes suunurkadega.

Proua Apple ei jää lapsele vastust võlgu:

„Meie kodumaa on seal, kus meil parajasti kodu on ning kus meil on hea olla."

„Härra Kuznetsovil on vist Eestis paha olla, et tema kodumaa järele igatseb," mõtleb Mirjam ja purskab järgmises pausis oma mõtte välja.

„Kusnetsoff? See on venelane?" pärib proua Apple ema poole pöördudes, ja jätkab vastust ootamata: „Oou! Venelased on lihtsalt hirmus sentimentaalsed!"

Mirjamile see võõras halvakõlaline sõna ei meeldi ja ta tunneb end härra Kuznetsovi pärast solvatud olevat.

Söögitoas mõtiskleb Mirjam kodumaa ja võõramaa üle ja otsustab trotslikult, et tema ilmaski kodumaad maha ei jäta, isegi siis, kui saaks tornmajadega linnas miljardär Morganile suppi keeta.

Proua Apple jutustab raugematu hoo ja rõõmuga emale maja ja äri ostmisest, triiphoonest, kus härra Apple kasvatab viinamarju ja roose, ning kaheksakümnest Ameerikast kaasatoodud vekkpurgist, mis täpselt samasugused nagu mister Morgani suursuguses majapidamises.

Mirjam poetub toolilt maha ja kõnnib sünges söögitoas ringi. Vaatab vaskseid küünlajalgu peenejalgsetel postamentidel ning poeb peitu raskete roheliste portjääride varju.

Mirjam loodab, et tema kadumist tähele pannakse ja otsima hakatakse, aga kellelgi pole tema vastu huvi. Tüdruk nõjatub seinale ja tunneb äkitselt õla all ukselinki, mis ettevaatlikult vajutades kergesti järele annab.

Mirjam satub väikesesse tuppa, kuhu tihedate kardinatega põhjapoolsest aknast vaevalt valgust kumab.

Kui laps ringi vaatab, näeb ta tagaseinas taevassinist kušetti, mille nurkadest ripuvad maani suured helepunased tupsud. Mirjam tahab edasi astuda, kuid naelutub paigale: kušetil tõstab patjade vahelt pea must krussis karvaga koerahiiglane.

Mirjam ei julge end liigutada.

Koer astub aeglase sammuga põrandale, ringutab mõnuga ja pikalt ning tuleb laisalt õõtsudes lapse juurde. Istub raske mütsuga Mirjami ette maha ja ulatab käpa.

Mirjam vastab viisakusele viisakusega ja ulatab samuti käe. Väikese tüdrukuga tuttavaks saanud, peab koer vajalikuks juttu

alustada ja haugatab. Sellele hämmeldunud Mirjam vastata ei oska.

Otsekohe on künnisel proua Apple ja Mirjam näeb teda esimest korda surmtõsise näoga. Ka hirmunud ilmega ema küünitab tuppa vaadata.

„Oou!" saab proua Apple kõnevõime ja rõõmsa meele tagasi. Talutab koera kaelarihmapidi oma kohale kušetil ja hakkab tõtlikult seletama:

„Meie Jimmy ei salli ju lapsi! Issand, kuidas ma ehmatasin! Jimmy on meil väga kallis koer! Missis Morgan ise kinkis ta meile, kui nende juurest lahkusime. Jimmy on mister Morgani enda lemmikkoera kutsikas . . ."

Tähtis Jimmy lesib kušetil, lõug lapik, ja vaatab tülpinud ilmel ohinal jutustava proua Apple'i otsa.

„Jimmy on gigantpuudel, seda tõugu Eestis ei ole. Kujutage ette, lihtsalt ei ole teist tematõulist koera, et looma paaritada saaks! Oou . . ." hüüatab proua Apple ammuli sui kuulavat Mirjamit silmanurgast märgates ning teeb otsemaid teist juttu.

Härra Apple ja isa Arnold istuvad häirimatult söögilaua taga, suitsetavad ja vestlevad.

Koerakambris püsib harjumatu vaikus, sest proua Apple kadus veidikeseks kõrvaltuppa.

Juba ta tulebki, käsivarrel miskit õrna ja roosat.

„See on sulle selle eest, et sa meie Jimmyle meeldisid!" lausub ta ja ulatab Mirjamile imeuhke kleidi, mille seelikusabal helgivad kuldsed ja hõbedased roosid.

Mirjam on keeletu.

„See on ameerika kleit!" ei saa proua Apple lisamata jätta.

„Täna ometi, Mirjam!" kuuleb vaimustusest sõnatu laps ema haalt. Mirjam teeb kniksu, püüdes end näidata heas perekonnas kasvanud lapsena, ja võtab kätevärinaga suurejoonelise kingituse vastu.

Kui perekond tuulisel õhtul kodu poole astub, kahlab Mirjam heatujulisena langenud puulehtedes.

„Panin vanamehe vekslile käe alla esimese žirandina," kuuleb Mirjam isa emale ütlevat.

„Mis ikka," arvab ema, „nendega peab hästi läbi saama."

Mirjam aga vaatab näpus kõlkuvat pakikest uhke ameerika kleidiga ja imestab endamisi:

Palja Jimmyle meeldimise eest anti nii uhke kleit! *Tuleb ikka püüda meeldida.*

Ja jääb nukraks, sest tal pole lootustki kunagi tähtsuses Jimmyga võistelda.

22.

Pärast seda kui eestmaja Latikas leseks jäi, töllerdas ta aina hoovil ja maja ümbruses. Vanamees unustas sootuks käia põllulapil, mis varematel aegadel vanapaarile elatist andis. Lagunesid Latika õlilaigulised puldanriided, veel käbeda murumuna-naise poolt pandud paigad läksid narmendama. Vanamehe hõredad juuksed kasvasid võidunud nokatsmütsi serva alt tööpluusi kaeluseni välja.

Lapsed pelgasid ripakil kätega rauka, kelle tühi ja tuhm pilk tolmusel või porisel hoovil vaevaliselt teed kompas. Kui aga lapsed märkasid, et vaaruv Latikas ei pööra mingit tähelepanu nende kiljumisele peitujooksmisel, lakkas hirm olemast huvitav ja asuti vanameest narrima.

Ühel udusel oktoobrikuu pärastlõunal helendas päike väsinud tinasilmana raagunud paju okste vahel. Rõskusest lõdisevad lapsed otsisid hoovis asjatult tegevust, kuni neid köitis kett-tõmbitsaga ukse avamise ragin. Latikas ilmus eestmaja hoovipoolsele trepile. Ukse vastukaal, puudane pomm, potsas pööningul liivapõrandale.

Vanamehe ilmumine lõi lastekarja kihama.

Igavusest ning külmast tülpinud Uno ja Hugo hakkasid trepi ees ootamatu metsikusega karglema, nad karjusid:

„Lall-lall Latikas! Lall-lall Latikas!"

See kõlas nagu „loll-loll Latikas".

Peagi keerlesid kõik lapsed Uno ja Hugo poolt alustatud metslasetantsus ja kisasid kaasa.

Seekord ei jäänud Latikas osavõtmatuks. Astus paar astet allapoole, sättis end trepile istuma ning hakkas ülakeha laste hüüete taktis kaasa kõigutama. Midagi muigetaolist ilmus vanamehe habemetüükast tumedatele põskedele.

See andis laste lõbule hoogu juurde.

Korraga valgustas Latika kohtlast nägu kohkumus ja ta lakkas kõikumast. Põsed vajusid taas ripakile ning lükkasid suunurgad alla. Pärani silmad jälgisid ainiti lapsi, kes sellest vaatest kohmetusid ja tantsu ning karjumise üks teise järel katkestasid.

Latikas piidles ja piidles, kuni ta silmad tihedasti pilkuma hakkasid ja punaseks tõmbusid.

Vanamees nuttis. Harvad pisarad veeresid põski mööda hääletult alla ja sadasid puldanpükste rebenenud põlvedele.

Päike-tinasilm tundis vanamehele kaasa ja laskis udupiiskadel mustadelt harali okstelt alla kukkuda.

Lapsi haaras õudus.

Nad taandusid kobarasse, hoidsid kätest kinni ja kartsid Latikalt pilku pöörata. Nad polnud kunagi näinud meest nutmas.

Esimesena kogus end Hugo. Ronis väledalt üle plangu ja kadus. Tuli veidi aja pärast hingeldavana, ettesirutatud käes suur leivakäär, mille ta Latikale pihku poetas.

Nüüd julgesid ka teised Latikale läheneda. Uno kraamis taskupõhjast kokkukleepunud karamellkommid ja ulatas kalli maiuspala vanamehele. Mirjam libistas käe põlletaskusse, ei leidnud sealt aga muud kui ragulkakive, mis ta piinlikkusetundega vargsi selja taga maha poetas.

Latikas istus trepil edasi, sõi paksu võikorraga rukkileiba ja vaatas oma tavalise tuhmi pilguga lastest mööda.

Rummi naine lükkas aknapoole valla, sirutas end kaugele välja ja hüüdis:

„Latikas! Mine põllule, võta kartulad üles!"

Latikas ei kuulnud teda. Söömise lõpetanud, ristas ta korpunud käed põlvede vahel ning hakkas end „lall-lall Latikas"-laulu taktis kõigutama, otsekui oleksid lapsed uuesti kisades keksima hakanud.

Ent lapsed seisid surmtõsistena ning lõdisesid, küllap külmast.

Ohtul, kui Mirjam mamma uhke puhvetkapi ovaalsesse peeglisse vaatas, mille parem serv toredasti nägu moondas ja kõrva suureks venitas, tuli Ronga-mammi.

„Naahh faaterland!" hüüdis Ronga-perenaine tervituse asemel ja vajus siidsohvale.

„So-oh?" hüüatas mamma võõra häälega, ehkki ta tavaliselt millegi üle ei imestanud.

„Mäine liibe tohter studiirt ouhh in Töitsland," lausus Ronga-mammi võidukalt naeratades.

„Sooh?" kordas mamma, pilkepipar hääles.

Mirjam jälgis naisi peeglist, kuhu hästi paistis tervenisti mamma kõige uhkem tuba.

Nüüd kallutas pruunis sügismantlis Ronga-mammi end paremale, toetus sohva käepidemele ja Mirjam surus hambad kokku, et mitte naerma pursata, sest täna nii arusaamatut pula ajav Ronga-perenaine moondus peegli paremas servas lihamäeks.

Mamma hakkas naerma, nagu oleks tema Mirjami asemel sõbrannat peeglist näinud.

„Mis sakslane sina nüüd, puhas eesti tõugu endine maainime."

Kunagi nii rõõmsameelne lillevoolija Ronga-mammi sai vihaseks ja hakkas Mirjamile arusaadavas keeles seletama:

„Aga kuidas on minu neiupõlvenimi? Emilie! Emilie Paumann!

See mu vanamees, kelle läbi Rongaks sain. Kadunuke – olgu muld talle kerge – nõudis, et nime ka ära eestistaks. Pidin ma küll teda kuulda võtma ja ennast Miiliks teha laskma! Nüüd, kus füürer kutsub, pean vana nime tagasi võtma . . ."

Mamma naaldus naeruhoos tooli seljatoele, nii et nikerdustega puu raksatas, ja hüüdis:

„Liibe fröindin! Mis sa küll faaterlandis tegema hakkad? Sul ju seal maju pole!"

Mirjam seadis küünarnukid puhvetkapi servale, toetas lõua kätele ja ei pööranud pilku peeglist.

„Müün majad maha ja mul on raha enese ja tütre tarvis küllalt!" jäi Ronga-mammi uhkeks ning muretuks.

„Kuule, preili Emilie Paumann! Sind pannakse faaterlandis hoopis seeki, küll sa näed!"

Ronga-mammi tõstis käe, mis moondus peegliservas jämedaks nagu kahuritoru, ja hüüatas:

„Kas pean ma siia venelasi ootama jääma? Või punaste läbi vaeseks saama?"

„Mis sa ajad!" kostis mamma tõsiselt ja kindlalt. „Küll vabariigi valitsus meie eest hoolitseb, mis eest me muidu talle maksusid maksame."

„No tead," alandas Ronga-mammi hääle sosinaks ja vaatas kartlikult ringi, „vaata, et varsti valitsusel püksid püüli täis, egas nad muidu vene baasisid eesti maa peale lubanud!"

„Ah, see niisama . . . diplomaatia," jäi mamma kõigutamatuks.

„Mis mul viga faaterlandis frou olla, siin käi mööda maja ja nõua nende näljarottide käest üüri sisse!" õigustas ennast lillevoolija.

„Jah, see üürinõudmine on rist küll," jäi mamma kord ka Rongamammiga nõusse. „Mul praegu ka üks, vana Latikas, pole ta käest paar kuud senti näinud, tuleb midagi ette võtta."

Mirjamil polnud enam kõrvu kahe naise jätkuva jutu tarvis, ta unustas peeglisse vaatamise ning hakkas pingutatult mõtlema, kuidas vana Latikat mamma „ettevõtmisest" päästa.

Pärast Ronga-mammi lahkumist otsis mamma üürikviitungite raamatu, ja Mirjam teadis, mis tal teha tuleb.

Kiiresti jooksis ta eestmaja hämarasse koridori ja peatus Latika ukse taga trepi all. Koputas ja hüüdis lukuauku:

„Latikas! Latikas! See olen mina, Mirjam! Ära tee ust lahti, mamma tuleb üüri nõudma!"

Vaevalt jõudis laps kojakapi ja seina vahele pilkasesse nurka varjule pugeda, kui perenaine tuligi.

Palju kordi koputas ta uksele ja käskis Latikal avada; kuid tuba jäi tummaks. Mamma logistas linki, teiste uste vahele ilmusid naiste uudishimulikud näod, ent Latikas ei kõssanud.

Mamma lahkus vihasena, uksed sulgusid ja Mirjam võis oma ämblikuvõrgusest peiduurkast välja tulla, kus ta kangelaslikult oli seisnud, ehkki ta pikakoivalisi putukaid jälestas.

Järgmisel päeval tõi mamma hoolekandeametniku ja politseikordniku kohale. Neil vedas. Latika tuba oli lukustamata, vanamees istus jalapingil, murdis oksaraage parajaks ja küttis pliiti.

Uks jäeti pärani, nii et kõik soovijad võisid toimuvat vaadata. Mirjam ja Peeter pugesid naiste vahelt läbi, esiritta, ning nägid kõbedat daami, kes pelglikult, sõrmeotstega, riiulist läikivaid piltpostkaarte pihku korjas.

Need on Latika tütre poolt saadetud, taipas Mirjam ja sosistas kummargil Peetrile kõrva:

„Need on Latika tütre kirjad, mis ta isale-emale Ameerikast saatis."

„Oleks, paganas, parem Latikale raha saatnud!" sosistas Peeter vastuseks.

„Vist on ise ka vaene," arvas Mirjam Peetrile kõrva sisse.

„Kus ta's vaene on, kui nii uhkeid klantspilte jõuab osta ja üle ookeani Eestisse saata! Ihnus vist," oletas Mirjamist vanem ja elukogenum Peeter.

Pruntismokaline korravalvur seisis keset Latika pliidiga tuba ning jälgis silmanurgast askeldavat hoolekandedaami.

Daam sirutas pildid pliidi ees istuva Latika poole, avas suu, et aru pärida, kuid vanamees krahmas ootamatu kiirusega daami peenikeste sõrmede vahelt postkaardid ja heitis tulle.

„Paras sellele krõhvale!" sosistas Peeter Mirjamile. Vist arvasid naised samuti, sest laste selja tagant kostis heakskiitev sumin.

Daam kutsus politseiniku akna juurde, rääkis temaga vaiksel häälel.

„Ei tea, mis nad plaanivad?" pöördus murelik Mirjam Peetri poole.

„Küllap tahavad seeki viia," vastas Peeter süngelt.

„Kas Eestis ka seeki on?" päris imestunud Mirjam Peetrilt.

„Loll, muidugi on!" pahandas Peeter.

Läkski nii, nagu Peeter ütles.

Tuima pilguga Latikas võeti kordniku kõrvale, daamike tippis neile järele ning koos hakati linna poole astuma.

Latika silmadest veeresid samasugused harvad ja hääletud pisarad nagu tol korral, kui lapsed teda narrisid.

„Ta ei taha seeki minna," sosistas Mirjam Peetrile, kui nad matuserongina vanamehe järel sammusid.

„Kes sinna tahab!" ühmas Peeter vanamehelikult ja ohkas.

Tänane päike säras üle ootuste suvisena, kuldkollasena – võibolla Latika julgustamiseks?

Ilus ilm kergendas Mirjami rasket südant ja ta oleks tahtnud hüüda:

„Latikas! Ära kurvasta! Vaata, kui rõõmus päike on taevas!"

Kuid ta ei hüüdnud Latikale sõnagi, sest taipas, et see oleks kohatu ja loll.

Samal õhtul tuli mamma juurde nutu ja halinaga Ronga-mammi.

„Nad ei anna mulle viisat! Ma polevat puhast aaria tõugu! Mäin kott! Mäin kott!"

„Ära virise!" lohutas mamma karmilt. „Ons sul seda faaterlandi seeki nii väga tarvis!"

Mirjam mõtles seda kuuldes: Ronga-mammi tahtis faaterlandi seeki – ei saanud. Vana Latikas ei tahtnud eesti seeki minna – viidi . . . *Miks inimesed ei saa kunagi seda, mida nad tahavad?*

23.

Tüli sai alguse Pilli Riinast.

Hugo julges ainukesena ümberkaudseist lastest üleüldisest keelust hoolimata minna vaatama venelasi, kes kolmandat päeva liikusid mööda vaikset mereäärset maanteed. Hugo unustas hädaohu ning hakkas hoovi peal oma vägiteost valju häälega jutustama. Sedamaid sibas Riina poisi ema juurde ja kaebas ära.

Hugo ema jooksis õuele, vitsakimp püsti peos, nagu oleks tal titaga tegemist, ja hakkas poega sugema. Vapper Hugo ei teinud häält, ainult siis, kui Pilli-proua silmapiirile ilmus, hüüdis täiest kõrist:

„Aga Riina kaela keeran mina küll kahekorra!"

Sellest mõrtsukalikust hüüust jätkus, et Hugot nädalaks tubasesse aresti pagendada.

Nüüd passis Hugo kinnise köögiakna tagā ja teatas sõpradele klaasi vastu surutud hiigelkirja läbi, et:

„IKKAGI KEERAN SELLEL KAEBUPUNNIL KAELA KAHEKORRA!"

Peeter vastas Hugole näomoondustega, mis tähistasid üksmeelt vangiga ja omapoolset tõotust kätte maksta neetud pailapsele.

Aga Riina kõndis sõltumatult oma hoovil, roosa titt ninapidi uue mantli valgesse kraesse surutud, ning lalises laulda mingit „kiisu-miisu" laulukest.

Naaberhoovi Riinat klobima minna tundus riskantne olevat. Tuli teist võimalust oodata.

Peeter ja Mirjam ronisid plangu kohal kõrguva kase otsa, istusid ökstel ja tegid näo, nagu oleksid nad mingi oma mänguga ametis. Aga tegelikult tundsid nad igavust ja külma ning ainukest lõbu pakkus Riina jälgimine silmanurgast.

Riina asetas roosa tite hellalt mustaveekaevu kaanele ja hakkas ümina saatel krõbekollaseid kaselehti kokku kuhjama. Tõstis tite hunniku otsa, astus ise sammukese tagasi, laskis pea vasakule õlale viltu ja lausus maheda häälega:

„Tudu, tudu, Liisikene."

Sel momendil paotas ilus Pilli-proua akna ja hüüdis heleda häälega:

„Rii-na!"

Sõnakuulelik lapsuke Riina pistis vudinal maja poole ja jättis Liisikese lehekuhja otsa.

Peeter elavnes sedamaid, itsitas kahjurõõmsalt ja tiris püksitaskust ragulka lagedale.

Mirjam mõistis ning võttis kampsunitaskust oma kõige ilusamad ja parajamad kivikesed välja.

Kapten Peeter polnud ka mitte halb laskur. Neljandal katsel tabas ta, ning tite näolt põrkas kaselehtedesse ninakühm.

Kassi osavusega libisesid lapsed puu otsast ja jäid plangu vahelt piiludes edasisi sündmusi ootama.

Rõõmsalt keksides tuli mõne hetke pärast majauksest Riina, põsed mingist maiuspalast pungil.

Kui ta lamedanäoliseks muutunud Liisikest nägi, hakkasid tal pisarad ootamatu kiirusega voolama, otsekui asuksid ta peakupli all peidus veelähkrid.

Pilli-proua jooksis kisa peale välja, haaras Riina sülle ja lohutas:

„Oh sa mu kallis pisike lapsuke . . . Kes minu musirullile paha tegi? . . ."

Riina tõnnis seda kuuldes veelgi heledamalt.

Hugo, kes sündivat aknast jälgis, kukkus heameelest keksima ja käsi plaksutama, kuni ta tukkapidi klaasi juurest eemale tiriti.

Järgmise päeva pärastlõunal kõndis „kiisu-miisu" laulukest ümisev Riina naaberhoove pidi ja näitas kõigile soovijaile oma uut

mänguasja, hoopis uhkemat titte kui kaselehtedele vedelema jäetud Liisike.

„Aga minu ema ostis mulle uue nuku!" teatas Riina kõrgilt ja lalises edasi laulda.

Ennenägematult uhke, ehtsate juuste ning liikuvate silmadega uus titt vapustas isegi Mirjamit, kes üldiselt nukkudega jantimisest lugu ei pidanud. Mirjam tahtis juba kätt tõsta, et sõrmeotstega Riina tite siidkleiti puudutada, kuid Peeter ütles:

„Näe mul nüüd asja, väntsakas nagu väntsakas ikka."

Peetri mehiselt põlglik hääl sundis Mirjami tõusta tahtnud käe kampsunitaskusse tagasi ning tüdruk hakkas tumelilladesse rünkpilvedesse vahtides vilistama.

Seks korraks sai tüli otsa ning Mirjam mõtles, et nüüd peaks õige oma silmaga neid venelasi vaatama, kelle pärast Hugo vangis on.

Avastustejanu talutas külmetava tüdruku tänavaotsani ja suunas ta pilgu mere ääres mustava männiku poole.

Mirjam läks piki tühja ja kõledat teed. Külm sügistuul lükkas õlgadest, sundis käsi viibutama, pani kopsud lõõtsadena tööle, lõi puna näkku. Siis jäi külm agulimajade vahele maha. Rännuteede tuul, mis siin võimutses, pani vere kiirete jõgedena soontes liikuma, sundis mõtted ülemeelikuks ja Mirjam hakkas omasõnalist, omaviisilist laulu laulma, mis igati lihtne oli ning ainsast reast koosnes:

„Mi-ina lähen vaatama! . . ."

Mirjam naeris laulu vahele hirmu, mis ennist majade vahel kõhklusi mõtetesse poetas ja sooja toa poole vaatama sundis, nüüd aga võimsate rännutuulte ees haihtus.

Päris kentsakad tundusid Mirjamile nüüd täiskasvanud, kes kartuse, põlguse ja ahastusega segamini venelaste kohta ütlesid:

„Änamlased!"

Ja Mirjami kujutlustes hulkusid seda kuuldes tükk aega nõmedad koljatid, arutult astuvad, ilgelt irvitavad.

Või kui täiskasvanud hüüatasid, jubedus ning tigedus silmis:

„Punased!" – kõndis Mirjam kohutatuna ringi ja nägi vaimusilmas neid punaseid, kuradikavalusega inimhiiglasi lehvivais leekpunastes rüüdes, käte asemel hõõguvad tulehargid, kulmude all tuldpilduvad kivid, kollastel põskedel punane ja krussis habe.

Mirjam naeris laginal, hakkas keksima ja laulis oma lihtsat laulukest:

„Aga mi-ina lähen vaatama!"

Vahelduseks keeras Mirjam selja mere poole ja keksis tagurpidi. Nüüd puhus rännuteede tuul näkku ning Toompea loendamatud aknad peegeldasid mere servale jõudnud päikest, otsekui oleks suure peo ja tralli puhul kõikide klaaside taga lühtrid süüdatud. Tornide rüpest aga tõttasid mere poole lillad kõhukad rünkpilved.

Mirjam naeris, keeras näo taas mere poole, et rännutuuled seljale surudes edasiliikumist toetaksid, ja laulis oma laulukest:

„Aga mi-ina lähen vaatama!"

Üpris julge ning kõlava häälega, kuigi ta muidu viisi ei pidanud. Aga o m a laulu viisi peab igaüks.

Mereäärsel maanteel polnud mingit liikumist.

Väikeste mändide vahel kumasid lõkked ja asfalttee servas tukkusid videvikust looritatud rohelised sõjamasinad.

Mirjam torkas käed taskusse ja astus südant rindu võttes madalasse männikusse. Ühe väikese puu taha jäi tüdruk seisma, sest otse enda ees nägi ta lõkke juures mehi.

Punased!

Mirjam isegi pettus veidi. Päris tavalised inimesed. Kas või see jässakas mees, kes põlvedele kaardi laotas ning kaaslastele midagi seletab.

Keegi ei pannud Mirjamit tähele. Tüdruk astus sammukese männi tagant välja, et neid „änamlasi" ja „punaseid" paremini näha. Aga ta ei märganud midagi imelikku.

Mirjam vaatas tule ääres õhtustavaid venelasi, nii et küll sai.

Mõtles juba minekule, kui üks sõduritest märkas tüdrukut. Mirjam hüppas männi taha varju, kuid mees tuli kiirel sammul lapse juurde ja küsis:

„Что тебе надо?"

Mirjam jäi vastuse võlgu ning mõtles pahaselt:

„Kas sina, punane, ei tea siis, et ma sõnakestki vene keelt ei oska ja tulin siia hoopiski v a a t a m a, mitte r ä ä k i m a."

„Как тебя зовут?" esitas mees uue küsimuse.

Mirjam raputas pead ja otsis silmadega venelase riietelt täisid, kuigi ta ei teadnud, missugused need täid õieti on. Oli ju mamma teadja häälega kinnitanud:

„Nad on puha täitanud!"

Siis vaatas Mirjam esimest korda mehele otsa. Kummargil noore sõduri nägu asus päris Mirjami lähedal. Laps nägi sõbralikke pruune silmi ja veidi muigel lopsakate huultega suud.

„Ну, понимаешь, я Петр," osutas sõdur näpuga enesele, „а тебя как зовут?" sihtis ta sõrmega Mirjami poole.

Mirjam ei taibanud kohe.

„Петр," venitas sõdur aeglaselt ja lükkas näpuga uuesti endale ribide vahele, sinna kanti, kus süda asus.

„Peeter?“ imestas Mirjam ja lükkas kõheldes ka oma sõrme noormehe rinna vastu.

Mirjam hakkas naerma. Kohe homme ütleb ta kapten Peetrile, et temal on vene nimi või et punaste hulgas on ka Peetri-nimelisi.

Sõduri näpp sihtis nüüd Mirjami põksuva südame kanti ja laps taipas end esitleda:

„Mirjam.“

„Значит, Ира,“ oli ka venelane millegipärast rõõmus. Võttis pluusi küljest ümmarguse läikiva märgikese ning ulatas selle lapsele.

„Возьми, возьми, это Ленин,“ ütles ta nime rõhutades, nii et see Mirjamile tõepoolest meelde jäi. Nimi oli selge ja lihtne.

„Ленин,“ kordas sõdur veel kord igaks juhuks.

Mirjam tegi viisaka kniksu ja võttis pisikese punase taustaga pildi vastu.

„А теперь иди домой,“ soovitas sõdur ja osutas käega kustutatud lühtritega Toompea poole.

Mirjam surus märgi pihku ja lippas minema.

„До свидания!“ hüüdis venelane talle järele.

Mirjam jõudis mändide vahelt tühjale teele välja ja julges oma laulukese uuesti üles võtta, küll veidi teistmoodi sõnadega kui ennist:

„Aga mi-ina nägin punaseid!“

Keksiv Mirjam ründas näkkutuiskavat tuult ja vaatas Toompea tagant mere poole tormavaid pilvelaviine, rünkade kõhtudel punane kuma.

„Miks need vanad inimesed küll punaseid kardavad?“ imestas Mirjam endamisi.

Keksides jõudis Mirjam majade vahele ja tundis suurt uhkust, et üks kord on tema täiskasvanuist julgem. Muidu ikka naeravad, kui jutt hiigelmao peale keerab.

„Kes on küll Lenin, kelle pilti rinnas kantakse?“ piinas Mirjamit teadmatus.

Ta otsustas seda tingimata küsida isalt, tema ikka teab ühte kui teist.

Ukse avas mureliku näoga ema.

„Kus sa olid?“ esitas ta igivana ja argipäevase küsimuse, millele ei hakanud isegi vastust ootama.

Pahaselt tõukas ema tumma tütre kööki, kus isa norguspäi istus.

Mirjam tahtis just suu avada, et õhinariismetega isalt pärida, kes on õieti too Lenin, kui järsku tajus, et selleks pole praegu õige aeg. Samas kohkus ta uuest mõttest, mis pähe lõi. See tundus üsna

tõenäoline, et kes punaste märgi rinda paneb, see arvatakse punaste hulka.

Mirjam võttis julguse kokku, et kõik otsekohe selgeks pärida, ent norguspäine isa ütles verdtarretava häälega:

„Apple'i veksel läks protesti . . .“

24.

Mirjam kükitas toanurgas, kompas taskus Lenini pildiga märki ja kibeles küsimusehimust. Ent täiskasvanud kõnelesid hoopis tähtsamast – rahast. Mirjamil tuli oodata.

Laualambi õõnes roheline valgus meenutas Mirjamile minevikku kadunud pikka haigusetalve ja ta puudutas käeseljaga otsmikku. Sel hetkel kordas isa süüdlaslikult taas kentsakat lauset:

„Apple'i veksel läks protesti . . .“

Ema seisis ukse ja ahju vahel, toetus käega lingile, ning nagu Mirjamile näis, kavatses iga hetk põgeneda ängistavast toast, kus vaikust lõhestasid ainult vanaema ohked ja isa sammude kõma.

„Nii et koht käest ära?“ nõudis vanaema.

„Sama hästi kui ära,“ kostis isa tehtud üleolekuga.

Lõppenud on meie perekonna õnn – tajus Mirjam vägisi pisaraiks kujunevat kibedust alla surudes, sest salapärane lause veksli kohta omandas alles nüüd tema jaoks reaalse kuju.

„Kas siis Apple'il tõesti võla katteks varandust pole?“ imestas mamma ja klõbistas sõrmeküüntega tooli käetoel.

Isa jäi koolipoisina tugitoolides istuvate vanade naiste ette seisma ja vastas:

„Miks ei ole. Maja, äri ja veel üht-teist.“

„Milles siis küsimus?“ oli vanaema kord imestada.

Ukse juurest kostis ohe, sest ema teadis, mis isa vastab.

„Kogu varandus on proua Apple'i nimel, ja tema on ametlikult oma mehest lahutatud.“

„Nad ju elavad koos!“ viskas mamma vahele.

„Sel pole seaduse ees tähtsust,“ ühmas isa napilt.

Isa hakkas taas kitsukeses ruumis mamma ning vanaema jalge ees oma närvlikke samme astuma ja põrandale langevas kollases valgussõõris märkas Mirjam, kui kulunud on ta kingad. Sama viletsad nagu tema, Mirjami omad, mida terve suve ning sügise kõikideks pühapäevadeks oli pidanud jätkuma. Selle-eest hiilgasid mammal jalas päris uued lakk-kaunistustega kingad, mida ta isegi

tavalisel argipäevaõhtul võis muret tundmata kanda. Ega vanaemagi vist talve kartma pidanud – tema pruunid pandlaga jalavarjud ei hakka veel nii pea vett läbi laskma. Sukkade osas jäi vanaema mammale muidugi alla – tema puuvillased ei kannatanud võistlust mamma hallist siidist säärekatetega.

„Mamma on ikka kõige uhkem perenaine," otsustas Mirjam mõttes.

„Minu tütar peab jälle teie poja läbi kannatama!" sisistas vanaema mamma poole pead pööramata.

„Hakkab peale!" mõtles Mirjam valuga ning tõmbas end nurgas veel väiksemaks.

Isa tõmbus toa keskelt seina veerde ning torkas raamatukapile nõjatudes sigareti suunurka.

„Oleks teie tütrel ka midagi hinge taga olnud, ei istuks me praegu siin ega arutaks."

„Minu tütar on teie pojale kaks last sünnitanud!" tähendas vanaema uhkelt.

Mirjam kohkus – seda ei juhtunud tihti, et neid Looriga tülisse tõmmati.

„Seda oskab iga naine teha," põlastas mamma.

Ema vajutas ukselingi alla, kuid ei lahkunud veel toast.

„Mis sa siin passid?" märkas isa nurgas kössitavat Mirjamit.

„Ma mängin," kostis Mirjam teeseldud rõõmsa häälega ja püüdis Pilli Riina „kiisu-miisu" laulukest oma sõnade kinnituseks juurde ümiseda.

„Lase laps olla, mis tema ka aru saab," viskas mamma isale ja lõi Mirjami suunas käega.

Laps jäeti tuppa.

„Minu tütar langes joodikule mehele ohvriks," pani vanaema mammale uue pommi.

„Niisuguse naise kõrval hakkad vägisi jooma," kordas mamma oma igivana lauset.

Ema tõmbas ukse lahti ja läks kiirel sammul kööki.

„Ah, jätke järele," käratas isa, „räägime parem veksli asjast!"

Mirjam põlgas sel hetkel isa, kes ema kaitseks välja ei astunud.

„No hea küll," torises mamma. „Suur see summa oligi?"

„Tuhat krooni," kõlas napp vastus.

„Jaa . . ." venitas vanaema ja vangutas pead.

„Kui saaks selle kuidagi osakaupa kokku, eks pärast arutaks," otsis isa võimalikku pääseteed.

„Ei mina küll kuigipalju aidata saa," lausus vanaema ja tõmbas huuled peeneks.

„Osakaupa!" Mirjamit rõõmustas isa kavatsus, see tõi ta hiilgavale mõttele: tema hoiukarp! Sinna oli ju kindlustatud elu ajal üht-teist kogunenud. Tema annab isale oma osa!

Mirjam jooksis magamistuppa, koukis hoiukarbi peidupaigast välja ning laskis selle juurde suuremeelse inimese kergesüdamelist vilet. Mis tähendab, et ta peab edasi lükkama unistuse jalgrattast, – selle asemel võib tünnivitsa lükkamisega läbi ajada, kah veereb!

Kass Murri suureks kasvanud poeg Nurr paistis Mirjami ohvrimeelsust heaks kiitvat – egas ta niisamuti ümber säärte sebi ning ketra!

Pidulikult meelestatud Mirjam istus öölambi juures voodiserval ja veeris tähelepanelikult hoiukarbi õpetlikud tekstid läbi, lootes sealt leida kiitust ning kinnitust oma kavatsusele. Laps luges vägeva talumaja ja rammusate hobuste alt, et kogu kroone hoolega, siis saad kodu kaunima.

Mirjam lootis midagi veksli kohta leida ning keeras karbi teise külje ette.

Kännul norutas kõhn vanamees, hall habe maani, kepp ja sandikott kõrval, all aga kiri:

„Kes ei kogu noores eas, sel pärast muremõtted peas."

Need sõnad ei passinud Mirjami rahuloleva tundega kokku ja ta otsustas, et kiidab ise end südames, nii et keegi ei kuule, endamisi.

Otsusele jõudnud, keeras laps säbrulise võtmekesega hoiukarbi nurgaluku lahti.

Väike peopesa mahutas vaevalt pronks- ja nikkelmündid ära.

Uhke Mirjam sirutas käe ette ja läks varandust üle andma.

Juba ukselt hüüdis ta:

„Aga mis mul on!"

Teda ei pandud tähelegi.

Mirjamit see ei heidutanud ning ta poetas kõliseva sendikamalu mustade ja pruunide kingade ette, keskpaika, et kõik näeksid.

Nüüd jäi toas tõepoolest vaikseks.

Isegi ukse vahele tulnud Loori heitis Mirjamile imetleva pilgu, ema aga taandus taas kööki, nagu oleks jälle temast halvasti räägitud.

Vanaemal hakkasid käed värisema ja ta kobas taskuräti järele.

Mamma vaatas alla ja trummeldas küüntega käetoele.

Isa kükitas Mirjami kõrvale maha, noppis mündid pihku, pani need ettevaatlikult rohelise laualambi alla ja ütles karvase häälega:

„Aitäh, hea laps, see on mulle suureks abiks."

Mirjam näitas heameelest Loorile keelt. Loori naeratas.

Püsivas vaikuses seisis Mirjam kangelasena keset tuba ja arvas, et nüüd kindlasti peab isal tema jaoks natuke aega olema, et saaks pakitseva küsimuse esitada.

„Isa, kes on Le-nin?"

„Venelane."

„Aga veel?"

„Punaste juht," vastas hämmeldunud isa.

„Mis ta veel on?" nõudis Mirjam, keda napp vastus ei rahuldanud.

„Ta on filosoof, noh, mõtleja," püüdis isa selgitada.

„Kust sa selle nime suhu said?" jõudis mamma end koguda.

„On ikka ajad!" paistis vanaema mamma pahameelega seekord nõus olevat.

Mirjam solvus veidi, kuid ei lasknud ennast heidutada.

„Kas Lenin elab?" küsis laps ja kartis millegipärast hirmsasti, et talle „ei" öeldakse.

„Ei," vastas isa.

„Kas ta on samuti surnud nagu papa?" ei tahtnud Mirjam uskuda.

Seekord kostis jah-sõna, mis jõudis vahepeal oma võlu Mirjami jaoks kaotada.

„Siis ta pidi hea inimene olema," arvas Mirjam, „sest kõik head inimesed surevad liiga vara."

„Kuule, Arnold, tee ometi lapsele selgeks, et ta need lollused peast välja viskab," muutus mamma lausa kärsituks.

„See pole lollus," sai ka Mirjam pahaseks ja tõstis ümmarguse märgi peopesale. „Mul on isegi pilt olemas!"

Mamma kahmas Lenini pildi enda kätte ja käratas:

„Ütle nüüd kohe, kust sa selle said!"

Nüüd ma rääkisin enda sisse, ahastas Mirjam endamisi, aga kogus end kiiresti ja vastas heleda häälega:

„Leidsin."

Mamma jäi uskuma. Tõusis, sirutas pikast istumisest kangeks jäänud selga ja heitis märgi hooletu liigutusega lahtisest aknast aeda.

Mirjamil jäi süda seisma, sest teda oli ikka õpetatud kingitud asju hoidma.

Märgi väljaheitmine tähistas selle jutu lõppu ja täiskasvanute huvi Mirjami vastu kustus.

Laps kadus taas hämarasse nurka, seletamatu ängistus hinges, ja neelas hääletult vägisi kurku tõusvaid soolakaid pisaraid.

„Oh häda ja viletsust!" võttis vanaema endise jutu uuesti üles. „On ikka lugu küll, pidid sa ka nii loll olema, et esimesena oma

käe selle veksli alla panid!" pahandas mamma. „Et sind ka elu veel küllalt õpetanud ei ole!"

„Jälle nad . . ." heitus kuulatama jäänud Mirjam ja pühkis vargsi pisaraid. „Annaksid ka parem oma osa isale!"

„Jälle ma ei saa teie pärast mitu ööd magada!" kurjustas vanaema.

„Miks küll tema magada ei saa?" üllatus Mirjam. „See mure on ju hoopis isa ja ema ning Loori ja minu mure. See on meie perekonna mure . . ." mõtles Mirjam ning vaatas pahameele ja vaenulikkusega tugitoolis laiutavate osavõtlike sugulaste poole.

„Oh, oleks sa ikka Krundi Diana võtnud, poleks selle tühja veksli pärast muret olnud ega midagi!" ütles mamma etteheitega isale otsa jõllitades.

„Krundi Diana isale naiseks . . . Aga ema?" – hetkeks segunesid kõik arusaamad Mirjami ajus, et rivistuda järgmisel hetkel hirmsaks kahtluseks: kui Krundi Diana, kuidas siis meie Looriga? . . .

Mirjam tõusis püsti, vaatas pärani silmi mammale otsa – kuidas ta võib?

Sellest õhtust peale vihkas Mirjam Krundi Dianat, kes talle küll kunagi halba polnud teinud.

25.

Sel hommikul kihutas tuul hõredaid puulehti mööda õue kalgiks külmanud maad.

Mirjam sai mammalt Latika toa remondist jäänud tapeediservad, mässis need enesele ümber, nii et pikad ribad selja taha lehvima jäid, ja tormas tuuleiilidega koos.

Hetkeks keset hoovi seisatanud, märkas Mirjam Riinat, kes plangu taga tammus ja Mirjami uhket plagisevat rüüd varjamatu himuga silmitses. Mirjamil hakkas hale Riinast, kes midagi peale igava titemängu ei teadnud, ja ta rebis kamalutäie krussis paberipaelu Pilli-proua lapsukesele.

Mirjam tõstis Riinale kingituseks määratud ribad kõrgele pea kohale ning lähenes plangule.

„Kas sa jätad kaebamise maha?" nõudis Mirjam.

Riina vaatas ainiti tuules lipendavaid ribasid ja kostis hardalt: „Jah."

Mirjam ronis plangurõhule ning lennutas Riina osa naaberaeda.

Rõõmust õhetav Riina mässis end tapeediservadesse ja kukkus jooksma, ikka ringiratast ümber sirelipõõsaste.

Soojaks tõmbunud südamega Mirjam tuiskas oma teid pidi kaleda pinnaga hallil hoovil.

„Riina! Riina!" kuulis Mirjam Pilli-proua häält.

Mirjam jooksis plangu juurde vaatama.

Ka Riina peatus ja lähenes vastumeelselt aknale, kus Pilli-proua rinnutas.

„Ära jookse niimoodi, ajad naha märjaks, tuul tõmbab läbi ja jääd haigeks," manitses Pilli-proua tütart.

Riina kruttis pabeririba näpus ja vaatas süüdlaslikult maha.

Mirjam läks plangu juurest eemale ja imestas Riina kannatlikkust. Paneks ometi plehku!

Ennelõunal, kui Mirjam sai aega tuppa minna, tabas ta kodust mamma, kes kärsituna esikus seisis, sangaga rahakott käsivarrel. Isa harjas siinsamas pintsakut, ja nagu kõigest võis järeldada, valmistuti linnaminekuks.

Köögiukse piidale nõjatuv ema vaatas tuima pilguga kusagile mammast ning isast mööda.

„Minu plaan on ikka kõige parem," lausus mamma, „kirjutame aga teie paremad asjad minu nimele ning märgime lepingusse, et nad on siin korteris ainult kasutusel."

„Kui saaks selle vana Apple'i võlavanglasse pista!" ütles ema vihaga.

„Rumal," kostis isa tüdinult. „Sa ju tead, et see niisama lihtne pole. Meil tuleks ju tema ülalpidamine vanglas oma taskust kinni maksta. Raha! Raha!" lõpetas ta võikalt häält kõrgendades.

Mamma kõrvust läks isa ja ema vaheline õiendamine mööda.

„Minu plaan on ikka kõige parem. Lepingud paberile, siis ei saa pristav tuhkagi peale vana kolu üles kirjutada!"

Mamma naeris võidukalt ja lisas ema poole pöördudes:

„Eks paremad riidetükid too ka minu kappi."

Ema noogutas alistunult.

„Asjaajamist peab inimene tundma," kiitis mamma ennast edasi. „Näe, Latika korterisse kauplesin uued üürnikud. Maksavad kuus kaks krooni rohkem kui see vana hädavares."

„Kas neil uutel lapsi ka on?" päris Mirjam põnevusega.

„Ei," vastas mamma napilt, „aga selle-eest on nad artistid!"

Kuigi mamma viimast sõna ilmse põlastusega ütles, ei suutnud ta ka siin uhkustamata jätta:

„Ikkagi peenem rahvas kui ümberkaudsed matsid, need artistid!"

„Kas nad on tsirkuseartistid?" päris Mirjam õhinaga.

„Mees saab kõrtsis viiulit, naine pidavat laulma. Kasse, koeri ja lapsi neil pole. Rohkem ei küsinud."

Mirjami pärimine vist tüütas mammat, sest ta tuli vana jutu juurde tagasi:

„Küll on hea, Arnold, et me papa pärandusosa veel sinu nimele pole kirjutanud, nüüd jäävad nad igatahes pika ninaga!"

Mamma ülevoolav enesekindlus kiskus ka ema murest tuimale näole naeruhelgi.

„Vägev mamma on mul!" ei suutnud Mirjam kõigele vaatamata teda imetlemata jätta. „Ja kust ta küll kõike teab ja oskab?"

Nii vist tundis isagi, egas ta muidu nii reipal sammul mammaga kesklinna poole teele asunud.

Mirjamil oli päris õige nina sündmuste peale. Nii ka seekord: vaevalt pool tunnikest värava vahel passinud, nägi ta Renibella tänavat pidi kolikoormat lähenemas. Mirjam küünitas kaela õieli, et artiste endid näha, aga vinge tuul lõi silmad vesiseks ja tervel tänaval polnud peale koorma kõrval kõndiva hobusemehe ühtki inimest, kui mitte arvestada ilmetut paarikest tükk maad vankrist tagapool.

Mirjam jäi kannatlikult värava vahele ootama. Küllap ka artistid kusagilt lagedale ilmuvad, ja neid peaks ju eemalt ära tundma. Mirjam juba nägi oma vaimusilmas neid lähenemas. Artistid nägid välja sedamoodi nagu ühes kinopildis, mida ta papaga koos vaatas. Naisel volangidega puhevil kleit keebi alt paistmas, peas lehvivate valgete sulgedega kübar, mehel aga jalutuskepp, kõva kaabu ja valged kindad.

Sellise vaatepildi nimel tasus oodata ja kannatada.

Kolikoorem peatus eesmaja paraadukse lähedal.

Voorimees torkas hobusele heinakoti pähe ja jäi ootama. Mirjam tahtis juba joosta ning voorimehele Latika remonditud korterit näidata, kuhu artistide asjad kanda, kui nägi, et paarike millegipärast ka kolikoorma juurde tuli ja kõheldes seisma jäi.

„Kas peab kraami sisse ka aitama?" küsis voorimees mehelt ja piilus silmanurgast kõhetu naise poole.

Nüüd märkas Mirjam, et hall mehike kandis käes viiulikasti.

Mis hirmsad pettumused inimest igal sammul ootavad!

Kui uued üürnikud oleksid vaid aimanud, et nad värava vahel kössitava tüdruku illusioone purustavad, oleksid nad jutuajamise voorimehega jätnud nelja seina vahele ega oleks arutanud siin, Mirjami kuuldekaugusel, Mirjami silma all.

Naine: „Palju see maksab?"

Voorimees: „Kui sisse ka aidata, siis oma neli krooni. Kauge ots."

Mees: „Aga kui ise tuppa viime?"
Voorimees: „Siis jääb . . . kolm."
Naine: „Me kanname ise kraami majja."
Mees ulatas viiuli naise kätte ja haaras suure pambu turjale. Mõlemad kadusid paraadukse taha. Voorimees astus hobuse nina juurde, otsis taskupõhjast leivakoorukese, mis sedamaid looma mokkade vahele kadus.
Artistid tulid tagasi ja upitasid koormast köögikapi maha. Voorimees vaatas neid silmanurgast, siis läks otsustaval sammul kõnniteel seisva kapi juurde ja võttis naise asemel selle otsast kinni. Naine astus kõrvale ning lausus:
„Me ei saa teile üle kolme maksta."
„Ei ma tahagi," viskas voorimees ja kergitas kapiotsa õhku.
Mirjam jooksis tulistjalu tuppa ja tuli tagasi leivakannikaga. Sirutas palukese hobuse nina ette ja kuulis selja taga voorimehe häält:
„Näeh, sa, lapsuke, oskad hobusele anda."
Mirjam pööras pea mehe poole ja vastas tõsiselt:
„Miks ma ei oska, meie hoovis elab ka hobune, valge Miira."
Koorma juures seisatunud artistid naeratasid. Mirjam jäi enesega rahule – uutega oli tutvus sõlmitud.
Asjad kanti sisse, voorimehele loeti kolm kroonist pihku ning sõiduk eemaldus noolsirget Renibella tänavat pidi raudtee punase plangu suunas.
Tänav ei jäänud kauaks tühjaks.
Poest väljus Pilli-proua, tükk maad ilusam ja uhkem kui naisartist.
Tuli Loori, mütsi punane tutt kekilt peaſael hüplemas.
„Kas kahte ka said?" pidas Mirjam vajalikuks pärida, kui õde väravasse jõudis.
„Sina alles hakkad kahtesid saama!" ennustas Loori, endal aga selline vissis nägu ees, et Mirjam tahtmatult õde valetamises kahtlustas.
„Ära ainult emale ütle, kui said!" hüüdis Mirjam eemalduvale Loorile järele. „Tal niigi muret küllalt!"
„Ise tean!" viskas Loori üle õla vastuseks.
Ega nüüd vist Loori kaua enam oma kalli kooli punase tutiga mütsi peas ei kanna. Veel vähem on loota, et tema, Mirjam, kunagi sinna lütseumi pääseb.
Mirjami kurvad mõtted hajusid aga kohe, kui ta nägi isa mammaga tulemas. Hüpleva sammuga isa eespool, sangaga rahakotti viibutav mamma, pea kuklas, mantlihõlmad tuules laperdamas, sammuke tagapool.

Tänav lakkas Mirjami jaoks olemast huvitav ja rõõmusõnumeile ahne laps ruttas täiskasvanute kannul tuppa.
Tõepoolest, isa laksatas suure kaarega lauale kimbukese pabereid ja ema nägu lõi särama. Mamma seisis võiduka näoga kõrval, käed puusas.
Ta ei andnud emale aega murtud mure üle mõnu tunda.
„Nüüd hakka riideid minu juurde kandma," kamandas ta.
Ema tõusis vastumeelselt püsti.
Mamma näitas näpuga mereranna pildile, mille advokaat Kikenfeldt kord emale oli kinkinud, ja ütles:
„See too ka, võib-olla maksab midagi."
„Pilt, pilt . . ." kordas Mirjam mõttes ja kohkus. „Ma unustasin ju Lenini pildi üles otsimata!"
Kohkunud Mirjam kadus kiiruga aeda ja hakkas sügavat häbi tundes tuhnima krõbisevais puulehtedes õunapuu all.
Tal vedas, ehkki südametunnistusepiin selle järel mitte kohe ei haihtunud.
„Kõik väärtuslikud asjad on vaja peita," arutas Mirjam rahunedes ja asus tegutsema.
Keldri akna servalt leidis ta roostetanud plekkpurgi.
Toas kasutas Mirjam ema eemalolekut ja toppis roosa ameerika kleidi põue. Nüüd tükk paberit ja labidas!
Kahutanud maa andis vaevaliselt järele. Mirjam tagus labidaga mulda, nii et palav hakkas ja mantel seljast tuli heita.
Lõpuks sai paras auk valmis.
Aiamaja taga, juhuslike pealtnägijate pilkude eest varjatult keeras laps roosa siidkleidi kokku, kinnitas selle külge punase märgi, mässis need paberisse ja toppis plekkpurki.
Nüüd jäi hiilida vastkaevatud süvendi juurde ja varandus maha matta.
Mirjam trampis mulla kõvasti kinni ja lükkas lehtigi peale, et kellegi silm midagi kahtlast ei märkaks. Lõpetuseks torkas ta tähelepandamatu rao kohamärgiks ja mõõtis igaks juhuks sammudega peidupaiga kauguse majaseinast. Ta oli Peetrilt kuulnud, et paljud peidetud varandused läinud sellepärast igaveseks kaotsi, et nende asukoht mahamatmisel halvasti märgiti.
Nüüd võis Mirjam hinge tõmmata, pilk suurepäraselt varjatud peidupaigale suunatud.
Pikkamööda haihtus rõõm. Õhinal aardeid peitnud Mirjami pea vajus longu. Äkki on kavalus seesama mis rumalus?
Kuskohast küll kõhklus kohale lendas?
Ema aga lükkas akna lahti ja käratas:
„Mirjam, sedamaid mantel selga!"

26.

Jõululaupäeva hommikul ei julgenud Mirjam kaua silmi avada, sest juba eelmisel õhtul oli ta otsustanud, et kui hommikul sajab lund, tulevad rõõmsad pühad, kui ei – siis lähevad need päevad sama ängistuse tähe all, mis algas tollest õhtust, kui isa ütles:

„Apple'i veksel läks protesti."

„Õieti peaks suur mure seks korraks läbi olema," mõtles magamist teesklev Mirjam, „egas kohtupristav teist korda enam tule! Pealegi ütles ema selgesti pristavile lepingupabereid ulatades, et ega surm ka sealt võta, kus pole võtta!"

Mirjam meenutas jäledusvärinaga toda kõhetut meest, kes nende kodu igasse nurka vahtis ja terava ninaga näis väärtuslike asjade lõhna ajavat. Mirjam mõtles rahuldustundega oma ettenägelikkusele, et ta oma varanduse õigel ajal maasse oli kaevanud. Kui pristav hindavalt Loori ja Mirjami voodit silmitses, küsis Mirjam teravninalt:

„Kas meie Looriga peame nüüd hakkama põrandal magama nagu onu Ruudi?"

Pristav vaatas üle prillide lapsele otsa, ja Mirjam tundis mõnuga, et ta võib mõnikord juba täie inimese eest väljas olla, sest vanamees lõi käega ja jättis nende aseme üles kirjutamata.

Mirjam ei osanud uusi muresid ette näha, ta südames hakkas paisuma lootus parematele aegadele ning ta avas otsustavalt silmad.

Väljas sadas pehmet, laia lund.

Sel hommikul pesi Mirjam ema rõõmuks hoolega hambaid ja isegi kaela. Ta püüdis mitte kellelegi tuska valmistada, püüdis, et emal poleks põhjust kärkida, mida viimasel ajal küll kahjuks sagedasti juhtus. Seda enam, et köögilaual ootasid lõhnavad saiakuklid ja ema naeratas, otsekui tähistaks lumesadu ka temale vastuvaidlematult rõõmsaid jõule.

Keegi koputas.

Mirjam jooksis ust avama. Naeratav postimees hõõrus lumiseid jalgu matil ja ulatas isale kaks ümbrikku. Isa kobas taskust rahamündi ning ulatas kirjakandjale. Ka postiljon peab jõulupühadest rõõmu tundma!

Elevil Mirjam sirutas käe, et isa järel esimesena jõulukaarte lugeda, kuid talle ulatati ainult üks ümbrik. Teise sisu jäi isa kuidagi liiga kauaks uurima, nagu oleks väikesele lehekesele terve jutt trükitud.

„Häid jõulupühi!" veeris Mirjam küünlaga kuuseoksa alt, ning tagaküljelt: „Soovib Kuznetsov."

Mirjam ulatas kaardi kärsitule Loorile ja jäi ootavalt isa otsa vaatama.

Ent isa seisis tummana samal kohal ukse juures ja luges ikka väikest lehekest.

Vaikimine venis nii pikaks, et ema vaatas üle köögiukse esikusse ja halba aimates küsis ärevalt:

„Mis jälle lahti on?"

Nüüd laskis isa teadet hoidva käe alla vajuda ja ütles maha vaadates:

„Kui ma uue aastani Apple'i vekslit kinni ei maksa, ähvardavad võlavanglasse panna."

Ema puhkes nutma, enne kui Mirjam jõudis taibata öeldud sõnade sisu.

Aga väljas sadas ehtsat jõululund.

Mirjam teadis ainult üht inimest, kes vangi pandi. See oli Renibella tänava kraade Karli, kes kord teist omasugust kraadet, Jussi, pussitanud.

Kraade Karlile kulus kongis istumine ära, arvas Mirjam, sest ta läks teisele, ka küll kraadele, aga siiski inimesele kallale. Kuid mispärast isa?

Isa vahakollane nägu kohutas Mirjamit. Ainult emale julges Mirjam öelda:

„Ära nuta, sa jääd niimoodi ruttu vanaks."

Nii ütles ema ikka Mirjamile, kui laps vihast või solvumisest virisema hakkas.

Emale Mirjami sõnad ei mõjunud, hakkas veel hullemini ahastama.

Mirjam nägi, et siin pole miskit peale hakata. Tõmbas karupüksid jalga, upitas palitu selga ja sidus helerohelise angooramütsi paelad suureks lehviks lõua alla.

Isegi ei pandud tähele, kui ta uksest õue kadus.

Istus siiasamasse trepile ja hakkas plaani pidama.

„Peaks isa kusagile peitma, kust teda keegi otsida ei tea," jõudis Mirjam lõpuks otsusele, mis talt suurt peamurdmist nõudis.

Kuhu peita?

Lumesadu aina tihenes ja tihenes.

Mirjam jäi trepile istuma, ehkki Pilli Riina naaberhoovist mitmel korral kutsus lumememme tegema.

„Mul pole aega," hüüdis Mirjam vastuseks, kui Riina pealekäimised päris tüütuks muutusid.

„Mis sa teed?" imestas Riina, sest ta nägi oma silmaga, kuidas Mirjam tegevusetult istus, labakutes käed põlvedel.

„Ma mõtlen!" hüüdis Mirjam vastuseks.

„Mida?“ ei jäänud Riina rahule.

„See veel puuduks, et ma sulle seletama tuleksin,“ ühmas Mirjam, „niikuinii sa ei taipa tuhkagi, oskad ainult lollilt kõrva ääres piniseda.“

Aga Riina ei vajanudki enam Mirjamit. Pilli-proua ise tuli välja ja hakkas naeru lõkerdades sulalund palliks veeretama. Riina kilkas ilusa Pilli-prouaga võidu ja Mirjam mõtles pahaselt:

„Just nagu meelega naeravad, et inimene ei saaks segamatult olla.“

Kuhu küll peita isa? Võiks ju metsa, aga külm on. Kus oleks õige koht? Kus on paik, mida keegi ei tea? Veinikelder? Viskaks võtme minema . . . Aga seal on rotid . . . Ei kõlba. Seal on ka liiga palju veini, isa võtab nina täis, unustab hädaohu, hakkab laulma ja reedab pelgupaiga. Ei tule välja . . .

Keegi pani käe Mirjami õlale ja laps võpatas.

Mirjam vaatas üles ning nägi onu Ruudit, kes naeratas nii, nagu kõik inimesed peaksid naeratama pühade ajal.

„Mis sa siin teed, lumememm?“

„Kas sa ei näe, et ma mõtlen,“ kostis Mirjam tujutult.

„Su peanupp on nii lume all, et mitte ei paistnud välja,“ vabandas onu Ruudi ja hakkas last lumest puhastama.

„Mis sa tühja jändad,“ tähendas Mirjam ja ajas end vaevaga püsti. Nüüd tundis ta oma põhja päris külma olevat ja laksatas kätega karupükstes tagumiku pihta, et verd jälle käima ajada.

„Kuule, Mirjam,“ alustas onu Ruudi ja tõmbas kulmud kipra nagu ikka siis, kui tõsist ja tähtsat juttu ajas.

Laps jäi kuulama. Ehk teab onu Ruudi isa jaoks peidupaika soovitada?

„Vanamutt torkas mulle prisked kroonid karmanisse ja käskis Rahumäele sõita,“ jätkas onu. „Jõululaupäeval peavad papa haual küünlad põlema. Kas sõidame?“

„Just nii!“ hüüatas Mirjam ja mõtles, et mis on Pilli Riina lumememm selle pika sõidu kõrval.

„Kui preili on nõus,“ kõmistas onu Ruudi edasi ja laskis ninajuurele koondunud kulmudel lahku minna, „siis anname aga voorimees Rummile käsu kätte, pangu Miirale kuljusekrae kaela, kandku sooblinahksed vaibad saani ja sõidame!“

„Sõidame!“ kordas vaimustatud Mirjam ja haaras kinnituseks onu Ruudi käest.

„Kas võtame Loori ka kaasa?“ küsis onu Ruudi.

„Võtame,“ nõustus Mirjam ning jooksis õele sõna viima.

Onu Ruudi seadis tüdrukud endast kahele poole istuma, tiris

kulunud saaniteki lastele peaaegu kurgu alla ja hõikas Rummile, otsekui oleks too ilmatu kaugel olnud:

„Lase käia, Rummi-härra!“

Voorimees Rumm vaatas tagasi, muigas ja viibutas pea kohal piitsa. Vana mära Miira vaatas omakorda üle aisa peremehe poole ning hakkas aeglaselt astuma.

„Nõõh!“ hüüdis Rumm ja naeris: „Miira, ära mulle häbi tee!“

Miira mõistis ja hakkas sõrkima, nii et kuljused ta kaelas ehtsate jõulukelladena kõlksuma hakkasid.

„Kuule, Rumm, kuljused on roostes!“ hüüdis ülemeelik Ruudi voorimehele.

Voorimees vaatas tagasi ja kostis naeruga pooleks:

„Jõuab's iga aasta uusi osta!“ – nagu polekski Rummil rahapuudust, vaid lihtsalt laiskus, mis vaevab.

„Kõik naeravad täna,“ mõtles Mirjam ja otsustas ka sünge Loori meelt lahutada, ning näitas õele keelt, mis tavaliselt mõjus.

Aga Loori jäi tõsiseks, näitas Mirjamile hoopis keelt vastu ja pööras pea kõrvale.

Loori tujutus ennistas Mirjami muremõtted.

„Kust küll leida isale pelgupaik?“

Kui kogenud Miira ettevaatlikult Renibellast Osvaldi tänavasse keeras, lehvitas üks ilus preili onu Ruudile. Onu Ruudi viipas vastu.

„Kas see on sinu pruut?“ nõudis Mirjam selgust.

„Ah ei, see on üks muidu-preili,“ vastas onu Ruudi ja sättis äsja viibanud käe uuesti Mirjami õlgade ümber.

Mirjam jäi vastusega rahule, sest puuduks veel, et onu Ruudi ka naise võtaks ning lapsed saaks, siis unustaks ta ju Mirjami!

Lumi kogunes Mirjami tukkadesse, sulas otsmikul piiskadeks, et õige pea tuulest õhetaval näol kuivada.

Linnatänavail sagisid inimesed, kellel kuusk õlal, kellel käed pakke täis.

Meelsasti oleks Mirjam viibanud kõigile, kellest nad kuljustehelinas mööda vuhisesid, aga mure surus ülemeelikuse alla.

Kui pikast teest väsinud Miira loiult kalmistuvahelisele teele keeras ja kuljused vaid harvalt tinisesid, päris Mirjam onu Ruudilt:

„Ega pristav surnuaial käi?“

„Küllap mitte,“ vastas Mirjami kentsakate küsimustega harjunud onu Ruudi asjalikult.

„Aga politsei?“ päris Mirjam poole häälega.

„Mis temalgi siia asja, kui ehk ainult sugulaste matusel.“

Mirjam vaatas kahel pool teed vilkuvaid kalmuküünlaid ja mõtles:

„Siin on kõige rahulikum paik terves maailmas."

Hääletud tulukesed vilkusid kangekaelselt tihedas lumesajus. Kedagi maeti, kaeblik kirikulaul lainetas valgesse hämarusse.

Löödi hingekella, mis valusalt lõikus kuljuste tilinasse. Laps tundis korraga õudust.

Mirjami pilgule avanes papa lummemattunud haud.

„Isa surnuaiale peita ei tohi," mõtles Mirjam ja tundis valusat häbi, et ta äsja teisiti oli mõelnud.

Onu Ruudi süütas kalmuküünlad.

Mirjam püüdis meenutada papat, kuid mure isa pärast segas mälestusi.

Ja Mirjam taipas imestusega esimest korda, et ta ka oma isa armastab.

27.

Saanisõidult koju jõudnud Mirjamit hakkas vaevama ägenev köha.

„Tuleb rohtu võtta," arvas ema.

„Ma ei taha!" virises Mirjam, kes iga sorti kibedaid pulbreid silma otsaski sallida ei võinud.

„Aga ma annan sulle väga haruldast rohtu," meelitas ema ja otsis välja pisikese pruuni pudeli. „Need tilgad segas tark Taani kuningas oma lossi keldris printsesside pisaraist ja lillede nektarist. Küll näed, see juba aitab!"

Mirjam nõustus rohtu jooma ja ei kahetsenud. Köha andis kiiresti järele.

Õhtul läks sulale. Lumi muutus raskeks ning mustavaisse jälgedesse kogunes vesi. Niiske õhk kaikus kirikukellade kutsest.

Mirjam peitis end kardina taha ja vaatas laia maailma – eesmaja akendesse, kus üksmeelselt virvendasid küünlatulukesed ning kus täna ei põlenud kalgid katteta elektripirnid valgeks võõbatud laudlagede all.

Mirjam heldis. Parajasti süttis säraküünal Peetri aknas ja kõrvalkorteris võis näha Heinzi, käed ristis, kuuse lähedal seismas.

„Jõulude ajal on vist kõik inimesed ühteviisi head," arvas Mirjam ja tahtis samuti seista kuuse juures, käed ristis, et tunda ka ennast heana.

Nüüd nägi Mirjam, kuidas Heinz avas suu, ajas pea kuklasse nagu hambaarsti juures, lõi huuled torru ning järgmisel hetkel venitas suu kõrvuni.

„Laulab!" taipas Mirjam, keda see tumm pilt esimesel hetkel segadusse viis.

Kaks hoovipealsete sõdade tuntud vastalist, kojamutt ja Kurrieit, läksid, käe alt kinni, tumedad suurrätikud ümber, küllap kirikusse.

„Jõulude ajal on kõik inimesed head," mõtles pilguga vanamutte saatev Mirjam ja tundis suurt leppimishimu ka oma hinges. Ainult polnud ühtki vaenlast käepärast, et jõuluküünalde säras suuremeelselt ta kätt suruda.

„Lapsed!" hüüdis ema.

Mirjam astus kobamisi pimedast magamistoast välja ja läks hääle suunas.

Keset elutuba seisis kuusk, äsja väljast toodud, sulalumest tekkinud loigud puu all põrandal.

Ja Mirjam oli arvanud juba, et nende peres ei tulegi tänavu jõule, eks ikka hommikuse võlavangla-kirja pärast.

Mirjam silmitses suitsetavat isa ja ukse vahel seisvat ema, ning sai veel kord kinnitust, et kõik inimesed on jõulude ajal head.

Imelised pühad on jõulud!

Juba tuli õhetav Loori, kuuseehted karbiga väljasirutatud peopesal, nii et ema seda uljust nähes ehmunult hüüatas:

„Vaata et sa maha ei pilla!"

Aga Loori maandas õrnasisulise karbi ettevaatlikult toolile ja maailma kõige lõbusam töö võis alata.

Loori, pikem, upitas isa kirjutuslaual seistes hõbedase tähe puu latva. Mirjam harutas inglijuukseid lahti, et rohkem jätkuks. Loori võttis küünlad ette ja seadis neid kogenud jõulupuuehtijana nii, et tuli oksi ei kõrvetaks. Mirjami hooleks jäid klambritega tuttsabalinnud ja värvilised klaaskerad, mis okste külge riputatuna aeglaselt pöörlesid, otsekui oodates küünalde tuld, et seda mitmevärvilisena laiali peegeldada.

Ema ja isa jäid laste tööga rahule.

Kojast kostis jõuluõhtute nii oodatud kobistamist.

Mirjam tegi näo, et ta jõuluvanaks riietatud ning habemesse peidetud onu Ruudit sugugi ära ei tunne, sest ta teadis, et täiskasvanuile meeldib, kui lapsed seda usuvad, millesse uskumist neilt oodatakse.

Onu Ruudi püüdis häältki moonutada, end vanataadilikult küüru tõmmata ja saanist rääkida, mis teiste laste kingitustega tänavale jäänud.

Loori luges oma salmi vurinal maha.

„Helisevad aisakellad . . ."

Mirjam võpatas: talle meenus kalmistusõit.

Järg jõudis Mirjami kätte.

„Ja sina?" nõudis onu Ruudi-jõuluvana.

„Ma ei oska ühtegi salmi," vastas Mirjam maha vaadates.

„Kuidas nii, Mirjam? Sa ju lubasid õppida!" pahandas ema.

„Sa ju mineval aastal oskasid mitu ilusat salmi," ei jätnud jõuluvana last rahule.

Mirjam pööras pilgu põlevailt küünlailt pimedasse aeda ja kostis:

„Mineval aastal olid papa õunapuud nii täis, et oksad murdusid, tänavu pole õunu ollagi."

Onu Ruudi ulatas Mirjamile paki, laulu ütlemist enam ei nõutud.

„Jõulude ajal on kõik inimesed head ja leplikud," imestas Mirjam oma kerget pääsemist.

Jõuluvana läks ja Mirjam kuulis, kuidas ta kadus mamma korteri uksest sisse.

Mirjam avas paki. Rohelise kampsuni vahelt pudenes pihku sõrmepikkune tselluloidist nukk.

Loori leidis oma pakist uue koolikleidi ja punasekaanelise raamatu.

Isa ja ema vaatasid pühaderõõmsaid lapsi ning Mirjam tundis, et nad sel hetkel ei mõtle võlavanglale.

Tuli kingade kriuksudes pidulik mamma, süli paberikotikestest tulvil. Loori sai neid tükk aega kaussidesse harutada: ühte pähklid, teise roosa glasuuriga piparkoogid, kolmandasse kompvekid, neljandasse mandariinid . . .

Mirjam ei suutnud maiustustelt pilku pöörata. Aga täna ei keelatudki, sest täiskasvanud istusid väikese diivanilaua ümber ja ema tõi mamma veinipudeli juurde klaasid.

Esimene naps võetud, hakkas mamma laulma:

„Oh Tannenbaum, oh Tannenbaum,
wie grün sind deine Blätter . . ."

Kõik ühinesid mamma lauluga, ainult Mirjam jorutas arusaadavate maakeelsete sõnadega kaasa:

„. . . sind väljast tuppa tuuakse,
su ümber viina juuakse . . ."

Loori siiski kuulis ja müksas nooremat õde ribidesse.

Mirjam jättis järele, ta polnudki suur laulusõber, ja läks hoopis säraküünalt sussitama.

Laulu lõppedes ruttas mamma taas klaase täitma.

„Oota veidi," sõnas isa mammale ja võttis põuetaskust paberi. Mamma luges kaua ning ta kulm tõmbus ähvardavalt kipra.

„Mes tuu tähendap?" küsis ta isalt Jaan Havilt õpitud lausega.

„Võlavangla," viskas isa närviliselt vastuseks.

„Lugeda ma oskan!" pahandas mamma.

„Mina lootsin, et tunnistavad lihtsalt maksujõuetuks, eks need lepingudki selleks . . ."

„Tean, tean, aga miks nad Apple'it võlavanglasse ei pista?"

„Ta on rauk . . ." vastas isa.

„Mis sellest, aga tema ju laenas!"

„Eks see kõik ole kokkumäng, tahavad minult iga hinna eest raha välja pressida," lõi isa väsinult käega.

„Nii ta vist on jah," venitas mõtlikuks muutunud mamma ja tõstis aeglaselt klaasi, et selle sisu äkilise liigutusega kurku kallata.

Isa talitas tema eeskujul.

Ema heitis vilksamisi pilgu lastele ja jõi ka oma veini ühekorraga ära.

Mirjam ajas imestusest silmad pärani – ta polnud ema kunagi sedavõrd kergemeelsena näinud!

Loori sosistas Mirjamile kõrva:

„Mis meist saab, kui isa tõesti vangi pannakse?"

Mirjam kehitas õlgu.

Loori ohkas raskelt.

Ema silmad läikisid ning ta tundus rahulik olevat.

„Pole meie perest keegi kinni istunud, ei lähe ka sina," otsustas lõpuks mamma ja lõi oma sõnade kinnituseks rusikaga vastu lauda, nii et klaasid hüppasid.

„Mängige, lapsed, mängige," palus ema ammuli sui mammat vaatama jäänud tütreid.

Loori ja Mirjam kükitasid sõrmepikkuse tselluloidnuku juurde põrandale, kuuseokste varju.

„Mis sa oma nukule nimeks paned?" küsis muretust teesklev Loori ajaviiteks nooremalt.

„Tuti," kostis Mirjam esimese pähejuhtunud nime.

„Loll," põlastas Loori, „see on ju koera nimi!"

„Mis siis," vaidles Mirjam, „oleks mul jälle koer, temale panen-sin inimese nime. Vat!"

Loori vaatas Mirjamile säärase sõgeduse eest etteheitvalt otsa.

Aga mis mängimist saab olla, kui isa pead käte vahel hoiab ja oigab:

„Mis teha, mis teha?"

„Oota!" kamandas isa kärsitusest pahane mamma. „Ma kohe mõtlen välja!"

„Oota," ütles ka ema, „mamma mõtleb välja!"

Mirjam arvas ema sõnades pilget kuulvat, aga mamma ei pannud seda tähele.

„Sul tuleb see kooliraha maksta, kui sa juba nii loll olid," otsustas mamma.

„Ei tea millest?" hakkas isa kuidagi imelikult naerma.

Aga mamma ei vaevunud vastama, kadus tühjaks joodud pudeliga, et sedamaid tulla kristallkarahvinis sädeleva koduveiniga.

Põnevil ema vaatas ainiti mammat. Ka Mirjam unustas oma äsjaristitud Tuti tükiks ajaks Loori pihku ja piilus ootusärevana mamma poole, kes kindlakäeliselt klaasidesse kallas.

Mamma tühjendas pitsi, vajus tugitooli leenile, langetas peopesad lauale ja hakkas sõrmedega trummeldama.

„Noh?" ei läbenud isa oodata.

„Müü oma pärandusosa maha," lausus mamma väärikalt.

„Meie korter? Papa pärandus minule?"

„Nojah, pole midagi, müüd maha," kinnitas mamma isa hämmeldusele vähimatki tähelepanu pööramata.

Isa hakkas kähedalt naerma.

„M i n a ostan ta sinult ära," täiendas mamma oma mõtet.

„Eks ikka parem kui vangi minna ja perekond hoopis laokile jätta," toetas ema ämma ettepanekut.

Isa vaikis.

„Saad ehk uue koha, küll me üüri ka jõuame maksta," püüdis ema lohutada.

„Papa pärandus . . ." lausus isa raskelt.

„Sa müüd ju oma emale," rahustas mamma.

„Aga korter on rohkem väärt kui veksli summa," elavnes isa.

„Rohkem mitte üks sent," jäi mamma kindlaks ja kordas: „Sa müüd ju oma emale!"

Isa vaatas ahastavalt lakke.

„See on siiski parim lahendus," pöördus ema isa poole. „Või on sul teine väljapääs?"

„Hea küll, olgu," lõi isa käega ja kallas klaasidesse.

„Päris hea," ütles mamma, „et me pärandusosa veel polnud sinu nimele kirjutanud, muidu oleks Apple'i kamp selle jumal teab kellele maha sahkerdanud."

„Nüüd ta jääbki sinu nimele," viskas isa.

„Eks ongi parem, kui maja jääb jagamata," vastas mamma tagasihoidlikult ja lisas mõne aja pärast rõhutatud kurblikkusega: „Ega mina igavesti ela."

„Näe, nüüd on mure murtud," ohkas ema kergendatult, jättes mamma viimase lause tähele panemata.

„Igas olukorras on väljapääs olemas," noogutas mamma ja vaatas üle pikkade aegade emale südamlikult otsa.

Mirjam nägi ema naeratust, vaatas imetlevalt mammat ja ta oleks tahtnud hüüda:

„Uskuge, inimesed on otsatult head!"

Pühadetuju tagasitoonud mamma alustas uuesti laulu:

„Oh Tannenbaum, oh Tannenbaum,
wie grün sind deine Blätter . . ."

28.

Mahedate tuulte kannul jõudis kahe maja vahelisse õue kevadepalavik. Lapsed kepsutasid hobusevarssadena hoovi vetruvas poris. Peeter ei raatsinud enam aega koolis istumisega raisata ja tegi ühtelugu poppi. Mirjam arvas, et õde Loori võtab hommikuti ainult moepärast portfelli näppu ja lööb punase tutiga mütsi kuklasse – küllap temagi patust puhas pole ja hulgub Hirvepargis.

Naised küürisid üksteise võidu aknaid ja pingutasid pitskardinaid raamidele, mis toetati kuuriseinale, päikesepaistele. Nad otsisid juhust trepil ja õuel vadistamiseks, nagu poleks terve pika talve üksteisega kõnelda saanud, ja isegi ei riielnud lastega, kes oma jooksumängudega unustasid jalgade puhastamise ja pori tuppa kandsid. Õhtuti hoiti kaua aknaid valla, rinnutati aknalaudadel, lagistati iga tühise asja pärast naerda. Kassikontserdid lisasid kevadehäältesse oma kordumatu tunnetetulva ja vanatüdrukute kodu üks nooremaid liikmeid sosistas õhtuti karnipoisiga naaberväravas.

Onu Ruudi kolis mamma uhketest tubadest aiamajja ning Mirjam aitas tal elu suvekorteris sisse seada. Pesi naiste eeskujul aknaid, upitas ülemistelt värvilistelt ruutudelt ämblikuvõrke pühkima ja püüdis põrandatki läinudsuvisest kõntsast puhtaks kraapida.

Põõsaste all murenes määrdunud lumekoorik ja lumikellukesed õitsesid.

Mirjam noppis mõned lilled ja pani need onu Ruudi lauale napsiklaasi.

Diivanil külitav onu Ruudi hakkas naerma:

„Sina tahad ikka purjetada, mina aga oskan ainult purjutada!"
Mirjam vastas onu lõõpimise peale karmilt:
„On ju kevad."
„Kevadel mõtleb inimene isemoodi, suvel väsib ja sügiseks lööb kunagistele unistustele käega."
„Sa oled imelik," kohmas Mirjam onu nukrust tajudes.
„Minu kevad on möödas, olen tüdinud," naeratas onu.
„Kuidas möödas . . ." tahtis Mirjam vaielda, kuid vaikis samas, sest ta tundis, et midagi jäi onu jutust talle arusaamatuks.
„Kui sa neli korda vanemaks saad ja kakskümmend kaheksa oled nagu mina, hakkad mõistma," jätkas onu.
Mirjam kohe ei sallinud, kui talle öeldi, et ta oma nooruse tõttu midagi ei taipa, ta sai ometi kõigest aru, ainult vastata oli mõnikord raske!
Nüüd otsustas ta igatahes end kokku võtta ja onule mitte alla anda.
„Ema räägib, et inimene on kuni kolmekümne aastani noor, see tähendab, et sinu kevad pole veel lõppenud!" tuli ta oma trumbiga lagedale ja vaatas silmini ulatuvate tukkade alt onule ainiti otsa.
Mirjam tundis, et onu on vastusega kimbus, ja maitses võidurõõmu.
„Inimene võib ka kuuekümneselt noor olla, kui tal selleks jõudu on," kostis lõpuks onu Ruudi.
„Jõudu?" imestas Mirjam ja leidis kohe igavese nooruse saladuse: „Siis tuleb lihtsalt kõvasti tööd teha, kas või maad kaevata, et lihased tugevaks muutuksid!"
Onu suunurgad tõmbusid ülespoole, ent Mirjamile ei meeldinud see järeleandlik muie.
„Näita," nõudis Mirjam, „on sul ka jõudu?"
Onu Ruudi võttis pintsaku seljast, lükkas särgivarruka üles ja pingutas musklit. Mirjam tagus rusikaga kivikõva lihase pihta ja jäi rahule.
„Sul on jõudu küllalt," ütles ta asjatundlikult.
Onu Ruudi kääris varruka jälle alla ja naeratas.
„Ihuramm üksi ei aita," lausus onu Mirjamile silma pilgutades. „See jõud, mis peakolus peitub, on mõnevõrra tähtsam."
„Kuidas see tunda on?" päris Mirjam sedamaid.
„Sellega on veidi raskem," kostis onu ebamääraselt.
„Aga kuidas?"
„See jõud kasvab õppimise ja mõtlemisega," vastas onu ja tema pingutatud ilmest võis tajuda, kuidas ta otsib Mirjamiga vestlemiseks lihtsamaid sõnu.

„Siis muudkui õpi ja mõtle ja ole noor," ei lasknud laps end heidutada.
„Sellest üksi on ka veel vähe . . ." venitas onu, kes kuidagi ei tahtnud soostuda tüdruku sirgjooneliste nõuannetega. „Vaata, see peakolu jõud vajab jällegi kasutamist, ainult siis aitab ta noor olla."
„Eks kasuta siis," ei näinud Mirjam mingeid takistusi igavese nooruse teel.
„Aga kui pole teda kuskil hakkama panna? Kui see on kaup, mis ei lähe?" erutus onu ja unustas muige.
Mirjam kehitas õlgu.
„Sa oled naljamees," ütles laps kurvalt. Mõtles veidi, huuled torus ja kulm kortsus, ning löi kahe rusikaga kõigest jõust laigulisele lauaplaadile:
„Mina igatahes mõtlen ja õpin, ja ma tahan, et see pea jõud seisma ei jääks ja halvemaks ei läheks!"
„Lase käia!" hüüatas onu ja pilgutas Mirjamile silma. „Sinu aeg on ees. Lase aga käia!"
Mirjam nägi onu näol rõõmsat elevust ja arvas, et onu Ruudi sedamaid unustab loiu lesimise ning läheb otsima kohta, kus ennast hakkama panna. Nõuab oma õigust kas või kivikõvade lihaste jõuga!
Ent onu sulges roidunult silmad ja jäi kuulama kevadisi hääli, mis tekkinud vaikuses läbi avatud akna aiamajakesse voogasid.
Mirjam mõistis, et pikk jutt sai niisama maha peetud. Laps poetas end onu kõrvale sohvaservale. Onu teeskles magajat ja Mirjam võis teda segamatult vaadelda. Ronkmustad juuksed kaardusid kangete salkudena padjale, nende ahenevad otsad näisid toetavat kahvatut nägu. Alandlik-rahulikku ilmet segas närv, mis tuksles vasakus silmalaus. Onu tõstis käed ja ristas need rinnal. Kõhnad, tohutu pikad sõrmed värisesid vaevumärgatavalt.
Korraga Mirjami kõrvus kohisema löönud veri paiskas aiamaja aknast tagasi kõik kevadised kutsuvad hääled – lapsele meenusid surnud papa käed kirstu asetatud lillede keskel! Mirjamil hakkasid rõngad silme ees tantsima ja ta tundis rasket ängistust. Kogus end, haaras onu Ruudil randmeist, kiskus ristatud käed kõige jõuga lahti ja karjus kohkunult istukile tõusnud mehele:
„Sa ei tohi surra! Sa ei tohi surra! Ütle, et sa ei ole haige, nagu ema ja isa räägivad! Ütle, noh!"
„Ei ole, ei ole, ei ole," vaigistas onu Mirjamit ja noogutas oma sõnadele kaasa.

„Ei ole," kinnitas ta hetke pärast veel kord ja nägi nüüd last rahunemas.

„Sa pead mulle näitama, et sa haige ei ole!" nõudis Mirjam.

„Kuidas?" naeratas onu.

„Sa pead minuga tantsima!" otsustas Mirjam, astus ruumi keskele ja plaksutas käsi.

„Kui inimene on haige, siis ta ei jaksa tantsida! A-ah! Ja mina kohe näen!"

„Ma ei oska," laiutas onu veskitiibadena käsi, aga ajas end siiski kuulekalt püsti.

„Ära muretse, ma kohe õpetan sulle," lubas Mirjam.

„Olgu pealegi," soostus onu ja viskas pintsaku sohvale.

Mirjam poetas käe mehe kämblasse ja hakkas onu kaasa kiskudes ringiratast keksima. Onu sirutas endagi käe välja ja kargas lapse jälgedes ringjoont pidi, hoidudes ahtas ruumis sohva, laua, ukse ja seina vastu põrkamast.

„Muusikat, muusikat!" hüüdis onu, kui mõned ringid üksnes kuldnoka vidina saatel maha oli trambitud.

„Kohe!" hüüdis Mirjam ja naeris täie suuga. Ta jõudis näha, et onu nahkjatele põskedele on ilmunud puna, ja see tegi ta lausa ülemeelikuks.

„Oi kaerajaan, oi kaerajaan . . ." laulis laps.

„Oi kaerajaan, oi kaerajaan . . ." kordas onu bassihäälel ja Mirjami helisev naer saatis onu häält trillerina.

„Oi kaerajaan, oi kaerajaan . . ." võttis Mirjam viisi uuesti üles, sest kumbki sellest laulust rohkem ei teadnud.

Põrand mürtsus metsikust ringtantsust.

„Oi kaerajaan, oi kaerajaan . . ." pressis onu läbi raske hingelduse ja palus silmadega väsimatut last tants lõpetada.

Mirjam taipas, et midagi on korrast ära. Tõmbas sohva kohale jõudes oma käe lahti ja prantsatas sellise hooga onu Ruudi asemele, et vedrud teda õhku hüpatasid.

Onu tuikus Mirjami kõrvale ja pühkis higi otsmikult.

„Näed . . . nüüd," suutis ta vaevaliselt öelda. „Ma olen . . . päris terve."

Mirjam noogutas rõõmsalt.

„Mulle näis, et ema . . . hüüdis sind. Mine . . . nüüd!" lisas onu ja ei vaadanud tüdrukule otsa.

„Hea küll," kostis laps ja kadus hüpeldes aiamaja uksest välja.

Lilleklumbi juurest mööda keksides laulis ikka veel tantsutujuline Mirjam:

„Oi kaerajaan, oi kaerajaan . . ." – ja tõmbas hinge.

Aiamaja avatud aknast kostis raske köhahoog.

Lumikellukeste juures Mirjam seisatas ja jäi kuulama. Onu Ruudi köhis ikka veel. Mirjamil hakkas rinnus valus. Ta tundis end lämbuvat.

Laps astus tõsisena maja poole. Ta mõistis, et onu Ruudi oli luisanud, oli tahtnud temast lihtsalt lahti saada, et üksinda vaeva tunda.

Aga Mirjamil polnud puudust otsustavusest. Ta jooksis tulistjalu tuppa ja nõudis emalt:

„Anna mulle kohe taani kuninga tilku! Onu Ruudi köhib, ma viin talle!"

Kuid ema ei rutanud lapse palvet täitma. Ta seisis, käed ripakil, ja vaatas Mirjamile etteheitvalt otsa.

„Kas sul on kahju?" prahvatas Mirjam.

„Rumal," ütles ema.

Mirjam vaatas maha.

„See rohi aitab ainult lastele," leidis ema vastuse.

Mirjam astus akna juurde ja kikitas kõrvu aiamaja poole.

Seal valitses vaikus.

Uus murelik küsimus hakkas teda vaevama:

Miks keegi ei rutta inimest päästma?

29.

Järgmisel hommikul seisab Bachi-proua keset hoovi ja ringutab lihavaid käsivarsi.

„Kuradi sakslane! Sõitis minema! Salaja! . . . Maha jättis! Sõnagi ei öeld! . . ."

„Mis? Mis?" sahisevad välkkiirelt sündmuspaigale kogunenud naised.

„Mineva nädal ütles, et läheb ametiasjus. Mina ootan, ei tule teine tagasi. Lähen täna töökohta vaatama, seal naeravad ja imestavad: kas ma ei teagi, et minu mees, see neetud pasandaja, faaterlandi pagenud!"

Mirjam pole Bachi-prouat iialgi nii õnnetuna näinud.

„Heinz! Heinz!" karjub maadam läbilõikava häälega maja poole.

Heinz tuleb, mokk töllakil, ja trügib naistekarjast läbi. Proua Bach haarab äkilise liigutusega pojavolaski ning ägab last kussutades:

„Sa mu viimane rõõm! Sa mu ainus! Sa vaenelaps!"

Heinz ei ela ema meeleheitele kaasa. Ta vaatab üle maadami õla Mirjami poole ja näitab tüdrukule keelt.

Naised taipavad lõpuks juhtunut ja kukuvad kooris kaasa ahhetama.

„Nii kena vaikne inimene oli," lausub Kurri-eit heldinult, otsekui räägiks ta surnust, kelle kohta pole sünnis halba sõna öelda.

See tagasihoidlik märkus puhub Bachi-proua viha taas lõkkele.

„Mis vaikne! Vana tolgus!" ja purskab põlgusega: „Eht sakslane!"

Nüüd laseb proua jalgu tillerdava poja sülest maha, raputab poissi õlgadest, nii et selle punased juuksed pealael keema löövad, ja kähistab:

„Sa unusta, et sul on isa olnud! Unusta! Unusta!"

Heinz sülitab kõva lirtsu porisse, ja poja kindlameelsuse üle uhke ema vaatab võidukalt ringi, kuni kaotuse meenumine ta näo taas virildab.

„Põleks tarvis olnd saksale mehele minna. Saksast ei tea kunagi head loota," ütleb tekkinud vaikuses kojamutt, kes alati kõige kainemalt suudab asja arutada.

„Mis saks!" karjatab maadam, kes kojamuti sõnu omamoodi on mõistnud. „Mina olen proua, tema on . . . tema on närakas! Kodjakas!" leiab ta selle õige sõna.

„Kodjakas," kordab Mirjam ja paneb meeldima hakanud sõna tallele teiste heade sõnade juurde. Nii nad seisavad nagu riiulitel reas: kaabakas (isa, kui ta joobnuna koju tuleb), tümikas (nii ütleb ema, kui Mirjam jonnib), napakas (see passib hästi Heinzile), sitakas (nii öeldakse seente kohta, mis süüa ei kõlba), ulakas (see sõna tundub Mirjamile pooleldi hellitusnimena ja passib näiteks Hugole) ning nüüd veel mahlakas väljend „kodjakas"!

Kõikidele sajatustele vaatamata, mis kahe maja vahelt süütult sinisesse taevasse kerkisid, jääb õhk läbipaistvaks ja vanad pajud harutavad lahti oma helerohelist rüüd.

On kevad.

Kusagilt hakkab kostma õrnarmast viiulimängu. Mirjam kaotab igasuguse huvi Bachi perekonna õnnetuse vastu ja läheb muusika suunas. Poetub raske värava vahelt tänavale ja taipab: see on ju härra Kulles, artist, kes oma prouaga Latika korterisse kolis ja nüüd avatud akna all harjutab!

Mirjam nõjatub telefonipostile päris artisti akna läheduses ja jääb kuulama. Pilgule avanev kõle tänav luitunud majade ning üksikute jalakäijatega ei sobi kauni muusikaga. Mirjam suleb silmad. Laps mõtleb, et ilusat muusikat kuuleb ta üldse kolmandat

korda: kui härra Kuznetsov laulis kitarri saatel, kord Pilli Riina juures raadiost, ja nüüd, kus ehtne artist siinsamas, peaaegu käeulatuses, viiuldab. Muusika teeb Mirjami südame valusalt hellaks ja ta hakkab unistama.

Ta näeb Renibella tänavat laia kollase teena, mille kahes servas seisavad punaste katustega kivimajad, kastemärjad roosid kõikjal uimastavalt lõhnamas. Majade avatud akendest kostab läbi hõljuvate kardinate meeliülendavat muusikat. Ja tema, Mirjam, jalutab kollasel teel, käsi papa peos, suur karvane koer kuulekalt kõrval. Sammuke tagapool tulevad Loori ja ema, ja isa, tõsine ning kaine, mamma aga hõljub hoopis nooruslikuna ja laulab vaikselt-vaikselt: „Der Maie ist gekommen . . ." Päris vaikselt, nii et muusika ikka peale jääb. Kõige viimasena nende perekonnast – pikakoivaline onu Ruudi, terve ning elurõõmus, jalutuskepp taktipulgana kõrgel õhus.

Mirjami unistuste Renibella tänavale mahuvad kõik, kõik ümbruskonna inimesed, ainult veidi teistsugustena, kui Mirjam neid iga päev näeb. Heinzi käekõrval kõnnib Pilli Riina ja vaatab poisile usaldavalt silma. Õieti polegi see päris Heinz, keegi tema moodi, mitte punapea ja hoopis lahkema näoga. Bachi-proua astub Bachi-härra käevangus. Härra Kulles, artist, hoopis pikakasvulisem kui tegelikult, kõnnib sirgelt ning tema kahisevas tualetis proua teeb aeg-ajalt liblikalikke tantsusamme. Ka Latikas hingab unistuste tänava roosilõhna, kriuksutab uhkeid lakk-kingi ja ta mammi tipib naeratades mehe kõrval. Hugo ilmub tänavale indiaanlase nahkpükstes ja lehvitab akende poole vihmavarjusuuruse mütsiga. Peeter kannab kuldseid kaptenipaelu käistel ja tema mütsinokale toetub raske kullast ankur.

Ja kõikjal helid – rütmikad ja leebed, uinutavad või hõiskavad.

Mirjami värvilised unistused katkestab käru kolin munakividel.

„Kaltsu, konti, vana-rau-da! Kaltsu, konti, vana-rau-da!" hüüab räme hääl.

Muusika katkeb.

Mirjam avab silmad ja tabab artisti kõhna käe akent sulgemas.

Kaupmees Raas tuleb poeuksele, paiskab pahvaka heeringalõhna Mirjamile ninna ja ringutab mõnust ägisedes.

„Kaltsu, konti, va-na-rau-da!" hüüab kolisevat käru lükkav kaabulodus vanamees.

Naised lükkavad aknaid valla ning käsivad vanamehel oodata.

Vanamees nügib käru tänava veerde ja hakkab piipu sussitama.

Unistused ja muusika asenduvad aguli argipäevaga. Pahane

Mirjam vihkab sel hetkel Renibella tänavat, mis halastamatus päevavalguses hoopis armetu näib.

„Vaatan sind, nõpsnina, ja mõtlen, et küll sinust saab üks tige inimene," teeb räbalapuntraid ootav vanamees lapsega juttu.

Et ma küll naerda ei oska, kui ma kurb olen! pahandab Mirjam endamisi ja otsib sõnu, et vanamehele vastata.

„Ma pole . . ." alustab Mirjam, vaatab vanamehele otsa ning jahmub: vanamees on päris papa nägu! Samad kortsulehvikud silmanurkadest hargnemas, just sellised heledad silmad kui papal, ainult ninajuurel pole traadist prilliraami jälge. Aga kuidas on pealaega? Mirjam peab seda teada saama.

„Härra, teie kaabu on kukla pealt must," teeb ta ülikavala käigu.

Hämmeldunud kaltsukaupmees haarab masinlikult võidunud kaabulodu peast ning alles siis taipab naerma hakata. Lööb peakatet mõne korra vastu käist, nii et tolm taga, ja sõnab:

„Ega see kirikukübar enam ole."

Mirjamile sellest jätkub. Ta nägi vanamehe paljast pealage ja hõredat juustepärga kõrvade kohal ning kuklas. Täpselt nagu papal! Mirjam väriseb erutusest ja tunneb suulage kuivavat. Ehk oli see varjusurm? Kas papa on surnuist ellu ärganud.

„Kas te tulete kaugelt?" küsib Mirjam.

„Minu elu – see on rändamine," vastab vanamees ebamääraselt.

Ka vaimud rändavad, mõtleb Mirjam ja vaatab teraselt vanameest, pealaest jalatallani. Ei, päris tavaline vanamees, habemetüükas lõug, kaelas sitsrätt ja paigatud püksid tolmustesse säärikutesse topitud.

„Kas te olete kaua selle töö peal?" küsib Mirjam ettevaatlikult.

„Tuhat aastat," ühmab vanamees piibupahvimise vahele.

„Tuhat aastat?"

„Tuhat aastat," kordab vanamees ja tema ükskõiksest näost ei saa järeldada, et ta oma vastust iseäralikuks peaks.

„Ei ole võimalik," raputab Mirjam pead.

„Mulle näib, et tuhat aastat," selgitab vanamees.

„Kuidas see „näib" on?"

„Kui inimene midagi väga tahab oma tahtmise järgi, siis võibki see talle teinekord niisugusena näida. Või jällegi, kui oled millestki nii tüdind, siis võib näida see asi tuhat korda hullemana kui päriselt. Sedasi on lood."

Mirjam kavatseb end küll tagasi hoida, kuid siiski ei suuda ütlemata jätta:

„Teie, härra," alustab laps suure lugupidamisega võõra vastu, „olete täpipealt minu surnud papa nägu. Mulle näib niiviisi."

„Näib," rõhutab vanamees ja teeb asja käru koorma kohendamisega, sest naised hakkavad pampudega lagedale ilmuma.

„Aga papa polnud iialgi kaltsukaupmees, ei päevagi, veel vähem tuhat aastat," ütleb Mirjam vaikselt, suure kahtlusega hauataguse elu osas. Lapse sõnad kaovad naiste kädinasse, keegi ei kuule neid.

Kaltsukaupmehel pole tüdruku jaoks aega.

Viimasena tormab ligi Bachi-maadam, mingid riideesemed põlglikult väljasirutatud käe näppude vahel.

Jämedate käsivarte jõuga paiskab ta kärukoorma otsa kõigepealt raudteelase kulunud püksipaari, mida lillakaspunasest kandist ära tunda võib, siis narmendava meestekampsuni.

„Sähke!" kähistab ta, otsekui peaks kaltsukaupmeest oma õnnetuse peasüüdlaseks.

Vanamehe kõikemõistev naeratus teeb maadami taltsaks ja ta tõmbub naiste varju.

Kauplemine jääb vähehaaval soiku, koorem saab raskem kui ennist, ja vanamees lükkab käru veerema.

„Kaltsu, konti, va-na-rau-da! . . ." hüüab ta edasi liikudes harjunult.

„Mu elu – see on rändamine," kordab Mirjam vaikselt vanamehe sõnu ja lisab omalt poolt kurva ohkega: „Juba tuhat aastat . . ."

Vanamees ei võinud ju kuulda Mirjami sõnu, aga näe – ta vaatab tagasi. Mirjam tõstab käe ja viipab. Kaltsukaupmees rebib kaabulodu suure kaarega pihku ja lehvitab Mirjamile.

Tüdruk naeratab.

Seal ta läheb, juba päris kaugel, ülespoole aheneva koormaga lai käru ees. Jääb väiksemaks ja väiksemaks, ning tundub uskumatuna, et ikka veel kostavad siia ta rämeda häälega hüütud sõnad:

„Kaltsu, konti, va-na-rau-da . . ."

Hele päike väsitab valusalt silmi ja laps suunab pilgu tänavasillutisele.

Kui ta uuesti vanamehele järele vaatab, näeb ta käru keeramas Osvaldi tänavasse.

Nina norgus, longib Mirjam hoovi, kus ta tabab veinikeldrist tuppa ruttava mamma. Laps läheb tema kannul, korraga pakitsema hakanud küsimuse sunnil.

„Ütle, mamma," nõuab tüdruk, „kas papal vend ka on?"

„Misasja?" tõmbab mamma kulmud ähvardavalt kokku.

„Kas papal vendi on?“ kohmab Mirjam arglikult.

„Üks vist oli,“ viskab mamma vastumeelselt. „Pole mina teda näind sestpeale, kui papaga paari läksime.“

„Mispärast?“

„Ei old mul temaga kunagi läbisaamist,“ teatab mamma varjamatu põlgusega.

„Mis ametimees ta oli?“

„Ei mina enam mäleta. Va näljarott oli. Üks veike inime . . .“

Enam Mirjam ei küsi.

„Miks see sind huvitab?“ pärib hetke pärast mamma ja pöördub pliidi juurest ukse poole, kus tüdruk äsja seisis. Mirjamit pole.

Mirjam jookseb kõigest väest piki Renibellat Osvaldi tänavani, vaatab uudistades kaugusse, kuid vanamees on silmapiirilt kadunud.

Jääb vaid ähmane lootus veel kunagi kaltsukaupmeest kohata.

Mirjam püüab tänavanurgal seistes endale papa nägu silme ette manada, aga see ei õnnestu – ikka astub kaltsukaupmees asemele.

Kas talle tõepoolest ainult näis, et vanamees on papa moodi?

Õhtul vaatab Mirjam Bachide valgustatud aknaid, kuuleb seestpoolt joobnud hääli ja mõtleb:

Kas ka õnnetus võib näida?

Kaltsukaupmees oli Mirjami arusaamadele andnud uued juured.

30.

Mirjam mäletas hästi toda märtsiõhtut, kui isa tuli koju, seesmisest rahulolust tulvil, ja kuulutas, et teda valiti spordiseltsi „Apollo“ juhatusse.

Ka Mirjam rõõmustas, sest sõna „juhatusse“ leevendas kuidagi pettumust, mis kaasnes „ärijuhi“ tiitli kadumisega perekonnast. See teade tõi lapse hinge viivuks tagasi „kindlustatud perekonna“ liikme magusa üleolekutunde, ehkki, nagu isa ütles, see töö raha sisse ei too ja on seltskondlik kohustus. Ka ema jäi rahule, kuigi elati mamma kroonide peal, ja kordas särades:

„Ah et valiti seltsi juhatusse!“

„Jah,“ kinnitas isa.

„Seltskondlikud sidemed on tihtipeale väga kasulikud,“ nentis ema. „Tekivad tutvused ja tutvuse kaudu saab paljugi . . .“

„Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev . . .“ meenus Mirjamile seda kuulates millegipärast rida issameie palvest ja teda üllatas rängalt, et ema võib tunda rõõmu ka sellisest tööst, mis otseselt igapäevast l e i b a ei annagi . . .

„Aga mis see Apollo tähendab?“ söandas Mirjam küsida.

„Apollo on vanakreeka jumal, ilus noor mees,“ vastas isa lahkelt ja võttis koguni Mirjami sülle. „Selle jumala järgi on spordiseltsile nimi pandud.“

„Aga mis sporti sina seal teed?“ küsis omalt poolt Loori, kes kooli võimlemistunde uhkelt sporditundideks nimetas ja sellepärast rohkem asjaga kursis oli.

„Ma . . .“ jäi isa hetkeks kimbatusse, „ma olen spordihuviline, organisaator,“ – ja emale: „Täna protokollisin koosolekut!“

Ning kuigi Mirjam isa uue töö mõtet päriselt ei taibanud, usaldas ta jäägitult ema. Tema juba tühja asja pärast rõõmu tundma ei hakka, täna aga lausa hõljus köögi ja söögitoa vahet ning sisendas usku uutesse, paremateesse aegadesse.

Ja Mirjamile jäi meelde too sügavsinine märtsiõhtu, jäid isegi meelde isa sammud, kui ta tuli tõtlikult üle õue, õhtuks kaanetunud loigud taldade all pragunemas. Sest Mirjam oskas isa astumisest tajuda ta meeleolu.

Täna aga – kes oleks võinud arvata! – visati isa „Apollo“ juhatusest välja. Visati välja – nii ütles väsinud isa. Mamma aga pidas parajasti mai saabumise pidu ja läbi seina kostis nooruslik laul:

„Der Maie ist gekommen . . .“

Aed lõhnas, muld lõhnas ja päike ei mõelnudki veel looja minna. Ela ja rõõmusta! Isa aga visati välja, jälle jäeti kõrvale. Ei ärijuht, ei spordiseltsi juhatuses . . . Istub nüüd, silmad tigedust täis, nägu korraga päris vana.

Mirjam surus küüned pihku, et mitte vihast nutma hakata.

„Mis eest?“ küsis ema ahastades.

„Tont seda teab,“ vastas isa veidi rahunenult, „vahest oli juhuslik, et juhatus korraga uus valiti ja mind välja jäeti . . . Üks tuttav küll ütles, et ma suhtlevat punaste venelastega, küllap sellepärast.“

„Jumal hoidku! Kellega siis?“

„Ei nimetanud. Kuznetsov on mu ainus tuttav venelane . . .“ venitas isa ja vaatas põrandale, otsekui kardaks uut lööki.

„Valge venelane?“ imestas Mirjam endamisi, kuid ei julgenud küsida, kuidas need inimesed küll üleöö värvi muudavad.

„Nojah,“ pigistas ema hammaste vahelt, „oli sul tarvis selle Kuz-

netsoviga nii palju baaside asja arutada ja üldse poliitikast kõnelda!"

„Inimene ei saa ju ometi ainult nelja seina vahel elada!" tõrjus isa.

„Poliitika jaoks on mehed, kes selle eest palka saavad. Sinul pole vaja sinna oma nina toppida," jäi ema kindlaks.

„No kuule!" krimpsutas isa otsmikku, tahtis nagu vaielda, kuid ema katkestas teda ootamatu küsimusega:

„Aga kust nad seda teavad, mis sa Kuznetsoviga siin arutanud oled?"

„Ei oska arvata," jäi isa mõtlikuks. „Ju siis seintel on kõrvad, nagu rahvasõna ütleb."

„Härra Vatiker!" purskas Mirjam. „Härra Vatiker!"

„Mis sa lobised lollusi!" pahandas ema. „Ja üldse, mis sa kuulad, suu ammuli peas, mine parem teise tuppa!"

„Oota," peatas isa solvunud Mirjami, kes vastumeelselt jalgu ukse poole lohistas, „miks sa arvad, et härra Vatiker?"

„Ma ei arva, ma tean," ütles Mirjam üle õla ja astus kiuste edasi.

„Öeldi sulle, et oota!" käratas ema.

„Ise käskisid mind ära minna," kostis Mirjam.

Aga ema vangutas nii kurjakuulutavalt pead, et Mirjam ei julgenud ainsatki sammu teha. Jäi seisma ning pani kuumaks tõmbunud käed ahju glasuurpottide vastu külma.

„Noh?" nõudis isa.

„Mis noh?"

„Kas võtan vitsa?" ähvardas ema.

„Ütle teile veel midagi, siis muudkui peksma," porises läbinisti pahane Mirjam.

„Noh?" nõudis ema ja Mirjam tundis, et malakas on kuskil päris tagumiku ulatuses ootamas.

„Läksin mina ükskord mamma juurde," hakkas Mirjam vastumeelselt jutustama, „ja seal istub härra Vatiker, mamma punase diivani peal, üsna meie seina lähedal, tead küll, selle pruunika öökulli all, mille silm ükskord välja kukkus ja mille mamma laskis ära parandada . . ."

„Noh ja siis?" on ema läbematu.

„Noh ja siis võttis härra Vatiker oma kuldkella välja, see on nii suur nagu kaalikas, laskis kella kaane klõpsuga lahti, vaatas aega, lõi kaane uuesti kinni ja pilgutas mulle silma. Niikui oleks mina temaga vana tuttav, aga ta mulle üldse ei meeldi, igavene rasvamagu . . ."

Ema ohkas ja tõstis silmad lakke.

„Ma võin ka mitte jutustada," ütles Mirjam ema tüdimust nähes.

„Räägi, räägi," julgustas isa, „me kuulame."

„Ja siis härra Vatiker naeratas, klõbistas uuriketti ja küsis niisuguse kirikuõpetaja lahke häälega, et kes küll see onu meil külas on. Mina jälle ütlesin vastu, et see pole kellegi onu, onusid on mul ainult üks, Ruudi, see on hoopis härra Kuznetsov. Härra Vatiker noogutas selle peale kolm korda pead ja lausus, et ma võin minna. Mina jälle ütlesin, et mina igatahes tean ise, millal minna, sest see on minu mamma kodu ja ma tulin, et merekarpisid . . ."

„Püha taevas! Kes võis arvata!" katkestab ema hüüatus Mirjami jutuvoolu.

„Mis ta veel küsis?" nõudis isa.

„Ei midagi, ta läks näost punaseks ja vihaseks, käskis mul vait olla. Nagu oleksin ma tita, kes niisamuti röögib või häält teeb! Siis ma kuulasin merekarpi, see kohises nagu ikka, ma tüdisin ära ja tulin tulema."

„Kus mamma oli?"

„Mamma oli vist köögis."

„Ja onu Ruudi?"

„Vist pruutide juures," vastas Mirjam ohkega.

„Kes võis arvata!" sosistas ema kartlikult, nagu saaks ka praegu Vatiker seina taga kuulata, seal aga lauldi hoopis lõppematut kaunist laulu:

„Der Maie ist gekommen . . ."

Isa ja ema jäid tükiks ajaks vait ja Mirjam tundis korraga häbi, taipamata, mispärast. Ta polnud ju Vatikerile midagi muud öelnud, kui et härra Kuznetsov teisel pool seina juttu ajab . . .

Mirjam kartis, et ta kohe saab riielda, aga ema ja isa unustasid ta sootuks. Ja ometi oleks ta just nüüd meelsasti riidlemist kannatanud, et pärast kergem oleks.

„Pidid sa talle Kuznetsovi nimetama," lausus ema jutu jätkuks väsinult. See polnud süüdistuseks öeldud, rohkem niisama, et midagi lausuda.

Mirjami süda läks päris raskeks.

„Ema," küsis ta ebaledes, „kas mõnikord tuleb valetada?"

Ema ja isa vahetasid pika pilgu.

„Kas tuleb mõnikord valetada? Ja millal?" nõudis Mirjam selgust.

„Mõnikord tuleb öelda: ei tea," kostis isa vastumeelselt.

„Aga kui ma tean, siis „ei tea" on ju vale!" ei jäänud Mirjam rahule.

„Ei tea on poolvale, see on kesktee tõe ja vale vahel," kohmas isa.

„Kesktee," kordas Mirjam poolkuuldavalt ja jäi mõtlema, sest ta kohe ei kannatanud segaseid mõisteid. Kõik peab selge olema. Kesktee on arvatavasti nagu Renibella tänav – jõudis ta õnnelikule võrdkujule. Just nagu Renibella uulits, mis kodutänavaga risti on. Kui väravast välja minna ja vasakule keerata, jõuab mere äärde, kui aga paremale – siis põhjatute saviaukude juurde. Kesktee, Renibella, viib välja kõrge planguni ja lõpeb kui lõigatult. Renibellat mööda ei armastanud Mirjam kunagi minna – mis sest plangust vahtida! Teine asi – kas keerad mere poole või lähed paremale saviauke vaatama, kus kunagi üks nende kandi kange poiss olla ära uppunud.

„Kesktee," ütles Mirjam kindla häälega oma mõtetele jätkuks, „kesktee ei vii kuhugi."

„Kesktee kaitseb inimest," ühmas isa.

„Mis siin arutada," sekkus kärsitu ema, „mida vähem inimene teab ja mida vähem ta lobiseb, seda kergem on tal elada. Eriti käib see laste kohta!"

Mirjam tabas ema kurja pilgu ja langetas silmad.

Üpris kohatuna kostis läbi seina juubeldav kevadelaul, mis oli jõudnud uuesti otsast alata.

„Der Maie ist gekommen . . ."

Mõni minut hiljem seisis Mirjam mamma suure maja ees tänaval, ühe jalaga Renibella uulitsas, ja kõhkles: kuhu minna? Vasakul kutsus meri, paremal õudsed, hingevapustavad saviaugud, mõlemad omamoodi ohtlikud.

„Kesktee kaitseb inimest," meenusid Mirjamile isa äsjased sõnad ja laps astus piki Renibellat, kus eespool seisis ummiktänava ületamatu, kõrge plank.

Mõtlik Mirjam läks, komistas katkistele paeplaatidele, tundis varvast valutama hakkavat ja südant ängistuvat. Ent sammus vapralt igiigavat teed mööda, kuni jõudis läbipaistmatu tarani.

Mirjam surus nina päris plangu vastu ja püüdis laudadest läbi vaadata – ei midagi. Aegamööda tungis ninna kevadvihmadest vettinud puu kõdulõhna.

Seisis väike tüdruk suure plangu veeres ja temas kasvas pettumus ning halvakspanu kaitsva kesktee suhtes. Laps pööras näo tagasi Renibella alguse poole ja nägi mamma suurt maja, mis teises

otsas tee lõpetas. Mamma maja, mis ikka ühesugusena seisis, ikka ühesugusena nagu plankki, niikaua kui Mirjam mäletas.

Keskteed kõndinud Mirjam lonkis kodu poole. Ta mõtles merest ja salapärastest saviaukudest.

31.

Mirjam lihtsalt ei teadnud, kust tulevad need hirmsad unenäod. Vanaema ütles kord, et kui päeval käivad pahad mõtted, siis öösel õudsed unenäod. Aga Mirjam ei uskunud seda, sest terve eilse õhtupooliku valmistas ta end kooliminekuks ette – luges, ise luges! „Piibeleheneitsi", kütkestav muinasjutt tegi kirjatarkuse õppimise mõnusaks mänguks, nii et laps ennast unustades vaatas pilte, veeris, unistas ilusaid unistusi ja veeris jälle. Ei ühtki halba mõtet! Mirjam luges piibeleheneitsi kurbrõõmsast saatusest, imetles valgenäolist hõljuvat kaunitari rohelistel piltidel ja sai oma üllatuseks teada, et mõnikord maikellukesed helisevad nagu aisakellad, kui neile ainult õige tõmbenöör külge köita.

Mirjam silitas mõnuga piibeleheneitsi kullaga kirjatud undruku serva ja ehmus, kui talle selle läbi meenus põõsa juure alla plekkkarpi peidetud ameerika kleit ja Lenini pilt. Lausa õnn, et suuri pidusid pole olnud ning emale pole meelde tulnud Mirjami roosat printsessikleiti otsima hakata. Lausa õnn!

Varandust välja kaevata laps ei julgenud, sest kes teab mis õnnetused koos kohtupristaviga jälle uksele võivad koputada.

Mirjam luges kaunist sametkuuega printsist, kes maipõrnika läikival turjal piibeleheneitsi juurde rändas, et ikka ja igavesti õnnelikult koos elada. Raamatu lõpp pani Mirjami kirjutatus kahtlema. Kas ikka tõesti igavesti ja õnnelikult? Kas neil siis lapsi ei tulegi, kas neil muresid ei ole? Sest hoovi peal ju öeldakse: näe, sellel või teisel jälle tööd ei ole ja lapsed kah veel ristiks kaelas . . . Eks see käi ka Loori ja Mirjami kohta, isa on tööta, lapsed aga tahavad ikka toita. Üksvahe Mirjam püüdis küll vähem süüa, aga see katse perekonda aidata tõi ainult pahandusi kaasa.

Kuid kõik need eileõhtused mõtted ei saanud ju ometi seda hirmsat unenägu esile kutsuda.

Õhtueelses hämaras õues seisis liikumatuna mamma, suur ja must, käed puusas. Mirjam kõndis tema ümber, vaatas tukkade alt üles ja ei suutnud uskuda, et see ikka mamma on. Mirjam tahtis teda seelikusabast sikutada, et mammat õudsest tardunud olekust vabastada, ent ei julgenud, või ei jaksanud kätt tõsta (küllap Loori,

sinder, oli jälle tema käe peale heitnud!). Korraga hakkas mamma kõnelema ja Mirjam tundis ta häälest ära, kuigi ta mamma jutust aru ei saanud. Ei ühestki sõnast, sest see polnud hoopiski eesti keel, vaid mingi pomin susinaga pooleks. Otsekui oleks mamma korrapealt kõik hambad kaotanud. Mamma tõstis pilgu ja Mirjam upitas tema järel vaatama. Oo õudust! Nende maja korstnast vuhises taevasse hobusesabana tule- ja sädemetejuga! Siis võttis mamma parema käe puusalt ja tõukas kohkunud Mirjamit. Tüdruk mõistis, et tal tuleb katusele tuld kustutama minna. Ta läks, nuuksus ja värises, astus mööda lõputuid kivitreppe, ikka ülespoole, ikka tule kõrvulukustava kohina suunas. Pööningu püstloodis raudredelist sai Mirjam imekombel kerge vaevaga üles ning vinnas end läbi luugi plekk-katusele. Tüdruk tuikus libedal kaldpinnal tasakaalu hoides ning hakkas neljakäpukil korstna poole roomama, Loojuvast päikesest ja tulest punane plekk põrgatas käsi lahti ja ei andnud jalgadele kübekestki tuge. Mirjam libises kõhuli alla, kuni varbad puutusid veerenni. Kui Mirjam uuesti vaadata julges, nägi ta hulka mehi, kes rahulikult katuseservadel seisid ja tohutu pikkade kääridega puulatvu kärpisid. Mirjam hüüdis, kuidas jaksas:

„Need puud istutas papa!"

Ja plekipind kordas heledalt, nagu oleks ta lapsele liitlaseks saanud:

„Need puud istutas papa! . . ."

Aga mehed ei teinud väljagi. Krõks – ja latv, krõks – ja latv. Ja ennäe, tuli hakkas vähenema, kustus. Katus hiilgas tähtede valgusel hõbedaselt. Mehed olid sootuks kadunud. Ei, siiski päriselt mitte. Korstnale toetudes seisis onu Ruudi ja ütles mahedal trillerihäälel:

„Tule siia!"

Ta sirutas käe, aga käsi ei tahtnud kuidagi lapseni küündida. Mirjam sirutus vastu, kuid ikka jäi suur latakas plekki päästva haardeni. Siis krimpsutas onu nägu ning ta käsi hakkas kasvama, kuni Mirjam klammerdus kahe käega hiiglaslike sõrmede külge.

Viuuh! Tugev tõmme lennutas Mirjami katuseluugini. Onu Ruudi haihtus.

Mirjam vaatas luugist alla ning nägi siniselt helendavat trepikoda.

„Ma ei julge kaevu laskuda!" mõtles Mirjam valjult.

„Sa pead, sa pead . . ." kõmisesid nähtamatud hääled vastuseks.

Mirjam toetas käed luugiservadele ja laskis end rippu. Jalad

sebisid tühjuse kohal ja ei ulatunud kuidagi pööninguredeli imepeenele raudpulgale.

Käed väsisid, sõrmede haare lõdvenes. Mirjam potsas püstloodis redeli esimesele pulgale.

„Ha-ha-haa! . . ." möirgasid võidukad hääled naerda.

Mirjam astus järgmisele pulgale ja klammerdus kätega ülemise külge. Väikesed ümarad päkad ei tahtnud pulgal püsida ja Mirjam surus sõrmed linnuvarvastena konksu, nii et küüned peopesa kriimustasid. Päkad libisesid ettepoole ja tahapoole ning Mirjam karjatas:

„Miks on mul nii väikesed jalad!"

„Miks on sul nii väikesed jalad?" küsisid murelikud hääled alt.

„Ma ei suuda midagi, mul pole jõudu," nuttis Mirjam.

„Sa ei suuda midagi, sul pole jõudu," nuttis inimhulk kaasa.

„Piibeleheneitsi" lugemisele järgnenud hirmsast unenäost mõtles Mirjam, kui ta Peetri ja Uno sabas mere poole astus. Laps julges ööd meenutada, sest kannikeseõrnade lõhnadega hele maipäev muutis pimeduse võimatuks ja õhtu saabumise ebatõenäoliseks.

Mirjam vaatas oma kriimulisi jalgu vanades tuhvlites ja tundis korraga, et päkal hakkas valus. Ta jäi poistest maha, tõstis jala ning küünitas üle õla vaatama. No muidugi! Päka all oli talla auk päris suureks kasvanud ning paljas jalg käis vastu karedat teed.

Mirjam tõusis varvastele ja lippas poistele järele. Jäigi varvastele tippima.

Poisid kukkusid aega viitmata pilkama.

„Näe, Mirjam tahab ka paleriiniks hakata nagu Riina! Harjutab!"

„Nänn, nänn, nänn!" osatas Mirjam ja lõi äkkvihas Peetri taguotsa suunas.

„Sa tõbras!" karjatas Peeter ja Mirjam teadis, et nüüd võib ainult kiire jooks teda kättemaksust päästa. Mirjam tormas end hingetuks, Peeter sai lõpuks tal juustest kinni ja sakutas.

„Kuule," küsis ta Peetrilt, „kui mu jalad suureks kasvavad, kas ma siis jõuan kiiremini joosta?"

Peetri viha kadus naeru, ta vastas:

„Narr, aga minu omad kasvavad ka! Ma saan su igal kellaajal kätte! Ikka oled sa viletsam!"

„Eluks ajaks jään nõrgemaks?" päris Mirjam.

„Mis sa's arvad, sa oled ju plika!" viskas Peeter hooletult.

Mirjam ei leidnud kohe parajat vastust ja astus nohisedes poisi kannul. Korra mõtles, et keeraks õige tagasi, Peeter salatses terve ennelõuna ja ei öelnud kellelegi, mis põhjusel ta kamba kokku ajas ja mereäärsesse metsa kutsus. Ent kui Mirjam puude vahele ülesseatud karusselli nägi, hakkas ta süda erutusest vastu ribisid põntsuma ning ta unustas kodu sootuks.

„Kas kavatsed sõitma minna?" päris Mirjam Peetrilt.

„Me kõik läheme sõitma!" teatas Peeter uhkelt ning Uno ja Hugo kikitasid kõrvu.

„Raha põle," teatas Mirjam kurvalt.

„Kah mul asja!" põlastas Peeter ja ei seletanud pikemalt.

Nad jõudsid karusselli juurde. Sõiduriista ümber sagis võrreldamatult vähem lapsi kui tollel pühapäeval, millal Mirjam siin hea perekonna võsuna käis. Siis kui perekond oli ajutiselt hea! See meenutus manas Mirjamile muige suunurka. Nüüd ta vähemalt ei pea pailapsena Loori käekõrval kõndima, võib tulla oma kambaga ning riidedki ei karda tröö beldamist, sest on üpris kantud ja luitunud. Ikkagi suurem vabadus!

Mingi lohutus peab ju olema, kui hiilgeajad ajamerre vaovad.

Punasemokalised hobused roosiliste saanide ees naersid igavesti kutsuvat valgehambalist naeru ja Mirjam ihkas kõigest südamest sõitma. Aga tühi tasku sundis teda eemale hoidma ning ootama, mis kapten Peeter ette võtab. Habemik ise võttis sõitasoovijailt raha vastu ja nüüd märkas Mirjam, et karupildiga kassaputka seisis tühjana, polnud krimpsus vanaprouat, kes eelmisel suvel karukõhtu sente noppis.

Peeter läks habemiku jutule. Habemik noogutas nõusolevalt, Peeter tuli sõprade juurde tagasi.

„Läheb natike aega. Kui linnakad lõpetavad, on meie kord."

„Mis meil nende linnamajade molkustega tegemist?" imestas Mirjam. Pärast viimast kivisõda ta linnakaid sugugi ei sallinud, sest sai kõva vopsu vastu õlga, nii et vasaku abaluu all siiamaani valutada lõhkus.

„Küll näed," jätkas Peeter salapäratsemist. Isegi teised poisid ei söandanud rohkem pärida.

Rahakad lapsed tegid veel kaks sõitu, kui Peetri ütlemine täide läks. Karusselli sisemusest pudenesid välja linnakad ning asusid ratsudele. Vanamees viipas Peetri kambale.

„Läki," käsutas kapten.

Lapsed poetasid end karusselli sisemusse, kuhu neile sedamaid ka habemik järgnes.

„Mis, plika kah?" imestas vanamees, ja Mirjam puges Peetri selja taha.

„Pole viga, peremees," kostis Peeter, „kõva plika, ajab asja ära."

„Laske käia," lõi habemik tüdinult käega ja osutas püstloodis puuredelile ümmarguse ruumi ühes servas.

„Jälle peenikeste pulkadega redel!" mõtles Mirjam kohkumisega, kuid ei teinud haput nägugi pähe.

„Pidage meeles," lisas habemik, „nii kui kella annan, hakkate pidurdama, kohe kannad vastu. Ülearune tiirutamine viib mind pankrotti. Selge?"

„Just nii, peremees!" raporteeris sõjamehe hoiaku võtnud kapten.

Mirjam ronis poiste sabas üles. Peeter laskis luugi kinni kukkuda ja lapsed pugesid rattakodaraina hargnevate palkide alt töökohtadele.

„Seiske näoga sõidusuunas!" kamandas Peeter, kes paistis asjatundja olevat.

Mirjam seisis, nagu kästud, ja nägi endast tükk maad eespool Uno pead rõhtsete palkide vahelt paistmas.

Alt kõlas algusekell.

Lapsed surusid käed ning rinnad puukodarate vastu ja maapinnaga rööbiti asetatud sõiduratas läks liikvele. Algul pikkamööda, vastu tahtmist, – tuli kõigest jõust päkkadega põrandaribidele suruda ja kätega nügida.

Hakkas mängima leierkast, nii et laste jalgade tümpsumine, ähkimine ja hiigelratta telje kääksumine kuulmatuks muutusid.

Mirjam nägi, kuidas Uno turi pikkamööda punaseks tõmbus.

„Juurde!" karjus Peeter.

Mirjam tegi, mis jaksas, küllap ka teised. Hoo sisse saanud ratas pöörles nüüd kiiresti ja libedasti.

Viimaks vaikis leierkast.

„Hüpake üles, istuma!" sosistas Peeter.

Vaevaga vinnas väsinud Mirjam end palkkodarale istuma ja kõlgutas mõnuga jalgu. Kui ta väljapoole vaatama küünitas, nägi ta katusepuldani narmendava serva all lõbusõitjaid.

Mirjam kahetses, et too linnakas, too valgepäine volask, kelle kivi viimases sõjas tüdrukut tabas, äärmise ratsu sadulas istus. Küll oleks vahva olnud talle pähe sülitada!

Kõlas pidurikell.

Lapsed hüppasid maha. Surusid kannad vastutormavatele põrandaribidele ning sikutasid kätega palkkodaraid enda poole.

Oo, see oli veel raskem kui liikuma hakkamine!

Mirjam rebis ja rebis, kuid tundis, kuidas pöörlev hiigelratas ta

tulivalusaid taldu halastamatult üle põrandaribide viristas ja tuhvleid ka kanna juurest ähvardas auklikuks kulutada.

Aga ratas jäi Mirjami meeltesse vilksatuvale lootusetusele vaatamata siiski seisma.

Plika laskis end palkkodarale röötsakile ja küsis Peetrilt läbi hingelduse:

„Mitu . . . korda . . . veel?"

„Üheksa."

Uno raputas seda kuuldes nõrgalt pead.

„Ega me linnakatest viletsamad ole," ergutas Peeter, „teeme kümme korda ära, siis saame ise kah sõita."

Läbi puldankatuse augu tungis karusselli pööningule kiireke maipäikest, milles tantsis loendamatu hulk tolmukübemeid.

Kõlas uue sõidu ärakell.

Selle ringi ajal mõtles Mirjam:

„Miks mu jalad küll nii väikesed ja nõrgad on?"

Sest nad ei pidanud ribidele surumisel vastu ja libisesid üle, jäi üksainus valu nii päkkades kui kandades.

Järgmise korra ajal jõudis Mirjam oma kurbade mõtetega kaugemale:

„Ikka jään viletsamaks kui Peeter, sest ma olen plika . . ."

Isegi too vastik linnakas ei tulnud meelde, kellele ta esimese sõidu ajal pähe süljata ihkas.

Viienda sõidu ajal, kui Mirjam ikka veel reipa Peetri suunas pilgu heitis, võtsid tüdruku mõtted trotsliku suuna.

„Ma ei taha viletsam olla. Mitte ei taha! Ja kui mu jalad jäävad nõrgemaks kui Peetril, siis oma peakolusse võin ma mõistust rohkem koguda kui tema. See on oma teha! Vat!"

Kuues ring läks selle võiduka mõtteleiu tähe all hoopis libedamalt, ärakellgi ei lasknud end liiga kaua oodata. Isegi valu kadus jalgadest. Mirjam jõudis naerdagi leierkasti muusikasse.

Kümnendaks ringiks oli leierkasti kähisev hääl Mirjami meelest üksainus juubeldus, sest ta jõudis veendumusele: tuleb kindlasti hakata mõistust koguma, et mitte kogu elu teistest nõrgem olla! Hurraa! Siis nuputab ta kohe midagi niisugust välja, et jalgadel ning kätel kergem oleks ja et poiste sabas ei peaks sõrkima, mis siis, et ta ainult plika on!

Oma koha pärast peab igaüks ise pingutama.

32.

Mirjam avas vaid viivuks silmad ja suikus taas poolunne.

Pikkamööda hakkasid kõiksugused mõtted peas liikuma. Korraks tuli isegi meelde too rasvane madu (siinkohal kiskus suunurk muigele), kes vanasti – oo, see oli nii ammu – Mirjami arvates aiasopis elas. Õelad roomajad ei ela aedades, ei ole neid ei Renibella ega Osvaldi tänava kandis, nii seletas hiljuti onu Ruudi. Onu Ruudit Mirjam uskus, kuigi kõiki tema jutte puhta kullana võtta ei saanud. Näiteks seda, et üldse maduelajaid meie maal leiduvat, ainult et nad inimese kuju olevat võtnud. See lõhnas nii muinasjutu järgi, et Mirjam naeris: egas onu Ruudi arva, et ta ikka veel nii väike on, et igasugu lora usub. Need ajad on möödas! Mirjam läheb sügisel kooli.

Mirjam keeras end näoga akna poole ja vaatas täie pilguga välja, kuigi silmadel heledast päikesest valus hakkas.

Vaatevälja serva sirutuv paju on veel päris roheline.

Tähendab, sügiseni on tükk maad aega.

Mamma ikka ütleb Mirjamile, et mis sa sinna kooli kipud – lähed, ja ongi muretu lapsepõlv otsas. Muretu! Mirjam ühmatas ja püüdis meenutada ühtki muretut päeva oma peaaegu möödunud lapsepõlvest. Siiski! See kord kui nad neljakesi mereäärses metsas käisid. Terve perega: isa – ärijuht, ema – ärijuhi proua, lütseumiõpilane Loori ja tema, Mirjam, kes loterii-allegril sini-kollase maakera võitis. Maakera, mis tiirles ja tiirles, ning mis nüüdki pöörleb, kui vaid näpuga lükata.

Aga muretud ajad on Mirjami elus olnud ikka nii lühikesed. Ärijuht pole enam ammu ärijuht, see uhke kleit, millega mereäärses metsas käidi, on jäänud armetult lühikeseks, nii et püksitagumik välja paistab. Ema loeb sente ja suskinööri pole neile Looriga enam ammu kaela ostetud.

„See igavene rahapuudus, see igavene tööpuudus!" sosistas Mirjam ja ohkas.

Keegi ei kuulnud seda süngest murest kantud ütlemist. Loori nohises magada ja suures voodis polnud ei ema ega isa veel ärganud. Nohise, nohise, mõtles Mirjam mõninga kahjurõõmuga Loori poole piiludes ning ronis ettevaatlikult voodist välja. Täna jääd sina õnge! Mina teen sääred ja hoopis sind aetakse mamma käest kroone nuruma! Mirjamil läks kohe tuju tükk maad paremaks. Hea, kui inimene on iseseisev. Saab ise kleidi selga, nööbid kinni – aidaa! Ukse lukust lahti keeramine on tühiasi. Ongi koridori jahe põrand paljaste päkkade all. Küll on mõnus käsipuust

alla lasta! Välisukse lävepakk on päikesest juba päris kuumaks köetud, siin võib seista ja hommikut uudistada.

Pesuköögiaknast tõuseb auru. Voorimehe naine tuleb pesuköögi uksele, kuivatab käsi põlle sisse ja vaatab taevasse, mis päris pilvitu.

„Tere!" hüüab talle Mirjam, kes mõnikord ka viisakas tahab olla.

„Tere," kostab voorimehe naine.

„Ilus ilm täna," jätkab Mirjam keskustelu.

„Ma hakkan pesu kuivatama, täna ei tohi hoovi peal tolmutada!" hüüab voorimehe naine ning kaob valgesse aurupilve.

„Ei oska inimese moodi juttu ajada," mõtleb Mirjam. „Nagu ma ei teaks, et pesu all ei tohi tolmutada!"

Pesu pole veel riputatud, tuleb võtta viimast. Mirjam kargab trepist alla, valib kõige tallatuma koha ja hakkab jalgu järele lohistama. Missugune mõnu! Imepeen liiv kõditab varbavahesid ja tolm tõuseb uhke sambana teise korruse akendeni.

„Mul purunend on õnne unelmad
ja hinge jäänud haavad valusad . . ."

kostab rõõmsahäälne laul aiavärava juurest.

Onu Ruudi! Nii vara?

„Kus sa lähed, onu Ruudi?" küsib Mirjam, keda ajab suuresti segadusse onu tume ülikond, valge särk ja briljantiiniga võitud juuksed, kuigi jalutuskepp päris igapäevaselt näppude vahel keerleb.

„Pst!" manab onu Ruudi näole salapärase ilme. „Ma ütlen sulle, kui sa mammale ei lobise!"

„Millal ma enne olen . . ." solvub tüdruk.

„Tean, tean," ruttab onu Ruudi oma kahtlustust tagasi võtma.

„Noh?" on Mirjam läbematu.

„Ma lähen härjavõitlusele!"

„Härjavõitlusele?" venitab Mirjam ja vaatab kahtlustavalt onule otsa.

„Härg on lossis," sosistab onu vandeseltslaslikult ja vaatab ringi, kas keegi nende kõnelust ei kuule.

Mirjam nihkub onule lähemale ja lausub üleolekuga:

„Ainult muinasjuttudes võivad härjad lossis olla!"

„Vähemalt üks kord saja aasta sees keeratakse kõik asjad pea peale."

Onul on päris tõsised silmad, kui ta seda ütleb. Mirjam on imestunud.

Saa nüüd sellest onu Ruudist aru! Seal ta läheb. Keerutab jalutuskeppi ja laulab lustakalt nina alla oma laulukest:

„Mul purunend on õnne unelmad
ja hinge jäänud haavad valusad . . ."

Mirjam läheb ta kannul väravani ja juurdleb: kord on onu Ruudi haige, kord päris terve nagu täna. Kord laulab ta lõbusat laulu ja on ise kurb, kurva laulu puhul nagu täna aga hoopis heatujuline. Kord räägib sulaselget tõtt, siinsamas veidrusi nagu täna.

Mirjam ohkab. Voorimehe naisega on hoopis lihtsam. Ütleb prauhti välja, mis mõtleb. Et pesu all ei tohi tolmutada, ja kõik. Selge ja lihtne. Aga maru igav kah. Ei tohi, ja kõik.

Mirjam seisab väravas, vaatab järele onule, kes kaugeneb ja lõpuks Osvaldi tänavasse keerab. Kadus silmist. Aga küll oleks tahtnud tema käest üht kui teist pärida. Nagu tolle kentsaka kaltsukaupmehe käest, kes oma koliseva käruga samuti Osvaldisse keeras. See kaltsukaupmees, kes juba tuhat aastat rändab ja nii papa nägu on, ei lähe Mirjamil meelest. Näeks teda kas või ainult ühe korra! Mirjam ootab teda niivõrd, et talle mõnikord näib kostvat vanamehe räme hüüd:

„Kaltsu, konti, va-na-rau-da!"

Jookseb tänavale – ei kedagi. Mulle ainult näis, et kaltsukaupmees hüüdis, lohutab Mirjam end sellistel puhkudel. Aga Mirjam on isegi uhke, et talle teinekord midagi näib. On, mille üle pead murda. Muidu oleks kõik päris tavaline. Jääks ainult rahamure ja töömure ja kümme igasugust muret. Üks murede-murede-mure, mis ammuste unenägude jultunud maona igal kellaajal nina all vingerdaks ja lõppematu hirmu naha vahele ajaks. Ei saaks naerda, ei keksida, ei kurvastada ega rõõmustada – oleks ainult hirm!

Kuna Mirjamit parajasti mingi hirm ei ängistanud, läks ta ülemeelikult hüpeldes värava juurest hoovi ja laulis onu Ruudi uut laulu:

„Mul purunend on õnne unelmad
ja hinge jäänud haavad valusad . . ."

„Mirjam!" hüüdis ema magamistoa avatud aknast.

„Soh," nohises Mirjam tusaselt, sest ta kuulis ema hääles vana tuntud rahamurenooti. Oleks pidanud ikka putket tegema. „Oleks! Oleks!" osatas Mirjam mõttes iseennast, aga pääsu polnud, tuli tuppa vantsida. Sest emaga oli samuti nagu voorimehe naisega:

käsk on antud, tuleb täita. Selge ja lihtne. Kui ei täida – tagumik vastutab! Ja ongi kõik. Ema on teistmoodi inimene kui onu Ruudi ja kaltsukaupmees, tema räägib ikka arusaadavas keeles: tee seda, ole niisugune või naasugune, või et raha on otsas ja süüa pole ja tööd ei ole. Ema on m u r e inimene.

„Mamma juurde," käsutab ema Mirjami tuppa jõudes.

„Aga mis ma sinna lähen?" teeb laps süütu näo.

„Palud mamma käest raha."

„Ah soo," noogutab Mirjam ja hakkab aeglaselt juukseid kammima.

„Läheks ka õige linna, vaatama . . ." lausub isa endamisi.

„Kas härjavõitlusele?" küsib Mirjam ennast unustades.

„Mis?" imestab ema lapse küsimust.

Isa võtab seda naljana ja naerab mõnuga.

Ema kehitab õlgu ning hakkab priimust pumpama.

„Mis sa venitad?" pahandab ta juukseid kammiva lapse poole.

„Kasimatud sandid ei saa sentigi," kostab Mirjam.

„Jumal hoidku!" karjatab ema. „Ma lähen hulluks! Mine kohe, muidu saad naha peale!"

„Ma tean," vastab Mirjam külma rahuga ja sirutab käe ukselingi poole.

„Saadeti jälle! Vaene laps!" hüüatab mamma Mirjamit nähes. Sorib pika sangaga käekotis, ulatab mõned kroonid. Mirjam surub külmad rahad kramplikult higiseks tõmbunud pihku ja tahab minna.

„Oota," käsutab mamma, kes täna on rahutu ja läbematu.

„Jah?"

„Ütle, Mirjam, kelleks sa tahad saada?"

Mirjam on hämmeldunud. Kas on see tõsine küsimus või tahab mamma lihtsalt naerda. Täna on kõik inimesed imelikud . . .

Mamma võtab istet punase plüüšiga polsterdatud sohvale, päris selle öökullitopise alla, mis Mirjami käest kord katki kukkus ja pärast ära parandati või koguni uuega asendati, kes teab. Need surnud linnud on puha ühte nägu.

„Noh?" Mamma on tõsine ja Mirjam tunneb, et lõõpida ei tohi.

„Ma hakkan tomateid ja lilli kasvatama. Nagu papa. Hakkan aednikuks noh," vastab laps ühe hingetõmbega.

Mamma kergitab kulmu.

„Sa pole ikka veel papat unustanud?"

„Ei."

Mamma tõuseb, läheb akna juurde ja ütleb:

„Aed on päris rohtunud."

„Jah," kostab Mirjam süüdlaslikult.

Mamma tuleb uuesti sohvale istuma, trummeldab sõrmedega laua pihta ja küsib:

„Kui mina suren, kas sa mind samuti mäletama hakkad nagu papat?"

„Ma ei tea, sa ei ole ju kunagi surnud olnud."

„Oled ikka päris laps veel," ohkab mamma.

Mirjam ainult nohiseb.

„Kas sina ei tahaks näituseks iluduskuningannaks saada?" pärib mamma. „Näe, mina ikka olin. Üle aguli polnud ilusamaid jalgu kui minul!"

Mirjam silmitseb mamma sääri, kus jämedad veresooned jõgedena looklevad, ja ei oska kohe vastata.

„Mul nina liiga väike," tähendab laps vastumeelselt ning lisab kleidisaba kergitades: „Ja põlved alalõpmata kriimulised ning kärnas."

„Jajah," tähendab mamma murelikult, „kui s e e niimoodi edasi läheb, peavad minu vaesed lapsed ja lapselapsed mulda tuhnima ja rasket tööd tegema! Ja meie papaga rühmasime, et teie elu saaks kergem. Oh jumal küll!"

„Mis s e e?" küsib põnevil Mirjam.

„Kui punased peaksid võimule saama!" purskab mamma oma mure lagedale.

„Kas punased venelased või?" pärib Mirjam.

„Punased venelased ja punased eestlased," katkestab mamma oma vastusega Mirjami mõttelõnga.

„Kas siis punaseid eestlasi ka olemas on?"

„On," laiutab mamma abitult käsi.

„Kes?"

„Mine vaata ja katsu näpuga – kas või selle sinu sõbra Peetri isa!" kostab mamma raevukalt. „Tahavad meid paljaks teha! Kõik ära võtta! Veikesed inimesed! . . ."

Mirjam tahaks kohe silmapilk joosta Peetri isa vaatama, keda tavaliselt kunagi kodus pole, sest ta on kaubalaeval madruseametis, ent mamma pilk sunnib paigale jääma.

„Sa oled juba küllalt suur, pead aru saama, et sinu mamma vaenlased on ka sinu vaenlased ning sinu mamma sõbrad ka sinu sõbrad!"

Mirjam raputas pead.

„Sa julged vastu vaielda?"

„Proua Liivanson ei ole minu sõber, härra Vatiker, kellel kaalikas-kuldkell on, ka mitte. Härra Havi, kes Taaveti lilled välja

rookis, tema ka mitte . . ." arutab Mirjam ja arvab, et mamma ta õiglase põlgusega sedamaid nõustub.

Aga mamma laseb selle peale hoopis pisara silmanurka veereda ja hüüatab:

„Mu jumal, kuhu see veike eesti rahvas küll välja jõuab, kui tal terakestki üksmeelt ei ole!"

Mirjamil hakkab mammast, kes nii üliharva vesistab, kahju, ja ta leevendab oma ütlust:

„Kui sa tahad, ma võin nendega viisakas olla ja neile mitte öelda, et nad mulle ei meeldi."

„Mirjam!" kostab kojast ema hüüd.

Seekord tunneb laps ema käskivast häälest head meelt. Viivitab veel hetke viisakusest, kuni mamma käega heidab ja lubab:

„Mine, mine."

Muidugi, ema ootab ju raha, et poemees Raasu juurest süüa tuua. Kes teab, ehk ostab täna koguni jupi teevorsti?

Päike on päris kõrgel, kui Mirjam, hommikused praekartulid keskpaigas, õuele tuleb ja trepil istet võtab.

Voorimehe naine riputab pesu, tolmutada enam ei tohi, ja tüdruk kirjutab suure varbaga oma nime liiva sisse. Mida enam õu pesu täis saab, seda mõnusamaks ning jahedamaks muutub olemine. Tuul pungitab pitsiga ääristatud linad purjedeks ja piserdab näkku peeni piisku. Voorimehe naine on tööd lõpetamas – käed küünarnukkideni punased, seab ta nöörile viimaseid pesutükke. Paju alla, siniste lapitud aluspükste kõrvale, reastuvad must rätik ja valge käristatud servadega palakas.

„Pea meeles, tolmutada ei tohi," kordab voorimehe naine Mirjamile ja harutab kleidikäiseid alla.

Mirjam teeb süütu näo ja küsib:

„Tädi, kas täna on riigipüha, et lipp väljas?"

„Mis?"

„Teil seal nööri peal on ju sinine, must ja valge kõrvuti!" näitab Mirjam kriimu näpuga paju poole.

Voorimehe naine mõõdab pika pilguga siniseid aluspükse, musta rätikut ja valget palakat.

„Kas sa näed jah, puha vabariigi lipp," tähendab ta selle peale mõõdukalt muiates. Läheb väsinud sammul eesmaja trepist üles, ukse juures peatub hetkeks, vaatab veel kord paju poole ning peab vajalikuks uuesti põlglikult hambaid paljastada.

Mirjam on sellest suuresti segadusse viidud. Mammal on õigus: üksmeelt ei ole. Üks naerab, teine nutab, kolmas vilistab niisamuti. Aga raamatud räägivad, et lipp on rahva igavene pühadus.

33.

Päev hakkab õhtusse jõudma.

Voorimehe naine toimetab hoovil, korjab pesu. Jõuab järjega paju alla ning võtab nöörilt sinised lapitud aluspüksid, musta rätiku ja valge narmendavate servadega palaka. Mirjam istub trepil ja puhub seebimulle, mis kaunisti tuulevaikusesse kerkivad, vikerkaarelises kelmes aknaklaaside päikesehelke peegeldavad, et järgmisel hetkel taevasinas olematuks muutuda.

Ootamatult ilmub põski pungitava Mirjami vaatevälja onu Ruudi. Aeglasel sammul tuleb ta trepini ja laskub lapse kõrvale, otse tolmusele paeastmele, oma tumedast pühapäevaülikonnast hoolimata. Mirjam katkestab seebimullide puhumise ja vaatab küsivalt ebaharilikult tõsise onu poole.

„Lase ma ka lennutan," võtab onu tüdruku käest seebiveeklaasi ja kõrre.

Kõrre otsast lendab üles terve kari õhkõrnu violetseid kerasid. Onu peab veidi vahet, jälgib koos Mirjamiga mullide lendu.

Voorimehe naine tuleb taas hoovi ja hakkab nööre maha võtma ning uudistab vargsi Mirjami kõrval istuvat onu Ruudit.

Onu puhub uue mulli, see saab eriti suur ja uhke.

„Sätendab, uhkeldab, lendleb ja peibutab," lausub mees.

Mirjam taipab, et see on seebimulli kohta öeldud.

„Ja korraga teda enam ei ole. Otsas, lõpnud, ja kõik. Tossugi ei jää."

Onu Ruudi liigutab seebivett kõrrega ja küsib:

„Kas sa, Mirjam, tead, mis päev täna on?"

„Miks ma ei tea," kostab laps uhkelt, et ta kalendrit tunneb. „Täna on kahekümne esimene juuni."

Onu naeratab.

„Tubli. Pea see kuupäev meeles, sest . . ." venitab onu ning tal pole isu lauset lõpetada.

„Ütle ometi, mis on lahti? Kõik salatsevad täna, keegi midagi ei räägi! Sina ka!" purskab kannatamatu Mirjam etteheitega.

„Täna toimus riigipööre."

„Kuidas see käib?" ei taipa Mirjam.

„Sa pead veel natuke-natuke kasvama," ühmab onu.

„Kas see on nagu trammi lõpp-peatuses Tondi juures?" küsib laps.

„Mismoodi?" hämmeldub onu Ruudi.

„Noh," asub Mirjam selgitama, „tramm sõidab ja sõidab, kuni seisma jääb. Ja rööpaid rohkem ei ole. Pole kuhugi edasi minna. Siis tulevad mehed ja hakkavad trammi nügima. Kui ma vaatasin,

mõtlesin alguses, et tahavad vaguni ümber lükata. Alles pärast nägin, et trammi all on suur puuketas, mis tõukamise peale liikvele läks. Noh, ja siis sai nii, et vagun pöörati ümber ja ta hakkas hoopis tagasi sõitma. Noh, kas see riigipööre on ka niimoodi?"

„Umbes sedamoodi küll," säilitab onu tõsise ilme.

„Jah . . . pööre küll," ei jää Mirjam rahule, „aga kui tuldud teed tagasi . . . siis . . ."

„Poleks asjal mõtet," haarab onu jutuotsast kinni, „muidugi poleks mõtet! Vaata, Mirjam, selles ongi erinevus sinu trammipööramise loo ja riigi pööramise vahel. Tahetakse hoopis u u t e l e röövastele minna!" lõpetab onu.

Mirjam ei saa mitte aru, kas onu hääles oli seda öeldes vaimustus, meeleheide või pilge.

„Kuule," huvitub Mirjam. „kui riiki uueks pööratakse, kas lipud jäävad ikka vanad?"

„Ei, vist mitte. Täna kõndis rahvas punase värvi all."

„Kas siis mammale meeldib rohkem sini-must-valge, et ta punast värvi kardab?" pärib Mirjam läbematult.

„Ju talle meeldib," kohmab onu.

„Aga kumb värv sinule rohkem meeldib?"

„Saladusi pidada oskad?" küsib onu Ruudi ja pilgutab silma.

„Jah," noogutab Mirjam pühalikult.

„Ausalt öeldes, mulle meeldib jälle punane rohkem," ütleb onu.

Mirjam ajab silmad suureks.

„Aga mamma ütles, et tema sõbrad peavad olema ka minu sõbrad, tema vaenlased ka minu vaenlased, et väikesel eesti rahval peab üksmeel olema. Kuidas sina julged talle vastu minna, sa oled ka mamma sugulane nagu minagi?" lõpetab Mirjam ohates ja lisab sosinal: „Sina saad ju ka tema käest kroone nagu meiegi!"

„Kroonid, kroonid . . ." nõustub tõsiseks tõmbunud onu Ruudi, hõõrub oma kondiseid sõrmi ja lisab murelikult, „nendega võib nüüd kitsaks minna."

„Rahamure ja töömure, üks murede-murede-mure . . ." kordab Mirjam poolvaljult.

Onu hakkab valjusti naerma.

„Sa annad teinekord täisinimese mõõdu välja!"

Mirjam ajab rinna uhkelt ette, koputab kõvasti vastu ribisid ja hüüab:

„Lapsepõlv hakkab ju lõpule jõudma, ma lähen sügisel kooli."

Naer kisub onu lausa kõverasse.

Mirjam kergitab kulme ja imestab, mis siin naerda on.

„Õigus ju, noh?" nõuab ta.

„Tõsi mis tõsi," kostab onu ja tirib taskust suure ruudulise rätiku, et silmi pühkida.

„Aga ütle, miks sulle punane värv rohkem meeldib?" tuleb Mirjam poolelijäänud jutu juurde tagasi.

„See on rõõmus värv, temas on tuld," puikleb onu otsesest vastamisest. „Sulle ju ka meeldib punane. Ma tean, sa piilud üle plangu, kui Taaveti aias tulbid õitsevad."

„See on nüüd Havi aed," toriseb Mirjam.

„Ega seal lilli küll enam kuigi palju ei ole," soostub onu.

„Aga miks sulle veel punane meeldib?" nõuab Mirjam täit vastust.

„Seda on isegi natuke raske ütelda. Et sa aru saaksid . . ."

„Saan küll," kinnitab Mirjam.

Onu nägu tõmbub mõtlikuks, ta lennutab veel ühe seebimulli taevasse, enne kui vaikselt jätkab, rohkem iseendale kui ammuli sui kuulavale lapsele:

„Kui sa vaatad siin hoovi peal neid mamma üürnikke, olgu siis Kulles-artist, või Peetri vanemad, või voorimees oma naisega, või kojamutt, ehk jälle Taaveti maja Maria, ükskõik kes, – sulle tundub, et nad kõik on igavad, hallid ja alandlikud. Nii väikesed! Mõtled, et nad ei oskagi midagi rohkemat tahta kui vaikselt ära elada, oma kasinat leivakannikat närida ja päevi surma poole saata. Aga korraga täna . . . Lõid sakstele kammi turja! Otsekui oleksid nad i n i m e s t e k s saanud, küpseteks inimesteks."

„Kas sina . . . oled ka küpseks saanud?" söandab onu jutust kaasakistud Mirjam tekkinud vaikuses küsida.

„Mina?" – onu muigab, lennutab seebimulli õhku ja vastab: „Mina olen, näe, samasugune kui seebimull. Näe, lõhkeski. Otsas ja kõik."

Siinkohal ei leia Mirjam sõnu, et vastu vaielda.

„Miks sa mind kaasa ei võtnud!" kahetseb Mirjam.

Onu ei pane lapse ütlemist tähele, vaid jätkab:

„Mina olen ainult naljamees . . ."

„Naljamehed on teinekord paremad kui töömehed," püüab Mirjam lohutada.

Onu hakkab naerma. Tõuseb, lööb püksitagumiku tolmust puhtaks ja astub majja.

Trepikojas kõmiseb ta rõõmsahäälne laul:

„Mul purunend on õnne unelmad
ja hinge jäänud haavad valusad . . ."

Mirjam astub kärmesti jahedasse trepikotta ja laulab vahele:

„Si-inuta tü-ühised on mi-inu elu tun-nid . . ."

See on lapsele meelde jäänud onu Ruudi eelmisest lemmiklaulust.

„Sinuta tühised on minu elu tunnid . . ." kordab onu Ruudi vägev bass.

Nüüd kuuleb Mirjam kojast ema häält:

„Ma mõtlesin, et sa päise päeva ajal purjus oled!"

„Oh ei," kuuleb Mirjam onu Ruudit vastavat, „me Mirjamiga harjutame hoopis laulmist."

„Mirjam!" kutsub ema nõudlikult.

Laps kaob kergete hüpetega kuuride suunas – ta võis ju eemal olla ja mitte kuulda!

Mirjam poeb puuvirna taha ning jääb ootama. Ei, rohkem teda ei hüüta. Kui ema on halvas tujus, on parem temast eemale hoida. Mirjam ohkab. Loomulikult on ema rahutu: isa läks hommikul ja pole siiani tulnud, küllap hakkas purjutama.

Eesmaja hoovipoolsele trepile astub kapten Peeter ja laseb pööningupommiga ukse enda järel raske prõmmuga kinni kukkuda. Et kuuldaks ja nähtaks ja tähelepanu pöörataks: hoovi saabus kartmatu kapten ja piraatide pealik Peeter. Hurraa! Mirjam kohe hõiskaks sõpra nähes, aga ei julge esialgu iitsatada. Kes seda ema teab!

Kapten Peeter seisab trepil ja vaatab otsivalt ringi. Küll oleks pettumus suur, kui keegi teda praegu ei näeks! Poisi juuksesalgud on hoolikalt märja kammiga kukla poole maha silutud, tal on valge särk seljas ja käe ümber punane lint.

Punane lint!

Mirjam ei suuda vastu panna ja tuleb puuriida tagant lagedale.

„Tere, kapten," viskab ta hooletult, nagu ei peaks millekski teise pidulikku olekut.

„Servus," kostab Peeter elukogenud koolipoiste kombel.

„Mis see lint tähendab?" pärib nooremmadruse seisuses Mirjam ja võtab igaks juhuks valveseisangu.

„Vabalt," lubab kapten ning seletab: „See on rahva omakaitse tunnus. Tead, politsei löödi laiali, ühtki võmmi enam pole. Aga korra järele tuleb valvata! Kuni isa sööb, lubas mulle käe peale. Ma arvan, et enne kui merele lähen, teenin ka mõni aeg rahva omakaitses. Tead, seal antakse püssid ka välja!"

„Jah?" teeb Mirjam suured silmad.

„Nojah," kordab Peeter, unustab siinsamas oma väärikuse, tuleb pikkade hüpetega trepist alla ja uhkustab:

„Aga sa ei teagi, mis täna toimus!"

„Miks ma ei tea," tõmbab Mirjam suu kõveraks. „Täna toimus rii-gi-pööre. Vat! Tean küll."

„Ohoo!" – Peeter on imestusest keeletu. „Kas sa näed plikat!"

Mirjam tõmbab kulmud ähvardavalt koomale.

Aga Peeter ei taha praegu võitlusse astuda. See Mirjam on kange maadleja, kui viha peal on, hammustab ja küünistab ka, kui muidu end kaitstud ei saa. Pealegi on Peeter praegu pidulikus meeleolus.

„Einoh, su kolu lõikab," naeratab Peeter ja lööb Mirjamile sõbramehena õla pihta.

Mirjami näos süttib sedamaid lahke naeratus ja ta on taas kuulekas nooremmadrus oma kapteni ees, kelle sõna tuleb tõena võtta.

„Aga tead, kus ikka oli äuhka vaade! Rahvast nagu merd. Ma polegi veel ühekorraga nii palju inimesi näinud." Vaatab ringi ja sosistab salapäraselt: „On arvata, et tuleb töörahva riik!"

„Kas tõesti?" kikitab Mirjam kõrvu. „Mismoodi see on?"

„Noh, rikkad maha ja vaesed võimu juurde, isa seletas. Kõik saavad tööd!"

„Kuule, mis sa arvad," küsib Mirjam, „kas minu mamma käib ka sinna rikaste hulka?"

„Pagan seda teab," kratsib Peeter kukalt. Nähes, et Mirjam hinge pidades ta vastust ootab, kostab: „Ah, mis rikas ta ikka on!"

Peetri suuremeelsusest hakkab Mirjamil kohe tükk maad kergem. Muidu tekkis juba niisugune ähmane hirm, et . . .

„Einoh, maru küll," pilgutab Mirjam Peetrile silma ja astub ligemale, et tähtsat punast linti silmitseda. Peeter sirutab käe vastutulelikult välja ja laseb tüdrukul vaadata, nii et küll saab.

Nurga tagant ilmub hoovile tuikuv isa.

„Oh jumal!" ohkab Mirjam teda märgates.

Peeter vaatab taktitundeliselt kõrvale ja näpib särginööpi.

Mirjam astub, pea norgus, Peetriga hüvasti jätmata paraadukse poole, mille taha isa kadus.

Sel ööl on Mirjami unenäod katkematud ning ta isegi ei kuule purjus isa jutuajamist emaga siinsamas, toa teises otsas, unise öölambi valgusel.

„Sa kujuta ette, ikkagi toimus riigipööre. Ma saan tööd!" isal on tegemist, et juubeldust tagasi hoida.

„Joodikud ei saa ühe ega teise korra juures tööd," on ema karm, aga temagi hääles pesitseb salajase lootuse säde.

Mirjam ei kuule seda öist juttu, tal on tegemist oma unenägudega, mis lõppeda ei taha.

Hommiku poole, kui päike kardinas kumama hakkab, näeb Mirjam tulbivälju. Palju punaseid tulpe! Isegi nende oma hoovis, kus suvisel ajal tolm kergesti teise korruse akendeni tõuseb, on aina tulbid ja tulbid.

Aga paju all, kus eelmisel päeval rippusid sinised lapitud aluspüksid, must rätik ja rebitud servadega valge palakas, on tühi. Isegi nööri pole, päris tühi. Eilset poleks nagu olnudki.

Tallinn
1958–1963.

KAEVUPEEGEL

1.

Otsekui jääpank kerkis ette minevik. Kalgid kühmud, liigsed lademed, tumedad sooned. Kusagil sügaval peidus läbipaistev lapsepõlv ja hele noorusaeg. Lõhkuda tuhmid kihid kildudeks? Hoogsalt, nii et kõliseks!

Allikategi vees on rauda ja roostet.

Las sulada möödunu aegamisi nähtavale, et elav vesi mälestustekaevu kokku voolaks.

Ma jõudsin koju!

Peetagu pealegi kodupaiga-kiindumust vanamoeliseks.

Kompsudega inimesed on aina ratastel. Steppidest tahmastesse linnadesse, laiade jõgede kallastelt murenevate mägede jalamitele. Ikka sinna, kus parem paistab.

Mind kiskus ainult siia, kus kesklinna katuste punased kiviharjad seisavad agulite tõrvalõhnalises rõngas. Käru aasadki käeulatuses, ja kummaline küll – ka mineviku jääpank kahaneb sulavetes just siin. Lahkumispäeva nagu ei lahutakski tänasest üheksateist aastat.

Imeline, hele tunne.

„Sa muigad, Anna?"

Kristjan ei hakka rohkem pärima. Ta nihutab vineerkohvrit, mis rappumisega ühtelugu jalgade peale vajub, ja hõõrub aeg-ajalt oma kondiseid sõrmi.

Voorimehe soonine kukal luitunud salli ja pügamata juuste vahel jõnksub hobuse astumise taktis. Ohjad lõdvalt peos, võib-olla ta tukub. Vana loom tõmbab ise kõrvale, kui liinibussi pikk ja punane nina meie kohale jõuab.

Tunased tüütud sekeldused hajusid kaugeks kajaks.

Elamispinna annate ära? Majavalitsuse raamatupidaja pani sulepea kõrvale, kohendas siniseid käisekaitseid ja vangutas pead. Toa Leningradi südames! hüüatas arveametnik ja lõi plaksuga peod kokku. Teie pind läheb paljulapselisele perekonnale, lohutas majavalitseja, hingas pitsatile ja ulatas mulle kolmnurkse templiga paberi.

Jätsin ütlemata, et meie endisi korterinaabreid see vaevalt rõõmustab. Ega need õieti tajunudki, et päriselt ära sõidame. Võtsime hädavajaliku käe otsa; mis tuppa ja kööki jäi, selle palusime omavahel jagada, kõik kõlbmatu sai aegsasti ahjus põletatud.

Tulime vaksalisse nagu suvepuhkusele sõitjad.

Naabrinaise poeg, kes armastas mulle loenguid pidada Baltimaade kapitalismi koledast olemusest, tuli esikusse saatma. Temale ulatasin toavõtme ning hetke pärast kolksatas selja taga pruuni värviga mäkerdatud riiv.

„Kas pole ümberringi vaikne?" tähendab Kristjan.

Noogutan.

„Ära närveeri," lisab ta sosinal.

Voorimees uudistab üle õla, nagu tunduksime talle tuttavad. Vist mitte, oleme lihtsalt viletsa välimusega. Mu sinine mantel näeb üpris kulunud välja, rätik peas, puldankingad ja puuvillsukad.

„Kas jalgadel on kitsas?" märkab Kristjan mu liigutust.

„Ei."

Ta siiski nügib kohvrit kaugemale.

Peab uued kingad ostma, kontsaga. Tingimata beežid. Mantlisaba tuleb kärpida. Siin linnas pannakse väljanägemisele rõhku. Mu õde, tema juhatab, mis selga-jalga panna. Pealegi on korralikud jalatsid mu nõrkus. Teinekord päris piinlik, kui taban end meeste kombel naiste jalgu vahtimast.

Kuhu küll mõtted laiali ei jookse!

Oleks vist pidanud raha kokku hoidma ja bussiga sõitma. Kuidagi ei oska minevikumaadele sisserändamiseks nii sobivat pühalikku aeglust nautida. Ometi plaanisin, et vaatan väärikalt, pea püsti, kahele poole. Libistan pilgu üle tuttavate majade, silmitsen tähelepanelikult inimesi kõnniteedel, lootuses leida mõnda, kes pole võõras. Ja siis lasen salakesi silma märjaks minna, see kosutab mõnikord.

Kristjan mõistagi muretseb öömaja pärast. Ta loomulikult ei taha, et kas või esialgu Juuli pool peatume. Minuga on teine lugu. Veresugulus? Ikkagi õde? Ei tea selle põhjust. Võib-olla tõesti Juuli, Ruudi ja Arnold, ehk hoopis meie kunagine hütt sealsamas,

või lihtsalt ammune harjumus. Kindlasti ka liigne leplikkus, ütleks Kristjan.

Ikka tunnen end Juulile mõeldes otsekui kuriteolt tabatud. Valusad vahekorrad seovad nähtavasti rohkem kui lahe südamlikkus.

Küllap üksildane Müüri Mihkelgi rõõmustaks mind nähes. Kolmekesi oleme jäänud. Jaanike-jaanilill on äraarvamata kaua metsatukas surnuaial, August kah parasjagu aastaid mullas.

Ema ikka ütles, et August, va nigel kiitsakas, ei kõlba karjaseks. Viis poisi Raplasse rätsepaametit õppima. Aasta pärast vist – isa oli klaasivabrikust välja aetud, Mihklist polnud veel asja – tuli August koduseid vaatama. Tõi topsitäie sahhariini kaasa, oma kopkate eest kostiks ostetud. Praalis vennike moonakaõuel: tahate, teen kogu vee kaevus magusaks! Iga päev võite magusat suppi süüa!

„Miks sa ohkad?"

Nüüd närveerib ka Kristjan.

„Tuttav tänavanurk, ei muud."

„Tuleb keerata vasakule," lausub ta minu sõnade kinnituseks.

Voorimees nihutab ennast pukis.

„Tean küll, mul aadress käes."

Me noogutame ta seljale.

„Kas mäletad," sosistan Kristjanile, „siin nurga peal põles tol õhtul hele latern. Keegi seisis vihmavarjuga trepil."

„Ei mäleta. Mina mõtlesin kogu aeg, kust juua saaks."

Toetun troska polstrile, mis kriuksatab kulunud naha häälega. Hingan sügava sõõmu niisket sügisõhku. Valge hobune kergitab kammitud saba ja põristab. Voorimees tonksab looma piitsaköndiga.

Tahaksin poetada käe Kristjani pihku, kuid oleme juba kakskümmend üks aastat abielus. Kui kaks kümmet täis sai, võttis Kristjan vaba päeva ja sõitsime kahekesi rohelisse, Leningradist rongiga Peterhofi poole. Ilm juhtus soe ning päikeseline, Kristjan korjas kamalutäie tõrvalilli ja ütles, et ta on nõus minuga veel teist niisama palju koos elama. Enamasti häbeneb õrn olla, seda kenamad tunduvad ta krobelised naljad.

Lõuna paiku lonkisime jaama tagasi, et midagi hamba alla leida. Kioskist saime ainult karamelli ja roosasid meekooke. Püüdsime prääniku nosida, aga hambad ei hakanud peale. Jätsime need kitsele, kes toominga all köie otsas konutas. Kristjan ragistas paar kompvekki ära ja ütles suitsu pahvides, et ta ei talu, kui leiva asemel karamelli pakutakse.

Tundsin end riivatuna. Päeva pidulikkus hajus. Võib-olla oli

süüdi minu halb komme igast jutust mingeid vihjeid või märke otsida.

Ehkki teinekord Kristjan nimme pillab kiuslikke sõnu.

Oleksime siis aimanud, et aasta pärast koju saame sõita!

Sest veel kolme aasta eest vältisime igasuguseid suhteid sugulastega. Ei kirju, ei teateid, ei pakke.

Nii nad arvasidki siin, et pole meid elavate kirjas.

Aga kõik see ei puuduta loodetavasti värsket nõukogude võimu Eestis.

Põrgu päralt, viimaks ometi! müristas Kristjan naerda juunipöördest kuuldes.

Sel suvel lugesime ahnelt ajalehtedest kõike, mis vähegi puudutas Baltimaade sündmusi. Eesti liiduvabariigiks kuulutamise päeval valdas meid vastupandamatu soov siinsamas, otsekohe kõikidega oma rõõmu jagada. Nagu läbematud lapsed, kes otsivad sünnipäevakingile imetlejaid. Päev nii lühike, päev nii elamusterikas, ning veelgi lühema öö saabudes ei tahtnud uni tulla. Mingi iselaadne vabanemistunne levis meis ja erakordne üksmeel liitis meid. Kui täiuslikult võivad üldine ja isiklik kokku sulada!

Ei läinudki palju aega, kui Kristjan välja kutsuti ning talle ettepanek tehti värskes liiduvabariigis tööle hakata. Et revolutsioonilisele vaimustusele ja kuumadele südametele tuleb liita kogemused, praktika, staaž.

Missugune kergendus, et Kristjan arvati nende äraproovitud ja kindlate kommunistide hulka. Nagu ei suutnud uskudagi kohe. Keegi otsekui pühkis luuaga meist tusameele välja.

Mina jah . . . Mina sõitsin perekonnaliikmena. Pole mul annet olla silmapaistev organisaator, alustugi. Ikka üksnes kaasa aidanud. Aga kõik inimesed ei mahu ju esiritta.

Vaata ometi ringi, sunnin ennast tänasesse tagasi.

Kahekordsed rohelised või kollased puumajad nagu vanastigi. Ainult poode ja poekesi on keldritesse hulgaliselt juurde siginenud. Ikka heledad sildid musta kirjaga, ukseni kaks-kolm astet paasi. Omanike nimed on eneseimetlusest suurte väänuliste tähtedega maalitud.

„Kas näed, Kristjan, missugune idüll: Õnnerand ja Co.!"

„Co. on naine, kolm last ja kirju kass."

Eelseisev kohtumistseremoonia hakkab mind tagasitõrjumatult painama. Tahaksin erutuse leevendamiseks vahetpidamata naerda. Oh, need pikad mõõtvad pilgud, kaelustamised-musutamised – ei õpi ma seda kunagi ära, jään ikka kohmakaks ja algatusvõimetuks, käed töllakil, kramplik naeratus suunurkades. Kristjan, tema tõmbub päris süngeks, jätab halva mulje, nagu ei

oskakski rõõmustada. Nüüd ootavad ees veel uued sugulased, Arnoldi naine ning lapsed, Loori ja Mirjam. Nii Juuli kirjutas, Mirjam ja Loori. Nende nimedega peab kohanema, see nõuab isegi teatud pingutust, kui oled harjunud üheksateistkümne aasta jooksul Veerade, Tanjade, Mašade ja Natašadega.

Mitu korda alustasin öösiti poolunes koduteed.

Ängistavad asjadekuhjad, mis kohvrisse ei mahu. Vaevaline trügimine trammi, konduktor viivitab ärakellaga. Paleesild tõstetakse nina ees lahti ja piki Neevat venivad mustade praamide karavanid. Veel tundub, et võiks jõuda, kui vaksaliustel ei seisaks vankumatud ametnikud. Nad vaatavad kahtlustavalt vormimütside nokkade varjust ja nõuavad pileteid, pabereid, dokumente. Raban käekotist ikka neid, tsaarikullidega, mis enam ammu ei kehti. Siis jooksen tingimata valele perroonile. Tallinna rongist lahutavad mind kantservaliste kraavide paralleelid, õlikirmesed roopad haigutavad sügavuses. Näen, kuidas eemal nõksatavad kipakad vagunid ning semaforide labad sulevad rongi sabatulede kadudes tee.

Nüüd peavad lõppema sellised sundviirastused.

„Täna on laupäev, Kristjan."

„Ja siis?"

„Võtame vihad ja lähme Paldiski maantee sauna."

„Võib-olla ehitati vahepeal mõni lähemale," muigab ta.

Voorimees sihib meid jälle üle õla. Oleks vist pidanud vene keeles kõnelema, aga võib-olla ta just imestabki, et me vene keeles ei räägi.

Kutsar sikutab ohjaharu. Valge hobune pöörab vasakule.

Eesriie tõusis.

Põiktänav lõpeb Juuli majaga, mille fassaad on kui dekoratsioon.

Tõrvaläikelistel tornikestel tuulelipu-kalad aastaarvuga 1910, ninad mere poole. Katuseviilude harjad on päike heledaks pleegitanud. Ülemise korruse ruutude ja ruudukestega akenderivi jõnksatab erkerite näol kahel korral ettepoole. Nagu lähestikku täävid, mis voodrilaudadega kuivamaa kindluse külge kammitsetud.

Paraadna kohal kummis katus plekkpitsist servaga. Masaja paesokli seest põrnitsevad neli trapetsakent.

Missugune näitemäng algab? Draama? Komöödia?

Või lihtsalt kahe õe südantlõhestav kohtumine . . .

Kohe, kui peatume, ilmuvad akendele uudishimulikud näod. Ootusrikas kirev mass täidab kulisse . . .

Siis?

„Trr-rrs," häälitseb voorimees, aga valge hobune jäi selletagi seisma.

Koban kinganinaga astmelauda ega tihka ringi vaadata.
Sillutisekivid tunduvad ütlemata libedad ning ümarikud.
Kõrvus kohiseb, on tegemist, et end sirgena hoida.

Kui akende poole söandan piiluda, pole seal ühtki hingelist. Kas aguli kombed on tõesti vahepeal muutunud?

Lauluhääled? Või krigises liiv taldade all?

Mis pidu peetakse päevavalges?

„Krambambuli, krambambuli, kram-bam-bu-lii! . . ."

Imelik räuskamine. Järjest selgemini kostavad erutatud hääled, hüüded, ragin, jooksumüdin.

Voorimees seob kiirustades ohjaotsa istmeposti külge. Ta tõttab, käed ette sirutatud, ja paiskab hoovivärava valla. Kuulatama jäänud Kristjan ulatab ühe kompsu minule, võtab ise vineerkohvri ning teise pambu. Me astume kutsari kannul.

„Kliket nüüd on tarvis matta,
lööme naised ühte patta!
Lõppenud on meie piinad,
vabaks maad ja vabaks viinad!
Krambambuli, krambambuli, kram-bam-buu-lii! . . ."

Maja nurga tagant sekkub sajatusi.

Midagi ragiseb nii, nagu murtaks suure looma konte.

Tahtsin tulla aegamööda, süvenenult silmitseda rennkatusega väravat, otsida pilguga aja kulgemise märke. Nüüd ruttan pampu vedides Kristjani kõrval, käis riivab soklikive, jalgade all kahisevad närtsinud nõgesed.

Maja nurga juures peatume, siit näeb tervet õue.

Kari noormehi seisab kaugema vaheplangu ülemisel rõhul. Nad hoiavad üksteisel kätest ja õõtsutavad osavasti tasakaalu hoides ette ja taha. Tara tänavapoolne ots on juba maha murtud. Parajasti kukuvad kolinal kase alla riita laotud puuhalud.

„Krambam-bu-lii! . . ."

Postid ragisevad, plank hakkab vajuma. Naistekari põgeneb sajatades trepiotsa varju. Nolgid maanduvad vetruva hüppega, tillerdavad käsi ja röögivad vaimustusest.

Kulukuival hoovipinnal võbiseb tolmus terve tara nagu hall sild, mis kuhugi ei vii.

Tagamaja paraaduksele tormab salkusjuukseline naine, hommikumantli läikiva servaga hõlmad kahele poole lotendamas.

„Mis te lõhute, kraadekari!"

Nolgid pöörduvad kileda karjatuse peale, lükkavad käed sügavale taskusse, tulevad naisele päris lähedale ja laulavad:

„Ühine on iga koni,
ühine on püks ja soni,
võmm on kongis, taba ees,
keri persse, peremees!
Krambambuli, krambambuli, kram-bam-buu-lii! . . ."

Üks tüdruklaps, käed rusikas, toetub justkui hoogu võttes tagamaja nurgale. Hetkelises vaikuses kuuldub allasurutud naeruturtsatusi. Hommikumantlis naine tõstab käe, et ühele nolkidest virutada. Too kummardub alla, teeb kanna peal täispöörde ning üürgab eemale astudes:

„Krambambuli, krambambuli, kram-bam-buu-lii!"

Naine astub talle raevunult paar sammu järele, ent samas lõtvub ja laseb käel alla vajuda.

See on ju Juuli! Juuli . . . Õde, kui vanaks sa oled jäänud.

Kananahk lõdistab käsivarsi, kurgus pitsitab. Pamp potsab käest sillutisele.

Nolgid rivistuvad lähema vaheaia rõhule. Seisavad kui turris kuked õrrel ja hakkavad hoogu andes õõtsutama. Tüdrukutirts jookseb nende juurde ja sikutab üht püksisäärest.

„Ärge tehke, papa ehitas selle! Kas kuulete, pa-pa!"

Ta hääl ei küüni raksumisest üle.

„Mes tuu tähendap?" prõõkab teiselt poolt võimas mehehääl. Paju all kerkib üle plangu viibutav rusikas, hüüdja ise jääb varju.

Plika saputatakse püksisääre küljest lahti.

Rusikaviibutaja karjub tara päästa tahtes raginasse:

„Minu omma põle natsitu!"

Üks nolkidest, otsekui joobunud purustamistuhinast, annab vaibunud õõtsumisele taas hoogu ja käristab uue sõjahüüu. Vahepeal vakatanud naistesumm kuulutab kuradi kaabakatele kadu ning kolmanda joobnustava „krambambuli" juures vajub plank otsekui korisedes põrmu.

Naised jõudsid alles nüüd päriselt vihaseks saada. Nad tunglevad meid tõugates noormeeste poole. Need on sunnitud hoovivärávast välja tänavale plagama.

Ootamatu laviin pühkis oma teelt kahe meetri kõrgusesse küünitunud piirid. Korraga on imelik, et rusikat viibutanud mees on täies pikkuses näha. Ta seisab meile päris lähedal, paju kõrval. Must kass, kes tuleb tagantpoolt säilinud planguosa pidi, jääb korraga

avaneva kuristiku ees kõheldes seisma, keerab ennast kahele poole kõigutades ringi ja silkab tagasi viljapuude poole.

Juuli, mu õde, tuleb harkisjalu seisva naabri juurde, paneb tollele käe õlale ja laseb vaikides pea norgu. Aegamööda kobab ta vaba käega hommikumantli hõlma ning kergitab seda, et kareda riidega silmi pühkida.

Voorimees lahkus märkamatult, naised kaugenevad ärritatult seletades ning kätega vehkides eesmaja kõrge trepi poole, pisike plika seisab jälle seljaga vastu vundamenti ja litsub harali sõrmi kivide vastu.

On alasti tunne.

Kristjan riivab mind läbematu pilguga. Kummardun pampu tõstma.

„Juuli!" hõikan vaikselt.

Ta võpatab, pöörab järsult pead ja hakkab imelike väikeste sammudega liikuma. Juuli silmad tõmbuvad meile lähenedes kissi. Kuulen ta sõnu, esimesi üle üheksateistkümne aasta:

„Kes on need võõrad?"

Jandi-Jaan, kes ka Eesti Haridusmaja näiteringis käis, oleks seda purjuspäi väga efektse diktsiooniga lausunud:

„Khess onn need võõõrad?"

Temaga juhtus ikka niimoodi, et kaine peaga pudistas; võtnud pitsi, rääkis häälikutest mõnu tundes, selgelt. K-d kahisesid, r-id põrisesid ja vokaalid lausa laulsid.

Pehme voodi, jahedad tärkliseplingid linad – mis sa hing veel tahad, oleks aeg magama jääda. Ainult see sügistorm, mis klaasidele pressib, kardinat liigutades külma hingust põskedele puhub, ajuti jällegi nagu õhu välja imeb ja vaakumitunde tekitab.

Tuulelipud võrisevad. Lõuna keerab põhja ja põhi lõunasse – ja kus lääs, kus ida?

Kaalutusetaoline tunne hakkab mind kaasa õõtsutama. Otsekui mingi kübe, mis keerleb tolmu ja kuivanud puulehtede seltsis maapinna kohal. Nagu polekski käsi, et haarata, klammerduda okste või vihmaveetoru külge, end paigal hoida.

Ilmetud hirmud ja kehatud kahtlused hiilivad kuskilt ligi ning lõpmatuse mõistatuslikkus on korraga esimene mure. Enesekaitserefleksid sööstavad sedamaid vihasesse võitlusse masendusmeeleoluga, lauldes libisevad lähemale roosad hõljuvad kujutelmad. Olen noor ja vääramatult enesekindel, inimesed jaotan eksimatult kahte leeri, vaenlastele tõkestan tee ning ulatan käe sõpradele. Olen kui naiivne mairongkäik, värvilise paberiga ehitud, või helesinine suurvesi, mis murtud puid ja roorisu kaugele eemale paiskab. Näen iseenda valgehambalist naeru, punasest siidist rätt kuklasse sõlme seotud, ja pole ma kuulnudki, mis on alatus, vaen, reetmine. Seisan kõigist kõige kindlamini ning õhupall, mis niidiga nööbi küljes, peegeldab säravat maailma. Poleks nagu üldse võimalikudki Liina, mu sõbratari sõnad:

„Neile pole marksismi südamesse soetatud, vaid pähe taotud, ja see on hirmus."

Kaks aastat juba pole ma Liinat näinud. Süütunnet lämmatab üleolekutaju, mis surub peale ja aina kasvab. Sellepärast ehk tahtsingi nii väga tagasi, et vanu arveid klaarida! Mõnelegi jäi ühtteist ütlemata; kas polnud võimalust või lihtsalt puudus oskus.

Aga ehk koguni eesti meel ja eesti keel, mis ikka ja jälle kutsus? Või jõudis niisugune iga kätte, et ihkad kodu, vaikset nurgakest, omaste lähedust, igahommikust kohvi koorega ja õhtusi videvikutunde suure rahuga südames.

See ta on, unetu öö – mõtted aina visklevad siia ja sinna.

Kentsakaks kujunes jällenägemine-leidmine keset igavesteks peetud piiride purustamist.

Juuli astus meie ees, salkuspäine, hommikumantli hõlmad paeastmetel lohisemas. Olime tummad kohanematusest ja äsjasest plankude tallamisest. Otsisin leevendavaid sõnu, kuid Juuli tõrjuv hoiak välistas need. Ta peatus veidi hingeldavana esimesel trepimademel, prõmmis rusikaga vasakpoolsele uksele ja hüüdis trepikoja kajades:

„Nad jõudsid pärale!"

Kõik jäi vaikseks. Nüüd lükkas Juuli parempoolse ukse pärani lahti, sisenes, selg ees, astus kõheldes veel sammukese tagasi ja sirutas käe pikalt ette.

„Sa polegi palju muutunud," ütles ta.

„Ei sinagi eriti," vastasin naeratada püüdes.

„Paistad päris terve ja tugev," lisas ta Kristjanit mõõtes.

Kallutasin end ettepoole, et huultega Juuli põske puutuda, kuid ta pilk jäi jahedaks ning mul ei jätkunud otsustavust.

Kristjan liigutab end, kuigi vahepeal magusasti nohises. Sellistel maruöödel nagu täna püüab ta teinekord sügavat und teeseldes mind eeskujuga suigutada.

„Kuidas arvad, kas küsin meile eesmaja korteri?" sosistab ta.

„Eks otsusta sina. Ei tea ju, kuidas . . . meie hütiga," ebalen.

„Ah," ühmab ta veidi ärritatult.

Kristjan pole kunagi seda pärandusrahade eest ostetud majakest sallinud.

Ei tea, vist isegi rõõmustaksin tolle korteri üle. Juuli seletas, et

ühed kolisid hiljuti välja, tuba ja köök. Temasse, Juulisse, see mõistagi ei puutu, pole kaasarääkimise õigust, vana känd, tema otsust enam keegi ei küsi.

Natsionaliseerimine, see meile Kristjaniga nii kaugete aegade mõiste, sõna isegi kuidagi ununevate hulka kuuluv, on Juulile ülekohtune argipäev. Ent hiljem, koduveini mekkides läks Juuli härdaks ja arvas, et eks ikka hea, kui omad lähedal.

„Otsusta sina," kordan Kristjanile.

„Võiks mõne parema saada," arutab ta.

„Meil pole suuremasse midagi sisse panna. Kust seda kraami nii kähku võtta?"

„Tulime siiski alatiseks," lausub Kristjan väga kaalukalt ja soojalt.

Sobran sõrmedega Kristjani juustes, puudutamata kiilast lagipead, mida parem ei maksa talle kuidagiviisi meenutada.

„Eks hiljem võib kobedama valida," nõustun temaga.

Mis ikka, hakkame elama rahulikku elu, nagu sobib inimestele, kes juba neljakümne kandis. Oma tuba, oma köök, teeme tõttamata tööd. Viimaks täitusid ammused unistused.

Millest siis eneseiroonia? Ikka pole ma rahul, ikka pole ma rahul.

„Anna, ega sa maga?" kostab ukse tagant.

„Ei." Tõusen istukile ja koban tuhvlite järele.

Esikus seisab Juuli, pikad juuksesalgud öösärgi volangidel.

„Tule," kutsub ta.

Juuli suleb vaheukse, mis viib söögituppa. Seal magab Ruudi; teda kuulsin tulevat ammu pärast seda, kui ümberkaudsetes akendes kustutati valgus. Ma polegi veel oma pooleldi poega näinud.

Istume ovaalse laua juurde pehmetele toolidele. Juuli heidab sohvalt mahavajunud tekiotsa ülespoole, lükkab juuksed õlgadelt seljale ning krutib neid käsikaudu kukla peale. Kobab laualt juuksenõelad, torkab need krunni sisse ja libistab seejärel peoga üle veidi paistetanud näo.

„Papat te ei saanudki näha," alustab karmilt.

Mida öelda? Lohutussõnad on ju peenraha, mida sellisel puhul ei pakuta.

Kuidas oleksimegi saanud teda näha? See juhtus ajal, kui Jandi-Jaan deklameeris:

„Oleme rrahhvusvahelised rrahhvuslikud sspiooonid!" ja rõkatas naerda, sest keegi ei uskunud sellesse, mida silmaga nähti ja kõrvaga kuuldi.

Sel ajal katkestasime Juuliga kirjavahetuse; surmateadet ta ei saatnud, paremgi, et tulemata jäi.

„Temal polnud vaenlasi," ütleb Juuli, otsekui kuulnuks ta minu mõtteid.

„Mida kaugemale, seda rohkem on temast puudus. Läks, ja kõik hakkas käest lagunema. Täna murti maha tema tehtud plangud."

„Asjata annad neile taradele nii suure tähenduse."

„Aga miks osa mesilasi välja suri? Pakane ajas puudesse lõhed sisse, ja mina olen äkki päris vanaks jäänud. Purupaljas ja üksik."

„Aga lapsed ja lapselapsed?"

„Neil oma elu."

„On ka vend."

Juuli suleb silmad ja raputab pead.

„Müüri Mihkel," kohmab ta üleoleva haletsusega.

„Ka mina jõudsin tagasi."

„Aega on palju läinud," venitab Juuli kõrvale vaadates. „Maailm kole veriseks muutund. Inimestelt rahu võetud."

„Varem polnud aeg vähem verine. Onu meil tapeti viiendal aastal. August-rätsep elas pärast Valga vanglat vaid mõne kuu."

„Kolmekesi oleme jäänud," kinnitab Juuli.

Taban ta vilksamisi visatud pilgust salajast süüdistust.

„Sul siiski lapsed," kordan jällegi, sest see on minu valus punkt.

„Arnold joodik, Ruudi tiisikuses."

„Ei pruugi igavesti . . ."

Juuli heidab käega, vaikib.

„Veel võsud, kaks plikat."

Juuli käsivarred vajuvad lauale. Laia laulatussõrmuse taga tuksub jäme sinine soon.

„Nad veel väiksed, aga õhk kõrbehaisu täis. Kes veel jääb, kes kaob. Kes inimeseks kasvab, kust võime meie seda teada!"

Torm tõi kaasa rahepilve, mis plekk-katusele ja aknaruutudele trummeldab. Paistab, et hommik tuleb kurb, sompus, valged laigud kui lastud luiged kahutanud mullal. Päeva poole vahest sulab, rõõmustame hetkelise soojuse üle ja otsime laotusest sinist värvi.

„Ja teie jäitegi punasteks," lausub Juuli ning raske on määratleda, kas seda öeldi küsimusena või kinnitusena.

Püüan ilma väljakutseta naeratada.

„Mis te sellest küll saite?" imestab ta. „Vineerkohver ja kaks pampu," vastab samas endale.

„Polegi nii vähe."

Juuli saab minu pilkest omamoodi aru. Kougib tõtlikult piibli tagant lagedale musta karbi, sorib mingisugustes paberites ja kviitungites, leiab viimaks vajalikud dokumendid ning nihutab minu ette.

Võtab läbematuna teiste seast välja koltunud paberi hulga tempelmarkide ning pitseritega ja käsib:

„Tõlgi."

Tõstan paberilehe lambile lähemale.

„Volitus. Mina, Anna Taanieli tütar . . . Ons seda mõtet öösel lugeda?" Keeran paberi ringi ja vaatan kuupäeva: kahekümne teine detsember 1925. aastal.

„Ei taha, siis ei taha. Võin peast öelda, mis seal kirjas," jääb Juuli järeleandmatuks.

Paber vajub sülle. Silmad kipitavad, liikmetesse valgub ränk väsimus. Otsekui sukelduksime jälle Liinaga Leningradi rõskesse detsembriöösse, jalapingid kaenlas, et tööbörsi ukse taha sappa minna.

„Eks tea sina selle paberi sisu sama hästi kui mina," ütleb Juuli ja köhatab. „Selle dokumendiga, mille sa lasksid Leningradi notaritel kokku seada ja mulle saatsid, volitasid mind valitsema teie mahajäänd maja. Kõik jäi minu otsustada. Kellele välja anda, palju üüri võtta, kuidas remontida. Minu kaela jäid maksud, kindlustamine ja korrashoid. Ka pantimise õigus sai mulle antud."

Hakkan aimama Juuli mõttekäiku.

„Loe, kontrolli," soovitab ta. „Näe, siin seisab Eesti peakonsuli Möldri allkiri – tõendab, et kõik on õigesti tehtud."

„Usun, usun, mäletan."

Juulit hämmastab minu ükskõiksus. Kuidagi löödult ja katkendlikult seletab ta:

„Arvasin, et ikka armas oli, see sinu kodu. Seal teid . . ."

„Seal meid areteeriti."

„Nojah, sealt te läksite." Juuli jääb vait.

„Ja mis nüüd?"

„Sa vaata paberi lõppu. Vaata, vaata," sunnib Juuli sõrmeküünega järge vedades.

„Nõukogude Liidu piirides käesolev volitus ei kehti," tõlgin viimase lause.

„Tähendab, nüüd sa nagu polekski mind volitand," ütleb Juuli.

„Nagu jah," kehitan õlgu.

„Ma pantisin teie maja," prahvatab Juuli viimaks välja. „Ja siis läks haamri alla."

„Sooh?"

Juuli kummardub päris lähedale, vaatab mulle pinevalt silma sisse ja küsib:

„Kas on kahju? Lootsid, et natsimise alla ei käi, et pind väike! Et tuled, eluase ees. Õunapuud aias ja kõik."

„Muidugi kahju," vastan Juulile. „Õunapuud aias ja kõik."

„Jaah," noogutab Juuli. „Eriti see kuldrenett akna all. Aga nüüd pole ühtegi enam. Pakane laastas lagedaks."

Riiuli juurde astunud Juuli sirvib nobedasti albumit ja sirutab minu poole ühe foto. Õitsva uibu heleda pilve all seisavad kaks noort ja sirget naist.

Hakkan naerma.

Juuli laskub toolile. Vahepeal tekkinud erutuspuna kadus näost, ta kordab kuivade kahvatute huultega:

„Nõukogude Liidu piirides see volitus ei kehti. Eesti on nüüd ju ka Nõukogude Liidu piirides."

„Mis läinud, see läinud."

„Nüüd elame nõukogude õunaaias," pomiseb Juuli vaevu viha alla surudes.

Öösel paistavad kõik tuled valusamad. Tõstan vasaku käe silmadele kaitseks.

Söögitoas köhib Ruudi. Kui seal vaikseks jääb, kuulen vaid Juuli rasket hingamist.

„Nii, et . . . te nõudma ei hakka?" Püüdes lõhkuda piinlikkusepinget, lisab ta: „Pakke sai ka ikka saadetud."

Kui Juuli ootab temale tähtsaid vastuseid, hingab ta ikka selliselt. Tõmbab kohinal sisse, samas otsekui kohkub õhu kahinast ja pressib kopsud ettevaatlikult tühjaks. Jälle ohkega sarnanev kahin ning hetk ehmunud vaikust. Mõned inimesed hingavad sedaviisi, kui nad on nutma puhkemas. Ei, ei, Juuli ei hakka vesistama.

Ta arvab, et kaalun vastust, ning kardab häirida.

Kummaline, et inimestel on mõned vaevumärgatavad eluaegsed iseärasused, muutumatud nagu Juuli hingaminegi kärsitusehetkel. Üheksateist aastat tagasi – ta oli ju küllalt noor veel, aga ahmis samuti kahinal õhku minu otsust oodates. Juuli nõuab ikka selgust, keerutamiseta, otse nagu siis: kellele sa varanduse jätad?

Tookord sulgesin samuti silmad, sest laud kipitasid. See piinav konjunktiviit, mis sai alguse ülekuulamise öödel näkku suunatud valgusest, kipub ühtepuhku taastuma. Kellel on kahekümneselt armuööde hämarus niiskete silmade helgiga, kellel aga kõrbevad vikerkestad hõõgniitide kuumas kiirguses.

Tagantjärele meenutasin mitmel korral hämmeldusega, et tolle poole tunni jooksul, kui mulle kuulutati surmaotsus ning Juuli küsis, et kellele jätan varanduse, muretsesin kõige rohkem oma silmade pärast. Tühi, tuim, tundsin ainult laugude pakitsust ning kartsin, et jälle suunatakse pimestav valgus näkku.

Advokaat ootas Juuli selja taga minu allkirja, kokkusaamise

minutid olid loetud. Minu tuimust pidasid nad vist surmamõistetu loomulikuks apaatiaks.

Loomaliku surmamõistmise loomulik apaatia! Hullumeelsus.

Hellitasin paistetanud lauge külmniiskete sõrmeotstega ja soontes surises suur iha. Jahedat merd! Jahedat merd, kuhu üle pea sukelduda. Soolane vesi on pakitsevatele silmadele ütlemata suur leevendus.

Ja sina saad ujuma minna – ütlesin kumedalt.

Sõrmede vahelt nägin Juuli poole küünituva advokaadi kõhklevat üllatusgrimassi. Mis hale mehike! Nii palju kuulekust ja teenistusvalmidust, krips-kraps tindirüütli olekut oma kliendi suhtes.

Vist muigasin, lasksin käe alla vajuda, ajasin silmad pingutusega avali ja küsisin kohtlase kombel pead kallutades, et mis sa tahtsid, kallis õekene?

Nad pidasid seda segase helgeks hetkeks. Juuli kordas tungiva, selge häälega küsimust.

Ta rind tõusis ja vajus ning kuivast suust tulvav leitsak otsekui kõrvetas jälle mu silmi. Vastasin jõudu kokku võttes, et jah, sulle jätan. Kange käega kritseldasin ulatatud paberile allkirja. Tähed tulid raugalikult konarad.

Juuli just nagu härdus veidi, toetas käe mulle õlale, nii et vaevu jaksasin püsti seista, ja küsis mu soove.

Too natuke soola, palusin.

Ei toonud. Kas unustas või arvas, et sonisin, või ehk milleks enam.

Kui nüüd selgitaks õige, miks ta mu palvet ei täitnud?

Ristan rüpes sõrmed, vaatan oma õele otsa. Ei, seda pärida oleks liiast. Ränkraske on ärevale südamele hapnikku ahmida ja Juuli otsmikul tuikab jäme soon. Aastad on oma töö teinud. Mida vanemaks inimene saab, seda enam sarnaneb ta piltidega anatoomiaõpikust. Näe, hõredates juustes juba halli ja ripsmete kulunud hari ilmetult hele. Küllap kaasata elu moondas alalõua mehelikult kandiliseks. Ikka üksinda seisa kõige eest väljas. Kärata, kamanda, sekelda, õienda – nüüd küll, jah, pole enam, mille puhul.

„Mis sa tahtsid, kallis õekene?"

Pöördusin ta poole nimme samade sõnadega, aga kas tuleb meelde? Taipas! Mäletab. Ehk põikas hiljem advokaadihärrat kohates üle tänava? Või ulatas hoopis armulikult käeselja ning kõneles maast, ilmast ja rasketest aegadest?

„Palju eest pantisid?"

Juuli nõksatab.

„Tuhat üheksasada."

„Üheksateist," kordan tigedalt. Kaks nulli ei mängi rolli.

Juuli vaatab maha.

Välikohus oli kiire, operatiivne, kõik neile päevselge, otsekui konksuga riputati sulle number külge. Väljasorteeritud loom ajaloo tapamajja viimiseks. Mina keerasin tookord ukse eest kõrvale. Mitte ilma Juuli abita. Aga üheksateistkümnes paragrahv kõlgub mul ikka veel kusagil küljes, ma tunnen, küljes, kuni elan.

Jäin nüüd Juulile kauaks otsa vaatama. Temas pungitab soov kuulda mu vastust, kuid ta ebaleb ega söanda nõuda. Miski siiski takistab.

Vaataks keegi meid kõrvalt, paistaks päris veider. Istuvad kaks naist öisel ajal, näod väsimusest tuhakarva, ja ei märka magama minna. Harva vahetavad mõne loiu lause, aga kell tiksub juba neljandat tundi.

Tuul vaibus, rahe lakkas ammu. Sajab lund.

Tõusen, et jalgu sirutada. Riiulil näen Juuli mehe pilti. Ta istub jändrikul aiapingil, peopesad põlvedel, suunurkades südamliku inimese vaikne muhelus.

„Meie ei esita sulle nõudmisi," ütlen endalegi ootamatult.

Pikkamööda Juuli rahuneb. Ta hakkab jälle kuulmatult hingama. Otsusest üllatunud, ruttab omalt poolt vastu pakkuma:

„Eks aitan sul elamist sisse seada. Mul ikka on veel . . . Kahte pampu ja vineerkohvrisse just ära ei mahu," püüab ta leplikuna nalja heita.

Vajutan ukselingile. Ahjupottidel peegeldub Juuli, kes seisab harkisjalu keset tuba ja sikutab juuksekrunnist nõelu välja.

Olen pööraselt väsinud, otsekui oleksin tööbörsi ukse taha tulnud ilma pingita ja öö läbi püsti seisnud.

2.

Selline ta on, meie oma kodu.

Võin seista häirimatult keset tuba ja mõõta pilguga veel kord sekelduste-sagimiste vilja, hinnata võõpamise-kleepimise värskust. Kahe poolega peitsitud riidekapp, kolm kulunud viini tooli, kandiline laud toas ja väiksem, mis puudutusest jalgadel võbiseb, köögis akna all. Nikkelnuppudega raudvoodi, poolteisele – kumb meist käib poole, kumb täie eest? Mitmekordsest pintseldamisest korpas riiul pliidi juures seinal ja kaks triibulist põrandariiet veel naksuvat pruuni värvi kaitsmas. Valged poolkardinad, mis õhtul meid Kristjaniga muust maailmast eraldavad, ja veel – väga tähtis – kaks ämbrit ukse kõrval. Üks tabureti peal, teine all.

Selline ta on, meie tuba-köök, kodu.

„Vaene, aga puhas," kõhistas Ruudi, kui ta veinipudeli ja lillekimbuga ühel hommikupoolikul soolaleivale tuli.

Juuli võiks pööningult ja keldrist oma vanade asjade hulgast veel vähemalt kolm sellist „sisustust" kokku korjata.

Aga rohkem polegi meile praegu tarvis.

Kristjan suunati kohe linnakomitee poolt Balti Manufaktuuri kaadriosakonda tööle. Ta hingas kergendatult, kui õhtused remonditööd lõppesid ning sisse kolisime.

Minu tõlketöö on valgel laudlinal lahti. Viini tool, mis kääksub, kui kirjutamisega hoogu satun, on siiski küllalt mugav iste. Tahan, sätin end nii, et näen erkeri nurgaaknast raudteeplanguga lõppevat tänavat, otsin aga pilgule teistsugust pidet, keeran tooli ja vaatan tõrvapappkatuseid, mis korrapäratute sakkidega silmapiiri hakivad. Nagu eesti maamehe nokatsmütsid sügavale silmile tõmmatud, mõned uuemad triksis, teised vihmast vettinud ja ludus. Talupoeglik sulab siin agulis mitmeti linnaga ühte. Poristes aiasoppides helgib vesi vagudes ning mädanevad ülesvõetud kartulite varred, mis kevadel kütisekuhja korjatakse.

Ümberringi valitseb vaikus.

Kõik tingimused keskendumiseks.

Valgel linal täiskirjutatud lehed ning järjelipikuga raamat. Ikka kukub meil Kristjaniga niimoodi välja, et üks töötab kahe eest. Tema õppis, teenisin mina. Kui Kalganov soovitas kolmekümne seitsmendal Leningradist lahkuda, siis polnud tal esiotsa mingit rakendust seal Tikaperas. Mina sain kunagise õdedekursuse lõputunnistusega otsemaid koha külahaiglasse. Kolmekümne üheksandal Leningradi tagasi pöördudes jäin omakorda, käed rüpes, istuma ja Kristjan rügas remonditöölisena kahe eest. Mul polnud ju oma poolikute tõlgetega enam midagi ette võtta – „Külvaja" suleti.

Praegu, mis meil praegu viga!

Las teenib pealegi Kristjan leivaraha, mina võin rahulikult istuda ja suuri mõtteid sellest väikeseformaadilisest hallist raamatust emakeelde ümber panna.

„Tunnetusteoorias, nagu kõigil teistelgi teadusaladel, tuleb arutleda dialektiliselt, s. o. meie tunnetust ei tule pidada mitte valmiks ega muutumatuks, vaid tuleb eritleda, mil viisil mitteteadmisest kujuneb teadmine, mil viisil ebatäielik ja ebatäpne teadmine muutub täielikumaks ja täpsemaks."

Peaasi täpsus ja korrektsus.

Kui pärast saabumist käisin ennast arvele võtmas, hüüatas linnakomitee sekretär valju häälega, otsekui kõneleks ta rahvarohkel miitingul, kuigi viibisime ruumis kahekesi:

„Vaja kiiremas korras paika panna!"

Vastasin tema poole kummardudes vaikselt, et tahan koju jääda.

Mehe õhkutõstetud käsi vajus alla. Ta muigas ning naaldus tooli seljatoele.

„Mis siis takistab? . . . Enneolematud ülesanded, ja äkki . . ."

Ta vältis minu solvamist, kuigi ta ilme reetis, et peab mind vaat et väejooksikuks.

„Ühelgi kommunistil pole õigust kõrvale jääda, tuleb käed külge lüüa," tähendas ta viivu pärast õpetlikult.

„Eks ikka kogemusi ja oskusi mööda," vastasin naeratades. „Tahan „Materialismi ja empiriokrititsismi" eesti keelde tõlkida. See töö mul ammust-ilma pooleli."

Sekretär langetas pilgu. Ma ei näinudki, kuidas ta mu sõnadesse suhtus.

Momendil, tõesti, võib-olla polekski nii väga vajalik „Materialismi ja empiriokrititsismi" eesti keeles välja anda, aga selle eest tuleb aeg, kus kiidetakse ettenägelikkust.

Las Kristjan muretseb igapäevase elu vajaduste pärast, mina võin südamerahuga ammusele soovile järgneda.

Päris loomulik, et noore vabariigi jaluletõusmise perioodil, kus maad ümber jagatakse, spekulatsiooni vastu võideldakse, palku korrigeeritakse, ühispõllutööriistade jaamu luuakse, koolikorraldust muudetakse ja eraomandit võõrandatakse, on praktiline töö kõige pakilisem ja teooriasse süvenemiseks jäävad rahulikumad ajad.

Kui üldse kunagi ja kusagil esineb rahulikke aegu.

Aga kas saab ükskõik millal olla üleliigne ja tarbetu see teos tõest? Võib-olla just eriti kuluks temasse süveneda pöördelistel aegadel, kui ajaloo kordusmotiivide harjal võivad jälle nähtavale ilmuda need, kes omistavad tõele meelevaldset iseloomu.

Olen veendunud, et ma ei seisa sugugi kõrval, kuigi istun ainult kodus laua taga. Ehkki sekretäril võis jääda selline mulje.

On sel tähtsust, mis mulje jätsin mina?

On töö tähtsus ja on töö vajalikkus.

Veel puudub meil kell ja vaikus korteris tundub liiga tühi.

Kella pole veel.

Raamatu taga istudes pean tiksumist kuulma.

Vanamehel seisis kabinetinurgas hiiglasliku vaskpendliga kappkell.

Mul vedas tookord rohkem kui Liinal. Teenimatult. Aga meil endil polnud valikule kaasa rääkida. Käisime tööl kus juhtus. Kord ladusime munakive hunnikusse, teetöölistel abiks. Aknaid pesime, puid saagisime, sadamas seisime, paber ja pliiats peos, ning arvestasime laadijate tööd. Siis palkas mind vanamees.

Esimestel päevadel ei kõnelnud ta minuga. Ainult korraldas, et too teed, pühi raamatutelt tolmu, nii et sa midagi segi ei aja. Õieti teha polnudki suuremat, istusin esikunurgas käske oodates pingil. Pire peremees nõudis, et hääletult liiguksin. Ei mingit kära ega kolistamist!

Nii vaikne, imestas vanamees viiendal päeval, mis rahvusest ja kust pärit?

Kuulnud mu seletust, hakkasid tal põselihased närvlikult tõmblema. Lõpuks ei kannatanud välja ning käratas, et niisugust värdjalikku vene keelt, sellist takerdunud juttu ta kõrvad ei talu.

Punastasin, jäin vait. Kas teekeetmiseks vajatakse korrektset keeleoskust?

Mõtlesin heitununa, et pigem lähen jällegi munakive laduma või sadamasse vinge tuule kätte seisma, kohmetunud kätes nudi pliiats.

Ent vanamees käskis mind istuda kirjutuslaua ette toolile, tõi ka mulle klaasi, niristas samovarikraanist kuuma vett. Silmitsenud mind painavalt pika pilguga, hakkas ta lõpuks kõnelema.

Rääkis sellest, et revolutsioon kahjustas intelligentsi, et kõik nagu paisati segi. Inimmassid voogavad siia-sinna, otsitakse uusi, humaanseid eluvorme, sealjuures unustatakse aegade jooksul väljakujunenud väärtused, hüljatakse pahatihti saavutatud kultuuritase ja võetakse normina harimatust, jämedust ning puupäist sirgjoonelisust.

Sa kontra, salavaenlane, mõtlesin teda kuulates.

Ja keel, ka keelt rüvetatakse, jätkas vanamees. Nii sinagi, ütles ta, tulid moonakamajast suurde linna, kuulad ammuli sui tänavate tarbesõnu, pead ennast uue maailma loojaks, aga jääd puiseks ja vaeseks, kui sa vähemalt keelerikkusi ei tunne, kui sa kaunilt kõnelema ei õpi!

Ilma kõlavate sõnadeta teame, kes vaenlane, kes mitte, kumises mul peas.

Kui tahad minu juures töötada, ütles vanamees lõpetuseks, pead vene keele selgeks saama.

Lähen ära, lähen ära, mõtlesin. Tahtsin talle paisata näkku neid tänavate põlastusväärseid tarbesõnu ja lahkuda püstipäi. Ent suu kuivas ja sõnad ei tahtnud kuidagi reastuda lauseteks. Vahepealsed sündmused olid siiski jõudnud sirgjoonelist trotsi kahjustada.

Istusin abituna ja põrnitsesin teda altkulmu. Kõhetu vanamees, õlad längus, soojendas pihke teeklaasi küljes, ta taga rippusid seinal hieroglüüfikirjaga siidipalakad. Kella vaskpendel kahmas vasakult ja paremalt sekundeid, tiksumisele tinisesid kaasa arvukate raamatukappide ukseklaasid.

Huvitav ning salapärane paistis korraga läppunud kabinet ja selle muigav peremees, pärgamentlik kurd suunurgas.

Noogutasin nõusolevalt.

Siitpeale keetsin hommikuti samovaritäie teed valmis ja istusin kella juurde ümmarguse lauakese taha. Vanamees andis mulle raamatud ette, algasid hääletud päevad.

Ära arva, ütles ta mulle mõne aja pärast karmilt, et ma inimärmastusest sind raamatute taha istuma panin. Pead aru saama, et ehkki hindan üle kõige vaikust, ei talu ma põrmugi üksindust. Kui tean, et sa seal nurgas istud, läheb töö paremini. Tõtt öelda pole ma ka teed keeta kunagi sallinud.

Tüütu oli hakatuses end sõnastike sissejuhatustest ja grammatikareeglite keerutamisest läbi pureda. Teinekord tahtsin tõusta, laua raamatutest lagedaks lüüa ja kõrgilt lahkuda. Aga ikka ei saanud kammitsevast kohmetusest ja veel millestki seletamatust võitu. Vaevalt julgesin ajuti silmitseda vanamehe nukilist õlga või vaadata vaskset pendlit, mille peale päikesevalgus kunagi ei langenud, mis igiühtlases hämaruses korrapärase kiretusega sekundeid kaduvikku võngutas. Lugenud iivelduseni verbe, vorme ja käändeid, hakkas mind monotoonsus kõigutama nagu merehaigus. Paremale kerkinud pendel paistis peatuvat, kõik otsekui kaldus küljele ning ma ootasin kuratliku kahjurõõmuga, et kohe, nii kui pendel tagasi langeb, samas mürtsatab! Kärgatab nii, et praod käristavad seinu, raamatukappide logisevad klaasid kukuvad välja, killud veerevad kõrinal mööda parketti laiali, uksed prõmmuvad kinni ja lahti. Hoidsin ootusärevuses hingamist tagasi, ent pendel vajus sujuvalt vasakule ning vanamehe küünarnukk heledakshõõrdunud lauaplaadil asus täpselt endises kohas.

Pole siin midagi ohata, porises ta sellistel puhkudel.

Hiljem harjusin tiksumisega ära. Imetlesin vanamehe töövõimet, püüdsin üle võtta järjekindlust ning püsivust, ja kui raamatukauplustes oskasin märkama hakata tema sulest ilmunud uurimusi idamaade kultuurist, tuletasin ikka ja jälle meelde meie esimest jutuajamist.

Saime sõpradeks, kui sõpruseks võib nimetada suhteid, mis ühelt poolt tuginevad aukartusele, teisalt aga vajadusele kuulda peale kella tiksumise kellegi hingamist ja allasurutud ohkeid.

Viimane kord teda külastades märkasin kurvastusega, et vanamees on otsa jäänud.

Kõik kuidagi pilla-palla laiali, töölaual tolm, teepakk tühi, riiulist võetud raamatud tooli kõrval hunnikus. Kütsin kõrgete lagedega kõleda korteri kahhelahjud soojaks, pühkisin tolmu, panin järjelipikutega köited riiulisse tagasi. Kui samovar aurama hakkas,

sirutas ta mulle kuivkuuma raugakäe ja ütles, et minu seltsis oli tal ütlemata hea tööd teha. Et ilma minuta võinuks tal viimane raamat kirjutamata jääda.

Et mitte sentimentaalsusevirvendusel levida lasta, ei hakanud mina talle tänu avaldama keeleõpetamise eest, arvasin, et küll jõuab teinekord, kui vanamees reipam.

Lahkudes tahtsin teda veidi lõbustada. Tardusin ukse vahel seisatades vulgaarsesse poosi, jalad harkis, käed puusas, lõin pea kuklasse ja käratasin, et jää jumalaga, kontra!

Ta naeris.

Kolmekümne seitsmenda detsembris vana orientalist areteeriti. Ta teosed kõrvaldati müügilt. Bukinistid vangutasid tõrjuvalt pead, kui tema nime nimetasin.

See oli jube hoop.

Ei tohi lahkuda rumalate naljade saatel.

Sest mis võib vanamees nüüd minust mõelda?

Kui ta elab . . .

Kunagi ei või teada, missugune ütlemine viimaseks jääb.

Kui ta elab. Tuleval aastal sõidan tingimata korra Leningradi, ehk näen teda jälle istumas heledaks hõõrdunud laua taga, hämaras nurgas tuttav vaskpendel aja küljest kiretu kindlusega sekundeid hammustamas.

Ilusate kavatsustega saab nii kenasti ennast lohutada . . .

Kui mind kahekümnendal Tallinnas vanglasse viidi, jäid mingid lõpetamata kõnelused ja ütlemata mõtted painama. Nüüd, tagasi tulnud, vaevavad jällegi paika panemata punktid, kurku takerdunud tänusõnad või katkenud selgeks-seletamised.

Kus ka ei viibiks, ikka kõnnivad kaasas need inimesed, olgu nad surnud või elavad, kes sind hea või kurjaga riivanud.

Isegi uued põlvkonnad, kummaline küll, kergitavad ootamatult esile unustusse surutud nimesid, otsekui oleksid nad elanud kaua enne oma sündimist ja saanud kõigest osa. Nii on lapsedki mässitud mingite kohtade ja nimede kaudu oma perekonna ajaloo külge, ehkki neile need kohad ja nimed seostuvad teinekord hoopis isevärki juhtumustega. Nagu Mirjam, Juuli lapselaps, Arnoldi tütar.

Paar nädalat tagasi tuli ta minu juurde, ise kavala olemisega, võidurõõmust pungil.

„Kas tead, isa tõi emale kimbu astreid," kuulutas ta.

Noogutasin ainult, sest kartsin mõne kulunud lausega ta habrast usaldust katkestada.

„Mina sain lakkportfelli ja juturaamatu!" kelkis ta. Samas aga tõmbus tagasi ja seletas: „Isegi kojamutt arvas, et isast hakkab

inimene saama. Aga tema muidugi ei tea, kuidas nende astritega päriselt oli."

„Kuidas nendega oli?" küsisin põnevusttundvat ilmet näole manades.

„Ehk isa on papasse läinud?" vastas laps küsimusega.

Hämmeldusin, tajudes ta kirglikku soovi leida lähedastes Juuli mehe sarnast. Ei mäleta, et ise sellises vanuses oleksin kedagi suutnud nii kiindunult armastada nagu Mirjam oma kadunud papat.

„Ei tea," kohmasin talle. Ei tohi lastele heldekäeliselt jagada võltse illusioone, vastupidi aga . . . mis õigus mul selleks, kindlat veendumust ka mitte.

„Öeldakse ju, et käbi ei kuku kännust kaugele," kinnitas Mirjam. „Ma kohe loodan, et on niimoodi. Teised ütlevad küll, et ei maksa parem, seda hullemini pärast pettud. Aga lakkportfelli ma sain. Raamatu kah," toonitas ta enesekindlusele tuge otsides.

Lõbususesäde hakkas jälle ta silmalaternates ekslema. Pilved ja päike on lapsepõlves nii kaunilt läbisegi.

„Sõitsime isaga linnast koju. Pimedaks kippus minema. Korraga ta küsib, et kas sa oskad üksi bussi pealt koju minna, kui sind siia jätan? Ei kõlvanud öelda, et eksin ära, alles ta laristas raha minu peale!"

Mirjam rõkatas koos minuga naerda.

„Ma ainult pärisin, kuhu ta läheb. Sünnipäevalast õnnitlema, vastas isa. Aga sünnipäevadel juuakse viina."

„Seda küll," kohmasin, sest mul polnud mingit alust Mirjami elukogemuste kummutamiseks.

„Isa veel näppis mu salli ja sättis seda kurgu all paremini. Ma kohe ei tahtnud talle otsa vaadatagi mitte. Ja siis jäi buss seisma ja isa hakkas ettepoole minema."

„Ja sina?" küsisin, mõistmata, mis on sellel astrite kinkimisega pistmist.

„Aga mina läksin talle järele!" kuulutas Mirjam ja vehkis võidukalt käega. „Trügisin inimeste vahelt läbi, lipsti uksest välja, ta ei pannud tähelegi. Alles apteegi trepi juures tulin ta kõrvale, sikutasin käisest. Küll kohkus ära! Mina aga ütlesin, et süda hakkas valutama, kas tal ikka on kingitus kaasa viia? Nägin ta näost kohe, et tõesti oli selle asja hoopis ära unustanud."

„On sul aga vembud!"

„Kõik oleksid naernud," otsib kulmu kortsutav Mirjam õigustust, „kui isa oleks tühjade kätega läinud. Nojah, seisis ta nagu soolasambaks nõiutud Loti naine keset kõnniteed, mina aga nägin ära, et apteegi trepi peal konutab üks vanamutt, suur korvitäis ilusaid astreid kõrval, ja ootab ostjaid. Nojah, seatigi kirju kimp kokku.

Läksin isa veidikese saatma. Siis jäi ta ühe ukse ees seisma ja nõudis lilli enda kätte. Ma kohe tundsin, et ei või teda sünnipäevale lasta, sest seal juuakse viina."

„Kas isa vihaseks ei saanud?"

„Tänaval rihma ei anta. Lapsed saavad kodus sugeda," teatas Mirjam hooletult.

„Ja edasi?"

„Edasi sai niimoodi, et mulle tuli meelde üks kinopilt, mida me veel papaga vaatasime. Seal peeti ka sünnipäeva ja need, kes tahtsid õnne soovida, saatsid lilled ukse taha. Siis ma pakkusingi isale, et saatku astrid jooksupoisiga, või kui pole käepärast, siis jooksuplikaga. Isa läks kole süngeks ja venitas: Anete Allik, korter kuus. Mina padavai trepist üles, aga enne kui kella anda, harutasin kimbu kaheks. Pool portfelli, pool pihku. On siis preili Allikule nii palju neid lilli vaja?"

„Õigus," noogutasin.

„Aga ilus preili oli ikka küll," kinnitas Mirjam tunnustavalt. „Särav kivi rippus kaelas, ma jäin kohe vaatama. Siis ütlesin tere ja tegin kniksu, olgu et päris võõras preili. Küsisin, kas tema ikka on preili Anete Allik. Andsin astrid üle. Preili tõstis kulmud kõrgele ja päris, et kes saatis. Mina vaatasin vilksti trepist alla, aga isa oli kaugel ja ma luiskasin, et kimbu saatis härra Vatiker."

„Härra Vatiker?"

„Preili ka imestas! Tema ajas ka silmad suureks ja kordas, et härra Vatiker?"

Mirjam pungitas siinkohal põski, tegi kätega kõhu ees kaarjaid liigutusi ja selgitas:

„Nii ma preilile näitasin. Ütlesin, et härra Vatikeril on niisugune kaalikasuurune kuldkell, mida vestitaskus kannab, et ehk tuleb meelde. Anete Allik hakkas, kõva häälega naerma. Ma ei saanudki aru, kas ta tundis härra Vatikeri või mitte. Lippasin trepist alla ja tulime isaga koju. Värava taga andsin talle portfellist astrid pihku – ma ju tean, et ema armastab lilli."

„Vatiker . . ." kordasin tahtmatult.

„Jah," ruttas Mirjam juttu lõpetama, „isa mind natuke tutistas, aga astrid andis üle. Küll ema rõõmustas! Ma ju tean, kuidas ta lilli armastab."

Vatikeri nimest soetus jäsemetesse jahedus, otsekui oleksin tõmbetuule kätte sattunud. Mingi olevikku pööratud meelega kuulsin läbematut Mirjamit kandadega toolijalgade pihta trummeldamas.

„Sa tegid seda toredasti," tundsin kohustust kiita.

„Ma arvan ka," soostus laps.

„Sa usud, et Vatiker on tõesti olemas?" küsisin tüki aja pärast.

„Muidugi," kostis Mirjam, endal juba tuul jalges ning ukselink pihus.

Mirjam ei aimanudki, mis uudise ta mulle tõi.

Sugulussuhted omandasid korraga uue värvingu. Lapsed saavad just täiskasvanute mineviku läbi kiiresti küpseks. Olgu, et nad ei taipa oma vastutust mingite endiste vahekordade pärast, on nad siiski nendega seotud. Välised küljed saavad hiljem kindla sisu ning poolehoid või vaen võetakse üle. Mirjami ähmane antipaatia Vatikeri vastu tegi temast mulle kaudse liitlase.

Nagu oleksid lapsed elanud juba kaua enne sündimist ja saanud kõigest osa.

Sellest päevast peale valdas mind vastupandamatu soov Vatikeri näha.

Vaja sisemist rahu koguda.

Kristjanile pole Vatikeri julgenud meenutada.

Ta on teinekord kole äkiline.

Päästikule vajutamist pean kõlbmatuks võtteks. Ükskõik, kelle suhtes, ükskõik, kas moraalselt või füüsiliselt.

Puupäine sirgjoonelisus, ütles vanamees.

Uljaste lahendustega võib koledasti eksida.

Ei, loomulikult sain lahti solvumisest, sellest mürgisest vaenuvärinast, kui nad meid Liinaga parteist välja heitsid.

Kõike võib tagantjärele suurepäraselt seletada.

Töörahva Kommuuni nurjumine, esimese detsembri ülestõusu traagika, Kingissepa otsatult kurb hukkumine vahepeal – see tingis mõistagi süüdlaste otsimist. Vastasrindlased, vaidluste raevukas tuhin, segaste piirjoontega lõhed endiste võitluskaaslaste vahel – kõik see lõi paraja meeleolu ülekohtuks, läbikaalumata otsuste langetamiseks.

Olime Liinaga kooli lõpetamas, kahekümne viienda aasta detsembris.

Sel koosolekul said minu sõbralikest kaaslastest hiilgavad prokurörid.

Proua külastab kodanliku Eesti peakonsulit, ajab varanduseasju, rääkisid nad põlastades minu kohta.

Ootamatu, rabavalt ootamatu.

Pidage, karjus Liina vahele, keda te süüdistate?

On nähtud neid muganejaid, lõigati Liinal sõnad suust.

Ja üldse?

Pidi see Liina minu eest välja astuma . . .

Ühe momendiga tehti tedagi koos minuga põrmuks.

Varakas õde tal, ja meie ei tea, mis teenete eest tal surmanuhtlus viieteistaastase sunnitööga asendati.

Paljud teie hulgast varjasid end selle maja tagatoas, püüdis Liina mind päästa.

Ära ulata uppujale nööri!

Olin ise võimetu end kaitsma. Polnud veel aastat Antoni kaotamisest, Kristjan kandis vimma; ei aimanud ma, et ta kord tagasi tuleb.

Istusin ägedate prokuröride ees ja lihtsalt nutsin.

Nutsin nende kevadiste hommikute pärast, mil meie hüti akent lahti lükates esimest rohelist vinetist märkasin. Nutsin õõnsast tühjusetundest, sest kõik paistis luhtunud olevat. Ulgusin sellepärast, et vaielda ei jaksanud.

Minu halamine tõestas neile etteheidete õigsust, mitte rohkem. Ära vaata tagasi, kui keelatud kirjandust põues kannad ja nuhk su kannul käib, võid äratada kahtlusi. Ära nuta, kui sind süüdistatakse, sest niiviisi tunnistad end süüdi.

Liina kui kaitsja ning kaasteadja jagas minu saatust.

Nii me istusimegi öösiti tööbörsi ukse taga. Usalduse kaotanud inimestel polnud kerge leida rakendust üldise majandusliku kaose õhkkonnas.

Pärastpoole oli seda aega isegi imelik meenutada. Pärastpoole, kui viisaastakud otsekui raskekaalulised rongid liikvele läksid, et rahvast elektrifitseerimisele, kollektiviseerimisele ja industrialiseerimisele kaasa viia. Siis oli pigem töökätest puudus.

Eks ikka kipu vanad asjad uute sündmuste tulvas imelikud paistma, nagu võimatudki mõnikord.

Kolmekümnendal meid Liinaga taastati.

Tagantjärele võib kõike seletada ja õigustada.

Ei maksa kunagi rutakalt otsuseid langetada. Etteheidete koorma all kössitanud inimene võib kergesti midagi väga olulist kaotada.

Isegi Vatikerile ei julgeks ma enam kõike seda öelda, mida konginaril valmis haudusin. See oli nii ammu, kakskümmend aastat võib inimesi tundmatuseni muuta. Endistelt mõõdupuudelt kulusid selle ajaga kandid maha.

Missugune oled sa nüüd, Vatiker?

Teisalt jällegi, mõned indiviidid jäävad hämmastavalt järjekindlateks oma pürgimustes.

Näe, naabrimees ehitab südamerahus mahatallatud piire üles. Hakkas kopsima, lõunatund sai läbi. Teravatipulised vaigupärlites plangulauad sirutuvad tääkidena taeva poole. Kas pole vahetara mitte nihkunud Juuli hoovi sisse? Piirikupitsad ja -kivid armastasid ennegi Eestimaal rännata! See mees teab, mida tahab. Elab

tänases päevas, ning tuima näo taga hingitseb haruldane kohanemisvõime. Natsionaliseerimisest päästis oma maja lihtsa võttega: lammutas juurdeehituse. Kaks üürilist jäid korterita, aga põrandapind sai viidud lubatud normidesse.

Temataolised astuvad igal hommikul ühiskonna ette nagu alguse kaotanud raamatud. Nendel pole poolikuid mõtteid, nad ei igatse tagantjärele kuulmata jäänud sõnu, ei kahetse hoolimatut vihjet või kohatut nalja.

Mis kasulik, saab püsivuse varal teostatud.

Veel vedelevad naabrimehe hoovis vahtrate all lammutusest jäänud risuademed ning tükkideks lõhutud põrandalaagid, veel helendab majaseinas uutest voodrilaudadest löödud paik. Aga kevadel tõmmatakse värv peale ja asi tahe. Taipu peab olema!

Vana klammerdub visalt maakoore külge ja keerab tugevamad küljed värsketele tuultele vastu. Kummaline, kui lihtne ja seletatav tundus kõik trellide tagant vaadates. Kindlad kontuurid, kontrast maksimaalne, valgus ja vari. Sealpool kongi ust vaenlased, siinpool ustavad seltsimehed. Hiljem tuli sagedasti päikesevarjutusi ette. Süütasid närvlikult tikke ning valgustasid kaaslaste nägusid, ühteviisi kollakaid ja maskitaolisi. Hakkasid meeleheitel iseenda telje ümber pöörlema, valguse ja varju piirjooned ähmastusid veelgi. Ainult kohati tabasid lamedat selgust nagu täna naabrimehe piiriplanku vaadates, mis silmatorkavalt on Juuli hoovi sisse nihkunud.

Nii lõbustav selgus, tuleks ainult sagedamini ette!

Kristjan jaotab minust märksa paremini ja kindlamini maailma asju lahtritesse. Tema räägib tugevnevast klassivõitlusest, vajadusest likvideerida kulaklik kiht ning võtta kirbule nõukogude korra vaenlased, samuti et tuleb pidada silma peal omandikirest nakatatud väikekodanlastel, kellele kunagi kindel ei või olla.

Aga miks siin, aguli koolimajas, kus õpivad enamjaolt tööliste lapsed, kes tihtipeale sündinud keldrikorteri rõskuses, kelle isad virelnud tööpuuduses ning emad ahastades jaotanud leivakannikat, miks küll nende hulgas leidub riigijuhi pilajaid?

Kõige võikamana mõjub seletamatu ja põhjendamatu vaen.

Kust see küll pärineb?

Mis lahtrisse niisugused ilmingud paigutada?

Juhmus ning tuimus küll, aga midagi defineerimatut ka.

Ebatäielik ja ebatäpne teadmine peab muutuma täielikumaks ja täpsemaks, kinnitab hallikaaneline raamat mu laual.

Helesinine optimisminooruk, kes pole minust veel kadunud, noogutab kaasa: süveneb eneseanalüüsi võime, üha enam suudetakse võrrelda nähtusi ja olukordi, üha vähem indiviide tõstab kätt kaaslase kohale tobedas omandamiskires või pimedas valitsemis-

janus. Alamad instinktid peavad jääma järk-järgult eilsesse päeva.

Seisa kindlalt, helesinine optimisminooruk!

Omal ajal pannakse paika ja lahatakse lahti, mis praegu ähmane paistab.

Ainult kärsitus, kärsitus!

Otsime läbematuina kõigis kommunistides leninlikku tüüpi inimesi. Tahame kiiremini täiuslikkuseni jõuda. Tegelikult toimuvad meie näiliselt monoliitsetes ridades üpris keerulised protsessid. Trotskistid ja zinovjevlased olid nähtavad vaenlased. Neist ka vabaneti väiksema valuga.

Teisalt kumiseb kõrvus Kristjani jutt Kalganoviga, mille tõttu Leningradist lahkusime.

Ühel hommikul kutsunud Kalganov Kristjani enda juurde ja küsinud toimikut sirvides, et olite rängalt haige, kui teid kodanlikud nuhid areteerisid ja vanglamüüride vahele heitsid.

Jah, kostnud Kristjan ning tundnud end üsna imelikult tervisest huvituva Kalganovi palge ees.

Ma arvan, jätkanud Kalganov, teile tuleks igati kasuks sõita aastaks või kaheks Leningradist ära. Mõistagi tervise huvides. Ega vist ei teki raskusi arstide käest vastava tõendi saamisega? Kusagil maal, teate, kosutav õhk, rahulik elulaad, ei anna võrreldagi suure linna närvliku tõtu ning rajoonikomitee kurnavate koosolekutega.

Ma arvan, toonitanud Kalganov, maksab kaaluda.

Kristjan tuli koju lööduna. Sel ajal polnud areteerimised veel hoogu läinud. Siin-seal nabiti keegi – juhtus arusaamatus, ölakehitus.

Hiljem oletasime, et viisakas väljaviskamine Kalganovi poolt oli kantud targast läbinägelikkusest, soovist meid säästa.

Kentsakas, et just tema. Kristjan ei rääkinud Kalganovist kunagi sümpaatiaga, mina nägin teda paaril korral. Kõhetu mees nudi kilpkonnapeaga, jäine viisakus, mille puhul kergesti siginevad piinlikkusepausid. Tema kõnesid peeti üldiselt nigelateks, vähe pateetikat, kaine asjalikkus. Naissekretärid ja masinakirjutajad, kes isikliku elu üksikasju kõigist paremini teavad, seletasid Kalganovi käitumist neerukividega, mis ühtepuhku raskeid kannatusi tekitavat.

Kas tema nägi ette, et kõik need ei saa olla vaenlased, keda hiljem areteerimiste raju vanglatesse-kollektoritesse kandis?

Oli tema rohkem kommunist kui teised rajoonikomitees?

Tikapera pagendus oli hakatuses küllaltki ängistav. Kristjan kannatas unetuse all, päeviti, kui mina haiglas töötasin, ta tukkus. Õhtuks muutus loiuks nagu krooniline alkohoolik. Kõnelustes pöördus ikka ja jälle ennastpiitsutava dilemma juurde – ehk oleks pidanud õigust otsima, mitte järgima Kalganovi soovitust?

Sinu parteist väljaheitmine määris meid mõlemaid, must plekk jäi külge, tavatses ta etteheitvalt korrata. See neetud maja!

Hiljem, kui mõistatuslikkude sündmuste kaja meieni jõudis, ta vaigistus. Sellega oli võib-olla veel raskem kohaneda, et ta taltus. Saavutada tasakaal parajasti siis, kui korraga kõik on pea peale pööratud!

Ilmaasjata süüdistan teda – kaua inimene jaksab ühtejärge südant valutada!

Kristjan hakkas tööle kolhoosiaida valvurina.

Seadsime seasulu kuuri üles ja ostsime põrsa. Seitse kana siblisid akna all.

Kord hommikul tuli Kristjan töölt, seljakott teri täis.

Esimest korda pika abielu jooksul karjusime teineteise peale. Kõik oli läbisegi – poliitika, kanad, Anton ja upakil seasulg, Juuli ning volitus, peakonsul ning Kristjani palk, millest parajasti üürirahaks jätkus.

Varem ega hiljem pole me niiviisi kõlvatuid sõnu teineteisele näkku heitnud kui tol porisel hommikul.

Läksin haiglasse, käed värisesid. Kõik süstid sel päeval palusin arstil teha.

Õhtul arvasin, et Kristjan läks ära, nagu ähvardas.

Ei, ta istus akna all, ihutud pussnuga laual.

Andesta, kohmas ta minu sisenedes ja küsis, kas võib põrsale otsa peale teha.

Hakkasin naerma, vabandasin minagi.

Kui üksmeele ja õhinaga pärast sigudiku veristamist köögis toimetasime, imestas perenaine kummalisi eestlasi, kes hommikul nii valju häält tegid. Tema tõesti arvanud, et tülitseme.

Oh ei, kinnitas Kristjan, lõime vanasti näitemängus kaasa ja tuletasime meelde üht traagilist pilti.

Ainus kord, kui Kristjan mulle Antonit ette heitis.

Pole me Tikapera riidu hiljem meelde tuletanud. Miks see äkki nüüd pähe torkas värske ja rahumeelse kodu akna all seistes!

Kristjan ütles esimesel Tallinna-öösl, kui Juuliga hommikuhahetuseni vahekordi selgitasime, et tulime siia päriseks.

Neis sõnades kuuldus kohmakas ja kaudne õrnus, umbes nii, et siitpeale meid miski ei lahuta. Niisugune kena ja veidi aegunud viis kiindumust kinnitada.

Pole nii noored enam, et inetust tülist põlgus immitsema jääks. Meie eas püütakse tahtega kõigist takistustest üle saada, sest pole midagi hirmsamat kooselu luhtumisest ja võimalikust üksindusest.

Ei tule arvesse vangla-aastad ja lahusolek Antoni pärast, noortena selliste asjade pärast nii palju pead ei murta. Ilmselt on üksindusehirm märkamatu võõrkehana juba sündides inimese ajukäärude vahel peidus ning aastad annavad sellele ebamäärasele tombule kandilise, valutegeva kuju. Pakitseb ärevatel öödel, aga pea äng päevadessegi ei ulatu.

Möödas need aastad, kui teist oma näo järgi vormida ihkad, või ennast eeskuju sarnaseks voolida püüad. Nüüd tundub lahe leplikkus ning mõistapüüdmine kohasem. Inimlikum ja kaunim, aga midagi on kaotsis, midagi on jäädavalt kaotsis.

Ei julge mõeldagi mitte, aga kuidas veel tahaks, üks kordki veel tahaks imetleva pilguga Antonit vaadata, ta kõiki sõnu kullana võtta, talle kõhkluseta järgneda. Ükskõik, kas lendlehtedega põues saksa okupatsiooniväe punase soldati Günther-Wolfgangi juurde ajal, mida iseloomustati sõnadega „keelan-käsen-poon-ja-lasen", või – kas õhetus tõuseb näkku? – see heinaküün, kui suvine vihm katusel pidulikku marssi trummeldas.

Kauged, lembelõhnalised ajad!

Nüüd ärkan öösiti, kui tuulelipp kriiksatab ja valge talv rahehoogudega katusele koputab.

Vara veel! Näe, kartulivagudes lainetab vesi, jääkirmetki pole.

3.

Just sel hetkel, kui teda märkasin, hakkas vihma tibutama. Kahmasin tal käisest kinni.

„Ma kiirustan koju," pomises Liina kõrvale vaadates.

Astusin sammu tagasi ja avasin vihmavarju. Liina sakutas käist sirgeks, tahtes toonitada ükskõiksust.

Täpselt nagu inimesed, kes päev-päevalt kohtuvad, kuid jäävad põgusateks tuttavateks ning elevusepuhanguteks ei leidu mingit põhjust.

Seisime keset Kullassepa tänavat, mina üsna rabatud, tema järelemõtlik.

Võib-olla just vihma tõttu ta otsustaski ning asus tihedasti mu kõrvale varju alla. Läksime üles Harjumäele, kus leidsime üksildase pingi.

„Üle kolme aasta . . ." otsin sõnu. Kuidagi ei taba ta pilku.

„Imelik, ei märganudki, kuidas aeg läks," venitab Liina õlga nihutades.

Vaatame uduhämust tuhmi väljakut, mis puutüvede tagant paistab. Seal punavad veel loosungikangaste viirud. Piltegi pole majaseintelt pärast oktoobripühi jõutud maha võtta.

Istume otsekui kaks võõrast, kes sunnitud jagama üht vihmavarju.

„Kas käid tööl?"

Talumatu, närvenäriv vaikimine. Liina jahe ükskõiksus mõjub imposantsemalt, ma nagu lipitsen ja otsin lepitust. Neetud, pitsitav süütunne, kuigi võiksin kätt südamele pannes talle otsa vaadata.

„Pole jõudnud," vastab Liina ja lisab järgmist küsimust ennetades: „Elan poisiga ema juures."

Vastu tahtmist kostmised, justkui uudishimuliku reisikaaslase puhul.

Liina uurib süvenenult väljakut, nagu peaks tingimata ja otsekohe ära mõistatama, keda kujutatakse vihmamärgadel riidelahmakatel.

Tavaliselt see, mis niikuinii teada, ei paku erilist huvi.

Vaatan vargsi Liina profiili, mille jooni rõhutab ja otsekui suurendab musta vihmavarju sakiline serv taustal.

Peaaegu polegi muutunud. Otsmik sõnnilikult lame ja lai. Vihastades tõmbas Liina alati lõua tagasi, siis tundus ikka, et ta kohe hakkab puksima. Ninajuurel kulmukarvad turris, aga põsed ning huuled plikalikult pehmed. Vaevumärgatav lotike on lõua alla ilmunud.

„Mis sa vahid, Anna?" toriseb Liina.

„Tuli meelde, kuidas eelurka õuel päikest püüdsime," üritan ta kalkust mälestustega pehmendada.

„Seal oli kolmnurkne päike," ühmab ta.

„Sa ulatasid nägu päikesesse kergitama, mina pidin leppima katuse varjuga."

„Müür soojendas kukalt," tähendab Liina; ta suunurgad kerkivad veidi.

Sirmi servast niriseb vesi kruusateele. Nihutan jalad pingi alla, et uued beežid kingad läbi ei vettiks.

„Oled sa kindel, et siin meid keegi ei kuule?" sosistab korraga Liina.

Vaatame mõlemad ringi. Iidsete pärnade pahklikud tüved võiksid muidugi varjata uudishimulikke, kui seda naeruväärne arvata poleks.

„Üks sinu moodi naine kükitab seal vasakul."

Osutasin puutüvele, millest aeg voolinud rinnaka naise kuju. Liina muigab.

„Ma kahtlustasin teid Kristjaniga," alustab Liina ja kuulatab vihmapladinat.

Must katus pea kohal siristab vett läbi, selle keskelt valgub vesi käisesse. Ent ma ei söanda kätt vahetada.

„Hiljem kanti mulle ette, et ka Vassili seaduslik naine areteeriti. Võib-olla lasti temagi maha."

„Nad ei elanud ometi viimastel aastatel koos, mis teadis tema?"

„Nimelt. Kes kaebas, polnud kursis. Sellest kuuldes otsisin sind, teid polnud Leningradis."

Tahaksin Liinaga jagada Tikapera pagendust, rääkida Kalganovist, üldse avameelne olla, kuid kordan ainult:

„Meid polnud Leningradis."

„Tuli niisugune hoog peale, et tahtsin sind näha. Momendil paistis, et tabasin põhjavoolused, et oskan jälle inimesi vaenlasteks ja sõpradeks jaotada. Ah, kõige õigem – mis läinud, see läinud, ja kus on need, kelle peale võid kindlalt loota?"

„Liina, me sinuga plikapõlvest saadik . . ."

„Ei tähenda. Sellisel ajal, kui seatakse aupaistesse lapsi, kes vanemaid üles annavad, ei tea kindel olla. Igasuguseid asju tuli ette."

Liina naerab võikalt.

„Hüsteeriline lõhvard," taunib ta ennast ning nuuksatab.

Liina toetab näo pihkudele. Kummardun koos musta katusekupliga ettepoole, et talle vihm peale ei ladiseks.

„Kahtlusesaast aina kobrutab. Vassilit uskusin, pimesi usaldasin. Tuleb välja – äraandja. Vassili suhtus Mironovisse nagu inimesesse . . . Nojah. Aga ema otsib mulle meest," ironiseerib Liina selga sirutades. „Pinnib, et kes ja kes, ning ägestudes sõimab lapsega tüdrukuks. Mind, kolmekümne kaheksa aastast!"

„Tule ära," ütlen, ehkki Liina vaevalt talub soovitusi.

„Siiski oma ema. Tuttavatele puhub, et mu mees langes Hispaanias. Romantikaoreool meeldib paljudele. Mõnikord paistab, et ta ise ka hakkas seda väljamõeldist uskuma."

Liina heidab pea kuklasse, heledad juuksed takerduvad krae sisse. Naer kergitab rinda, nii et mantel pingul.

„Ja kas tead," jätkab ta elavnenult, „mul on onupoeg, niisugune vaimustunud noor revolutsionäär. Käis Kadrioru lossi juures. Pärast lõi Rahva Omakaitses kaasa. Nüüd on juba otsaga komsomolis. Ilukõneleja! Tulihingeline, nagu öeldakse. Kui meie omal ajal läksime, siputas veel mähkmetes. Uus põlvkond on peale kasvanud. Teinekord tundub, et meid, mõraseid, polegi enam vaja. Kade hakkab, kui teda vaatan. Aga kuidas sa võtad pataka aastaid elust maha?"

„Eks ole ma vahepeal vanaks jäänud?" huvitub ta samas ehtnaiselikult ja vaatab mulle esimest korda otse silma.

Tõstan sirmi kõrgemale, tõmbun kaugemale, kallutan pea viltu ning takseerin teda.

„Sina, Liina, ei jäägi vanaks," kinnitan tõsiselt.

„Ära vigurda," muigab ta leebelt.

Liina pärib veel üht-teist, aga rohkem moepärast. Tajun ta kannatamatust, ning hoovihma lõppedes ruttabki ta tõusma.

Korbatanud pärnade tüvelõhanguis niriseb veel okstele kogunenud vesi.

„Kakskümmend aastat ei tähenda sellistele põrakatele midagi," imestab Liina puid silmitsedes.

„Oieti peaksime meiegi sellele ajale risti peale tõmbama," teen veel kord argliku katse Liinat üles soojendada.

Ta sobrab käekotis, kritseldab paberitükile aadressi, minu oma jäävat talle niisama pähe, tuttavad paigad. Kätt hüvastijätuks sirutades ütleb morni ilmega:

„Päris tore, et kokku juhtusime. Ma tundsin sind ja ma nagu ei tundnud sind. Kes teab, millega see kõik veel lõpeb."

Ei himusta ma Liinale külla minna, kuigi seda äsja kavatsesin. Torkan käe taskusse ning mudin aadressilipaka paberikuuliks.

Seal ta läheb, Liina. Püüdlikult kergejalgne nagu ikka need naised, kes aastaid ei taha arvestada.

Ei tohigi loota, et ta tagasi vaataks ja viipaks.

Meie sõprus katkes ju nii näotult kolmekümne seitsmenda kevadel.

Ruttamata laskun Toompealt alla kodu poole.

Juuli antud vihmavari ulatub parajasti jalutuskepina maha ning umbne tunne leiab nagu väljapääsu, kui saad teravikuga kive tonksata. Alles nüüd taipan, et see ju meeste sirm.

Liina võis tookord pahaseks saada, aga mispärast kahtlustada! Milles? Meid? Tõsi küll, Kristjan pole talle kunagi meeldinud. Ega ta ometi arvanud, et Kristjan andis Vassili üles?

See võimalus prahvatas esimest korda pähe. Jäin kõheldes seisma.

Mingi kips-kõps daamike tuleb ülesmäge ja seirab muiates mu vihmavarju. Grimassitan talle häbematult vastu. Jaa, näolapp täitsa nagu mask, niidiga soengu külge seotud. Muud pole.

Tõsi, Kristjanil soovitati rajoonikomiteest lahkuda varsti pärast Liina viimast külaskäiku. Võib-olla Kalganov viskas Kristjani põlgusest välja? Ehk too tervisejutt on lihtsalt lora? Mispärast Kristjan Leningradi tagasi tulles ei läinud vana töökohta nõutama?

Viimane kord, kui Jandi-Jaani Nevskil kohtasin, ütles too imelikult, et eestlased jagunevad siitpeale kolme liiki. Oli kaine ning pudistas, hoidis mu kätt ja seletas segase sosinaga, et ühed hoia-

vad nahka ning poevad pakku, teised vähkrevad vanglanaridel, ja kolmandad – need on libedad keelekandjad, sa-dis-tid, püüdis ta vähemalt võõrapärast sõna korrektselt hääldada. Aga sina, Anna? Naersin ebakindlalt, Jandi-Jaan vangutas pead. Ära naera, ära mitte naera, Anna, kordas ta.

Jandi-Jaan rabeles järjekordselt juhuslikkude hinnangute rabas. Kuidagi vastumeelne on praegu koju minna. Tahaksin Liinale järele joosta, mingeid fakte kuulda, selgust saada.

Sest need võimalikud vahepealsed, kahele poole kuulujad . . . Kristjan?

Kuuliks muditud aadressi viskasin kuskil taskust välja.

Üks mammi istub kivirinnatisel, lahmakas korv paberlilledega kõrval. Imelikud roosid – sinised, mustad ja valged!

„Kas kaup pole aegunud?" küsin ligi astudes.

Vanamutt tõmbab mind sõrmega lähemale.

Koogutan ettepoole ning tunnen läbisegi niiskuse ja sibula lõhna.

„Heng vajab tuge, inime läeb muidu vihatsess. Aga kallid värvid vaasi sehen, kah nagu eesti asja eest väljan."

„Müüge mulle kõik mustad roosid!"

„Ei, ei," kohkub vanaeit, „kos sa sellega!"

Sorin kotis ja võtan rahapaberi näppu.

Lilleeit raputab pead. Ta sirutab areldi kolmevärvilist kimpu minu poole. Jälle tunnen sellist niiske mulla hõngu, põllutöölise riiete haisu.

„Leinalill, taevasina ja lootusepung."

„Võtan teinekord, kui punaseid toote."

Eit peidab kimbu kähku korvi, nihutab sellele puldanirabala katteks, ajab suu poolvägisi naerule ja noogutab:

„Prouale punatsed roosid!"

Ta tööinimese kipras näole tardus vastik alandlikkus.

Eemaldun kiirel sammul, aga ängistus lippab tõtlikult ees ja vaatab vaheldumisi Liina, Kristjani ja lilleeide näoga vastu.

Kui Liina esimest korda Vassili-murega kolmekümne seitsmendal meile tuli, polnud kahtlust, et ta loodab minu vahendusel Kristjani nõuandele ja toetusele. Sellepärast jooksis ta järgmisel päevalgi kohale, et kuulda, mis Kristjan arvas. Aga Kristjan arvas imelikult. Ma ei saanud seda Liinale edasi öelda.

Vähkresin parajasti gripitõbisena voodis. Liina ei pidanud miskiks minu hoiatusi, viristas taburetі sängi veerde ja jutustas.

Liina Vassili, kaubalaeva kapten Vassili Sergejevitš, oli sattunud oma abi Mironovi ebasoosingusse.

Veel praegugi on meeles ähmis Liina kiirkõne:

„Hulli sadamas vajus Mironov hommikul Vassili kajutisse, võttis pooliku viskipudeli kahe näpu vahele, keerutas seda ja hiilis ise silmadega pabereid laual. Sa ei kujuta ette Mironovi lõusta! Nööpnöeltena puurivad silmad, paksud huuled, kulmud koos nagu sagris triip. Aga käed! Labidalaiad, sõrmed nagu juppvorstid. Mironov küsinud, et kas joome juba kapitalistidega kokku? Taevas halasta, Vassili ei sõida esimest aastat merd ja Edwardiga ka ammune tuttav. Nii kui Hulli saabub, Edward platsis, kohtab nagu venda. Seekord jäänud nad ööni istuma, Vassili tuli just Hispaaniast, seal nad oma vaimustust jagasid.

Mironov keerutanud ikka viskipudelit paljutähendavalt kahe näpu vahel ning Vassili tundnud end koolipoisina, kes tabatud peldikust ropu pildi joonistamise pealt. Inimene kohmetub ju, kui teda süüdlaseks püütakse tembeldada."

„Aga poliitilise kasvatustöö koorem ja vastutusemure?" püüdsin Mironovi käitumist igapäevasena võtta, et Liina erutust leevendada.

„Igaüks vastutab ise enese eest. Kas ametikoht annab õiguse teisi omataolisi alandada?" sai Liina vihaseks.

„Jah, kuid järjest avastatakse õõnestajaid ja salavaenlasi, eks Mironov karda rohkem kui vaja," pomisesin.

„Oh, Mironov võib veel supi kokku keeta," jäi Liina murelikuks.

„Hirmul on suured silmad."

„Mõtle sina ka, ja . . ." Liina jättis Kristjani nimetamata, kuigi just Kristjani arvamus paistis talle oluline. „Mida peaks tegema, et Vassili ohtu ei satuks?"

Mulle näis Liina osavõtuõhin naiivsena. Vähesed teadsid, et ta Vassiliga koos elab; kui ongi midagi kahtlast, mis saaks tema teha?

„Mironovist räägitakse kui seelikukütist," ütles Liina kahemõttelise rõhuga. „Armastavat omaette valget visata. Muidu täielik raudmees."

„Veendunud inimesi ei saa üles osta," vastasin teravalt.

„Üles osta?" kordas Liina ja kallutas end tahapoole. „Me sinuga ostsime eelurkas valvurilita ära, et saaks sidet pidada. Nii madalaks ma teda ei pea, et teda üles osta tahaksin! Lihtsalt inimlikud, lähedased suhted võib-olla . . . Et mõistaks ja usuks! Kuigi – tee selgeks, et sa kaamel pole . . . Aga Vassili minevik? Kõik tema päevad on puhtad. Kapten-kommunist. Punane intelligent. Kodusõda. Siis õppis ja nälgis. Nüüd palju aastaid ühel ja samal laeval. Kolmandast tüürimehest hakkas peale . . ."

„Ei maksa karta."

„Kus sa elad, Anna?"

„Kui mõned ka areteeriti, ju nad süüdi on. Kes õige mees, lastakse vabaks."

„Oh, Anna!" heitis Liina käega. „Isegi pool sõna võib tappa! Oleneb, kes ütles ja kus kohas."

„Oota ära, Liina. Tõe eest saab võidelda, kui keegi seda kummutama kipub."

„Välikohtus oli ilus olla," naeris Liina närviliselt. „Siinpool lauda seisime meie, sealpool istusid viis triksis mundrimeest. Nüüd kobad mingis pimedas labürindis, võimatu orienteeruda, kuspool põhi, kuspool lõuna, kus nurga taga vaenlased, kus omad. Eksled kuidagi, hüüad abi, kutsud seltsimehi. Tummad inimesed, pilk maas, voorivad sulle vastu. Ei tea, kelle küünarnukk on hoobiks seatud, kelle oma toeks."

Liina puudutas mu käsivart ning vaatas mulle pilkavalt otsa.

„Oled heitunud areteerimise kõmujuttudest," ütlesin talle tõredalt.

Järgmisel päeval tormas Liina uuesti meile.

„Mis sa vedeled voodis, kas oled haige?" küsis otsekui ärgates.

Liinal polnud püsi. Tiirutas laua ümber, kindadki kätte ununenud. Ootas Kristjani arvamust. Vaikisin, ei saanud ma ju edasi anda Kristjani sõnu:

„Miks Liina küll Vassilis nii kindel on? Ta tunneb toda kaptenit vaevalt kaks aastat. Mees, kes oma naise maha jättis, noorema ja ilusama juurde jooksis – see jätab kerglase mulje. Hiljuti, kuulsin, tabati üks seni usaldusväärne meremees – uuriti välja, et kauaaegne inglise spioon!"

Seda Liinale öelda? Muidugi, Kristjani puine suhtumine armuasjadesse polnud talle uudiseks, ent Liinal puudus momendil huumorimeel ja võime midagi kriitiliselt hinnata.

„Ära närveeri, Liina, ootame ära. Pole midagi juhtunud! Pealegi oleme kõik siinsamas, su kõrval, sa ei eksle sugugi labürindis. Usume neid, kes siinpool lauda. Nagu vanastigi."

Liina lahkus pettunult.

Kas rääkida täna Kristjanile, et Liinat kohtasin, et temaga Harjumäel vihmasajus istusime?

Umbusk on nakkushaigus, kahtlused kuri tõbi. Ei tahaks salatseda, aga ju meie vahel Kristjaniga on asju, mida pole mõistlik meenutada.

Kas Kalganov tõepoolest rääkis toda tervisehoidmise juttu, mis kummaline tundub? Kommunistid ei pea üldiselt miskiks füüsilisi puudusi, tõbesid, pealegi kunagisi, tahe ja veendumus teeb vastupidavaks ning tugevaks, millest siis Kalganovi õrnameelne hoolitsus?

Kas nende ümber soputati, kes viisaastakute löökehitustele sõitsid? Kas küsiti, et pead sa poris ja pakases vastu, kas jätkub sul jõudu? Oh ei, kodumaa vajab sind, see oli peamine. Kristjan istus soojas kabinetis, ja äkki – see kentsakas hoolitsus! Loomulikult ettekääne, Kalganov kas tahtis meid säästa või eemaldada, et väenlaste otsimise õhinast nakatatud tegelased ei saaks väärtuslikele inimestele näpuga näidata . . .

Hirmus mõte!

Kas tõesti usun, et Kristjan rääkis Liina Vassilist, kes inglase Edwardiga viskit jõi? Kõike välismaist peetakse kahtlaseks, seal nagu polekski ausaid inimesi, ja Kristjan võis naiivses püüdlikkuses seda minult kuuldud fakti nimetada.

Umbusk on nakkushaigus, kahtlused kuri tõbi.

Vedruga uks paugatab selja taga. Vihmavarju terav ots täksib paraadtrepi kiviastmeid. Koridori puupõrandal metall ei lärma, teravik vajub kulunud laudadesse veidi sisse.

Hämaruses harjuvad mu silmad hirmus aeglaselt. Pean seisatama, et teisele korrusele viiva puutrepi esimest astet tabada. Koridori läppunud pimeduses kuuleb selgesti veepahinat. Sirmi ots kopsab viimaks astme raudkandi pihta ning sõrmed leiavad käsipuu. Kui pehme ja sile on paljudest kätest ihutud puu! Peopesa libiseb lahedasti ülespoole, kuni jalad kakskümmend kolm naksuvat astet ära loevad. Alati siit trepist niimoodi poolpimesi tõustes tunnen end rahulikuna ja vanana. Silmad, mis kuidagi ei kohane, sunnivad mind mähkuma mingisse aegluseuttu. Kui valgust ei taju, ei saa mõtelda, jääb ainult jalgade liikumine. Niisugune ongi minu ettekujutuses vanadus. Otsid käele pidet, kobad jalale pinda – muuks nagu ei jätku jõudu ega keskendumisvõimet.

See neetud uurija, kes mulle lambi silma suunas! Nii ammu, ja just nagu eile.

Seda võis arvata. Keegi naistest pani veeämbri kraani alla ja unustas. Keeran vee kinni ja tõstan ämbri maha. Hea, kui jälle näed ja oled võimeline kiireteks liigutusteks.

Kristjan avab ukse, kui võtit lukuauku topin. Tal isegi söök valmis ja laud kaetud. Ilus lugu – kodune naine laaberdab ringi, elementaarseid perekondlikke kohustusi unustades.

Kristjanil tundub hea tuju olevat. Tõstab viinapudeli ja klaasid lauale. Võtame napsi söögi alla.

„Noh, Anna?" küsib ta.

„Vaatasin linnas ringi."

Ega teda praegu minu käigud huvita, tal endal himu rääkida.

Naeratan talle ja noogutan. Sean end mugavamalt istuma, viskan kardinavahest pilgu tänavale, kus lompe trummeldab järjekordne vihmasabin. Õdus kodurahu. Jäägu see Liina . . .

„Eile täitis üks mees ankeedi, tahtsime teda võtta poolmeistri kohale. Loen ja imestan – ta võidelnud Narva Kütipolgus, kodanlaste poolt tagakiusatud, koguni vanglas istunud. Vabastatud üldise amnestia alusel kolmekümne kaheksandal aastal. Paistis tõsise olemisega teine, ennegi taolise koha peal töötanud. Arvasin, et saame ühe asjatundliku inimese juurde. Korraga vaatan ta kätt – tal rohelise kiviga kuldsõrmus sõrmes! Ütle nüüd! Mõtlen, et ikka imelik tööline küll, ning jätsin vormistamise katki. Palusin täna lõuna eel uuesti tulla. Hommikul uurisin arhiivist järele, pole sellenimeline vanglas istunud. Nüüd võetakse mees valeandmete esitamise eest vastutusele. Küll ta tegelik minevik lahti harutatakse!"

„Kas arhiivid on nii täiuslikud, et võib usaldada?"

„Eks see annab veel uurida. Arhiivitöötajaid võib igatahes rohkem arvestada kui tänavalt sisseastunud inimest."

Kristjan võtab veel pitsikese, nõjatub viini tooli pruuniks võõbatud leenile ja mõnuleb.

„Komissar kiitis, ütles, et ainult valvsad ja läbiproovitud kommunistid võivadki kaadritööl olla. Ikka hea, kui tunned, et oled tähelepanelik, pole tõntsiks jäänud."

Aga Kalganov? Vassili? Liina virilad vihjed? Teab äkki Liina Kristjanist rohkem kui mina?

Üürike oled sa, õnnis kodurahu.

Nihutan viinaklaasi laual edasi ja tagasi. Kristjan arvab, et teda kuulan. Tegelikult jõuavad minuni mingid lausekatkendid. Telgede arv, mis töökorda seati, tootmispind, ankeedid.

Sukeldun taas mälestustesse ja näen rõõmsat Liinat.

See oli kolmekümne seitsmenda maikuus. Kuum ilm püsis mitmendat päeva, kangesti himustasin Peterhofi mere äärde sõita. Aga töö tahtis lõpetamist, parajasti tõlkisin Serafimovitšit.

Liina tuli ülemeelikuna, tantsusammul, ajas mul paberid segamini ja nõudis midagi joodavat. Tõin massandra, Liina tühjendas klaasi ühekorraga ja prantsatas toolile.

„Tead," hõiskas ta, „enam pole Mironovi poolt midagi karta!"

„Noh, näed, tegid ilmaaegu paanikat."

„Hea sõna võidab võõra väe," naeris Liina. „Vassili pistis ühel õhtul konjaki taskusse ja läks tema poole. Parajasti järgmisel päeval pärast Mironovi sünnipäeva. Juhtus sobiv ettekääne. Mironov võttis ta alguses jahedalt vastu, palus siiski tahapoole. Näinud pudelit, läks teed keetma. Vassili õppis ikkagi Mironoviga koos,

noorpõlvetuttavad, sõpradeks küll pole neid kunagi nimetada saanud, nii et see visiit ei tohtinud imelikuna paista.

Mironov tuli teekannuga ning nad istusid vastamisi laua taha. Hakatuses käinud jutt üldisi radu, siis veerenud viimase sõidu peale. Vassili tuletanud sooja sõnaga meelde Hispaania naistööliste poolt korraldatud vastuvõttu Alicante tubakavabrikus. Mironov kinnitanud takka, et Nõukogude meremeeste rahvusvaheline autoriteet püsib teadagi kõrgel järjel. Nüüd keeranud Vassili jutujärje Edwardi peale ning jutustanud põhjalikult viimasest koosistumisest Hullis."

Liina ringutas, isegi ta sõnnilik otsmik tundus korraga kumer ja pehme.

„Vassili on kindel," jätkas Liina, „et Mironov teda enam ei kahtlusta. Vassili sai hingerahu tagasi, taevale tänu! Mironov küsinud ka muu hulgas, et kuidas naisega läbisaamine on. Eks ta vist ole kuulnud üht-teist. Vassili vastanud, et suurepärane, mõistatagu Mironov ise, keda Vassili just mõtleb, kas toda eelmist või mind."

Liina naeris õnnelikuna.

„Nüüd sõidame Vassiliga Jaltasse. Talle anti puhkust, laev läheb remonti. Vassili võttis sanatooriumituusiku, mina leian endale kusagil lähedal toa, palju meil poisiga tarvis. Enamiku ajast logeleme mere ääres või tiirutame mägedes ringi. Vassili muud ei räägigi, kui et varsti jalutame Jalta Küpresside alleel, tingimata kuuvalgel kaelakuti nagu noored armastajad kunagi."

Liina rõkatas jällegi närvipingest vabanenud inimese laia naeru.

Soovisin Liinale head reisi.

„Mis sa sellest arvad?" jõuab kusagilt kaugelt minuni Kristjani küsimus.

„Millest?" pobisen nagu ärgates.

„Oled sa ka ikka!" imestab Kristjan. „Ma räägin pika jutu maha, et Arnoldi naine käis siin maad kuulamas, kas saaks meie vabrikusse tööle tulla."

„Miks mitte?"

„Ma mõtlen ka. Las tuleb. Näiteks kangruõpilaseks. Ankeet peaks tal puhas olema."

„Ankeet, ankeet," kordan tõredalt. „Mis tal saakski olla? Nooruke, lapsi kasvatanud, pole kusagil jõudnud liikuda ega millestki osa võtta."

„Kunagi ei või teada," tõrjub Kristjan.

Kohe ütlen, et nägin Liinat, kohe küsin otse – kas ta nimetas kusagil Vassili Inglismaa-suhteid!

Hoiatas Kristjanit vaist?

Ta võttis varnas rippuva kuue taskust ajalehed ja kõmpis taga-

tuppa pikutama. Jäägu kõik jutud sinnapaika, lehelugemine on talle püha tund.

Mul vaja nõud pesta. Liigun laua ja pliidi vahel.

„Kas näed, mis Chamberlain ütles!" kostab kööki Kristjani hääl.

„Coventry tehti maatasa," pomisen.

„Vägevasti ütles too vihmavarjuga inglane, ainult et ära suri."

Lükkan taldrikud kolinaga kapiriiulile ja võtan nurgast Juuli antud musta vihmavarju, millele paras loik alla nirisenud.

Ehk saab tuju paremaks sundida?

Teen sirmi lahti ja kõnnin selle all tagatuppa, samm mõõdetult väärikas ja kange. Köhatan ning ütlen:

„Ma loodan elada ajani, kus Hitler on hävitatud."

„Nagu Jandi-Jaan," muigab Kristjan.

„Kus Jandi-Jaan võiks olla?" küsin valusa uudishimuga ning lasen sirmi lonti.

„Kes nende lakkekrantside teid ja tegemisi teab," vastab Kristjan ükskõikselt ning keerab krabinal lehte.

Jandi-Jaan, kes nuuskas alati võimatult käkrus taskurätikutesse.

Mingid lollid pisiasjad jäävad mõne puhul nii täpselt meelde.

Kuidagi kaugeks vajuvad nii Chamberlain kui Hitler, isegi purukspommitatud London või laastatud Coventry. Nendega ei seo mingid oma meeltega tajutud detailid. Selle poolest on mehed naistest jõulisemad – nemad sünteesivad, kui õrnem sugu kõike, vastupidi, kildudeks tükeldab. Need Inglise linnad, need kauged nägemata linnad – aga koridorist kostab kellegi töölt tulnu köhatus, kellegi jooksusammud trepil, veesolin kraani juurest, naiste vada, kes koja peal ilmtingimata hoiavad jutu peatse lõppemise märgiks kätt ukselingil.

Korjad laudlinalt leivapuru, tunned kõhutäie rammestavat raskust ja lõpuks hajub kõik eemale. Näed leivapuru ning tunned kõhutäit. Akna taga pladiseb üksluine vihm, see soodustab seedimist.

Ha-haa, Kristjanil langes leht käest. Ta nohiseb magada.

Jumalaga, maailmavalu! Inimene vajab lõtvumist.

Heidan õige Kristjani kõrvale. Pärast otsustan, kas rääkida talle, et nägin Liinat, või mitte.

Läbi poolavatud laugude näen laes heledat kolmnurka. Päris kaua sai põõnatud. Kristjan hingab sügavalt ja rahulikult. Kardan end liigutada, et teda mitte äratada. Õieti polegi kiiret. Seina taga kolistatakse lauanõudega, kusagilt altpoolt kostab summutatud viiulimängu.

Minu oma kodu. Kristjan lamab siinsamas kõrval. Laual helendavad paberilehed ning avatud raamat.

Kumava klaasruudu ees seisab tühi vaas nagu jämedapuusaline naine.

Ainuke, mida väga igatsen, on suvi.

Mis mulle pähe lõi, kui tahtsin osta musti paberroose?

Vaatan taas lakke, kus aknaaluse laterna valgusekolmnurk kergelt ootsub.

Kolmnurkne päike eelurka õuel.

Liina, Liina. Ei saa sinust mõtteid eemal hoida. Miks mul see kurjategija vaevus? Kas ka minust sai kahtlustamiste ahela jäik lüli? Liina mind, mina Kristjanit, rääkimata Mironovist ja Vassilist, Kristjan omakorda sõrmusega meest – üks lõputu jada.

Niisiis olen jäik lüli, kes kahest otsast kõver.

Olgu. Ammutan mälestustekaevu põhjast, kuhu valgus haruharva ulatub.

Ta tuli Leningradis viimast korda minu juurde. Ma polnud ikka veel Peterhofi sõita jõudnud.

Liina seisis ukseraamistuses, poiss süles. Alumine huul võbises, silmaalused sinised kui Veera Holodnajal tummfilmides.

„Liina! Mis on? Tule sisse!"

Aimasin halba.

Ruttasin vastu, võtsin talt lapse. Panin poisi voodisse, kus too silmapilk uinus. Liina komberdas laua juurde, vajus nagu kott toolile, toetas lõua peopesadele ning jäi mulle üksisilmi otsa vaatama.

Mõni oskab kerge lobisemisega kõik sujuvaks seada. Et mul need sõnad nii raskelt tulevad!

Liina pilgu võõras virve muutus ängistavaks. Tõusin, võtsin pudeli, valasin klaasid täis. Liina ei puudutanud veini.

„Räägi ometi, Liina," palusin teda.

Liina ohkas ja sosistas:

„Me olime Jaltas."

See kõlas, otsekui öelnuks ta, et käis matustel.

Jätsin ta esiotsa rahule, tõin söögipoolist. Liina hakkas vastu tahtmist mäluma ja limpsis klaasist vahele.

„Mis juhtus, Liina?" julgesin küsida, kui ta alaline õhetus taastus.

„Viis päeva tagasi pisteti Vassilile telegramm pihku. Karm käsk lõpetada puhkus ja sõita Leningradi. Ülejärgmise päeva õhtul lubas ta helistada. Ootasin öö läbi perenaise toas kõnet, ei midagi. Hommikul pakkisin hilbud kokku, võtsin poisi ja sõitsin Simferoopolisse rongi peale. Kodus polnud sedelitki laual. Kihutasin sada-

masse. Suure vaevaga sain ennast sadamakapteni jutule sokutada. Noh, totter olukord. Seletasin, et olen Vassili hea tuttav ning Vassili lubas mulle raha laenata, aga kuhu see mees kadus, mitte ei leia. Loll ettekääne, muidugi. Sadamaülemus piidles mind üksisilmi. Mu ärevust polnud kunst märgata. Kui poisi sülle võtsin ja näoga tema poole keerasin, taipas ta vististi. Vassili Sergejevitš on areteeritud, ütles ta. Samas tõusis toolilt üles. Ka mina ajasin end püsti, olin jahmunud. Jalad ei tahtnud kanda, nagu vatist. Sadamakapten võttis mul õlgade ümbert kinni, talutas sekretariaati ja korraldas, et andke auto, sel inimesel hakkas halb. Viige ta koju. Ma sõitsin siia."

„Liinakene, kullakene, rahune! Kole arusaamatus! Kannata natuke, kohe selgitatakse välja ja Vassili tuleb tagasi. Ootame ära."

Mis oskasin veel öelda? Koos Liinaga pisaraid valada? Muret ei saa päriselt üle võtta. Kuhugi minna? Järele pärida? Vaadatakse sulle otsa – võib-olla kaassüüdlane? Ega ometi? . . . Kas Kristjani kahtlused pidasid paika? Vassili – ja riigivaenlane?

Liina hakkas kistult naerma ja võõras virvendus ta silmis kasvas üheselt sihitud põlguseks.

„Rahune ometi!"

Liina jäi vait. Mõõtis mind silmi kissitades, tõmbas lõua tagasi, ajas sõnniotsmiku ette ja sosistas:

„Kanad oleme, kanad! Rahune!" osatas ta. „Ootame ära!" ironiseeris Liina. „Kus on paljulubatud küünarnukk? Kes sa õieti oled? Mis kuradi pärast ma sind tookord kaitsesin? Mind heideti sinu pärast parteist välja! Ja kes sinu Kristjan õieti on? Millega ta ülepea tegeleb? Ehk istub ka kusagil punase kalevi taga ning jaotab ilmeksimatult inimesi puhasteks ja roojasteks!"

„Sa oled hull, Liina!" Mu käsi tõusis, tahtsin teda lüüa, et ta meelemõistusele tuleks. Aga paraku pole ma kunagi lüüa suutnud. Võib-olla pidas ta mu käe allavajumist ärkava süütunde märgiks?

Karjumine äratas lapse. Hirmunud poisike tuli vaiksena laua juurde, mille kohale kummardunult me seisime, ja vaatas unesegaselt kord Liinat, kord mind.

Tomp tõusis kurku. Tuli meelde, kuidas Liinaga ühes kongis istudes teineteisele vandusime, et jääme igavesteks sõpradeks, et meie lapsedki peavad olema üksteisele ustavad.

„Ma tean, sa armastad Vassilit," püüdsin võimalikult rahulikult öelda, et teda kaine arutamise ringi tõmmata. „Aga kas sinagi tead temast kõike?"

Liina uudistas mind tummana, ta kulmud kerkisid kõrgele.

Asjatult, asjatult kordasin Kristjani kahtlusi Liinale.

„Parteilased pole väiklaselt kättemaksuhimulised," püüdsin ennast kindlustada. „Mis tehakse, tehakse proletariaadi diktatuuri huvides."

Veel banaalsemalt sõlmitud sõnu oleks raske välja mõelda.

Tundsin momentaanselt, otse füüsiliselt Liina kasvavat vihkamist, teadsin, et ta läheb, et ma ei näe teda rohkem.

Nii ka oli. Liina kahmas lapse kaenlasse ja virutas võimsa prõmmuga ukse enda järel kinni.

Jooksin talle trepikotta järele. Petrooleumiving lõi leitsakuna vastu. Hakkasin hingeldama. Üle käsipuu alla vaadates nägin Liina valget pluusi vilksatamas paraadukse lähedal. Tahtsin hüüda, aga kurgust ei tulnud peale kahina mingit häält.

Sellest ajast peale tunnen end Liina võlglasena. Kord lasub süütunne mälestustekaevu alumistes kihtides ühes viimase kõnelusega Leningradis. Kord kerkib pinnale nagu täna, kui Liinat kohtasin. Öösiti ärgates on sel jäätüki kriipivad servad, teinekord lihtsalt nagu heitvesi, mis saastasena ammu aia taha paisatud.

Nüüd vist peab Liina Mironovit põhisüüdlaseks. Miks nimetas ta, tõsi küll raevupurskes, Kristjanit? Kui sõlmed lahti harutatud, mis sundis teda täna nii tõrksaks? Mis tal veel teadmata? Mis mul veel teadmata?

Kristjan kinnitas, et on hea, kui oled tähelepanelik, pole töntsiks jäänud . . .

Tähelepanelik? Kas sellesse mõistesse ei mahu peale valvsuse ka alusetu oletus, millele juhuslikud pisiasjad võivad toitu anda? Tõde ei pruugi see sugugi olla.

Kas minagi praegu ei kujutle Kristjanile pattu kaela?

Kui laes õõtsuv valgusekolmnurk riivab servaga lambirosetti, on Kristjani käed Vassili loosse segatud. Muidugi kogemata, tahtmatult.

Jõudis . . .

Hullumeelsus! Lapsikus! Nägu patja! Mitte mõtelda!

„Mis sa mõtled, Anna?"

Kristjan ärkas ja embab mind parema käega.

„Ei midagi. Magasin," vastan loiult.

Jäägu pealegi Liina nimetamine teiseks korraks.

Kahtlused võivad tappa inimese, rahutusemürki ei saa kuidagi verest välja.

„Kas pole me sinuga õnnelikud, Anna? Jõudsime tagasi pärast nii pikka eemalolekut. Õieti on nüüd see kõik kauge minevik, et vanglas istusime, et meid surma mõisteti, ja . . ." Kristjan viivitab, enne kui lisab: „. . . ja muud lood samuti. Magades tundsin mingit

rahulikku kergust. Need vaenlased, kes võiksid noorele vabariigile kahju teha, kaovad aja jooksul. Kõik laabub."

„Jah, Kristjan," kostan rõõmuta.

Vaatan lakke ja näen, kuidas õõtsuv valgusekolmnurk mitmendat korda lambirosetti riivab.

„Ainult et kes on vaenlased, kes omad?"

Kristjan peab minu sõnu naljaks.

„Siin Eestis tunneb neid lihtsalt ära. Rahvas väike, igaühe minevik peopesal."

„Inimesed muutuvad. Võib eksida."

„Ei eksi ainult jumalad," naerab Kristjan ja jätkab: „Tikapera pagendus polnud ka teab mis õilis vahejuhtum, aga saab seda südamesse võtta? Klassivõitluse keerdkäikudes on nähtavasti ülepingutamine kergemeelsest liberaalsusest parem."

„Jah."

Pole jaksu vaielda.

Tähendab, Kristjan hindab nüüd tagantjärele Kalganovi soovitust kui ettekäänet, et mitteusaldatavast muulasest lahti saada?

„Kas pole me sinuga õnnelikud, Anna? Pidasime vastu, jõudsime tagasi."

Laes helendava valgusekolmnurga all seisavad mustade lookadena viini toolid, nagu suure keti lülid.

4.

„On sul veidigi parem, Ruudi?"

„Kui just ära ei kärva, saab naisevõtmise nali läbi tehtud. Sigitan hea portsu lapsi, istutan puid, ehitan maja, teen kõik, mis inimesele elus määratud."

Puudutan Ruudi jahedaid sõrmi. Püüan teise käega määritud tekilinakäänist haige pilgu eest varjata.

„Ära näe vaeva," ütleb Ruudi mu liigutust märgates, „hallis novembrikuus on punane värv kõrges hinnas."

Seda Juulit küll, ei taibanud pesu välja vahetada.

„Kas tead, Ruudi, mul pole kellestki nii kahju kui sinust. Katsu ometi korrapärasemat elu elada, tervist hoida."

„Tänan," vastab Ruudi tõsiselt.

Akna taga langeb laia lumelõrtsi. Toas läks päris hämaraks. Katuselt koliseb plekktoru pidi tünni. Õhtuks nätsub jällegi kõikjal pori.

Ka Kristjan kurdab viimastel päevadel kehva enesetunnet. Et ta

juurde ei külmetaks. Et vana haigus kummitama ei tuleks. Seda aastaid kardetud. Kalganovi jutu puhul tundus, et äkki varitsebki . . .

Pärast Ruudi kopsuverejooksu ei mõtlegi muule kui tõbedele, kõik paistab süngetes värvides. Üleeile öösel, kui ähmis Juuli meile jooksis, oli Ruudiga päris kehvasti. Tuba kuumaks köetud, Ruudi näost punane, silmalaud paistes. Veri. Lükkasin aknad lahti, kamandasin Juulit tooma rätikuid, kastsin need kraani all märjaks, panin Ruudile rinna peale külmad kompressid.

Olen kahel korral näinud tiisikusse surijaid, siis ei teadnud, et külm avitab. Mõlemal puhul vanglas, seal lõdiseti niigi. Püüdsime ikka haigeid olemasolevate hilpudega katta, sooja pakkuda, soojaga leevendada. Pakkusime seda, millest ise ränka puudust tundsime. Meie, veel kahekümnesed, terved, saime külmajudinatest kuidagiviisi jagu. Surusime end küljega üksteise vastu ja detsembrikuu pimeduses rääkisime suure lootusega jaanuarikuust, kus päevad pikenevad, näeme jälle sinist taevast ning loojangus roosatavaid pilvi.

Jaanuarikuu pakaste ajal, mil kongi välisseinal turritasid härmanõelad, unistasime veebruarist, õndsast ajast – aknamulgust paistab teinekord ülemisele narile veidi päikest. Veebruaris rõõmustasime, et see kuu teistest lühem, peagi saabub märts ja katuseräästast ripuvad trellide ette sillerdav-selged purikad. Sooja suveni ei jäägi palju aega . . .

Tiisikusse surijad! Puna tulvab näkku – kuidas võisin niiviisi Ruudist mõelda! Juuli need sõnad mulle pähe torkas. Tol verejooksu ööl soigus ta trepist laskudes mulle kuklasse.

„Ruudi hakkab minema! Minu poeg on suremas!"

Vanaks jäänud. Jõud otsas. Mees suri, majad võeti, poeg haige – pole kerge.

„Kas tead, Ruudi, mulle meenus üks imelik legend."

Ruudi üllatub, pöörab pead ja vaatab mulle uudishimulikult otsa.

„Legend, siis legend," nõustub ta. „Haige peab sööma seda, mis talle tuuakse, haige peab kuulama seda, mis talle räägitakse."

„Mäenõlval hiidmändide all passis kord kütt luike. Mehel polnud nälga varuks, et linnu liha himustada, ta voodit katsid udusulgedest tekid ja padjad, ka linnu sulgi polnud tal tarvis. Teda vaevas kuulsusejanu. Orus ei uskunud ammust-ilma keegi ta jahimehejutte, aga kütt tahtis, et teda kuulataks, käsi imestusest kokku löödaks ning põlevi silmi iga ta sõna oodataks.

Kütil vedas. Puukroonide kohale ilmus suur luik – eriline, mustad kolmnurgad tiibadel.

Kõlas pauk. Lind karjatas inimese moodi ning sööstis kõrgemale. Kütt teadis, et luik peab järgmisel hetkel maha prantsatama. Mees juba kujutles end kuulajate sööris laiutamas, pikakaelaline lind asitõendina jalge ees."

„Mis pagana muinasjutt?"

„Luik kukkus, kuid kütt ei leidnud teda. Järsakud, mägioja ning pronksi värvi tüvedega männid kitsendasid väljavaadet.

Ka koer ei nuuskinud välja.

Ent järgmisel, ülejärgmisel, veel sajal aastal nähti neis paikades sedasama imetlusväärset luike, mustad kolmnurgad tiibadel.

Sellest ajast peale uskusid inimesed orus, et mägede männimetsa õhk parandab kõik rängad rinnahaavad. Kütt ju nägi, kuidas luigest veri purskus."

„Kõik?"

„Mitte päriselt."

„Lõpu jutustan mina ise. Siis tehti nõukogude võim, mägedesse mändide vahele ehitati sanatoorium, ja kõik punased tiisikerid said seal terveks."

„Väga läbinägelik! Just täpselt niimoodi see lugu lõpeb!" lõõbin Ruudiga kaasa.

Aknast vajub sisse pimedus. Veetoru soristab ägedamalt, märjast lumest sai vihm.

Üle hoovi eesmaja akendes süttivad üksteise järel tuled. Alumistele ruudupooltele nihutatakse pesuriidest poolkardinad katteks, et võõra pilk köögilaudade taha õhtustama kogunenud perekondi ei häiriks. Talvine õhtu on perekonnale kõige õdusam aeg. Päevatööst väsinud käed lauavakstul, kitsa köögi rammestav soojus, pliidiraual soojavee trummel sahisemas. Aurayad kartulid muljutakse taldrikul kahvliga peeneks, praetud sealihatükid panniga keset lauda, kausis sibulakaste – võib süüa mõnuga ja kiirustamata. Suusoojaks arutatakse turuhindu, kaalutakse, kas lastele vaja uusi kingi või mitte, ning kuidas seal kauges Euroopas õieti selle sõja ja pommitamisega on. Leivakääru küljest murtakse aegamööda parajaid tükke, mis kahvli otsa torgatakse ja pannil rasva sisse kastetakse. Pliidi tuleresti piludest vilgub jalgadele kuuma valgust, keema hakanud vesi logistab trumli kaant – kohe saab moosiga teed.

„Mis te siin pimedas niimoodi?"

Juuli ilmus uksele. Ta läheb akna poole, et kardinat ette tõmmata.

„Lase olla," peatab teda Ruudi.

„Kuidas tahad," jääb Juuli paigale.

Kandilist hommikumantlis kogu kroonivad kuklakrunnist vallapääsnud juuksesalgud, mis eesmaja akende helenduses mustade okastena harali.

„Näh, voorimehe naisel klaasid udused, nühib vist korteris pesu pesta. Tema vanamehe aluspüksid peavad kõige puhtamad olema! Pesuköögi trapp ei tõmba alla, ammust-ilma umbe aetud. Kõik lastakse hukka minna!"

„Las läheb! Mis enam muretseda?" lohutab Ruudi.

„Kui majad tagasi saan, tuleb remondiga hirmsat vaeva näha."

„Kui käes olid, ei muretsenud sa eriti. Seesama trapp seisis ennegi ühtelugu umbes," pilkab Ruudi.

„Kadunud noorus, maetud inimesed ja võetud majad on kõik ühteviisi kallid," kostab Juuli nukralt.

„Ega sa ometi tipsutanud pole?" imestab Ruudi.

„Ma punaste võimust purjus," vaimutseb Juuli ning eemaldub raskel sammul ukse suunas, otsekui peljates kokkupõrget.

„Uus võim teeb isegi rahvarõhujatest uued inimesed," irvitab Ruudi, kui Juuli sammud köögist kostavad. „Vanamutt pole tükk aega pummeldanud."

Ruudi kobab parema käega madratsi alt. Alles siis, kui ta sõrmede vahel süttib tikk, näen muljutud suitsupakki, millest ta paberossi huulte vahele raputab.

„Jäta, Ruudi," palun teda.

Ruudi tõmbab sügava sõõmu. Suitsuotsa kumas näen ta habemetüükas põski. Tubakalõhn levib üle tuulutatud toa.

„Mis mul kaotada on? Sugulaste närve püüdsin säästa ja peitsin selle kraami madratsi alla, egas minu süü ole, et sa nii kauaks jäid ja minu ainsama patu tunnistajaks said."

Paari sõõmu järel hakkab Ruudi köhima. Lükkan kiiresti akna lahti, võtan ta käest paberossi ja litsun selle tuhatoosi lapikuks. Ruudi hingab sügavasti värsket õhku, sülitab topsi ning rahuneb.

„Ei maksa oma tervist ohustada," soovitab ta mulle.

„Ära nori, Ruudi," käratan talle.

Näen, kuidas Ruudi tekki kõrgemale nihutab. Sulen akna.

„Ruudi," alustan ettevaatlikult.

„Lase tulla," julgustab ta, „ega ma kogu aeg hammusta."

„Ruudi, sa peaksid sanatooriumi sõitma, mägedesse."

„Ha-ha-haa," naerab ta häält moonutades.

„Miks sa puikled?"

„Kellel mind vaja? Ja tead – ilus on surra, kui oled veel noor, su ümber sõprade pillikoor . . ."

„Ära lorise."

„Ma kuulun kurnajate klassi," kuulutab Ruudi poseerides. „Kõik need aastad olen töörahva turjal logelnud. Täisvärk vereimeja!

Ja sina arvad, et võetakse lahkel käel punaste sanatooriumi, sinna mägedesse, kus enneolematu luik terveks sai. Meie pitsitasime punaseid tiisikere vanglamüüride vahel, miks peaksid nüüd punased minusuguseid poputama? Või olete kõikeandestavad kristused?"

„Ruudi, kõige üle ei tohi irvitada. Meie kongist suri üks nurgeline aguliplika tuberkuloosi. Viibisin ta juures. Ta viimased sõnad, enne kui . . . Anna, kuidas on mehel olla, küsis ta."

„Tihti tuleb meelde," hakkab Ruudi pärast vaikuseminutit esimesena rääkima, „kuidas sa mind lapsena ravisid, Greiffenhageni haigla vahet vedasid. Nähtavasti tänu sinule elangi siiamaani." Ruudi häälde ilmuvad hellad noodid. „Kui jaksaksin tõusta, kummardaksin teie ees sügavasti, madaam."

Samas häbenema hakates kiirustab Ruudi jätkama:

„Võib-olla nägid ilmaasjata vaeva. Mis muret, kui kõrvad pea all."

Sisimas meeletult hirmunud, püüab Ruudi tihtilugu ennast ja teisi käristada.

„Mehed, isegi kui nad surevad, käituvad mehe moodi."

„Oled siiski maru eit," hakkab Ruudi naerma.

„Tänan südamest," naeran kaasa.

„Mis te lõkerdate?" küsib Juuli ukse vahelt.

„Anna soovitas naerdes kõngeda, ja ma harjutan!"

Juuli hakkab pahaselt nohisema ja taandub kööki.

„Lapsena hoolitsesid sa lausa liigutavalt minu eest," meenutab Ruudi. „Mida sa kõike mulle sisse ei söötnud! Siis, kui mamma kartis, et Arnold nakatub, ja mind sinu juurde pagendati. Ei peetud mind enam eluloomaks."

„Jah, terve aasta. Olin rikas preili ja võisin priisata."

„Sa kandsid soobliservaga tumelillat jakki ja linnusulgedest kübarat. Vaatasin su poole alt üles ja tõotasin endale, et kosin just samasuguse võluva naise."

„Nali ikka, kui Peterburi kaupmehest onu suguseltsile ninanipsu tegi ja mind pärijaks määras. Testamendis põhjendas, et kõik sugulased, keda ta näinud, on talle vastumeelsed, sellepärast jääb varandus Annale, kellest ta mõhkugi ei tea. Eriti turtsus Juuli, temal kui vanemal pidi olema eesõigus, pealegi ulatusid tal parajasti näpud põhja, sest maja neelas tallelepandud rublad."

„Arvati, ega Ruudist asja ei saa, läheb aia taha. Aga sina ravisid mind terveks. Selleks korraks. Pärast unustati mu tõbi ära. Nii hakati mu haiguse pikkust mõõtma hoopis hilisemast ajast, kui uuesti välja lõi. Mis teha, vägisi moonutavad mu isiklikku ajalugu!"

„Suure krundiga hurtsikut ostes pidasin vägevaid plaane. Tüütasin chitusmeistreid ja lasksin veel uhkema maja paberile sehkendada kui see, mis Juuli püsti ajas. Tahtsin üle trumbata!"

„Ei teadnudki," muigab Ruudi.

„Isegi ei usu enam hästi," naeran lõbusana.

„Pistsime maasikaid ja jõime vahuviina. Olid kõige elegantsem ja ülemeelikum tädi, keda eales nähtud. Lausa armusin sinusse. Luukarnits nagu olin, pea nulliga paljaks põetud. Pikki püksegi ei antud veel jalga!"

„Koos kartsime rotte, kes öösiti põranda all ja lae peal müttasid!"

„Hommikuti tõustes siunasid majaloksu, et kukkusid ostuga sisse."

„Elasime sinuga uhkesti, Ruudi."

„Arvasin salamisi, et mu õnnis vanaema pole sinu puhul patust puhas, et lõi mõne paruniga üleaisa. Sest kui mamma laskis prügikasti tühjendada, ajas ta sõnnikuhargiga laialijooksvaid rotte taga ja põrmugi ei kartnud. Mitte nagu sina."

„Eks ta ikka minust hakkajam olnud."

„Sestpeale, kui kosusin päris turruks poisiks, hakkasid sa õhtuti kaduma. Kord ei ilmunud kolmel päeval. Mammale ei läinud ma ütlema, ei tahtnud, et ta mind koju kamandab. Nendel õhtutel virutasin puhvetist kirsiliköori, jäin purjusena nagu kott magama ega kuulnud rottide öist transvaali."

„Jah, jätsin sind kolmeks päevaks omapead."

„Tulid koos ühe noormehega. Anton, või kuidas? Armukadetsesin nagu Mirjam praegu, kes minu kallikesi ei salli."

„Jah."

„Anton elas sinu juures paar päeva, kui ma ei eksi."

Vihmaveetorudes koliseb ja koliseb vesi.

„Ulata mulle suitsud, Anna."

Sirutan Ruudile öölaualt muljutud paki ja koban tikkude järele. Viivitades tõmban tule üles.

„Sa nutad?" sosistab Ruudi imestunult.

Lähen akna juurde, pööran end seljaga ning pühin pisarad ära.

„Ei tasu nooruserumaluste pärast vesistada."

„Ole parem vait."

„Jah, ma olen parem vait."

Prõmmub paraaduks, keegi tuleb trepist. Kas Kristjan? Üldiselt ta väldib üle Juuli läve astumist.

Sammud lähevad üles.

„Kas mäletad õunapuud magamistoa akna all? Ainult känd on järel."

„Miks ei mäleta."

„Sellist ilusat puud pole ma kusagil rohkem näinud. Papa tõi ikka oma aia õunu, mina puukisin ennast kuldrenettidest nii täis, et papa ubinad rändasid teiste poiste taskutesse."

„Ruudi, kuidas sanatooriumiga jääb?"

„Mul oli hea sõber Erka, temale andsin ikka kõige suurema noosi. Erka sai lollisti surma. Uppus saviauku. Erka surma ei andnud ma tükk aega mammale andeks. Tema keelas mind saviaukudes ujuda. Miks ma Erkaga koos ei läinud, oleksin ta välja tirinud. Vähemalt arvasin niimoodi. Eluaeg viletsaks peetud, hakkad ise ennast poolikuks pidama."

„Noh, Ruudi?" nõuan talt vastust.

„Ma ütlesin juba."

„Siiski . . ."

„Erkal olid ilusad kaksikõed. Mitte plikad, vaid inglid. Nüüd on neist saanud kaks paksu valge ihuga prouat. Kulmud välja kitkutud ja mustad kaared silmade kohale joonistatud. Olid kui inglid."

Ruudi naerab ettevaatlikult, et mitte köhahoogu esile kutsuda.

„Kõikidest sinuaegsetest plikadest on prouad saanud."

„Kui Erka õed leeri läksid, murdsin poole mamma jasmiinipõõsast maha. Sain sõimata. Aga Erka omadel tuli leeripidu odavam, külalistel hakkas jasmiinilõhnast peavalu ja nad jõid vähe viina. Järgmisel hommikul visati oksad prügikasti ja plikad maruvihased – mina rikkunud kõik ära! Kui nad mehele läksid, saatsin kummalegi kimbu kanarbikku. Panin kirjad ligi, et nii ja naa, püüan vana viga parandada."

Ruudi naerab jällegi.

„Sa polegi nii lootusetult haige," ütlen kergendusega.

„Kahekümne neljanda aasta ülestõusu järel tegime Erkaga oma elu parima nalja. Lõime kõik Renibella uulitsa telefonipostid vihikulehti täis, kuhu kirjutasime: Maha valged verekoerad! Mammale maksis see lugu närve. Rippus Vatikeri kaelas, see aitas asja ära siluda – koolipoiste lõõp ja nii."

„Kas näed, sul on revolutsioonilisi teeneid," naeran.

„Järgmine suvi oli Erkal viimane."

„Kuidas jääb, Ruudi?"

„Käid peale nagu uni, Anna."

„Kergenda ennast paari vängema sõnaga, ma kannatan ära, mul paks nahk."

Üleannetu lapse kaval nägu peas, liigutab Ruudi huuli.

„Ei saa," ütleb siis kuuldavalt. „Häbi vanema inimese ees."

„Ükskõik, ainult võta aru pähe."

„Kas lähetus juba karmanis, et nii kindel oled?"

„Küll saame."

„Arvan, et ei maksa. Tead, mispärast? Paarkümmend aastat upitasin rääkida, ikka ei tahtnud suhteid rikkuda."

„Meie suhteid ei saa nii kergesti rikkuda," vastan Ruudile hooletult, endal mingi halb värin sees, et tõttan küsima:

„Sa nimetasid Vatikeri. Muuseas, kus ta pesitseb? Või pages mere taha?"

„Miks sa huvi tunned?" üllatub Ruudi.

„Oleks sõna juttu ajada."

„Teda pole ammu näha. Räägitakse, et metsnik, või metsavaht, või mis kurat. Kükitavat Kärus. Aga võib-olla hoopis vankris, võib-olla troskas."

„Mida sa paarkümmend aastat hammaste taga pidasid?" küsin tehtud kergusega.

„Olin kohutavalt lihtsameelne laps. Kaua ei taibanud tuhkagi."

„Ja siis?"

„Ära närveeri, ära kiirusta vaest haiget inimest," ajab Ruudi nõrdinult silmi pahupidi.

„Jah."

„Kui Kristjaniga abiellusid, hakati meie peres temast varsti halvasti rääkima. Et tuulepea, ühelgi töökohal ei püsi, aina sehkendab kahtlasi lugusid pilkelehte, kauaks niiviisi Annal päranduseraha jätkub. Et ülalpeetav mees ja nii. Mina arvasin ka, et kukkusid portsu otsa."

Ruudi jääb vait.

„See ongi rääkimata jutt?" küsin läbematuna.

„Madam, te pole kuulamiseks vormis!" sunnib Ruudi mind kannatlikkusele. Tajun ta erutatust, mis mindki nakatab.

„Noh, kas sööma ka hakatakse?" Juuli marsib tuppa, taldrik peos.

Ruudi teeb tõrjuva liigutuse, ent ennetan teda.

„Kindlasti. Sa, Ruudi, lae ennast täis, ma lähen ja panen seni Kristjanile toidu valmis."

„Olgu. Aga tule täna tingimata veel tagasi. Võib-olla mul hommikuks juba varbad külmad ja halleluuja!"

„Pole viga, paneme ööseks jalgadele sooja koti."

„Koledad inimesed," ohkab Juuli. „Surmast ei tohi rääkida. Vaata, et . . ." Juuli paneb taldriku käest ja hõõrub käisega silmi.

Kui tagasi tulen, põleb öökapil kollase kupliga lamp. Ruudil musta raamiga prillid ees ja ajaleht käes.

„Keeran lehe lahti – ja mis ma näen: Hindenburg on ära surnud!"

See on Ruudi kulunumaid nalju, millega ta mitmeid lihtsameelseid haneks tõmmanud.

Kollaste tikandroosidega veinpunased kardinad summutavad vihmakrabina aknaklaasil. Sean end soojamüüri lähedusse kõverjalgsesse tugitooli. Siit paistab ka Ruudi nägu. Märkan, et tal jume päris hea, see rahustab mind. Lükkan salli õlgadelt maha, nihutan kannad kingadest välja ja jään kannatlikult ootama.

Ruudi lükkab ajalehe kõrvale, võtab prillid ära ja jääb lakke vaatama.

„Näe, seal nurgas ripub ämblikuvõrk, ma kohe ei kannata."

Kui esikust toodud harjaga võrgu maha pühin, itsitab Ruudi vaikselt tekiserva sisse. Teen näo, et ma seda ei märka.

Mõnda aega äraootavalt istunud, käed rüpes, kuulen Ruudi käratust:

„Kuula siis!"

„Jah, aulik isand."

„Minu pärast te sisse kukkusite. Minu pärast teid kinni võeti. Minu pärast teid surma mõisteti!"

Ruudi piilub magusa sensatsioonihimuga minu poole.

Hakkan naerma.

Ruudi manab surmtõsise näo ette ja nõksatab alalõuaga ülespoole, nagu suruks hambaid kannatajana risti.

„Põhjenda. Ja üldse, mulle käivad su infantiilsed naljad mõnikord närvidele."

„See juhtus sumedal sügisõhtul," ruttab Ruudi seletama. „Me Erkaga loopisime kividega laternataldrikut. Sedasama, mis sinu praeguse korteri aknast sisse valgustab. Mööda Renibellat tulid lonkides kaks soniga meest. Jätsime pildumise igaks juhuks katki. Mehed jäid Krundi Diana maja nurga juures seisma. Läbi niiske õhu kostis selgesti nende jutt.

„Siinkandis tunneb igaüks Kingisseppa," lausus esimene.

„Messa liialdad," lõi teine käega.

„Poiss!" hüüdis esimene mulle.

Astusin lähemale.

„Poiss, kus asub Kingissepp?" küsis esimene minult, teine kuulas muiates pealt.

„Siinsamas. Näete, roheline värav. Ouel väike maja," juhatasin teenistusvalmilt.

Meeste värava taha kadudes hakkas Erka nagu hull naerma.

„Litsume varvast. Tulevad, teevad veel säru!"

„Mispärast?"

„Need on nuhid, kes Kingisseppa otsivad, sina pakud kingseppa."

„Nii ütles Erka Krundi hoovis puuriida varju peitu pugedes. Kodus räägiti parajasti, et Kristjan ei oska elada, et visati Lutherist välja, pole tööd, pilkeleht pandi ka võmmide poolt kinni, ja nüüd parandab kodus saapaid."

„Nojah, aga . . ."

„See pole veel kõik. Mina saatsin teile heast südamest kundesid, hiljem, kui teid areteeriti, taipasin, et teie majast oleks pidanud viimse kui kahtlase tegelase eemal hoidma."

„Mäletan neid mehi. Avasin kobistamise peale, nad tõesti küsisid Kingisseppa. Ei tea, kas lootsid lolli otsa kukkuda? Juhatasin nad kööki, seal vedelesid naasklid, haamrid, tikud, pigi, nahatükid. Nagu päris. Palusin neil tellimine minu kätte jätta, et meest pole parajasti kodus. Ütlesid, et toovad homme, tulid ainult maad kuulama. Kena lugu, saabaste lappimiseks vaja kah maad kuulata! Tõsi küll, pärast Saksa okupatsiooni oli nahakraami saamisega suurt tegemist.

Pingutasin end naeratama ja palusin härraseid järgmisel päeval siis tõesti tulla. Üks meestest vahtis ainiti triibulist tekki, mis tubadesse viiva ukse ees rippus. Nad läksid siiski ära. Järgmisel päeval, ja tükk aega veel hoidsin maja lageda."

„Tulid nad uuesti?"

„Imelikul kombel mitte. Aga tagatoas istusid tol õhtul inimesed, kes päevavalgust ei kannatanud. Ma poleks ilmaski tohtinud võõrastele niisama lihtsalt avada. Pärast sain kõva peapesu. Kas tahad meid vanglasse saata, karjusid nad mu peale. Üks kaitses, et ta on noor ja rumal, ja värske abielunaine . . ."

„Kas Anton?"

„Mis see peaks sinusse puutuma?" küsin, kurk kuum. „Õieti oli see mu esimene närviproov. Öö otsa ei saanud magada. Pärastpoole harjusin rahulikumaks ja julgemaks."

„Sa ei võinud aimatagi, et mina sulle nuhid kaela saatsin?"

„Loomulikult. Kas olidki nuhid?"

„Kurat, jälle läheb palavaks," pomiseb Ruudi.

Lükkan akna lahti. Punaste kardinate pilust hoovab jahedat rõskust sisse.

„Kas läheb üle?" kummardun murelikuna Ruudi kohale.

Ruudi rebib kinnisilmi käed teki vajutusest välja, lükkab parema käise tagasi, pingutab musklit ja ütleb:

„Mul ikka veel on rammu." Naeratab mingisugustele mälestustele ja küsib ootamatult: „Kus see Mirjam võiks olla?"

Korraga mõtlen: õnnelikud on need, kes oskavad unustada.

„Eks kardavad ega lase teda minu juurde," pomiseb Ruudi.

„Laps on ikkagi laps," kohman.

„Temasugused ei jää tiisikusse. Pigem minusugused tahtejõuetud tüübid."

„Oo enesepiitsutust!"

„Igaüks haletseb siiski kõige rohkem iseennast."

„Ma arvan . . ."

„Sa oleksid märksa marudam, kui sa pateetilisi vahemärkusi ei harrastaks."

Hammustan huulde.

„Kas panen akna kinni?"

Ruudi noogutab.

Vihmahääled hääbuvad.

„Ahmisid tänase õhtu jooksul triljon Kochi kepikest sisse, ehk sai mõõt täis?"

„Pole tiisikeride kuulsast tõust," vastan end tugitooli seades.

„Tea midagi, sul süda vahetevahel kole õrn ja hale," mügiseb toibunud Ruudi.

„No-noh, eluvaim hakkab tagasi tulema."

Ruudi avab silmad, mis ootamatult selged.

„Kas tead, mis on esimene märk, kui lämmatama hakkab?"

„Jah?"

„Tumelillad viinamarjakobarad kullast rombide sees trügivad peale."

„Ei saa aru . . ."

„Nii kohutavalt kaua eemal olnud, ei võigi taibata. Tumelillad kobarad, teravik ülespoole, mitte nagu nad kasvavad, vaid teravik ülespoole, pane tähele. Nägin seitse pikka aastat neid söögitoa seinal. Eesmaja korteris elades tegi mamma mulle ööseks laua ette toolidele aseme. Olin sunnitud öökimiseni vaatama lillasid kobaraid. Kes poisi pärast tuld kustutas, vooriti edasi-tagasi käia, mitte ei saanud uinuda, muudkui vahi ajaviiteks viinamarju. Nagu tõmbid tagumikud kullast raami sees," ohkab Ruudi.

„Mõlemad sõbrannad, nii mamma kui Liivansoni-proua, ostsid selle kalli tapeedi, ei mäleta, kumb kumba ahvis. Mõlemad kleepisid tapeedi valepidi seina, nad polnud ju eladeski näinud, kuidas kasvavad viinamarjad."

Ruudi muheleb ning masseerib otsmikult juukseid lükates meelekohti.

„Vahel tuleb hirm peale, et surengi, silme ees neetud kobarad, need kuldraamis moonutised! Nagu polekski elus muud kui seitse viinavilja aastat, needki paberist ja kassikullast."

Mul tõusis vist kaastundlik ilme näkku.

„Kurat võtaks, miks kusagil ei laenutata naerunaisi?" küsib Ruudi. „Mis põrgu päralt jõlguvad maailmas ainult nutunaised ringi? Ma väga vajaksin roosapekulisi lõkerdavaid plikasid, et mu mälust kustuks lilla jõledus."

„Kas papa ei teadnud öelda, kuidas tapeeti kleepida?"

„Papa ei seganud vahele. Tükk aega läks mööda, kuni härra Vatiker külla saabus. Mamma pidas teda esimeseks hommikumaa targaks, kellelt ikka kiitust oodati. Aga see hoopis ütles, et juhtus eksitus! Papa tuli parasjagu aiast, sättis praeahju uksele oma kottasid kuivama. Mamma haaras need raevutuhinas pihku ja virutas tagasikätt koridori. Keegi kiunatas – täistabamus vastu kosse. Papa sai kuulda, mis mamma temast arvab. Et mats, laseb oma naise ilma naeru alla sattuda, et ta isegi Liivansoni-moorile nihukest meest ei sooviks! Papat ei lubatud sel öö voodissegi, konutas teine värkstoas. Mäletan, käisin enne kesköödd tänavalt vaatamas. Ääsituli lõõmas, papal nahkpõll ees ja vasar peos. Ei tea, kas tagus tarbeasja või plärtsutas niisama viha pärast vastu alasit. Öö läbi kõmasid majas põrguhääled, keegi ei saanud sõba silmale. Kõik selle valepidi kleebitud paberi pärast. Oo, kallis kuld ja õilis tumelilla!"

Nüüd naeran südamest.

„Miks teil ometi nii lõbus on?" ilmub Juuli ukse vahele.

„Me koledasti rõõmustame, et sa ikka ilusaid tapeete oskasid osta," nähvab Ruudi.

Juuli ei saa kohe aru, ent taibates salvab:

„Oli ikka, mida osta ja mille eest osta."

„Oli, oli," kordab Ruudi nukralt.

„Kõike ma suutsin," kuulutab Juuli käheda häälega. Ta käed hakkavad silmanähtavalt värisema. Kütab ennast ilmaaegu vihale.

„Oli kõike. Oli raha, oli viina, ja mehi segasin jalaga. Muidu ikka mehed segavad naisi jalaga. Ma elasin teistmoodi, keda tahtsin, selle võtsin. Räägiti, mis räägiti, arvati ja arutati, ei läind korda keelata. Näe, lapsigi jõudsin sünnitada."

Juuli mõõdab mind pilklikult poolavatud laugude vahelt.

Nõrkusehoog suriseb kuklas. Kisun näole põlglik-naeruse grimassi, ainult kardan, et suunurk väriseb samuti kui Juuli käsi.

„Ütle, mamma, kas sul armastust ka oli?"

„Mis on armastus? Armastus pole muud, kui et mõni sinu oma on. Ükskõik, kas keski või miski. Armastus on üleolek. Armastadki selle eest, et saad üle olla."

Süvenenult kuulav Ruudi veeretab sõrmede vahel paberossi pehmeks. Ka tema ei taha Juuli poole vaadata.

„Ma küsisin, kas sul päris armastust ka ette tuli?"

„Äh, seda kirjutatakse raamatus ja maalitakse pildi peale. Puha väljamõeldud värk."

„Tähendab, ka armastust pole olemas. Mu jumal, kuidas lõhutakse noore inimese illusioone!" albib Ruudi.

„Võid ju loota," naeratab Juuli.

Näen temas hetkeks ema, kes oma järglastele loomusunniliselt head soovib.

Juuli tupsutab käisega silmi. Kuidas ta küll viimasel ajal nii vesiseks on muutunud?

„Ega sa päriselt ikka niimoodi mõtle, nagu vihaga räägid?" küsib Ruudi soojalt.

„Mis siin teistmoodi? Selline on elu."

Juuli tuleb minu tooli lähedale, toetub seljaga soojamüüri vastu ja litsub käed kuumadele kividele. Ta riietesse imbunud praelõhnad õhkuvad mulle ninna.

Ruudi kõbistab küüntega mustaraamiliste prillide klaasidel.

„Hea, kui lootust antakse. Kuni hingad, looda, räägiti koolis."

„Meie loodame sinu pulmas tantsida," libiseb mul üle huulte tobe lohutus, mis toa vaikuses sedamaid verevaesena kustub.

„Sa noor inime," püüab Juuli omalt poolt. „Näe, mul kisub öösiti pahem käsi krampi."

Juuli ei läbe end ahju ääres pikemalt soojendada. Läheb nurgapeegli juurde, vallandab juuksed, et poolde selga ulatuvaid hõredaid salke sugeda.

„Jah," ütleb ta mõru rahuloluga peeglisse, „eks haigusest ole teinekord kasu ka. Näe, käisid siin eile, mõõdulindid ja pliiatsid kaasas, et palju aga teil elanikke ja pinda. Saksad mingu keldrikorterisse, vaestekari maa alt jällegi suurtesse ruumidesse. Ma alguses mõtlesin, et ütlen õige, mu õde punane, õemees kah, eks nemad ka suguseltsi eest vangis istund ja võideld," irvitab Juuli üle õla minu poole ja ootab, mis kostan, isegi kamm jääb juustesse peatuma.

Näeb, et ma kuulan ükskõiksena, jätkab peeglisse:

„Olgu, mõtlesin, punaseid sugulasi võib tagavaraks jätta. Tõin nad siis Ruudi juurde ja küsisin: kas te näete, siin inimene tiisikusega voodis, kus urkasse tahate teda toppida? Mehed niikui välk kadund ja vabandasid kah veel."

Juuli naerab, raputab uhke loomana lakka, otsekui oleksid tal endised tihedad pruunid juuksed, mida klaasivabriku poiste käed ühtelugu silitama kippusid.

„Näed, õigluse eest võitlesime, õiglust rakendatakse nüüd igati," ütlen külmalt, tüdinud Juuli ärplemisest.

Juuli toetab käe seinale, pöördub veidi peeglist ära, kallutab pead ja küsib:

„Kus on õiglus? Mina teenisin oma kätega kolmsada kuldrubla, kõik panin majasse. Kui palju kadunud papa vaeva nägi, võlahunnik kaelas! Kas mina selle raha kellegi käest välja petsin? Ma pold seda isegi mitte päranduseks saand! Rublad tulid raskelt mulle kätte. Ja nüüd, kui vanaks jäin, tahetakse puu alla ajada!"

„Nojah, sa teenisid sajandi alguses noore plikana kolmsada kuldrubla ja panid majasse. Aga kas sa hiljem tööd ka tegid? Paigutasid oma raha, et eluaeg selle pealt manti koorida! Et pärast õmblusmamsli ametit eluaeg mitte lillegi liigutada! Pole see kõik veel õigus, mis sulle kasulik."

Juuli tõukab end seinast lahti. Näib, et ta veidi tuigub minu poole tulles.

Tõusen püsti ja seisan Juuliga silmsi. Kergitan kätt, et puudutada ta õlale takerdunud juukseid.

„Kas mäletad, kuidas klaasivabriku poisid sind patsidest sikutasid?"

„Ära keeruta! Sul on minu ees häbi!" karjatab Juuli mu kätt eemale tõugates.

„Kas arvad," ütlen väga aeglaselt, et mõlema ärritust jahutada, „kas tõesti arvad, et ma kõik need aastad sinu majadele mõtlesin? Kas arvad, et praegu sind haletsen? Ja üks asi veel, sugulastekommunistide pealt ei maksa kusagil kasu lõikama hakata," lõpetan eneselegi ootamatu mürgisusega.

Juuli hingab raskelt. Hämmeldusega märkan, et ta üks silm on teisest hoopis rohkem pungis.

„Meil oli ühine ema ja ühine isa. Sinu lapsed on mulle lähedased. Ja lapselapsed. Ongi kõik."

„Ha-ha-haa!" naerab Juuli pead kuklasse ajades teatraalselt. „Meie ema üsast tulid sa neliteist aastat pärast mind ilmale. Vanainimeste laps, nagu klaasivabriku rahvas põlastas, ega sellest head nahka saa! Muidugi läksid sa aia taha! Must lammas ausas perekonnas!"

Juuli pitsitab, et hale naer pikemalt kestaks.

„Ja sulle minu lapsed kallid, minu lapselapsed kallid!"

Ootamatult saavutab Juuli mingi hingelise tasakaalu, eemaldub, keerutab käsikaudu juukseid kuklale krunni.

„Kallid!" osatab, otsides mõtetele jätku.

„Keegi peab neid ometi armastama," sähvan vahele.

„Nad on minu soost. Ainult minul on nende peale õigus. Minul!"

„Kurat, jätke järele!" hüüab Ruudi, kelle vahepeal sootuks unustasime.

Ruudi hakkab köhima. Avan akna, Juuli toob kiiresti klaasiga vett. Joonud, ütleb Ruudi:

„Oh, prouade prouad! Mõelge ikka kah!"

Juuli eemaldub häbistatuna kööki. Mina sulen akna ning seisan piinlikkusevaevas keset tuba. Tunnen, et Ruudil jäi midagi rääkimata, kuid ta sulges väsinult silmad.

„Head ööd, Ruudi."

„Head ööd, jumal õnnistagu teid!"

Tal on veel nii palju energiat, et silmi avada ja vaadata, kas muigan.

Pimedas esikus seisab Juuli. Peatun minagi. Juuli käsi laskub raskelt mu õlale. Ta sosistab, nii et Ruudi ei kuuleks:

„Ei me esimest ega viimast korda . . ."

„Head õhtut."

Eesmaja hoovitreppi pidi tõustes vaatan Ruudi tumepunase akna poole, mis nagu palavikus põleb.

Painab häbi, et lasksin end riiu sisse kiskuda ja labaseid sõnu ütlesin.

Oleme Juuliga ühe isa-ema lapsed.

5.

Puhkpillid on puhtaks hõõrutud samuti kui aastatekorbast tuhmunud lein. Vasksete torude kaeblik viis ihub sumbunud valu värskeks pitsituseks. Oled korraga mälestuste läbi noor ja kaotuse pöördumatusest veel palju vanem.

Millisele punastest puusärkidest pilku kinnitada? Missugusesse koguti tema jäänused? Anton, vähe oli meil sinuga ühiseid päevi. Kolm ja kaks, viis ja poolteist. Üksteist ja pool päeva. Kõik läks nii rumalasti. Seda ei saa parandada.

Millises kirstus?

Ühes neist ja kõigis kaheteistkümnes samuti. Jeruusalemma männiku liiv ning lillasilmaline kanarbik on koos nendega sarkades. Liiv, kanarbik, männiokkad. Tuhanded okkad, tuhanded elamata päevad. Mis üürike aeg, üksteist ja pool! Miks inimene nii palju mäletab?

Omaksed peavad kõnesid, rahvahulk tardus liikumatuks. Sonimütside ja pearättide alt vaatavad tahutult tõsised näod, lein ja

austus nagu kangestavad inimesi. Maa otsekui imeks läbi sillutisekivide elavate kehade tukse, väljakul seisavad kujud. Mu küünarnukile rõhub Liina elutult-raske käsivars, kõrvalpilguga näen teda nutmas. Ega ta hala oma venna Antoni pärast, küllap mõtleb Vassilile. Vassili on reaalsem kui liiv, kanarbik ja männiokkad või Leningradi soode nätske turvas. Vassili pole veel hajunud maakoorde.

Kõlab kaeblik leinaviis. Miks korjati mändide all kaheteistkümnesse punasesse kasti täidet – surnud püsivad ainult elavate mälestuses, nende jäänustel pole ammu tähtsust.

Jeruusalemm, sa püha taeva linn . . .

Kõige sobimatumail hetkil kummitavad kohatud lauluread. Kust võeti Eestimaa männitukale selline nimi?

Liina silmad punetavad ja põsed on märjad.

„Sa naerad, Anna?" sosistab ta kohutatuna.

Kas naeratasin? Liigutan suud pasunate hüüdu, nagu vastaksin Liinale. Aga isegi Liinaga ei tahaks jagada seda hetkelist kuumalainet, mis otsekui jääladamesse pressitud kehas särtsatas.

On jäänud kiretu liiv, kurb kanarbik ja koltunud okkad . . . Kõlavad konarlikud sõnad ja õõnsad kõned. Neile, kelle jäänuste tarvis nüüd linnapargis maakamarat kergitati.

Võinuks süüdata siinsamas Livoonia platsil lõkke ja öelda: tulge ja soojendage ennast, inimesed. Meenutage, et hukatud nägid viimase päevana samuti rõsket ja hämarat detsembriilma. Vaadake tule võimsat leeki! Nad elasid tuliselt ja surid seistes. Meenutage soojust, mida nad lähedastele jagasid. Ärge unustage, nemad läitsid oma rahvas revolutsioonisädeme. Inimesed, tulge soojendage käsi tule juures . . .

Liina mu kõrval väriseb.

„Mis sul on?"

„Sa vaata, kes pukis, vaata!"

Näen jässakat meest sinises mantlis ja rohelises mütsis. Tal on suur nägu ning paksud huuled liiguvad kõneldes laialt lahti. Mees hoiab paremat rusikat rinna ees ning räägib parajasti valgete timukate kuritegudest, kelle käe läbi hukkusid eesti töörahva parimad pojad.

„Mironov!" sosistab Liina.

„Missugune Mironov?" ei taipa kohe.

„Mi-ro-nov," kordab Liina silphaaval.

Surun Liina küünarnuki enese külje vastu.

„Ja siis?"

„Ma kardan," pomiseb Liina ega pööra pilku kõnelejalt.

„Mis sul temaga enam asja?"

„On."

Sel silmapilgul läheb rahvahulk liikvele. Leinaviis hakkab vibreerima summutatud mootorimürast. Veoautod nõksatavad paigast. Punased puusärgid libisevad inimeste peade kohal südalinna poole.

„Vend Anton," ohkab Liina silmanurka pühkides, „kui palju selgem ja kergem oleks koos sinuga."

Minu Anton, kordan mõttes, kui palju kergem ja selgem oleks koos sinuga.

Näen Mironovit, kes otsivalt ringi vahtides rahvasummas eksleb.

Pikast seismisest ning külmast kangestunud jalad libastuvad munakividel. Koban Liinalt tuge, kes äraolevana laseb end rahvavoolust edasi viia.

„Mironov nagu otsib kedagi," ütlen talle, sest pean rohelist mütsi kogu aeg silmas.

„Lähme ära!" sosistab Liina paaniliselt.

Kiirendame sammu. Komistame kõnniteeservale, astume mõnda aega kõrvuti viimase autoga, mis kaheteistkümnendat kirstu veab, siis sukeldume põiktänavasse, mis korraga lage ja tuuline. Tuleme jõe kallast pidi sillani. Hall vesi tundub auravat. Siit pole kaugel Liina tädi majani, meie peatuspaigani.

Hea vanainimene on teevee kuuma hoidnud, tõstab sahvrist moosipurgi lauale ja nähes, et meil pole tuju rääkida, jätab küsimused katki.

Liina kerib ennast tagatoas diivaninurka, võtab jalgadele padja, millele kellukad tikitud, ja viipab mind lähemale.

„Tädi!" hüüab ta kööki. „Kas sul veini on, me külmetasime koledasti."

Tädi tuleb pudeli ja klaasidega, silub konksussõrmelise käega laudlina ja naeratab meile mõistvalt. Seejärel kaob kööki, tõmbab toaukse enda järel kinni ning hakkab nõudega kolistama.

„Kalla!" käsib Liina diivaninurgast. Ta tühjendab klaasi ühe sõõmuga, hingab sügavalt ja kordab:

„Kalla!"

„Maru mutt, mu tädi," ütleb Liina tühjendatud klaasi näppude vahel kõlgutades. „Inimene! Veini peab kodus."

„Mis sul Mironoviga veel pistmist on?"

Liina vaatab mind uduse pilguga.

„Kardan, et sinu mõistus seda ei võta."

Valan minu poole sirutatud klaasi veel kord täis.

„Aga ükskõik, arva mida tahad. Minust sai . . . Ah, jõle sõna, keel ei paindu ütlema! Mironov sokutas ennast täna kõnelema, sest

teadis, et siia sõidan. Üldiselt ankurdas ennast Tallinna sadama külge. Mitte sellepärast, et ta vana hansalinna võlusid ihkaks."

„Ei usu oma kõrvu!"

„Ma ei tee nalja. Kolmekümne kaheksanda sügisel otsis Mironov mind üles ja teatas, et tal on ümberlükkamatud andmed minu kooselust Vassiliga. Samuti ei ärata minu rahvuslik kuuluvus erilist usaldust, ja minusugused . . ."

„Siga!" litsun hammaste vahelt.

„Me kõik langeme oma lihtsameelsuse ohvriks," jätkab Liina. „Kas mäletad, kuidas mõni meist arutas areteerimiste alguses? Noh, et poolakad, need katoliiklased, kes teab, mis salakuulamise neile Vatikan kaela sokutas, ju nad ikka kindlad poisid pole, ehk on tõesti rahvavaenlased? Juhtuti leedulasi võtma, vangutasime päid ja arutasime, et sealt Poolamaa kõrvalt nad pärinevad, neilgi katoliiklik usk laialt levinud . . . Klassivõitluse teravnemise tingimustes tuleb olla kompromissitu ja kõik vaenlased kõrvaldada kui mürgiseened sotsialismi ehitava maa pühalt pinnalt. Kui lätlasi hakati sorteerima, ei tihanud me enam otsida geograafilisi, usulisi ja rahvusliku kuuluvusega seotud põhjendusi. Mäletan, isegi lakati neid asju arutamast, peljati koos olla. Tänaval kohtudes lobiseti ilmast ja tehti jälle ruttu minekut. Siiski, ühel korral . . . Kogunesime Kati sünnipäevale, ei saanud enam pidama ja rääkisime õudsest arusaamatusest, millele peab kohe lõpp tehtama. Igaüks leidis näite kas poolakate, leedulaste või lätlaste hulgast ja veenis teisi, et nimetatud tuntud inimene on õige kommunist, ei saa teda pidada nõukogude korra vaenlaseks. Mäletan, ainult Lisette üksinda raius vastu, et kui areteeritakse veendunud kommuniste ja süütuid inimesi, siis miks pole tedagi siiani kinni võetud!"

„Ja ometi paistis too aeg väliselt nii ülev. Missuguse õhinaga jälgiti papaaninlaste ekspeditsiooni, vaimustuti Tškalovist. Kolhoosidki said just neil aastail päriselt jalad alla. Mäletan, tahtsin kangesti Moskvasse sõita, et oma silmaga järjest laienevat metrood näha . . ."

Liina noogutab, sirutab nagu vastu tahtmist minu poole klaasi ja vabandab:

„Küll on hea trimbata! Süda tuleb nagu pähkel koorikust välja, ihu läheb soojaks ja võid kõigest kõnelda sama rahulikult kui näiteks Kartaago hävingust. Hea naps on isegi meesterahvaga magamisest etem."

Liina rüüpab ahnelt, puhib endast kuumust välja ja pahvatab:

„Kui Lisette Kati sünnipäevalt hakkas koju minema, ootasid teda välisukse juures kaks meest, must tõld trepis. Nagu anekdoot."

„Lisette! Tule taevas appi, ma ju tunnen teda, sõitsime ühes

vagunis, meid vahetati koos Venemaale välja. Kogu tee laulis ta revolutsioonilisi laule. Narvas, kus meie tapivagun tagavarateele manööverdati, võttis tema „Internatsionaali" üles. Kukkus nii vägevasti välja, et kuuldi, kuigi seisime jaamahoonest eemal. Hulk töölisi kogunes vaguni juurde. Saatjaskond märatses, teha polnud midagi."

„Ma ei tea, mis temast sai," ohkab Liina.

„Jamburgis kohtasid meid teiste hulgas ka Kominterni eesti sektsiooni esindajad, Lisette kaisutati siniseks. Just teda teati kõige laiemalt, tema hulljulged tükid kõlasid legendidena. Mäletan, rääkiti, kuidas ta kord lendlehtedega vahele pidanud jääma. Saba taga, Lisette põigelnud tänavast tänavasse, kuhu sa, hing, kaod? Hakkas hämarduma, ja tal õnnestunud silgata Hirveparki. Ronis väledalt vahtra otsa ja istus pool ööd puuladvas. Koidu eel tuli alla ja kadus. Üllatavalt leidlik ja osav. Võmmid ei võinud arvatagi, et täiskasvanud neiu puu otsas redutab."

„Ja keegi ei tea, mis temast sai," kordab Liina.

„Eks kindlusehetki kipub järjest vähemaks jääma."

„Mulle viirastub öösiti Goya pilt „Saturn oma lapsi õgimas". Ei mäleta, kus seda nägin ja millal, aga nagu naelaga löödi silmade ette."

„Sind viis Vassili lugu päriselt rööpast välja."

„Eks muidugi."

„Hakkame üleliia kahtlustama, saavad meistki koletised, kes õgivad oma lapsi, oma veendumusi. Ja vaenlased irvitavad."

„Nagu Lisette," ühmatab Liina kurvalt.

Tahtmatult viskan pilgu läbi roosimustrilise pitskardina tänavale. Liina märkab seda ja hakkab naerma.

„Väike vaikne Pärnu, sinuni ei ulatu veel kahtlusekombitsad. Siin valitseb selge ja üllas revolutsiooniline vaimustus. Pühalikult kuulas täna see hulk rahvast miitingukõnesid, siira hardumusega saatsid pilgud punaseid puusärke."

„Ka Antonit," lisan mina.

„Ka vend Antonit," noogutab Liina, ja lisab eneseirooniaga: „Päris häbi sulle seda kõike Antoni matusepäeval jutustada. Tema oleks nüüdki kindlameelseks jäänud. Üldse paistab meestel kergem, naised kipuvad haletsema ja kahetsema. Kuidagi juurdlevad rohkem, valutavad südant."

„Ta hukkus noorena. Aastad lisavad kahtlusi."

„Jah."

„Liina, aga Mironov?"

„Mironov, Mironov," venitab Liina nukralt ja annab rusikaga võmmu tikitud kellukatele. „Nojah, Mironov tõi oma läbipaistvad

ähvardused lagedale, nägi mind verest ära kukkuvat, laskis mul olukorra tõsidust taibata, siis pakkus abi. Peata kana olekus, üksinda, meeleheitest puretud – palju seal's vaja, et mõjutada."

„See oli?"

„Ära ole naiivne! Naiselikke võlusid jõuab viie minutiga ära hinnata. Mironov andis nädala järelemõtlemiseks. Lõpuks, mille vahel valida? Hakkasin endale sugereerima, et Mironov polegi nii vastik, et päris mehine kuju ja nii edasi. Läksingi liimile."

„Miks sa omakorda ei ähvardanud seda väljapressijat?"

„Kust võtta jõudu? Ja tunnistajaid? Millega suudab ähvardada võimalik kahtlusalune? Küünarnukki pakutakse toeks enamasti siis, kui seda vaja pole."

„Edasi?"

„Mis edasi! Noh, aumees, niipalju kui temasugune selleks võimeline."

„Totter sõna: aumees."

„Siiski. Üsna hoolitsev, lugupidav. Püsiv kiindumus on ka midagi väärt."

„Ja leppisidki . . ."

Liina naerab.

„Täpselt nagu kass, kes sinepit lakkus."

„Nojah, mis mul kaasa rääkida, ma pole isegi näinud Vassilit."

„No tead," Liina käed ei leia kuidagi asu. „Aitab. Lõpuks tahan minagi rahulikult elada. Olgu või nii, nagu sina Kristjaniga."

Pilkemaiguline paralleel?

„Vankumatu inimese kaitsva selja taga. Ajuti näib, et üldse peitus viga minus – rahutu, rabelen üldisest voolust jumal teab kuhu välja. Tuleb usaldada neid, kelle kohta öeldi, et usaldusväärsed, uskuda sellesse, mille kohta öeldud, et uskuge. Enese isik vaja kõrvale jätta. Mironovist kujuneb arvatavasti hea mees. Armastus või vastikus – puha kujutelmad. *Homo sapiens* on iseenese ori. Arvab kedagi vihkavat, ning värisebki põlgusest. Võib-olla kujutlesin, et armastan Vassilit. Nii nagu peetakse miskipärast tõmpe sõrmi inetuteks, mis pealegi väljendavat inimese halbu iseloomujooni. Aga lihtsalt juhtus nii, et kasv jäi tsaari-Venemaa tinaraske elu tingimustes varakult toppama!"

„Sa oled purjus, Liina."

„Oh ei, uute kujutluste abil saab vabaneda vanade ringist. Kalla!"

Tõstan pudeli vastu aknakuma ja kummutan põhja Liina klaasi.

„Sa roogid enesest raudse luuaga inimest välja," ütlen talle.

„Ei teagi, kummas rohkem inimest, kas endises või praeguses Liinas."

„Räägid endast kui kolmandast, nagu polekski enam ei endist ega praegust."

„Võib-olla surid mõlemad ammu ära."

Liina sirutab jalgu, nihutab end diivaninurgast keskpaiga poole, kohendab patja, vajub pikali ning suleb silmad.

„Hing puhkab kuidagi," ütleb ta veidi aja pärast väriseva häälega.

Sõrmed takerduvad laudlina narmastesse. Need hargnevad hõlpsasti üksikuteks niitideks.

Vaatan inimtühjale tänavale. Raagus paplite taga virvendavad kesklinna tuled. Liina poolt kostab allasurutud nuuksatus.

„Kuule, kadunud inimene, kui sul und ei tule, käime korra Antoni haual. Rong läheb hommikul vara, millal jälle Pärnusse asja on . . ."

Liina ajab end ohates püsti ja astub kobamisi nagi juurde. Mantel üht käist pidi seljas, pomiseb:

„Ei teadnudki, et Anton sulle nii palju tähendas."

„Rohkem, kui oskad arvata."

„Ma tahan sellest kuulda," elavneb Liina. Veiniuim vist lahtus pikutades vähemaks.

Tänaval hingab Liina pahinal niisket külma õhku, nagu tahaks korrapealt päris kaineks saada. Astun ta ees silla poole. Kuulmatu vee jäine hingus poeb krae vahele ja tungib käisesuudest küünarnukkideni. Kergitan kuklast hatuse lambakrae üles ja topin puuvillastes sõrmikutes näpud käistesse. Sillal tuleb Liina mu kõrvale ja püüab sammu pidada.

„Mis sul Antoniga oli?" kuulen ta vaikset häält kõrva juures.

„Ma armastasin teda."

Rõske udu neelab pelglikud sõnad. Vilksamisi Liina aeglast noogutust tabades veendun, et kuulis.

„Kas sa, Liina, ei mäleta? „Ma vajan selleks ööks toda peenikest preilit," sihtis Anton mind näpuga. Istusin sinu juures, parajasti maipühade eelõhtul."

„Ja-ah? Nii häbematu?"

„Mõnikord talle meeldis tahumatut tüüpi mängida. Mai eelõhtul, haarangute ajal tänaval, plika käevangus – läheb täie eest, noored armastajad. Kindel pääsemine arestimajast. Sina, Liina, veel palusid, ole täitsa, jaluta temaga. Isegi ei tea, mis sundis mind tagant, kas uudishimu või seiklusjanu. Vahel on niiviisi, mõtled viivuks minna, aga lähed tegelikult terveks eluks."

„Terveks eluks!" naerab Liina lõikavalt.

Täistuledega veoauto kihutab meist mööda ja viskab lahvaka porilõrtsi säärtele.

„Lontrus!" poriseb Liina ja tambib jalgu vastu maad, et pritsmeid maha saputada.

„Edasi?" pärib ta hajameelselt, rohkem viisakusest. Kuulis sõna „armastasin", talle aitab. Üksikasjad nii kaugele jäänud, et ei paku vist huvi.

„Tänaval jutt ei istu . . ." põiklen.

„Olgu, pärast," soostub Liina rutakalt.

Võidu väljaku kõrval pargis kumab puutüvede vahel viisnurk, meie teetähis. Tahtmatult aeglustame nätskele pargiteele astudes sammu. Seestpoolt valgustatud punane täht heidab nõrka kuma pärjalintidele. Vahajaile kunstlilledele kilena kogunenud vesi läigib.

Korraga ei suuda mõtteid pühalikeks sundida ja hardunult seista. Näen porri sõtkutud lindiotsa, ühes pärjas on kolm traadiotsa paljad – kunstroosid maha varisenud. Kedagi siin rohkem pole. Kui inimest teist korda maetakse, ei jätku omastel pisaraid mullakünka kastmiseks.

Siiski, selja tagant lähenevad sammud. Kas kellelgi süda kipitas? Keda veel halvas nukrus, et tahtis kõledal õhtul kalmukünka juures seisatada?

Rasked ja aeglased sammud. See peab mees olema.

Liina võpatab ja vaatab tagasi.

„Ma otsisin teid," kuulen vene keeles öeldavat.

Pöördun ja näen Mironovit.

Liina kehitab õlga ja kaldub kuulekalt minema.

„Ah, jaa," tähendab Liina loiult, „te pole vist tuttavad."

Mironov põrnitseb mind. Siis pitsitab hetke vältel mu sõrmi ja lõpetab tutvumistseremoonia lühikese kummardusega. Nimed öeldud, levib kohmetu vaikus. Tunnen end ujedana Mironovi vaateväljas. Mehe tumedatest silmadest keerab end punnivinnana välja ahne uudishimu: kes see naine on?

Vastikult kõhe tunne. Tahaksin kiirkõnes ette kanda oma eluloo põhipunktid. Samas tülgastunud alandliku arguse läilast mekist, küsin ükskõikse viisakusega:

„Kus teie peatute, seltsimees Mironov?"

„Siinsamas võõrastemajas," vastab ta ja näitab põidlaga üle õla platsi poole.

„Olete esimest korda Pärnus?"

„Jah," vastab Mironov vaevalt huuli liigutades.

„Eks lähme," ütleb Liina. Taban ta tühja pilgu, mis nagu annab märku: unusta Vassili ja Mironov, kõik, mis sa minust tead. Nagu algaks uus elu siit öise pargi nätskelt rajalt porrisõtkutud pärjalindi juurest.

„Ma jään siia," vastan toorevõitu väljakutsega, lootes Liinat loidusest üles raputada.

Liina vaatab minust läbi nagu oksaharudel lasuvast udulaamast, mis täpsemalt võttes on lihtsalt veest küllastunud õhk.

Seisan poolpöördes kumava viisnurga juures ja piilun neile järele. Latern platsi servas sirutab kaua minuni nende pikki võnkuvaid varje.

Kadusid.

Teeraja sisse sõtkutud tuhande jälje seas pole aimata nende taldade pitsereid.

Püüan mõtteid koondada Antonile, mälestustelademest ning elu vältel kohatud inimeste nägudelaviinist tema kuju fookusesse võtta.

Korraga hajuvad kõik seni seganud suud, silmad, ripakil ninad, habemeudemed, kiilaspead, paksud prilliklaasid, tedretähed, sarnakad põsed ja turris kulmud – tema üksi seisab kummaliselt noorena mu pilgu ees.

Püsiks veel hetke! Veel sekundi!

Ikka püüdis Kristjani nägu Antonit katta, mõnikord nägin nagu hoopis kolmandat: Kristjani laup ja Antoni põsed, lõug, kael. Pole Antonist piltigi jäänud. Leningradis viimast poolikut päeva koos veetes palusin fotot, ta sai pahaseks. Pilkas, et kirjutab nurgale „igaveseks mälestuseks", selle preilide sentimentaalsuse – kas arvan tõesti, et ta surma läheb!

Igaüks usub enese surematust. Vähemalt kahekümnekuueselt ei oleta keegi, et lõpp võib nii lähedal olla.

Kergitan määrdunud lindiotsa pärja kuuseokste peale.

Näeks mind praegu Kristjan! Üksinda, öösel Antoni haual. Kristjan keelas, kui Liina mind õhtul kaasa kutsumas käis. Ära mine. Hommikul jätsin kirja, et sõitsin päevaks Pärnusse.

Ahaa! Ka sinus istub sees mehe ees värisev kodukana!

Kuhu enese eest silmi peita?

Halvasti varjatud meelepaha, napid sõnad, endassesulgumine. Las olla!

Pole väärt, et sellest Antoni haual mõtteid mõlgutada.

Meie kummalist tutvumist, Anton, ei arvesta ma nende üheteistkümne ja poole päeva sisse. Kui aga siiski, saab kaksteist täis. Kaksteist päeva – kallis aeg, millest minutitki ei tohi välja langeda.

Kaheksateistkümnenda aasta maieelne öö. Romantika? Ei mingeid ööbikuid, vaid lõputu kurnav kõndimine kõledatel tänavatel, tummade majade vahel. Kalk põhjatuul lõdistas meid kaalukoja ees raatuseplatsil. Seal ta võttiski mu käe pihku ja muretses: ega

sa külmeta? Hommiku poole kräunusid lehkavates kangialustes kassid, tulime tagasi vanalinna, sest Lindamäe raagus puud ei pakkunud vihmasajus varju. Jah, kimbu ülaseid ulatas ta mulle varavalges Pika jala väravas konutava eidekese korvist. Pole ma teisi kingitud lilli nii palju kordi meenutanud.

Öö vaikivat kõndimist ning kodune „sina" kaalukoja juures – seletamatu, aga ma tahtsin ennast kuidagi ületada, tahtsin mitte alla vanduda väsimusele, ma väga tahtsin! Koduväravas, täituvate rahepilvede all hüvasti jättes pöörasin näo kõrvale. Surusin nina ülastesse, mis ju põrmugi ei lõhna, ning tajusin põsega Antoni erilist naeratust.

Ei andnud siis enesele aru, et läksin viivuks, tegelikult terveks eluks, ei andnud aru, mis tärkas tol pilvisel hommikul.

Hiljem sain kuulda, et Anton seadis mu väravast sammud mairongkäigule, mis aeti Saksa sõjaväeosade ja „Bürgerwehri" salkade poolt laiali.

Üksteist ja pool! Palju seostub nende üürikeste päevadega. Ühe mäeveeru märkamatu lumelaik sulas vulisevaks ojaks. Aga ojast võib orgu laskudes paisuda jõgi, mis teinekord isegi suure veeni välja jõuab, kui just tee peal jõuetuna liiva ei jookse.

Ikka otsid tuuleküngaste kohal miraažide merd.

Pärast maiööd saatis ta minu juurde mingeid inimesi, kes ühteviisi ennast soovitasid, et Anton saatis, et Anton palus. Jooksin hullusti rõõmsana mitmesuguseid pisiülesandeid täitma. Anton!

Kõik läks enam-vähem nii, nagu selle aja loogika nõudis. Illegaalsest tööst osavõtmine, salakorter, areteerimine, surmanuhtlus, väljavahetamine.

Nende etappide vahele mahub parajasti kaheksa päeva koos Antoniga, tema areteerimine ametiühingute kongressil, Irboska veretöö, ja ka Kristjan.

Poleks olnud Antonit – kes teab, võib-olla vaevleksin praegu samuti vaimses kassiahastuses nagu Juuli natsionaliseerimise tõttu. Nutaks taga eraomaniku lahedat leiba, üürikasarmu pikka, läppunud õhuga koridori, millest hargnevad ammendamatute varakambrikeste uksed, igaühe taga igakuine killuke kulda peidus.

Pärandusega neiu, kes sepitses auahneid plaane!

Oleksin tikkinud kodanliku korra rahumeelses paistes sohvapatjadele lõhnata kannikesi, maailma elu niisama kaugel kui tormid stratosfääris, ning poleks teadnud, et kõhklused, kahtlused ja eksisammud on inimeste endi kanda, et on siiski midagi, mille nimel tasub loobuda kahhelahju igaõhtusest rammestavast soojusest.

Poleks osanud inimesi armastada.

Ka Kristjan ütleb: ära mine. Need ööd kustusid ammugi kahvatuks hommikuks ja päevad läksid looja, mis Antoniga koos veetsime. Tema vaimujõud, meelekindlus, sihipärasus jäid igavesteks suurusteks, eriti kahtluse teelahkmel, kui näib võimatuna eristada tõtt valest. Ikka veel astub tema vahele, kui tahad käega lüüa, nurka pugeda, eemale tõmbuda.

Ta tuleb selge talveöö heleda tähena, tinisev naer materdamas su nõrkusi.

Ei, Anton poleks jäänud käed rüpes ootama, kui algasid areteerimised kolmekümne seitsmendal. Tema oleks kas või Stalini enese juures õigust otsinud. Meie teised jäime kuidagi kängu, ning enesealalhoiu instinkt sobitas meile kaitsekõnesid suhu.

Liina ütles, et talle viirastus Goya ofort, Saturn oma lapsi ögimas.

On sel äkki piidleva Mironovi silmad? Kas saatanlik kahtlustamine ei kasva mitte võimetute vihast võimekate vastu? Kas Vassili takerdus Mironovil jalus?

Ehk peitus Lisette sõnades siiski suur tõde: uskuda, et kõik tehakse nii, nagu vaja.

Ma pole Vassilit kordagi näinud. Kah hindaja ning otsustaja!

Vist lihtsustan häbematul kombel. Antoni mõistus, tema jah . . . Tõsi, tema eluajal tahuti kirvega uue riigi vormi ja norme, nüüd jõuti peitli ja viilini. Aga võib-olla oleks 1. detsembri ülestõuski vajanud peenemat instrumentaariumi? Vasaralöök – las annab pealegi kolmsada paari käsi hoobile võimsa jõu – vaid muljub rauda. Aga oma maatüki saanud talupoja psüühika? Noore kultuurrahva natsionalistlik õhin? Ja aeglase toimega eestlane on kord niisugune, et ei tõtta lammutamisega, kui pole hästi selge, kas uus hoone tuleb ikka avaram ja valgem.

Viimane pool päeva Antoniga Leningradis jäi igas mõttes poolikuks. Katkendlik hommik, ütlemised ja astumised kuidagi punktiiris, nii et järg tundus vältimatu. Mitmed toimetused enne rongile minemist, olin ilmatu aja rahva tõugata tänaval, kui Anton Kati korterisse dokumente ära andis. Mõlemad hajuvil, küllap oli ta mõtetega juba piiri ületamas. Sõttaminevad mehed on läbematud, naised kadugu kiiremini silmist ja südamest.

Nii peabki olema. Ainult et poolik päev jäigi poolikuks.

Alati nüüd, kui vajan rahu ja kindlust, tuletan meelde neid otsekui maakivist tahutud nägusid tänasel leinamiitingul. Nad ei tohi petta! Neid ei tohi petta!

Tänasel või eilsel miitingul?

Sikutan kohmetunud sõrmedega käise randmelt eemale. Kell tiksub valjusti. Kesköö ni jäi pool tundi.

Kisun kontsad porist välja. Küllap Liina ootab sohvanurgas kössitades, healt tädilt noritud pudel laual, ja mina olen puudu, sest naps ilma jututa pole midagi väärt.

Ent sohvanurk, kus Liinat lootsin näha, on tühi. Mureliku tädi pärimise peale kohman, et Liina sai linna peal ühe vana tuttavaga kokku, küll varsti tuleb.

Voodiriiete virn, mis toolile valmis pandud, meelitab magama. Kuid Liinata ei taha end öörahule asutada. Võtan niisamuti suurrätt jalgadele, vajutan õlad ning kukla patja, lasen liikmed lõdvaks. Turi vajub kui värskesse heina.

Küünikatusel rabiseb soe juulikuu vihm. Anton juba magab, tunnen, kuidas ta sõrmed, mis minu kätt hoidsid, lõdvenevad. Antoni pintsak, mis meid katab, on libisenud allapoole ja pebred varisevad mu paljastele õlgadele. Valge päevavari sai otsapidi luugi lähedale torgatud selle koha märgiks, kus heinasületäie all kompsud manifestilehtedega varjul. Kellel võiks tulla pähe siit heinamaalt otsida illegaalset kirjandust? Lihtsalt kaks narri noort kõndisid täna külatänavatel, rabarajal ja niitude keskel. Korjasid lilli, puhkasid jalgu kase all ja keskpäeval jätkasid teed, valget päevavarju pea kohal hoides. Kentsakas paar! Venemaal käib kodusõda, Eestimaa „paremad pojad" koondusid „vabadussõja" sini-must-valge alla, suvitajad on haruldane nähtus. Mis sest, et logelejate kompsudes on toidupoolise all paberilehed tiheda trükikirjaga. Hein tahab teha, ilm püsib, taluinimestel, mõisamoonakatel ja popsidel käed-jalad tööd täis, ega maa kannata viivitamist: mis lõigata-korjata, tuleb teha õigel ajal. Palju siin põldude ja heinamaade avarustel neid inimesi, kes mõistaksid võõrapäraseid sõnu: kommunism ja manifest! Aga just neile said toodud need trükitud lehed pealkirjaga: „Kommunistlise Partei Eesti Keskkomitee manifest Eesti töörahvale".

Vaat see koht tundub selgem, kus paksu trükimusta läbi öeldud, et rahu punase Venemaaga. Rahutegemine on ikka väärt ettevõtmine olnud. Siis jäävad pojad terveks ja koju, mehed viskavad püssi õla pealt maha ja võtavad vikati kätte – üksnes naisterammuga Eestimaal põldu naljalt ei hari. Kes need kivid välja veeretab, kes katuseid sügissadude eel kohendab, kes kaevule uued rakked seab, et lastel ohtu poleks. Kes pulli peatab, kui köie katki kisub, kes hobust sepa juures hoiab, kui rautamine käsil, kes kevadel kolmeks päevaks kalaranda sõidab, et suvine silk koju toimetada. Rahu ajal sigitavad põllud ja naised paremini. Lapsed saavad isalt hoolt ja hirmu, naised kallistusi, kui loovõtmisest rambed ja päikesekuumad pihad õlekotile vajuvad.

Naisest üksi pole hangedes sumajat, et talvel talli taga hunti

paugutada, naisest pole metsa lõikajat, õlutki ei oska naine pruulida – ja kellele, kui kapakergitajat pole?

Anton seletas, ätid kobaras ümber, naised tagapool, valged rätid otsmiku kohale tõmmatud, tugevad käed rehavarrele toetumas. Rahu nüüd rahuks, arvasid mitmed, aga maapäeva-härrad jällegi lubavad mõisad rahva vahel jagada, ja mis maamehele oma maatükist tähtsam? Eks oma põllu eest ikka võitlust peetud ja õigust otsitud. Peremeesteks tahame viimaks saada, ei vaja me sakste, ei punaste nuuti, ise oskame oma põldu künda ja kodu kasvatada. Näe, juba Mahtra mehed trotsisid mõnitust, nüüd rahvas tugevam ja võõrastel omavahel vaen vali, nüüd paras aeg Eesti riigikantsi kindlustada.

Anton vaidles ja selgitas, ta hääl paisus ja sõnad tulid kaalukad. Päike vaevas silmi ning pleekinud ripsmetega laud pilkusid tihedasti, põsesarnad õhetasid, huuled kuivasid ja paakusid. Käega raius õhku, otsekui tahaks vastupanu maa sisse taguda, nii et sest märkigi ei jääks. Kus rahvas vaesem, kuulati kauem, taluperemehed, kelle pojad sini-must-valge lipu all sõdimas, viskasid käega ja läksid heinakaart lõpetama, naised eemaldusid ebaledes, tehes asja hällide ja lõssilähkrite juures. Kummaline, kuidas rahvas klassideks, kihtideks, ühe või teise poole kaasatundjaiks jaguneb, ning kui silmanähtav see just segastel aegadel! Pruugib tekkida mingil stabiliseerumisel, ei suuda enam kapslit purustada ning kombata, kes on kes.

Vaesemad ulatasid silku ja karaskit; kus jõukamatega kokku puutusime, seal keerati varsti selg ja süljati plärakas jalge ette.

Anton liigutab end unes, ta ohatanud huuled voolivad kuulmatuid sõnu. Täna rabarajal vaevu püsisin ta kannul, vist tüliks ainult, virisesin. Ikka võtan mõne ilusa preili kaasa, aitab minu isikult tähelepanu kõrvale juhtida, müristas ta naerda.

Ligi aasta täitsin rahuldavalt väiksemaid ülesandeid, aga tema kippus mind nöökima, väikekodanlikuks preilikeseks tembeldama, kes põnevusest illegaalsele tööle kaasa lööb.

Põnevus? Kindlasti! Meiesuguseid jälitati, igal hommikul unesegaseid silmi hõõrudes kartsid vaadata – äkki taevas juba rootsi kardinast triibuline?

Närvikõdi? Kindlasti! Rabarajal siugles jalge ees rästik kanarbikku, tihnik rebis riietest tagasi kui vaim, kes hoiatas ning peatuma sundis.

Anton nagu tahtis armastusest vabaneda, kandiliste sõnadega solvata, et eemalduksin. Aga temagi unustas end, selles polnud ta kuigi järjekindel. Kaua ei teadnud ma, et tal naine, alles hiljem

Leningradis sai kõik selgeks. Otsustasime, et kui ta pärast detsembriülestõusu tagasi tuleb, või lähen mina talle järele, jätame need teised. Pikkade eemaloleku päevade jooksul settisid tunded selgeks. Irboska veretöö puhul uskusin kuuldusi, kord matsin ta juba maha . . .

Anton, kas sina haarasid mind käisest? Kas siiski tulid tagasi?

Vidutan silmi. Võõras, hämar tuba. Kühmus eideke seisab mu kohal ja sosistab:

„Ega tea, punaseid soldateid nii palju linna vahel liikumas, äkki Liinaga juhtus miskit?"

Lükkan suurräti kõrvale, toetan jalad põrandale ja koban varvastega kingi.

„Ma lähen talle järele," rahustan vanainimest ja võtan varnast mantli.

„Kus nüüd öö ajal, kell kaks saamas," hoiab ta moepärast tagasi.

„Pole viga, ma ei karda."

Vahepeal sadanud vihm pole nüüdki päriselt lakanud. Eemaldun lompidesse astudes majast, sest küllap Liina tädi mind jälgib aknast. Pole tal tarvis arvata, et nõutusest tänaval seisma jäin. Truubini jõudnud, mis endast teatab kõminaga taldade all, peatun ja lasen silmadel harjuda. Eespool laiutab üle tänava vesi, paistab, et sellest pääseb mööda vaid päris länguvajunud plangu veeres. Paremalt lõikub kõrva üksluine kägin, vist tuulelipp seal madala musta katuse viilul. Hakkan aegamööda lombi suunas minema. Plangu kõrval on keegi lauajupi kividele toetanud, astudes paindub see ja latsub vastu vett. Pole viga, eespool võib aimata maantee munakivikühme, seal kumavad harvade laternate ähmased sõõrid.

Kui nurgani jõuan, kostab minuni kaeblik ja katkendlik laulu-hääl:

„Sit-runid õitsevad aias,
ise mina vilets ja paljas . . ."

Maanteele keerates näen vaaruvat joodikut, kes iga sammu sooritamisel maadleb iseenda nõtrusega. Temast mööudes katkeb laul ja mehike ägab haledalt:

„Proua, mu hi-hing on väga ha-aige."

Kiirendan sammu.

Liikmete jäise kangestuse ja külmavärinate hajudes soojenevad ka mõtted lahti.

Kuidas Liina Mironovi juurest kätte saada? Olgu mis on, pean ta koju tooma. Üldse ajab mind raevu Liina viis oma elu veel

traagilisemaks mõelda, kui tegelikult on. Kas tal kübetki põlgust pole, kas tal terakestki uhkust pole, et katkestada see tembutamine Mironoviga! Miks ometi? On ta jäänud araks ja loiuks, et laseb kõigel isevoolu minna?

Kas pole mu pahameel keset ööd äratatud inimese torisemine? Kui parajasti otsid rada poriloikude ja teekühmude vahel, pealegi detsembriöö pimeduses, on kõik otsused võib-olla rohkem märgadest kingadest tingitud kui muust.

Ka Anton mu kõrval lihtsalt haihtus ära.

Vehin hoogsamalt kätega, niiviisi hakkab päris soe. Nüüd siiski võtan Liina ette! Aga see tundub päris rõõmus mõte. Teen talle selgeks, et ei tohi nii kergelt sigadusi andestada, ei usu mina, et Mironov on kommunist, – lurjus on ta, tuhat korda lurjus! Aitab järeleandlikkusest! Vaimulõtvust ei andestaks Vassili, keda ma küll pole kordagi näinud, ammugi Anton. Kas Liinale Antoni mälestus midagi ei loe? Kuradile kompromissid! Veel on jõudu, et kindlaks jääda, ära mõtle end vanemaks ja küünilisemaks! Pole kunagi tahtnud ega julgenud teiste inimeste ellu sekkuda, aga nüüd, Liina, ma ei saa kõrvaltvaatajaks jääda. Olgu minu otsustavus sulle toeks, selleks küünarnukiks, mille puudumist Vassili loo puhul mitmel korral ette heitsid. Sõbra õigusega lõpetan sinu vääritu käitumise.

Kas Anton müristas naerda?

Olen sillal. Paremal, mere pool vilguvad jõesuhu ankru heitnud laevukeste tuled. Nagu nõelatorked mustas kartongis, armetult tillukesed.

Hotelli ukse mattklaas helendab. Vajutan öökellale. Keegi tuleb jalgu lohistades. Paotunud ukse vahelt kummardub välja lamedarinnaline sagrispäine naine. Ta kobab kleiditaskust prillid, paneb need ninale ning laseb mind tervitusele vastamata sisse.

„Ma palun otsekohe seltsimees Mironovit," nõuan nii enesekindlalt, et valvur, kes vastuväiteks suu avab, jätab sõnad lausumata. Mind üle õla seirates lohiseb ta kannata tuhvlites trepi poole.

Jään keset halli püsti seisma. Mulle tundub, et olen niiviisi võitlusvõimelisem.

Ülevalt kostab vaikset koputust, ukse kääksatus, poolsosinal öeldud sõnad. Mironov küünitab üle trepikäsipuu alla vaatama, näeb mind, astub tagasi numbritoa ukse poole ja tuleb koos Liinaga.

Liina nägu virildub naerule. Võtnud mantli ja rätiku, tuleb ta tõtlikult trepist alla. Mõõdukate sammudega laskub tema kannul

Mironov. Valvurinaine tatsab trepikäsipuust kõvasti kinni hoides viimasena.

„Eks tädi ajas Anna öösel välja," seletab Liina närvliku elevusega Mironovile. „Nüüd kohe lähme," viskab ta minu poole. Ulatab Mironovile käe ja kinnitab: „Kõik on enam-vähem selge. Head ööd!"

Noogutan üle õla Mironovile, valvurinaine seisab ukse juures ja hoiab seda lahti. Ta vaatab meile pisikeste pruunide silmadega põlglikult otsa, otsekui tahtes öelda, et on nähtud neid hoori, kes ööajal korralikke inimesi tülitavad ja meestega mööda võõrastemaju jahmerdavad.

Liina seab end minu käevangu ja ma olen purskeks valmis. Oot-oot, mõtlen, kohe sa kuuled, las läheme vaid natuke eemale. Enne kui sillale jõuame, lahvatab vihm. Rasked jäised piisad lausa peksavad pead, selga, sääri. Samas muutub nagu natuke valgemaks – vihmaga liitub lumi. Laiad räitsakad takerduvad kraesse, niisutavad kindaid ja need, mis langevad lompidesse, kaovad jäljetult. Lumi muutub uskumatult kiiresti poriks.

„Liina," alustan jäiselt.

„Palun vaiki," sosistab Liina.

Linna ähmased tuled jäävad üha kaugemale seljataha, lumesadu on loonud läbitungimatu eesriide meie ja laevatulukeste vahele.

Järsku raputab Liina end minu käevangust lahti ning seisatab.

„Natuke vara tulid. Meil jäi otsustamata – kas abiellume veel vana aasta sees või jätame jaanuariks."

Liina hakkab naerma. Ta naerus kõlab emase võidurõõm, meeleheide kuuldub vist ainult mulle.

Mind nagu lohistati mööda kõrrepõldu.

6.

Nad seisavad pohlaokstest pärjatud autoolide taga ja ootavad, et külalised kohad sisse võtaksid.

Ebalevad pulmalised ei tea, kas vaadata noorpaari või imetleda elegantselt serveeritud lauaovaali. Tärgeldatud linal valged kuldrandiga nõud, kristallkarahvinidel pärlendab niiskus. Veini-, viina- ja šampanjaklaaside korrapärane rütm on toonitamist leidnud valgete alpi kannide läbi, mis siin-seal miniatuursetest vaasidest sirutuvad. Laua telgjoonele rivistatud liudadel kirendavad hõrgutavad külmad road, mis meisterlikult kaunistatud.

Juuli seisab teistest eespool ja vaikib endassetõmbunult, käed vaheliti kõhul. Ta väline väärikus ei jäta soovida, kael tõuseb jäigana valgest žaboost, lõug püstakil, huultetriibul tagasihoidlik värv. Ka liikumatu poos on täiesti kohane eakale daamile, kes oma elu jooksul – oh, kui palju kordi – sellisest pidusöögist osa võtnud.

Nooriku ilme on viivitamisest veidi kannatamatu, kuid Ruudi ta kõrval tunneb naudingut paigale tardunud sugulaste silmitsemisest. Vaevu hoiab vaos suunurgis virvendavat muiet. Kõrvalpilguga pruuti hinnanud, pilgutab ta mulle pikalt silma.

Magamistoa ukse vahel kõõlub valgejuukseline kahvatu poisike, väike lõug sini-valges libliklipsus. Poisi murelike hallide silmade pilk vibab võõralt võõrale, et jälle ja jälle peatuda pikal kõhetul mehel oma ema kõrval.

Meie hulgast eraldub Mirjam, et astuda mõni samm poisile lähemale. Tüdruk surub käed kleidi taskutesse ja põrnitseb heledat nägu libliklipsu kohal.

Poiss taganeb kartlikuna ja jääb uksepraost sõjaka olekuga plikat silmitsema.

Hetkeline kangestus, mis piinlikuks muutumas, murdub nüüd iseendast. Kõik hakkavad sagima, vahetatakse kiireid, katkendlikke lauseid.

„Palun, palun," julgustab Ruudi pruut võõraid, kes hargnevad tumedast tammest toolide juurde. Arnoldi naine teeb Mirjamile kurja nägu, et last enda kõrvale sundida, kuid tüdruk trügib end siiski Ruudi lauanaabriks. Ukse vahel kõõlunud poiss ronib vabale toolile oma ema kõrval ning kallutab pruutpaari selja tagant tüdrukut piiluma. Juuli laskub toolile pruudi vastas. Arnoldile jääb koht tema vasakul käel, meie Kristjaniga kui kaugemad sugulased sätime end laua otsa.

„Sooh," ohkab Ruudi, kui toolide nihutamine vaibunud. Ta võtab märguandeks lähema viinakarahvini kätte ning valab pruudile klaasi. Meestele on töö kätte juhatatud, viinapitsid saavad täidetud. Sülditaldrikud, kalaliuad, võitoosid, juustu- ning vorstivaagnad lähevad liikvele ja õõtsuvad käest kätte. Kui road taas tärgeldatud linale maanduvad, on pidulaua karge korrapärasus põhjalikult rikutud.

„Noorpaari terviseks!" hüüatab toolilt kergitunud Juuli erilise rinnahäälega.

„Noorpaari terviseks!" kordab Mirjam morsiklaasi tõstes, ja poiss, kes hakkajamast plikast püüab mõõtu võtta, kordab heledalt:

„Noorpaari terviseks!"

Naer lükkab pidusöömaaja alguselt külm-ranged kammitsad ja päris koduselt klõbisevad kahvlid ning noad. Arnold tõstab ühe lillevaasi kõrvale, et leiba ulatada. Juuli soovitab Arnoldi naisele „väga head angerjast", Kristjan teeb pintsakunööbi lahti ja sirutab kaela särgikaeluse haardest vabamaks.

Ainult Ruudi pruut, õigemini küll tema värskelt laulatatud Relli jääb oma hoiakus väljapeetult suurilmlikuks.

„Ammust mu Ruudi oli kiitsakas poiss, näe, nüüd võttis naise," noogutab Juuli käes võbisevale viinaklaasile. „Võttis naise, sai ka poja paugupealt, ma ütlen, ühe väga armsa lapse."

Relli punastab, kummardub alla, embab vasaku käega libliklipsuga poissi, kellele sosinal soovitab:

„Söö, söö, Ilmar."

Seejärel kohendab loki külge kinnitatud õit ja manab näole lahke rahu.

Jäise viina lonks soojendab sisemust, liikmed vajuvad lõdvaks. Toetun tumedale toolikorjule ja silmitsen Rellit.

On see abielu meeletu?

Jõulude paiku üüris Ruudi voorimehelt valge hobuse ning saani ja sõitis Rahumäele, et papa kääpal küünlaid süüdata.

Nagu ta mulle jutustas, näinud ta korraga inimtühja surnuaia lumisel rajal kohutavalt ilusat naist helesinises baretis. Ruudit vallanud lõbus kihk ja ta tahtnud ilmtingimata naise tähelepanu enesele tõmmata. Nii Ruudi seisnudki põlevate küünalde ette, ristanud käed ja alustanud valju häälega:

„Sa olid oma vanematele hea poeg. Nad armastasid sind ja kurvastasid sügavasti, kui hinge heitsid. Aga rasked tõved tabavad ikka üllaid inimesi, kes varisevad mulda enne, kui ilust ja armastusest sõõmu saanud. Siis me, patused, halame, sest poolik elu on ainus, mis meis tõelist kaastunnet äratab. Kõik kardavad, et kaovad enneaegu, see hirm sunnib teistegi muret jagama.

Jah, mu poeg, sinu käsi ei saanud silitada oma laste peakesi ega emmata kallima pihta. Sinul jäi saamata, mis inimesele siin ilmas määratud. Olgu muld sulle kerge, puhka rahus. Mälestus sinust ei kustu. Teises ilmas lohutavad sind tiivulised inglid ja kingivad tuhandekordselt rõõmu. Aamen."

Jutlustav Ruudi ei vaadanud kõrvale. Pausides kuulatas läheneva naise kergeid samme, ning sai aiva hoogu juurde.

Venitatud-pühalikule „aamenile" järgneski arglik küsimus:

„Miks jutlus? Siin pole värsket hauda, pole matuselisi. Miks?"

„Mis jääb mul üle?" vastanud Ruudi küsimusega. „Varsti pean surema, ja nii väga tahaksin kuulda, mis minu matustel öelda võidaks."

Naine astunud kõheldes tagasi.

„Kas pole ma ehk hea poeg olnud? Kas pole mu elu veel poolik? Surm on võigas ülekohus, kas ei tohi seda trotsida?"

„Inimene suudab kõike," lausunud naine kurva irooniaga, „liidame kaks poolikut elu! Tõukame vikatimehe eemale!"

„Te mõistate nalja!" üllatunud Ruudi.

Naise silmis süttinud lõbus elevus.

Ta lasknud põlvili lumest puhastatud tsementservale, mis piirab hauakrunti, võtnud kindad käest ja soojendanud sõrmi kalmuküünalde kohal.

„Enamik inimestest pärib pooliku elu, isegi kui mõnikord vanaks elavad," lausunud ta Ruudi koomilis-traagilist etteastet osavasti jätkates.

Ruudi põlvitanud ta kõrvale, seadnud ka oma käed tulepaistele ning reastanud kaaluka refräänina sõnu:

„Kui sulle pakutakse kätt, ära ütle ära, oh issanda talleke. Lume all, või mulla all, või liiva all saame niigi miljoneid aastaid pikutada. Viivita elust lahkumisega! Hoia kinni inimesest, kes sulle tuge ja mõistmist pakub."

Siinkohal vaadanud Ruudi vilksamisi naisele otsa ja märganud teise silmades kerget hirmu. Ruudi tõstnud naise käed oma põse juurde ning sosistanud:

„Ei maksa karta. Lamedad naljad on minu needus. Muud ei oska. Tahtsin teid lähemalt vaadata, teie hämmeldusest sai mulle liitlane – nägingi halle silmi härmatanud ripsmete all, torkisin habemetüükaga teie käsi, võite minna. Rohkem ma teid ei kohuta. Adjöö, Mimi!"

Naine tõusnud püsti, tõmmanud kindad otsustavalt kätte ja teatanud pahandatult:

„Relli on mu nimi. Ka minul on oma needus kaelas, võtan kõike tõsiselt. Kui seesugune naljavaene naine pakub oma poolikut elu, võib arvata, et ta ei tee seda mitte iga päev. Adjöö!"

Ruudi hakanud naerma, ja Relli ka. Nad tulid kalmistu lumist rada pidi heinu krõmpsutava hobuse juurde vanade tuttavatena – vaikides, nagu oleks neil enamasti kõik tähtis teineteisele räägitud.

Tollest kohtumisest kõneldes oli Ruudi kuidagi rööpast väljas. Vaher nali läks piinlikuks, sest venis liiga pikale.

Mis kõige ootamatum – Relli edaspidine käitumine vihjas leebele mõistmisele ning kasvavale usaldusele. Ruudi otsekui kaalus ettesirutatud kätel suuri ande, ega osanud nendega midagi peale hakata.

„Olen läbi ja läbi haige," kuulsin teda esimest korda tõsiselt

kurtmas. „Ammust vedelesin jõuetuna voodis ja mamma kurtis köögis sugulastele, et ega Ruudit enam kauaks. Ma ei pea vastu!"

Mineviku üksteist ja pool päeva Antoniga tulid mulle Ruudiga kõneldes uuesti ette. See üürike aeg läitis nüüd jälle minus õhina ning harjumuspäraseid eelarvamusi hüljates kukkusin Ruudit julgustama.

„Ära löö kartma! Oleme tihtipeale liiga arvestavad. Milleks nii palju ringi vaadata? Mis loeb teiste õlakehitus või hukkamõistev sosin? Maast-madalast harjutame ennast usinaks ning kasinaks. Ükskord elu lõpul möödunule tagasi mõeldes üllatuvad paljud: siin maamuna peal ei juhtunud minuga midagi märkimisväärset!"

Ruudi kadus mitmeks pikaks õhtuks. Kui ta jälle minu juurde kahtlusi jagama saabus, näis ta tolle kauge kõhna poisikesena, keda kaua ikka ühesugusena mäletasin pärast areteerimist ja väljavahetamist. Mälestustekujud ei kasva ju, ei vanane ega muutu.

Kohmetu, häbenev, ei leidnud Ruudi naljastki tuge. Nõksutas sõrmi, toksis kinganinasid teineteise külge ja tunnistas:

„Olen neid ühepäevaliblikaid rohkesti pidanud."

„Mehed peavad kohe vanade võitudega kelkima, ei saa teisiti. Ära mine labaseks!"

„Mis mul kelkida. Ise samasugune. Nüüd kõik mõtted nagu õngekonksud ühe naise küljes kinni. Kuidagi ei saa tagasi tõmmata."

„Tuleks rõõmustada."

„Kohutavalt keeruline värk. Tal on laps. Oli mees."

„Miks sind see heidutab? Kas pärija peab tingimata olema veresuguluses, või kuidas?"

„Ära pilka, saad ju aru küll," põikles Ruudi. „Võin haigusega ohtlik olla. Kas Relli ei võta mind kui võimalust heita mõnele väljakutse? Nii-öelda hüljatud naine. Mees leekis kahe aasta eest väljamaale, tal olevat Lloydi seifis laialt nodi. Naist järele ei kutsunud, ei tea, kas viimase aja poliitika selleks ka õieti võimalust andis. Kas ei vaja Relli asemikku tühja koha täiteks? Näiteks, noh, et mehe suguvõsale ninanipsu teha – ahaa, ma ei pea miskit sellest endisest, kellega seaduslik laps. Mul neid jalaga segada!"

„Ma kuulen Juuli sõnu," naersin. „Emapiim, kasvatus ja nii edasi."

„Arvad?" Ruudi rõõmustas selle etteheite üle. Jäi mõttesse ja pinnis veidi aja pärast kinnitust: „Naistel olevat intuitsioon vägev – nii et sulle tundub . . ."

„Elementaarne loogika on sinu poolt," kostsin õlgu kehitades. „Oletame, et Relli vajab hampelmanni-perekonnapead, niisugust

kattevarju – oled sina ainus võimalus? Võiks leida esinduslikuma mehe."

Ruudi naeratas, sikutas tagumisest taskust lapiku pudeli lagedale, kruvis plekk-korgi maha ja ulatas mulle.

„Pista üks pisikene pits."

„Hea, kui nõuande eest tasu antakse, veel kohe, ja natuuras," võtsin lonksu ja ulatasin pudeli Ruudile tagasi.

„Muud mul pakkuda pole, vaene nagu olen," praalis Ruudi käsi laiutades. „Vana hea klikiaeg pärandas mulle mõne pudeli „Martelli", nüüd imen ja hoian sisikonda soojana. Kes kurat teab, võibolla läheb mind tõesti ühel kenal noorel naisel vaja."

Sel päeval lahkus Ruudi laulu ümisedes. Kopsis oma lahutamatu jalutuskepiga trepist alla laskudes astmelaudu, kuni see heli sulas välisukse paugatusse.

Õhtul päris minult Kristjan, et millest nii magus muhelus.

„Ruudi hakkab naist võtma," teatasin talle.

„Ruudi? Naist? Veidi vastutustundetu nagu . . ."

„Sa oled tapvalt korralik, Kristjan."

Tuju sai rikutud.

Ent täna vaja Ruudi rõõmsale sündmusele kaasa elada. Sirutan käe mahukama klaasi järele. Mõrkjal madeiral on suurepärane bukett.

Juuli nõjatub täie seljaga toolileenile, heidab salvräti kõrvale ja seab käelabad lauale.

„Pea õits'vad lilled, pea õits'vad roosid,
pea õitseb lill
ära-unusta-mind . . ."

Ta venitab oma kõige armsamat laulu. Teised ümisevad viisakusest kaasa. Ruudi, lõug kätele toetatud, vaatab talle ainiti otsa, nagu näeks esimest korda. Ka noorik ei liiguta suud; langetanud pea, uurib võib-olla kleidisüle, kas ehk sinna pole mõni kübe pillatud.

„Noorus ei tule iial tagasi . . ." lõpetab Juuli laulu ning tõmbab kahinal hinge.

Arnold ruttab klaasi tõstma, et uue laulu alustamist vältida.

„Peaks jalgu sirutama," pakub Arnoldi naine, „vaatame ringi, kuidas noorpaar elama hakkab."

Relli naeratab, viivuks välgatab ta pilgus uhkusesäde. Nobedana asub ta toolide kolisedes tõusva seltskonna teejuhiks.

„Kabinet," teeb ta lahti esimese ukse. Oranžide portjääride ees massiivsel kirjutuslaual põleb rohelise kupliga lamp. Hõbedane

sulepea viirulises topsikus püsti, nahkkaante peal helendab nikerdatud pidemega elevandiluust paberinuga.

Raamatukapi klaasvitriinis seisavad korrapärases reas Nobeli preemia laureaatide ning Põhjamaade romaanide sarjad. Raamatute hõbedased seljad lükandklaaside taga vihjavad kõrgilt kodanliku kultuuri saavutustele.

Juuli trügib ukse vahel peatunud seltskonnast läbi, seisab üksi vaibaornamendi kuusnurksel tärnil ja mõõdab end aeglaselt pöörates toa kõiki seinu. Ukse kõrval näeb ta midagi, mis kulmu kortsutama sunnib. Relli, kes grimassi märkas, viib pilgu ämmalt targu kõrvale.

„Ah see siis lapsukese isa," noogutab Juuli, „noh, Ruudi on ikka etem, noorem."

Kristjan hakkab valjusti naerma, kõik pingutame kaasa lõkerdada ning päästame Relli piinlikust jutust endise mehe teemal.

Magamistuba on välja peetud jahedates toonides. Valge mööbel, nikerduste piirjooned kullaga kanditud, helesinisest siidist iste tualettlaua ees, kreemid tüllkatted kokkulükatud vooditel.

„Väga suurtsugune," toonitab Juuli asjatundlikult. Arnoldi naine vaatab sisustust varjamata imetlusega, surmtõsine Mirjam hindab oma punnis põski ja kulmudeni ulatuvaid tukki peeglis.

Julgemaks muutunud Relli poeg jookseb vooditest ning tualettlauast mööda ja avab ukse oma kambrisse. Nööpsilmaline karu istub riiulil pulkvõrega sängi kohal.

Näidatakse veel valge pliidiga kööki, kahhelvooderdisega vannituba, ning ring saabki täis.

Juuli istub oma kohale laua taga, puudutab sõrmeotstega silmanurki ja kuulutab:

„Kus ikka oli meil elu."

Relli sai lõplikult „meie" hulka arvatud.

Noorik liigutab sõõrmeid, nagu haistaks võõrast lõhna, ja vaidleb:

„Ega mina, minu isa oli ainult postiljon, me polnud üldse rikkad. Mu endine mees soetas selle. Kui ta juhtuks tagasi tulema, läheme Ruudiga mujale. Sellepärast ta piltki veel seinal." Heitunud Relli püüab Ruudile otsa vaadata.

„Kui armsalt tagasihoidlik," pöörab Juuli Relli valusa avameelsuse naljaks. „Einoh, ikka elasime," kordab ta vasturääkimist mittesalliva häälega. „Aga nüüd – nüüd seisame sabades!" purskab Juuli südametäiega.

Relli sõnadest sündinud pahameel saab ikkagi välja paisatud.

Arnoldi naine vilksatab minu poole vaadata. Juuliga on temal märksa rikkalikumalt kogemusi kui Rellil, kes kangekaelsena suu

avab, tahtes pulmameeleolu lõhestavat tigedust vaigistada. Ennast üleskütnud Juuli kuulutab:

„Täna polnud poes suitsusinki, vorsti ainult kahte seltsi! Lähed riidetükki või saapapaari ostma, pannakse passi kiri sisse! Suhkurt antakse pool kilo, aga ütleme, tahan ma veini teha? Ah?"

„Ah need ülepaisutatud kõhumured," virildab tüdinud Arnold nägu.

„Ma ei näe düstroofikuid," viskab Ruudi ja vaatab otsides ringi. Kristjan mu kõrval hingab tihedamalt.

„Spekulandid! Kas neid vähe kinni nabitud, kes koju sadu saapapaare ja sadu meetreid riiet ahmisid! No ütle nüüd, kellel seda kraami enese jaoks nii palju tarvis! Ahnitsevad, sehkendavad mustal turul, kruvivad hinnad üles ja inimesed paanikasse."

„Kogu maailmas on toidu ja riidega kitsas, sõda lõikas kaubateed läbi," lepitab Arnold. „Näe, Prantsusmaal saavad veel vaid lapsed jaopärast piima rüübata, soomlased vorbivad puutallaga kingi rahvale jalga, kogu Euroopas laovad trükkalid toidukaarte tinasse ja isegi Šveitsis läheb suuremate söödikute elu järjest kitsamaks."

„Ah!" Vihase Juuli käsi teeb laia kaare, nii et ohtu sattunud klaas tuleb kõrvale tõsta. „Punased on süüdi, ainult punased! Veavad siit näljasele Venemaale, mis vähegi annab."

Kristjan ajab end püsti, toetab rusikas käed lauaservale ja küünitab Juuli poole.

Relli hirmunud silmad paluvad abi. Ruudi tõuseb, koputab noaseljaga klaasi pihta ja alustab:

„Lugupeetud seltsimehed ja seltsilised! Lugupeetud prouad ja härrad! Kallid külalised! Kasinal ajal, mil igaüks meist kaotas suure protsendi oma vanast rasvast, julgeme teile meelde tuletada, et kana ja angerjas, juust ja lõhe, vorst ja liha – kõik, mis siin laual, tuleb viivitamatult ära süüa kaotatud jõu taastamiseks. Seda enam, kallid külalised, et kohv tordiga ja vahuvein puuviljaga ootavad järge!"

Ruudi teeb igas suunas kummardusi. Kristjan laskub toolile ja kobab suitsu järele. Arnoldi naine kummardub elava eeskujuna taldriku kohale ning Relli hingab kergendatult.

Juuli silub värisevate sõrmedega žabood kurgu all ja kergitab mõtlikuna klaasi Arnoldi sellekohase ettepaneku peale.

Minu selja taga nurgas sosistab Mirjam väikese Ilmariga. Üle õla piiludes näen, et tüdruk on poisi päris nurka surunud, litsub kahe käega teisel rinnakorvi ja sisendab väiksemale:

„Ma ütlen sulle, onu Ruudi on täitsamees."

Poiss ei julge rabeldagi mitte ja kordab kuulekalt:

„Täitsamees."

„Mirjam," hüüan tüdrukut vaikselt.

Ta orienteerub paugupealt ümber ja kuulutab valju häälega:

„Einoh, võib ka mänguasju vaadata."

Ka Relli kuuleb Mirjami viimast lauset ja noogutab julgustavalt pojale. Lapsed kaovad magamistuppa.

Keegi ei tea, kust kandist nüüd jutujärg üles võtta. Noad-kahvlid klõbisevad taldrikutel, õhus hõljuv sigaretisuits otsekui surub õlad ettepoole ja pead alla.

Ka mina olin täna kirikus pooleldi küürus ja kartsin silmi tõsta. Tundus, et igast kandist seiravad mind etteheitvad pilgud – ise kommunist ja tuli kirikusse. Ei rääkinudki Kristjanile, et lähen, kuid ta nagu aimas ja kinnitas eile õhtul, et ega sa muidugi laulatusele lähe. Ei tea, vastasin lootuses, et ebamäärane kostmine teda rahuldab.

„Oled järeleandlik, leplik, lähed kergesti kompromisside lõa otsa," tähendas ta kurvalt.

„Ei muutu ju sellest keegi usklikuks, kui laulatust vaatab."

„Lähed kirikusse, toetad kirikut."

„Mind huvitavad igasugused eluilmingud, ja Ruudi poolenisti nagu oma laps."

„Seda hullem, kui kommunisti poolenisti-oma laps usukultusest lugu peab!" põlastas Kristjan.

„Relli tahtis. Noorele naisele on ütlemata meeldejääv kogu see pühalikkus süüdatud lühtrite, orelimängu ja pruutkleidiga."

„Ehk vajab sinugi hing harrast elamust?"

„Võib-olla kulubki ära."

„Nii see läheb. Täna lepid kombetalitusega, homme kaitsed riigivaenlasi, ülehomme muutud prouakeseks, kes hommikuti kolme sohvakoera jalutab."

„Näed tonte, Kristjan. Ei saa ennast kommunistliku maailmavaatega nagu müüriga piirata, nii võib tegeliku elu silmist lasta. Sugulustunded ka lubatud, arvan ma, mitte üksnes ideeline vendlus."

Täna kirikust väljudes, orelihelide müha veel sisikonda kõditamas, seisin sugulaste sumisevas summas ja mõtlesin, kas taipab mõni mööduja, et tegemist pole sugugi üksmeelsete pulmalistega. Kaks leeri – kõik teised, kelle südametunnistust pole äsjane talitus riivanud, ja mina, kõlvatust kompromissist määritud, närveldav.

Härmatanud alleel neelas pakaseudu saani istunud pruutpaari, Ruudile nii saatuslik valge hobune tegi head sõitu. Laulatuste ja lahutamistega kaasnev uudishimulike salk hajus laiali. Sugulaste vaikiv rühm kaugenes lume krudisedes. Teine leer küll, aga hakka-

sin siiski nende sabas kodu poole vantsima. Pakane lõi nagu labakindaga mu muigel suu kinni ja mälus vajusid jääkaane alla Kristjani etteheited.

„Kas pole hea vein, Kristjan," sosistan klaasi tõstes. Kristjan pelgab mu pilku ja naeratab kuidagi sissepoole – võib-olla ometi tuli kosutav eneseiroonia peale?

Pulmalised said vahepeal valitsenud kohmetusest joodava abil võitu, jutt tonksab üht ja teist teemaderingi, ehkki igaüks kuulab rohkem iseenda kui naabri sõnu. Näod õhetavad taldrikute jõnksleva rea kohal ning veiniplekkidele tärgeldatud laudlinal on kellegi perenaiselik käsi soolakuhilakesi puistanud.

Kellegi puudutus pani mind võpatama. Ruudi seisab eemal, põlvini valgusesõõris, ja viipab peaga. Järgnen talle kabinetti. Ukse hoolikalt sulgenud, surub ta mind istuma väikesele sohvale Relli mehe portree all. Ruudi kobab käega portjääride sabas ja võtab kirjutuslaua tagant tahmahalli pildi, mis sirendavasse kuldliistu raamitud. Seab ebamäärase kujutise lauale püsti ja kõristab tikutopsi peos. Tiku põlema rapsanud, süütab Ruudi vaskjalaga küünla.

Kuulanud hetke piduliste kõnekõma, ütleb ta:

„Ma kinkisin oma naisele pildi."

Ruudi seisab keset tuba, küünlajalg peos, ja vaatab ülé minu pea sinna, kus õlivärvides jäädvustatud kogukas mees lõuendil laiutab, pilk diskreetselt lõpmatusse sunnatud: kaugel näen kodu kasvamas . . .

Hoogne käeliigutus, leek lõõtsutava koera keelena pikk, ning küünal seisab tuhmhalli pildi taga. Ruudi kustutab välkkiirelt elektri ja prantsatab minu kõrvale istuma.

Sirendav raam piirab röntgenipilti. Küünlaleek võbiseb punaseks värvitud südame taga. Ülevalpool, ja all, ja paremal rebestavad roietekaari laigud.

„Sul on ilus punane süda, Ruudi," pressin kurgu pitsitusest. Udustunud pilk kahendab rinnapildi. Roideid ja rangluid saab kohutavalt palju, ning südameid on kaks – üks punasem, teine nigelalt roosa. Silmi pilutades näib süda elusana tukslevat, ülesalla, üles-alla. Leek pildi taga venib diagonaale pidi haraliseks ning teravatipuliseks. Roideid rebestavad tumedad laigud liiguvad ja laienevad mu silme ees.

„Vaat niimoodi," lööb Ruudi mulle laksaka põlve pihta.

„Inimene elavat, kuni tühine tükk kopsu järel," tähendan ennast kogudes.

„Pole eales surma kartnud, nüüd lähen lolliks kätte," tunnistab Ruudi.

„Onnelikud ikka värisevat . . ."

„Ju ma siis . . ." naerab Ruudi õõnsalt, püüdes kõlavaid sõnu siinsamas, otsemaid põrmu kiskuda.

„Ja täna pole pulm, vaid pidu katku ajal," venitab Ruudi kätt täies pikkuses ette sirutades, ja liigutab kondist nimetissõrme, vedades tumedate laikude piirjooni.

„Inimene on täpselt nii haige, kui haigeks ta ennast peab."

„Olgem objektiivsed. Võib-olla pool aastat, võib-olla aasta. Siis kulub punane värv maha ja alles jääb ilmetu tomp."

„Ehk Relli sunnib sind ometi ravima. Oled ise ikka käega löönud," üritan kaine asjalikkusega Ruudi ängistavat enesehaletsust murda.

„Millega ravida? Millega? Kochi aplaid kepikesi sigib aina juurde, nad lihtsalt õgivad mind seest tühjaks. Neid on nüüdki vist juba niipalju, et igaühel vaid seisukoht."

„Ruudi . . ."

„Ei maksa lohutada. Tead, võtnud inimene läheb härdaks kätte, kukub poseerima. Hirm teeb vaimu nigelaks, hakkad kaastundekarke otsima. Endalgi vastik."

Ruudi tõuseb, puhub küünlalt tule. Käsikaudu kobades leiab lüliti, tuba täitub piimkuplite kiretu valgusega. Rinnapilt laual muutus taas arusaamatult halliks. Ruudi hingab sügavalt ja peidab ülesvõtte kirjutuslaua taha.

„Täispuhutud narr! Et vaadake seda fataalset kõrendit! Relli juba nuttis peatäie nende varjude ees, sinagi hakkasid vesistama. Puuduks veel, et kõik külalised röntgenifilmi eest läbi talutaksin! Kuuleks maru andetut nutukoori ninaluristamisega pausides."

„Ega ma nutnud. Silmad õrnad, küünlaleeki valus vaadata. Üleüldse, sa tead väga hästi, et mul pole sinust sooja ega külma."

„See lohutab mind tõesti," naeratab Ruudi.

Ent mu pilk eksleb tühja lauaplaadi kohal, elevandiluust paberinoa lihvitud kaar pinnuks silmas. Väljakannatamatu primitiivsus: leek kustub, jääb vaid tuhmhall tühjus.

„Ütle parem, Anna, kuidas on abielus olla?" pilgutab Ruudi silma, kisub suunurgad üles, iga hinnaga piinlikkusetunnet unustada püüdes.

„Igaühel isemoodi," klammerdun Ruudi kerge tooni külge, „aga üldiselt päris kena meelelahutus."

„Hea ikka, kui vanemad inimesed noorematele kogemusi edasi annavad," vastab Ruudi hajameelselt ning vaatab samuti sinna, kus äsja pilt laual seisis.

„Kas mäletad, Anna, mu esimest armastust?" hüüatab Ruudi äkki ja hakkab itsitama.

„Mäletan, ainult ei julgenud välja teha, et märkan."

„Nii kohutavalt ammu!" Sohva meie all õõtsub Ruudi laiast naerust. „Oota!" kamandab ta tõustes.

„Ma turgutan tädikest," kuulen piduruumist Ruudi häält. „Ei, ei," tõrjub ta nähtavasti Kristjanit, kes kaasa tahab tulla.

Ruudil on käes kaks klaasi vahuviinaga. Ukse kannaga enese järel kokku lükanud, ulatab ta mulle pokaali.

„Lähme perejesdu peale kuljaitama," oskasin ma talle öelda. „Nastja, või kuidas ta nimi oligi?"

„Nastja," kinnitan.

„Nagu kaks tumma kõndisime Leningradi tänavatel, hoidsin ta kätt peos ja niikui majakas plinkisin talle kord vasaku, kord parema silmaga. Kohmetu oli, naerdagi ei julgenud mitte, vaatas mulle üllatunult otsa ja loopis patse, ikka eest selja peale. Tal vaesekesel oli üksainus sinisetäpiline kleit ja pruunid puldanist kingad. Aga kõrvas rippusid briljandikillud. Nagu ergas sälg raputas pead, kui mu lobast aru ei saanud. Ükskord tahtsin talle Neeva kaldal musi anda, sa taevane vägi, tuli pikk jutt ära kuulata, nagu kuulipildujast täristas! Mina aga kehitasin õlgu, ainuke, mis enda vabanduseks kosta oskasin, oli „sabaaka-maltšik"! Noh, et puhtast koerusest, või naljast, või nii. Arvan, et kõrvakiil jäi saamata sellepärast, et teise riigi kodanik, neiuke kartis diplomaatilist intsidenti."

„Aga diplomaatiline intsident ju siiski toimus," lõkerdan ja rüüpan, šampanja kipub vägisi üle klaasiääre loksuma.

„Ja kui uhke veel! Mamma olevat hõlmade lehvides tormanud Nõukogude saatkonda, raputanud rusikaid ja nõudnud poega tagasi, kes Venemaa põhja ära peideti."

„Eks ta närveeris, ei teadnud, et meie omal käel sinu viisat pikendasime."

„Mamma pidi mind klimbiks kallistama, kui Balti jaamas rongilt maha astusin. Pole mina talle kunagi nii armas paistnud kui siis. Ei varem ega hiljem."

„Kust lapsed ikka teavad, kui kallid nad parajasti oma vanematele on. Seda pole alati nii täpselt näha."

„Aga Nastjale ma avaldasin sügavat muljet. Miks ta muidu umbkeelsega nii palju aega raiskas? Sirge poiss heas ülikonnas, tsipa eksootikahõngu juures, peaaegu inimene teisest maailmast."

„Sa oled ikka omajagu edev ka."

„On ju muhe meenutada, et kellelegi kunagi ikka meeldisid," sõnab Ruudi ätiliku hääleväristamisega.

„Ja nii ongi su poisipõlve Leningradis käimine jäänud elu suurimaks reisiks?"

„Enne ja pärast pääsesin ainult sinna Kärusse, või troskasse, või vankrisse, mis ta kurat ongi. Ega sullegi see koht võõras ole, tulid ju nagu mammagi õndsas moonakamajas klaasivabriku külje all ilmale."

„Jajah," vastan hajameelselt. Kas Vatiker on tõesti praegu sealkandis? Kammin mõttes vaevaliselt lapsepõlvekodu ümbritsevaid metsatukki. Selle aja mälestused on nagu rõngad vette sulpsanud kivist. Lähemad ringid – jõesild, paadisõit, lubjapõletusahi, loomulikult sakstehäärber – need on reljeefsed, kaugemad aga märkamatult tasandunud.

„Üksvahe, mõned aastad tagasi, tõsi jah, plaanis mamma Šveitsi sanatooriumi," jätkab Ruudi, aimamata, et minu meeli vallutas jällegi soov Vatikeriga kohtuda. „Arutati kaua ja põhjalikult, kaheldi, kas sest abi on, ja kauge sõit, ja võõras ümbrus. Muidugi kohutas mammat kõige enam see pöörane hunnik raha, mis paariaastane ravi nõudis. Pärast tuldi otsusele, et targem on mu tulevikku teistmoodi kindlustada, et jään ma päris viletsaks, elatab üüriraha. Nii aetigi hoovipealne maja püsti. Et tiisikus niikuinii ravimatu haigus, topi raha väljamaa arstide taskutesse, vaevalt tervena tagasi tuled, aga puupaljana küll."

„Siis tuli papa surm ka peale," püüan Ruudi varjatud etteheiteid, mis nüüd juba täiesti tarbetud, kõrvale juhtida.

„Papa ütles ikka, et poiss, hakka mesinikuks. Mesilinnud aitavad. Küll ta meelitas mind aeda tarude juurde! Ma ei proovinudki, polnud närvi, ei leidnud töökate tiivulistega ühist keelt. Nemad vist tundsid minus sedamaid loodri ära ja nõelasid alalõpmata. Käisin tarudest suure kaarega mööda ja parastasin, kui mõni pere metsa lendas."

„Olete meid sootuks ära unustanud!" Relli vaatab ukse vahelt.

„Tõsi mis tõsi," ehmub Ruudi püsti. „Kas me istusime siin toas üle viie minuti?"

„Ligi tund aega," naerab Relli.

„Näed, Anna," vangutab Ruudi pead, „vaevalt saad naisemeheks hakata, ja vabadus on nagu käega pühitud."

Ruudi embab Rellit õlgadest ning nad lähevad külaliste hulka.

Minagi lähen, tühi klaas katkenud mälestustelõngana sõrmede vahel lontis. Kivi vajus põhja, viimasedki veerõngad hajuvad lamedaks. Tahaks nagu tõusta kõrgemale kunagisest plikapilgust, aga ei suuda.

„Lähme ära. Sul na imelik nägu. Kas võtsid liiga palju? Hakkas halb?" küsib mu kõrvale astunud Kristjan.

„Ah, Ruudi lora."

„Ega midagi." Kristjan juhib mind esikusse riidevarna juurde.

Juuli alustab parajasti jälle hääle värisedes nooruselaulu. Noogutame Rellile ja Ruudile üle läve ja kaome pulmalisi häirimata välisukse taha.

Sinisest terasest lõigatud kuutaldrik on täpselt udurõnga sisse visatud. Üle plankude kooldunud härmatiserasked oksad puistavad meile jääkristalle pähe ja õlgadele.

Kristjan hoiab mind tugevasti küünarnukist ja kergitab vaba käega mul krae üles. Heitnud selja taha pilgu, suudleb mind ootamatult põsele. Vein ja äsjane toasoojus pole lasknud ta huultel veel jahtuda.

„Sabaaka-maltšik!" ütlen talle naerdes.

Akende jäälilledes naerab kaasa kuu.

Talv peab pulmi.

7.

„Lähed üle silla, varsti trehvad paremat kätt lagund küüni, selle nurgast keera metsa peale; hakatuses lepatukk, siis tuleb raiesmikulagendik, väheke maad kuusikut pidi, aga eks rada näita ja varsti oledki metsavahi maja juures väljas. Ah, et uus metsnik? Vatiker? Pole kuuld. Ikka Kaarel old. Ta jah, päris vana juba. Minu leerivend. Ei ma tema omakseid tunne, kas ta neist hoolibki, harjund oma eidega kahekesi läbi ajama. Kes sinna metsa sisse elama tükibki? Et Kaarlil ikka hing sees, on kindel. Surnuaed siinsamas moonakamajade taga põndakul, kõik matused teada. Mine aga julgesti, versta paar-kolm saab ära, mis see sul astuda on. Hanged? Oot, võta vildikud, pole karta, et jalad ära külmetad. Suurräti võid kah ümber saada, ega selle tee peal loota ole, et keegi reeotsale võtaks, pole miskit liikumist, metsaveol käivad Kullimaa männikus. Küll jõuad enne suurt pimedat tagasi, aga õhtud ju ka selged. Hunte? Ah, neid pole tükimal ajal nähtud, puha maha kõmmitud. Ah, et sulle püss kaasa? Naisterahvale püss? Kui just Venemaal õpetati, eks võta pealegi. Tahedam tunne muidugist. Küünlakuu külmad teevad hundid julgeks. Eh-he-hee . . . Raskeks läheb – vammus ja tuleraud ja kes teab, sügavad need hanged on, annab sumada. Vanas küünis ikka heinu ka, eks istu ja puhka seal. Ah, laetud? Eks tina ikka rauas. No mis sa padrunitaskuga teed! Ega sa karujahti lähe! Kui ühe täie ära kõmatad, on enesel praali kolme mehe eest. Aga ära oravaid kimbutama hakka, naisterahvad nahkade peale maiad, Kaarel seda ei kannata. Kui näeb või kuuleb, et keegi – tuleb külavahele torisema. Ah, sul ju

see Vatiker vaja leida! Kas vana arm või? Kõhh-kõhh! Mis asju naisterahvastel meesterahvastega ikka muud, kui needsamased . . . Näh, lora kah ei või enam ajada, sa kohe torkad silmadega mind läbi nagu täägirauaga. Parem istu, va vilets vanamees vagusi, ära liiast suud pruugi. Tohoh, pime, sa, Anna, mulle oma õde, vaata et veerand aastasada pole üksteist näinud, eks ma kipugi rõõmuga jutustama. Tee aga oma käik ära jah, eks õhtul arutame. Ma toon vahepeal poest asuniku, küllap sa Venemaal peale tinasihtimise ka viinaviskamise ära õppisid! Kõhh-kõhh! . . ."

Nende sõnadega saatis Müüri Mihkel mind moonakamaja uksest välja. Ta seisatas jäätanud trepiastmel ning toetas reumamügarates sõrmed hallile piidale. Vaatasin teda, kõhetut lonkurit. Kolmekesi me alles, miks ometi on Mihkel mulle nii valutegevalt võõraks jäänud! Tulingi nagu teretuttava poole, vaevalt toolile toetanud, kibelesin edasi minema.

Seal ta on, vara raugastunud inimene, lumesätendusest silmad vidukil ja veekalkvel. Tagasi pöörata? Istuda Mihkliga laua taha juttu heietama? Temast säilisid ainult head mälestused, rohkem kisub vaen, Vatikeri tahan kuulda, Vatikeriga silmsi seista.

Vaatan ikka üle õla tagasi, kuigi moonakamaja uks kääksatas ja Mihkel toasooja kadus. On mul tõesti Vatikeri vaja? Liiga palju on aega läinud!

Vildininad nügivad külmanud hobusepabulaid, kõhklusejäänus koperdab jalus.

Ma pean siiski Vatikeri nägema!

Siin, lapsepõlvekodu lähemas ümbruses on kõik hämmastavalt muutumatuna püsinud. Vasakul kõrtsihoone lääpas lasipuuga, selle taga jõekaldal saksa meistrite kobedad majad, jõekanali sillake, kantpalkidest kaitsed külgedel – kas siit koormad on vette veerenud? Või niisamuti silmailuks auväravana tehtud? Lapsepõlves ei tulnud ju ette pärida, kõik, mida nägid, pidigi just niimoodi välja nägema.

Paremal seisab Graupnerite endine häärber, isegi jõgi teeb siinkohal aupakliku loogamuse, jättes hoone nagu poolsaarele. Taevas hoidku, kui jõest üle ujusime ja härrastemaja taga puude vahel luusisime! Tegelikult kujunes sinna pääsemine omaette vägiteoks: proovi sa libedast kivikaldast üles ronida! Aga isa, kes kivid tahus ja tugimüüri ehitas, nagu teadis – vuukides võis leida parajaid õnarusi, kus varvas pidet leidis.

Kui ma isa Taanieli tehtud müüridele ja keldritele, aitadele ning karjalautadele mõtlen, tunnen ikka ja jälle, kui väike olen mina suutnud korda saata. Üldse, inimesed känguvad kuidagi, istuvad laudade taga, nühivad grafiiti või tinti paberisse, sõnelevad, sele-

tavad, õiendavad ja lahkuvadki elust varaväsinud kääbustena, kes pole tundnud sedagi mõnu, mida pakub päriselt valmis, lõplik, oma kätega tehtud, silmaga nähtav töö.

Härrastemaja ukse kõrval paistab mingi teadaanne. Taban paar sõna: valla täitevkomitee. Rohkemat uue aja märki silm ei haara. Võtab veel aega, võtab aega. Aga näe, häärberi aknasõrestikes pungitavad alles päris tihedalt sajandialguse kumerad klaasid, need kavalad läätsed – seest välja näeb, väljast sisse mitte. Värise, inimene, ikka jätkub maa peal nähtamatuid jumalaid, kes kõiki su samme teavad, kes su kõlvatutel tegudel pilku peal hoidsid!

Kulunud köögitrepp maja otsas säbrulise katusekese all, ainult siitkaudu meiesugused sakstemajja pääsesidki.

Vaid julge Juuli, kui ta tunnustatud õmblusmamslina sakste vahet liikus, söandas kord paraaduksest sisse astuda. Tervitas saksa keeles, tegi neti niksu ning tahtis edasi minna, reipa sammuga toatüdrukust mööda. Aga võta näpust! Oli sel proual tarvis parajasti trepile ilmuda, silmi jõllitada, etteheitvalt pead vangutada ja öelda, et „aber Julie, warum kommen Sie hier herein?".

Häbistatud Juuli pidi tagasi minema ja kasutama köögiust. Pärast nuttis öö läbi patja ja oigas vihast. Kui lohutada püüdsin, vandus Juuli ja põlastas paruniprouat, seda aiateivast, kellel pole ei tissi ega tagumikku, kelle väljaveninud kõhtu peab Juuli õmbluskunsti abiga kokku tõmbama, kelle puusadele alusseelikute kurrutamisega kumerust juurde andma. Siunas seda silguniiska, kelle taljedele tuleb kümneid meetreid pitsi peale vuristada, et seal, kus õigel naisterahval rinnad, tühja kohta üles puhvida. Ah, vägevasti vandus Juuli paruniprouat, kes teda nii häbematult alandas. Teda, Juulit, kõige sirgemat, kõige kaunimat, kõige kujusamat, teda, kes sakste moodi puhas, kellel sakste šnittiga alusseelikud ja kes ka pealisriiete poolest mõisapreilidele alla ei andnud. Teda, Juulit, kes saksa keelt oskas ja kelle austajad pärinesid ikka enamasti saksa meistrite poole pealt.

Pole saksa meistrimehi enam, ja klaasivabrikutki mitte, mis minu lapsepõlve aegadel häärberiga silmsi seisis. Varemekühmudel lasuvad puutumatud lumelahmakad, mis kohati plastiliselt üle servade voolavad, tuisutuultest koopad alla uurdunud.

Reejalased on kõndimiseks parajad vaod vajutanud, esialgu ei ole küünlakuu lumerohkus liikumisel takistuseks.

Harvad vastutulijad vaatavad mind võõrastusega – läheb naine, vildid, hallikirju suurrätt, ainult et püss seljas. Kõik ütlevad maainimese kombekohase tere, mina vastan ja naeratan, et nende hämmeldust peletada. Igaühe möödudes tunnen veel pikka aega pilku seljal.

Siin kusagil vasakul, kuusetukas seisid vanasti lubjapõletusahjud. Öösel ja päeval pahises ning lõõmas tuli, kui lubjavarud täiendust vajasid. Isa valvas ja sättis tõmmet, elas sealsamas oksaonnis teinekord nädalapäevad. Käisin talle toitu viimas. Plikapõnn metsarajal, korv peos, vaigulõhnane vaikus, lausa pildike õrnarmsast muinasjutust. Tagasiteel korjasin liivakünkalt puravikke, nii lihavaid seeni pole hiljem leidnud.

Märkamatult jõudsin jõeni. Sügavat sängi pole aimatagi, hangeharjad puudutavad sillatalasid. Rinnutati käsipuul, vahiti kalmuseid, veesulin kõrvus – kus veel saaks salajasi sõnu kõrva sosistada? Kas armunud ikka veel suveõhtutel siia tulevad?

Veel pärast sildagi on tee tuttav, jõe kõrval kuulekalt loogeldes viib see läbi aasade kuni Käru mõisani välja. Neid vingerdavaid versti mõõtis Juuli mitmel korral, käsiõmblusmasin kaenlas. Kalatiigid, kasvuhooned, roosipõõsad, uhked peeglid – imeasju jutustas Juuli Käru mõisast. Minul jäi nägemata, viienda aasta punane kukk tegi sealsele hiilgusele lõpu peale.

Tõepoolest, lagunenud küün pole sillast kaugel, nagu Mihkel seletas, aga sara tagant metsani ei paista küll mingit rada. Puutumatu lumi, pole metsavahi perel välisilmaga asja. Muidugi, kaks viimast päeva tuiskas, võib-olla eraldatus ei kesta pikka aega, saab Vatiker ajaleheta elada? Linna ja uudistega harjunud inimene. Vatiker . . .

Kehitan Müüri Mihkli püssi õlal. Ärgu ma oravaid laskma tikkugu! Naeraks, kuid põsed külmast tardunud ning suu ei anna painduma. Milleks mulle oravad! Mis püssipaugutaja mina ka olen. Aga inimesel peab üks tugi olema, kui ta Vatikeriga kohtuma läheb. Aastaid on küll palju läinud, aga vanglaunenäod kord keksiva, kord maigutava Vatikeriga püsivad meeles. Nagu need kumerad läätsklaasidki häärberiakendel, mis lapsena paanikasse ajasid – kedagi polnud ju näha, kust nad küll teadsid, kui graniiditahukate külge klammerdudes end veest välja vinnasime ja sakste salapärasesse parki ilmusime?

Mis ikka, jalgu sai puhatud, heinte suvised lõhnad kadunud, ei meelita pikemalt istuma. Tuleb läbi hangede metsani sumada, ehk puutuvad puude varjus tuisueelse raja jäänused silma.

Kristjan ei tea, mis ettevõtmisega kodust tulin. Jäägu mulle minu saladused. Tema oleks vastavad võimumehed Vatikeri jälgedele saatnud: käed üles, reetur, neetud nuhk! Aga enne peab vaatama, mis inimesest saanud. Kuhu jõuaks, kui kahtlusi nagu juhuslikke pilke laiali pilluksime, süüsildid inimestele igaveseks ajaks kaela riputaksime ja muudkui kõmmutaksime, kõmmutaksime tänaseid ja tunaseid vaenlasi, või oletatavaid vaenlasi . . .

Paemüürid ja raudkivirinnatised, puuseinad ja krohvipinnad, metsaalused ning kaldapealsed on niigi liiga palju tulistamist kuulnud, viimsetele pilkudele pidet pakkunud.

„Hülluks võib ajada sinu sugulastekultus!" ütles Kristjan, kui teele asutasin venda vaatama. „Need sugulased, keda sa poputad, veel mängivad sulle vembu," kuulutas ta.

Kui Kristjan minu pärast muretseb, räägib ta teinekord inetusi. Olgu pealegi. Seda ei saa pahaks panna.

Lepik hõreneb, ees laiutab päikeseline lumemuhklik lagendik, mis otsekui tõrjub risunäolist võsa kõrkide kuuskede juurest tagasi.

Seisatan lagendiku veeres, peljates sinisest varjujahedusest looduse rambivalgusse väljuda. Sihin silmadega kõheldes kuuskede vahele raiutud sihti, mis peab viima metsavahimajani.

Pidanuks jääma moonakahütti, pingile istuma ja vennaga juttu heietama.

Mida öelda Vatikerile? Mida öelda üle läve astudes?

Mingi eriti mõjus variant mõlkus mul meeles Balti vaksalis rongile astudes, et Narvas valgete ohvitseride vastu vahetatuna vabaks saada. Naeruväärt, see oli ju kakskümmend aastat tagasi! Temperament teine, raev noor. Need sõnad, mis tol korral Vatikeriga kohtumiseks valmis panin, kõlasid võimsalt, otsekui pommid: töörahva reetur, valgete vereimejate kannupoiss, inimvääritu nuhk, juudas. Ladusate lausete ruuporlik õõnsus vajus unustusse, pealehakkamine pole enam see, raev kääris ära, jäi pikaldaselt vindunud kättemaksuhõõgus.

Ent kuidas maksta kätte, nii et ta valu tunneks?

Parem tagasi pöörata?

Madal vaskne päike nagu võngub pendlina üle lumelagendiku minu poole. Pole pääsu! Tuline ketas virutab serviti rindade vahele, leparäga ei anna taganeda.

Uus hoovõtt – võngub lähemale, kõrvetab.

Ahaa, elutu kaigas, suurrätti mähitud, püss seljas, ahaa – löödi varju ja valguse piiril lume sisse.

Kollane päike, jonnakas kõrvetav ketas veereb vastu – kasvas tsaaripildiga kullatükk tõesti nii suureks?

Tol lahkumispäeval tibutas uduvihma, perroonipind lausa läikis, kullast kümnelisel oli sile veereda. Juhtusin trellide vahelt osavasti viskama, ilusa kõrinaga sõitis kiiskav kullaratas piki platvormi lauda.

Aga mul oli ikka au – teistel poliitilistel selliseid saatjaid polnud! Sametkraega mantlis Vatiker konutas musta vihmavarju all, kõrval ta nääpsuke proua karusnahkades, kes kannatamatult jalalt jalale tammus ning vedurivilet ootas. Juuli seisis omaette, vagunile märksa lähemal. Kuid temagi ilmutas läbematust – tegi mingi tundmatu, üliaeglase tantsu samme kuulmatu muusika taktis. Ettepoole, taha, kõrvale, ettepoole, tagurpidi. Iga kord kuuldekaugusesse astudes viskas ta mulle mingi kentsaka, eelnevaga seoseta fraasi:

„Kust mina tean, kas Kristjan on veel elavate kirjas!"

„Küll ma su asju hoian ja maja!"

„Tohter arvas, et Ruudil külmetusepalavik!"

„Ma, loll, ei toonud sulle viina tee peale."

„Valvurid päris kenad ja viisakad mehed!"

„Kas su kingad ikka peavad teekonna vastu?"

Nagu oleksin romaanide sunnitööline, kes jalgsi pakases teid mõõdab. Minu ja kaaslaste eest hoolitses hea Eesti valitsus, raudahi keset vagunit, parask nurgas, peaaegu esimese klassi luksus.

Siis nägin Vatikeri nõksatamas. Ta jättis karusnahkades proua veeudu kätte ning tuli vihmavarju pimeda katuse all meie vaguni poole.

„Anna," ütles ta, „me ikka nagu ühe kandi inimesed . . ."

Ma pigem nägin kui kuulsin ta paksude huulte vahelt pressitud sõnu, selliseid tahkeid, mis kippusid kinni jääma.

Parajasti kõlas vedurivile, keegi tõukas Vatikeri, aga ta pürgis ennastsalgavana ikka lähemale. Sirutasin Juulile viipamiseks käe, ja tundsin peos midagi külma.

See oli kümneline kuldraha.

Juuli avas suu, kergitas sedavõrd kulme, et siidkübar näis kuklasse vajuvat. Ta ettesirutatud randmel kõlkus jäme kullast kett. Ainult vabaduses absoluutselt kindlad inimesed söandavad sellist ahelasümbolit randmel kanda, nii nagu madu-ehteid armastavad need, kes iialgi mürgiste roomajatega kokku ei puutu.

Takerdudes liikus Juuli jõnksutava rongiga kaasa. Valge suitsupahvakas vedurikorstnast lõi mul silmad vatti täis ja kollane münt tarretas hetkeks kätt. Siis läks perroonil lahedamaks ja ma viskasin juhusliku osavusega, sest trellid ei lasknud kätt hoovõtuks sirutada. Kuldraha veeres mahajääjate poole mööda sügisvihmadest kokkutursunud platvormilaudu. Kollane ratas veeres üsna sirgjooneliselt ning hämmeldunud inimesed andsid teed.

Muidugi nägid seda kõike ka Vatiker ja Juuli. Nägu trellide vahele surudes tabasin mündi teekonna lõppu ühe vanaeide nöörsaabaste ees. Poisikesel käest hoidev mutike liikus rongiga kaasa. Laps haaras krapsakalt raha, sirutas seda nutva eide poole, müksas teda, kuni viimane märkas. Eit jäi suu ammuli seisma, pühkis pisarad ja naeratas tänumeelse alandlikkusega lõpmatusse.

Tuli uus suitsupilv, mis kibeda leitsakuna näkku lõi ja silmadest vee välja kiskus.

Ja siis? Ehk pöörad tagasi – küsib mingi sisemine hääl pilkavalt. Ma seisan ikka siinsamas, vaiana lagendiku ning metsa piiril.

Ah, teaksin ma mõnda kas või pisitillukest sadistlikku nõksu, et Vatikeri nurka värisema suruda!

Mida suudab aeglaselt mõtteid mõlgutav suurrätti peidetud naine, kellel koomilise juhuse tõttu vana kaheraudne seljas kõlgub!

Raev pole enam see, viha väsis, ja võib-olla otsin Vatikeri läbi rohkem oma särtsakat noorusmaad.

On kuidagi kahju väljuda lagendikule ja rikkuda kohmakate viltidega lume sädelev pind. Küllap suvel lõhnab siin raiesmikul vaiguselt ja küpsevad kuuma õhu virvenduses metsmaasikad.

Oo, see peab tõesti vaikne kant olema, kui rebane julgeb metsast välja tulla! Võrratu nõtkus sel säravpunasel kanavargal! Pilgule avaneb põlislaane pidulik harmoonia, ei näe ju momendil nigelat lepikut, mille taga argipäevane sõnnikupabulates tee.

Loom jookseb kergelt ja kaunilt. Nüüd jõudis lagendiku keskele. Peatus, käpp õhus. Koon sirutub ette – kas haistab inimest? Rebane pöördub lepiku poole, hiilib ettevaatlikult mõne meetri edasi. Tardub paigale. Samas paiskub vallapääsnud vedruna üles. Välkkiirelt maandunud, kergitab sädelevat tolmu. Peksab käppadega lund laiali. Mis kummaline tants! Nüüd sukeldus peadpidi segipööratud hange. Kas ehk rebaste hulgas esineb nõdrameelseid?

Oh ei, päris tavaline vana võitleja, läheb rahumeelselt, põldhiir hambus.

Miks küll räägitakse rebasest kui kanavargast?

Naer tikub peale. Vatikerile pandi omal ajal suuri lootusi, aga püüdis paar minusugust väiksemat yenda, ega saanudki kuulsaks.

Nüüd otse! Lohistan kohmakaid vilte, kaks sügavat vagu jääb rebase tallermaa naabruses maha.

Põliste kuuskede vahel on kohati päris lage, metsasihil lumeloori all selgesti aimatavad reejäljed, ja käänaku taga, seal – nii lähedal asubki metsavahimaja.

„Ehee," seletas Müüri Mihkel, „eks Kaarel ajas ikka uhkust taga. Ütles, mina olen riigiteenija – ju sellepärast majale klaasputka külge ehitaski. Muidu hoone mis hoone, pole eladeski värvi näinud, nagu meie osmid siin, sindlikatus peal, laut otsas, isaisadelt päritud. Aga klaasputka pidi saama."

Roigastara sees on võruga värav, lükkan selle puhtakstuuseldatud rajale valla. Venita kuidas venitad astumisega, aga klaasruudukestest tuulekoda ujub vägisi vastu. Jäätanud akna puhtaksnühitud

mulgust uudistab häbenemata vanaeit. Ta ei tõtta uksele vastu, laseb võõral omapead kööki astuda, ise ikka akna juures.

Vanaeit vaikib, ja mina ka. Kas küsida härra Vatikeri? Või seltsimeest!

Köhatan hääle puhtaks, kisun labakud käest. Külmast tulnud inimesele andestatakse väike viivitus.

„Ma tahaksin kodanik Vatikeriga kokku saada."

Vanaeit põikab kambrisse.

Suure köögi soe-niiske õhk leevendab näonaha külmahõõgust. Surinal kaob sõrmeotstest pakasenäpistus. Viltidelt sulav lumi vajub piiskhaaval klinkertelliste vahele, mis kalasabamustrisse laotult ruumi põrandat katavad.

Leivaahju ees ootavad haokubu ja astja, must vammus kergitamiselämbuseks peale visatud. Pliidil kuivavad restil kolm taldrikut ning kolm roosiõielist kruusi.

Katsuks vanaeit öelda, et nad Kaarliga kahekesi – kes istus kolmandana lõunalaua taga?

Kaugema akna all seisab tisleripink, laastuhunnik all. Naela otsas ripuvad päitsed, sedelgarihmad ja punutud piits, kui silm ei eksi. Akna all iidne, sooniliseks küüritud laud.

Kambrist kostab voodi käginat ja köhimist. Põrandale toetatud püssi raud minu paremas peos tundub kuum.

Tule ometi välja, Vatiker! Astuksin ise sammu kambrile lähemale, aga kahju loobuda soodsalt hämarast nurgast ukse all.

„Kodanik Vatikeri küsis, ise na imelik, püssiga . . ." kuulen vanaeide sosistamist.

Kambriuksele ilmub lõtv kuju, kes hääletult läheneb kirjuksnõelutud villastes kapukates. Kalifeepükste ülemine haak on lahti ununenud, üks traks käsivarrel ripakil, teist kohendab õlale. Kraeta särk on lõunauinakust päris kortsunud.

„Kes see tuli?" küsib Vatiker raskelt hingeldades, aknast tulvavale lumepeegeldusele kätt varjuks tõstes.

„Kas silmad on töntsiks jäänud, kodanik Vatiker?"

Vatiker kobab taskus. Ma kergitan silmapilk püssikaba maast lahti. Lõtv mees võtab vaid rätiku, et higi pühkida.

„Leivaahi kütmata, haokubu ootab, pole siin sugugi nii palav," pilkan Vatikeri, ise hämmeldunud, et ta mind ära ei tunne.

„Paku võõrale istet," kamandab Vatiker vanaeite, ise iga sõna juurde nii raskelt hingeldades, et see peab küll tõbi olema.

Tulen toa keskele tooli juurde ning lükkan suurräti õlgadele.

„Anna?"

„Mina ise."

„Oot-oot," satub Vatiker ähmi. „Niisugune külaline! Ma sedasi," pomiseb ta kambrisse taganedes.

„Pane kohvikann tulele," hüüab sealt eidele.

Tumedais rõivastes vana naine liigub pimedas pliidinurgas, värvitu nägu minu poole pööratud. Ta võtab simsile kuivama laotud seepide vahelt käsikaudu tikutopsi ja ütleb mulle:

„Näh, varn ukse kõrval, riputa rõivad ja toeta püss nurka."

Kasetoht ta näppude vahel lööb särinal põlema. Hetke pärast vuriseb koldes tuli. Vanaeit ammutab toobiga ämbrist vett, täidab tahmunud kannu, õngitseb konksuga mõned rõngad kõrvale ning pliidirauale kukkunud veetilgad hakkavad kuuma käes plõksuma.

Vatiker tuleb läikivates säärikutes, tepitud servadega võidunud kodukuub õlgadel, juusteudu kammiga silutud. Vilksamisi nurka toetatud püssi seiranud, sirutab käe.

„Tere, Anna," ütleb ta lahkelt läbi hingelduse. „Näe, vanaks olen jäänud, hull astma rinnus, kohe rääkida raske."

Vaatan Vatikeri ripakil põski, kuulen õhu ahmimise pahinat ning olen korraga nõutu: kas tasub teda, viletsat, torkida?

Mind siia kihutanud raev tundub korraga nigel, argipäevane vimm olevat.

„Lähme puhtama poole peale," pakub Vatiker.

Puhtas toas juhib meid üle põranda laotatud kaltsuriie nurka, kus sammasjalaga ümmarguse laua juurde kolm tugitooli seatud, igal leeni peal väljaõmmeldud padi. Lae all keti otsas ripub valge kupliga petrooleumilamp.

„Näed," seletab Vatiker, „kuhu olen jõudnud. Üksildasse metsavahimajja, teedest ja inimestest eemal."

„Jaa, vanasti pidasid rahvarohkematest kohtadest lugu."

„Mis nüüd, tervis veab alt. Siin metsa sees kergem hingata. Onu Kaarel vanaks jäänud, ütles, tule appi. Suur piirkond valvata, salakütte ja puuvargaid tuleb ette. Rahva vara tahab hoida."

„Kaua sa rahva vara hoidmise peal juba oled?" küsin lõbustatult.

„Aasta või rohkemgi tuleb ära."

Vatiker vaatab mulle tõsiselt otsa, nihutab säärikute kriuksudes jalgu ja veeretab:

„Sa, Anna, kannad ilmaaegu minu peale viha. Näe, tulid püssiga. Kole kohe. Aga mina olen omadega sama hästi kui läbi. Saatus maksis vana asja eest kuhjaga kätte."

Sadistlikud nõksud! Milleks? Vatiker ise andis mulle suurepärase võtme: las alandab ennast, las selgitab, las vingerdab, las mangub andeksandmist, las poeb – mis on inimväärikusele veel hirmsam!

Mina võin liikmed lõdvaks lasta ja kuulata. Las pakub väikese etenduse.

„Ega mina uue korra vastu ole," ruttab Vatiker minu iroonilist muiet nähes kinnitama. „Kui mina, vilets ja haige, siin väikest, aga tarvilikku ametit pean – olen ma siis võimule kahjulik? Ei, Anna, egas inimest tohi ikka kõrvale heita! Palju, mis . . ."

„Noh, lase käia," käratan talle prokuröri tooniga ja ristan käed rinna all. „Mida sa, neetud nuhk, vahepeal teinud? Palju su hinge peal inimesi lasub?"

Vanaeit, kes tuleb, kohvikann ja kruusid käes, võpatab. Ta pomiseb Vatikerile:

„Tohoh pele!"

„Oota," rahustab Vatiker silmade vilades eite ja iseennast. „Anna pole võõras, sinagi peaksid teadma, Müüri Mihkli ja Juuli õde. Peale selle," täiendab Vatiker kõkutades, „veidi käreda loomuga."

Vanaeidel vajub suu lukku. Ta meenutas sedamaid, kellega tegemist. Oma põlastust väljendab ta siitpeale sõnatult. Suhkrutoosi viristab lauale ning lahkub ust prõmmutades kambrist.

Naer tikub peale, ehkki säilitan kuritõsise näo.

Vatiker kallab kohvi, liigutab suhkrut kaua ja põhjalikult ning kogub mõtteid.

„Kas tead, Anna," alustab ta ettevaatlikult, „sa võid igaühe käest küsida, ja kõik kinnitavad sulle . . ."

„Mida?"

„Et mina, minu perekond aitasime revolutsioonile kaasa."

„Nüüd lõid sa mind küll tummaks!"

„Ära pilka. Sina oled tüki maad noorem ega mäleta, aga küsi või Müüri Mihkli käest, tema kinnitab, et räägin sulatõtt."

„Noh?"

„Minu isa käis viiendal aastal Käru mõisat põletamas. Mina hiilisin kaasa. Peksin puruks kõik sakste peeglid. Mina, kaheteistkümneaastane karjapoiss, vihkasin kogu hingest rahva rõhujaid! Ei kartnud!"

Vatiker hingeldab, astmale annab erutus hoogu, ta peab mitu head sõõmu rüüpama, et kõnevõimet tagasi saada.

„Sa ära kiirusta mind, ära vaata nii vihaselt, näed, mul raske," palub ta.

Vatikeri õhuahmimise vahele kuulen, kuidas vanaeit köögis paku peal ägedalt hagu raiub.

„Siis tulid mustasajalised ja isa viidi tapiga Siberisse. Sinna ta jäigi."

„Ja kuidas küll käbi kännust nii kaugele kukkus?“ irvitan Vatikerile näkku.

„Kui mõisapõletajad põgenesid, kartsid inimesed neile ligi tulla ja abistada. Mina olin see, kes külateele pangedega vett tassis, et mehed ja hobused juua saaksid. Keegi teine ei julgenud. Jälle mina.“

Vatikeri silmad anuvad heakskiitu.

„Kas ma lapsena vähe kannatasin?“ küsib ta iseendalt, haleduspisar silmanurgas. „Kas arvad, et karjaseleib magus? Või poisikesel künda kerge? Kõiki raskeid töid pidin tegema, eks see mu tervise murdiski.“

„Vaene, vaene Vatiker! Kuidas sinust, nii õilsast, nii heast küll nuhk sai?“

„Miks sa niiviisi,“ mossitab Vatiker.

„Kuidas sai sinust nuhk?“ põrutan talle.

„Vaata,“ niheleb Vatiker, „ma pidasin seda koledat ametit ainult paar-kolm aastat. Nagu pimedusega lõi. Minu viha rõhujate vastu lõi jälle niimoodi puseriti välja,“ kuulutab ta pateetiliselt. „Mina uskusin eesti asja. Ei tahtnud võõrast võimu. Oleks mina aimanud, et kõik teisiti läheb, poleks seda eksisammu teinud,“ vuristab Vatiker ühe hingetõmbega ja küünitab aknast välja vaatama.

„Ootad abiväge?“

„Küll Kaarel mind kaitseb, kui ringkäigult tuleb,“ püüab Vatiker nalja heita.

„Noh,“ kiirustan teda kulmu kortsutades.

Vatiker jätkab kuulekalt:

„Eks mu õnnetu abielu olnud ka süüdi.“

„Ära keeruta, kiiremini,“ koputan sõrmega lauaserva pihta.

Õieti hakkab mind see komöödia mõnevõrra tüütamagi. Jäi ära kauaplaanitud efektne arveteõiendamine. Haledad põrsahäälelised vingerdajad tekitavad ainult tülgastust. Kuid las alandab ennast, las sorib minevikus, niigi palju . . .

„Nojah. Tal olid majad. Rikas ja haritud naine, midagi pold ütelda. Saksa keelt laskis nagu vett. Minul polnud tühjagi hinge taga. Sellest see närimine hakkaski. Et mees või asi. Pole kaalu. Seal . . . maksti hästi. Tähtis amet, aupaklikkusele sundiv.“

„Jajah,“ noogutan, „sa näed, kui aupaklikult ma kuulan.“

Vatiker vaatab maha ja põntsutab kandu, nii et kalifeepükse prunnitavad põlved võbisevad.

Vaidleks ometi Vatiker, näitaks iseloomu! Kas lähenev vanadus ja luhtunud lootused tegid temast molluski?

Pidin ma püssi kaasa tassima! Piinlik kohe. Teab, mis kirepurskeid ma ootasin? Mingid plikapõlve puhvitud kujutelmad, mis ammu välja pleekinud, pulbriks kuivanud. Kusagil punktis jääb inimene üllatavalt naiivseks, ise seda märkamata.

„Nüüd su naise majad natsionaliseeriti,“ tähendan igasuguse tagamõtteta.

Vatiker elavneb, hõõrub käsi, naerule kiskuvad põsed kergitavad nagu polstri silmade ette.

„Töörahva võim tegi seda, mis vaja,“ rõõmustab Vatiker. „Vaata, pärast naise surma läksid majad tema õetütrele. Et veresugulane. Mina – võtku kott ja kõndigu. Tööd oli raske leida, lõpuks sain väikese koha ministeeriumis, tervis koledasti nigel, kellel sind vaja, ja-ah. Nüüd majad riigi käes, õetütar aeti väiksemasse korterisse, pühkigu suu puhtaks. Nii on lood ja laulud.“

Vatiker itsitab, hingeldab ja kallab uut kohvi kruusidesse.

„Noh,“ pilkan teda, „sel juhul peaks uus võim sulle küll mokkamööda olema.“

„Eks muidugi, eks muidugi.“

„Õieti peaksid sa rootsi kardina taga istuma või Siberi õhku hingama,“ lõikan Vatikeri kahjurõõmu ja parastusõhina pooleks.

Vatikeri käed vajuvad lõdvalt kruusi kõrvale. Ta püüab hingeldust alla suruda ning kobistab saapakontsadega põrandalaual, nagu tahaks kontrollida, kas jäsemeid liigutada jaksab.

„Vaata, Anna,“ jätkab ta ennast kogudes, „mina püüdsin sinu puhul ikka silma kinni pigistada. Esteks ühe kandi inimesed, lapsest peale teada, pealegi sa meeldisid mulle üksvahe päris tugevasti.“

„Kulla Vatiker! Ma olen jahmunud! Niisugune silmapaistev mees pööras minule, lihtsale plikale oma pilgu!“

„Ma räägin tõtt. Eks ole seda naljakas nüüd avaldada, kui oled sihuke lihamägi, näe, käedki töntsid; need sõrmed, kui nüüd päris aus olla, pole eluajal mingit õiget tööd ära õppinud. Koiduajal, kui uni kaob, kisub surmale mõtlema. Eriti, kui ilmamuutus hinge matab. Nojah, sina ei pannud mind tähelegi, läksid Kristjanile. Mina võtsin Elviira. Ega ma, tõesõna, viha kandnud, ega mina, tõesõna, poleks sõrmeotsagagi mitte sinu salaasju puutunud ega tähele pannud. Kui mitte Juuli . . .“

Mingi imelik kaduvikutunne puges Vatikeri sõnadega südamesse. Ilmaaegu tulin. Kas annavad pudedaks pehkinud sõlmed veel harutada?

„Kuidas?“ nõuan Vatikerilt selgust. Mind halvab vastik sõltuvus – Müüri Mihkliga oleksin pidanud istuma!

„See juhtus Elviira sünnipäeval. Seltskond sai kirju – igatsugu majaomanikud, noh, aguli koorekiht. Ja lisaks verivärsked vaba-

dussõja kangelased. Elviirale nii väga meeldisid ohvitserimundris mehed. Siiamaani ei mõista, miks ta mulle tuli, mida lootis. Aga ju teda keegi teine ei tahtnud."

„Mis ütles Juuli?"

Vatiker tõusis ootamatult olukorra peremeheks ja nagu õrritab mind pikkade lugudega Elviirast. Kas läksin õnge ning pärast irvitab tema?

„Juuli, kui viina võttis," jätkab Vatiker kuulekana, „kukkus oma perekonnaliikmeid siunama. Et mees nohik, inimeste hulgas ei käi, tema tulgu igale poole üksi nagu lesknaine. Et õde – ma päris täpselt ei mäleta, aga umbes niiviisi see kõlas – tegi kehva partii, selle mees mitu aega voodis haige, enne ka kusagil koha peal ei püsinud, muudkui läks ülemustega raksu, terava keelega, pilkelehtedesse jutte sehkendama kange, kes niisugust sallib!"

Mu pea muutus korraga nagu raskeks kastiks, mis ühe kandi peale pandud ning mida nüüd võimatu kallutada. Seevastu Vatikeri lõtv rind ja kõht lausa voogavad hingamise rütmis. Rohke kõnelemine kiskus tal vere näkku ning töntsid käedki laual on loojangutriibust õhetav-punased.

„Elviira juhtus küsima, et millest õde ja õemees elavad, äkki nad tema, Juuli kaela peal? Juuli saputas oma uhkeid juukseid, kohe ilus oli vaadata, aga hoidis vastusest kõrvale. Elviira aina pinnis ja pinnis, kuni Juuli tunnistas, et te Kristjaniga elate poliitikast."

Vatiker jääb vait.

Minu lõualuud hakkavad nagu ragisedes liikuma, otsekui kangutaks keegi kasti laudu. Kuulen end ütlevat:

„Huupi rabad, Vatiker. Juuli ei võinud teada."

„Kõrvuti elasite, õed, Juuli nii liikuv ja tähelepanelik."

„Võõraid pajakaasi armastas ta kergitada, süütu uudishimu!"

Kuidas mu keel pöörab üldse Vatikeriga võrdses usalduslikus toonis kõnelema!

„Tuleb ette erilise ninaga inimesi."

„Aga sina, Vatiker . . ."

„Kuule, Anna," palub Vatiker kaebliku häälega, „ütle ometi Hermann! Terve elu, isegi Elviira – kõik aina Vatiker ja Vatiker!"

Vatiker lausa kisub mind vennastumise pastoraalsesse miljöösse. Mõistmise viirukilõhn, kui kena! Kas ta, kurivaim, tõesti on nii hea psühholoog, et kasutab ära mu nõrku kohti. Kus ta teab, et ma kahetsevale ja kätt pakkuvale inimesele pole kõigest hoolimata võimeline näkku lööma!

„Hea küll, kodanik Hermann Vatiker," talitsen ennast jäik-

ametlikuks, „sina ju andsid Juuli purjuspäi tehtud vihjele käigu, kes muu?"

„Kuhu mul pääsu oli?" vaatab Vatiker vesiheledate silmadega mulle otse vastu, justkui sundides mind, tõredat, taltuma ja kohmetuma.

„Ohvitserid tundsid huvi, Elviira hüsteeritses, nõudes mehetegusid. Naised selleks loodud, et meestelt tähelendu välja pressida. Et mis saab eesti asjast, kui riigiteenijadki ustavad pole ning vanade suhete pärast rahva huvidele käega löövad. Elviira ei sallinud sind, olin ettevaatamatult su nime liiga palju kordi suhu võtnud."

„Nüüd siis Elviira-kadunuke kõiges süüdi!" virildan nägu.

Ometi sain üleolekutunde tagasi.

„Aeg juhtus seesugune. Vennatapmise aastad. Inimesed vihkasid üksteist. Perekonnad kärisesid pooleks, halastus läks kaotsi. Alles nüüd ehk võib jälle inimlikkusele loota."

Mu naer ei kuku päris loomulik välja.

Vanaeit paotab ukse ja küsib:

„Vatiker, kas sina viid kitsele heinu, või pean mina külma kätte minema? Näh, Kaarel pole ikka veel tagasi."

„Vii sina," kohmab Vatiker väsinult.

Vanaeit ei vaatagi minu poole ja tõmbab ukse järsu ropsuga kinni.

„Oled päris üksik, Vatiker, keegi ei taha sind Hermanniks hüüda. Isegi vanaeit mitte."

Ta jätab mu torke tähelepanuta.

„Siin lähedal, kuuskede all seadis Kaarel metskitsedele sõime üles. Pakasega toidab neid, minagi mitmel korral viinud. Alles nüüd mõistan, kuidas inimest ülendab ja puhastab looduselähedane elu. Koledasti kena ikka, kui ütleme, näed jänest silkamas või jällegi põdrapulli sarvede õõtsudes astumas. Ma ju vana mees, aga möödunud kevadel juhtusin esimest korda tedremängu peale."

„Näe, kui õrn süda."

„Pilka, pilka, Anna. Ega sa oskagi haiget vanameest mõista."

Aknast voolab lakkamatu jõena talveõhtu tihke sina sisse. Valge kupliga lamp, mis laua kohal keti otsas ripub, eraldub ainsa esemena suigutavast hämarusest.

Vatikeri kössis kujul teisel pool lauda on toolile paisatud pooltühja koti kontuurid.

Millest ta mõtleb? Kas meenutab Elviirat? Ehk kaalub, kas lõin andestavalt käega, või jään edaspidigi ohtlikuks.

Luhtus mu ettevõtmine. Kakskümmend aastat ei jaksa viha

pidada. Puha kujutelmad. Peaaegu niisama totter kui laste nuhtlemine nende vanemate pattude eest.

„Olgu pealegi, Vatiker. Hakkan astuma."

Minu sõnad kõlavad ebakindlalt, nagu läbiksid nad hämarusesina siksakiliselt, hõredamaid kohti otsides.

Ajan end püsti. Vaevab poolik tunne.

„Ära kiirusta, sul püss kaasas!" ärkab Vatiker.

„Võib hunte olla," vabandan tagantjärele oma agressiivset väljanägemist siiatulekul.

„Maanteeni pole kauge. Las kord elus ka saadan sind natike," pakub Vatiker end püsti kergitades.

Leivalõhnalisest köögist pakasesse astudes tikub härmatis ninasõõrmeid ahendama.

Vatiker kõmbib mu kannul, ka tema võttis püssi selga. Peidan lõuaotsa suurrätti ja astun oma päevastesse jälgedesse, mis risti üle rebasetantsu tallermaa lähevad.

Vatiker aeglustab lepikusse jõudes sammu.

„Ehk ikka näeme veel," arvab ta kaheldes ning tonksab säärikuninaga rahkjat lund.

Kas jäi temalgi poolik tunne?

„Ehk ikka," kohman ükskõikselt.

„Näe, kui kenasti saab vanu asju selgeks meenutada," sosistab ta mulle kuklasse.

Mu kaelasooni oleks justkui jäänõeltega torgitud.

Miks ikka juhtub niiviisi, et mina alati Vatikeri ees nagu vahialune kõndima pean?

„Eks?" ootab ta.

Noogutan vastu tahtmist. Ehkki see suurräti kohmakuse tõttu märkamatuks jääb, süveneb minus millegi reetmise painav tunne.

Aga Vatiker siiski närveerib, miks ta muidu mu meeleolu kombata püüab?

Et talle vähemalt hirm ja teadmatus jääks!

Lepiku hõrenedes Vatiker peatub ja ütleb kahetsedes:

„Hunte ette ei trehvanud."

Keeran end kiiresti ümber, sest mingi Vatikeri liigutus sundis mind pingule.

Ta pistis jopi hõlma vahelt käe põue ja külmast kohmetunud pihku potsab uur. Kuidas terane Mirjam selle kohta ütleski?

„Kaalikas-kuldkell!" hüüatan, ja mingist teadmatust jõuvarust tulvab naer.

Vatiker kaalub kella ning muigab kaasa. Metsa vaikuses kuulen tiksumist. Kerge klõpsatusega kargab uuri kaas lahti ja Vatiker noogutab.

„Midagi pole veel hilja."

Ulatan kõheldes käe.

Nüüd jälle jäi ta mu selja taha. Ees mustab lagunenud küün. Väga tahaksin kiirendada sammu, aga see võib argusena paista. Ma lausa värisen.

Lajatab pauk. Tardun paigale, oodates valu. Ei tunne. Pöördun aeglaselt ümber ja silman Vatikeri roigastüveliste leppade vahel seismas, püssitoru taevasse sihitud.

„Keda sa seal lased?" hüüan valju häälega.

„Hirmutan hunte, sul julgem minna," kostab vastus väga selgesti, nagu ei lahutakski meid oma sadakond sammu.

Jään seisma, ootan. Aitab. Rohkem talle selga pöörata ei või.

Vatiker taipab, seab püssi õlale, vist viipabki, kui silm õigesti seletab, ning kaob puude vahele.

Pooljoostes tulen küüni juurde. Vajun heintele. Las mõõnab südamekloppimine.

Sara ripakil värava vahel tantsib päevane lagendikurebane, punane loom sätendaval lumel. Päris tavaline vana võitleja, kes hangede ajal põldhiirega lepib.

Hetk puhata, rahuneda.

Miks nad ikka räägivad rebasest kui ainult kanavargast?

Keegi minu lähedal norskab.

„Hei, külamees!" hüüan valjult küüni sügavusse.

„Mis? Mis?" kostab heintest Müüri Mihkli hääl.

„Ah, sina," taipab ta ning haigutab pikalt. „Andis ikka oodata. Poole sorust jõudsin soojarohuks võtta. Tahad ka?"

Kummutan pakutud pudelit. Heinatuuste kaasa lohistades kõmbin maanteele. Müüri Mihkel luukab minu jälgedes.

„Las kannan püssi," pakub ta.

Ulatan talle tagasikätt laskeriista.

Seljatagune on nüüd kindel.

8.

Kui pakasesse optimistlikult suhtuda, siis jäälilled akendel, mis võtsid võimaluse heita pilku tänavale või peremees Havi hoovi, isegi soodustavad mu töö edenemist. Enne tõusin teinekord toolilt, kõndisin toa ja köögi vahet, vaatasin, kuidas ümberkaudsetes majades süüdati tuled, või silmitsesin lobisevaid naisi, kes üle tee poe ukse taga sabas seisid. Nüüd, kus linnakomitee mulle kiireloomulist tõlketööd kaela sumas, istun aina laua taga, puhas paber

paremal, venekeelne tekst vasakul, otse ees peotäis pliiatseid klaasis püsti.

Kristjan rõõmustab: nüüd ei jää mul aega sugulastega jahmerdamiseks. Töölt tulles teritab ta igal õhtul nürikssaanud pliiatsid ning loeb heakskiitvalt noogutades tõlgitud teksti.

Korterist väljun vaid hommikul, et poes käia, et keldrist põlevkivi korviga üles tuua ja mõlemad veeämbrid kraani all täis lasta. Juuli porises pahaselt põlevkivi nähes – pliidi rikkuvat ära. Juuli – mis tal viga rääkida – varus suvel kaseriidad keldrisse. Meil kulus siia saabudes raha hädavajalikumaks. Terve elamine tuli sisse seada.

Need sõjakolded, mis siin-seal Euroopas laieneda ähvardavad, on Eestiski nälja- ja külmahirmud suureks paisutanud. Ostetakse tagavaraks, ahmitakse kokku. Metsadest ei suudeta puid küttehoovidesse ette vedada, ladudest ei jõuta kaupa poodidesse anda. Loetakse küll ja kuulatakse selgitavaid kõnesid, mis põhjusetut ostupalavikku jahutada püüavad, aga ju inimestel on veel maailmasõda selgesti meeles, et kõik ennast võimalike raskete aegade eest ette kaitsta püüavad.

Aknapraod toppisin kaltsudega tihedaks, pealt kleepisin paberiga, aga jäälilledes klaas õhkub sedavõrd külma, et pidin köögilaua pliidi juurde nihutama. Põlevkivikamakad käeulatuses, aegajalt viskan mõne juurde, las vindub. Pruugib tuld unustada, kipuvad käed kohmetama ja mõte nagu tardub.

Meeleolu on suurepärane: kiire töö loob hea enesetunde. Oled kogu aeg vajalik, sinuga arvestatakse, koguni rõõmustatakse, kui suudad mõne jupi päeva-paari võrra varem ära tuua. Meeldivalt üllatas, kui tõlkidepõuaga mind meelde tuletati. Jäingi oma pikaajalise nokitsemisega teiste silmis teenistuseta koduseks naiseks, kelle puhul õlgu kehitatakse ega teata, kas suvatseb ajusid liigutada või hoopiski laiskleb. See on ikka nii, kui suurt tööd teed, mille edenemine sul vaid enesel teada.

Täna on koridor kuidagi ebaloomulikult kärarikas – kas naised teevad endale jutuga sooja?

„Punased ei saa hakkama! Käpardid!"

Seda öeldi päris minu ukse taga.

Tuleb pliiats käest panna.

„Aina seletavad, lubavad!"

„Enne läksid puuhoovi ja lasid tulla. Kuivad, halud kõlisesid käes."

„Tuli vuhises pliidi all – silmapilk toit valmis."

„Mis puudest rääkida! Tahad näituseks riiet, lähed poodi – ei või sugugi kindel olla, kas ikka saad!"

„Aga kes meist enne kolmekümne meetri kaupa aluspüksiriiet ostis?"

Lagisev naer.

„Aga kui mina oma raha eest ostan, miks ei peaks mina saama nii palju, kui mulle pähe tuleb?"

Uksed prõmmuvad, koridorikoosolek saab osavõtjaid järjest juurde.

Minna neile kõnet pidama? Naeravad välja! Hakkavad mõnitama, et jutumehed olete, selgitada oskate! Eriti naabri-Liisa ja alt-Helmi, need sellised sõnakad, mina pole kunagi oraatorivõimetega silma paistnud.

Kas jääda sooja pliidi kõrvale kükitama ja lasta neil seal nõukogude võimu laimata?

Tõusen laua tagant, vaatan abiotsivalt köögi lagedaid seinu, sirvin tõlgitavat brošüüri – ah, see tekst siin tundub korraga kange ja üldine.

Paiskan ukse valla. Naised vakatavad.

„Palun, astuge sisse. Soojas toas mõnusam juttu ajada," kutsun neid.

Naised vaatavad üksteisele häbenedes otsa, keegi ei liigu paigast.

„Tulge, tulge," julgustan.

„Lähme, naised," viipab lõkendava näoga rinnakas alt-Helmi. „Las kommunistiproua õpetab, mis peab tegema, et pere nälga ei jääks!"

„Einoh, las õpetab," toetab naabri-Liisa.

Ukseavas tungleb naistesumm. Korjan kiiruga tööasjad laualt kokku ja viin tuppa. Helmi tuleb minu järel, haarab vanad viini toolid kaenlasse, köögi omadele lisaks, ning naised seavad end piki seina istuma. Kohendavad põlle, nuuskavad nina, vahivad kordamööda Helmit ja mind.

„Vaadake, kommunistiproua," pöördub Helmi kavala muigega minu poole, „punased panevad lastesaamise seisma. Ega siis palja kartuli peal mehest enam meest ole – lükka või voodist välja!"

Naised kihistavad, mõni turtsub julgemini ja piilub põnevuses minu poole.

„Pole viga, kohe näitan, kuidas sellest veast üle saada."

„Nooh?" niheleb Helmi ja ristab käed rinna all.

Lohistan laua keset kööki. Haaran kapist kausi, noa ja lusikad.

„Kohe proovite, veidi kannatust."

Toimetan nagu laval, kõikide pilgud minule naelutatud.

Toon riiulist sibula, leivapätsi, pudeli söögiõliga.

„Sibulat kõigil on? Leiba müüakse ilma passita? Söögiõli ka?" küsin toiduaineid ükshaaval kätte võttes ja ennast kannal keerates, et kõik ümberringi näeksid. Täpselt mustkunstnik tsirkuseareenil.

„Jaa," venitavad naised kooris ning naeravad.

„Kommunistiproua hüva roog, sibul *à la* poslamasla!" itsitab Helmi.

„Ega toitu pilada või," poriseb keegi vanaeitedest.

„Vaadake siia," jätkan surmtõsiselt. Hoian kramplikult nuga paremas käes, vasaku toetan leivale, et käte värisemine mu erutust ei reedaks. Sellist etendust tuleb esimest korda anda. See pole Eesti Haridusmaja näitelava kätteõpitud tekstiga.

Lõikan leiva kuubikuteks, sibula siiludeks, puistan kõik selle kaussi, kallan kopsikuga veidikese vett peale, näpuotsaga vakast soola, niristan pudelist õli, segan ära ja surun igale naisele supilusika pihku.

„Oh vaesekesed, mis enneolematu viletsus teid tabanud on," pilkan naisi, „mis hirmus asi, või pole enam nii kollane kui sügisene kuu ja pekk pole nii paks kui kesktalvine jää ja kanad on lahjad nagu kevadised kesajänesed! Ei jää muud üle, kui et tuleb nuputama hakata! Palun, palun, astuge ligi, siin on toit, mis hoiab inimese terve ja tugeva! Maitsvam kui Feischneri koogid, mida te heal Pätsu ajal mõistagi iga päev tosinakaupa sõite. Astuge ligi, proovige, soovitan kõigile. Venemaal hoidis see söök raskel ajal inimesi püsti. Mehed jäid võimelisteks ja lapsed sündisid. Tõsi küll, ei sula suus nagu presidendišokolaad, mida te iga jumala päev lutsisite, ja loomulikult pole ka nii peen kui soust ja kartulid *à la* pann, mis teile ehk natuke tuttav on. Olge head!"

Naised rõkatavad, lusikad käes püsti, tammuvad laua ümber, võtavad kausist, maitsevad, asjalik ilme nägudel.

„Pikantne," tähendab Helmi kulme kergitades ja suud torru ajades.

Vaenulikkus haihtus, kauss sai tühjaks.

„Noh," ristan nüüd mina iseteadvalt käed rinna all, liigun taas toolidele toetunud naiste ees ja nõuan vastust:

„Kas veel nälga kardate? Kas hakkate vaeseid mehi voodist välja viskama?"

„Ei, ei," hüüavad naised laheda lõbususega.

„Einoh, kommunistiproua retseptil pole ju viga, aga mina sellesse hästi ei usu," ütleb eestvedaja Helmi, kelle sõnade varju peidetud mõtet ma kohe ei taba.

„Mispärast?"

„Teil ju lapsi pole," venitab Helmi nagu vastu tahtmist.

Naised pomisevad ning jäävad piinlikkusetunde levides päris vait. Ei taibanud nad kohe Helmi ütlemise taktitust.

Üks plikaohtu noorik, ise näost punetav, paotab hiirvaikselt ukse ja kaob koridori.

Toetun vabanenud toolile.

„Minu laps suri samal päeval kui sinu isa Kaspar, Helmi."

Naabri-Liisa ammutab ämbrist kopsikuga vett ja joob ahnelt.

„Noh, noorikud," ütleb ta sügavalt hinge tõmmates, „me ka miitingaid pidama hakanud."

Märguanne, et tõustaks ja laiali mindaks.

„Helmi mäletab, las jutustab," olen halastamatu. „Võib-olla pakub mõnele selle maja ajalugu huvi."

„See hirmus päev minulgi meeles," sekkub Liisa. „Kojaproual ka, Kurri-maadamil eriti." Ta vaatab Kurri-eidele läbitungivalt otsa, ent heidab samas andeksandvalt käega ning lõpetab toolilt tõustes: „Need vanad asjad, tasub nüüd . . ."

„Üht-teist tuleb meenutada!"

Mu toon on lõikavalt käskiv, naised jäävad kuulekalt paigale.

„Räägi, Helmi. Olid viieteistkümnene neiu, poistega kurameerisid juba, täisinimese aru ja mäluga."

Helmi niheleb.

„Isa pidas hobust, täpiline mära Tilde oli . . . Elasime pesuköögi kohal. Ema võttis koju pesta, teised ei sallinud, et aur aknasse tuleb," sosistab Helmi ega söanda kellelegi otsa vaadata nagu hirmunud laps.

„Oli pühapäev," abistan teda, sest korraga hakkas mul Helmist lõpmata kahju.

„Augusti lõpul, soe ilm püsis," noogutab Helmi.

„Pärast Saksa okupatsiooni, aeg vilets ja segane. Ega see õigusta, aga puskariajamine läks suuresti moodi," võtan jutujärje enda kätte, sest Helmi vajus päris kössi. „Pesuköögi taga, sissekäiguga tänavalt asus pagariäri. Siinsamas ahi, käeulatuses riiulid soojade leibade-saiadega, aga noh, jahu polnud ning küpsetamislõhnad kadusid. Vist Kurri-maadam palus esimesena perenaise käest võtit ja seadis tühja pagarituppa puskaritorud üles."

„Kus siis naisterahvas üksi hakkama sai," vaidleb Kurri-eit, näost laiguline. Ega ma arva, et häbist, küllap jõudis end hommikupoolikul laadida.

„Ole vait," käratab talle naabri-Liisa.

„Tema oli esimene, aga mitte ainuke, kes tühja ruumi kasutas. Maja muutus äärmiselt lõbusaks. Koridorid kõmasid laulujorust."

„Kaple-vana andis ükskord koguni peldikuaknast kontserti," ühmab kojaeit. „Küll reostasid, küll reostasid," vangutab ta pead.

„Kogu hoov oli ropp kui mülgas," noogutab Liisa.

„Ema kartis pesu riputada, ütles, et käperdavad ära," poetab Helmigi sõna sekka.

„Sel ajal peeti maja otsas tallis viit või kuut hobust. Õu sõtkuti ära, õlepuru ja hobusepabulad. Suvel musttuhat kärbest, sügisel pori põlvini."

„Vankririsud vedelesid aiaäärtes – ja rotid! Vaata, et tulevad otsaga tuppa, pistavad sul laua pealt söögi nahka, kui selja keerad," toonitab kojanaine.

„Vett tõime kaevust, talvel ujutati selle ümbrus nii jäässe, et kainest peastki ei seisa püsti. Voorimehed, sindrid, panid oma tallipanged otse raketele, tee selgeks, kas äkki sõnnikut sisse ei pudene, vett ei riku."

Kõik meenutavad üksteise võidu, Helmi vaatab julgemini ringi ning kuulab ahne huviga, sest plikaeas ei panda ju argipäeva pisiasju nii täpselt tähele.

„Sel augustikuu pühapäeval," ütlen vahele ja naised jäävad üksteist müksides vait, „sel päeval kas juhtus mõni sünnipäev või mis, joodi palju, ja voorimees Kollal . . ."

„Ta pidas kahte valge lauguga ruuna," tähendab Helmi vahele.

„Voorimees Kollal tuli mõte maadlusvõistlus korraldada. Turjakas, vist veidi üle kolmekümne, seisis ta hoovil pesuköögi ukse ees ja pasundas, nii et kõik kuulsid: tulge vaatama, tulge vaatama! Naised ja noorikud! Mehed ja poisid! Astuge ligi, vägevad mehed panevad rinnad kokku!"

„Tulime summas trepi peale. Võtsime astmetel kohad sisse, nagu te-aatris!" elavneb Liisa.

„Kolla kiskus pintsaku seljast, viskas nokatsmütsi tagasikätt aia äärde, tõmbas higiräti kaela all sõlme – särki tal seljas põld, karvane kui kurat," jutustab kojanaine end toolil ettepoole nihutades.

„Oleks ometi vihma tulnud, jahutanud neid, rääkis ema hiljem, lesena," sosistab Helmi.

„Kolla seisis vägilasena, painutas käsivarsi, tagus rusikaga muskleid." Liisa otsekui naeratas vargsi seda öeldes.

„Tüdrukud kilkasid, naised lõkerdasid, ätid muhelesid, poisid kisasid kaasa. Trepipubliku üleüldine heakskiit."

Külalised jäid äkki sõnaahtraks, ainult Helmi poetab valuga:

„Ema ütles pärast ikka, et miks küll mina kodus ei juhtunud olema, mina oleksin Kasparit tagasi hoidnud."

„Kõik kibelesid, ihkasid etendust. Kolla aina praalis ja praalis, kuni Kaspar talle vastaseks ärgitati. Oli samuti tugev mees."

„Isa tassis sadamas kotte, enne kui hobuse ostis, täpilise Tilde."

„Keegi lastest tõi vana panni ja löi kiviga gongi. Maadlemine läks lahti. Mehed pusisid ja pusisid, tükil ajal ei suutnud kumbki teist selili panna. Viimaks prantsatasid üheskoos maha. Nad aelesid õlesasi ja hobusepabulate peal, nii palja kehaga Kolla kui Kaspar õlgadest rebenenud sinitriibulises sitssärgis. Naisolevused kilkasid vaimustusest, vanamehed tagusid rusikaga põlve pihta ning jagunesid kahte leeri – kes Kaspari killas, kes Kolla poolt. Vaata, et kukuvad omakorda kaklema, kui oleks vaid mallanud maadlejatelt pilku kiskuda. Seisin ülemisel astmel perenaise kõrval. Korraga hirnatas heledalt plangulaua külge seotud täkk ning tõusis tagajalgadele. Ärevus lõikas südamesse. Nõudsin perenaiselt: sunni mehi lõpetama!"

Kuidagi ei taha edasi rääkida, olgugi et sai öeldud kaudselt: perenaine.

„Pereproua hüüdis, et las aga töörahvas lõbutseb," kinnitab kojamutt. „Mul selgesti meeles."

„Kaspar juba korises Kolla all," pressin hammaste vahelt.

„Siis ronis Anna üle meie õlgade trepist alla," jätkab Liisa. „Ta astus kellelegi käe peale, teda tõugati – ära sega! Keegi ropendas . . ."

„Edasi, edasi," nõuavad nooremad naised ja need, kes üürikest aega siin majas elavad.

„Mis edasi," toriseb kojamutt. „Häbi rääkida . . ."

„Anna tormas maadlevate meeste juurde," venitab Kurri-eit hääle värisedes. Tähelepanu keskpunkti sattunud, võtab kõrgema tooni. „Ta rebis ilmatu jõuga Kollat Kaspari pealt ära."

Kurri-eit naerab millegipärast.

„Kolla tõusis püsti, Kaspar katsus ennast küünarnukile kergitada, aga langes tagasi. See kõik juhtus üheainsa silmapilgu jooksul! Kollal silmad veripunased, ei ta küsind ega aru pärind, ei ta taiband, et naisterahvas, kus virutas Annale rusikaga rinde alla! Siis oli Anna maas ja Kaspar maas ja marusse läinud Kolla tagus roikaga aia külge seotud hobust. Täkk rebis lahti, lasi ringiratast. Aga loom ikka tark, maaslamajate peale ei astunud. Naised panid rüsinal trepist üles, tõmbasid ukse enda järel kinni. Andis hoida, Kolla tormas järele ja rebis linki. Sa pühade aeg! Näh, praegugi käib nagu piste läbi. Olen mina neid joodikuid küll näind, aga teist nii koledat mitte kui Kolla," jutustab Liisa.

„Kristjan tuli, korjas mind üles. Keegi lastest viis sõna. Kristjan rakendas Tilde veovankri ette ja viis meid Kaspariga mõlemaid arsti juurde. Teisel päeval trükiti ajalehe viimasel küljel: „Kole mõrtsukatöö agulis. Purjus voorimeeste kakluse kurb lõpp. Surm sisemisest verejooksust. Naisterahval nurisünnitus"."

„Ja ema ütles ikka, et miks küll mina ei juhtunud kodus olema . . .!"

Kojamutt nuuskab nina. Kurri-eide põsed võbisevad.

„Ega nad ainult minu puskarit joonud," kohmab ta kohatult.

„Ja keegi meestest ei võinud vahele segada!" imestab siiani vaikinud artistinaine, kes alumisel korrusel elab ja kelle nimegi ma ei tea.

„Joovastus. Hasart." Sõnad nätsatavad vaikusse.

„Pimedus, kohutav pimedus," täiendab mind artistinaine.

„Sellisteks me kord juba kasvasime," hurjutab kojanaine teisi ja iseennast.

Naised tõusevad, nihutavad toolid käratult seina äärde sirgesse ritta ja hakkavad hanereas lahkuma. Mõni noogutab, mõni vaatab maha.

Helmi peatub mu kõrval.

„Pärast müüs ema täpilise Tilde ja vankri maha. See oli kõik, mis isast jäi. Aga rahal polnud tol ajal mingit väärtust, paberipraht. Tilde kattis matusekulud ja mõned võlad."

Nüüd läks Helmigi. Jäin üksi.

Vedin toolid tagatuppa, lohistan laua tagasi pliidi äärde, toon paberid ja pliiatsid. Aga alustatud lause nagu kaotas esimese poole, mida kuidagi leida ei suuda.

Topin uue põlevkivitüki vaevalt hõõguvate hallide kivide vahele. Jõuetu leek nilpsab kollast kamakat.

Käed külmetavad. Sikutan kampsunikäised üle sõrmede.

Kuidas küll tol korral vihkasin raevunud maadlejaid ning rõkkavaid pealtvaatajaid! Nagu pori hoovil tundusid mulle need inimesed. Polnud sel pinnasel mahti taheneda, seemet vastu võtta, et haljendaks, et midagi kasvaks, et nad, millekski peale igapäevase äraolemise suutelised oleksid. Madalad kired sõtkusid metsikute hobuste karjana üht põlvkonda teise järel. Avalal kevadel lasti endale pähe tõmmata odava armastuse päitsed ning hakati sugutungi lõa otsas ringiratast tammuma. Selles arvati leidvat lohutust, mis asendaks nii hädavajalikku ja ihaldusväärset jõukust. Mõne aasta pärast tuli tühjus koos viinavinguse kuraasiga. Toorus pakkus lõbu: üks isane murrab teise konte – kui naljakas! Lapsed käisid vanemate rada, kuigi varakult närbunud emad keelasid tütreid. Arvati, nad lihtsalt on unustanud oma nooruse. Liigagi hästi mäletati, ent enesekindlad tütred uskusid, et neile on määratud teistsugune, parem elu. Nad lasksid end käperdada koridoride pimedais nurkades sahvrikappide vahel ja ootasid soojemat aastaaega, et vabalt armastada mereäärses männikus. Elavad ja kergejalgsed, krässutasid juukseid ning sättisid endale kirevaid hilpe ümber nagu

plikad kõik. Nad tundsid end lausa lendavat maa kohal ning läbi kevadise pori kaevu juurde minnes hüüatasid peenutsevalt „uih". Kohe, kohe, paistis neile, jääb see räämas agul igaveseks ajalukku, nad asuvad tervete ning ilusatena vallutama paremate magamistubade maailma, kus ootavad kohevad sulgkotid ja helesinisest siidist tekid.

Halb lastetuba?

Egas muidu kodanlik ühiskond teinud kõike selleks, et võimu juures ja vaimuelus oleksid vähemalt teise generatsiooni intelligendid. Et tööhärgadel oleksid järglasedki tööhärjad, et inimesed, paraku, oma loomult kord juba seesugused, et ühed ei suuda kunagi tõusta väärikale astmele, nad peavadki sõtkuma pori ja jääma selleks poriks, mida sõtkutakse.

Eks vihkasin kärarikkaid pealtvaatajaid trepiastmete teatris ja maadlejaid õlepurusel ning sõnnikusel kamaral võib-olla just sellepärast, et olin abitu ja üksik selles instinktide maailmas.

Suruda plikadele pihku õpetlikke raamatuid, kui nende rinnad ootusrikkalt paisunud ja sitskleitidesse pitsitatud pihad ihalemas kallistusi? Või tagasi hoida noormehi, kes oma esimeste võitude joovastuses tundusid enestele vähemalt kindralitena armastuselahingus?

Hilja. Külviaeg mööda lastud, pinnas tasandamata ja tuultest korbatanud.

Mu kampsunikäistesse topitud käed laual näivad tömpide proteesidena. On neis kunagi õiget jõudu olnud?

Meeleheites haarasin Kasparit lämmatava Kolla küünarvarrest. Rebisin, kuid sõrmedel polnud pidet, vägisi libisesid higiselt nahalt maha. Klammerdusin Kolla higirätti, aga see oli juba katkenud ning jäi tarbetu räbalana pihku. Sõlmisin näpud Kolla juustesse ning suutsin ta nägu enese poole kergitada. See polnud inimese oma, vaid arutu mask, verejanuline lõust lillade lõhenenud mokkadega. Silmavalged hõõgusid, pupillid suurenenud, kuigi päikese hele valgus hoovas sõnnikusele areenile.

Edasi jäi mingi kentsakas pilt. Pooled asjad puudu, silme ees laiutas uskumatult ligidal paju hallroheline kroon, mille oksad kippusid kraapima nägu. Ei taevast, ei maju, ei inimesi, vaid hallrohelised nired voolasid vastu. Sirutad käe, aga jaheda karguse asemel kõrvetavalt kuumad judinad. Siis hobusesaba üliaeglasi kaari joonistamas, sujuvaid looki voolimas. Jälle mingi kauge sinakas viirg, kättesaamatu jaheduseõnnistus.

„Ei, ei, lapsi ta enam ei saa."

Siitpeale hakkasin kuulma. Pole ma kunagi Kristjanile öelnud, et selle lause tabasin. Pole temagi selle koha pealt suud paotanud.

Kodus lamasin mitmeid päevi triibulise saaniteki all, mille ema pärandas. Nutsin, kui Kristjan ära oli, kahekesi vaikisime. Silitasin sõrmeotstega karevillaseid triipe, ning metsa- ja maarohud, mis olid oma mahedad värvid saanitekile loovutanud, tundusid veel lõhnavat. Pikkamööda taastus rahu ja tuli tervis.

Kaine mõistus ütleb, et kõik nagu lahenes soodsalt. Kuhu oleks jäänud laps, kui vanglas istusin? Ehk oleks pärastki Juuli käe all kasvanud ja kes teab, missuguse inimesena mind neljakümnenda aasta sügisel vaksalis kohanud!

Hea, et inimese mõistus on enamasti ikka optimistlikult häälestatud, sest tunnetesfäär pärineb rohkem enesehaletsuse mõrudest allikatest.

Keegi koputas.

Naabri-Liisa piilub ukseprаost tuppa.

„Kommunistiproua, tulge meile appi. Pange soojad vatid selga ja lähme kohe. Naised ootavad õue peal," sosistas ta läbi muheluse.

Mantel ja rätik, aga kuhu kadusid labakud? Ettenägelikult olen need kulbirauale kuivama pannud, nüüd levib kätesse soojus.

Naised seisavad lõbusatena välistrepi juures kobaras ja tammuvad jalalt jalale, et pakane varbaid ei kaksaks. Helmi tuleb suurt kelku enese järel vedades pajude poolt.

„Jaan Havi pakub puid müüa," selgitab ta.

„Milleks mina?" tõrgun, sest selle mehega pole mingit isu ärilistesse tehingutesse laskuda.

„Tulge, tulge," kutsuvad naised läbisegi ning, võtnud mind käevangu, viivad endaga kaasa.

Jaan Havi on maja taha terve puuhoovi soetanud. Kuivad kasepuud kaunites riitades, korralikud jummikojad otstes, lausa pakasepäevade unistus.

Laia sammuga astub ta uksest õue, lambakraega jopp seljas, soome müts otsmikul – peremees Havi.

„Nuù omma kuiva halu," teatab ta kaseriitade ette seisma jäädes. „Pallu tahetass?"

„Meid on üheksa," arvestab Helmi, kes ülelugemiseks kaela õieli ajas, ka mind. „Igale ruum – niipalju sul, peremees, ikka jätkub?"

Jaan Havi ei pea vajalikuks vastatagi sellisele naisterahva asjatundmatule küsimusele. Ta sikutab maja seina äärest puuriitade ette mõõdukasti, mille lattide vahele kärmed ostjad sedamaid kasehalge laduma hakkavad, ikka tihedasti, et pügada ei saaks.

Kui juba Helmi mind ostjate hulka arvestas, võtku see Havi mis ta võtab, puud kuluvad hädasti ära. Kahman minagi riidast

halu ja viin mõõdulattide vahele, kus esimene ruum kokku hakkab saama.

Havi seisab kõrval, silmitseb kibekiirelt töötavaid naisi. Ilus vaadata libedasti edenevat kauplemist.

Esimene ruumimeeter saab Helmi kelgule seatud, artistinaine ja kojaeit tirivad koormat värava poole, teised laovad juba uut mõõtu.

Tühi kelk jõuab tagasi, kuivade puude kõlisedes kerkib uus koorem.

Jaan Havi niheleb igavusest. Naised üle mõõdu ei ahnitse – mis siin seista ja külmetada.

„Võip är massta," kuulutab ta ning kobab põuetaskust vahetusraha lagedale.

„See minu osa eest," ulatab Helmi esimesena viisteist rubla.

„Mes tuu tähendap?" üllatub Havi. „Kolmkümme om ruum!"

„Ei, aulik Havi-härra," vaidleb Helmi valju häälega, „ikka viisteist nagu puuhoovis. Ise laome, ise veame, juurde midagi ei tule."

„Mes?" Havi värvub näost punaseks ja lööb rusikas käe hoovõtuks taha.

Kaameks tõmbunud artistinaine taganeb, aga tema kohkus ainukesena.

„Ära sa, peletis, hirmuta," astub Helmi Havile lähemale, „ma ennegi peru hobust kinni pidanud. „Näe," Helmi pilgutab mulle üle õla silma, „Anna-proua loeb lehti ja teab maailma asju, tema rääkis, et spekulandid saavad kõvasti karistada, kui tabatakse. Meid on üheksa," teatab ta ja äsjane tehtult-lipitsev toon pöörab vihaseks, „me anname su üles, neetud nöörija! Kes meie meestele topeltpalka maksab?"

„Spekulante nuheldakse vabadusekaotusega," kuulutan Havile kuivalt.

„Kuulsid? Kuulsid, peremees Havi?" hüüavad naised parastades.

Havi raksatab hoovõtuks valmispandud rusika puuriidale, otsekui keelu märgiks, et siit enam halgugi tõsta ei tohi, ja käratab:

„Mitte üits pilbas!"

„Naised!" kuulutab Helmi. „Kaupmees meid ei usalda, enne kui rublad taskus. Näete, kuidas peopesa rahahimus sügeleb?" lisab Helmi Havi käelaba müksates.

Naised korjavad kribinal-krabinal rublad kokku ja ulatavad Helmile, kes sammukest taganemata peremehe ees seisab.

Helmi sirutab raha turritava Havi poole, kel jalad kindlalt harkis, käed jopi taskutes.

„Ärge viivitage, küll ma arved klaarin," julgustab Helmi naisi.

Sedamaid hakkavad halud Havi riidast mõõdulattide vahele rändama.

„Ei müü!“ raksatab Havi uuesti. „Vargalitad, vargalitad!“

„Ka kaaskodanike solvamise eest karistatakse,“ ütlen naeru talitsedes jäise häälega.

„Mis sa tühja jorised, peremees,“ läheb Kurri-eit Haviga lepitust otsima ja paneb talle koguni käe küünarnukile.

Havi raputab kõhetu Kurri-eide eemale.

„Korrat!“ kähistab Havi. Ta tuleb, rind õieli, naisi jõuga puuriidast eemale tõrjuma ja lööb rahapaberid Helmi käest lumme. Kurri-eit kummardub, korjab rublad asjalikult kokku ning itsitab neid käes lehvitades.

„Naised!“ hüüatab Helmi hasartselt ja nügib labakinnastest kohmakate kätega mantlikäiseid tagasi. „Anname talle säru!“

Havi pealetung lüüakse ehtnaiselike võtetega tagasi. Kojaeit sikutab peremeest tagantpoolt jopist. Närvlikust naerust võbisev artistikaasa kahmab lumetüki ja lennutab selle lapseliku abitusega vastase suunas. Naabri-Liisa surub väljasirutatud kätega Havi rinnale. Keegi hoiab kasehalgu õla kohal – kohe viskab, kui vaja. Lumi tallatakse tihkeks, müksu saanud kelk libiseb tagurpidi eemale.

„Appi!“ kähistab Havi.

Nagu needus, keegi tema üürnikest ei rutta oma peremehele liitlaseks. Kas viirastus, et õuepoolsete akende kardinates liigutati, aga kedagi pole näha, maja justkui välja surnud.

„Ap . . .“ tahab Havi uuesti hüüda, aga artistikaasa uus lumepeotäis suleb tal suu ja rabelev mehejõmm puristab.

„Kas tahad veel? Kas veel? Kuradi nöörija!“ Agar Helmi lohmib rusikaga Havi õla pihta.

Ei, see pole sugugi enam lustlik õhin, togimine naeru ja hullamisega pooleks. Vaateväljas vilksatavad näod on võõrad, inimeste ilme muutub tundmatuseni, kui nad tõemeeles löövad.

Havi hingeldab, näost koledasti punane, maigutab suud, sõnad kurgus kinni.

Nad peksavad vihaga, nad löövad tões ja meeles.

Korraga mind nagu pitsitab miski ja haarab kõrist. Paksudest riietest puised naised võitlusvõimetu Havi kallal toovad mu silme ette koleda võrdkuju: Kaspar ja Kolla!

„Sa sinder!“

„Kaigast sulle, kaigast!“

Nad kõik maadlevad läbisegi, aeglased ja õudselt hääletud. Suvised voorimehed ja lumised naised. Kohmakad, rasked käed põimuvad haardeks, nägudel raevukangestus, ripakil suud kõverad, jalad harkis ja pihad pingul, viimnegi jaks mängus otsekui laada jõumasina ees.

Kaspar ja Kolla . . .

„Jätke järele!“ karjatan.

Nad kohkuvad, lasevad Havi lahti, kes vedelana lumme vajub. Ähkivad naised eemalduvad ta juurest, lükkavad näole kleepunud juuksesalke tagasi rätiku alla, klopivad mantlisiile puhtaks ning Helmi vaatab mind üle õla etteheitva pilkega.

Muidugi, jäin kähmlusest kõrvale, nagu peaksin end paremaks.

Artistinaine üksi ei lepi hääletu taandumisega. Ikka veel naerab ta erutatult, käed küünituvad lume järele, otsib kamakaid, neid oma botikuninade ette hunnikusse korjates.

„Ma pole . . . eluski nii . . . palju . . . naernud! . . .“ saab ta vaevalt öeldud.

Pikkamööda, paar korda kööksatanud, vakatab temagi.

Hirmus vaikus lasub lössivajunud Havi kohal.

„Nuu omma naiset!“ pomiseb peremees ohates. Ta näole ilmub haleda naeru katkendlik võru.

Kui hea! Võtan peotäie lund ja tõmban üle palavikutundelise näo.

Helmi sikutab mantlikäised sirgu, seab lohmakad labakud paremini kätte ja annab poolelijäänud tööle pihta. Naabri-Liisa sikutab kelgu riidale ligemale. Artistikaasa tallab vargsi lumetükkide hunniku maatasa.

„Sedasi jah,“ tähendab kojaeit riidast halgu haarates.

Kurri-eit sokutab lumel lösutavale kogule rahapaberid sülle. Too ei tõrgugi enam. Havi kisub kindad aegamööda käest, loeb rublad üle, vaatab üht punast kolmekümnelist vastu valget, ise ikka istukil, ja topib kogu summa taskusse. Palja käega lumele toetudes kergitab end püsti ning taganeb jalgu lohistades plangu juurde, millele naaldudes sagivaid naisi vaatama jääb.

Üheksa kelgukoormat saavad hämaruse hakuks eesmaja keldriukse ette veetud. Naised väljendavad kärarikkalt rahulolu.

„Ei mina arvanud,“ kinnitab kojamutt keldriust haagile kinnitades, „et meie Havist jagu saame.“

„Aga nüüd lips läbi kah, ega ta enam miskit pakkuma tule. Jõuluks müütas sealiha, nüüd pühi suu puhtaks,“ heietab Liisa elutarga ettenägelikkusega.

„Ah, kurrat!“ lööb Helmi käega.

Pole pikkadeks arutamisteks mahti, Helmi kamandab kõik ritta ja kasehalud hakkavad läbi koridori, pesurullist mööda kuuridesse rändama.

„Vägevad eided!“ ühmatab Liisa puuhalgu sirutades, mis valgete tohunarmaste kahisedes käest kätte koridorisügavusse vingerdab.

„Vänge vend see Havi, eht eesti peremees,“ avaldab Helmi ka vastasele tunnustust.

„Peremehed kõik ühesugused, olgu eesti sorti või saksa masti,“ vaidleb vaikselt Liisa.

„Minu peremees, kui plikapõlves teenisin,“ valdab mind tahtmine midagi üksmeelselt töötavate naistega jagada, „Roose-härra, advokaat sealt sammastega majast Toompeal, Pika jala kohal... Tema ütles ikka, kui turule saatis, et sina toob see lamba lapse liha, mitte see vana schaf!“

Naised rõkkavad.

„Mismoodi?“ ei kuulnud keegi koridorisügavuses seisjaist.

„See lamba lapse liha!“ kordab Helmi.

„Ükskord jälle,“ jätkan naerust tiivustatuna, „magasin sisse ega jõudnud enam joosta Laiale tänavale Steinbergi juurde. Aga Roose-härra pidi hommikukohvi kõrvale tingimata Steinbergi saia sööma. Ma lippasin sinnasamasse Lossi platsi poodi ja tõin sealt. Härra sõi ära küll, aga pärast kukkus noomima, et Anna, kust virtspoest sina need saiad võtab.“

„Vaata, kui peenike mekk ikka,“ imestab kojaeit. „Prantssai on ju prantssai.“

Ta kaob minu kõrvalt oma tuppa, nüüd nõuab iga halg sammu vasakule ja tagasi paremale. Ent ta tulebki juba, käes süüdatud küünal, mille kinnitab pesurulli otsale.

„Näh, jälle keeras keegi lambi pesast välja,“ pahandab ta.

Laes õõtsuvad varjulatakad. Ikka nagu laine libiseks ukse juurest keldrikõhtu, kuni puuhalu kõlksatus kuuriseina vastu ta kustutab.

„Ei perenaise ajal julgenud keegi lampe välja keerata,“ tähendab Liisa.

„Hirmu ja piitsa on vaja,“ nõustub artistikaasa kurva häälega.

Varjulaine libiseb jällegi üle lae. Naised väsisid päriselt ära, keegi ei viitsi enam kõnelda.

„Paneme aga halud paika, muidu tuleb öösel Havi-koll ja kannab oma õue tagasi,“ lükkab Helmi lahja naljalooma väsimust peletama.

Kui kallist kraamist täidetud kuuriustel tabad lukku lõksatavad ning me summas trepist üles majja läheme, ütleb Liisa:

„Ega me Anna abita poleks hakkama saand.“

See sai päevase jutu peale lepituseks öeldud.

Kasehalud levitavad suvistepüha lõhna. Koldes hakkab miilama tuli.

Sõrmed sirutuvad, nagu otsiksid saaniteki serva, et tõusta jälle kord kosununa mõrkjate metsahõngude rüpest.

Elas kord Kolla, elas kord Kaspar. Üks inimene jäi sündimata. See juhtus nii ammu, nii ammu, justkui ilma minuta.

9.

Kevadine taevas sirendab akendest sisse. Seinadki nagu ei suudaks kinni pidada valguse kiirgavat tulva, tuba on õhuline ja hele.

Mirjam, mu külaline, istub kössis, nägu tusane, ning koksib kandadega toolijalgu.

„Kuidas läheb?“ küsin temalt.

„Koolis jagatakse häid numbreid, tuba soe, süüa antakse,“ ohkab ta.

„Aga mis siis muret teeb? Kas saad mõnikord naha peale või?“

Mirjam vaatab maha ja raputab ägedalt pead. Tukad lähevad sassi. Tumedast topilisest kampsunist on plika vähekese välja kasvanud, ning sellepärast tunduvad ta käed tööinimeselikult suurtena.

„Ma arvasin, et punased keelavad viina ära,“ toriseb ta.

„Jälle?“

Mirjam vahib ainiti põrandat. Virutab veel paar korda vihaselt kandadega, tool nõksatab tahapoole. Mirjam kohmetub ning jätab jalad paigale.

„Keretäisi kannataks rohkemgi, kui aga viina poleks,“ seletab Mirjam vastumeelselt.

„Kui ma veel laps olin,“ lisab ta hetk hiljem, „arvasin, et president on kõiges süüdi.“

„Vaata, eks viin võib ju olla,“ püüan talle selgitada, „kuidas sa ilma, noh, pulmapidu pead?“

„Aga mõnel juhtub nõrk iseloom,“ ohkab elumuredest vaevatud väike inimene ja noogutab.

Samas meenub talle mingi viisikatkend. Mirjam peab kohe, huuled torus, selle maha vilistama.

„Onu Ruudi tuli tagasi!“ prahvatab ta äkki, tõmbab pea õlgade vahele ja vaatab mulle teraselt otsa.

„Kuidas tagasi?“

„Päriselt.“

„Päriselt? Ei või olla!“

„Ma tean,“ kostab Mirjam kindlalt.

„Millal?“

„Eile õhtul.“

„Ta võis niisamuti . . ."

„Ei. Mamma nuttis."

Kaks tuvi krõbistavad aknaplekil ja vaatavad päid kallutades sisse.

Mirjam elavneb, ajab end toolilt püsti ja loivab lindudele lähemale.

„Sa neile ikka süüa annad?"

„Ja-jah," vastan hajameelselt ja sean töölauda korda.

„Me panime talvel tihastele akna taha nööri otsa pekitüki," jutustab Mirjam, „must kass Nurr ei saanud rahu. Ropsti laua peale, esimesed käpad vastu klaasi, kõht pikk ja pingul, muudkui naksutab hambaid!"

„Jajah."

„Aga sul ju kassi pole. Seda nalja ei näe. Kui Nurr pojad toob, saad ühe endale. Mina kingin."

Märgates, et seisan ukse juures, mantel seljas, küsib Mirjam: „Kas lähme?"

Mirjam sõidab kõhuli trepikäsipuud pidi alla.

„Maja nüüd on rahva vara, mamma ei saa keelata!" laulab ta alumise koridori põrandale laskudes.

„Kust sa need poisijõmpsikate kombed võtad, ise suur tüdruk!" noomin teda.

„Mis need poisid paremad on, et võivad? Ma tahan ka!" kuulutab tüdruk. „Oleks papa elanud," jätkab ta nukralt, „oleks mul pussnuga taskus nagu inimestel."

„Sul terve hulk nukuväntsakaid."

„Nojah, eks need käi ka," nõustub ta ja silkab üle hoovi.

„Sa ei tule ju praegu onu Ruudi juurde," peatan Mirjami, kes seisab Juuli korteri ukse taga, käsi lingile vajutamas.

Ta tõmbub tagasi, noogutab ja ütleb hooletult:

„Jah, on parajasti muudki teha."

Ruudi istub puhtas toas plüüšsohval, metall-lukuga must piibel põlvedel, ning sorib matusepilte ja laululehti. Nagu ootamatu külaline, kellele ajaviiteks midagi pihku pistetud.

„Mitte üks raas ei lõhna enam," ütleb Ruudi elupuuoksakest nina juures hoides. „Imelik, kas pole?"

„Miks sa tagasi tulid?"

„Mu meelen kuldne kodukotus, nii sagedast näen und veel sest . . ." ümiseb Ruudi.

„Kus su naine on?" küsin otse, murega – minagi õhutasin Ruudit abielluma.

„Ah," lööb Ruudi piibli plaksuga kokku, „milleks sorida asjades, mis ammugi kaotanud lõhna ja kuju."

Puudutan peoga ahju leiget külge, kõnnin söögitoas ringi ja vaatan kööki, kus Juuli juurvilja hakib.

„Tere. Ütle sinagi, mis Ruudiga lahti on?"

„Või ma tean," vastab Juuli raugelt. „Hing sees, meel paistab ka rõõmus olevat, aga kes temast aru saab. Ehk avaldab sulle."

Pole püsi pikemalt Juuli kõrval seista.

Ruudi lamab rahulikult lühikese sohva peal, käed risti kukla all, jalad põlvest saati üle otsa rippu. Tume ülikond, mida ta kannab, on tublisti kortsunud, püksisääred poripritsmeis.

„Mis sa mind vaatad?" küsib Ruudi. „Ah, et särk on must, lips võidunud ja püksid nagu torud?" Ruudi naerab. „Tead, üks joodik näitleja ütles ükskord, et armastus kaob kiiremini, kui kulub pulmaülikond. Väga tark inimene! Näitleja!" Ruudi kisub parema käe kukla alt välja ning sirutab kondise nimetissõrme valge krohvlae poole. „Komödiant! Kas ei kõla uhkelt? Kõva pump oli, ainult ära suri."

„Mida sa veel vahepeal juurde õppisid?"

„Uhuu-uu!" huikab Ruudi. „Ega mina midagi, öökull seina peal sai viimaks ometi elu sisse."

Ruudi kallutab kätt ja osutab pungissilmsele topisele, mis krõnksus küüntega haralisest oksast kinni hoiab.

„Aina tembutad," pomisen pahurana.

„Aga tead, metsas õitsevad ülased," kohmab Ruudi nagu vabanduseks. „Niisugused haledalt õrnukesed, valgepäised vettinud kulu vahel. Mets ja meri on väärt värk, eks ole? Ainult merest ei oska nagu lugu pidada, kui talle nii lähedal elad ja iga päev soolast niiskust sisse hingad."

„Kust sa tuled?"

„Müüri Mihkli juurest. Kaebas sinu peale. Et hommikul tormasid kohale, päev otsa ajasid mingit vana tutvust taga, ma mõistagi ei pärinud, keda, ja litsusid järgmisel hommikul jällegi varvast, ilma et oleksid suvatsenud vaese vanamehega pikemalt rääkida. Oi, südametu proua! *Vox populi, vox Dei!*"

Naeran kergendatult. Kui Müüri Mihkli juurest, pole väga viga.

„Kuidas Mihklil läheb? Kaua sa seal?" püüan kaudseid radu pidi Ruudi eksirännakute jälile saada.

„Seda ma sulle ütlen, et Mihkli pead sikkude hulka arvama, tema nõukogude võimu üle põrmugi ei rõõmusta," muheleb Ruudi.

„Kas vennal-kapitalistil läks rohkesti varandust kaotsi?"

„Hoopis tundelisemad motiivid. Graupneri-härraseid nutab taga."

„Ja-ah?"

„Oh, madaam, midagi te ei taipa! Kuidas saab inimene veel rõõmustada, kui köögiukse-pension vastu taevast lendas!"

„Mis paganama köögiukse-pension?"

„Näed nüüd," ohkab Ruudi. „Kõik, mis vahepeal sündinud, seleta sulle a-st ja b-st peale."

„Sul suuvärk jahvatab ju õige reipalt, nii et lase käia!"

Ruudi ajab end istukile ja süütab paberossi. Lõõpiv ilme kaob. Korraga torkab silma, et Ruudi pole enam ammugi noor.

„Mihkel jäi hea ports aastaid tagasi töötuks. Käru klaasivabrik ei pidanud konkurentsis vastu, Järvakandi ja Lorup tõusid võimsamaks. Aga noh, vabriku põhivara, klaasiahjumeistrite kohaliku dünastia viimane kuldne käsi – ega Graupnerid talle heast südamest kakssada krooni kuus maksnud!"

„Jumaluke, kui suurt raha Mihkel üksvahe sai!" täiendab Juuli ukse vahelt, kartulikoorimisnuga püsti peos. „Üksik inime, kulusid vähe, aga sõbrad! Kui Mihkel sendi teenis, läks trall lahti. Mäletan, sõitsin Kärusse, papa tehti kriisi ajal arsenalist lahti, et kinnisvaraga inime või nii, ja meil läks üksvahe päris kitsaks. Ootasin jaamas ilmatu aeg, kuni klaasivooriga vabrikust tuldi. Saingi tagasiteel otsa peale, süda lootust täis, et Mihkel aitab. Pold tal punast krossigi. Pakkus, et näe, õunapuu oksad murduvad vilja all, vii või kartulikotiga. Tuba pudeleid täis, vist magaski nende otsas. Ei mõistnud ta inimese kombel juua. Teenis kõva raha, aga salvedes ainult hiiresitt."

Ruudi tunneb viimasest lausest suurt lõbu. Juuli volksatab poja poole pahase pilgu ja eemaldub.

„Poleks isa talle ametit õpetand," hüüab Juuli köögist, „mis ta sant oleks teind!"

„Eks õpetas joomagi!" hõikan vastu.

„Kus ikka mees," tuleb Juuli uuesti uksevahesse, „kas sina, Anna, mäletad ka, kuidas ema talle mitmel korral kõrtsu sooja toitu järele viis? Polnd tal mahti tagumikku pingi küljest lahti kergitada, et koju sööma tulla."

„Joomise traditsioonid on meie perekonnal vägevad. Haruta neid sugupuu oksakesi kuidas tahad, pea igale nimele lisa tiitel: alkohoolik. Ja-ha," ironiseerib Ruudi edasi, „vähemalt selle poolest paistame silma!"

Juuli suu kisub muhedale naerule.

„Sa heldus, küll meie isa rabas tööd teha! Klaasiahjud tema ehitada, lubi tema põletada, tõmbe ja temperatuuri värk klaasivannides täielikult tema monopol! Pühapäeviti rassis moonakatele kellereid ehitada. See ka raske, põllukivid soont pidi katki lüüa, müüri vinnata ja sättida nii, et sein sile jääks."

„Kõik keldrid seisavad nagu midagi," lisab Ruudi.

Aga mina otsisin ainult Vatikeri, ajasin nuhi jälgi! Et isa-ema haual ei käinud – see veel, mis seal talvel ikka, kõik paksu lume all. Keldreid pidanuks vaatama. Elus läheb ikka nii, et kahtlastega sahmerdame, väärt inimestega pole aega tegelda, ja kadunute kätetööst käime ükskõikselt mööda.

„Katsun suvel sinna kanti minna," kohman süüdlasena.

„Ilusasti tegi tööd, ja kivi hinge tundis," jätkab Juuli. „Mõtle, kah mul asi, moonakate kartulikellerid, enamasti viina eest said üles aetud, aga tema valis ränipõrakaid ja sättis neid värvi järgi. Mäletan, et Pipra Paula keller tuli üleni roosa. Teised käisid vaatamas ja narrisid, et kui sa, Paula, nii ilusa roosa kaasavaraga kah mehele ei saa, pole õigust maa peal. Aga Paula kolis sealt hoopis Järvakanti, ja keller jäi maha."

„Lubjavuukidesse toppis tumedaid kivikilde, põllukivid istuvad nagu pitsi sees," räägib Ruudi heldimusega. „Olen ennegi sealkandis lonkinud, pole osanud märgata, nüüd Müüri Mihkel näitas. Ütles, et vaata, mis meistrimees su vanaisa oli."

„Jah," ohkab Juuli, „rügas ja rügas, kui raha sai, kadus kõrtsu. Mul oli teinekord päris tegemist, kui juba õmblustööga teenisin, et vanamees minu veeringuid üles ei leiaks ja sirgeks ei teeks."

Uksepiidale toetunud Juuli silmad on mõtlikult vidukil.

„Võib-olla elas õigesti, kõik läks oma mõnuks, ei kraapinud, ei haletsenud nagu mõni," salvab Ruudi.

„Ei keegi tea, kas elab õigesti või valesti," kostab Juuli leplikult ja taandub vastumeelselt kööki toimetama.

„Aga Mihkli köögiukse-pajuk?" pärin Ruudilt.

„Haa! Ütlemata hea lugu," lubab Ruudi.

„Noh, klaasivabrik likvideeriti, Mihklil polnud pealehakkamist, et mujale asuda, majaloks ja aiamaa õunapuudega kah kinni hoidmas. Kuidas raha teenida? Mis jaksu vigasel põllutööks, muud peale klaasiahjude värgi ei oska – noh, täitsa abitu." Ruudi köhib ja kiirustab edasi rääkima: „Siis Graupnerid näitasid suuremeelsust: olgu Mihklile eluaegne pajuk! Graupnerite köögiuks jääb talle igavesti avatuks, nälga pole karta, prii lobi. Noh, et mingi töö ka selle eest tehtud saaks, määrati ta sakste jahimajanduse ülemaks. Nii ütles Müüri Mihkel ise. Tegelikult pidi kolme hurdakoera söötma ja jalutama. Mõnikord, kui härrastel tuju tuli, käis nendega jänese- või rebasejahil. Kui Graupnerid Saksamaale kadusid . . ." Ruudi vakatab, krimpsutab otsmikku ja kobab suitsupaki järele.

„Tähendab, köögiukse-pension langes ära ning Mihklil pole millestki elada," lõpetan tema eest.

„Jajah," noogutab Ruudi hajameelselt. Viskab end pikali ja riputab jalad üle sohvaotsa.

„Noh," ütleb ta korraga kaledalt, „eks sa muidugi kibeled. Uudishimu teeb naistest naised."

Kuuldub, et Müüri Mihkli muredega pole Ruudil enam pistmist.

„Tulin Relli juurest ära. Hõbekellukestega muinasjutt sai otsa."

Vanaeitede emotsionaalne rutiin on paganama otstarbekas. Kui lihtne: masendavate teadete puhul lüüa peod plaksuga kokku ja õhata – mu jumal küll, kes võis seda arvata! Ehk jällegi esitada totakaid kaastundeküsimusi, et sul vist väga raske? . . .

Ruudi ei ootagi minult reageerimist. Ta suitsetab keskendunult, vibutab loiult üle sohvaotsa rippuvaid jalgu, küllap käsipuud soonivad õnnaldesse.

„Tahad ehk puhata?" pomisen.

„Ole, ole."

Juuli tegi tule pliidi alla, puude praksumine kostab siiani. Pann koliseb, liha lööb särisema. Juuli suleb köögiukse.

„Nii kui kümnendal jaanuaril Nõukogude-Saksa kokkulepe kehtestati, hakkas midagi lagunema. Relli jäi murelikuks, tõmbus endasse, kärkis poisiga üleliia tihti, öösiti vähkres ja käis köögis külma vett joomas. Algul arvasin, et tervis kehv, või peavalud, või kurat teab mis. Aga ta nagu aimas ja ootas midagi. Märtsi algul saadetigi talle Saksa saatkonnast väljakutse, mille ta mulle vaikides nina alla torkas. Mitte sõnagi ei seletanud. Noh, avanes võimalus, tuli härrale troonipärija meelde, hakkaski mahaununenud pere Saksamaale päästmist taotlema."

„Ja ta sõitis?" imestan.

„Kust mina tean! Tulin ära, las proua otsustab. Väljamaa toob eestlasele sülje suhu . . ."

Ruudi kõrisõlm liigub, neelatab, et köhahoogu tagasi hoida.

„Mis ikka viriseda. Olin prouale väike vahepala. Romantiline kokkusaamine talvisel surnuaial, kogu see veiderdamine – elevust kui palju. Pealegi armastavad naised pulmakleite kanda. Oli jälle kord põhjust."

Ruudi naer kõlab rohkem luksumisena.

„Ei oska sind lohutada," tunnistan Ruudile.

„Pole vaja," vastab ta soojalt, „kõige paremad on need, kes oskavad vaikides ära kuulata. Seesuguseid tuleb harva ette."

„Eks püüan edaspidigi su kiitust teenida," ütlen naerda üritades.

„Äkki armastas veel oma meest? Piisas tolle käeviipest, et kõik sinnapaika jätta . . ."

„Võib-olla tahtis Relli nõukogude võimu eest plehku panna?"

„Selle peale pole ma tulnud."

„Neid tuli ette, kes ennast sakslasteks sokutasid, kibekiiresti saksa soost inimestega abielluda püüdsid, igasugu muid sidemeid välja mõtlesid, et ainult siit ajama panna. Kõikvõimalikud poolintelligendid, tuulenuusutajad, paanikatekitajad. Eriti need, kellel raja taga mingi jõukusejärjeke ootamas," seletan Ruudile, kuigi Rellit seesuguste hulka arvata ei söandaks.

„Oh, jaa, kolmekümne üheksandal kord juba nägime kadakasakslasi ja saksik-kadakaid. Veidi kannatust, õige pea hakkavad ka pajuvenelased vohama. Mõnel kohe kipitab end suure rahva hulka arvata," irvitab Ruudi sapiselt.

„Kas sinu hinge ei kosutaks, kui oleksid prantslasena sündinud? Palju peenem kui näiteks moonakamaja tööhärja järglane!" naeran.

„Näed, tappisimegi kindla ettekujutuse kokku. Üks kapike pealkirjaga: sünnimaa salgajad. Torkad Relli sinna sisse, keerad ukse lukku, viskad võtme minema ja hõiskad: pole viga, poisid, elame veel!" rõkatab Ruudi.

„Sinnapoole tulebki püüda," muigan. „Aga üldse vist teeme Rellile ülekohut. Ma ei usu, et ta ära sõitis."

Ruudi hüppab püsti, astub pika sammuga akna juurde ja sõnab pateetiliselt:

„Vend, ära noruta! Kevad, kurat, murrab sisse."

„Ja veel üks kevad neile anti . . ." deklameerin.

Puude all õõtsuvad hõredad varjuraod, valgete lumikellukeste puhmas õitseb saarena keset ponsunud mulda.

„Kesk õitsvaid lilli ma leidsin sinu," üritab Ruudi laulda. Jääb tujutuna vait ja tähendab kurvalt:

„Viimasedki mesilased said hukka. Keegi rüüstas neilt talvevarud. Läbi. Papaga koos suri ka tema aed. Eks sellepärast maakera ongi nii söötis veel, et aiad surevad koos nende loojatega."

Ruudi loendab midagi sõrme vibutades.

„Võimalik, et Relli siiski pani lapse pärast ajama. Mis sina arvad verekutsest, sugulustungidest ja muust sellisest kraamist?"

„Ei tea. Ei julgeks hukka mõista. Mul pole lapsi olnud."

Ruudi noogutab ja loendab edasi:

„Viisteist marjapõõsast. Kaheksa tikrit. Õunapuudega tuleb veel raskem."

„Millest sa?"

„Täna hommikul sädistasid naised akna all. Mõõtsid kuuekesi maad. Jagama hakkavad. Igavene jama, kõik tahavad võrdselt saada. Papa ei näinud ette, kui istutas. Vasakul teest on rohkem põõsaid, paremal jälle õunapuid." Ruudi itsitab kahjurõõmsalt.

„Aga noh," manab ta näole asjalik-mureliku ilme, „selle-eest saab põõsaste vahele vaod tõmmata, kartuleid panna. Puude all jälle sihukene kraam ei kasva. Küllap kaevavad lilledki teeveerest välja, jagavad ära. Igaühel põõsa kõrval oma lilletutsakas. Peremehetunne, ah kui magus tunne! Viimaks ometi! Kas või kümme ruutmeetrit, aga oma!"

„Nad pole nii juhmid, et aeda rikkuma hakkaksid," vaidlen loiult vastu, ise mõtetega Relli juures.

„Küll näed, küll näed," parastab Ruudi. „Maa sai rahva omaks. Kõik peavad oma siilud otsemaid kätte saama. Täieline õiglus, kas pole?"

„Kes neil ninamees oli?"

„Kes? Muidugi Helmi! Taevale tänu, mamma ei juhtunud kuulma. Poleks me täna taevasina näinud! Läkastaksime musta sõimupilve sees."

„Pole naised nii rumalad."

„Tuleb võtta inimesi, nagu nad on. Illusioonideta."

„Ära hinda kõike oma nurjumiste mõõdupuuga."

„Ah," heidab Ruudi käega. Liigub talda talla ette seades, nagu tuleks vaibagi suurust määrata, endal käed küünarnukini taskutes. Hakkab äkki mõnusasti puksuma, tõstab nimetissõrme lae poole ja kuulutab:

„Küll on kahju, et ajalehed enam seltskonnakroonikat ei trüki. Saaks vesihaleda loo: „Hoop rindu tõbisele"! On sihuke liik härdaid vanapiigasid – patakate kaupa tormaksid lohutama."

Ruudi naerab täie rinnaga.

„Oled üks traagikamekutaja! Võib-olla Relli istub tänase päevani kodus ja ootab sind tagasi. Noorhärra põgenes Müüri Mihkli tiiva alla, selle asemel, et vahekorda klaarida."

„Mina ei lähe paluma. Ei himusta haletsusepajukit," viskab Ruudi ärritatult.

„Hea küll, aga mis sa kavatsed peale hakata? Võib-olla proovid vahelduseks tööle minna?"

„Tööle?" kergitab Ruudi kulme. „Ma pole sada aastat oma sõpru ja pruute näinud. Kõik unarusse jäänud!"

„Puudub parajasti mõni vaimukus sellest laadist, et töö on lollide ajaviide ja nii edasi."

„Mamma, pane raud sooja," üürgab Ruudi kööki, „püksid tahavad pressimist!"

„Head aega," ütlen talle varjamatu pahameelega.

„Head aega," vastab Ruudi hooletult, kuid tuleb siiski mind esikusse saatma. Jääb toalävel viivitama, minagi seisan oodates, käsi lingil, ja vaatan talle otsa.

Ruudi pruunis silmas läigatab nukrus, sinises vilgub poisikeselik lust kordaläinud koeruse üle. Kahvatud huuled vormivad kuulmatuid sõnu, umbes nii, et ole lahke, katsu mind mõista.

Mingi roiutav tüdimus valdab mind. Avan järsu liigutusega ukse jaherõskesse koridori.

Eesmaja hoovitrepil põntsutan päkki, ja nagu kiuste näen Helmit kojakappide kõrval akna juures. Ta seisab, käed rinna all vaheliti, ning vaatab tuules pekslevaid pesutükke üle õue tõmmatud nööril.

„Helmi, sa kavatsed aeda tükeldama hakata?" küsin sissejuhatuseta.

„Mina jah, teised naised ka," kuulutab ta rõõmsalt.

„Rikute ju aia ära, kui lappideks lõigute," ütlen kõheldes, sest ennatlik õpetlikkus on üldiselt solvav.

„Sooh?" tõsineb Helmi, surub käed tugevasti rinna alla ja õõtsutab riiakana ülakeha.

„Kas kommunistiproua muretseb õe varanduse pärast? Kas tema lehti ei loe, või mis?" Helmi hääl kõrgeneb kiledaks. „Kas tema ei tea siis, kuidas riik suurtest taludest tükke lõikab ja vaestele maatameestele jagab? Kas tema läheb partei poliitika vastu?"

Helmi tõmbub minu muiet nähes pettunult mossi.

„Kuule, Helmi," ütlen äärmiselt leebelt, et võtta talt võimalus meie juttu banaalseks kojatüliks paisutada. „Kõiki asju tuleb mõistusega võtta. Aeda võib ühiselt pidada. Koos harida, pärast jagate saagi. Inimeste kombel. Ainult natuke üksmeelt!"

„Ei lähe läbi!" kuulutab Helmi mu kaela ees kätega vehkides. „Mina teen tööd, kaevan maad ja rohin. Mina armastan maad! Teine ei oska labidatki käes hoida, ei tee põõsa ja puu vahet, aga saaki võtma on meister. Igale tema vaeva järgi!" lõpetab Helmi võidukalt.

„Sa räägid kenasti nagu väike peremees. Ka nemad väidavad, et tööorjus on omandi alus! Kui tõesti piiritama hakkate, kaotab aed igasuguse ilu. Viljapuude alla peenrad kuidagi ei klapi."

Minu pilkesõnad jättis Helmi tähelepanuta, sest tema huvi on kindlalt mullaruutmeetritesse klammerdunud.

„Tohoh pime! Miks maad raisata? Ega ma ilmaasjata porgandiseemet ostnud! Ka tilli peab omast käest võtta olema. Ja suhkruherned saavad maha pandud. Mis tähendab ilu? Ilu ei sünni patta panna. Teeme, ja loril lõpp!"

„Ja naised on päri?"

„Kes nõusse ei jää, pühkigu suu puhtaks. Saavad need, kes maad tahavad. Mõni kardab siiamaani perenaist," virildub Helmi, „eluaeg harjunud tema ees kummardama, nüüd kah ei oska teisiti.

Ei taipa, et võim läks töörahva kätte." Helmi tõmbab sügavasti hinge ja lisab haledalt: „Kas minu lastel polegi õigust oma käega põõsa küljest marju võtta?"

„Tohivad, tohivad," kordan kannatlikult. „Aga mis marju sa enam loodad, kui põõsajuured läbi kaevad? Aed rajati asjatundliku inimese poolt . . ."

„Kas sa näed!" hüüatab Helmi üsna sõjakalt minu sõnadele otsa. „Ise punane ja kaitseb kodanlasi! Mis tähendab, et peremees rajas. Oli võimu juures, sellepärast rajaski. Aga kas tema teab ka," torkab Helmi sõrme mulle nina juurde, „et meie täpilise Tilde sõnnik maeti puha selle aia mulla sisse! Oleks puud-põõsad siin muidu kandnud? Tilde, ja teiste hobuste oma kah. Peremees võttis sõnnikut talliüüriks. Vaat kuidas, kommunistiproua."

„Puud võivad kergesti hukkuda," kordan kannatlikult.

„Küll teeme nii, et hundid söönud ja lambad terved. Meie tahame igal sügisel ubinaid saada," rahustab Helmi suuremeelselt.

Poolde treppi jõudnud, kuulen Helmit mulle pilkavalt järele hüüdmas:

„Eks oma pere särk ikka ihule ligemal!" Talle paistab sellest vähe, ning põlastab valju häälega lisaks: „Venemaa eestlane!"

Enesekindlad ja ilmeksimatud võrsuvad enamasti rumaluse rabast. Need, kellel mõttekanalid umbes ning loogika kiratseb, püüavad vastast valju häälega võita. Ega ilmaaegu sisemise kultuuri tunnuseks peeta oskust kuulata. Ent selgitamine? Suhteline abinõu: vastuvõtuvõimelised seda ei vaja, tuimade puhul saab veenmisest pähetuupimine, mis teinekord üpris kentsakat vilja kannab.

Parem istuda töölaua taha, võtta ette artiklid ja brošüürid, mis ümberpanemist ootavad. Siin suudan ma kõige rohkem. Ilusad mõtted, parimad taotlused. Liiga üldised, võib-olla . . . Saab siis võngelda madalate ja kõrgete silmapiiride vahel, mingile oletatavale keskmisele on kombeks orienteeruda. Mõni tõde, mis ühele esmaavastuseks, kisub teisel muige suunurka. Aga üldse, võib-olla on väär sukelduda üksikasjadesse, mis loosungitel jalus ning pilti moonutavad?

Lõpuks – hävib üks, hävib kümme, hävib tuhat aguliaeda, selleeest said Helmi-taolistest lühikese ajaga revolutsioonilise meelsusega inimesed, kes kindlalt omandanud hüüdlausete lapidaarsed tõed. Et kõik kuulub rahvale. Maareformigi üllatest printsiipidest taipasid üht-teist, mille kohaldamine – mis parata – aia puhul naeruväärne!

Äsjane leplikkus paraku ängistab. Et see jõuetus poleks, mis mind juhib!

Ah, rumalus, Helmi pole vaenlane.

Ent ettevõtlikkus ja otsustavus, ekspressiivne sekkumine käivad ometi noorusega käsikäes. Nende omaduste hääbudes pole vaja imestada, nagu ei tasu üllatuda esimeste kortsude puhul silmanurkades. Lihtsalt korraga läks midagi kaotsi, mis enne igavene ning loomulik näis.

Eelurka kivikaevus karglesime ja hullasime. Ei suudetud meid sundida hanereas tuima ringi pidi tammuma. Ei lasknud me juurduda vangipsüühikal, ei jäänud norgu, iga hetk leidsime võimalusi protestiks. Kas koerustüki tasemel või tõsine poliitiline väljaastumine, ükskõik. Enamasti saavad just nendest äraandjad või vähemalt selgrootud kaasanoogutajad, kes ei oska trotsida vabadusekaotuse piina.

Elurõõm vanglas? Kõlab kentsakalt. Ent ülendavalt ja meelitervendavalt mõjus „Internatsionaali" laulmine, kui hingeviilija koridoris altarisse astus ja meid pöörama hakkas, Kõik väljakutsuv oli parim palsam, see kinnitas enesetunnet, rõhutas üleolekut. Punane pluus, mis ülekuulamise puhul seljast selga rändas, punane riidehilp, mis uurijaid marru ajas, oli meile tähtsam igapäevasest leivaviilust.

Sul hea õde, meie inimene, ütlesid kaaslased tunnustavalt, kui Juuli minu nõudmise peale punase riide saatis. See päev omandas piduliku sära – meid ei unustata väljas, mõistetakse, abistatakse.

Kes teab, missuguselt Vatikeri pummelungilt taarudes Juuli ülejoomisest värisevate kätega ettejuhtuva agulipoe leti taga rahakoti avas ja punast sitsi nõudis. Veel öösel laulis joovastunult, et „Der Maie ist gekommen", hommikul seisis silm silma vastu iiveldusega ning tülika kohustusega.

See Ruudi oma Relliga . . . Pidi just neil luhtuma. Kõik omamoodi tõrksad, mitte ainult Helmi. Inimesed pole vanglakoridor, mis otsast otsani läbivaadatav.

Käed klammerdusid raudvarbade külge ja meeter minust eemal hoidis raudvarbadest kinni Ruudi. Külm võlvlaega tunnel jahutas mõlemal selga. Meie vahel kui puuris istus valvur. Rõske hämarus, traatvõredes lambisilmad. Ruudi kissitas, ta tuli maikuu pillavast päikesepaistest, mina ahmisin laienenud pupillidega poisi kõhetut kogu. Peened sääred, nukilised põlvekondid, lühikesed püksid, madrusekraega särk, mis õlgadest taha kiskus. Keskkohal lai puldanist rihm kidalise pandlaga – eks vist ilmasõja „trofee", vanemalt vennalt endale noritud. Juuksed maha pügatud – Juuli kurtis ikka, et Ruudil pole mitte ainult tervis nigel, vaid ka karvakasv. Kulmud nii pleekinud juba, tunda, et poiss rannas jäätükkidel ulpimas käinud, rääkimata põõsa varjus peesitamisest,

mõistagi märjal liival. Põsed nii lapselikult siledad, peened huuled ohatanud, kõrvalestad erutusest hõõgumas.

Vaatasin teda, ja kurgus hakkas kipitama. Ka Ruudi nuttis häbenedes, vargsi käisega põski riivates. Mis võis tema mõelda? Vesistasime ennast kergemaks. Kui jälle suutsin talle silma pilgutada – see meil vanast, ühiste saladuste ajast –, naeratas ta.

Valvur näis tukkuvat – või oli ehk piinlik meie tumma kurbust nuhkiva pilguga rüvetada –, näitas näpuga kellale, eelnevalt mu tähelepanu võtmekimbu põgusa kõlistamisega endale tõmmanud.

Ruudi kohkus, ta ilme muutus abituks.

„Mis sul tarvis on?" sosistas ta.

„Las mamma toob punast riiet. Punast riiet, tingimata."

„Punast riiet, tingimata," kordas Ruudi.

Ta ei püüdnudki kätt läbi trellide sirutada, taganes, kergitas kandadega paeplaatidelt tolmu ja hoidis pilgu minus kinni. Pooles koridoris pööras ta järsult ringi, et joosta välisukseni. Ukse avanedes neelas ta pimestavalt hele tänav.

Imelik, et see niimoodi on: mõned suured lõigud minevikust ununevad, tühine pooltund sööbib mällu pisiasjadeni ning tuleb ühtelugu meelde. Surmaotsuse kuulmisel peaks inimene tuhandekordistunud eluahnusega imema endasse nägusid, sõnu, keskkonda. Kas või läbi aknaklaasi hardunult taevast vahtima, või kuulatama südame eelaimuslikku vakatamist – minult võttis silmanägemise ja kõrvakuulmise üksainus edasilükkamatu tahtmine: väljakäiku. Talumatu heietamine. Ütleks ometi lühidalt: mõisteti surma, ja kõik. Pärast, kummaline küll, tundsin ennast hetke vältel imehästi. Kuni võttis võimust põletikuliste silmade valu, kuni hakkasin taipama minu kohta loetud sõnade täit sisu, kuni tuli Juuli advokaadiga ja igatsesin soolast, leevendavat merevett.

Noh, eeloleval suvel igatahes ujun nii palju kui jaksan. Rohkem kui kunagi elus. Pole palju kannatada jäänud, kevadlilled õitsevad alati imekiiresti ära.

Olemine läks kergeks, otsekui kohiseks juba meri kõrvus ning soojendaks külge rannaliiv.

Merd ülistatakse nii ja teisiti, mina hindan seda algelist õndsust, mis ta pakub. Vees seistes saavutan täieliku rahu, varbaotstest juustejuurteni. Täielik, sügav rahu. Aeg jääb seisma. Kõik inimesed, maailm – kirev laat, on kusagil kaugel kaldal, võib-olla seda kallast polegi üldse. Nagu puuduvad mõtted, piinad, kahtlused. Suures meres üks õõtsutatav kübeke.

Ka kaduda tahaksin kunagi merre – vajuda tummrohelisse sügavusse.

Inimene püüab kohutavat lõppjaama vähemalt kujutlustes

romantilise säbruga kaunistada. Võluv on milleski suuta jääda lapseks ja näha mõndagi nii, nagu polekski elukogemuste kurnavat koormat.

Kusagil, kõige varjatumas sopis olla *tabula rasa.*

Eelurka-aegne tarmukus ja must-valges süsteemis hinnangud pärinesid ehk infantiilsest kergeusklikkusest, olin vist oma ea kohta liiga vähese kirjaga valge leht. Nüüd tundub viimnegi valge laiguke tihedalt kaetud. Aga seegi vist näib vaid niiviisi. Võib-olla juba kuu või paari pärast, või aasta möödudes imestan endamisi, et kuidas küll enne seda või teist asja ette ei näinud ega taibanud.

Mälestused on nagu kaev, kuhu elupäevad-allikad kokku voolanud. Selgepiirilisest tänasest sügavusse vaadates näed tumedal veepeeglil ennast, kes nagu olekski päriselt sina. Ent meenutuste anumaga kaevupeeglit puudutades laguneb su kujutis mitmeks, sul polegi see nägu, mis arvasid olevat. Keegi sinu suuga naine naerab pead kuklasse kallutades, keegi, kel on sinu kulmud, raevutseb, keegi tõstis sinu juuksed silmadele ja nuttis need märjaks. Missugune õieti olin – tahad ahnelt teada ning sunnid meenutuste anumat sügavamalt ammutama. Hakkab virvendama, kaevupeegel voolab kildudena laiali. Kahmad pihkudega, jood jahedat vett, kuid südant ei sunni enam põksuma nii nagu ühel või teisel korral minevikus.

Minu rusuvamaid pettumusi inimestes sugenes Kristjani vendade tüli puhul. Aga kui praegu peoga vasakule rinnale vajutan, kuulen ühetasast tuksumist. Ent ka üks suurimaid rööme inimese üle seostub sama looga – kas tasakaal tegi oma töö?

Ometi sundis just see sündmus hellaks ülekohtu suhtes. Kristjan heidab mulle ette lubamatut leebust, liigset andestamist – tema vendade tülist peale kardan vägivalda, pelgan lõplikke otsuseid, eelistan oodata, järele mõelda. Kas pole see muganemine? Et mitte sekkuda?

Kolmekümne seitsmendal aastal püüdsin end uskuma sundida, et kõik need, kes areteeriti, kes kadusid jäljetult, on vaenlased.

Ülekohtu ja õigluse piir on nii tabamatu. Samas ei suutnud endale sisendada ettekujutust Liina Vassilist kui reeturist. Paljude teistegi hukkamõistmine tundus ebaloomulik.

Äkki arvan asjadest nii nagu mugavam?

Kristjan toonitab, et inimesi näeb enamasti läbi.

„Aga Ludvig?" küsisin, kui viimati ta vendadest kõnelesime.

„Mis Ludvig?" kehitas Kristjan õlgu. „Jaagup ammu vaba, juhtub sekeldusi. Sinagi, tundub mulle, eksid kõige rohkem sugulaste puhul, erapooletus kaob ära."

Kristjan tõi näiteks Juuli ja maalis temast üpris koleda portree.

Aga Jaagup ja Ludvig, Kristjani vennad, olid ometi kommunistid!

„Kui Ludvig lennuõnnetusel hukkus," nentis Kristjan, „käis ka Jaagup matustel. Andestas, tähendab. Surnud astusid ringist välja – miks sina küll ühtepuhku Ludvigit meenutad?"

Kadunuid on inetu hukka mõista, veel enam vihata. Teine asi – nähtused. Olgu Kristjanil Ludvigi puhul unustuse kergendus. Ka tema sugulustunnetest peab lugu pidama.

Ometi põimub minevik nii tihedasti tänasega, üllatavalt palju kordub, aja uuenevas koes haakuvad vastsed rakud hääbuvate külge.

„Tulevikule peab mõtlema, mitte minevikus sobrama. Elavatel pilku peal hoidma, et hoiduda eksimast," lõpetas Kristjan jutu.

Jälle noogutasin talle kaasa, kuigi teisiti arvan.

Kristjani vend Jaagup ja ta naine Veera, just nende järele tunnen siin Tallinnas teinekord igatsust. Mõlemad omamoodi muserdatud inimesed – nagu oleks mul otsatult suur ja helde süda, et arvan neile kinnitust ja tuge pakkuda võivat!

Oh ei!

Arg, heitunud muganeja – tantsib mu turjal siiani liigitamata nähtuste piits. Pole ma küll üksinda ajaloo pendli küljes kaasa kõlkunud – nii võib ennast vabandada.

Tuleks alati nõutada fakte, täpseid fakte, et orienteerumisele alusmüüri ehitada. Mitte loopida ähvardavaid sõnu, et inimhulkadele kuulekuse tallesaba külge kasvaks ja keegi ei julgeks seletust nõuda.

Faktide alusmüüril seistes teaks õigel ajal särinaga põletada, oskaks vajalikul momendil tarduda paigale, et põhjalikult olukorda vaagida.

Kolmekümne seitsmenda sündmuste ajal, kui Liinat pimesi kannatama ja ära ootama vaigistasin, polnud nagu aega mõelda sügavamalt Ludvigi ja Jaagupi loole, et kui vähesest aitab, ka poolest sõnast . . .

Vist tõmbusin kõrvale ja mätsisin sellepärast, et olin Kristjani vendade loost hellaks tehtud.

Võib-olla üleliia hellaks.

Inimene muutub kohutavalt äbituks, kui talle ei tõestata ja kui tema ei saa tõestada.

Oot-oot, kusagil pidi olema Jaagupi pilt. Muidugi, album vedeleb siiamaani vineerkohvris, meie tulekust saadik.

Võtan foto kätte ja viin selle peopesal akna alla: Pilt katab Jaan Havi porised kartulivaod ning niiskelt läikivad tõrvapappkatused.

Valveseisang, lambanahkse kasuka käisel punane lint. Papaaha kuklas, lõug püstakil, püss kõrval.

Smolnõi valvemeeskonna komandör.

Tere, Jaagup!

Tere, punakaartlane, tere, legendaarne revolutsioonisõdur, kellele isegi Lenini kaitsmist usaldati!

Jaagup nagu muigaks nukralt.

„Ja sina, Anna, mõtled ikka veel veneetsia peegli loole? Ma võin võtta mütsi peast ja näidata sulle halle juukseid. Varavõitu, seda jah. Näe, sinu Kristjan veel päris tume, mina temast vaid mõni aasta vanem. Oo, see pilt on koledasti aegunud. Eks me sellepärast sirvigi mälestustes ja vaata vanu fotosid, et salamisi kahetseme noorust taga. Ega seda naljalt keegi tunnista! Veera, mu naine, laskis just selle pildi suurendada, pani raami sisse ja riputas nurka kummuti kohale. Fotograaf, naljamees, värvis tausta metsaroheliseks, põsed roosaks ja silmad pruuniks. Poiss ei anna rahu, ikka küsib: isa, kas sul enne polnudki sinised silmad? Tegelikult on nad mul ammu hallid. Ei, ei, mitte terasevärvi, lihtsalt hallid. Sa tahad jälle kuulda peeglist? Küll naised armastavad kuulata lugusid asjadest! Igavene nõrkus. Ära mossita! Peab teile ju midagi jääma kah. Niikuinii kannate vattpükse ja kohmakaid kuubesid, kärutate mulda, külmetate välitöödel pakases jalgu. Kas kunagi enne tegi naine niisuguse innuga rasket tööd, mehetööd, kui meie noore võimu ajal? See tundub mulle lubamatu. Aga vaesusest tuleb võimalikult kiiresti jagu saada. Saabub kord aeg, kus pole teil vaja kange ja labidaid kanda ja käheda häälega ropusti rääkida. Küll tuleb, küll tuleb. Kaldun kõrvale? No aga ma puutun ju sellega iga päev kokku! Jajah.

Hea küll. Kui mind Judenitši rindelt haavatuna tagasi Petrogradi toimetati . . . Ah soo, kuidas mu kallis eesti rahvas seda nimetabki? Õigus: Eesti Vabadussõda . . . Olen kindel, et mõlemad sõnad suure tähega. Ha-ha-haa! Einoh, mõni asi ajaloos kukub kole naljakalt välja. Noh, pakuti mulle kahte tuba Jussupovi palees. Sa valge vaenlane, sa kontra-koletis! Mõlemad ruumid justkui tantsusaalid, ühel valge kamin nurgas, igasuguseid kuldsete taksijalgadega sohvasid ja toole musttuhat. No paarkümmend tükki vähemasti. Parkett eriline, pöögist ja karjala kasest, ja tammest ja saarest, ja kes teab veel millest kokku nikerdatud, mustad puuroosid seas – vaata, et kõnni seintel või, nagu kärbes, jalgupidi laes. Ma ei julgenud naise poole vaadata, nii kole peenike värk, et tõmbas kõhedaks. Tunnen korraga, et jalanartsud haisevad, – no käsi seisis ju lahas, ega ma siis oma noorikut lubanud jalanartse pesta! Mina püüan ikka naisterahvast hoida. Tammu-

sime uksevahes, komandant, vana muhe vuntsiga soldat, vist Vene-Jaapani sõjast puujalaga tulnud, muudkui julgustab, et seadke sisse, et annab veel ühe siidpadja, mis sakstel koera all käis, aga päris kõlblik ja puhas. Naine sosistab mulle kõrva, et ei, jumal hoidku, siin me küll elama ei hakka, vaat et kukub veel hirmu pärast risti ette taguma. Ma võtsin tal kaenla alt kinni ja kisun edasi, et noh, viskame pilgu peale, ega uisapäisa saa niisuguseid asju otsustada!

Lähme siis tasahilju kamina juurde, tuleasemel tuhk, naine ütleb jälle, et näe, nagu oleksid Jussupovid veel eile siin ümber istunud ja taldu tuliseks ajanud. Korraga vaatasime üles ja leidsime oma näod peeglist. Nii ilusad, nii noored! Naisel valge sall peas, no nii armas kohe, et andsin talle musi. Taganeme peegli juurest, ei saa silmi ära pöörata. Kus sa muidu ennast niiviisi koos näed? Oli ju üks kild habet ajada, aga sealt mahtus ainult poolt lõuga nägema. Noh? nõudis puujalaga komandant. Ei, ei, keeldusime kooris. Ju teil endal uhkemad saalid, jäi ta nõusse, aga peeglit teil küll ei paista olevat. Ega ole jah, kinnitasime. Viipas käega, ise ees kõps, kõps, otse üle väärispuulillede ja hakkas peeglit konksu otsast maha võtma. Mälestuseks, lohutas ta meie ehmatanud nägusid nähes. Üks asjatundja rääkinud, seletas ta, et see puha ehtne veneetsia peegel, hõbe maha ei kooru. Nii nagu teie õnn ei tohi tuhmuda, lisas ta pahklikku näppu vibutades. Noh, läksimegi libedale. Noorpaari asi, heldisime ära. Vaatan, naisel silmad säravad. Nii kaunisti nagu romansilaulus.

Andis meil seda peegliplaati koju kanda. Oli ju naisel üks toakene keldrikorrusel, üks sein parajasti nii pikk, et ovaalne veneetslane koiku kohale ära mahtus. Kullatud raam siras nii, et hakka või petrooli kokku hoidma ja jäta tattnina õhtul riiulisse.

Tuleb ükskord Ludvig kaasaga meile, mõlemad rõõmsad. Ludvig saanud admiraliteeditehaste kaudu kesklinna korraliku korteri. Nagu naljaks räägivad, et nüüd võite oma ilusa peegli meile kinkida. Nad tegid ennegi sellesarnaseid vihjeid, aga siis lõõpisime vastu, et ega teie kitsas ruumis tal parem ole. Nojah, sinnapaika see jutt ka nüüd jäi. Ah edasi? Niikuinii kukkusin lobisema. Näe, selle pildi peal, vaata, kus mokad nagu triip, kes sel ajal ülearu sõnu loopis! Valvel, siis valvel. Käies marss, siis käies marss! Polnud aega suud kulutada. Kontraid immitses igast praost nagu lutikaid, ole mees ja passi peale.

Nojah, kurrat!

Kahekümne kaheksanda aasta suvel sõitsime Peterhofi puhkusele. Naine ajab peale, et mis me võtmest kaasa võtame, viime aga

Ludvigi juurde, nii on kindlam tunne. Jõuame siis tagasi, ilm juhtus kena, päevitanud, meres supelnud, nagu kord ja kohus. Ludvig kaasaga lahkesti sadamas vastas, pisteti võti pihku ja öeldi kurva näoga, et kõik muidu korras, ainult see peegel varastati ära. Valevõtmega olla uks lahti tehtud ja ära viidud. Minu naine kukkus näost ära, nagu oleks sellepärast suur õnnetus tulemas. Koduski veel nuttis ja ütles, et kas mäletad, mis puujalaga soldat rääkis! Mina pahane, et mis ta ikka nii kangesti rääkis, naine aga vastu, et kui veneetsia peegel kaob, kaob ka õnn meie majast. Tema jälle jõudis need sõnad juba niiviisi ära keerata. Need naised! Ebausk istub sees, olgu ise või kõige kangem kommunist.

Ega midagi, elasime ka ilma peeglita.

Tuli talv, ja ükskord kõva pakasega satun Ludvigi maja juurde. Mõtlen, et lähen õige veidi sooja. Vaata, need vanad haavad kipuvad külmaga kole õrnaks ja pakitsevad. Ei kõlba mundripluusi alla midagi soojenduseks kokku kohmida. Ei sobi pataljoni ees kaltsukubuna käia.

Nojah, lähen trepist üles, annan kella. Ludvigi kaasa teeb lahti, näost hall ja seletab, et meest pole kodus. Ega midagi, vastan mina, ma ainult vähekeseks sooja. Laseb siis vastu tahtmist sisse. Ludvig istub rahumeeles laua taga ja joob teed moosiga. Mul läks olemine na imelikuks, vaatan ringi – ja mis ma näen! Sa valge vaenlane, sa kontrakoletis! Veneetslane ripub kummuti kohal seinal. Ah, sa tuline kurat, kus läks silmade ees mustaks! Rebisin nagaani kabuurist ja lajatasin peegli kildudeks. Panin ise parinal minema, ei võind jääda, et juhtub veel mõni hullem tükk, vaata et klohmi vanem vend läbi. Kindad jäid sootuks maha, käed külmetasin ära.

Nojah. Ei läinudki palju aega, nädalat paar, kui mul öösel püssimehed järel ja otsemaid torni. Aasta läks nagu niuhti. Einoh, nüüd ütled küll kahe sõnaga ja lähed kergelt üle! Ma võin mütsi kergitada, ise näed. Sellest ajast peale ongi hallid. Juustest kaob värv, kui hingest jõud lahtub. Küll mind selles, ja teises, ja kolmandas süüdistati, mööda uurijaid veeti. Oleksingi kadunud, kui mitte pataljoni mehed poleks asja oma kätte võtnud. Kus ikka pealehakkamine! Kirjutasid seletusi ja palvekirju, suuri inimesi tüütasid, aga tegid minu lahti. No mis sest, et mind pärast enam nende juurde tagasi ei võetud, et türmiga määritud. Ega mul raudtee pealgi halb ole. See töö tahab ka käsi. Vanad semud, kes ei tea, tulevad vastu ja imestavad, et sul, mees, ammu aeg kõrgema koha peal istuda. Aga ega koht pole oluline, tähtis on, kui kõrge inimene ise. Mul terve hulk mankasid ja marusjasid käe all – paneme aga uued rööpmed õigel ajal paika ja kõik mutrid hoiame pingul. Labidat ei

pelga, kirkat ega kangi samuti. Mis inimene veel tahab? Kuni tööriista käes hoiab, jääb inimene alles.

Kuidas see Kristjan ütleski? Ah, et ei võinud arvata, et Ludvig lurjus on. Ludvigi käega kirjutatud kaebust nägin. Ei uskunud oma silmi. Aga kuidas ütled põrmu kohta, et lurjus . . ."

Peidan Jaagupi pildi vanale kohale albumisse.

Seisan jälle silmsi tumedate katusesakkidega, nende kulmudele tõmmatud nokatsmütsidega, mille kohal lõi kevadtaevas õhetama.

Näe, ikka kisub mõtted kaugetele asjadele. Ikka tuleb ette viirastuslik Vassili, kelle Liina ise võib-olla juba unustas, või Ludvigi valekaebus, mida tõsiselt võeti. Mingisugused arusaamatud sündmused – Lisettegi areteerimine kuulub nende hulka – vaevavad, takerduvad tänaste tegemiste jalus. Kuidas näha tulevikku ja elavatel pilku peal hoida, nagu Kristjan soovitab, kui minevikul puudub kuskil punktis faktide vundament? Ja iga uus päev kuhjab õlgadele uued mured, mis nõuavad pakilist vahelesegamist: kas või seegi, et aidata sakstepajukist ilmajäänud Müüri Mihklit ja sundida Ruudit minnalaskmise reelt maha hüppama.

10.

Meri?

Et maailm, see kirev laat, jääks kaldale?

Vaikuses, kübemena kerge ja mõtetest puhas!

Armetud õhulossid.

Tänavune suvi juhtus kummaline. Nagu oleks karge Soome lahe kallas sattunud troopikavööndisse, kus vohavad katk, rõuged ja kollane palavik. Ning inimesed läksid sellest ootamatusest tuimaks või hoopis keevaliseks, mõnikord nagu arulagedakski.

Tunnen end segilööduna ning laastatuna. Mu kollakad käsivarred lasuvad laiali voodilinal. Kuumus mühiseb otsmiku taga. Lahtisest aknast paistavad kauged valged pilvetombud, mis ujuvad sirelilõhna kohal.

Inimene loodab, et kord kogetud rängad sündmused jäävad tema elus viimasteks. Olin kindel, et kolmekümne seitsmenda mõistatused ei kordu. Liina Vassili loostki sai mõeldud ning räägitud kui millestki kindlalt minevikku vajunust.

Ei saaks elada, kui aina kardaks, kardaks ega usuks tõe ja õigluse olemasolusse.

Erutusest tundub nahk nagu marraskil ja kipitab.

„Miks te nii kindel olete?"

Nii ta just küsis.

„Ma tunnen ja tean teda plikapõlvest peale. Kõik soovijad võisid ta elamisse-olemisse pilku visata nagu ajalehte."

„Seal, kus vaja, teatakse rohkem. Te ilmutate poliitilist lühinägelikkust, et uurite siin ja kaitsete."

Helmi – klassivaenlane?

Mu kähe naer kõlab ebaloomulikuna. Tapeet imeb selle siinsamas voodi taga endasse.

Alles reedel kuulutas Helmi koridori peal oma pedagoogilisi tõekspidamisi.

„Nüüd tegin jonnile lõpu peale. Siiri muudkui viskab pikali maha ja üürgab. Püsti ei tõuse. Noh, võtsin naelad ja haamri, lõin plika kleitipidi põranda külge kinni. Ütlesin talle, ole siruli, me ei tahagi enam, et sa püsti tõused. Astume üle ega pane sind tähelegi. Kohkus ära, vait jäi. Ei teinud mina temast väljagi. Las mõtleb ja võtab õppust. Siiri juba neljane, kus mina temaga jahtida jõuan, aeg endal aru pähe võtta, aitab mulle väiksema pillist ja mähkmete harimisest."

Naised hurjutasid Helmit.

„Mina tahan, et minu lastest inimesed kasvaksid," kuulutas ta. „Noh, oli see Siiri kaks tundi sedasi põranda küljes, kui lahti võtsin, siis ära paremat last otsigi."

Kõik ta koja peal ära seletas. Palju mees Ants palka saab, missuguse kleidiriide endale ostis, kuidas Ants kord jooma läks ja Helmi talle pärast kolm päeva midagi peale leiva ja vee ette ei andnud . . . Olime selle perekonna ellu segatud rohkem, kui kuulda tahtsime; kuulsime rohkem, kui sobiv teada.

See Helmi, kes talvel tõi roosamanna kausiga trepi peale lume sisse ja vehkis kloppida, punetavad käsivarred paljad! Seesama Helmi, kes lapsevankri aeda lükkas, kärarikkalt kamandas ning esimesena labida lumest vabanenud pinnasesse surus! Juuli vaatas lööduna kardina varjust ta sarnakat nägu, iseteadvat ja jumekat.

Naabri-Liisa ja kojanaine, isegi arglik artistiproua, kõik näost otsa jäänud, nagu raputaks neid vappekülm – nad tulid täna hommikul minu juurde ja nõudsid, et läheksin selgitama, juhtus ülekohus.

Niigi oleksin läinud.

Teist korda ei tohi, käed rüpes, ootama jääda.

Kui tagasi tulin, ootasid nad mind, ahned pilgud mu näolt häid märke lootmas.

„Kontrollitakse," vastasin neile.

Mu väsinud sammud selgitasid neile vist niigi kõik.

Naised taipasid ning pudenesid kiiresti tubadesse. Otsekui põgenesid laiali, nagu võiks arusaamatu stiihia iga hetk haarata ka neid. Läbi seina kuulsin naabri-Liisat arvatavasti iseendale valju häälega ütlevat:

„Eks Helmi ole ju talle liiga teinud . . .“

Rohkem ei julgenud. Surusin ennast alandades kõrva vastu tapeeti, lootes sõimu läbi kergendust.

Rohkem ei julgenud.

Tunnen end süüdlasena naiste ees.

Tahtsin juua, kuid ei söandanud ämbriga kotta minna. Kopsik kõlksatas kumedalt vastu kuiva ämbripõhja.

Käsivarte kollakas nahk vajub lõdvemaks ja lõdvemaks. Ei taha ennast näha.

Et ainult Kristjan ka täna veel koju ei tuleks!

Kui ta läks, tundsin end rahulikuna.

„Vaata Anna,“ ütles ta raskelt, „kutsuti kokku kõik mehed-kommunistid. Ei öeldud, mis, kuidas ja milleks. Ei tea, kauaks jään. Ära muretse.“

Ega muretsenudki. Oletasin ning aimasin, et mingi puhastus seisab ees. Teadagi, härrased igasugused, kurnajad ja kõrilõikajad. Eestimaa valgetel vaenlastel tuleb käia vene kulakute teed.

Mis puutub siia Helmi?

„Te räägite sellest naisest,“ ütles mulle linnakomitee instruktor, „ja tema lastest. Heakene küll, aga te ei saa midagi konkreetset öelda mehest. Võib-olla lõi vapsidega kaasa? Võib-olla tulistas meie seltsimeeste pihta kahekümne neljandal aastal? Võib-olla tema nuhkis kommunistide salakortereid? Võib-olla just tema reetis ja hukutas nii mõnegi meie inimese?“

„Kahekümne neljandal ei käinud ta veel mehe eest,“ vastasin tõredalt.

„On asju, millesse ei sobi ennast sõgada,“ ütles instruktor ükskõikse õpetlikkusega. „Seal,“ – ta viibutas nimetissõrme, oskamata seda kuhugi kindlasse punkti suunata – „teatakse meist teiega paremini.“

Korraga näis, et ta ise kartis. Ta otsekui püüdis juttu iga hinna eest kiiremini lõpetada, andis mitmel korral närvlike liigutustega märku, et lahkuksin, kuid jäin kangekaelselt toolile istuma.

„Teile on kõik selge ja kindel,“ pöördusin ta poole jäise viisakusega, „aga ma ootan siiski sekretäri ära.“

„Kuidas soovite,“ kehitas instruktor õlgu ja ohkas, „aga teil tuleb kaua oodata. Kes teab, millal ta tuleb ja kas ta üldse täna tulebki.“

Instruktori huulterõngas ahenes ja laienes paberossi muljutud

otsa ümber, ta kõhis taskurätti suule surudes, põsed tõmbusid plekiliseks, silmanurgad niiskeks. Vaevalt õhku ahminud, süütas uue suitsu, ning seda mehe kombel hammaste vahel hõõrutades, õngitses kõhu vastu tõmmatud sahtlist mingeid pabereid.

Istusin teda silmitsedes ja mulle näis, et olen võib-olla instruktori suhtes ülekohtune, et lasen endas kerkida vaenu tema isiku vastu. Tema see oli, kes talvel palus mind tõlkida brošüüre, alati lahkelt vastu võttis ja minuga pikalt jooksvaid sündmusi arutas, kui linnakomiteesse tulin. Isegi imetlesin vargsi tema mehelikku pealehakkamist ja otsustavust, kui keegi ta poole pöördus. Rääkisime tol ajal teineteisele „sina“. Nüüd on korraga nagu sein vahele kasvanud. Kuulsin tollal üht-teist ta eluloostki. Põrandaalune töö, vangla, vabastati amnestiaga kolmekümne kaheksandal aastal. Keegi rääkis, ta mehel ei jätkunud kannatust oodata eluajaks sunnitööle mõistetud naist, ning tema last kasvatanud mingi usklik vanainimene.

Küllap ma täna ise peletasin oma järsu sissejuhatusega ta sõbralikkuse, ka „teie“ ütlesin esimesena.

„Ma näen küll, et viidan teie aega.“ Viivitamisi öeldud sõnad ei kõlanud kuigi lepitavalt, sest instruktor vaid noogutas nende peale põgusalt.

„Saage aru, olen samuti parteilane, vana kommunist. Ma ei saa leppida sellega, et parteis luuakse võrdsete vahele barjääre. Ma ei saa nõustuda, et on asju, mida ühtedel lubatakse teada, teistel aga mitte. Kõik peab tehtama ausalt. Kui juhtub viga, tuleb seda parandada.“

Instruktor naeratas piinatult ja veidi üleolevalt.

„Vigu ei tehta,“ kostis ta kindlalt.

Vaikisime veidi aega ja minus hakkas taas kobrutama sallimatus.

„Kas näiteks teie ei tee kunagi ühtki viga?“ pärisin pilkega.

„Ei, ei,“ pomises ta mulle heitunult silma vaadates. „Vigu ei tohi teha.“

Helises telefon. Instruktor kõneles minuti vältel, samal ajal mind uurivalt mõõtes.

Tundsin end ta pilgu tulipunktis ebamugavalt, kahtlusalusena. Kui ta kõne lõppes, tahtsin soovitada, et vaataks sisse minu toimikusse, veenduks, et olen üldiselt tema moodi, vigadeta, kuid ta jõudis minust ette.

„Ja-ah,“ lausus ta raskelt, „teie huvi nimetatud perekonna vastu tundub ebaterve.“ Alandas hääle sosinaks ja lisas: „Ma luban, et see jutt jääb meie vahele. Soovitan teile heast südamest mitte kuhugi rohkem pöörduda.“

Tõusin. Tegin kandadel demonstratiivse täispöörde ja viskasin talle üle õla:

„Kas te ei karda sellega viga teha?"

Instruktor jäi lõkendavana istuma oma laua taha.

Tulin treppidest jooksuga alla, otsekui tahtes raskusetunnet maha raputada, ja vandusin endamisi, et selle hobusenäoga naise juurde ma enam iialgi ei lähe. Vanasti, kui ta mind tõlkida palus, nagu ei märganudki ta kandilist lõuga ja suurt kahvatut suud.

Läksin ju lootusega leida eest osavõtlikku inimest, kes ei põlga vaeva kaasa lüüa, et järele kuulata, selgitada, vaielda kellega vaja.

Tundsin end koduteel üpris halvasti.

Läksin ju, et mitte käed rüpes istuma jääda. Meeleheide ja õiglusejanu kihutasid mind tagant. Aga instruktor tabas kindlakäeliselt nõrga koha – ma ju tõepoolest ei tea, millega Helmi mees võis kodanlikul ajal hakkama saada.

Tõeotsija, kellel endal pole selget ettekujutust tõest?

Võib-olla on Helmi perekond jätnud mulle lihtsalt väära mulje?

Nii nagu mina võisin jätta omal ajal imeliku mulje linnakomitee sekretärile. Vaatas ta ju mind peaaegu nagu väejooksikut, kes pöördelisel ajal kapseldub nelja seina vahele, et tegelda abstraktsete filosoofiliste kategooriatega.

Tee peal helistasin telefonikapist linnakomiteesse, sekretär polnud välja ilmunud. Sisemuses nagu rabeles raske tomp ning oleksin ka tahtnud kummutada sekretäri muljet minust.

„Kontrollitakse," ütlesin naistele koridoris.

Nüüd tunnen, et instruktor mind mingil määral kahtlustab, majanaised aga peavad väiklaseks kättemaksjaks.

Olen suletud oma toa sumbunud ringi, tilgatu veeämber ukse kõrval taburetil.

Iialgi ei lähe ma enam tolle kandilise lõuaga ilmeksimatu naise jutule, lohutan end trotsliku mõttega.

Erand, ta on erand, vasardab mul peas.

Paraku ei lähe ma enam ka kellegi teise juurde.

Sest ma ju tõepoolest ei tea, millesse võis Helmi mees kodanlikul ajal segatud olla.

Kui Kristjan juhtub tulema, ütlen talle, et jäin haigeks. Niiviisi saan omaette vaikselt lamada. Ei suudaks praegu uudiseid pärida, jõuetus surub liikmed tinastena aluskotile. Südame all püsib tühjus, nagu ripuks kuristiku kohal.

Ainult vaikust.

Kui Kristjan tuleb . . .

Kes teab, missuguseid kortereid pidi tema käis? Kas ta jäeti ukse taha valvesse või toimetas ruumides läbiotsimist? Või andis

tema korralduse kolme tunni jooksul kõik vajalik kokku panna ning vaatas pealt, kuidas mingi naine, käed värisemas, siit-sealt asju kohvritesse kahmas . . .

Ei, ukse taha teda ei jäetud.

See post anti püssimehele.

Naabri-Liisa äratas mind päikesetõusu eel, aovalguse õrnroosa kuma läitis parajasti päeva. Tuuleõhkugi polnud. Kardinad avatud akna ees rippusid liikumatutena. Seisime Liisaga üleval koridoris, kuhu altpoolt läbi põrandalaudade immitses lapse halin.

„Helmit viiakse," sosistas Liisa.

„Ah, mis," ei uskunud mina, sest näis võimatuna, et inimesed oskavad sündmusi, mis pole veel jõudnud teoks saada, nii täpselt määratleda.

„Kaks meest on toas sees, üks püssiga ukse taga valves. Auto seisab paraadnas," selgitas Liisa.

Laskusime trepist alla. Astmed nagisesid valjemini kui kunagi varem. Ehkki koridoris polnud hingelist, võis aimata, et hämarates soppides paotasid ärganud inimesed ettevaatlikult uksi.

Astusin pikkade sammudega Helmi ukse juurde.

„Mis siin toimub?" küsisin sõdurilt, kes liikumatuna seisis.

Ta ei vastanud.

Tumedasilmaline sõdur vaatas minust läbi. Sirutasin kätt lingi poole. Sõdur kergitas aeglase rahuga püssi.

Kostis lapse nuttu.

Istusime Liisaga trepiastmele. Koridori soppides hakati sahistama. Logistati võtmeid kojakappide lukkudes, sosistati, latsusid mahatallatud kandadega toatuhvlid. Hoovipoolse välisukse paukudes tuli kojanaine, kahe sangaga korv käe otsas. Heledad käed sirutasid trepialuste kojakappide poolt moosi- ja meepurke. Kojanaine pani korvi põrandale ja seisis selle ette. Käed põlle all, vaatas ta ust valvava sõduri poole, kes toimetamisele ei paistnud mingit tähelepanu pööravat. Heledad käed poetasid korvi toidumoona. Keegi pelglikumatest heitis eemalt vorstirõnga, mis ühele purkidest kaela kukkus.

Liisa vaatas mulle pikalt otsa. Nii pikalt, et ma ei kannatanud välja ja kummardusin kohmitsema hommikumantli hõlmade kallal. Trepialusest pimedusest kostis nuuksatus, keegi häälitses hoiatavalt:

„Šš-šš . . ."

Toetasin peo käsipuu tugipostile. Libistasin sõrmi mööda ookriga võõbatud puud ja tundsin sellel mingisuguseid sisselõikeid. Aeglaselt kompasin noavagusid – oli kergendav millegagi oma tähelepanu hõivata. Mitmel korral vedasin sõrmega piki õnarusi,

kuni taipasin: H ja A, süda ning nool sellest läbi. Kohatu naeruvirvendus kiskus põski. Surusin peopesa naiivsele armumärgile.

Võib-olla siinsamas trepialuses hämaruses musitas Ants oma Helmit? Võib-olla surusid nad end südame põksudes kaugemasse nurka, kui keegi naistest ukse avas, et tühja ämbriga kraani juurde minna? Võib-olla tabas neid keegi, kes kojakapist piimamannergut võttis, ning pärast sosistati ja itsitati mitu aega.

Kojanaine tatsas seelikut kergitades kivitrepi järske astmeid pidi välisukse juurde, et seda haagi peale lahti tõmmata.

Suvehommiku kargus kergitas läppunud õhu lae alla ja Liisa mu kõrval hingas sügavasti. Kojamutt kukkus paraadukse ees luuaga tuuseldama. Üks naistest tuli oma toast ämbriga ja läks seda nurkade vastu kolksuda lastes kraani juurde.

Kah omamoodi trots ja enesejulgustus.

Ei saa uinuda. Saaks selle kõik unne unustada! Vastikult täpse järjestusega pildirida kerib ennast silmade ees lahti, lõppedes auto kadumisega Osvaldi tänava nurga taha, ning valmis jällegi algama sellest momendist, kui naabri-Liisa mind päikesetõusu eel äratas.

Kojanaine ulatas toidumoonakorvi üle kastiserva. Ants aitas naise kohvrile istuma. Kolm meest hüppasid viimastena autokasti, üks astus ette, et kabiinikatusele koputada. Pleekinud sitskleidis Helmi, villane rätik peas, hoidis teki sisse mähitud last rinna vastas. Kahvatu Siiri toetus ema õlale, palmitsemata juuksesalgud talvemantli jänesekrael. Ants seisis harkisjalu, maigutas, vandus ropusti, vaatas maja akendesse, kus unised lapsed ninasid klaasi vastu litsusid, ja vandus jälle. Helmi silmitses ainiti paraaduksele kogunenud inimesi.

„Noh, naised," kuuldus ta punsunud huulte vahelt, ning ta puhkes lõtvunult nutma. Unustas last hoida, tekki mähitud pundar vajus põlvedele ning Helmi surus kuidagi imelikult paksud käed silmadele.

Automootor turtsatas. Koorem nõksatas. Ants kükitas Helmi ette, et väikest kinni hoida.

„Mirjam?"

„Uks polnud lukus, ma koputasin küll, aga sa ei kuulnud."

„Mis lahti?"

Tõredast toonist heitunud Mirjam silmitseb kinganinasid, käed tagumikul.

„Helmi on Kopli kaubajaamas. Seal seisab jube hulk vaguneid, ma päris õnnekombel juhtusin teda ühe ukse vahelt nägema. Ta ütles, et vääksul on kõht haige ja mähkmed otsas. Mis nüüd teha?"

„Mis teha?"

„Kõik on tööl, ma ei julgenud omapead midagi võtta."

„Mähkmeid?"

„Jah."

Kargan püsti.

Kapis on tervelt viis lina, seitse käterätikut. Neli poolkardinat, need käivad kah. Linad käristab Helmi katki, saab hulga lappe.

Seome Mirjamiga pesu kimpu ja asume teele.

Ta läheb jooksujalu ees.

„Mirjam," püsin vaevalt ta kannul, „kust kohast me ligi pääseme?"

„Küll ma viin," rahustab ta, „ma tean."

Renibella tänav lõpeb punase raudteeplanguga. Ega ta ometi üle tara kavatse ronida?

Ei. Mirjam keerab vasakule, sukeldub ühele märkamatule rajale takjate vahel ning tõttab tulistvalu edasi. Ta peab enesestmõistetavaks, et talle järgnen.

„Kohe käänu taga on üks koht, kus plank katki. Talvel sõitsin sealt kelguga alla, kuidas ma nii koba olin, mitte ei tea, aga käisin käntsti vastu posti! Kelgu nina läks lõmmi. Sain päris paraja nahatäie," jutustab Mirjam.

Hoian kompsu kõrgel, et see tolmuse umbrohu vastu ei määrduks.

„Siinsamas," sosistab Mirjam; me ronime raudteevallist üles.

Tühjad kaubavagunid tõkestavad tee. Kükitame maha ja näeme rataste vahelt mitmeid rööpapaare ning nende taga kõige kaugemal harul pikka rootsipunaste vagunite rivi, igaühe juures püssimees valves. Avatud lükanduste vahel seisavad naised. Mõned küünitavad piki rongi ettepoole vaatama. Vedurit pole ees. Kaugus summutab hääled. Aga mis hääli peakski nii väga olema? Kui ehk ainult laste virisemine ja vaikne, loid kõne.

„Me ei pääse ju sinna ligi," ütlen Mirjamile.

„Sa jää siia," kamandab ta. Samas ronib välkkiirelt rataste vahelt teisele poole vagunit ja hüüab:

„Viska komps!"

Toetun ühe käega liiprile ja sirutan Mirjamile pesukimbu. Ta eemaldub pooljoostes, rööpaid hüpetega ületades. Sõdurile lähenedes aeglustab käiku, peidab pambu selja taha ja niheleb. Vahimees keerab end Mirjami poole küljega ja kobab taskust suitsupakki. Mirjam tõstab pesukimbu pea kohale ja astub väikeste sammudega kaubavagunile lähemale. Naised, kes ukse vahel seisavad, pööravad pead vaguni sisemusse, küllap hüüavad Helmit. Ta ilmubki nähtavale, võtab kompsu vastu. Nüüd laskub Helmi kükakile ja räägib midagi Mirjamiga. Laps noogutab. Helmi kaob uksevahest, aga tüdruk ei rutta tagasi tulema. Ta ristab käed tagumikul ja

kõnnib vaguni ees edasi-tagasi. Valvemees pöördub lapse poole ja näitab käega, et ta lahkuks. Mirjam keerab ühe õla ette, sikutab näppudega kleiti rinnalt ja näitab midagi sõdurile. Mees tammub jalalt jalale, tõmbab pika mahvi suitsu. Mirjam näitab näpuga sõduri mütsi peale ja koputab seejärel sõrmeotsaga endale rinna pihta.

Mitte ei näe, kas sõdur naerab või mis. Vaguniuksel küll, seal tungleb nüüd naisi rohkem kui ennist, tagantpoolt trügitakse peale. Eesrida on survest läbi paindumas, üks poisike pistab naiste seelikute vahelt pea välja ning seab end vagunipõrandale istuma, jalad üle läve rippu. Vahimees teeb paar otsustavat sammu Mirjami poole, Mirjam taganeb veidi, naisi sunnitakse käte vehkimisega vaguni sisemusse taanduma, Mirjam noogutab kuulekalt sõdurile.

Mingi pamp kukub Mirjami jalge ette. Laps kahmab selle kätte ja pistab jooksu. Sõdur vehib käega ja hüüab midagi Mirjamile järele.

Oh halastus küll!

Nüüd kostavad hääled vaguni uksevahest siiani, mingi läbilõikav kiljumine, kiledahäälne sõim.

Sõdur tammub rahutult edasi-tagasi, seletab midagi naabervagunite juurest appitõtanud vahimeestega, lööb käega, astub vaguni lükandukse juurde, sikutab seda koomale ning sunnib peanõksatusega naisi taanduma.

Mirjam lippab üle rööpmete minu poole, komistab, kuid saavutab samas siiski tasakaalu. Kostab manööverdava veduri huile. Liipriotsad mu käte all hakkavad põksuma, sääri riivab allapoole rabisev kruus. Rong, mille alt Mirjamil tuleb läbi ronida, hakkab liikuma. Libistan end raudteetammil allapoole, tolm tõuseb näkku. Silmade ees vilksatavad rattad, nende taga seisab Mirjam, kahe käega kinni pambus, mida ta põlvede vastu toetab.

Rong jääb nõksatades seisma.

„Ära tule!" karjun Mirjamile, kes tahab rataste vahele sukelduda.

Ta jääb läbematuna ootama ja pendeldab kompsuga põlvede ees.

Vagunid hakkavadki tagasi veerema. Raudteetammi külg tuksub elusana mu külje all. Susinaga läheneb vedur. Ajan pea kuklasse ja näen vedurijuhti, kes küünarnukile toetudes välja vaatab. Nüüd jõudis ta päris minu kohale. Näen ta sorakil kulme ja kotjaid põski. Raudteelane seirab mind tähelepanelikult, küllap tundub kahtlane mu kruusale litsutud kogu. Ei saa tõusta – pean silmas Mirjamit, et ta, pöörane, rataste alla ei roniks.

Vedur peatub.

„Mis lahti on?" hüüab sorakil kulmudega mees läbi pahina.

„Mul laps teispool rongi," vastan end põlvele kergitades.

„Las tuleb, ma pean kinni!" hüüab mees.

„Mirjam, tule!" hüüan kuumade õlihaisuste rataste vahelt.

Mirjam lippab veduri eest läbi ja sumab hoolimatult kruusas. Tal pahur ilme vist sellest, et kingad said liiva täis. Laps kahmab mul käest kinni. Tajun, et nüüd on tal mind hädasti vaja, mitte minul tema otsustavust ja pealehakkamist nagu ennist.

„Suur tänu!"

Vedurijuht tõstab käe vormimütsi juurde.

Vagunid hakkavad jälle kolisedes veerema.

Mu käe külge klammerdunud Mirjam kukutab end istuma. Laskun ta kõrvale. Mirjam hingeldab erutatult, nutt varuks.

„Ma kartsin, et laseb kõmaka pihta!" karjub ta puhvrite kolksatusse. „Ta vist hüüdis, et seisa, vana suli, ja käed püsti!" – need sõnad on pärit ühest Mirjami kamba mängust. „Ma ei saanud ju käsi tõsta, mul olid Helmi tite sitased lapid käes. Helmi ütles, et pesku ära ja toogu tagasi."

Silitan Mirjami juukseid ja piilun, et mida ta küll sõdurile näitas.

Sinise, valgerombilise sitskleidi rinnaesisel on tilluke Lenini piltmärk.

„Sa oled ju punane?" pinnib Mirjam korraga.

Noogutan.

„Tähendab, sinu käes on võim," lausub ta mõtlikult.

Jään ootama ega vasta.

Rataste lõkkadi-lõkk valjeneb, vedurijuht viipab tuttavlikult meie kohale jõudes.

Naeratan võõrale raudteelasele mingi ootamatu kergendustunde ajel.

„Püssimees ka punane, viisnurk mütsi ees. Miks sa teda kartsid, kui te ühesugused olete?" nõuab Mirjam.

„Kuule," tõusen ning tõmban ka Mirjami püsti, „kui me siin nüüd targutama hakkame, ei jõua me Helmi tite lappe ära pesta ja täna tagasi tuua."

Astun takjate vahele.

Mirjam loivab nohisedes järele.

Mähkmeid nühkides, neid kuivatades ning triikides, abivalmis Mirjam käeulatuses askeldamas, ründasid mind igasugused mõtteotsad. Katkendlikud, otsekui veepiisad, mis pritsivad näkku, jõudmata tõtuõhetust jahutada, sest kuivavad samas. Kord igatsesin Liinat, et temaga koos kõik asjad selgeks arutada, samas painas rumal uudishimu, et mismoodi siis Helmi õieti Juuli aias maa,

põõsad, puud ning lilled jaotas. Vilksatasid mälestustevirvendused ja lõpuks vallutasid vaevahigina mu meeli Juuli mehe raudsaapad. Kuumaveepottidega kolistades, triikrauda poolkuivadel mähkmetel viristades, ikka kriiksusid kõrvus raudjalatsite liigendhinged.

Mirjam tõmbas pesukompsule sõlme peale, seisis kärsituna ukse all ja kiirustas mind pilguga.

Jälle oskas Mirjam õiges kohas takjate vahele astuda. Ta sirutas mulle kuuma käe, et koos raudteevallile tõusta. Ennelõunal siin manööverdanud rong lahke vedurijuhiga oli kadunud. Õhtusse kalduv päike helkis rööpapaaridel, meie teel polnud tõkkeid. Jäime käsikäes liipriotstele seisma ja hingasime ronimise väsimust välja. Mirjam surus äkitselt mulle küüned käeselga.

Rootsipunaseid kaubavaguneid inimestega polnud enam.

Ühelgi teeharul ei seisnud üldse mingeid vaguneid.

Mirjam rebis end minu küljest lahti. Ta komberdas ettepoole, tagus kinganinasid vastu rööpaid. Jäi seisma, puuris pilguga igasse ilmakaarde, avanev vaade välistas võimaluse midagi kahe silma vahele jätta.

Mirjam tuli jalgu lohistades tagasi ja purskas nutma. Hõõrus rusikatega silmi ja ma märkasin, et pesuvees solistamisest on tal käed randmeni roosad.

„Kurat, kurat, kurat!" pressis ta läbi hammaste.

Las vannub ahastusesaasta pealegi välja.

Mirjam võttis peoga kruusa ja virutas rööpmete pihta. Raevukivikesed põrkusid metalli vastu armetu kõlksatusega.

„Mirjam!"

„Ma ei taha sinuga rääkida!" trampis ta jalgu.

„Ei taha, ega ma sunni. Aga mul tuli meelde üks lugu papast."

„Noh?" huvitus ta umbusuga pooleks, kuid nuuksatused harvenesid.

„Papa tegi endale raudtaldadega saapad, liigendhingedega. Käis ikka kriuks ja kriuks. Munakividel kolisesid tallad koledasti, ja trepi peal ka."

„Miks ta need tegi?" huvitub Mirjam lähemale nihkudes.

„Polnud midagi jalga panna."

„Miks?"

„Sakslased vallutasid Eestimaa. Kõik rüüstati lagedaks, poed tühjad. Aga papa tahtis liikuda, ta ikka muretses, et kuidas edasi elada saaks."

„See vist oli valus, nendega käia."

„Eks muidugi."

Mirjam nuuskab nina ja lükkab tukad otsmikult kõrvale.

„Aga papa ei teinud valust välja, rügas aina edasi, raudsaapad jalas."

„Ma ei teadnudki seda." ütleb Mirjam elukogenud inimese üllatusega.

„Ma olin ka päris ära unustanud," vastan talle.

„See on hea, et sul meelde tuli," kiidab Mirjam.

Minu muige peale selgitab ta:

„Kaod ka sina ära, kes mulle siis rääkinud oleks?"

„Jah."

Mirjam poetab taas usalduslikult mulle käe pihku, pikkamööda laskume raudteevallist alla.

„Aga papa silmadel kasvavad sinililled ja kulmudel kullerkupud," ohkab Mirjam.

„Kes sulle seda ütles?"

„Onu Ruudi."

Me läheme piki Renibellat, kaugel ees seisab roheline puumaja, peaaegu samasugune nagu kõik siin agulis. Ainult need täävide sarnased erkerid ja tõrvapapiga löödud tornikesed ning tuulelipud, mis tormistel öödel kriiksuvad.

Madal päike kipub silmi pimestama.

Otsmikku rõhub raskusepitsitus, nagu oleks mulle keegi raudmütsi pähe surunud.

„Mis me nende lappidega nüüd teeme?" tuleb Mirjam asjaliku murega lagedale.

„Ei tea."

„Suured inimesed peavad kõike teadma," toriseb plika.

Aga ma ei suuda mõelda, nagu oleks keegi mulle tõesti raudmütsi pähe surunud.

Tunnen ainult Mirjami kätt, mille soojus aegamööda minulegi üle kandub.

11.

„Oled otsustanud, Kristjan?"

„Jah."

Ta võtab üle laua mu käed oma pihkudesse.

„Anna . . ."

„Jah?"

„Ma tahan kuulata, mis sa mõtled."

„Vesi oli siiski veel külm," alustan kobamisi, sest mõtted nagu kohkusid mu häälest laiali. „Sa ju ütlesid, et ega enne jaanipäeva

merre ei minda. Jäidki kaldale. Eks kardad vanade tõbede taassündi. Kunagi lamasid nädalaid liikumatuna."

„Esimest korda lubati surma juba kakskümmend aastat tagasi," ühmatab Kristjan ja naerab lühidalt.

„Astusin sügavamale ja sügavamale. Karge vesi loksus vastu põlvi, jõudis puusadeni, tõusis südame alla ning peatas hetkeks hingamise. Sooni pidi hargnes magus surin. Läksin edasi. Vesi embas õlgu. Venitasin kaela pikemaks. Veel pelgasid ettesirutatud käed jahedat puudutust. Korraga hakkas ütlemata soe. Tõukasin jalad põhjast lahti. Libisesin kergena, vaevalt jäsemeid liigutades kaugemale ja kaugemale rannast."

„Nägin vaid su kollast rätti sinisel silmapiiril," noogutab Kristjan hajameelselt.

„Olin hetke vältel kohutavalt õnnelik. Pärast raskeid päevi leidsin jälle sisemise tasakaalu. Surusin näo vette, nägin päikesest valgustatud merepõhja, mille veevoolus puhtaks riisunud. Kompasin varvastega mereliiva. Vesi ulatus lõuani. Puristasin, naersin, sest teadsin, et keegi mind ei kuule. Maailm, see kirev laat, jäi ju kaugele kaldale. Otsatult kaugele, nagu polekski midagi peale vee ja kõrge taeva. Sulistasin, naersin, hüppasin nagu delfiin veest välja ja sukeldusin. Kollane rätik sai märjaks, kleepus kaelale. Tundsin end lapsena ja muigasin selle ülikorraliku, üliettevaatliku keskealise naise üle, kes kaldal rätti sättis, et juuksed märjaks ei saaks. See seal kaldal näis äkki naeruväärne oma hirmude ja südamevaludega. Vees nagu lahustus aastate ning kogemuste koorem. Ma olin tõesti õnnelik."

„Kui vähe on üldse vaja," pomiseb Kristjan.

„Vees tantsides nägin märgade ripsmete vahelt kallast virvendamas. Miskipärast ennist nii loiud päevitajad sagisid. Punased, sinised, rohelised värvid muutsid asukohti justkui kaleidoskoobis. Kas keegi on uppumas? sähvas rahutu mõte. Lükkasin sõrmedega kulmudest ja ripsmetelt veepiisad. Sa seisid põlvini vees, käed toruna suu ees ja hüüdsid merele. Vastu tahtmist vedasin jalgu ranna poole. Tuuleõhk puhus selja tagant, kuidas ma ka ei pingutanud, ei kuulnud ma sinu sõnu. Mingid nagu seosetud häälikud kandusid minuni.

– da! – daa!

Madalamale jõudes, vee toll-tollilt alanedes tõusis uuesti ümber kahtluste ja hirmude koorik, mis pitsitas. Sa ei karjunud enam. Seisid põlvini vees, käed rippu. Sinu taga sagisid kirevalt riietatud suvitajad, vehkisid kätega, tammusid tuimadena või sebisid abitult ning pühkisid otsmikult higi, kuigi ilm polnudki nii hirmus kuum. Jõudsin lähemale, nägin su huulte liikumist, mis vormisid mingit

hirmsat sõna, kuid su hääl tahtis mind veel hetke säästa. Kuulsin alles siis, kui jõudsin nii ligi, et nägin su silmi otsekui suurendusklaasis:

SÕDA!"

Kristjan pigistab mu sõrmi. See pole võimalik, et ta käed väriseksid, pole kunagi märganud, küllap ainult praegu surumise pingest.

„Bussipeatuses restorani ees lookles jutukära pilves kannatamatute inimeste saba. Mõttetu näis ootama jääda, poleks jätkunud läbemist. Tuli kuhugi joosta. Milleks? Kuhu? Tagasi linna. Nagu rivistuksid seal juba inimesed püsside alla ja me võiksime hiljaks jääda. Tõttasime mereäärset teed pidi. Kiskusin kingad jalast, et samm saaks pikem. Tallad ei tundnudki graniidikillustiku teravaid servi. Meid kiirustas hilinemise hirm. Ainult et millest me kartsime maha jääda? Kõik otsused said niikuinii mitmekümne tunni pärast tehtud."

„Ega me palju viivitanud," noogutab Kristjan.

„Kamp päikesepruune poisse ja plikasid kõõlus kaldareelingul. Nii rõõmsanäolised, taipamata, kui lähedale jõudis nende laulule tegelikkus."

„. . . homme sõda kui on, homme võitlus ja vaen,
täna koonda seks jõud, koonda tarm!"

ümiseb Kristjan.

„Sõda käib juba! Sõda!" karjusime neile.

„Sõda! – hüüdsime," toonitab Kristjan.

„Nad vaatasid meile kohkunult otsa, tahtsid meid nagu peatada, aga me ei aeglustanud sammu. Kui üle õla neid veel kord seirasin, seisid nad tihedasse ringi koondunult. Üks poiss ajas pead kuklasse, justkui peaksid otsekohe pommitajad ilmuma.

„Russalka" juures lükkasin kingad jalga. Keegi daam tuli, kannikesekimbuga kübar peas, valge koer paela otsas. Sõda, sõnasin vaikselt, kui ta meist möödus. Daam eemaldus kohmetult naeratades, nagu tuletaks meelde, kas olen temaga tuttav, talle kuuldus vist, et tervitasin teda."

„Maailma erilised rassid vajavad erilisi olukordi oma geniaalsuse avaldamiseks. Mitte kuskil mujal kui sõjas esineb võimalus vaadelda neid nähtusi!" sekkub Kristjan valjuhäälselt minu vaiksesse juttu.

„Sa võiksid Hitleri tsiteerimise asemel rääkida temast parem mõne anekdoodi," torisen häirituna.

„Loomulikult lähen vabatahtlikuna. Juba homme," kinnitab Kristjan.

„Juba homme?"

„Anna, räägitakse, et sa ei teinud traagilist nägu isegi siis, kui sind surma mõisteti," ütleb Kristjan etteheitega.

„Jajah," nõustun taltunult.

„Pole siin mingit kaksipidi mõtlemist," poriseb Kristjan.

Algavast sireenijorinast tundub põrand võpatavat, toolid vibreerivad, meie niheleme. Vile kriiskavamaks muutudes tõuseme, mu käed ikka Kristjani pihkudes. Näib võimatu viimaseid ühiseid tunde teineteise soojust tajumata veeta.

„Võigas muusika!" karjun jätkuvasse undamisse.

„Sõda alles ees, Anna. Tuleb närve karastada."

Peidan näo Kristjani kaela juurde. Olen ta kõrval ikka imestusväärselt lühike küll.

„Kas lähme, või jääme tuppa?" küsib Kristjan, sest sireenijärgne vaikus, mis tiksub meelekohtades, otsekui käsib liikuda, kiirustada, kuhugi jõuda.

„Vaatame pööningult," pakun talle.

„Olgu pealegi."

Koridoris pole hingelist. Kraan tilgub ja torudes mulksub vesi. Pööninguuks, mida Juuli aegadel hoolega lukus hoiti, seisab pärani lahti. Astume järsust tolmusest trepist üles, Kristjan ees, mina kannul. Läheme tala pidi, mis liivatolmusest põrandast välja ulatub, pigitanud korstnajalast mööda, kummardume longuvajunud pesunööride all ja liigume akna poole. Tõmbetuule voog litsub juuksed kuklast näole.

Mustade katusesakkide kohal virvendab sügavsinine taevas. Tänavad tunduvad kui hallid põuaaja kraavid, pervedel rohututid koltumas. Ainsateks inimesteks vaateväljas on kaks valges kitlis müüjat toidupoest, kes keldrisügavusse suubuval trepil seisavad ja ülespoole vahivad. Kaugemal konutab hobune, tühi platvormvanker taga, ja näsib kaelariputatud heinamärsist. Veoloom on länguvajunud telefoniposti külge seotud, kui ehmatusest hooga taganema juhtuks, oleksid vist traadid maas.

Kristjani hingamine kostab ainsa häälena kõrva.

Taamal, mere pool kerkivad pilvitule taevale valged suitsupallid. Need näivad seal kauguses lumepeotäitena, mis suvisesse taevasse heidetult sulavad ebamääraseks, kuni haihtuvad.

„Õhutõrje," pomiseb Kristjan, nagu tahtes sõjas kogenematule inimesele anda esimesi orientiire.

„Annavad pihta, löövad tagasi!" hüüatan kuivast kurgust.

Mingi võõras hasarditaoline erutus väristab selga.

Ragin ja mütsatus – ukse vastukaal potsas tolmu kergitades pööningupõrandale, keegi tuli majja või läks hoovi.

Nüüd tabab kõrv undamist.

Kas ehk herilased ehitasid kuhugi katuse alla pesa?

Muidugi lennukid. Lennukid!

Kristjan küünitab pea piklikust aknapilust välja.

„Kas näed?" Kuidagi ei mahu kõrvalt vaatama.

„Jah. Väga kõrgel."

Silman üle Kristjani õla suitsupallide kobaraid, mille hajudes praksatavad järgmised linna õhukuplisse.

Hoian Kristjanil randmest.

Lennukite undamine valjeneb. Lainetav jõuramine surub kuulmenahkadele, pitsitab pead, ja ainus tahtmine on – näha! Iga hinna eest jälgida, kuhu nad lendavad.

Korraga immitseb kusagilt teadmine, et siitpeale iga minut, iga hetk, öösel ja päeval varitseb inimesi vägivaldne surm.

Kohe, minuti, või kümne pärast võib meid mitte enam olla.

Ja meil Kristjaniga kõik jutud veel päris pooleli.

Närviline erutus kuivatab suu, huuled ponduvad. Kisun Kristjanit aknast eemale ning karjun undamise survesse, mis iga lihast ja veresoont ahistab:

„Ütle, kas sina ka süütuid inimesi ära viisid?"

Näen Kristjani pingul näomuskleid, mis põski vagudeks kurrutavad. Kristjan sikutab ämblike pudenedes tuhmi ruudu koomale. Lennukite eemaldumisel siginenud suhteline vaikus lõdvestab.

Kandiline tala juhib meid pigiviirulise korstnajala juurde, kus toetume lääbakil kirstule, mis õhukaitse korra kohaselt liivakasti ülesandeid täidab.

„Ühes kohas leidsime diivanikastist relvi," ütleb Kristjan karmilt. „Roosikrantsi tänavalt viisime ära ühe kaitseliiduülema. Kolmas juhtus rantjee, kellel Suure-Jaani all kaks renditalu. Mees ei suutnud otsustada, mida kaasa võtta – kas massiivsetes raamides pildid, portselanist lamburid või oma kaks taksikoera. Pärast esimest ehmatust tuli arukale mõttele ning kraamis esikunurgast lagedale lambanahkse jopi, niisuguse ehtsa, maamehe oma."

„Kristjan, ega sina Helmi-taolisi viinud?" küsin areldi.

„Kas pole sa märganud, kuidas mõned sõja alates avalikult parastama kukkusid? Kas sa ei näe, missuguse mõnuga sosistatakse sakslaste kiirest pealetungist? Kuidas niisugust elementi mitte raputada? Või ei taha sa taibata, et haletsemine võib viia kurat teab kuhu?" pahvatab Kristjan pahameelega.

Ma tajun, et ka temal on raske.

„Vaata," pomiseb Kristjan, „mulle tundub, et seda, mis korda saadeti, võiks võrrelda uudismaa tegemisega. Me kujutleme lõppsihina viljakandvat põldu ja selle nimel juurime välja vanu puid,

mis kündi takistavad, mis kõvasti juurtega maakamarast kinni hoiavad, jõu endasse imevad ning oma ümbrust varjuga katavad. Mis aga puutub Helmisse . . . võib ju olla, et tema suhtes juhtus eksitus. Võib-olla . . ."

„Lenin rääkis, et olemasolev inimmaterjal tuleb uueks kasvatada."

„Aga neid ju ei kavatsegi keegi hävitada! Asumisele saatmine pole üldse mingi kole karistus," ägeneb Kristjan. „Nad viiakse siit uude keskkonda selleks, et nad ümber kasvaksid. Ja üldse, miks peaksime olema teab kui humaansed üksikute vastu, et kannataks enamus? Kas pole meile ajaloost teada küllalt revolutsioone, mis liiva jooksid just sellepärast, et ei jätkunud otsustavust progressi pidurdavaid jõude kõrvaldada, kes esimesel võimalusel uuesti pead tõstsid ja võimu enda kätte haarasid? Ja nüüd, kus me tahame aastasadu vaimupimeduses närtsinud inimesele teadmisi anda, ta pilku avardada, teda tõeliselt ühiskondlikuks olendiks muuta, teda lootusetusekapslist välja rebida, just nüüd, kus me eraomandi sitked juured oleme läbi raiunud – miks peaksime halastama neile, kes seda kõigiti takistada püüavad! Oleme küllalt palju suutnud ära teha ega tohi järele anda mingitele kõhklustele."

Ununes sootuks, et lennukid ikka veel linna kohal varitsevad.

„Kas arvad, et mul oli kerge mõnele sihukesele tüübile anda käsk, et korja oma kompsud kokku ja kõnni . . . Muidugi oli päris sant tunne seda öelda . . . Peab olukordi vaatlema suurte eesmärkide pinnalt, ei tohi takerduda oma vähetähtsa isiku tundevirvendustesse. Jah, nii ta on," lõpetab Kristjan.

„Jah," kordan minagi.

Siis tuleb Kristjanile veel midagi meelde, ta naeratab kurvalt ja ütleb:

„Eestigi lähemas minevikus on valus õppetund talletatud. Küll olime andestavad kodanlaste suhtes! Pätsule anti kaks kuud arestimaja, Jaan Tõnisson sai allkirja vastu vabaks, kuna härra lubas lahkesti, et ütleb lahti võitlusest töörahva vastu . . ."

Eks selle meenutamine ajab kibedalt muigama küll.

„Aga hiljem?" jätkab Kristjan karmilt. „Mis siin rääkida! Kõik teavad Kingissepa ja Kreuksi saatust, Jaan Tombi mõrvamist, ning veel sajad ja tuhanded punased, kes mättasse löödi . . ."

„Sul on õigus, Kristjan," tunnistan, „kipume liiga kiiresti ajalugu unustama."

„Tuleb kindlaks jääda," ütleb Kristjan aeglaselt.

„Täna on meil viimane päev," pahvatan valuga.

„Jah, jah," ühmatab Kristjan, ise veel mõtetega eemal ning võtab nagu käsku täites mu õlgade ümbert kinni.

Lennukite undamine vaibub sootuks, selle-eest kostab selgesti šrapnellide lõhkemine. Pigijoonelisest korstnajalast õhkub sooja. Tuuletõmbusetuses tiheneb pööningu läppe- ning tolmuhais iiveldama ajavaks.

Öö lähenedes kerkib taevasse õitsvate sirelite lilla värvus, põõsad jäävad plankude veerde tumedate kogudena hommikut ootama.

Õhukese kihina maad kattev hämarus moondab aknasse paistvad katused kaugeks idülliliseks mägismaaks. Tuulelipp puhkab mitmendat päeva ja maja meie ümber, mis alles oli tulvil kahinaist, halinast, naerust, kolinaist ja kääksatustest, kaob meie tajumuste pinnalt kui sügavusse sukelduv allveelaev.

Oleme Kristjaniga kahekesi, ainult meie kahekesi.

Meie viimane öö.

Nüüd peaks otsima välja kõik mahedad sõnad, kõik hellituseütlemised, kõik õrnad sosinad, ja ehitama neist lootusehoone, kuhu me pärast sõja lõppemist asume.

Aga minutid tiksuvad öö sügavusse ja me vaikime.

Olen ma Kristjanit armastanud?

Ja tema mind?

Mis on üldse armastus?

Meie abielu kestab üle kahekümne aasta.

Tuletan Antonit teinekord meelde võib-olla just sellepärast, et teda pole enam. Kuidas hakkan Kristjanit meenutama? Ta läheb homme, lahkume kes teab kui kauaks, kui mitte igaveseks.

Õhus varitseb tina. Mürsud, pommid, killud, kuulid – õhus vingub tihedalt metalli, päev-päevalt aina rohkem. Kes jääb, kes hukkub? Me küllalt eakad ja kained selleks – kujutame ette, et sõjas on traagilise juhuse roll võikalt suur.

Olin ju noorena kindel, et Anton ei saa surra!

Vaskpasunate lõikav viis Jeruusalemma männikust toodud sarkade kohal, see hoiatab mind ikka: ei või kindel olla, ei või teada . . .

Kunagi ei või teada.

Kui meid üheksateistkümnenda aasta sügisel areteerima tuldi, istusin Kristjani haigevoodi juures valves. Magamata öödest kurnatud, kuulasin tuimana arsti, kes ei andnud lootust. Te päris plikaeas veel, saate üle, sosistas ta mulle esikus. Haruldane juhus, kinnitas ta, nagu hakkaks mul sellest kergem, et haruldane juhus. Noor mees, ja korraga halvatus. Kus ta küll niimoodi külmetas, päris arst. Jahil käis, pomisesin. Läks ju Kristjan nädal tagasi,

püss õlal, padrunitasku vööl, puldankuub seljas ja kõrged saapad jalas. Tagasi tulles tõi paar partigi kaasa. Muidugi jahil käies, kinnitasin. Poleks enam asja muutnud, kui tohtri revääride vahel nutma oleksin puhkenud ning tunnistanud, et minu mees täitis hoopis parteilisi ülesandeid, et tal tuli edasi-tagasi läbi soo käia, et vajus pimedas laukasse ning koju jõudes rõõmustas, et siiski välja oli rabelnud.

Meie magamistoast, kus Kristjan lamas, viis uks teise, aiapoolsesse tuppa. Sissekäiku kattis vaip. Lubamatu lohakus, äärmine enesekontrolli kaotus, et seal koristamata seisis. Tuhatoosis konide kuhi, laual kümmekond teeklaasi eelmisest õhtust, nurgas toolidele tehtud ase teki ja padjaga. Seltsimehed ju rõhutasid, kui eelmisel õhtul seal koos istusid, et tee kõik lagedaks, me nii pea ei tule. Kristjani pärast käib siin majas praegu rohkesti kõrvalisi inimesi, ootame ära, küll mujal koosolemise koha leiame. Aga dokumendid, need peida ära, kõigepealt peida dokumendid ära. Kui arstiga esikus sosistasin, tundsin korraga, et paberid mul ikka veel rindade vahel, olin need nagu unustanud. Ometi suubus kuurist, mis maja otsale toetus, puuriida tagant salaava põranda alla. Ei mingit erilist vaeva, halud kõrvale laduda, paar lahtist paetükki välja tõsta, kõhuli laskuda ja põranda alla roomata. Keldrit kui niisugust majal polnud, poole meetri ringis põrandalaagide ja mulla vahel, küünarnukkide ning põlvede abil sai seal ennast päris hästi edasi nihutada. Paar meetrit salaavast paremale kraapisin kunagi augu, plekitükk katteks, jälle muld peale tagasi, keegi hing ei leia. Ainult mina teadsin, et majanurgast seitsmenda kivi vuugi kohal tuleb sõrmed mulda puurida, kuni küüned plekki puudutavad.

„Mis sa mõtled, Anna?"

„Mõtlen viimasele õhtule meie majas halli pihttara taga. Seal majas, kus pihlakas akna all kasvas ja õunapuud meid viimasel sügisel kõhevile ajasid – viljad kukkusid potsudes, mõtlesime, kas mitte nuhid ei hiili akende all."

„Tol ajal tekkis küttega raskusi, kes sai, käis plangulaudu varastamas. Pagana hea oli tigeda peremehena ümber maja hiilida, püss õlal. Igaüks võis veenduda, et ma õunte ja lattide pärast koledasti südant valutan. Ükskord kuulen, keegi sehkendab plangu juures, ma mõtlesin, oota sa, neetud nuhk! Käed üles, varganägu, hüüdsin kõva häälega. Oot, oot, peremees, vastas keegi rahulikult pimedusest, ma võtan ikka enne sae välja!"

Kristjan naerab kuidagi ettevaatlikult. Magab ju maja meie ümber – palju on inimestele veel rahulikke öid jäänud?

„Su voodi juures kummuti peal põles rohelise kupliga petrooleumilamp."

„Jaa. Siiamaani koledasti piinlik, et sa pidid mulle siibrit panema."

Silitan sõrmeotstega üle Kristjani käeselja.

Seda rohelise kupliga lampi pidasin endamisi suurepäraseks päästevahendiks. Ikka mõtlesin, kui juhtuvad areteerijad, virutan lambi vastu seina, petrooleum pritsib laiali, tuli pääseb lahti ning selles segaduses saame Kristjaniga kaduda.

Pärast arsti lahkumist Kristjani haigevoodi ees istudes tundsin uuesti rindade vahel pabereid. Hakkasin oma roidunud ihu tagant kihutama – et kohe, kohe tõused püsti, lähed kuuri, laod puud kõrvale, roomad maja alla ning peidad need dokumendid, nii et keegi eladeski ei leia. Kohusetunne kihutas mind tagant, aga liikmed olid vedelad, ajus vasardas paanika: ega ometi, ega ometi Kristjaniga . . . Ta viibis enamasti poolunes, viimastel päevadel polnud ta minuga peaaegu kõnelnud, sest kõverdunud suu vormis vaid kohmakaid ja segaseid sõnu. Kristjan püüdis oma tõvega omaette jääda, nagu püstitas enese ja minu vahele nähtamatu barjääri. Ei teadnud teinekord, kas magas tõesti, või teeskles magamist. Jäta mind, mine ära, väljendas iga ta liigutus, iga ta põgus, tõrges pilk ärkvel olles.

Koputamise peale loivasin ükskõikselt avama, sest arvasin näha Juulit või Ruudit, või et tohter tuli mingi nõuandega tagasi. Esimesel hetkel need kolm meest, kes ukse taga seisid, ei sisendanud mulle hirmu. Vastupidi, välgatas naiivne lootus, et ehk mingid Kristjani sõbrad – keegi ei ütleks sellisel puhul osavõtlikust toetusest ära. Alles nende ees magamistuppa valguse juurde jõudes taipasin. Tõmbasin vaistlikult rinnakorvi nii sisse, kui sain, otsekui õnnestuks sedaviisi kaotada rindu ja dokumente, mis peidus.

Kõigepealt otsisid nad Kristjani voodi läbi. Minu kõrval polnud kedagi valvamas. Sirutasin käe lambi juurde, säbrulise messingjala jahedus ergutas tegutsema. Tõstsin rohelise kupliga petrooleumilambi laualt lahti. Üks meestest mõõtis mind hoiatava pilguga, vist arvas, et tahan lihtsalt tuld surnuks puhuda. Et teil valgem oleks, kähistasin. Tõstsin lambi veel kõrgemale, et seda järgmisel hetkel hooga vastu seina paisata.

Otsekui hull, kes järgib kunagist kinnisideed.

Siis nägin Kristjani silmi. Noore inimese võimukas pilk nõudis endaga arvestamist. Ta taipas minu kavatsust. Erutusepuna andis ta näole ootamatult terve jume. Ta kergitas end, vaata et tõuseb voodist just nagu simulant, kellel lesimisest isu täis. Ehkki sellelaadsed meditsiinilised imed on enamasti totter väljamõeldis, ta tõesti valmistus tõusma, kuigi ta seda tol momendil ei suutnud, veel tükk aega hiljemgi mitte. Aga korraga ta nagu rebis end

surmaminejate rivist välja ja elujõud, mis ta silmades kiirgas, mõjus mulle kauaoodatud pingelahendusena. Toetasin lambi tagasi lauale ning vajusin Kristjani voodi ette. Ta käsi võpatas mu esimestest pisaratest. Kristjan nihutas end pingutusega küljele. Märkasin ta kavatsust. Kaks meest kohmitsesid kummuti kallal, kolmas astus parajasti eestuppa ning avas riietekapi, mille kasepuust uksi väänlevate vartega lootoseõied kaunistasid.

Kristjan kergitas tekki. Nihutasin rinnale ristatud rätisiile laiali.

Kohe poetan dokumendid talle teki alla.

Kristjan sai ju läbi otsitud.

Teist korda voodit pöörama ei hakata.

Niisama hästi kui päästetud.

Nüüd, aastakümned hiljem, mahub tolle hetke pinge ühte kainesse lausesse: kohe poetan dokumendid talle teki alla.

Enamasti hakkab ärritusest süda peksma ja nägu kattub higiga. Siis oli vastupidi, ei arvanud, et veel üldse midagi põues põksub, tundusin endale kõigusoojasena talveperioodil, kelle elutegevus sedavõrd aeglustunud, et liigutused nagu polekski liigutused, vaid võrdsed mingi molluski aeglase roomamisega.

Terve igaviku nihutasin dokumente rindade vahelt tekialuse päästva pimeduse poole. Toimingu katteks ahastasin valjult, valjemini kui oskasin, sest nii pidi minu põlviliolek tõepärasem paistma.

Halamisega liitusid ehtsad pisarad, mis ähmastasid silmanägemist.

Üks kummutisahtlis sorija nägi kõike peeglist.

Neetud peegel!

Olgu neetud kõik veneetsia kallid kuldraamiga peeglid, olgu neetud kõik nigelad provintsitöökodades amalgaamitud klaasid!

Sellest ajast peale pole minu kodus enam peegel seina peal rippunud.

Kui üksvähe huulepulka kasutasin, vaatasin puudritoosi tolmusest silmast. Sellepärast vist ei tunnegi ennast piltide peal ära, või jäi lihtsalt ettekujutus oma välimusest sinna kaugesse aega, kui peegel meie magamistoa seina peal rippus.

Sahtlis sorija langetas kämbla paberitele. Mingi vaevata tabas ta meid, niisama kergelt, kui läikiva karvaga kass lööb tuigerdavale hiirele küüned turja.

Kristjan viidi raami peal, mina komberdasin ta kannul üle porise õue. Rabistas sügisene vihm. Akendest kumasid õdusad tuled, kellelgi polnud asja, keegi ei aimanudki, et meid pimeduse varjul teadmatuse umbsesse kurku krapsati.

Mul polnudki Kristjanist mingeid andmeid ei siis, kui eelurkas

istusin, ei siis, kui välikohtus surma mõisteti, ei siis, kui surmaotsus asendati viieteistkümneaastase sunnitööga, ega ka siis, kui mind poliitilise vangina punase Venemaa poole sõidutati. Kas surnud või elus – Juulile andmeid ei antud, kas nõutaski neid nii väga! Ükskord siiski, päris vanglapõlve alguses, sosistas Ruudi kohtumisel, et Kristjan viibivat Sirina türmi haigekongis. Seda võisin isegi oletada, sest kuhu mehi, poliitilisi ikka viidi, kui mitte Sirinasse, ja et haigekongis – seaduspärane: halvatud inimest pole ette nähtud teiste juurde panna, kus narid päevaks üles tõstetakse.

Ka Petrogradis ei kohanud ma Kristjanit, vaid Antonit . . .

Miks pidin üldse arvama, et Kristjan ka Venemaale välja vahetatakse?

Jäid põhjata oletused.

Petrogradis sain hoopis Antoniga kokku.

Ta tegi näo, et Kristjanit pole kunagi olnud. Mõlemapoolne julmus, seda enam, et minagi ei söandanud oma seadusliku mehe meenutuseks suud paotada. Võib-olla isegi sundisin end mitte mõtlema Kristjanile, kes astus mu ellu kuidagi märkamatult sel sügisel, kui räägiti, et Anton Irboska alla jäi. Kristjan tuli justkui selleks, et meeshing majas talitaks, et ahjupuud saaksid lõhutud ja vesi tuppa toodud. Nagu iseenesest sai üürilisest abikaasa.

Meenutan seda kõike mingi kõrvaltvaataja imestusega. Kas saab meid Antoniga veel hukka mõista?

Ehmun neist mõtetest tagasi olevikku, tänasesse öösse.

„Sa pole ammu topiseid teinud, Kristjan," kohman, et midagi öelda.

„Eks meelsamini võtaks püssi ja läheks loomi küttima . . . kui inimesi," noogutab Kristjan hajameelsena.

Oo, taksidermiakirg vallutas Kristjani üksvahe täielikult. Kõik sügisesed ja talvised pühapäevad luusis ta Leningradi all soodes ja metsades. Saabus saagiga koju ning istus pikki õhtuid laua taga, pintsetid, skalpellid, tangid, käärid, puurid ja pintslikesed käeulatuses. Haruldase kannatlikkusega nülgis naha, tegi traadist karkasse, lisas näpuotsaga takku, kuni topis loomupärane sai. Eriti vaimustus ühest öökullist, mille akna kohale riputas. Iga võõras, kes tuppa astus, seisatas kohutatult. Linnu ratassilmad vaatasid harali sulgede nagu sarvede vahelt. Nimegi pani talle Kristjan: kull Katariina.

Mulle jäi Kristjani harrastus kuidagi kaugeks. Hoidsin keelt hammaste taga, sest inimeste kiindumusi ei tohi solvata. Need vaikivad linnud seintel, eriti tedrepaar, mida Kristjan kapi otsas

hoidis, ajasid mind sisemiselt marru. Tabasin ennast tihtipeale võib-olla ülekohtustelt võrdlustelt, et meie elu Kristjaniga on näiliselt samuti „nagu päris", aga tardunud kui suliliste topised meie toas.

Kristjan ei teinud mulle Antoni pärast etteheiteid, aga ta jättis mind pikkadeks pühapäevadeks üksinda, tal jätkus rohkem hoolt ja armastust topistele kui mulle.

Veera, korterinaaber, ütles ikka, et sul on haruldane mees, nii vaikne, istub õhtuti kodus, ei joo, ei laaberda.

Rõõmustasin, kui kõik need jõllitavad elukad Tallinna kolides maha jäid.

Ehk on see lihtsalt ettekujutus, et Kristjan Antoni pärast mulle topisehuviga kättemaksu taotles. Jahimehekirg pesitses temas ammu, kaua enne meie areteerimist, kui ta halvatuna rohelise kupliga petrooleumilambi valgusesõõris lamas.

Mingil ühise elu lõigul hakkasime Kristjaniga teineteisest eemalduma. Jäime võõramaks ja võõramaks. Nähtavasti lasksime mööda selle hetke, kus pidanuks vastamisi laua taha istuma, teineteisele otsa vaatama ja küsima, et kuidas nüüd edasi?

Kummalgi ei jätkunud kriisihetkel otsustavust, et sugenema hakkavat jääkirmet ära sulatada.

Võib-olla oleks pidanud Antoni lugu kahetsema, südame puhtaks rääkima, mälestuste varjudemaailma jäädavalt maha matma. Võib-olla jäi Kristjanil ütlemata, et kuule, Anna, korralik ja kasin kooselu pole veel õnnelik abielu.

Ah, trots, see juhtunu omaette seedimine!

Igaüks vajab teist inimest, kellele oma mõtete, tunnete ja kahtluste ääremaadki selgeks teha. Muidu hakkab aastatega üksindus ligi hiilima ning voodis sinu poole sirutatud käsi on vaid märk, et abielus, ja et sul kellegi vastu kohustusi nagu teisel sinu vastu.

Haruldane mees, rääkisid naised Leningradi ühisköögis.

Ehk nõuan liiga palju?

Ehk niiviisi elataksegi?

Inimesed surevad üksinda, see tingib suhtelise üksinduse ka eluajal.

Millest muidu naistel sedavõrd tugev emainstinkt? Nähtavasti usalduslik vahekord lapsega korvab paratamatu kaugenemise mehest.

Mis siin ikka, ega viimasegi ööga lahenda seda, mida aastate jooksul pole suudetud. Tuleb püüda leppida, et palju jääb paratamatult sirgeks seletamata.

Alati jääb inimestel midagi pooleli.

Ainult kellel mis – Helmil kapsataimed värskelt kaevatud peen-

ral hooldajata, minu ja Kristjani abielule jääb kriips alla tõmbamata ning kokkuvõte tegemata.

Millised mõrud mõtted!

Ei pea ju tänane öö viimane olema!

„Ehk ruttad vabatahtlikuks astumisega?"

„Sul üsna väsinud hääl, Anna. Võib-olla heidame mõneks tunniks magama?"

„Ei jõuaks pärast ära kahetseda, et viimased tunnid said maha põõnatud."

Kristjan noogutab nõus olles.

„Kas tervis ikka lubab, Kristjan?"

Need sõnad kõlavad osavõtmatutena ning muuseas öeldutena. Ma ju põlgaksin Kristjanit, kui ta end homme vabatahtlikuks ei kirjutaks! Aga kusagil südamesopis kripeldab alateadlik soov iga hinna eest perekonda hoida! Ehkki otsustasin, et Kristjani lahkudes asun enneolematu, armuheitmatu visadusega töö kallale, olgu siis, kas pakin seljakoti kindlustusvööndi ehitamiseks või teritan kõik pliiatsid ja sulen akna, et välised hääled mind ei häiriks. Teinekord mõjub kosutavalt valmismõeldud tulevik – kapseldun enesesse, ütlen lahti muust maailmast. Loomulikult on sellises kindlameelsuses omajagu enesehaletsust.

Või pole ma Kristjani kõrval õieti üksindust tundnudki, et ette mahajäetusele vastumürki otsin?

„Kristjan, on sind minu kõrval kunagi üksindustunne painanud?" prahvatan eneselegi ootamatult.

Kristjan naeratab.

„Selline värk sõrgib enamasti solvumise sabas."

„Sa hiilid vastusest kõrvale."

„Kas on mõtet?"

„Räägi."

„Kui mind viimaks kahekümne kolmandal aastal Venemaale välja vahetati, polnud mul aimu, kuidas sind leida. Teadmatus ei andnud rõõmule voli. Arvasin, et seisab ees pikk jälgede ajamine. Aga korraga, vaevalt jõudsin Petrogradi saabudes suu paotada, anti mulle sinu aadress. Mäletan, läksin mööda Nevskit, elevusest täispuhutud, vandusin, et mul taskud tühjad, et ühelgi nurgal ei seisa ühtki lillemüüjat. Langes laia lund ning põiktänavat, kus elasid, oli neetult raske leida."

Niisiis, Antonist ei saa ka tema vaikides mööda. Mis ikka, ise sundisin, et räägi.

„See petrooleumihaisune koridor, kuhu lõpuks sisse astusin, võttis nagu mu enesekindlust maha. Kilksatas traattõmmitsaga uksekell, avas keegi tumedate silmaalustega naine, ning ma jäin

hämarasse esikusse ootama. Ümberringi mingid kastid, tünnid, lääbakil kapp ja selle naise hääl justkui vedurivile: Anna, sulle tuli uus mees!

Lumi sulas mütsi pealt krae vahele. Tahtsin ringi keerata, kohe lahkuda, kuid siis pahvatas köögist paksu auru esikusse ja ma kaotasin selles kolikambris orienteerumisvõime."

„Vaestel aegadel hoitakse igasugu rämps alles, ehk läheb vaja," vabandan tagantjärele räämas esiku pärast, nagu oleks sel mingit tähtsust.

„Sa tulid, juuksed selja peal lahti – kandsid tol ajal veel patsi, mida kuklasse krunni keerasid. Astu edasi, ütlesid vaikselt, ning alles tuppa jõudes ulatasid käe. Hetkeks nagu unustasin naabrinaise kileda hääle, kes hüüdis, et Anna, sulle tuli uus mees! Arvasin, et pidasid mind elavate kirjast kustutatuks ning sellepärast ei saa kohmetusest võitu. Ainult sellepärast ei saa kohmetusest jagu. Sa lihtsalt ei teadnud, mis uue mehega peale hakata.

Nojah, seletasime oma vahekorrad sirgeks. Ei aimanud, et pärast ikkagi järg tuleb. Mis me täpselt rääkisime, ei mäleta enam."

„Ka mina ei mäleta."

Tükk aega vaikime ning väldime teineteise pilku.

„Kristjan, miks me kunagi enne pole laua taha istunud, et vaiksel öötunnil ruttamata juttu ajada!"

„Päevavalgus peletab salajase rahutuse. Unustad nagu äragi, kuni juhtub jälle mõni unetu öö. Aga siis magab teine su kõrval rahulikku und – kuidas äratad?"

„Miks pole sa mind üles raputanud, miks pole ma sind äratanud?"

„Magamine on tervise alus."

Naer kõlab kurvalt.

„Mis veel ütlemata on, Kristjan?"

„Kui samal õhtul sinu juurest lahkusin, vaat siis tundsin väljakannatamatut üksindust. Usu, isegi vangikongis polnud nii vastikut tinast ööd kui tol korral piki lumist Nevskit Moskva vaksali poole kõmpides."

Sellest õhtust peale ei puutunud ma Kristjaniga kokku. Alles kahe aasta pärast nägin teda Eesti Töörahva Haridusmajas Krasnajal.

Peeti koosolekut pärast detsembriülestõusu nurjumist. Inimesi täistuubitud saal vakatas, kui kahvatu Anvelt aruandeks kõnepulti astus.

Seisin viimase tooliderea taga püsti. Uksevahest poetus inimesi juurde ning mind litsuti ettepoole: Toetasin käed seljatoele ja

panin vastu, et mitte eesistuva naise kuklasse vajuda. Vaatasin vilksamisi üle õla ning tabasin kõneleja poole pööratud nägude seas Kristjani oma. Jäin teda hetkeks vaatama, ta tajus mu pilku ja tervitas laugude langetamisega.

Sellest peale ei söandanud ma vaadata ei selja taha ega ka kõnelejale otsa. Silmitsesin ettesirutatud käsivarsi ja kuulasin pingsalt iga Anveldi sõna.

Mul polnud sinnamaani Antonist mingeid andmeid. Paljud tulid hiljuti üle piiri, aga temast puudusid täpsemad teated. Jah, teda olevat veel Balti jaama lahingus nähtud, aga sealt põgeneti kaotajaina üle rööbaste ning hajuti, kuhu keegi sai, et valge terrori eest pakku pugeda.

Antonit nähti Balti jaama lahingus, see lohutas suuresti. Mul polnud kahtlust, et ka tema imbub peagi üle piiri.

Siis astus keegi mulle tundmatu mees kõnetooli ja loetles võitlejaid, kes langesid lahingutes. Asus nimetama neid, kes olid kodanlaste kätte sattunud ning kes hukatud.

Isegi ei tea, kuidas sõrmed klammerdusid võõra naise õlgadesse, kes mu ees toolil istus. Naine vaatas kohkunult tagasi ning püüdis mu käsi enda küljest lahti võtta.

„Keda ta viimasena nimetas?" sosistasin naisele näkku.

Naine nimetas paari tundmatut.

Raputasin pead.

Siis kordas naine Antoni nime.

Mu lõdvad käed kukkusid tagasi ja jäid rasketena rippu. Naine mu ees pöördus uuesti kõneleja poole.

Saali lühtri lambid kustusid päris punaseks. Kui valgus uuesti heledamaks läks, nägin enese kõrval seismas Kristjanit. Ta ei sosistanud sõnagi, ei vaadanud mu poolegi mitte, ta lihtsalt seisis mu kõrval.

Ilma temata oleksin seal saalis vist tõesti kokku vajunud.

Kristjani selle õhtu suuremeelsus nagu kohustas mind hiljem. Mingi vaikse enesestmõistetavusega hakkasime kahekümne seitsmendal aastal uuesti koos elama, selleks ajaks saime parajasti kaheksa aastat ametlikult abielus oldud.

Ju meid teineteisega midagi rohkemat sidus kui kunagine kooselu – aasta enne areteerimist.

Märkan korraga, et Kristjan vaatab samuti aknast välja.

Kastemärjad tõrvapappkatused läigivad, akende ees püsib veel hämarusevall.

„Näe, Kristjan, hommik hakkab kätte jõudma," kohman kahetsedes.

„Tuleb seljakott valmis panna," ütleb ta tõustes. Astub pange juurde ning joob kopsikust eilse päeva leigunud vett.

Tuulelipp meie kohal kriiksatab. See sõja kaheksanda päeva esimene iil otsekui käsib jätta kõik isikliku, kõik selle vähetähtsa, mil pole mingit kaalu, kui tina õhku rebestab ja õhutõrje lumepeotäied-suitsupallid taevasse ebaloomulikke pilvi loovad.

Sama päeva õhtul tuleb Kristjan veel kord koju. Ta kõnnib kärsituna köögist tuppa ja tagasi, samm sõjamehelikult raske. Silmade sulgedes püüan kujutleda, et sõda sai otsa, et ta jõudis päriselt tagasi, et seisame uues alguses.

Räägime vähe, kuid sellele vaatamata pole kunagi enne olnud nii täiuslikku ühtekuuluvustunnet.

Oleme rambed ja poolärkvel kuumas öös, mille hurm näib lõppematu.

Hommikul, varsti pärast päikesetõusu seab Kristjan uuesti sammud kogunemispunkti, kust talle õhtul see öö kingiti. Lähen teda saatma.

Klammerdun Kristjani käsivarre külge. Ma nutan ohjeldamatult, häbenemata.

Kristjani nägu on sügavalt rahulik.

Kui palju aastaid elasime poolikult, mõistmata, mis me teineteisele tähendame.

12.

Ta rahunes ja uinus vist.

Oieti peaksin minagi magama, kuid liikmed vajusid kõrge leeniga tugitoolis lõdvaks, sõrmedes pole jaksu, et klammerduda nikerdatud käsipuude külge, keha püsti vinnata ja kuhugi pikali heita.

Ruudi pole kirjutanud, Arnold läks üleeile kogunemispunkti, ta naine on Pääsküla taga kindlustustöödel ning lapsed viidi mingi tuttava juurde Nõmmele.

Kõik kadusid laiali ning Juuli on minu hooleks.

Süütunne piinab siiani – masendav pilt, kui leidsin pärast luku lahtimurdmist Juuli abituna vaibalt, juba poolteist päeva söömata, hooleta, üksi.

Viimaste päevade pöörises ei tulnud Juuli mulle tõtt öelda meeldegi. Murelik kojanaine, tema mind trepil kinni püüdis ja kohutas, et peaks ikka vaatama, võib-olla perenaine koguni ära surnud, pole teda näha.

Kui hale oli Juuli! Ta viltune suu ei suutnud sõnu vormida – nojah, halvatusega ei puutu ma esimest korda kokku.

Arst ütles, et peas lõhkes veresoon.

Arnoldit saatis Juuli reipana, Minagi jooksin korraks väravasse, kus ema ja poeg viivuks seisatasid. Pikad käepigistused, ikka see lahkumisi saatev tunne, et midagi tähtsat jäi ütlemata.

Kirjud juhtusid need viimased päevad. Praegugi püsib alateadvuses kihk – nagu peaksin sedamaid jälle sukelduma jällenägemiste, saatmiste, kõneluste ning lõplike otsustamiste pulbitsevasse keerisesse. Viimanegi tunane sündmus tundus otsatult tähtis, kaalukas, võib-olla saatuslik, võib-olla pöördeline asjaosalistele, aga ühtlasi jäi mulje mingist katkendlikust virvarrist.

Ehk seepärast painab kõik hiljutine, et lahendus ei sõltu suvast, et olen sunnitud istuma Juuli haigevoodi kõrval, tilgutama talle teekannu tilast huulte vahele vett, panema siibrit alla, keetma tummist putru ja hõõruma teda hommikuti ning õhtuti märja käterätikuga.

Kui kauaks?

Sakslased lähenevad, mul on programm, ei saa siia istuma jääda.

Aga teda ei tohi üksinda jätta.

Kas tõesti kõik rabelemine on tulemusteta?

Kas nii, nagu kaevikute kaevamine pargis?

Seal, pärnadest ning haabadest piiratud rohtunud ruudus sai varjendi siksak tikkudega maha märgitud ning nädala eest labidad kamarasse löödud. Palgid veeti kohale, ka lauad, millega kaeviseid katta. Nätske muld kerkis vallidesse, silmanähtavalt lõikus vaiade vahele süvend.

Liigutati reipalt, ei norutatud, ei virisetud rakkude pärast – saab kõva ning mahukas varjend, vaat et kindlam betoonlaega keldrist.

Kaevajad kadusid põlvini maa sisse, jõuti järjega meetri sügavusele ning varsti paistis mõnest lühemast vaid peanupp.

Korraga muutus kõik mõttetuks. Taldade all lirtsus vesi.

Üksteise järel lendasid labidad pinnasevallidesse, inimesed upitusid süvendist välja. Mehed sättisid end püksipõlvi kehitades eemale puudevilusse suitsutunniks, naised rapsisid põllesiilud sirgu ja kadusid vaikselt ära. Keegi irvitas, keegi sülitas. Öösel liikusid segipööratud platsil vaikivad varjud, hommikuks sai mõnegi kuur värskelt saetud laudu ja palke täis tuubitud.

Nüüd sulistavad poolelijäänud kaevikutes linna jäänud järelevalveta lapsed, hüppavad kaldalt kaldale, trambivad servi maha ja peavad mudaseid mättalahinguid.

Hääl etteheitest vürtsitatud, ütles keegi äsjane entusiast:

„Eesti ajal juba tühja tööd ei tehtud!"

Ainult natuke ebaõnne, kohe saab käed puhtaks pesta ja põlglikult lahku astuda. Meie, õiged eesti mehed – see ei loe, et häbist vabastavas öös laudu oma urgudesse laiali tassiti.

Nagu poleks vanad elanikud teadnud, kui kõrge on põhjavee seis.

Enese isikut on ju pagana uhke sapise hukkamõistu taustal nähtavale upitada ning pärast vaikselt parastades küüntega enda poole kraapida.

Tarbetult sagitud sagimised.

Neetud objektiivsuse tõkkepuu, mis mind tooli polstris hoiab!

Pole, keda enese asemel valvesse panna. Ei kedagi, ja kõik.

Kas tõesti pean jääma lootma viimasele laevale, mis Tallinna sadamast lahkub?

Tähtis ülesanne ootab mind hoopis.

Ega ilmaasjata pärast sadamaskäiku linnakomitee trepile jalga tõstnud ning jälle tolle ilmeksimatu naisinstruktori poole pöördunud. Ehkki – see polnudki ammu, vaevalt kaks kuud tagasi – vandusin, et iial ei lähe ta jutule.

Saadeti sõna, ja jooksujalu!

Jääda jonnima, lasta end juhtida kunagisest solvamisest? Siis, kui kodumaa on hädaohus?

Nad tahtsid mind rakendada.

„Teie nimi?" küsis ta paberilehte võttes nagu tundmatult. Kes teab, mis sundis teda niiviisi käituma.

„Anna Taanieli tütar," alustasin iga silpi rõhutades.

„Parteistaaž?"

„Tuhande üheksasaja üheksateistkümnendast aastast."

„Istuge, palun," märkas ta nüüd ning vaatas mulle paberossi süüdates pikalt otsa.

Ka kõik muu sai üles tähendatud, lahtrid paberilehel täitusid tiheda kirjaga. Pärast tõi ta minu toimiku ja pani paberilehe klambriga selle kaane külge. Paar tundi hiljem, juba teises kabinetis küsiti minult:

„Mis te arvate suutvat?"

„Mul on põrandaaluse töö kogemusi," vastasin.

Kaalusime igasuguseid võimalusi. Kaua kõhklesime mitmesuguste variantide juures. Siis jäi sekretär mõttesse, soris mingeid pabereid ja ruumis kostis selgesti üksiku kärbse pinin.

Mu pilk kinnitus tahtmatult tammisel postamendil seisvale pronksist büstile. Muhe, rahulik nägu.

On see võimalik, et rinne juba nii lähedal?

Büsti kohal tagaseinas portreed. Kunstnikud on tahtejõudu väljendavaid jooni oskuslikult rõhutanud.

On see võimalik, et lahingud lähenevad?

Kompisin sõrmedega põlvedel lebava käekoti siledat nahka, mis varjas Kristjani lühidaid kirju. Teadsin nende sisu peast. Et hävituspataljonist suunati ta valdadesse mobilisatsiooni organiseerima. Et siis paisati eriülesande täitmisele Rakverre ning hiljem korraldas kaitsevööndi ehitustöid.

Sekretär vaikis ikka veel ja hoidis käes paberilehte, millest kumasid läbi üksikud kirjaread.

Peaks sekretär rutem otsustama, võib-olla ootab kodus mõni sedel Kristjanilt! Ehk on veel kusagilt kirja saatnud, mis alles nüüd, pärast laeva lahkumist pärale jõuab.

Sõjamees Kristjan . . .

Ons võimalik, et sõda siinsamas koduväravas?

Pole võimalik, et sakslased Tallinna vallutaksid. Mõeldamatu, et kaovad siit seinalt need tahtejõulised näod! Võimatu, et lükataks uppi see pronksi valatud rinnakuju, mis nii kindlalt tammisel postamendil seisab!

Seegi pole vist tõelisus, et minust saab kiiruga loodava partisanivõrgu üks lüli.

„Kas suudate imbuda läbi rinde?"

Sekretär tõstis pead ja vaatab mulle usutledes otsa.

„Nii et jääb Pärnumaa?" vastan küsimusega.

Mees noogutab.

„Küll läbi imbun."

Sekretär viipab mind peaga. Astun laua juurde, millel ta kulunud kaardi lahti harutab.

Mees veab aegamööda pliiatsit, mille teravik sentimeeterhaaval Tallinnast eemaldub ja roheliste laikude kohal tillukesi ringe joonistab. Hall grafiidirada nihkub üha kaugemale Pärnumaa sisse, kuni peatub väga peene kirjaga trükitud kohanime juures. Kummardun allapoole, et lugeda.

„Siin asub Sääse Nigula talu," ütleb mees vaikselt. Mulle tuleb selgesti meelde meie esimene kohtumine sekretäriga, tema vali hääl, nagu räägiks rahvarohkel koosolekul.

Kordan sosinal talu nime.

Kummardume ikka veel kaardi kohale. Pliiatsiots peatus peene kirjaga trükitud kohanimel. Mina söövitan mällu jõnksulist halli rada ja roheliste laikude asetust, mis tillukeste ringidega tähistatud.

Tee on küllalt hästi tuttav, eriti Vändra kant, rääkimata Käru aasadest ja klaasivabriku ümbrusest.

„Küll läbi imbun," kordan sekretärile märksa kindlamalt. Taban

mehe vilksamisi visatud pilgu. Tajun korraga, et ta ei pea mind sugugi vaat et väejooksikuks, nagu meie esimesel kohtumisel. Võib-olla pole pidanudki.

Sekretär nagu loeb mu mõtteid ja küsib:

„Kas jõudsite tõlke valmis?"

„Peaaegu. Päris vähe on jäänud. Peale sõja lõppu veel paar nädalat . . ."

Mees naeratab ja sirutab käe. Ta ei ütle midagi. Tunnen end piinlikult ta pikast käeraputusest ja pomisen:

„Küllap hakkama saan."

Kas pidin seletama, et siiani püsib instinktina oskus kõndida tagasi vaatamata, mitte kiirendada sammu, kui tundub, et keegi sind jälitab, leida kõikvõimalikke põhjusi, kui keegi juhtub küsima, kuhu lähed, ning isegi teeselda napakat, kui vaja.

Kõik see oleks häirinud meie jutuajamist liiga kõrvalise ning isiklikuna. Sellistel puhkudel ei pärita, ei kalduta tundmustesse ega meenutustesse, jutt olgu lühike ja selge. Nii napp, et ajju saavad raiutud vaid olulised andmed: Nigula-vana Sääse talus.

Viivitada kannataks veel vahest paar tundi, et asuda rännakule pärast lõdvestust tugitooli soojuses.

Kuid ma ei saa jätta Juulit . . .

Hakata kramplikult elu külge klammerdunud inimese surma ootama? Jälgida, kas halvatusest puutumatu käe sõrmed veel värisevad unes? Kas ripsmed pole kukkunud lonti? Kas nukiliseks kerkinud õlad pole mitte väsinult patja vajunud?

Neetud olukord!

Või sulgeda uks ja lihtsalt minna? Mööda kiirakääralisi metsaradasid, pleekinud sitsrätt silmadel, selg kühmus, vana jaki hõlmad lotakil, roosipildiga laastukorv käevangus, et kojutõttava maanaise mõõtu välja anda!

Ohverdada end Juuli pärast?

Elementaarse inimlikkuse mahasurumiseks pole tõepoolest muud tarvis, kui hüüda pateetiliselt: kas ta on väärt minu ohvrit! Siis kütta endas veidi viha üles, nii et paraja vinduva tulena immitseks, tuletada meelde, seada ritta kõik Juuli teod, mis minu isiku huve hüljates korda saadetud, ning lahkuda täie õigusega.

Sest mispärast peaksin nüüd mina halastama?

Kui lihtne!

Aga see oli ju Juuli, kes pärast minu surmamõistmist advokaati tagant kihutas, tolle tindirüütli ema-isa juurde moonakamajja juhatas, allkirjad sai . . .

Kuulsin sellest palju aastaid hiljem.

Siin, ettetõmmatud kardinatest punasekumalises toas, kus läikiv

soemüür vaatab peeglisse ja peegel jõllib end glasuurpottide pinnalt, nende vahel ookriga võõbatud põrandalaudade igavad triibud – siin võib hüsteerikuks minna.

Võib-olla polekski nii ebaloomulik minu vanuses? Räägitakse, et kui mitte enne, siis üle neljakümne naised kaotavad otsustamisvõime, vaheda loogika, tegutsemisenergia ning hakkavat elamisõigustust otsima askeldustes, pahmerdustes, hoolitsemises ning muretsemises. Nad leppivat, et oluline läks kaotsi, ning püüdvat saada meeliliigutavalt osavõtlikeks, sest hammastekiristamine jäägu neile, kel pole veel kunsthambaid.

Kuradile!

Just nüüd, kui tunnen, et mu vaimsed lihased said uuesti sitkeks, et jalad võiksid kümneid kilomeetreid poris partsida või liivas sõtkuda, et raev piitsutab mind julgeks, just nüüd pean ma nägema, et käed jõuetutena lontis ning jalalabad tükk aega ühes asendis. Varbad sissepoole, otsekui seiraksid põrandalauast veidi väljaulatuvat naelapead.

Kõik, kellel vähegi punane süda, tegutsevad. Kas puhastavad püssi sinkjat rauda või õpivad marlit kalasabas jäsemele mässima. Kas või kannavad liiva pööningule ja peavad vahti helgiheitjate valguses ämblikuvõrguste unkaakende juures. Ehk jällegi raiuvad rabas labidaga männijuurikaid, et oleks kuhu varjuda vaenlase silmapiirile ilmudes. Või veeretavad tankitõrje-betoonpüramiide loopealsele ning harutavad kerast kidalist okastraati, mis seekord pole mitte mõeldud koduplangu servale õunavaraste püksitagumikke katkuma.

Mis teha, kui kohustuse ja halastuse betoonpommid käte ning jalgade küljes, isegi kaelasooned otsekui tsemendikoorikusse sisse valatud.

Arnoldi naine kaitsetöödel, isegi lapsed, need ärevusest elevil ja ähmis plikad mingi tundmatu tuttava pool.

Kes võõrastest läbeks praegu haige juures istuda? Nüüd, kui linn lõõtsutab lähemale nihkuvas piiramisrõngas, kus eriti vanad, need ainukesed, kellel pole tähtsaid kohustusi, mõtlevad: ainult üle elada, varju pugeda, ennast paremini leiva ning soolaga varustada. On nähtud sõjaaegu, neid näljaaegu ja võimuvahetusi!

Võimuvahetus!

Mõnele paraku tõesti ainult võimuvahetus, koos krampliku püüuga õigel hetkel õigele poole kummardada. Et mitte hiljaks jääda, et mitte valel värvil mängida, et ikka edasi saaks hambatüügastega leiba järada ning sellele vähemalt soolateri peale raputada.

Ka inimvihkajaks võib siin tummas toas muutuda.

Kui siit õigel ajal välja ei rabele, tõmmatakse kriips peale.

On minu elul kriips peal.

Ning kõik need, kellele punased vaenlasteks, võivad võidurõõmust pakatada. Oh ei, muidugi mitte minu füüsilise isiku pärast, kes lakkab olemast, vaid sellepärast, et fašistlikus tagalas jääb üks kommunist puudu. Üks kommunist, seda polegi vähe – võiduveendumuse levitamine, vastupanu organiseerimine, alandliku alistumistunde kõigutamine – palju, mis võib ära teha!

Kui mõni küünik kuuleks, irvitaks see mulle näkku: mis sina, väeti naine! Vaata, kanavarbad silmanurkadesse ilmumas, sinu asi on praelõhnu sisse hingata ja lapseeast sirguvate plikade süütust valvata. Kui sulle jumal omi pole andnud, pea võõraid silmas.

Kõike võib irvitusega lagastada.

Kõike võib vastu taevast lasta.

Kas ei mürtsugi juba miinide trummid? Kas mitte ei naerata juba poole suuga läheneva rinde poole need, kes igas olukorras alandlikku äraelamist ülimaks peavad?

Palavusest piinatud kärbsed pinisevad umbses toas.

Ehk kahiseb juba süütenöörides sinine tuli? Ka Kristjan viibis Puuvillavabriku mineerimise juures.

„Ainult üks käeliigutus," ütles ta koju tulles. „Telliskivimüürid ja paevundamendid pühitakse laiali, masinad, mille juures lukksepad mikronilisi lokse timminud, kõverduvad metallikänkrateks, raudtalad, mis tehase vibreerivat hingamist aastakümneid välja kannatanud, hakkavad kuuma käes väänlema."

Ainult üks käeliigutus?

Sel hetkel näis Kristjani korrapärane nägu inetult lapik.

Hetkeline ebaloomulik elevus uppus õige kiiresti masendusse.

Aga inimesed, kes taolistel puhkudel tasakaalu kaotavad? Ja narkomaanidena veel ja veel lennutundelist õndsust ihaldavad?

Oo needus, kas Liinagi pole omamoodi narkomaan, kes korraga oopiumiannusest ilma jäi?

Ta saatis mulle sedeli, üks patsidega plika tuli ukse taha, tegi niksu räpaselt kinnikleebitud ümbrikku ulatades.

„Tule otsekohe minu juurde," oli sirgeldatud aadressi kohale.

Me polnud teineteist ilmatu aeg näinud. Tema abiellumisest saadik Mironoviga.

„Hullumeelsus!" ahastas ta miskipärast toast tuppa tormates, keskpäeval lohvakas hommikumantlis, pidi äärepealt mitmel korral kukkuma vaipadel, mis parketil hooletu astumise all libisesid.

„Kuidas elad?" püüdsin teda tavapärase viisakusküsimusega paigale sundida ja rahunema vaigistada.

„Mironov on abitu kehkenpüks!" hüüdis selja pööranud Liina

avatud aknasse, nähtavasti pakkus selline lammutuslik purse kergendust.

„Nagu takkus kana sehkendab sadamas, laevu ei jätku, mopimehi tuleb ühtevalu juurde. Kuhu nad panna? Inimesed ootavad päevade kaupa ärasaatmist. Kas niiviisi saab sakslasi kinni pidada, kui mehed kalda peal peesitavad?"

Liina hingeldas, märkasin, et ta rinnad ripuvad eidelikult vööni.

„Neetud karjerist! Teisi tallates ennast üles upitas, aga kui vaja oskust ja kindlat kätt, siis tuleb ta punetavate põskede vahelt ükskes loba välja."

„Kas sa kutsusid mind selleks, et oma meest sõimata?"

„Mis mees? Ega see pole veel mees, kellega magatakse!" Liina nuuksatas. „Vassili oleks kõike suutnud, Vassilil jätkus kainet mõistust."

Päikeses kiirgavad kristallnõud puhveti vitriinis peegeldusid ta silmis paljude kalkide tulukestena.

„Ikka olen lootnud jõuda madalast ülespoole õhu kätte, hinge tõmmata ja nautida rahuliku elu õunaaeda. Olgu, et õitsemine läbi, vähemalt mahlaseid vilju mugida, ning lõpuks leppida, et saabub talv lume aegamööda langedes. Umbes niisama ilusalt kui jõulupostkaartidel."

Liina irvitas, pea kuklas.

„Ja siis?"

„Nüüd rebib olukord vaevaga nägemise ette kuhjatud tüllkardinad ribadeks, hing sai korraga nii vanaks, et pane või pillid kotti. Jube pilt, mis vastu vaatab! Armetu kehkenpüks! Kas selleks istusime vanglas, nälgisime, täitsime keerulisi ja ohtlikke ülesandeid, et nüüd mõni värdjas kõik oma armetu kääbusemõistusega hukutaks!"

„Nõukogude võim ei võrdu Mironoviga!" käratasin talle.

„Aga Vassili-taolistele laulavad linnud umbrohtunud küngastel leinaviise," läks Liina selle peale härdaks.

„Mis sa ootad? Mine vabatahtlikuna! Su võimas energia läheb hüsteeritsemisega luhta! Sanitariks kõlbaksid, sinusugusel on tühiasi paar haavatut selga võtta!"

„Olen rase," sosistas Liina alahuule töllakile vajudes ning ajas seekord nagu enesekaitseks oma sõnniliku otsmiku ette. „Kuhugi ei lähe. Kuidas küll jätaksin maha selle emase kesta, kus idanemas Mironovi järglane!"

„Ära karju!" karjusin talle.

Siis tuikusime teineteise käevangus randa. Mina erutunud sõnadest, mida tülpinud Liina muu hulgas pomises:

„Kristjan veel saatmata. Võid teda näha."

Liina oleks peaaegu unustanud seda ütelda.

Kristjan sadamas! Aga kaitsevöönd? Egas ometi selle ehitamine ole mõttetuks muutunud?

Esimene valvepost tõkestas meile tee. Liina sopras käekoti põhjas ja kiskus sealt välja huulepulgast määritud paberi. Munakivid mu läbematute taldade all tundusid hirmsasti libedad, klammerdusin tasakaaluks nii tugevasti Liina külge, et ta higine käsivars naksatades liibus mu peopesa vastu.

Meid lasti edasi.

Sattusime mobiliseeritute kolonni sappa. Sonid, kaabud, puldanist seljakotid, lääpas kingad, ühel mustad sokid ja heledad sandaalid. Sandaalides sõtta!

Neile viipasid valvesõduri varjust järele naised ja lapsed. Meestele hüüti midagi läbisegi, hääled segunesid, keegi sadama poole astujaist ei olnud võimeline tabama temale määratud sõnu.

Lahkudes jääb ikka pakiline ja tähtis ütlemata.

Nagu minul Kristjanilegi.

Nüüd juhtusin eelisolukorda, näen teda, saan teda puudutada, saan talle kõik ära öelda.

Ainult mis see oligi?

Sunnin uimast Liinat sammu kiirendama, nagu peaksime tingimata mobiliseeritute kolonni sabas sadamaväravast sisenema.

Jälle nõutakse meilt luba. Liina, kes läbipääsupaberi pihku kägardas, ulatab nutsaku sõdurile harutamiseks. Tusane püssimees, randmed paapulites, nõuab meilt passe. Mobiliseeritute korrapäratult astuv kolonn jõudis vahepeal laohoone päratu paeseina keskpaigani.

Kontrollist pääsedes tõttame neile jooksujalu järele.

Teisel pool väravat ummistume meesteparves.

Siin leida Kristjanit?

Põrkan kulmudega kellegi habetunud lõua vastu. Sügavate kurdude vahelt vaatavad vastu väsinud värvitud silmad. Kellegi paakunud huulte vahelt hoovab näkku viinalõhna. Higilaikudes tööpluusiselg tõkestab teed, kuni mingi õnneliku sisemise sunni ajendil pöördub ja edasi laseb. Rebenenud õmblusest väljaulatuv küünarnukk müksab kogemata õlga. Seisan silmsi pleekinud-kulmulise tööpoisiga, kes rõõmsalt röögatab:

„Oh, te musirullikesed!"

„Lase naisterahvad läbi!" tõmbab teda kuldraamis prillidega isand kõrvale, kummardub allapoole, tunnen tagumikku näpistatavat.

„Ai!" kähistab ka Liina, kes mul sabas.

Tagasi vaadates on kuldprill tammuvatest meestest varjatud. Susi teda söögu!

„Kuidas leida Kristjan?" karjun, õlg ees, meeste vahel trügides Liinale kõrva.

Ta raputab pead ja liigutab suud. Ma ei kuule midagi.

Oleme kaotanud orientatsiooni. Kuspool kohiseb meri? Kuspool on sadamasillad? Higi- ja tubakalõhn ninas, nahk valusalt hell, abitu ängistus kurgus.

„Kus on Mironov?" karjun uuesti Liinale.

„Miroonov, Miroonov!" osatab kellegi pikalõualine lõust minu poole sirutudes ja ajab keele välja.

„Hammustan ära!" karjun talle sõõrmetesse ja naksutan pinguletõmbunud kiskjana hambaid. Lõust naerab pead taha kallutades. Pääseme ta kõrisõlmest mööda.

Viimaks vaade avardub. Siin, kail, on mehed maha toetunud, kes külitab, kes kõlgutab trossidest puretud paalposti otsas istudes jalgu. Kes vahib vette või sülitab sadama sogasesse loksesse. Üks rätsepaistmes hõredajuukseline, õlad ettepoole kookus, peopesad kui allikavee kogumiseks kausis, vaatab pilti. Vist on juba mitmeid päevi laeva oodanud need, kes endale raasukese tolmuhalli kaid võitnud ning selle vastu võidunud mängukaarte peksavad.

Põlv riivab koltunud-servalist ajalehte, mida kaks meest ahnelt, põsk põse vastas loevad.

Kuidas leida Kristjanit?

Kõik sadamasillad, kõik laoplatsid, kõik vähegi võimalikud nurgad ja sopid on mehi täis.

„Näe, Mironov!" ohkab Liina. Vaatan ta nimetissõrme suunas üle õliviirulise vee järgmisele kaile, mille taga seisab upakilmastiline must kalalaev.

Liina haarab mu käe pihku ja asub eestvedajaks. Ta kiirustab, nõuab häbematult müksates teed, rüseleb imestusväärse agarusega läbi kehademurru – kuidagi ei usu, et ainult Kristjani pärast. Komistan kellegi sõrmedele, üks püstisirutuv mees riivab kuklaga mu puusa. Ei ole aega vabandada. Me mõlemad Liinaga kinnitasime pilgu Mironovile, kes edasi-tagasi saalib, kord tahapoole meeste vahele sukeldub, jälle nähtavale ilmub, mingeid pabereid pea kohal lehvitab. Mõistagi pole see viibe mõeldud meile. Nii hajuv ja võimetu nagu siit eemalt tema organiseerimispüüd paistab – ei mingit korraldumist, ikka ühteviisi tammuv ning sagiv meestemurd, ka seal kail, kus Mironov tegutseb.

Ilmatu palju maad jääb veel temani. Võib-olla sada, võib-olla seitsekümmend sammu. Taipaksid jõudeolekus mehed hetkeks jäsemeid koomale nihutada, et saaksime kiiremini läbi lipsata!

Liina laseb mind lahti, peatub hingeldavana ja võtab kotist ovaalse taskupeegli. Ta pilgutab sellesse korraks silmi, kergitab kulme ja viskab peegli kotikõhtu tagasi.

Korraga hakkab kai peal otsekui imeväel lahenema. Mehed rivistuvad kahekaupa, me näeme laia riba sadamasilla plankkattest ning võime Liinaga lahedasti kõrvuti Mironovi suunas minna.

Mingi ootamatu pidulikkusetunne väreleb õhus, midagi traagiliselt ilusat on neis sõttaminekuks rivistunud meestes. Ehkki neil pole sõdurlikku väljanägemist, vaid seisavad juhuslikes pintsakutes, põlve kohalt väljaveninud kortsunud pükstes, turjal määrdunud seljakotid, mõnel päris viimasel hetkel abitult kokkuõmmeldud paun, suu juhusliku nöörijupiga prunti tõmmatud.

Tahaks hüüda neile: Olge tublid! Võit on meiega! Hoidke end! Teid jäädakse ootama!

Ent kuhu kadus Mironov?

Sagimise segaduses suutsime teda vaateväljas hoida, nüüd teda ei näe. Ehk varjab jässakat kuju meesterivi? Piilume õlgade vahelt, seisatume abituina.

Kolonn nõksatab liikuma, et trappipidi mustakerelisele laevale tõusta. Kõik selja taha jäänud sadamassagijad vaatavad neid, kes teele asuvad. Pikutanud ja istunud mehed ajavad ennast püsti ning sadamabasseini vees peegeldub tume harkisjalgne müür.

Korraga näen Kristjanit. Ta astub esimeste seas laevatekile. „Kristjan!"

Ta pöördub, tahab tagasi astuda. Kuid mehed rõhuvad peale ning ta on sunnitud edasi liikuma. Näen teda tõuklemas ning ta ilmub kaaslaste vahelt pugedes reelingu äärde, kuhu tunglevad ka teised pealeasujad.

Nüüd näen teda päris lähedalt.

Liina eemaldus, ma ei tunne tema sooja rinda selja vastas.

Puudutan sõrmeotstega laeva tõrvatud keret, nii on kergem seista, pea kuklas, taevasina silmi pimestamas.

„Sa tulid!" karjub mulle Kristjan. Et selles suminas midagi kuulda, peab valju häält tegema. Intonatsioonid lähevad kaotsi, nii ei teagi, kas ütles hellalt, imestunult või kurvalt.

Ohutõrjesireeni hele huile tuleb ootamatu tõukena, must laevakere nõksatab vastu sadamasilda, lauaplangud jalge all võdisevad ning tõrva sisse sulanud sõrmeotsi tuleb jõuga lahti kiskuda. Kristjan kummardub kaugele üle reelingu ja sirutab kätt, otsekui tahaks mind toetada. Mudin selja taga taskurätiga sõrmi, et neid puhtamaks saada.

Nüüd vaatavad kõik ärasõitjad ja mahajääjad taevasse.

Jäime Kristjaniga nagu kahekesi, sest kõik seiravad selget taevast. Kui palju lennukeid? Kust kandist kerkivad õhutõrje suitsupahvakad?

Kristjan noogutab, kehitab abitusevaevas õlgu ja minulgi on kahju, et me kurttummade sõrmekeelt ei oska.

Korraga valdab mind kärsitus. Läbematusevärin liitub vibreeriva sireeniga. Ajan jalad harki, et mitte kõikuda.

Taban end soovilt näha laeva kohe kaist eemaldumas, et poolik koosolemine lõpeks, et sellele vaatusele, kus osaliste käed kuidagi teineteiseni ei ulatu, lastaks eesriie ette.

Korraga painab mind senine passiivsus. Pole nagu ikka veel taibanud, et pealtvaataja olek tuleb endalt heita nagu rahuaegne lilleline siidkleit, mida praegu tundub isegi kohatu kanda.

Mustakereline laev võib iga hetk otsad anda.

Ka mina pean ennast lahti sõlmima otsustusvõimetu äraolemise terastrossi küljest, sedamaid minema . . .

Mida õieti oskan?

Ometi lakkas sireen.

„Ka mina lähen!" karjun vaikuseviivul Kristjanile. See kõlas koletult valjusti, mehed kinnitavad minule uudishimulikud pilgud. Rikkusin meie suhtelise intiimsuse Kristjaniga.

Jõuravad lennukid ilmuvad taevalaotusele. Meestemass kaidelt voogab vastumeelse aeglusega jässakate laohoonete poole, laevasireen nagu õhualarmi hiljaksjäänud kaja kruvib ärevust. Reidil kerkib ilmatu veesammas, mis alla vajudes ringlainetena plahvatusekohast eemale kihutab.

Keegi rebib mind laeva juurest eemale. Kristjanil on käes valge taskurätt, millega aeglaselt lehvitab. See mõjub naiivselt, nagu alustaks ta puhkusereisi.

Mind kistakse läppunud-lõhnalisse laohoonesse. Suure vaevaga leian koha trellitatud aknapilu juures. Kristjan lehvitab ikka veel, nagu teaks, et seda näen.

Aga kas ongi tema?

Pea, õlad ning käed moodustavad siit vaadatuna üldise mehesilueti, mis sugugi ei pruugi Kristjan olla.

Kellegi kuum hingamine kõrvetab mu kõrvu.

Ei raatsi musta purjelaeva silmist lasta.

„See olen mina," kuulen Liina häält.

„Tänan," ütlen talle liigutatult, ja kidalised trellid vajuvad sogasteks latakateks. Pigistan silmad veest kuivaks.

Trellid saavad kindlad kontuurid tagasi. Rauakidade vahelt kaob sügavusse laev.

Õhutõrješrapnellid pudenevad suitsupahvakuteks, kui poleks lennukite vaenulikku jõuramist, võiks laeva aeglast lahkumist pidada pidulikuks tseremooniaks aupaukudega.

Otse sadamast läksingi linnakomitee instruktori juurde.

Mis sest, et vandusin: sammu üle ta läve ei astu!

Sel pole mingit kaalu nüüd, kus Kristjan on teel Leningradi, sõkslased lähenevad ning ainult enesele mõtlevad need, kes vaid välimuselt inimeste sarnased. Need, kellel ka juhuslikult käed, jalad, silmad ja suu.

„Anna . . ."

Võpatan Juuli häälest.

„Jah?"

„Kas mäletad Graupneri heinaküüni?"

Astun haigevoodi juurde. Kas Juuli otsmik ehk kuum? Ei, silmadesse on ilmunud arukusesäde, kuigi hääl veel nigel, võib ta sõnadest aru saada.

„Mäletan, mäletan," ütlen talle rahustuseks; võtan veidi aega ümberlülitumiseks, ja jutustan talle: „See seisis Käru aasade klaasivabrikupoolses servas. Oli alles mürakas! Koorem sõitis lõunaväravast sisse, keeras kaarega otsaseina poole, kus naised virna pahmasid, ja kolises tühjalt põranda paeplaate pidi põhjapoolse värava juurde. Kõrge katuseviilu hämaruses sarikate vahel piiksusid pesades pääsukesepojad ning aampalkideks olid mastimännid tahutud."

„Mäletad!" imestab Juuli. Midagi naeratusetaolist ilmub ta halvatusest puutumatusse suunurka.

„Seal heinavirnas . . . me kooliõpetajaga . . . Jäime magama. Hommikul tuldi heinakoormaga . . . Sattusid peale."

„Ära nuta, Juuli."

„Ega ma . . . Hoopis üks varasem juhtum seal . . ."

„Varasem juhtum?" püüan tal sõnad suust võtta, et painavalt abitud huuled peaksid vähem pingutusi tegema.

„Kas Adeele-preiliga?" pakun talle.

Juuli noogutab tänulikult.

Juuli, paras neiuhakatis, püüdis Graupnerite tütre Adeele sarnane olla. Kui Adeelel ilmus siidiga kanditud volang seelikusappa, tegi selle endale ka Juuli. Käepäraste vahenditega, olemasolevaid kortsikuid uuendades, tulemus enamasti halenaljakas. Hakkas Adeele kiharaid otsmikul kandma, kruttis Juuli pliidi all kuumaks aetud raudpulga peale ka oma juukseid.

„See Adeele-preili polnud pooltki nii ilus kui sina," ütlen Juu-

lile, „kui oleksid sellest tollal aru saanud, poleks sa teda hoopiski niimoodi vihanud."

„Kus . . . sina seda nii täpselt teadsid?"

Oh jaa, tuiasin jõnglasena ringi, kui nemad Adeelega võidu koketeerima õppisid, ning suplema minnes ärganud häbelikkuses käsivartega rinnamukse varjasid. Ent lasteks jäid nad siiski veel ja unustasid hullates peene hoiaku.

Hullates?

„Mispärast te õieti küüni aampalgile ronisite?"

„Ma . . . meelitasin Adeele sinna. Ma . . . ütlesin, et aampalgi peal . . . saab ilusat kõnnakut . . . harjutada . . ."

Jah, seda nägin pealt. Mällu sööbivad ikka paremini need juhtumised, kus pelg pitsitas. Küll ma lõugasin nutta! Kuidas see kajas küüni lae all! Pääsukesed tiirutasid ärevalt ja ma palusin jumalat, et kohe sõidaks väravast sisse üks heinakorv, kuhu Adeele saaks hüpata.

„See juhtus heinaveo alguses. Ainult ühes kohas küündis virn aampalgini, sealt Adeele peale roniski. Ettevaatlikult, jalg jala ette, liikus ta edasi. Virna kohal astus küllaltki julgelt, kui aga all haigutas kivipõrand, jäi ta kõheldes seisma. Sa ärgitasid teda minema lõpuni ning sarikast kinni hoides tagasi pöörama. Missuguse osavusega sina ennast pennile vinnasid!"

Jäin piinlikkust tundes vait. Meenutada kunagist nõtkust inimesele, kes lamab liikumatuna voodis!

„Räägi," palub Juuli.

„Sa läksid kergelt keskpaigani ning jäid seal seisma. Adeele, käed tasakaaluks laiali sirutatud, tuli sulle vastu. Ta arvas, et taganed, ja astus sulle päris lähedale. Sa ei liigutanudki. Seisid kindlalt. Oieti oli palgitahk ju päris lai."

„Sina . . . nagu pöörane . . . röökima . . ."

„Jah, Adeele värises, ta ei söandanud alla vaadata. Mina taganesin väravate vahele. Sinna ulatus päike ja leige tuuleõhk paitas külmi jalgu."

„Küll röökisid . . ."

„Sa seisid endisel kohal, taganemata. Adeele ei jaksanud enam tasakaalu hoida ja laskus põlvili. Et veel rohkemat kindlusetunnet saavutada, haaras kätega tolmuse palgi ümbert kinni. Ta lösutas sinu ees maoli."

„Küll naersin . . . küll naersin . . ."

„Sa rõkkasid nii, et nutu kurku ehmatasin. Palu, ütlesid Adeelele, pane käed kokku, palu nagu jumalat, käsutasid Adeelet. Adeele oigas, pomises, ent rebis tahtejõudu pingutades palki kal-

listanud peod kukla kohale, surus nägu vastu tahku ja sosistas midagi."

„Haa-aa," püüab Juuli nüüdki naerda.

„Hakkasid vastumeelselt taganema ning Adeele roomas sinu järel. Virna kohale jõudes kukutas end alla, tükk aega nuuksus heintes."

„Jaa, jaa . . ." noogutab Juuli.

„Kas sulle säru ka pärast tehti?"

„Ei."

„Miks Adeele ei kaevanud?"

„Ma . . . ähvardasin ta vee alla kiskuda . . . kui jõkke suplema läheb, et passin peale . . . katsugu ainult . . ."

Jah, niisugune lugu. Mul ülim aeg lahkuda, selle asemel heietame Juuliga lapsepõlvemälestusi, kolmekümne viie aastast lugu, millel pole momendil mingit tähtsust.

Totter olukord.

„Nüüd olen . . . mina . . . nagu Adeele . . ."

„Mispärast?" viskan talle järsult, sest jalgades ning mõtetes on minekukibelus.

„Nüüd . . . pean . . . mina sind paluma . . . Roomates. Ära jäta . . . mind üksi . . . Kas sina tahaks . . . mahajäetuna . . . surra . . ."

„Ära muutu haledaks, Juuli. Hirm teeb sind nõrgaks. Nagu Adeeletki tol korral. Mõne aja pärast tõused ja kõnnid."

„Ega sa seda ise usu," sõnab Juuli, kuid püüab siiski mingi sisemise lootusega mu pilku tabada, et silmadest siirust leida.

„Kristjan põdes kui raskelt. Arstid ei andnud lootusi, aga näe."

„Kus Kristjan on?"

„Läinud."

Ei saa isegi Liina juurde minna, et kuulda, kas must mereküna jõudis juba sihtpunkti, või . . . Laev väike, seda lennukilt tabada . . . Aga äkki! Pime juhus ei vali.

Aina südamevalu, teadmatus – kaua võib?

Kristjanil peab kõik hästi minema. Ma olen kindel. Kindel, kindel, kindel.

Ah, Liina juurde kuulama minna oleks vist juba mõttetu. Võibolla pani Mironov ta laevale, ning Liina kõnnib jälle Leningradi tuttavatel tänavatel.

Imelik, et niisugune Mironov lausa jumaldab Liinat.

Kuidas Liina ütleski: valges ma ei salli Mironovit, ööseks unustan viha ära . . .

Aga Mironov saatis mitu korda päevas madruse koju, et Liinalt sõna tooks, kas on midagi tarvis, kuidas Liina ennast tunneb. Sel-

lises tohuvabohus! Mironov sagib, õiendab, katkub juukseid, et transporti ei jätku, aga mõtleb siiski ka Liinale.

Mironovi puhul tuleb vähemalt tema armastust austada.

Nii ei teagi ma Mironovist midagi täpsemalt, kõik pärineb Liina suust, vaevalt et sellel täie tõe kaalu on. Ja Vassili?

Sõda polnud veel kuigi lähedal, kui valged bandiidid Eestimaa metsadest tulistama hakkasid. Keegi ei arvanud ju, et võsad nii suurt vaenulikku jõudu varjavad. Võib-olla isegi kahtlustati liiga väheseid?

Oled sa kindel, küsis kord Kristjan, et Vassili oli õige mees?

„Millele sa mõtled?" küsib Juuli.

„Mõtlen, et kust küll veel saaks arsti tellida," valetan talle otse silma sisse.

„Ma nagu tunnen . . . et sõda nihkub lähemale, ei tule . . . keegi . . . haige juurde."

„Võib-olla, ei pääse ju liikuma, ma ei kuule midagi, raadiotki pole," purskan närvilisena.

„Ma nüüd . . . nagu Adeele aampalgi peal," kordab Juuli.

Kunagine ülekohus ei anna Juulile rahu. Kas kahetseb?

„Mis sa Adeele pärast muretsed," mängin mõistmatut. „Küllap istub kusagil Saksamaa väikeses linnas akna all, tanu peas, vaatab tänavale. Istub ning koob käsikaudu sokke pojale, kelle Hitler sõtta kutsus."

„Adeelest sai . . . uhke proua," kummutab Juuli tõtlikult minu kujutluse.

Tont selle Adeelega! Ta kuju nagu kruviti tugitooli ja voodi vahele püsti, kumbki ei saa temast mööda vaadata.

Kelle tooksin enda asemele haigevoodi juurde valvesse?

Päike valgustab topiseid sohva kohal, õhtu jõuab. Öösel oleks kõige parem minna. Augustikuu ööd, kaitsvalt pimedad ööd.

„Kus su roosiline laastukorv seisab?" nõuan Juulilt.

„Sahvris," vastab ta masinlikult, pikemalt pärimata.

„Tuleb taburet panna, ja jalapink. Muidu ei saa . . . Ükskord kukkusin, upitasin pudelit . . . mille peitsin. Papa ei sallinud . . . joomist. Ta elas veel," heietab Juuli mälestuste rüppe vajunult.

„Eks trimpasid ikka ülemäära küll," norin Juuli kallal tigedana.

„Ega ma . . . alati . . . nii palju," ütleb haige alandlikult.

Vabandab mu sõjakas õde Juuli!

Vanasti, ja mitte kuigi ammu, oleks ta mulle kas või juustesse karanud, kui oleksin julgenud talle etteheiteid teha.

„Põleb! Linn põleb!" karjutakse koridoris. Keegi taob rusikatega uksele.

Juuli tahab end käega toetades püsti ajada, kuid vajub tagasi.

Ta jääbki niimoodi minust lamama, lõug püsti, kaelasooned pingul, kaame.

Koridoris pole kedagi. Ainult välisuks kiigub.

Sulguda tagasi tuppa? Lasta välismaailma sündmused kõrvalt mööda hoovata?

Mu tallad latsuvad paeastmetel. Selle maja pööningule viib püstloodis raudvarbadest trepp. Plekiga löödud luuk kerkib toll-tollilt parema käe survest ja prantsatab viimaks tolmu tõstes liivapõrandale.

Virutan aknahaagid lahti. Paar rusikapõrutust raamile ning plekk-katuse alla tulvab kirbelõhnaline õhk.

Põleb!

Sadama pool rullub taevasse must suits, mida punakas lõõm järjest kõrgemale kergitab.

Kas saadi pihta ja süttisid naftatsisternid? Kui kaugel seisavad need kaidest, kus mehed ärasaatmist ootavad? Või jõuti inimesed välja vedada?

On ehk meie omad juba vastavatele nuppudele vajutanud?

Et vaenlasele ei jääks ühtki vagunit, ühtki liitrit kütust, ühtki masinat, ei suutäit süüa . . .

Kaugel sõda õieti on?

Hommikul ilmunud ajaleht. Väga lähedal ei või sakslased veel olla.

Linna pool püsib vaikus. Toompea aknad läigivad õhtupäikeses. Kui silm õigesti seletab, lehvib Pika Hermanni otsas meie lipp.

Võib olla, et ainult õnnetusjuhtum. Rahuajalgi süttivad teinekord kütusetsisternid.

Aga . . . kas ei põle ka raudteel midagi?

Miks tulemeri nii laiaks paisus?

Tulelõõmalt silmi pöörates näen eesmaja pööningul naisi, kes raamidele pressides välja vaatavad.

Nigula-vana Sääse talus Pärnumaal võib-olla ootab mind juba.

Kuidas siit pääsen?

Kas ei peaks siiski Juuli maha jätma?

Luuk jääb lahti. Tallad libastuvad, sõrmed kanavarvastena pulkade küljes konksus. Ometi jälle õhkub säärte vastu kivipõranda jahedust!

Äkki Juuli suri ehmatusest?

Imelik, kahjutunde raasugi pole praegu; pigem kohutab, kes matab, kes korraldab.

„Minu majad ei põle?" muretseb Juuli, kui ta voodi ette tugitooli prantsatan.

„Ei," pressin läbi hammaste.

Langetan laud, et ei näeks teda, et saaks mõtteid koondada.

Juuli ei sega mind esiotsa küsimustega. Kõrv tabab korrapärast hingamist.

Mingu kõik, kuidas läheb, kui ainult tema majad ei põle!

Kumb meist õieti on Adeele olukorras? Kas Juuli või mina?

„Ja Arnold ütles, et taskud . . . nagu vene . . . kiriku . . . kuplid . . . Ha-haa!" lausub Juuli poolkogeldes.

13.

Ei, Juuli ei soninud.

Ta viibis täie teadvuse juures ja pani mind tööle.

Kleepisin aknaklaasidele valged paberiristid. Tõin keldrist üles kaks kolmeharulist vaskset küünlajalga ja nühkisin need halvatu nähes sidooliga puhtaks. Et juhtub surema, peab kõik valmis olema, ta peab saama väärikalt maetud.

Püüdsin vastu vaielda, kaduvikumõtteid hajutada – ei, ta tõrjus mu sõnadevalangu terve käe võimuka liigutusega ning andis järjest uusi korraldusi.

Vinnasin ovaalsele lauale ta päevinäinud õmblusmasina. Lõikasin lahti musta lameesiidi – paras aeg teda valvates surikleit valmis õmmelda. Nihutasin lauakese käsimasinaga ripatsitega lühtri alla. Päästsin hoidenöörist valla pimenduskatte, mis kõrisedes aknalauani jooksis, ning nihutasin veinpunased külgkardinad koomale, et valgusekiir välja ei paistaks.

Õmblusmasina õdus võrin sumbus haigetoaks kohandatud saali vaipades, pehmes mööblis ning silmi jõllitavate linnutopiste sulgrüüs.

Suigatanud Juuli ärkas mitmel korral selleks, et mulle õpetusi jagada. Mansettidel olgu tillukesed nööbid ja läikivad öösid, rinna kohal tuleb siid krookida, et drapeering hinnalise materjali ilu toonitaks.

Esimesi õmblusi nigela laevalguse paistel kokku vuristades ei tahtnud sõrmed hakatuses sõna kuulata. Läikiv riie püüdis nõelast eemale libiseda. Kibelesin soovist tõusta, kuhugi vaiksesse nurka pugeda, et end koguda, ja minna seejärel, elavate inimeste sihid silme ees, elu huvid teed juhatamas.

Töö tagant pead kergitades, sõrmeotstesse mingi masinlik osavus ilmunud, vaatas mulle vastu ahju tumedalt pinnalt lopergune hele laik – mu nägu.

Kella tiksudes hakkas surikleit ilmet võtma. Suurekasvulise inimese maani rüü rõhus üha enam mu põlvi. Kui käised said otsa aetud ning ma väljasirutatud kätega kleidi üles tõstsin, tundsin musta voogava siidi ees seistes silmi veekalkvel.

Mul hakkas enesest väljakannatamatult hale.

Jätsin töö sinnapaika ja läksin pimenduskatte juurde. Kraapisin sellesse küüneotsaga tillukese augu ja nägin kolme hommikuhämus kustuvat tähte.

Hääletutest sammudest ärganud Juuli juhatas nüüd, kust leian valget klaasbatisti, millest kleidile tuleb nurkadega krae õmmelda. Ülejäänule aga pits serva ajada, juuksed ju hõredaks jäänud, pea tahab valge salliga kaunistamist.

Ma vist karjusin ta peale, sest kui enesevalitsemise tagasi sain, seletas Juuli, et joogu suhkruvett; temagi ei ütleks sellest ära: süda hakkab nõnna peksma, kui näed, et oma õel pole sinu jaoks terakestki halastust.

Juuli imeb kannutilast suhkruvett, mina rullin pimenduskatet üles. Aovalgus tõuseb põrandalt ahjule, kuni võtab kindlalt koha sisse kergelt tinisevates lühtriripatsites.

Linnunääps istub akna taga oksal ja vaatab sisse. Juuli nägu jääb voodiotsa varju. Ta hallid käed lebavad valgel linakäänisel ning lesesõrmus on kui kuivanud tünni vits kondises sõrmes läätbakil.

Näitan Juulile ükshaaval kraed, ja kleiti, ja pitsäärisega pearätikut. Laugude langetamisega tähistab ta oma heakskiitu.

Õmblusmasin saab kumera kaane alla peidetud, laud taas vaiba roosipärja keskele lohistatud. Laskun loiuna tugitooli, mille polstrisse mu süda kokutades sekundeid lükib.

Võib-olla kamandavad sakslased juba linnasüdames ning voogavad kohe üle kallaste tõusnud roiskveena kõrvaltänavaisse?

Nurgas riiulil, mida mööda mu väsinud silmade pilk libiseb, seisab merekarpide vahel piibli ees teatribinokkel.

Kuidas enne ei märganud?

Täna on pööninguredeli raudpulgad koledasti külmad. Kas sügis hiilis pärani aknast ja lahtijäetud luugist öösel sisse?

Must suits silmapiiril tuprub endistviisi taeva poole. Aga binokliokulaar näitab suurt punast lippu!

Toetan otsmiku ämblikuvõrgusele aknapiidale ja vaatan kaua, kaua punasest kangast ristkülikut hommikupäikese vaskses valguses.

Tuvid kudrutavad eesmaja räästas, metsmesilane ümiseb kusagil pea kohal. Plekk-katuse servalt kukuvad tinisedes kastepiisad.

Istun aknalauale. Turi sirutub hommikujaheduse karastavast

puudutusest. Pööningupõrandal on kuiv liiv jälgedesse varisenud, ainult väikesed lohud tähistavad mu astumist luugist aknani.

Hämaras kauges unkas märkan korraga hoolikalt vardale keritud kolmevärvilist lippu.

Aga kolme värvi all kasvanud majad said ammu juba natsionaliseerimiskadastrisse kantud!

Tagasi tuppa sisenedes põrkan Juuli ärevale pilgule. Alles minu naaldudes polstrile lõdveneb ka tema ning jätab piidlemise.

„Uhke surikleit sul on, küünlajalad on läikima nühitud, aga täit pilti pole!"

Pööninguunkasse peidetud lipp nõuab kohe väikestki torget.

„Mis? Mis?"

„Su ümber peaksid seisma lapsed ja lapselapsed," jätkan jäise hoolimatusega.

„Ei ma veel sure," ütleb ta parastust varjamata.

„Ega mina sinu surma oota. Ela pealegi," ütlen talle häbitundest hellana. „Mul lihtsalt aeg ära minna."

Juuli pilgutab äraandlikult ripsmeid.

Ohkame üheaegselt.

Naaberkorteris püsib ikka vaikus.

Juuligi paistab sinnapoole kõrvu kikitavat.

„Eile rääkisid taskutest, mis nagu vene kiriku kuplid?"

Ega mind küll vastus põrmugi huvita. Millestki peab kõnelema, et halemeelse vaikuse rõngas, mis kaelasooni rõhus, saaks katki rebitud.

„See," ruttab Juuli jutustama, õhinat summutab vaid kõne takistatus. „Papa oskas ju kõiki töid teha, mis aga ette võttis. Ükskord õmbles Arnoldile pintsaku, rinnataskud peal. Aga niiviisi pold parajasti moodis. Arnold hakkas tõrkuma, et mina seda vene kiriku kuplitega kuube selga ei pane. Papa kurvastas, lootis ikka, et tema tööd hinnatakse . . ."

Noh, ja siis? tahaksin pahurana küsida.

„Tema ikka virutas tööd teha! Kui veel Niguliste uulitsa nurga peal jalgrataste laenutamise ja parandamise töökoda pidasime, astub papa ükskord tänavale ja imestab, et näe, kevad juba käes! Puud ammu hiirekõrvus, tema pold enne märganudki, et lumi läind . . . Siis polnud meil veel oma aeda, aina rauakolakad ja rauakolakad."

„Sina muudkui rändasid Riia vahet, vedasid jalgratastele tagavaraosi," tean lisada.

„Jaa," kinnitab Juuli väärikalt. Kergitab tekilt kätt ja vaatab kullast rõngast, nagu otsiks kinnitust, et see kõik tõesti oli.

Küll igatsen naaberkorterist uste paukumist ning samme kuulda!

„Ta vihtus tööd teha, nagu oleks tema elu igavene. Kellel seda tagantjärele vaja?"

„Teda mäletatakse töö läbi."

Püüan meenutada Juuli mehe nägu, ent hajameelsuse vine ei lase tekkida mingil kujutlusel.

„Maja meid neelas," tähendab Juuli ootamatult.

Kardan küsida, et mitte peletada ta avameelsust.

„Äri müüsime, paremast seltskonnast võõrdusime, Riia-reisid lõppesid otsa. Papa ostis hobuse. Vedas ise iga nädal prügikasti tühjaks ja käis iga jumala päev paar tretti Stroomil liiva järel. Ou oli porimülgas, tema selle kuivaks täitis. Hobuse kurnas, ja enese ka. Ohtul tuli tuppa, higine tööori. Ja pold me vanad veel. Kui ta esimest korda prügikasti tühjendas, vaatasin kardina varjust, ise nutsin. Agulirottideks saime."

Tragöödia!

„Sissetulekud ei taht kuidagi kasvada. Majal võlg peal, äri eest saadud raha kadus kah nagu hundikurku, siis ta rügas kõik tööd ise teha. Aga oskas nii peenelt püssirauda vasega joota, nagu ei keegi teine. Tondi relvalaos sai vähe aega käia, tehti lahti, et majaperemees. Vaja neile tööd anda, kellel mingit tulukohta pole. Mu jumal! Tomateid ta jõudis ka veel kasvatada, kuidas ta nende peale kaelkookudega solki tassis, kuidas ennast hobusesõnnikuga määris! Maja teda neelas."

Aiarohelusse imbunud päikesevalgus kiirgub rohekana tuppa. Päev on täies jõus. Ümbrus endistviisi mahajäetult vaikne, aga võib-olla pole keegi enne siin toas välismaailma helisid nii ahnelt püüdnud?

„Sa ei kuula mind."

„Eks pagaritöötuba andis head üüriraha," püüan lõhkuda Juuli poolt maalitud viletsusepilti, „korterite eest kasseerisid iga kuu kena summa."

„Ah, selle pagariruumiga läks rumalasti. Vaata, linnavalitsus keelas ära toiduettevõtete pidamise keldris. Meie ähmis, et nüüd see raha kaotsis, lõhu leivaahi asja ees, teist taga maha! Siis hakkasime maja vundamenti tänava poolt lahti kaevama, et oleme linnavalitsusest kavalamad! Ämbrid kätte ja liiva vinnama. Pihad venitasime ära, papa ja mina, poisid kah. Tassisime nii palju minema, et ehita tänavalt või trepp jalgväravasse, ning hobusetee läks ülespoole kaldu kui tallilakka. Aga linnavalitsuse maamõõtjad tulid kohale, plaanid peos, ja naersid meid välja."

„Vedasite liiva tagasi?"

„Ja vedasime liiva tagasi. Teised peremehed näitasid näpuga, majarahvas itsitas pihku. Terve ilusa suve rassisime liivaga maha. Poisid läksid töösundusest vaenulikuks. Õhtuti lürpisime koluvere suppi, kõik kole sünged. Ometi juhtus soe suvi."

„Ja pagariruumist sai värkstuba?"

„Oled sa meie maja kõnniteed vaadand? Ei ole? Näe, kuidas inimesed tähele panna ei oska! Muidugi paeplaatidest nagu teistelgi, seda küll, seda küll. Aga äärekivideks ränimürakad. Serv sai igavene. Teistel mõned killud laotud, aga meie papa võttis pärast liivalugu ääre käsile ja vedas hobusega rannast suured kivid kohale. Aga hobuseteed oled vaadanud, mis väravast hoovi tuleb? Need kivid vedas ka tema. Tegi ikka niiviisi tööd, et sada aastat püsiks."

„Juuli, ma pean ennast minekule sättima."

„Nagu oleks talle igavene elu määratud," korrutab Juuli.

„Juuli, ma ei saa enam oodata."

Ta ei vasta.

„Nii see elu läks. Oleme ära tassinud ja jälle tagasi toonud. Oleme maja ehitand, mis käest võeti. Aia rajas, nüüd songiti segamini. Teine maja sai püsti aetud, kah käest kadund. Nüüd sure paigatud lina peal, midagi ei jää sinust järele."

„Kui niimoodi arutada, siis tuleb sündides surmaks valmistuma hakata."

„Mihuke see õnn välja näeb, pole mina aru saand. Oli mul mees . . . teisigi . . . tuli ette. Pojad sünnitasin, kodu rajatud. Viina joodud, ja lõbutsetud kah. Vaene old ja rahakana eland. Ainult, mihuke see õnn peaks olema? Nooruselust saab vanadusega sendipealt kinni makstud, midagi ei jää peale rumala mälestuse, kuidas liiva ämbriga ära kandsid ja samasse tagasi tõid."

„Mul on . . ." kordasin masinlikult. Enam ei tohi ma jääda.

„Eks sinagi oled oma liiva ära vedand ja jälle tagasi toond. Noh, ajasid punased oma võimu ja õigust taga, vangis istusid, mulda läksid, nälgas olid ja kannatasid. Saite kätte, mis tahtsite, kui kauaks?"

„Ei, Juuli, iga elu pole liivalugu."

„Paleused, paleused. Kõik surevad ühteviisi. Ka need, kes aatelised old, ja need, kes kõhtu orjand. Ainult ühed elasid enda mõnuks, teised – ei tea nad isegi, mille või kelle jaoks. Ega ikka parata ole, eesti rahvas on saksa alla määratud. Tulevad tagasi ja vahepeal katkend ajalugu läheb omasoodu edasi."

Eluväsimusest lössivajunud Juuli künism salvab ja määrib. Et kui juba kaduma peab, siis mitte tasamahti, vähemalt laostada teistegi eluvaimu.

Ons sellepärast vanad inimesed enamasti nii jonnakad ja isemeelsed, et tahavad järglastegi elu hapuks teha? Et miks ainult mina pean pettunud ja otsas olema!

„Liiga väikesena oled elanud, sellepärast sa, Juuli, niiviisi räägidki," ütlen talle vaikselt, minekukihku veel kord alla surudes.

„Et mina, ja veike inime?" küsib hämmeldunud Juuli ning hakkab hingeldama. „Kus ikka olin . . . üle aguli! Mõõtu võeti minu järgi!"

„Olgu, olgu," rahustan teda. Ta ajutine erksus taandus juurdunud arusaamade sissetambitud rajale, pole mõtet vaielda, kui üksteisest mööda räägitakse.

Seletada temasugusele, et ajaloos on aasta, ja kümme, isegi kakskümmend tilluke täpe, et pöördelised sündmused ei tõmba veel selgeid piire ajastute vahele, et ei saa triibuliste tulpade rivi lahutada jäigalt ühte teisest, et praegune taandumine võrdub vaid jõuküllase vedru kokkulitsumisega, mis vallandudes sööstab kes teab mis kõrgustesse! Tähtis on ühiskonna vedru karastusaste. Pole ilmaasjata vangis istutud, näguripäevi nähtud, pole Jeruusalemma männikutesse maetud inimesed üldiselt tarbetult hukkunud, ehkki iga üksiku isiku seisukohalt võttes see võib-olla tõesti mõttetu oli.

Ajaloo keerdkäikudes juhtub, et sündmuste kaasaegsetel on tõesti raske määratleda, mis tehti õigesti, mis valesti. Aga mingid suured tõed kehtivad. Kas mahuvad nende alla Antoni surm ning Vassili hukkumine, või leitakse neile kunagi hoopis täpsem seletus, kes teab.

„Nüüd lähen," ütlen tõustes.

Ei või jääda väsinud inimese kiiluvette, kui oled selle vedru osa, mis praegu kokku litsudes löögiks valmistub.

„Jätan Arnoldi uksele kirja ja palun, ehk kojanaine talitab sind."

„Anna!" karjatab Juuli. „Anna!" anub ta.

Ära hooli, et ta on sinu õde! Ta reetis sind omal ajal, mine! Ta kuulub klassivaenlaste kilda, jäta ta! Ära haletse, ära jää, kui on vaja seista elusate inimeste huvide eest! Ära viivita! Miks seisatasid? Ka sina elad üksainus kord, aga võib-olla öösel, võib-olla on juba õhtul liiga hilja! Julgesti, vennad, nüüd . . .

Mu põsed on pihkude all palavad.

Juuli vappub voodis.

Otsaseinal ripub naiivselt romantiline pilt lootsikust loojanguõlisel merel. Tahaksin vintpüssist idüllilise sõudja pihta tulistada.

Haledasüdamelised naisterahvad ärgu trügigu kaasa lööma! Ärgu tükkigu, kui pole otsustavust jalga lävepakule tõsta.

„Eks mine! Vaata, et sa ise koerana maanteekraavis surema ei pea. Ja kedagi pole juures, ja keegi ei taha sind kuulata!"

See kõlab otsekui endise noore Juuli suust, kes katkuks mu juukseid, tõukaks rusikaga, kui suudaks ainult nõtra keha voodilt kergitada.

Tugitooli polster kääksatab, toas jääb vaikseks.

Ehk oleme Juuliga viimset korda koos? Lahkuda etteheidete ning needuste saatel? Pärast oleks talumatult raske meenutada.

Ulatan talle teekannu suhkruveega. Juues piilub ta mind silmanurgast. Silmaterad ahenesid nööpnõelapeadeks ning kollast värvi Juuli vikerkestades näha on haruldane juhus. Inimese organismis peituvad üllatavad jõuvarud, neid tuleb ainult äratada. Kas nii . . . või teisiti. Hakkan isegi uskuma, et Juuli kunagi voodist tõuseb, läheb kepile toetudes, et mõne haakristimehega sõnake saksa keeles juttu puhuda. Käib toast tuppa, teatab elanikele üürihinnad riigimarkades, meie korteri annab uuesti välja, plangule tõmbab okastraadi peale ja laseb tasaseks teha kõik üürnike peenrad.

Taibates kujutluse tõenäosust, sa istud veel?

Tugitooli käepideme kaare nikerduselt hõõrusin vist mina oma higise peoga värvi maha.

Ah, tulevad paremad ajad, kõik saab korda seatud. Ordnung! Hambutu iroonia!

„Anna," lausub Juuli hädiselt.

„Ja-ah?"

„Ma pean sinult ühe asja andeks paluma."

„. . . ja andeks anname oma võlglastele . . . Pole vaja, Juuli."

„Ei. Ei, ega sa aima."

„Noh?"

Las räägib, tukun silmapilgu.

„Sina pole teda ilmaski näinud. Ta sündis sinust neli aastat varem ja suri kolmeselt. Mina teda hällitasin, mina tema lappe pesin. Nahk oli tal nagu võipaber, krussis mustad juuksed, veresooned nagu sinine pits koledasti nähtaval. Ei saand temast elulooma. Ilmatu kurbade silmadega oli. Niisugune arukas pilk. Vist kinkis elu rutuliselt tallegi noorpõlve, keskea ja vanaduse. Ei rääkind ta suuremat enne surma, sõrmitses põllu ääres rukkipäid nagu kogend vanamees, kes lõikust määrab. Viisime väikse kirstu käte peal metsa sisse surnuaiale, isa tõi kaenla all valge puuristi ja veeretas selle ette peatsisse heledatäpilise ränikivi. Ema nuttis ja korrutas, et oh, Jaanike-jaanilill.

Ma seisin kerge südamega kõrval. Mõtlesin, et mis nad halavad, said murest lahti, ei niisugune õrn poisike moonakamaja nurka sobinudki. Ema aga muudkui: Jaanike-jaanilill . . ."

Korraga tuleb mulle selgesti silme ette pühapäevarahust läbiimbunud hommikutund. Käru mõisa poolt kõmas kirikukellade

kutse. Emal pikk valge põll ees, mina tema käekõrval vänderdamas Käru aasade avaruste poole. Ema jättis mind üksipäini ukerdama, kapsis lilletuti juurest teise manu, kuni sõrmi kamarasse surudes kogus peotäie õitsvaid nurmenukke ja jaanililli. Pärast võttis mind vasakule käsivarrele istuma, minu jalg tema põlletaskus, paremas peos mullaste juurtega aasalilled. Läksime metsa sisse kalmistule. Sestpeale kasvasid väikevenna kalmul lillad jaanikannid ja kollased nurmenukud. Kiri ja aastaarvud tuhmusid, valge värv koorus risti pealt maha, klaasivabriku omadest keegi õieti ei mäletanudki, kes rohtunud künka alla maetud sai, aga igal suvehakul õitsesid ühegi mõrata ränikivi ees lillad ja kollased õied.

Mida see Juuli minult andeks paluda tahtis?

„Vaata, olin paras plika juba ja enne magamajäämist, kui prussakad julgesti sahistasid, või kui lambiklaasi sattunud kärbes pinises, ehitasin mina õhulosse. Käisin Graupneri Adeele moodi vainul, pärg peas, laigulised linnukoerad kahel pool kõrval. Siis tuli metsast välja noor kütt ja tema must hobune tõusis hirnatades tagumistele jalgadele . . ."

Juuli teeb naerutaolisi häälitsusi, ma ei taha silmi avada, et ta püstakil lõuga ja kahvatut nägu näha.

„Mõnikord kuulsin voodi kääksumist sealt, kus isa-ema magasid. Kõik see õhulosside krempel kadus kus kurat. Hommikuti ütlesin vihasena Mihklile, et jälle nad teevad mulle lapsi kaela. Mihkel lõi käega, liipas kenkadi-kenkadi eemale, mina aga pidasin hirmuga ema kõhtu silmas . . ." Juuli peab vahet, et väga aeglaselt öelda: „Eks ma vist sinu eostamise puhul ütlesin ka niiviisi, Anna."

„Pole midagi, pole midagi," ühman.

Tuleb meelde Juuli, tugev, sirge, kummardamas ukseavas, kus ta lävepakul tuisust tulles jalgadelt lund maha trambib. Karevillase suurräti pilus punased põseprundid ja tihedas härmas kulmud, mis ikka nagu laiali lennata tahtsid. Pilgeni ämbrid jäise veega kaelkookude otsas, kui osavasti ta need pingile paigutas, piiskagi pillamata!

Kes kolistas? On see mälestuste-Juuli mälestustekoputus, kui ta kord kevadööl aovalgeni jäi ja tusane ema õhtul luuavarre uksekäepideme sangast läbi torkas, et riivatu plika kuulmatult majja hiilida ei saaks.

„Mine, vaata," palub Juuli.

Ukse taga, kui silmi uskuda, seisab Mirjam.

„Armas laps!"

Mirjam naeratab veidi üleolevalt minu õnnist kergendust märgates.

„Ema ütles, et sõja ajal peab perekond koos olema," kuulutab ta. „Kuidas mamma elab?"

„Mamma on raskesti haige." Mu hääles väreleb sobimatu rõõmunoot.

Mirjam lükkab mind kõrvale ja tormab sisse.

Sulen aegamööda ukse, ega leia korraga mõtetele pidet. Mis kaasa võtta? Millal minna? Kas kohe, või oodata ööd? Miks ma kõike täpselt ette ei kavatsenud, aega ju oli!

Tuppa tulles näen Mirjamit minu kohal tugitoolis istumas.

„Ma arvan, mamma," räägib ta täiskasvanuliku kindlusega, „ma arvan, et ronin paju otsa ja lõikan kaks kõva toigast. Ema paneb nendele puldani vahele, sedasi saame päris vahva kanderaami. Kuidas me sind muidu pommitamise puhul keldrisse toimetame? Sa ju räägid, et sul üks külg on kange ja ise kõndida ei saa.

Nojah, pole aega raisata, ega keegi tea, kunas jälle kärts ja põmm loopima hakkavad. Seal Nõmmel tuli üks plii-uu-dii aiasoppi, kus kündis maad üles! Peremees arvas, et teeb lehtrisse kartulikeldri!"

Mirjam naerab, laksatab pihkudega käepidemete pihta ning vedrutab end püsti. Päevitanud sääred sebivad minust mööda, juba kuulen ta jooksusamme trepil.

Läheb vist keldrisse sae järele.

„On . . . ikka . . . plika . . ." rõõmustab Juuli. Kisub suunurka naeratuseks ülespoole ja pisarad sahisevad patja kahel pool pead.

Surun kordamööda Juuli tervet ja haiget kätt, noogutan talle pikalt. Viivitan, käsi õhus, jätan siiski juuksed silitamata ja lähen, suutmata tagasi vaadata.

Ouel pole ühtki inimhinge. Tõusen kägiseva puutrepi raudkantidega astmeid pidi ülespoole, peopesa siledaksihutud käsipuul. Pööningult kostab tampimist, hüüatusi ja kõnekõminat.

Korteriukse avanedes lööb vastu läppunud õhk. Paiskan aknad valla ja seisan tegutsemisihale virgudes tõmbetuules.

Pooliku ämbri leigunud vette on uppunud paar kärbest. Jätan enda järel ukse pärani ja lähen kojakraani juurde. Ootan, kuni torustikus soojenenud vesi korisedes kaob, ja saan ämbritäie jääkülma vett, nagu oleksin allikal käinud.

End köögis alasti võtnud, astun jalgupidi silmaveekaussi ja pesen kogu keha, vett hoolimatult põrandariietele ladistades.

See tuhm seelik ja õlgadest pleekinud jakk ning nööpaukudest narmendav triibuline sitspluus, jah, need sobivad. Juuli kord andis valge pearäti, servad mustasäbrulises trükikirjas – käes – suurepärane!

Jalatsid?

Kingad kaasa, aga heegeldatud sussid pikaks teeks kõige õigemad jalavarjud. Villased sokid, jalg ei higista ega hõõrdu.

Kõik?

Veel peita poolik tõlge. Kompan ükshaaval nimetissõrmega Lenini „Materialismi ja empiiriokrititsismi" kaanekalinguri sisse pressitud tähti, ja panen raamatu käsikirjalehtede juurde kaante vahele. Ahaa, järjelipik on alles, kustunud pole ka pliiatsilinnuke selle kärpe lõpus, kus pooleli jäi. Mitte päris pooleli siiski, ümber panemata on vaevalt tosin lehekülge.

Kõ pildialbum, kuidas see kisub lehitsema! Ei tohi aega viita! Tõmban köögilaualt ropsuga vakstu, klaas, milles lusikas püsti oli, kukkus põrandale. Las vedeleb. Lauaplaat on mõeldamatult laiguline. Viskan sellele käterätiku peale ning poetan jakitaskusse niiske sinisekirju seebitüki.

Keldris kapsatünni all loksus üks paetükk.

Sobib. Need peotäied kuiva liiva, et vakstu sisse keeratud pambule ruumi teha, need peotäied on imelihtne teiste põrandaplaatide vuukidesse ära poetada.

Võtme jätan tabalukku. Las tassivad puuhalud laiali ja nuusutavad tühja kapsatünni. Kristjani tööriistade kast? Ah, mis tähtsust on sellel poolroostes kolul?

Rüüstatud kuuri vastu kaob kiiresti huvi.

Veel kord tuleb Juuli juurde sisse astuda, et roosidega laastukorvi võtta. Millal viimati sõin? Kodus pole kannikatki leiba, et kaasa võtta. Ei topi ju korvi kruubi- või mannatuutut. Milleks?

Lõpuks on igal pool inimesi, kes tükki leiba ei keela. Sada kakskümmend rubla krabiseb rinnataskus, ehk keegi veel peab Vene rahast lugu.

Ukse avanud Mirjam lipsab kiiresti haigetuppa tagasi.

Sahvrist korvi kätte upitanud, lähen toast läbi. Nad istuvad kõik, Arnoldi naine ja mõlemad tütred, Juuli voodi ees. Sügav rahu kiirgab haige näolt vastu, tekilina käänisel puhkavad käed. Minu kannatamatut tammumist nähes palub Juuli mind viivuks seisatada.

„Anna. mul jäi sulle üks asi ütlemata. Ma . . . kahetsen, et oma isa-ema kohta nii rumalasti Mihklile ütlesin. Perekonnas peab palju inimesi olema. Ju siis sinagi pidid sündima."

Lapsed ja Arnoldi naine pöörasid pilgud minule. Seisan nende ees väga üksikuna, roosilise laastukorvi sang pleekinud käisel. Heegeldatud sussides olen kuidagi maadligi, õlgadel lasub peale teadmatuse raskuse ka kahtlus oma jõus ning vastupidavuses.

Olen väga üksik nende ees.

Plahvatuselaine raputab maja. Juuli oiatab, Arnoldi naine surub

käsi kõrvadele. Ma näen, et ta kardab koledasti jääda aknaklaaside kaitsetu kirme taha kahe lapse ja liikumatu voodihaigega.

„Olge tublid," oskan neile öelda.

Mirjam jookseb mu juurde, haarab käest, tuleb koos koridori ja sosistab:

„Paneme korraks pööningule!"

Ruttan temaga ühes, kaks astet korraga, treppidest üles. Käevangus kõlkuv laastukorv kriibib kantidega lubjavärvist seina. Pööningutrepi raudvarbadele astudes jätan kandami kojapõrandale ootama.

Mirjam vinnab end juba luugist läbi. Kirun lohvakat eideseelikut, mis takerdub ja mind kohmakaks teeb. Mirjam sirutab abivalmilt kätt, aga jätan pakutud peenikestest sõrmedest haaramata.

Suitsumustal silmapiiril, mis heleda taeva all nagu tühimik või pildist väljalõigatud koht, ei seleta silm suuremaid muudatusi. Mirjam on aknapilust pea välja torganud ning ta kukal muljub mu rinda.

On see miraaž? Miks Puuvillavabrik kerkis suitsupiirist kõrgemale?

Enne kui plahvatusekõmakas meieni jõuab ning maja kiigutab, taipasin Mirjami koos endaga liivapõrandale pikali tõmmata.

Vanad pajud ja kõrge kask, võib-olla ka õunapuud aias kohisevad nagu äikese-eelses tormipöörises. Midagi kopsatab plekkkatusele, veereb räästasse ja potsab õuele. Korstnad undavad, õhulaine kõrvetus libiseb sääremarjalt käeseljale. Mirjam hingab kuumniiskelt mulle põue.

Pikkamööda jääb vaikseks. Veel võbisevad puude lehed ühetooniliselt, nagu timmitaks pillikeeltele õiget kõla.

Ajame ennast Mirjamiga püsti. Tahtmata teineteisele otsa vaadata, astume akna juurde.

Seal, kus enne suitsumüürist läbi ulatus Puuvillavabriku peahoone katus ja katlamajakorsten, seisab tolmusammas.

Tähendab, üks käeliigutus . . .

Mis siin veel loota oligi . . .

Tuleme Mirjamiga teineteist toetades pööningult alla.

Trepikoja lubjaga siiruviiruliseks võõbatud seina on vahepeal laest mademeni pragu siginenud. Mirjam seisatab, et uuristada küünega selle servi.

Laskume jälle allapoole ja plaksime väljakannatamatus, kuulmenahku rõhuvas vaikuses taldu. Paraadukse juures tõkestab Mirjam mul tee.

„Ema ütles, et perekond peab sõja ajal koos olema," ütleb ta mitte kuigi veendunult.

Mirjam ootab vastust, teda piinab midagi, ta tahab siinsamas selgust – aga mul kurk kuiv ja sobivad sõnad ei kerki kuidagi keelele.

„Või sa ei kuulu meie perekonda?" nõuab ta.

„Aeg näitab, kes kuulub minu perekonda," kohman viimaks.

Puudutan läbi sitskleidi Mirjami kuumlevat õlanukki ja avan ukse.

Mõnda aega kuulen ta kergeid samme enda kannul. Ma ei vaata tagasi, ka tema ei peata mind.

Oma imestuseks näen tänavatel küllaltki palju liikumist. Aga need nagu polekski inimesed, vaid hoopis mingid isevärki olendid kratijuttudest. Päranisilmne proua, turjal tohutu kandam, põrkab minu vastu. Ta siidkleidi kaenlaalused on õmblustest lõhki rebenenud, sealt pressivad mustad krussis karvad välja, nagu oleks tal häbedusekohti rohkem kui üks. Koti kohal, mida ta seljas kannab, kerib ennast ülespoole valge vine.

„Põleb ju!" hüüan ning sakutan vaba käega ta kaelust.

Ropsuga kukub raske kott sillutisekividele. Kotisuud hoidnud pael lartsatab lahti. Naine sobrab küünarnukkideni kuumadesse leibadesse kadudes, kuni leiab selle, mis servast söestunud. Sirutan käe välja, saan suitseva leiva endale. Aitan koorma naisele uuesti selga upitada, minu laastukorvis on aga sütest puhastatud lõhnav leivakannikas. Ei saa vastu panna, murran leivatükikesi, mida mõnu tundes mälun.

Nurga peal veeretavad kriimuliste jalgadega poisikesed kõnniteel vihmaveetoru juppe. Jah, ainult veelehter ripub räästanurgas, muu kas maha kistud või plahvatusepõrutusest alla kukkunud. Üks mees pruunis kandadeni mantlis, kaabulodu silmadel, laiguline seljakotipaun käe otsas, hiilib kartlikult ringi vaadates. Kas mobiliseeritu, kes jalga laskis?

Eit ja vanamees lükkavad enda ees rootsipunast vedrudega turukäru, aga selle peal pole hoopiski mitte kapsapead ega porgandikimbud, vaid riidekangad. Nad astuvad hoogsalt ühte jalga, lükkamisest pingul käed sirgelt ees nagu kuutõbistel, silmad kilamas, ning kõnelevad teineteisega valjul häälel.

„Aino ei saa meetritki!"

„Elmar tuleb noosist eemal hoida!"

„Nüüd paneme kuurile kaks lukku ette ja lähme kohe tagasi!"

„Erna vedas koti suhkrut voodi alla!"

Üks värvitud suuga plika tuleb torsaka lapsena ulgudes keset tänavat ja hõõrub rusikatega silmi.

Rutem linnast välja, rutem, rutem!

Igatsen kesklinna sõjasalkade juurde, aga pean minema mööda kõrvalisi tänavaid.

Kiirustan niigi nobedaid jalgu. Viskan korvi ühelt käsivarrelt teisele ja surun tagasi magamata öö väsimuse, mis miskipärast kusagil ristluude piirkonnas painab.

Korterite paberiristides aknad on enamasti suletud, tekid ette riputatud või kardinad kokku tõmmatud, ent pööninguavadest vilksatavad näod. Nagu oleksid inimesed sellepärast kõrgele katuse alla roninud, et hoida jalgu puhtaina kohe tänavaid üleujutavast saastast.

Eespool paistab umbne pargirohelus.

Ikka olgu hekid lopsakad ja pügamata!

Veel üle minna, ja . . .

Galopeeriv hobune koliseva vankri ees keerab põiktänavast välja. Kõrgele viskuvate kapjade eest hoidumiseks teen mitu jooksusammu. Kaks naist istuvad koorma otsas, kummalgi ohjaharu peos, ning aina annavad loomale säru. Koormaservast libiseb välja alumiiniumist kohvikann, mis asfaldile põrkudes mõlgid külgedesse saab ning veeremisvõime kaotanult toppab.

Päevavalgusele vaatamata on võimuvahetust ootav linn lummuslik. Ei korrapärast liiklust, ei trammide kolisemist, ei ühtki majast majja liikuvat postiljoni. Keegi ei pühi tänavat. Ei jalutata lastega. Ainult mingid koledad olendid, kas pöörastena kraami vedamas, varjamatult ahastamas või tagaaetava loomana hiilimas.

Männitukas kahisevad okkad nii kuivadena taldade all, et ma sugugi ei imestaks, kui need mu selja taga põlema lahvataksid.

Jälle majad, vaikivad majad. Koeradki vist keldritesse ketti pandud, suukorvid peas. Kuulutustetulbal kutsub „Victoria" kino „Suurt kodanikku" vaatama. Keegi on afiši alumise osa ära käristanud, säästes sissetungijate pilkude eest näitlejate nimesid.

Õieti on vist kergemeelne käia mööda kõnniteed, järgmisel minutil võivad minust mööda kesklinna poole kihutada . . .

Ei, kõik teesooned pole veel lahti nende ees. Aimatav lahingukära kandub kusagilt kõrvu. Kas läänest või lõunast – seda on võimatu kindlaks teha.

Väga kõrgel jõurab üksik lennuk. Aga sireenid ei hüüa. Taevalaotusest maa peale ekslev heli nagu kompaks ettevaatlike puudutustega selgekontuurilist linna. Pärnakroonidest võlvitud tühjad ja kitsad tänavad on läbivaadatavad kui pikalikukkunud korstnad.

Ei, siiski! Karkudega mees liigub mulle vastu. Kas ta näib argipäevaselt rahulikuna vaid sellepärast, et ta joosta ei saa?

„Mis sa hulgud, poe varju," ütleb mees minu kohal peatudes.

„Mul jäi tütar Raplasse, hakkab maha saama, kuidas seal ilma minuta," vastan mehele.

„Eks pand käsi ette," irvitab mees süngelt.

Tahan temast mööda põigata, kuid ta haarab mind käsivarrest ja pigistab valusasti. Niimoodi tehakse teisele haiget, kui endal on väljakannatamatult halb. Ta hoiab mind ikka kinni, viibutan korvi taha, et hoogu võtta ja äiata, kuid korraga näen ta näol iseenda kentsaka käitumise nautlemist. Tõbise hingusega linn kummaliste kujudega tänavail on sellegi inimese nähtavasti kõveraks koolutanud.

„Ära karda," irvitab ta uuesti, paljastades hõreda rea tubakakollaseid hambaid, „ma polegi inimene, ma olen sümbol!"

Arvates, et sünnitusabiks Raplasse tõttav maanaine ei saa niikuinii tema võõrapärasest sõnast aru, kehitab mees karku kaenla all ja läheb linna poole, ilmatu aeglaselt kargukandadele siledamat toetuspinda otsides.

Õpi jälle niimoodi käima, et tagasi ei vaata, kordan endale mõttes, kuigi tahaks seisatada ja eidelikult rätinurga varjust karkudega mehele järele piiluda.

Õpi . . . kordan enesele, unusta – sisendan enesele, unusta eilne ja üleeilne, kõik eelnenud päevad. Laastukorv pole rekvisiit, vaid su igapäevane harjunud kandam, ning loomulikult ei tea sa, mida tähendab „sümbol".

Sa lähed järjest kaugemale ja kaugemale nendest, keda veel eile võisid seltsimeesteks nimetada. Sul pole iial olnud käremeelset meest, kes Kristjaniks ristitud. Sa lähed järjest kaugemale ja kaugemale, iga sammuga muutu üha alandlikumaks, ning kui eales oled millegi kallal juurelnud, siis siitpeale sobib ainult kaasa noogutada. Ainuke mure, mis sind piinata võiks – kas lehmakont sai ikka hommikul lüpstud! Kes neid naabrinaisi teab, sõõrutab ehk naasama moepärast, ei või iial teada, ei või iial teada, kas ehk inisev Punik sind oodates maantee poole ei vaata . . .

Silmadki vist juba tühjalt helesinised?

Magamata öö rauast tükk seal ristluudes kisub kenasti kooku – palju sul rohides mahti tõusta oli, et selga sirgeks sirutada. Porgandeid harvendasid, kapsausse korjasid, ja seale raiusid rauaga peedipealseid peeneks . . .

Aa-ah . . .

Võib-olla kõndisin pärast selle nägemist viis, võib-olla kümme kilomeetrit. Selle nägemisele eelnenud soov näida kartliku eidekesena, kes millegi üle ei juurdle, langes mulle bumerangina lagi-

pähe. Ma tõesti kaotasin mõtlemisvõime. Alles nüüd, tankitõrjekraavi rinnatisest üle rügades, hakkab minus viha surisedes väljapääsu otsima. Kättemaksuhimust sügeleb nahk käsivartel. Oleks rammu, oleks võimu – hävitaksin, laastaksin, teeksin maatasa!

Seal, kus linnaserva viimased majad selja taha jäid, kus algas kanarbikuline raba männijässidega, nägin laipa.

Nägin laipa?

Punasest krepp-paberist lastelipuke, peast varisenud ohvitserimüts lillade õiesilmade vahel, käed laiali, käisel politruki punane viisnurk, kaelus katki käristatud.

Punane krepp-paberist lastelipuke . . . Ei, sõnad vist ei kannata, et seda kuidagi täpselt ja loogiliselt ütelda.

Kulmudesse kogunenud higi jookseb näpuotste alt sarnadele.

Allpool vööd kõik riided lahti kistud, jalge vahel punane pilpavarrega lastelipuke.

Ei, mitte sakslased.

Kas äkki karkudega mees, kes sealtpoolt tuli?

Maa mu jalge all on segi pööratud. Sel suvel ei kasva siin enam midagi. Kuid järgmisel aastal võtab jooksukraavide vallidel ning tankitõrjesüvendites umbrohi võimust ja mättasse ununenud labidas kukub tuuleiilist pikali, hakkab vaikselt roostetama, kuni pikkamööda muutub tarbetuks ja nüriks.

Kas olen minagi kuidagi nüri juba, et aina tõttan ja tõttan, sean jalga jala ette, sussitald katkenud, kaitsetu päkk kiiresti korbatanud ning tundetuks muutunud!

Ainult: Sääse talus Nigula-vana. Nigula-vana Sääse talus.

Lipu võtsin ära ja viskasin eemale. Pole mul sireeni valjusega häält, karjet poleks keegi kuulnud. Kanarbikuoksa murdsin ja asetasin rinnale. Käed tõstsin koomale, riided nööpisin kinni. Silmalaud vajutasin alla, mütsiga katsin näo.

Seisin, käed ristis – kas uude ossa sisse elades? Nii võimetu ning vaimselt rüvetatud, olin nõus ükskõik kust tuge otsima, ükskõik kuidas mõrva rõvedale irvele vastu seisma.

Polnud labidat, et hauda kaevata.

Nigula-vana Sääse talus.

Seda vist palvena sosistasingi, kui kättemaksu tuleasemel seisin. Tulistvalu, tulistvalu, tuliste taldadega ikka kaugemale, ikka kaugemale. Madalam kui rohi, vaiksem kui vesi . . .

Oh, ei!

Tõtta, eideke!

See teine Anna, see üdini punane ja kättemaksuhimuline, see jäävate veendumustega Anna loodab sinu tühjade helesiniste silmade läbi varitseda kõige parajamat juhust, kõige magusamat

momenti, tegutseda, tegutseda! See Anna on jälle paindlik ja osav, ta liigub kergelt ja väsimatult ühest kohast teise, kus teda tarvis, kuhu ainult vaja, nagu kunagi, plikana Antoni kõrval. Ka Kristjan seisab ta taga päikeselõõsas, kaugeneva laeva ahtris, ja lehvitab naiivselt taskurätiga.

Selliseid aastatega siginenud irooniakorbast vabu hetki ei unustata kunagi.

Kummardun põllusiilu servas, võtan kamaluga kiviklibulist tuhkjat Eestimaa mulda. Taas astun kärsituna nõgusaks tambitud rajal, mis maantee läheduses loogeldes mind Pärnumaa metsadele samm-sammult lähemale kannab.

14.

Küünla andis Müüri Mihkel küll ilmaasjata.

Pean magama, pean kohe uinuma, et koidikul teed jätkata. Ega Mihkel üleliia toimetanudki, taipas mu peenikeseks tõmbunud ninaotsa järgi sedamaid, et eelistan vaikselt ja väikselt, ei mingeid vööraid pilke. Sain kartulikeldrisse kaasa kaks vana kasukat, ja kaskede all kõrges rohus vedelnud ukserisu vedis ta ka siia, et muldpõrandale ei maksa ikka heita.

Augustiõhtud on pimedad, keegi ei saanud märgata.

Ei märganud keegi, ei näinud, ei vaadanud keegi pealt – ilusate sõnadega unelaul!

Head vanad kasukad! Higist, mullast, sõnnikust, heintest ja sahvrinurga niiskusest vängelõhnalised, või on ehk kunagi kepsutanud tuttsabad selles pulstunud põues oma hõngu maailmale talletanud.

Pimedas on haistmismeel koeralikult terav, ei tarvitse käega kombata – paremal mädaneb korviosa kartuleid.

Päkad pakitsevad, sõrmeotsad surisevad, näolt vajub kasukasse päevaste teede tolm.

Las laulavad ritsikad keldriukse taga, las laulavad . . .

Needus, kukal on kui õhus ja mõttejupid ei lase tal vajuda.

Väsimus välja sirutada, tuikamine tuimaks tukkuda. Õhtuks pean jõudma, õhtuks peab mu tald Sääse Nigula lävepakku puudutama.

Nagu teravate pliiatsitega puurib. Ometi jäid need lauale.

Ruudi pärast?

Sugulased siin, sugulased seal! Jõuan mina igaühe pärast muretseda.

See apoplektiline nägu linasest riidest soni all . . .

Tšellod mängivad vinguvat viisi.

Rohelised on nad pillide taga, poognad käes. „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm . . . Mu ii-iisama, mu onn ja loom . . . Ii-iisama, ii-saama." Linapeotäied linaleoaugust linalõugutisse. Valge vammus Vatikerile. Vanad haiged mehed armastavad linasest riidest sonimütse. Vanad mehed, kahjutud haiged mehed. „Ii-iisama ii-lu hoi-el-des, vaenlase kaenlasse vajudes . . ." Linaste sonidega vanamehed kannavad uhkuse pärast püsse õlal. Tahavad ka veel mehed olla. Padrunid ammu otsas, püssirohtu talvel ahju taga sõid, kõht terveks sai. Rohelised tšellosaagijad! Kargate, kargate, miks teist jälge ei jää? Üks käeliigutus, lakkas muusika. Vabrik põrkas õhku, ahmis uut vundamenti, uut vundamenti. Telgedele tuleb betoon alla valada. Mahajäetud tankitõrjekraavi vallil punane lastelipuke pilpa küljes. Ju siis sina pidid ka ilmale tulema! Jälle teevad mulle lapsi kaela! Nad seisavad pidulikult pildi ees, pilpad kui nõelad käes püsti, ja õpivad patriotismi. Käremaru rahvuslus isamaalise küüni katuse all. Kanged kaigastega mehed mängisid – mina kivikuningas, sina leivalabidas! Lagipead läksid musta all tuliseks. Sonid silmadele. Kalgid linased sonid. Jahtuvad, jahtuvad, rohelised tšellosaagijad, pange ometi pillid kotti.

Kas hommik on käes?

Miski hoiab mind kasuka küljes kinni, ei saa kuidagi lahti. Taon käsi nagu malakaid laudukse vastu. Sooh, nüüd tunnen jälle jäsemeid. Keegi vist ütles, et hommik on käes?

Põrkan ligedate maakivide vastu, kuni sõrmed pehkinud ukselauda vajuvad. Kastehein ja ohakad torgivad sääri. Ümberringi on pilkane pimedus. Me tulime Müüri Mihkliga mööda jootmiskünast. See seisis lauda lähedal roigastara veeres.

Keegi ei saa ju mind näha?

Heldimapanev korralikkus! Naeruväärsed harjumused! Jakk ja seelik saavad tolmust rapsitud – ikka tahame puhtad, ikka ilusad olla!

Hilbud viimseni roigaste peal reas. Mina ise siruli jootmiskünas. Kukla all kumeraks näritud otsalaud, kõik pinnud kui seedriokkad, puusad libe-siledate küljelaudade kaisutuses. Õnnis külm vesi.

Taevas kustuvad tähed.

Kammitsas hobune komberdab ligi, joob pikkade sõõmudega mu taldade lähedusest. Vesi loksatab küna seinte vastu, ööõhk puudutab hetkeks põlvi.

Janu kustutanud hobune sirutub erksaks, väristab lakka. Niisked silmapoolkerad, milles võimendub algava päeva veel kasin valgus, nihkuvad väga lähedale. Hobune puudutab mokkadega mu õlga.

Naeran vaikselt loomale ja kõhvitsen loiult ta helendavat lauku.

Hobune ajab kaela rõngasse, puristab ning taganeb kohmakate hüpetega.

Pole hobune üksi kammitsas. Otsalaua pinnud on korraga turris ja torgivad. Judin käib üle. Ronin künavannist välja.

Siiski värske. Jälle tunnen külluses jõudu.

Keegi ei näinud? Keegi ei kuulnud vaikset naeru? Keegi ei silmanud valget kätt, mis tõusis hobuse laugu juurde?

Kui nähtigi, peeti viirastuseks, uneseguste silmade seletamatuks kujutluseks. Teinekord just ebatavaline välistab kahtlused.

Mis mees seal seisab? Toetub küünarnukkidega keldri muldrinnatisele ja vahib hommikutaevasse.

Jään liikumatuks ning mõõdan maad metsa mustava müürini.

„Anna," laskub sosin mu pingul kuulmenahkadele.

Kallistame Ruudiga teineteist.

„Kust sina?"

„Tahad hommikul minna?"

„Müüri Mihkel . . ." hingame kiirkõnes teineteisele näkku.

Minusse valgub suur rõõm.

Armastan Ruudit. Ta on pooleldi minu poeg!

Miks ometi piilun ta käist, sealt valget linti kartes leida?

Nagu peaks armastuski olema jaotatud punaseks ja valgeks.

„Kus olid, Ruudi? Müüri Mihkel . . ."

„Käisin kõmmutamas."

„Jäneseid, mõistagi," noogutan, ehkki praegu pole sõnakõlksutamiseks aeg.

„Ja sina? Einoh, keldriromantika, esivanemate hõng."

„Hobuseid joodan. Kunagi on jälle vaja künda ja äestada, kes atra, kes äket veab?"

„Ja kõik hakkab otsast peale," venitab Ruudi. „Inimesed tulevad koopast välja, kissitavad päikesesse ja hakkavad leiutama kivikirvest."

„Kuhupoole sa lähed, Ruudi?"

„Kuhu mul ikka? Vaat, istun siia rohu peale maha, lõikan pajupilli, tuutu-luutu, karjatan lambaid, ootan."

„Ruudi . . ."

„Et nad kasekese niinega kepi külge olid sidunud, uskumatu! Nagu õunapuu. Aga – üks kask meil kasvas õues, just otse akna all . . . Mismoodi neid hüütaksegi? Jah, uusmaasaajateks. Aga maa on vana ja kamarasse kasvanud."

„Millest sa?"

„Naine jooksis välja, suurtes kätes tilluke laps. Et toored palgid niiviisi tuld võtavad . . . Vaigupisarad veel peal. Petrooleum, Shell veel või koguni vene oma?"

„Räägi selgemini!" Lõdvalt seisev Ruudi nagu kallaks mind tuleohtliku ärevusega üle.

„See oli Oskar, kes nende peale sihtis."

„Missugune Oskar?"

„On sel tähtsust? Lihtsalt üks eesti oskar."

„Kas sinul ka relv oli?"

„Ta andis mulle."

On jube.

„Kust kurat küll need hävituspataljoni mehed jaole said, aga lidusime, kuulid kukla taga vingumas."

„Sakslased, kaugel nemad on?" küsin ennast talitsedes.

„Sakslased? Nende sõda käib maanteid pidi. Võsavõitlus käib talutanumates ja rabaradadel."

„Mis oled sa teinud, Ruudi?"

Pole aega sõlmede harutamiseks. Seiske ometi kahte ritta, inimesed!

„Pealetung ja taganemine – selles on mingi loogika. Aga pime arveteõiendamine . . ."

Kes küll oled sa, mu poolenisti poeg?

Tahtmatult vaatan moonakamajade poole, puurin pilgu põlistesse pargipuudesse, mille taga endine sakstehäärber asub, kikitan kõrvu kuusetuka poole.

Veel püsib kaitsev pimedus.

„Müüri Mihkel rääkis, et . . ."

„Juuli pole üksi . . ." lõikan tõredana vahele.

Haledusevarud võivad ju kunagi otsa saada?

„Lasksin Oskarit selja tagant. Võib-olla polnudki see minu kuul, mis ta tappis," ütleb Ruudi kohutava ükskõiksusega.

„Lähme minuga," pakun Ruudile, kui pikas vaikuses mu kõhklused on usaldusega aru pidanud.

„Kas sa Saula Selmat tead? Ta viidi ära."

„Ei tunne mingit Selmat," vastan ärritatult.

„Imelik! Täitsa mõistmatu! Moment – otsus. Moment – vajutus. Moment – ja . . ." kuulutab Ruudi ning vajub keldriukse ette istuma. Kobab käsikaudu rohus, vist otsib kõrt suhu.

„See oli bandiit."

Rutem rivvi! Kahte viirgu. Oskar – bandiit. Ruudi . . .?

„Ah, sinul on kõik selge. Aga poleks ma juhtunud nägema suuri talunaise käsi, mis pisikest last hoidsid. Mis siis? Ei tea, olen halemeelne, võib olla. Ehk ei tapnudki ma Oskarit? Ehk hoopis enese erapooletuse? Kõmm – ja kõik!"

„Sa polnud erapooletu, kui uusmaasaajat hävitamas käisid,"

püüan elementaarse loogika kohaselt liigitada. Pole aega! Aega pole tundmuste padrikus tuhlamiseks.

Pean astuma nagu silmaklappidega hobune Sääse Nigula talu poole. Kui käib sõda, peab igaüks täpselt teadma, kelle poolel ta on.

„Sa pole ka õige, et praegu minusugusega siin jutustad!"

Laskun Ruudi kõrvale istuma. Mu pea vajub ta õlale.

„Tule minuga!" kordan nõudlikult.

„Sina Saula Selmat ei mäleta," lausub Ruudi, nagu oleks ta mõtete jõgi jälle sama tammi taha takerdunud.

„Mis sul sellest Selmast on?" küsin nüüd mitte ilma osavõtlikkuseta ja tajun, et rahutust uneraasust kartulikeldris kasukate vahel peab eelolevaks päevaks, aga kes teab, ehk ka tulevaks ööks jätkuma.

Siitpeale ei või ju üldse teada, kui paljuks peab viimane magamine ette lööma.

„Vaat, Saula Selma oli mõisamajas köögitüdrukuks. Tema see ulataski Müüri Mihklile igapäevase pajuki. Nii ammu, kord nelipühiõhtul seadis Mihkel enesele puhta räti kaela ja teatas, et läheb Selmale kosja. Tahtsin näha, kuidas naisevõtmine käib, ja hiilisin talle järele. Oskar tuli ühes."

Ruudi hääl võnksatab nagu murdeealisel poisikesel. Saan küsimata aru, et s a m a Oskar.

„Eelmisel päeval toodi metsast kaski. Selma aknast lõi ninna magus närtsimise lehk. Seisime Oskariga nõgestes nagu üks suur kõrv. Hakatuses venis jutt maast ja ilmast, aga kui Müüri Mihkel närvlikult naeru kõkutades julges preili Selma kätt paluda, läks lugu jubedaks. Selma sõimas, et sant ja lombakas, et kuidas julges Mihkel arvata, nagu ei saaks ta endale meest ja peaks tulema Mihkli-sugusele!"

Litsun peopesad kartulikeldri graniiditahkudele. Kui ilusasti on isa Taaniel kivid pooleks löönud. Ülepea on lihtne, kui sul on tööriist ja tööjärg.

„Pärast olin üleni nagu nõgestest läbi tõmmatud. Oskar itsitas ja pasundas terve küla täis."

„Ja seesama Selma viidi minema?"

„Jah. Plats puhas, onn tühi, ja klaar. Selma, kes Mihkli ära põlgas, on kaugele viidud, Oskar võsa vahel soe kombel otsa saanud. Nagu oleks õiglus alandusega arveid õiendanud ja me võiksime rõõmsad olla, sest kättemaks on magus ja teeb purju. Aga kuradima värk, mu pea on hoopis pohmelline. Kõik on virvarris, südamerahu ja pealehakkamist pole. Suurte kätega naine ja Müüri

Mihkel, nende eest oleks nagu välja astutud, ehkki kohutavalt hilja. Miks inimesed karistavad üksteist nii kõrge määraga?"

„Ja tagasipöördumatult," soostun Ruudiga ning näen võika selgusega punast lastelipukest pilpavarre otsas, millega politrukki oli mõnitatud.

„Tuleb minna," kordan tungivalt.

Ruudi vangutab pead, ei tea, mille puhul parajasti.

Kui lihtne on kive tahuda – libistan peopesaga üle graniidi roosaka külje, kus vilgukivisooned algavast koidust tuld võtavad.

Valgeneb hirmuäratava kiirusega. Nagu rebiks keegi kannatamatu musta riide meie peade kohalt, nagu kantaks meile pimedusest elusuurune maastikupilt vaatamiseks. Kartulikeldri uksehingede roostekolded on näha, ja valge lauguga kammitsas hobune, kes kastemärga rohtu krõmpsutab, ja roigastara, mille oradel pestud piimaplekid hommikust lüpsi ootavad, ka laste poolt mahaunustatud kiilaspäine kaltsunukk maadligi muljutud kasteheinas. Kireb kukk, ent maaelu idüllilise vankrikolina asemel kostab kuskilt kaugelt mootorite müra.

Kargame mõlemad ühekorraga püsti. Kahman kasukad kaenlasse, Ruudi lohistab keldri läppanud-umbsest sügavusest väravarisu välja ja paiskab kaskede alla maha. Pooljoostes tõttame äärmise moonakamaja poole, Müüri Mihkli seinte vahele varju.

Müüri Mihkel ei kuulnud, et uks põmatas, ei ärganud põranda naksumisest. Seisatasime Ruudiga ta voodi ees. Kumbki ei tahtnud tõsta kätt, et magajat õlast raputada. Mihkel oigas läbi une ja ta paberjad laud värahtasid.

Mingi süüdlasetunne sundis meid taganema soemüüri juurest, kus Mihkli voodijalutsi kohal konksu otsas sokid kuivasid. Astusime üle oksamuhkudega põrandalauast, mis ennist nii valjusti vääksatas.

Tahtsin väljuda, ning arvasin Ruudi kõhklevat pilku nähes, et ta jääb siia. Kuid ta andis märku, et ootaksin. Võtsin veepangede pingilt Juuli lillelise laastukorvi käevangu ja nööpisin jaki kinni.

Pikk tee ootas ees.

Paokil ukse vahelt nägin Ruudit, kes omainimesena sahvris soris. Ta tuli sealt tüki soolapeki ning leivakannikaga, mis korvi põhjas koha leidsid. Tundsin häbi.

Alles siis, kui metsa vahele jõudsime, torgatas pähe, et oleksin pidanud Mihklile vähemalt need rublad jätma, mis mul taskus.

„Saatma või?" küsin Ruudilt, kes mu jälgedes tuleb.

„Kas süüa antakse?" vastab ta küsimusega ning astub rajalt kõrvale toreda männikännu juurde.

Nagu kaks muretut suvitajat seame end pohlavartele istuma ja sirutame kätt, et mõni poolpunane metsamari suhu pista.

Ruudi nülib taskunoaga soolapeki küljest õhukesi viilakaid ja lõikab leiva lahti.

Hommikused oravad toimetavad oma kõrges sõltumatuses ja liigutavad ladvaoksi. Rähn võtab töö üles.

„Ilus, kurat," pomiseb Ruudi kätt toidu järele sirutades.

„Kas tuled minuga?" pärin kes teab mitmendat korda. Vaigulõhnaline mets paistab küll nii rahumeelne, aga ma väga ei taha üksi teed jätkata.

Väga ei tahaks üksi minna, kuigi pole veel välja mõelnud, mida vastata, kui kahtlustav vastutulija küsiks: kuhu lähete, miks ruttate?

Aga peavad need umbusklikud inimesed ka siin metsarajal vastu sattuma?

„Võin ka tulla," venitab Ruudi hajameelselt.

„Lähme!" kamandan püsti tõustes ning seelikult okkapuru rapsides.

„Võim on nagu naine," kuulutab mulle kuulekalt järgnenud Ruudi viimast suutäit alla kugistades.

„Ja mis on võimul naisega ühist?" kordan ta sõnu sellelaadse tooniga, millega lastele nende lollust selgeks tehakse.

„Kui ta sulle tahab tulla," jätkab Ruudi laia häälega, „kuni ta tulla tahab, hööritab puusi, maalib endast naerusuise, muretu olendi. Oled aga jah-sõna öelnud, hakkad aegamööda märkama, et naisukesel on kõrvad liiga suured, et suunurgad on enamasti allapoole, ja et pead talle väga täpselt aru andma, kus käisid ja mida mõtled, ja äkki on sul veel keegi. Ja mis kõige hirmsam – alalõpmata nõuab kinnitust, et teda armastad."

Vabanemistunne annab naerule heleda kõla. Sõjamasinate müra ei ulatu ju meile kõrvu, läbivaadatav lagendik kartulikeldri ümber jäi ju seljataha, ning kahel pool on kaunis mets, kust täieliku idülli jaoks puuduvad vaid täpilised hirvepojad.

„Tädi Anna," Ruudi jõuab pika sammuga mu kõrvale, poetab käe pihku. Me vaatame teineteisele muheldes otsa.

„Ja me ei kardagi enam rotte, mis öösiti lae peal müttavad!" ütleb Ruudi peene häälega ning kallutab lapselikult pead. Ehkki näen ta habemetüükas lõuga, tundub, nagu astuksin kunagise kergejalgse preilina kõhna poisikese kõrval, kellel kondised põlved ja pea paljaks pügatud, et juuksed paremini kasvaksid.

Viibutame käsi, naeratame endamisi ja vaatame sisemise pilguga

mälestustekaevu, mille peegel näib helesinine, virveta. Päikesepaistelise hommiku toimekad oravad tulevad kannul ning sirgete puude latvade võnkumine tähistab meie teed.

Mis karevalge serv lõikas mu kulmukaari?

Vanad haiged mehed armastavad kanda valgest linasest riidest sonimütse. Valgete sonimütside all tambivad oma elu viimaseid kilomeetreid kahjutud haiged vanamehed. Nad kannavad vaid seepärast püsse, et meestena näida.

Vatiker?

„Olin kindel, et sinuga veel kohtume, Anna."

„Vatiker?"

„Ja sina, poiss, oled meheks kasvanud. Ei oleks arvanudki mitte, et selga lasta oskad."

Vatiker müristab naerda, Vatiker võppub naerust, Vatiker on rõõmus, nii et pisarad silmanurkades.

„Ha-ha-haa!" osatab Ruudi ja küsib, osavasti Vatikeri häält matkides: „Miks on see vanamees napakaks läinud?"

Alles nüüd näen Vatikeri selja taga veel kaht meest, kes on temast märksa nooremad. Seisavad süngetena ning põntsutavad kannatamatult saapataldu vastu kuiva mulda.

Meeles pidada, mäletada viimseni kõike. Pilku, mis häiris – isegi seda ei tohi unustada. Andestamisega peab olema niisama ettevaatlik kui hukkamõistuga.

Jääb vist ütlemata. Ja vajab Ruudi üldse veel minu kiiruga kokkuseatud vaimset testamenti?

Käru aasade kõrvaline tee, tolmulint, mis lookleb jõe sinise paela käevangus, sundis mind eile muretult julgeks. Nii lähedal Müüri Mihkli majale, mis ohtu siin veel oodata? Täielik üksindus – ja korraga astus lepapõõsaste varjust vastu Vatiker. Polnud kuhugi põigata, vaatasin talle tühjade silmadega vastu. Olin kindel, et ta mind ära ei tundnud. Pärast, jah, jooksid silmad pingutusest vett, läksin tagasi vaatamata ja püüdsin endale sisendada, et Vatiker ei saanud mind ära tunda. Rahutu unenägu kartulikeldris andis edasi alateadvusse kogunenud hoiatusi – siis pühkis need külm kümblus jootmiskünas. Tohib see inimene peljata, kes kartmatute töö valis? Ja Vatiker polnud hoopiski hirmus, kui teda pakasesel päeval metsavahi majakeses külastasin. Tookord leebusin, andsin talle isegi nagu andeks, sest kas saab viha pidada nii pikkade aastate tagant?

Miks ehmusin siis nüüd?

Ta ei tohi meie teed tõkestada.

Sirutan pikkamööda käe ja venitan suu naerule.

„Noh, Vatiker, hüvasti, et veel kunagi kohtuda võiksime."

Vatiker nuuskab lurinaga nina, seejärel kohmab nagu vastu tahtmist selja taga seisvatele meestele:

„Otsige nad läbi."

Toored käed kompavad mu puusi ja kõhtu, pööravad tühje taskuid pahupidi, ka korvis sobravad. Leib ja liharaas visatakse üleõla kuuseokstesse.

„Ammu aeg mullatoidule minna," ütleb Vatiker huuli torru ajades.

Ruudi näol näen masendavat ükskõiksust. Võim on nagu naine, tulevad mulle pähe ta äsjased sõnad, mis tunduvad nüüd nii ammu, nii ammu öelduina.

Kas saaks kuidagi teed tagasi kerida, et uuesti alustada?

Vatiker kaalub peopesal Ruudi brauningut.

„Üks kuul puudub," lausub ta magasini vaadates. „Kas kuulsite, üks puudub," kordab oma vaikivate kaaslaste poole pöördudes.

Üks nendest, ülahuul pärlendavates higipiiskades, äigab mulle püssitoruga küünarnuki pihta. Ju pidi viha välja valama. Mu parem käsi ripub võimetuna alla, seda tugevamini kiskus vasak konksu, nii et korvisang lihastesse pressib ja valu teeb.

„Kuradi munajoodik!" vannub endamisi Ruudi. Ta väldib mu pilku.

„Hakkame liikuma," kamandab Vatiker.

Kõik viis võtavad sellise harjumuslikkusega kohad sisse, nagu mängiksime lamedas draamas, kus kinnivõetavad astuvad tõsiste nägudega ees ja kinnivõtjad, püssitorud õieli, nende taga.

Kui palju kordi kujutatud situatsioon! Kui lihtne misanstseen, mis viib enamasti ühese lõpplahenduseni.

Lollus! See on siiski vaid andetu teater, ei hakka Vatiker meid maha laskma.

Otsekui selle mõtte kinnituseks tuleb Vatiker mu kõrvale, poetab oma käe hoobi saanud küünarnuki alla ning hooguvõttev hingamine lubab oletada, et midagi öelda tahab.

„Vanaks hakkame jääma," ütleb ta sissejuhatuseks. Niisama vaimukas oleks tähendada, et ilm on ilus, või et sõda käib.

„Su põsed hakkavad ära vajuma nagu vanal koeral," läheb ta märksa konkreetsemaks.

Mis vastata? Laskuda pakutud tasemele – et sina oled loll, aga sina veel . . . ja nii edasi?

Vatiker seab püüdlikult oma sammu minu astumise järgi. Meelega aeglustan käiku, nii et ta uuesti rütmist välja satub.

Metsatee lookleb, ja korraga pakub nalja näha jalgade ees ka-

narbikututti, mis suure puu kombel oksi laiali sirutab. Loodus nagu narrib inimesi: näete, on suured puud, pärispuud, ja ka sellised kääbused, mis puid järele aimavad.

„Ja mis elu sul ka olnud," haletseb Vatiker. „Pole sa nende punaste teenimisest õnnelikuks saanud. Viletsalt päevakesi veeretanud, hulk aastaid võõraste inimeste keskel, nüüd jooksid jälle, pea laiali otsas. Kui rumalasti, kui rumalasti!"

„Kuidas sa aru ei saa?" ajan silmad suureks ning vaatan Vatikeri nägemispiludesse. „Lausa tormasin siia, et sinu õilsas paistes, sind kummardades, sinu raugakonte soojendades vähemasti oma elu lõpp väärikalt veeta."

Vatiker maigutab suud. Alles siis, kui valjult naerdes virutan kivitükile tuhvlininaga, nii et see kaugele põõsastesse lendab, tõmbub ta nägu mossi.

Minu hoogsa liigutuse lõpetab püssitoru hoiatav surve abaluude vahele. Vaatan hambaid paljastades üle õla, vaevalt see naeru moodi välja kukkus. Püssisuu tõmbub tagasi. Saatjate silmist immitseb uudishimu.

Neil on põnev, kuidas Vatiker selle halenaljaka ühise jalutuskäigu katkestab. Kõige järgi paistab, et just Vatiker on peamees ja temal lõppsõna õigus.

Ausalt öelda, ka minul on põnev, kuidas ja mil viisil me lahkume. Tõrjun tagasi ängistuse, nagu suudaks enesekindlus ja reibas meeleolu soodsa lahenduseni viia.

Vaene Ruudi!

Apaatne olek, norus pea ja lõdvalt ripakil käed tunnistavad, et ta nagu valmistub halastuseta kättemaksuks. Inimene, kes pole kunagi kellegi peale kätt tõstnud, ei saa endale andestada isegi sadisti kahjutukstegemist.

Temataolisi jääb maailmas ikka vähemaks ja vähemaks.

Missugune üldse on headuse ja usalduse õige määr?

Ruudi?

Aga ma ise? Miks ma talvel miilitsatega Vatikeri juurde ei ilmunud?

Ei kõnniks me siis niimoodi totakalt siin metsarajal, püssiähvardus kuklas.

Olen ma äkki eneselegi aru andmata püüdnud kaevuvett sahariiniga magusaks teha?

Katsu rahulikuks jääda!

Ruudi hakkab köhima. Rappub, õlad vajuvad ettepoole veel rohkem longu, tervenisti otseti kanarbikku kukkumas.

Lambakarjus helesinise taeva alt – miks nõutasin sind ühes?

Rebin end Vatikeri käevangust lahti ja toetan Ruudit. Kõik on

sunnitud seisatama. Vaikivad mehed püssidega vahetavad pilke ning tammuvad kannatamatult jalalt jalale.

„Vast aitab juba?" pöördun Vatikeri poole käskiva üleolekuga. „Jätame selle näitemängu! Näe, eespool läheb tee kaheharuliseks. Me keerame paremale, kui teie lähete vasakule, või vastupidi. Me oleme sinuga komplimente vahetanud, seks korraks aitab vist."

„Mis-mis-mis?" ajab Vatiker huuled torru ja kergitab kulme tõstes ka lõdvad laud silmade eest üles. „Teid vaja nuhelda!"

„Teie seltskond oli meile küllaldasel määral nuhtluseks."

Seni vaikinud saatjaskond puhkeb põrgulikult naerma. Vatikeri astmaatiline rind hakkab võbiseval kõhuvundamendil vappuma, ja mõne hetke pärast tuleb kuuldavale ka tema irvitus.

„Kel võim, see karistab," sõnab Vatiker; võtan seda valusa etteheitena enese aadressil.

„Ja üldse," jätkab Vatiker, kui ta on paari sügava hingamisepahinaga vabiseva kõhu vakka surunud. „Üldse on nuut ja pauk ja malakas eesti rahvale hädavajalikud. Käest lähevad, sindrid, kui piitsa pole. Kas me oleks eales Lääne tsivilisatsioonile nii lähedale jõudnud, kui poleks mõisatallist läbi käinud! Ah? Ja nüüd tahtsid vene haisuga me hingamist lämmatada! Ei tule välja! Ei tule välja!"

Vatiker viibutab oma sõnade kinnituseks naba kõrgusel nimetissõrme ja püssimehed rõkkavad kui naerumasinad, vaimustudes Vatikeri sõnaosavusest ja nende endi poolt sõnastamata filosoofiast.

Meeste pihkane naer jääb külge ja määrib.

Selline ta on, olemasolev inimmaterjal, mis kah tuleb kuidagi uude ühiskonda sisse sulatada . . .

Metamorfoosid, metamorfoosid! Aega võtate te liiga palju.

Pole lihtne nendesse silmadesse, mis mu kukalt puurivad, soetada siirust, mõistust, õilsusest rääkimata.

„Mida's kavatsed?" küsin Vatikeri poole vaatamata.

„Mida ma's nii kangesti kavatsen?" toriseb ta. „Noh, kas pakume väikest suplust?"

„Jõgi meil selge ja liivase põhjaga," venitab üks meestest.

Teine luksatab, nagu oleks talle iiveldus peale tulnud.

Mets lõpeb äkki. Radagi on nagu sellest hämmeldunud, põikleb vasakule ja paremale, kuni põllupeenra leiab, kus pajutuustidest pelglikult kõrvale hoidudes siugleb leppadest palistatud silmapiiri suunas.

Meist kahel pool laiub kollane kõrrekamar. Hookkalt mütsitatud hakid rivis, ja – soojus tulvab rinda – eemal näen kolme inimest!

Kaks valgetes pearättides naist ja kaabulodus mees kannavad rukkivihke kokku.

Jah, tõepoolest, nad teevad rahuaja igapäevast tööd. Sõda võib-olla ei olegi, püsse võib-olla polegi!

„Inimesed! Tulge appi!"

Ma pole kunagi nii valju häälega hüüdnud. Ah, avastamata võimalused, kasutamata oskused!

Need kolm seisatavad. Vaatavad, käed silmade kohal varjuks.

Miks ei page meie saatjad laiali? Miks ei jookse nad püsse kaenlasse kahmates hakkide taha? Inimesed on ju lähedal! Inimesed ei jäta meid Ruudiga julma juhuse hooleks! Need inimesed, kes armastavad loomi ja loodust, miks peaksid nad omataolisi hätta jätma?

Ruudi pigistab vargsi ja närvlikult mu rannet.

Nohiseb see Vatiker ikka mu kõrval?

Nad ei jahmunudki mu hüüust, need valgenäolised püssimehed ja astmaatiline Vatiker. Valget soni kannavad kartlikud vanamehed . . .

Looduselapsed, looduselapsed! Rukkivihud pudenesid käest, tööriistad ja joogiveeämber jäid sinnapaika. Joosta te oskate! Metsa kaitsvast müürist te lugu pidada oskate . . .

Kas te tõesti pole veel inimesteks saanudki?

Tina ja võim teevad teist silmapilkselt hirmunud loomad.

Võikalt kõlab püssimeeste enesekindel itsitus. Vatikeri kõht võbiseb.

„Eesti rahvas jõuab veel kaugele!" hüüab Ruudi tigedalt.

„Eesti rahvas on meiega!" hüüab Vatiker joovastunult.

„Sinine on sinu taevas . . ." jorutab üks püssimeestest hoogu sattudes.

„Kõik puhtaks, kõik puhtaks punastest," korrutab see, kes äsja luksatas, nagu oleks teda iiveldus vaevanud.

„Ja mina kartsin tiisikust!" ütleb Ruudi endamisi imestunult.

„Must on sinu mullapinda, mida higis haritud . . ." laulab järjest enam vaimustuv isamaalane.

„Kõik puhtaks punastest! Kadugu see uusmaasaajate sandikari, kadugu punaste poole palvetajad!"

„Valge särk, mis eesti rinda põlvest põlve varjanud . . ."

„Oi, isamaa, oi kisamaa, oi kukehäälega Kungla rahvas!" röögib raevunud Ruudi vahele.

„Laibakandjad, kas usute, et ärkab ellu?" naeran mina, kuidas jaksan.

„Parem palveta, kadunud tütar," sosistab käratsemispalangust toibuv Vatiker.

Püssikandjad jäid äkki vait ja seadsid sõrmed päästikuile.

Toonekurg!

Suur lind kukub kuulidest rabatuna.

Ja pole ma kunagi näinud, kuidas toonekured kollastel kõrrepõldudel oma pikakoivalisi linnulapsi lendama õpetavad.

Lõikas kulmudesse valge soniserv.

Lootsin kunagi lennukiaknast vaadata sagivate inimputukatega maad, seda sagivate inimputukatega maad, kes ülevalt paistavad vist leplike ning töökate sipelgatena. Enne, kui . . . Kuidas Vatiker ütleski? Mullatoidule, mullatoidule.

Ei, nad lubasid selget liivapõhjaga jõge!

Kas oleme Ruudiga tõesti niikaugel?

Rada ei looklegi enam, kohutavalt sirge ja hirmuäratavalt lähedal on ta lõpp leppade tõkkepuu ees.

„Ja mina kartsin tiisikust," pomiseb Ruudi mu kõrval.

Kuidas on mehel olla, nõudis see, kes meie kongis verd köhis, ja kellele me laotasime kõik riided peale, sest arvasime, et soojus leevendab, et soe ravitseb.

Millele mõtles Anton, kui ta Jeruusalemma männikus viimaseid elu hääli kuulatas?

Anton ja Kristjan, valge räti lehvitus. Mehed sadamas poleks pidanud oodates merele vaatama.

Võib-olla Vatiker kaaslastega loodab, et me Ruudiga tõstame valgete alistumislippudena käed ja anume, nende irves närtsides . . .

Loomad pagevad padrikusse ja värisevad.

Kas Sääse-vana Nigula talus, või Nigula-vana Sääse talus?

Ruudi võiksid nad ellu jätta.

Leppade jäserik müür põrkab näkku.

Joosta? Põgeneda?

Ei, ei, siis on kuul kohe kindel.

Nii on veel pisut lootust.

Ja tald ei puutugi Sääse Nigula lävepakku. Võib-olla?

Lepad annavad teed.

Kõik. Järsakuserva mättakant, kui variseb, õõnestab rajalt ta otsa. Ees vuliseb jõgi, otse all vaikne käär vesirooside valenduses.

Seisame seljaga vee poole.

Isamaalisel laulumehel tilpneb suunurgas kustunud koni.

Vatiker vaatab oma taskukella sihverplaati ja, kaane klõpsuga sulgenud, koputab sellele sekundite rütmi.

„Ega meil . . . aega ole," õkutab kolmas. Ta pärani silmades väänlevad keskpäevased luupainajad.

„Jätke mu poeg alles."

Kõik, milleks olen võimeline.

Sihtimiseks kerkinud püssitorud nõksatavad tagasi allapoole.

Mehed vaatavad Vatikerile otsa, minu silmad aga otsivad kaugetel kollastel kõrrepõldudel kurgi, kellel aeg on pikakoivalisi linnulapsi lendama õpetada.

Pole linde, ei inimesi.

Maailma kupli alt on kõik elus välja imetud.

„Tal puudus üks kuul magasinist. Miks polnud ta meie meestega, vaid sinuga? Miks ta tappis Oskari?"

Nii kenasti vabandab Vatiker. Intelligentne inimene.

Ruudi raske käsi embab mind õlgadest.

„Veel õrnutsevad, kuradid!" karjatab isamaaline laulumees.

„Eesti rahval tuleb aadrit lasta," kordab teine ja lõõtsutab hambaid krigistades oma raevu lõõmama.

„Vette," hingan Ruudile kõrva.

Astun sammu ettepoole. Ruudi paiskub hämarasse jõekääru. Erutuseähmi udus Vatikeri ammuli suu – säh sulle! Roosiline korv mahub pähe! Püssimeestele jalaga kubemesse! Paugud väristavad lepalehti. Hambad püssikabas, käed kuumas püssitorus kinni . . . Konte kistakse lihast paljaks, nägu läheb kahele poole lahti nagu eesriie.

Jahe vesi. Jahe. Ja . . . he . . .

Veelokses võnguvad vesiroosid.

Tallinn, 1963–1965

VANAD LAPSED

1.

Mirjam kõlgutas jalgu, soe tuuleõhk paitas paljaid taldu. Oh mu vaesed, päevinäinud koivad, mõtles ta. End veidi nihutanud, napsas ta varvastega puulehti. Kui potikildude pealt saab ajalugu uurida, miks ei võiks ka jalaarmide järgi üht-teist kindlaks teha? Mirjam kergitas oma jala ettevaatlikult nagu muinasleiu samale hõõrdunud koorega puuoksale, millel ta ise istus. Vanasti olid ta põlved alalõpmata vermelised või marraskil – kuidas sa hing jooksed ja tormad, ilma et mõnikord ei komistaks ja maha ei plartsataks! Kui inimene lapsepõlvest välja rabeleb, varisevad vanad kärnad põrmu – suuremaks saades on haavadki suuremad ning armid kestavad kaua. Läinud talvel kukkus Mirjam tuhamägedes oma põlve terava kivi otsa lõhki. Kui oled kord kobakäpp, siis kannata, hambad ristis. Mirjam oli sellega harjunud, et teda keegi ei haletsenud. Kellel siis ongi sõja ajal aega, et lapse põlvega jahtida? Mirjam jõllitas tookord oma liigest, mis oli kui mooniõis, ja pidas iseendaga aru, kuidas lollist loost auga välja tulla. Ta tõmbas liharäbalad taskurätikuga kõvasti kokku, suusapükste lõhkine säär sai haaknõelaga vaheliti pandud, sedaviisi ei pääsenud vinge pakane haigele koivale kallale. Nii ta libistaski ennast kuidagiviisi koju, jalg kange, võta või kark kaenla alla. Põlv ei tahtnud paraneda, haav hakkas liigliha kasvatama ja nüüd on lai arm järel. Tühja kah, peaasi, et kossid ikka käivad. Kui Mirjam ükskord plangu pealt alla hüppas ja pika rohu sees vedelnud sõnnikuhark kõigi kolme haruga talda sisse torkas, sai ta kaks kuud liibata, ühes jalas suss, teises kaloss.

See prohmakas juhtus ammu, veel enne sõda, just lapsepõlve piiri peal, koolimineku eel.

Mirjam kergitas ka teise jala oksale ja toetas selja tugevasti

vastu tüve, et tasakaalu hoida. Kui siit ladvast alla sajad, siis on kondid täitsa purud, selles polnud kahtlust.

Mirjam teadis, et oma peakorteri oleks ta ammu pidanud maha jätma. Hiili siia nagu varas ja vaata ringi, et keegi sind ei märkaks. Muudkui näägutavad, et ise käib inimese eest, aga turnib puude otsas. Vanad aina pressivad oma tahtmist peale, nad lähevad või marru, kui ei saa ennast maksma panna. Tarbe korral ei põrka isegi alatute võtete eest tagasi. Kui tahavad sind häbistada, ütlevad: suur tüdruk, ja vangutavad hukkamõistvalt pead. Kui neile aga salalugude jutustamise tuur peale tuleb, siis seisavad tihedas kobaras, kihistavad nagu pöörased ja vehivad tõrjuvalt käsi: sina, laps, ära parem siia oma nina topi. Õiglus on ilmast otsa lõppenud. Elu kuulub kõikidele võrdselt, kõik tahavad näha ja kuulda – vanad arvavad, et neil on uudishimu peale eeliskaart.

Mirjam sättis end ettevaatlikult rätsepaistesse, tuli ometi ka paljukannatanud varbaalused läbi uurida. Need läksid sõja ajal üsna hukka, kui Mirjam uut sorti jalanõusid kandis. Ta mõtles need ise välja – lõikas sõjaeelsetel ummiskingadel ninaosa maha. Pitsitusest pääsenud varbad ulatusid üle tallaääre ja hingasid rahumeeli õhku. Mirjam sai oma uudsete jalavarjudega teiste laste hulgas üleöö kuulsaks. Varsti kõndisid kõik ringi, varbad vabaduses. Kaua nad vastu ei pidanud, inimese nahk kardab kulumist ja läheb kergesti villi. Mirjam sai pilgata, aga leiutajate leib pole ilmaski magus olnud. Eks ka Mirjami varbad lõid tuld, aga ta tegi naerukil näo pähe ja ütles, et tal pole kunagi varem nii mugavaid jalatseid olnud. Ei tohtinud valule alla vanduda. Vanad niikuinii õiendasid, et oleks parem võinud väikeseks jäänud kingad lehekuulutuse abil suuremate vastu välja vahetada. Imelik küll, kellel need jalad siis kokku kuivasid? Igatahes Mirjamil kasvasid põiad siiamaani, kuuldavasti ka teistel. Mirjam ohkas. Pole viga, sõda on lõppenud, tulevad lahedamad ajad. Varsti on kõigil külluses pehmeid ja parajaid jalatseid. Mirjam muigas. Tema seda küll ei uskunud, aga las nad räägivad ja lohutavad ennast. Mõni saab õhulossist söönuks, justkui oleks paks käär leiba pihku pistetud. Sihuke korralik kannikas, või ja mesi peal. Hammustad, ja õndsusest lööb silme ees uduseks.

Mirjam mõtles kurbusega, et võib-olla ronis ta täna viimast korda oma peakorterisse. Sõja ajal läks peakorterite pidamine moodi, ümberkaudsed puud olid laste vahel ära jaotatud. Naabriplika, kes okstel kõlkuda ei julgenud, lohistas kasti aeda õunapuu alla ja seadis ennast seal sisse. Nüüd on möödas need ajad, kui füürer oma peakorterist tähtsaid uudiseid edasi andis; ka siinsed puud olid asukatest tühjaks jäänud.

Täna tuli Mirjam siia üles kindla sihiga ja tõi taskus papast jäänud siniste klaasidega prillid kaasa. Mirjam uskus, et just papa oli see, kes kunagi ütles: iga inimene peab vähemalt üks kord päikesevarjutust nägema, muidu ei tasu elada. Ega tea, Mirjam oli ennegi märganud, et ta kippus kõiki tähtsaid ja meelepärasemaid mõtteid tagantjärele papa omaks kuulutama. Justkui oleks papa terve tarkuseraamatu endast maha jätnud. Võib-olla see ongi kuskil peidus – kõik läks sõjaga sassi ja segamini, proovi sa midagi üles leida.

Mirjam püüdis tõrjuda mõtteid kadunud inimestest ja leidmata asjadest, mis alatasa pähe tikkusid.

Mirjam ohkas ja sättis prillid ninale.

Puu mustjatel okstel rippusid sinised lehed, rasked, justkui tinast taotud. Mirjami paljukannatanud jalad olid üleni tindi sisse kastetud. Umbrohtu kasvanud puualune näis sügavikku kukkuvat, Mirjam haaras kätega oksast kinni. Et pea ringi ei käiks, vaatas ta taevast. Sinised pilvetupsud paistsid pakatavat, kohe hakkab tinavihm maad nüpeldama. Eemal korises kõu – tänavakividel põrisesid vankrirattad. Meri oli taevasse tõusnud ja päike ära uppunud.

Pikkamööda hajus sinisest maailmast sugenenud ehmatus. Mirjam suutis kainemalt ümbruskonda takseerida. Papa oli öelnud, et inimesed ei tohi midagi unustada, sellepärast oli Mirjamil harjumuseks saanud oma mälu proovile panna. Praegu võiks mõni käsi kokku lüüa ja ütelda: uskumatu, aga Mirjam teadis, et sõja alguses kaevati siia platsi peale kaitsekraavid. Kaevikutesse tuli vesi sisse ja kellelgi peale laste polnud nende siksakis vonklevate umbkanalitega asja. Kord kevadel suurvee ajal uppus üks poiss kraavi ära. Mõnda aega hoiduti platsist eemale, aga varsti hakati endistviisi üle kaevikute hüppama. Ärge mängige surmaga, hoiatasid vanad. Ent närvikõdist ei saanud kuidagi loobuda. Vaesed sõjaaja lapsed, kahetsesid naised ja väsisid hulludele tempudele vahele astumast. Rasketel aegadel on ennegi lapsi otsa saanud. Vanad ei jõudnud iga hetk saatusel sabast kinni hoida.

Sel kevadel aeti poolenisti sissevarisenud kaevikud kinni ja endine park jaotati põllulappideks. Maa näolt kaovad haavad ja armid, oli Mirjam ajalehest lugenud.

Nüüd kasvasid maa palge peal kartulid. Sinised pealsed vohasid mis hirmus ja kiigutasid varte otsas tillukesi õisi. Üks lihtsameelne oli peenrajupile herneid maha pannud, seal käidi päise päeva ajal kaunu rabistamas. Seevastu sinistel saialillidel lasti rahulikult õitseda.

Päike kumas endistviisi merepõhjas ja pilved ujusid temast

kaarega mööda. Võib-olla jääbki päikesevarjutus tulemata? Kes seda taevakehade liikumist nii minuti pealt oskab ette arvata. Muidu üks propaganda.

Praegusel pärastlõunasel ajal polnud põllulappidel valvet väljas. Öösiti kaitsevad nad kordamööda oma kartuleid. Kevadel tassiti segisongitud mulla peale tuhka väetiseks, maa nägi elutu välja, justkui põlenud.

Mirjam hoidub varemete poole vaatamast, kah mul silmailu – sinised korstnad koogutavad nagu luupainajad taeva poole. Mirjam ei sallinud luupainajaid, talv otsa tuli nendega ühes voodis magada. Tegelikult rõhuvad need tekid, mantlid ja suurrätid, mis kütmata toa pärast tuli peale võtta, küllap et hulleminigi, kui kari kõhetuid kondipiinajaid seda teha suudaks.

Mirjam sirutas sinise koiva välja ja püüdis tumedaid tinast lehti varvaste vahele napsata. Ära tüütab. Oksal pole polstrit ja kannikad kipuvad valutama. Suure hetke nimel tuleb kehalised vaevad ära unustada. Mitte iga jumalapäev ei tehta päikesest pajapõhja.

Kes seal kooserdab kartulivagude vahel?

Mirjam unustas päikesevarjutuse, nihutas ennast ettepoole, nii et oks kiikuma hakkas, ja sirutas kätt, et lehemäsu kõrvale lükata. Veider kartulivaras! Kükitab vagude vahel, portfell käes. Kaks sinist naist seisavad eemal, käed rinnal risti.

Mirjam kiskus prillid ninalt. Mees pidas vist oma puldanportfelli väga kalliks, et ei raatsinud seda mulla peale panna. Ta on seal püstihädas, justkui tahaks midagi vagude vahelt üles võtta, aga küünarnukiga vastu külge hoitud paun segab. Nagu kiuste kipub sonimüts kuklast ninale vajuma. Naised ei liiguta kätt ega jalga; soolasambad, ei või teisele appi minna. Viimasel ajal leitakse kõiksugu varandusi, teab mis peiduurka nad seal kartulivagude vahel avastasid. Imelik, et mees nii sooja ilmaga säärsaapaid kannab, käiks parem paljajalu. Mirjam viibutab jalgu, tuuleõhk on üsna leige.

Kartulipealsete varjust kerkib nähtavale valge-mustavöödiline pamp justkui liblikanukk. Mees hoiab leidu endast eemal, võibolla tahab seda naiste hoolde anda. Naised suruvad käsi kramplikult vastu rinda, ei tee väljagi, et neile midagi pakutakse. Kaenla all vangis olnud portfell libiseb siiski maha, üks naistest kummardub aeglaselt – küllap tal valutavad ristluud – ja võtab mehe vara sangapidi pihku. Mida see mees küll käte peal kaalub? Putukatel nii suuri nukke pole. Äkki kerkis mürsk maa seest välja? Aga pambul ei ole sedamoodi väljanägemist. Võib-olla on lõhkekeha nimme kaltsude sisse mässitud? Ehk tahavad seda ära viia

ja kahjutuks teha. Peaasi – niisuguse kandamiga juba komistada ei tohi, ja sütik tuleb rahule jätta. Muidu istud pärast inglite seltsis pilveserval ja saputad ajaviiteks tiivasulgi. Aga noh, see seal on täismees, peaks ise teadma.

Uudishimu kõditab Mirjamit mis kole.

Mirjam tõstab sinised klaasid silme ette ja vaatab hindavalt päikest. Varjutusega läheb vist veel aega. Pealegi võib seda ka maa pealt vaadata. Palju puu latv sind ikka taevakehale lähemale toob!

Mirjam kahmab tüve ümbert kahe käega kinni ja hakkab ennast allapoole libistama. Ühes kohas on okste vahe liiga suur, pole kuhugi varvast toetada. Siin passi muudkui peale, et kõht marraskile ei läheks. Tallad on niikuinii hõõrdumisest tulised. Mirjam hüppab naatide sekka ja topib hammaste vahel alla toodud prillid taskusse. Tal pole aega arutada, kas oli see tõesti viimane kord peakorteris käia.

2.

Mirjam astub kikivarvul ühest vaovahest teise – parem mitte endast jälgi jätta. Ta poeb põllumaad piiravate traatide vahelt läbi ja hoiab pampu kandval mehel hoolega silma peal.

Naised vudivad tükk maad mehest eespool. Ega nad muidu päkki välgutaks, kui selja taga mürsku ei kantaks. Ka Mirjam teab, et targem on ohust eemale hoida. Aga ta kohe ei saa oma jalgu paigale sundida.

Kõik kolm keeravad varemetetaguselt rajalt nurgapealse maja ouele.

Mirjam teeb ümber lääbakil kuuride väikese tiiru ja jääb kõnniteele seisma. Siit on terve hoov nagu peopesal. Sõja ajal aeti plank vähehaaval ahjude ustest sisse, lõõrid ja kortsnad said suutäie suitsu – nüüd on kivist postide vahel ainult jalgvärav alles.

Ebalev Mirjam lükkab värava lahti. Roostetanud hinged kriiksatavad.

Kust see rahvas kokku voolas? Mirjamist käib värin läbi, nagu oleks talle kleidikaelusest külma vett sisse kallatud. Ta ei kannata, kui inimesed seisavad treppidel. Justkui oleksid astmed selleks paika pandud, et kõik saaksid vaadata, ilma et ühe pea teisele ette jääks. Tulgu alla, tulgu lähemale – aga ei, hoov on tühi. Jälle muudkui teevad näo, et see, mis toimub, nendesse ei puutu.

Omal ajal, kui mammat välja kanti, kubises eesmaja trepp

samuti inimestest ja keegi neist ei tõstnud jalga hoovile. Kartsid nad puusärki? Või mammat kirstu sees? Mirjam oli siis pisarateni solvunud, et majarahvas mammast eemale hoidis. Justkui oleksid trepil seisjad mamma mälestusestki lahti öelnud ning ühtlasi märku andnud, et katsuge ise oma õnnetusega hakkama saada. Ärge meid parem tülitage. Pärast Mirjam jahmus, kui kuulis ema mainivat, et majarahvas seisis aupaklikus kauguses.

Saa neist vanadest aru!

Justkui maavärin oleks treppi kõigutanud ja vaatajaskonna endalt maha heitnud. Nad tunglevad ja sirutavad kaela, et näha pampu, mille too võõras mees kummulikeeratud tünni põhjale asetas. Mirjam ei saa kuulmatule kutsele vastu panna ja poeb samuti lähemale. Kõhetu vanaeit. Roosipotiks hüütu, kes alalõpmata pisikest piibunosu tossutab, ei nihku mitte üks toll paigast. Mirjam upitab ta õla tagant vaatama. Pinutaguse vänge suits paneb silmad kipitama. Sellegipoolest märkab Mirjam, et võõras mees kannab triibulist särki, mille kraenööp tilpneb iga hetk katkeva niidi otsas. Mees vaatab maha ja astub kõrvale, justkui tahaks nööbile lagedamat maandumispaika leida.

Mirjam näeb vöödilist pampu.

Siiani oli Mirjam arvanud, et tema mõõt on ootamatuste osas täis saanud.

„Niisiis, kodanikud tunnistajad, nüüd tuleb puhtsüdamlikult ära rääkida, kuidas see maimuke otsa sai," lausub mees.

Kõhatanud, võtab ta taskust rätiku ning keerab seda käes, nagu peaks iseendaga aru, kas tasub ikka nina nuusata.

Sinise näoga rinnalaps vaatab siniste tardunud silmadega otse taevasse. Suuks on tal pisike sinine rõngas, mille taga pole ühtki hammast. Tite pead katab tilluke müts, mis mullaga määritud, keha on üleni mähkmetes. Valget pundart hoiab koos must siidsukk, otsad kusagil tite põlvede kohal tugevasti sõlme seotud.

„Kes räägib esimesena?" nõuab mees.

Ta ei püüagi varjata oma hääle torisevat kõla. Kummardunud, veeretab ta puulõhkumise paku lähemale, et istet võtta. Jälle on tal tegemist, et kõigi oma asjade hoidmisega toime tulla. Puldanportfell peab tingimata kaenla all olema, näppude vahel laperdavad puhtad paberilehed, mida ei tohi tolmu sisse pillata. Pliiatsi taipab ta siiski kõrva taha torgata.

Sõrmed paberi peal harali, vaatab pakule istunud mees naistele äraootavalt otsa. Ta vajutab pliiatsiotsa vastu keelt ja keerab sütt. Kõik jälgivad hinge pidades pliiatsit. Mirjam tunneb, kuidas tal pealuu sees kaiguvad käsklused: kõnele, tunnista, selgita! Mirjamil on kuidagi piinlik, et tal pole midagi ütelda.

Siis kukuvad naised üksteise võidu seletama. Mirjam üllatub ja silmitseb lugupidavalt kõnelejaid. Need inimesed tühja tuult ei talla. Kui palju nad on osanud tähele panna!

Keegi kübaraga preili, täpiline pluus seljas, olla üleeile kahtlaselt kaua kartulipõllu taga puude vilus jalutanud. Mingi kohmakas seelikus naine istunud ägades põõsa alla jalgu puhkama. Pole võimatu, et laiba toimetas kohale vanamees, kes siinkandis hiljaaegu ringi luusis. Ta toetanud roosilise kaltsuga kaetud korvi ühtelugu maha ja silmitsenud aknaid, nagu kardaks jälitajaid. Aga seljakotiga mees? Miks ta jalakate all seisatas ja suitsu tegi? Endal käed värisesid, pool topsi tikke rapsis tühjaks, enne kui pläru põlema sai.

Võõra mehe keel on pliiatsi kastmisest päris lilla. Puldanportfell lapiti põlvedel, kirjutab ta agarasti. Aeg-ajalt esitab ta küsimusi. Naiste vada katkeb, nad mõõdavad uurijat kurja pilguga, justkui poleks võõras tohtinud nende seletustesse sekkuda. Ärgu segatagu neid omavahel juhtunut arutamast! Ajuti kipub asjaliku tooniga kõne vaidluseks paisuma. Üks on kindel: lapsemõrtsukas tuleb üles leida ja saagu talle osaks kõige karmim karistus.

Mirjam silmitseb hoolega sinist näolapikest, mis vöödilise pambu seest välja paistab. Ega ometi prillid ninale ununenud? Mirjam kobab kleidiesist, põial takerdub nurgast rebenenud tasku serva taha. Sõrmed kompavad siniste klaaside traatraame, mis on kergelt kurruliseks vermitud.

Tünnipõhjale asetatud titt suri enne, kui kõnelema hakkas. See laps ei saanud kunagi kahetsevalt lausuda, et oli mul üldse tarvis ilma sündida. Mirjami kõrvalestad hakkavad õhetama. Lausa häbi, et tema on nagu halemeelne tobuke nõrkusehoogudele järele andnud ja mõnikord öösiti padja käest küsinud: miks? Kellel mind vaja?

Järjest rohkem inimesi valgub hoovile. Kust nad teada said? Justkui oleksid kõigi platsiäärsete puude oksad kubisenud jalgu tillutavatest logelejatest, kes ajaviiteks kartulivagusid silmas pidasid, et pambu leidnud mehe käest aru pärima tulla. Uustulnukad pressivad tagantpoolt peale, sirutavad kaela, pungitavad silmi ning nõuavad aru: kes tappis lapse?

„Meie kandis ei kanna keegi musti sukki!" kinnitatakse väriseval häälel.

Mirjam on vastu Roosipoti selga surutud. Et tal see piip ka nii lõpmatult palju peab tubakat mahutama, ikka veel ajab vingu. Mirjam tahaks ära minna, aga mingi arusaamatu kohusetunne sosistab kõrva: jäta meelde, jäta meelde. Rumalus, mõtleb Mirjam – saab siis seda unustada? Mirjam tahaks teistelegi ruumi

teha, talle tundub, et kõik peavad surnud last nägema. Võib-olla neil polnud tarka papat, kes oleks ütelnud, et on asju, mis tuleb eluks ajaks meelde jätta. Mirjam ohkab. Ta kujutleb, kuidas ta könksus raugana valmistub varjuderiiki minema, aga maa-alused ei taha teda vastu võtta. Lõpuks tuleb vöödiline pamp meelde ja tudike nimega Mirjam naeratab kergendatult, justkui oleks rinnal istunud luupainaja oma kondid kokku koristanud, sõbralikult viibanud ning lahkunud.

Järsku läheb päikesevalgus lahjaks, nagu ladiseks taevase tuliketta peale paduvihma. Inimesed hakkavad nihelema, mõni vaatab arglikult ringi, pea õlgade vahel, kõneldakse sosinal – saladused tuleb sellegipoolest laiali jagada.

„Mis te selle lapsega teete?" küsib Mirjam ja kohkub oma valjust häälest. Loll, siunab ta ennast mõttes. Teada ju, et surnud aetakse auku.

Mirjam piilub Roosipoti kõrvalesta tagant võõra mehe silmi. Vastus pole mitte üks põrm mehe kurva pilguga kooskõlas.

„Keedan kapsasuppi."

Võõras tõuseb, puhub paberite pealt olematuid tolmukübemeid lendu, keerab täiskirjutatud lehed rulli ja topib põuetaskusse. Puldanportfelli rihmad pannaldest valla päästnud, palub ta Roosipotti, et see pauna suu lahti hoiaks. Mees võtab musta sukaga seotud pambu pihkude peale, kaalub selle raskust ja surnud laps saab portfelli sisse mahutatud.

Mirjamil pole enam püsi. Sipelgakari tormab tuhatnelja särgi all. Mirjam surub küünarnukid vastu külgi, tõmbab pea õlgade vahele ja trügib tagurpidi inimestesummast välja.

Vahepeal on majad märkamatult koomale tõmbunud. Äkki on vanad hooned ära väsinud? Vist tahavad otseti tänava kohale vajuda, räästad kokku panna, et kuminal kurta puujooksvat ja kivipuuslakki.

Aknad on tühjad ja tumedad nagu haige silmad. Läheb üha pimedamaks. Vares tukub posti otsas. Mirjam tahaks kusagile peitu pugeda. Ta sibab üle tänava ja tõmbub hoovivärava varju. Üks peni loivab ligi, heidab Mirjami jalgade läheduses maha ja kerib end kerra. Valgust pole, aga koera kuklakarvad helgivad.

„Kuldkrants, kuldkrants," sosistab Mirjam lummatult.

Pajuokstel vidistavad vaikselt mingid väikesed linnud. Mirjam püüab tõrjuda rammestust. Kohe tuleb suur uni ja ta heidab koera kõrvale magama. Unenäopilt kubiseb hullavatest kutsikatest, seal pole lapsemõrtsukaid ega neid, kes keedavad teadagi millest kapsasuppi.

Ei – Mirjam sunnib ennast virgeks. Papa ju ütles, et iga inimene

peab kordki elus nägema päikesevarjutust. Mirjam raputab ennast, et elu sisse tuleks. Värava tagant hämarale tänavale keeranud, läheb ta sinnapoole, kus katuseräästad ning pööninguviilud taevast ei varja. Ta ronib traatide vahelt läbi, need löövad selja taga pillikeeltena pinisema. Keset kartulipõldu on õige koht päikesevarjutust vaadata. Papa sinised prillid istuvad üsna hästi ninale. Taevas on must ketas, mille peenike pärlendav serv hakkab ühest küljest pikkamööda laienema.

3.

Vanasti, enne sõda, uskus Mirjam naiste juttu, et surm annab oma tulekust aegsasti ette teada. Vikatimees polnud suurem asi väljamõtleja ja enamasti olid märgid inimlikult igapäevased. Tulevase kadunukese lähedased kuulsid kas aknal, uksel või lae peal koputusi. Eks surm valmistanud tööd ette ja otsis auku, kust oleks kõige mugavam oma luid-liikmeid sisse lohistada. Mõnikord läks sellest üksluisest kloppimisest sõrmekont valusaks – või tüdines vana karvajalg-vikatimees ühetaolistest võtetest ära –, siis kräunus ta kassi kombel, hammustas koleda kriginaga klaasi või sõi matsutades oma vendi, ristiga ämblikke. Teinekord tuli talle kole tusk peale, ta ulgus ja niutsus õhutusrestide taga ning undas ja vilistas ahjulõõrides. Kui surm vihaseks sai, või valutas tal kõht, valas ta end keldris välja. Pildus pudeleid ja kõlisevaid kasehalge, viibutas puulõhkumise kirvest, nii et tera läikis, ja mängis tühja paku kohal timukat.

Vana karvajalg oli sõja ajal inimeste poolt ära hirmutatud ja tema tempudel polnud enam täit hiilgust. Inimesed ise olid surma asjus surma enda igati ületanud. Vanasti, kui papa oma voodis hinge heitis, andis akent kriipiv oks aegsasti märku, et vikatimees luurab läheduses. Sõja ajal sai vaid mõni valitud hing soojast toast teki alt taevariiki rännata, kaevikud ja maanteekraavid olid palju sagedamini lõpu tunnistajaks. Tasane koputus aknaraamile ei pannud kedagi judisema – inimese kadumist tähistasid paugud, varingud, plahvatused ja taevasse paiskuvad tulekahjusädemed.

Ehkki Mirjamil polnud põhjust kurta elukogemuste puudumise üle, ei saanud ta paljudest asjadest mitte üks põrm aru. Vanasti nuteti sagedamini, isegi külmavõetud puu ajas vee silma. Nüüd öeldi rahulikult, et see või teine sai otsa, lasti maha, külmus surnuks. Sinise näoga lapse juures ei pühkinud keegi pisaraid, kas neil polnudki kahju, et laps suri enne, kui kõnelema hakkas.

Mirjam paneb käed seljale ja kõnnib ringiratast hoovi peal. Ta kulm on kipras ja kuskil südame kandis lasub ähmane vaevus. Sõda lõppes ammu, kevadel; kätte on jõudnud suvehari – nii palju rahupäevi – miks pole kõik endiseks saanud? Minevikule tõmmati ammugi rist peale, mis sellest, et siin-seal on klaasidelt paberiristid maha pesemata. Pommirünnakute puhuks vinnati omal ajal keldriakende ette liivaga täidetud kartulikotid. Nüüd on riie ära pehkinud ja liiv laiali valgunud. Sõda on möödas, möödas, möödas!

Ise oled ka ikka paras kivisüda küll, siunab Mirjam ennast mõttes. Jõllitasid nagu kõik teisedki sinise näoga laipa ja pruukisid lollisti suud. Omal ajal pidid vaat et kurbusest segaseks minema, kui kass Murri pooduna kuurist leidsid.

Mirjam ägab süütunde koorma all ega oska seda endalt maha heita. Ta jookseb mõned tuurid – ehk lendab ängistus tuulde? Ta trambib jalgadega maad – äkki pudeneb raskus põuest välja? Ta vehib kätega – võib-olla hakkab hingel lahedam olla?

Viimases hädas tuletab ta vana lastemängu meelde: lööb endale ükshaaval sõrmede pihta ja pomiseb kiirkõnes: täitapper-kotinõel-pikkpeeter-nimetamats-väikeats.

Mirjam märkab lepatriinut, kes on selili kukkunud. Korrapealt uputab teda haledus.

Mirjam läheb väsimusest vankudes paju alla, istub kasti peale ja hakkab nuuksuma. Ta on hetkeks õnnelik, et pisarad voolama hakkasid, ega taipagi kohe, et nutt keerab ikka kurva viisi peale.

Selle naise nägu, kes sõna tõi, õõtsus kuskil kaugel hämaruse ja udu sees. Kõneldes pööras ta pea kõrvale, koridor lõi kajama, eelmised sõnad rullisid järgnevaid endasse. Mirjam arvas, et tuli mõni usklik, kes vaeseid patuseid jumala kaitse alla kutsub. Teda häiris, et tõekuulutajal rippus käe otsas kõige tavalisem nöörist sangadega kott. Selle puldanist otsad olid tühjalt lontis ja vineerist külgi kaunistas sissepõletatud ornament, keskel omaniku nimetähed. Mirjam ihkas iseäralikku ja põnevat – sedamaid rüütas ta võõra naise oma kujutluses musta voldilisse mantlisse, andis talle läikiva risti kätte ja süütas tuhmides silmades väikesed rohelised tulukesed.

Uks sulgus ja korraga levis nende korteris seletamatu ärevus. Ema jooksis toast tuppa, silmad segased peas. Ta andis juhmilt keset esikut seisvale Mirjamile laksaka ja käskis ennast kiiresti valmis panna.

Heitunud ema, kelle suu tõmbles, oli miskipärast kahmanud kaasa nii käekoti kui ka puust kandekoti, samasuguse nagu võõral

naisel. Mirjam tundis tee peal mitmel korral vineerist nurga teravat puudutust, justkui oleks teda säärest näpistatud.

Poleks olnud seda kerget valu, oleks Mirjam uskunud, et ta jookseb unenäos. Mis oligi see muud? Seal, kus nüüd lasus kivirusu, seisid tol korral majad. Tumedad uksed krüksusid, ühest avatud aknast laperdas üles-alla liikuvate käte otsas helekollane riidepalakas.

Mirjamile tundus, et ta ei jõua kuidagi edasi. Nagu oleks ta kogu tee pidanud nügima paelahmakat, mida ei tohtinud rentslisse kõrvale lükata.

Üks maja otsekui tõmbas nad endasse. Kulunud põrand oksamuhkudel oleks võinud ennast õõtsutada. Pika koridori hallide uste tagant kuuldus segast pominat, see kõlas hirmuäratavalt ja Mirjam lootis, et ema ei vajuta ühelegi lingile. Mirjam komistas hingeldava ema kannale. Ema mantel lõhnas sügise järele, justkui oleks riie vettinud oksaraagudest kootud. Mirjam ajas pea kuklasse. Lagi oli kõvasti kannatada saanud, pilbasmatte katsid üksikud krohvilatakad.

Ühest ukseavast astus välja sinise kitliga mees, kes oli käed taha sirutanud, nagu valmistuks vettehüppeks. Ta seisis viivu kõheldes paigal, siis nõksatas ettepoole, kandilised rusikad hoidsid kanderaami pidemetest kinni. Aegamööda õõtsus puldani peal kantav kogu seina varjust välja. Sinistes kitlites mehed, kanderaam nende vahel, hakkasid koridorisügavusest lähemale tulema.

Mirjam surus selja vastu seina, et teed anda. Ema käsi oli külm ja ta pigistas Mirjami sõrmi, nagu tahaks teda sundida astuma läbi narmendava tapeedi.

Haiglas peaks valgeid kitleid kantama, mõtles Mirjam. Või riietusid nad sinistesse ürpidesse pimendamiskäsu pärast, et ka inimesed silma ei paistaks.

Siiamaani põles neil öösiti koridoris sinine lamp.

Mehed tulid oma kandamiga üha lähemale. Raam libises mööda.

Miks oli see puldani peal kantav inimene isa pintsakuga kaetud?

Keegi avas ühe hallidest ustest ja käskis neil ruumi sisse astuda. Mirjam seisatas ja hakkas aknaruute kokku lugema. Ehkki inimesed läksid Mirjamist kaarega mööda, häirisid nad teda siiski ega lasknud tal süveneda. Arvud läksid segamini. Pealegi ei teadnud Mirjam, kas võib nurgapealset katkist ruutu tervete klaasidega ühte arvata. Mirjam vaatas abiotsivalt ringi, justkui tahaks nõu küsida, ja märkas laua taga naist, kes paksu kaustiku lehel sõrmega järge vedas. Küllap ka tema on arvudega hädas, oletas Mirjam. Naise punsunud sõrmes helkis kuldne võru. Ta ei saa seda

kunagi üle jämeda liigese maha võtta – Mirjam tundis ängistust ja keegi pigistas tal aegamööda, kuid kindlalt kõri koomale. Ema seisis laua kõrval, käed hõivatud. Kandekott õõtsus, vineeri sisse põletatud tammeoks, tõrud küljes, hakkas kergelt sahisema. Justkui kerge suvine tuul hellitaks elusaid lehti.

Naine sirutas kätt, ta sõrmed haakusid valge tabureti serva taha. See nihkus oksamuhkudel hüpeldes ema poole. Ema ei taibanud istuda. Naine rinnutas lauale, võttis karahvini ja kallas klaasi vett täis. Ema pani puukoti põrandale maha, see kukkus kolksuga külje peale. Mirjam surus sõrmed kõrvaaukude sisse, niipalju kui mahtus. Ema võttis pakutud klaasist sõõmu. Mirjam nägi, et ta ei saa seda kuidagi alla neelatud.

Naisel läks kulm kortsu ja ta hakkas lauasahtlit sikutama. Mirjam tõusis kikivarvule. Sahtlis olid mõned pruunist paberist kotikesed. Naine tõstis neid käest kätte, kuni õige üles leidis. Ta raputas seda kõrva juures, harutas paberkoti krimpsus suu lahti ja kallas sisu lauale.

Naine lükkas väikese kuhja sõrmeotstega laiali. Isa kamm, kolm piid puudu, ruuduline taskurätt, paar nurkadest kulunud dokumenti ja tuhmunud lõvivapiga peenrahakott.

Naine patsutas oma punsunud käega ema vappuvat õlga. Seejärel ajas ta end laua tagant püsti ja läks kanget jalga üle oksamuhkude lohistades seinal rippuva telefoni juurde. Naine viipas käskivalt. Ema astus taarudes tema juurde. Naine tõstis musta toru ja hoidis seda kõrvast eemal. Ema püüdis numbrit valida, tal oli tegemist, et sõrm kettal õigesse auku satuks.

Mis värvi oli isa pintsak? Mirjam pingutas ennast, et meelde tuletada. Ta silmitses oma mantlit. Sinine, hall kalasabamuster sees. Ema tegi selle vanast ümber ja krae peale ei jätkunud riiet. Revääride nurkadel polnud pidet, need kiskusid kaardu nagu kapsalehed.

Mis värvi oli isa pintsak? Sinine, puhas sinine, ilma ühegi triibu või tripsuta.

Naise suu liikus musta toru kohal. Aeg-ajalt nõksatas pea ettepoole ja ta vaatas emale tigedalt otsa. Naine ei varjanud oma kannatamatust. Mirjamil tuli tahtmine võtta põrandalt puukott ja lüüa sellega võõrast naist. Ent ta lubjvalgetes sõrmedes polnud mingit jõudu ning jalalabad olid kui naeltega põranda külge kinni löödud.

Koduteel nägi Mirjam inimestel siniseid vihmavarje käes. Võib olla ka, et see viirastus talle. Vihmapladin oli ainus, mille küljes ta mõte rippus. Lombid lainetasid, tänavarestid tõmbasid korinal vett endasse. Sinistes kitlites mehed jooksid viadukti alla varjule.

Kiviseintest pressis vesi läbi ning hallitusepõtukad sibasid karjade kaupa kohale. Mirjami mantli kalasabamustrist said tõelised uimed. Vesi aina tõusis, pinnal ulpisid tammetõrud. Mirjam peksis oma kalasabaga, nii et vesi vahutas. Ta ujus, kuidas jaksas. Ta pidi kinni püüdma isa kammi, mida vesi eemale kandis. Ta sai selle kätte, pani suule ja mängis vana tuttavat viisi, mis ühe koha peal katkes. Ta proovis uuesti, viis katkes jälle. Mirjam mõistis, et süüdi on kolm puuduvat piid.

Tänavatel polnud lõppu. Kahel pool seisid tummad majad, inimesi polnud näha, ehkki uksed siin-seal kriiksatasid.

Ta nägi seda suviselt riietatud naist eemalt. Mirjam aeglustas sammu ja püüdis emagi tagasi hoida. Peaks naine ometi ukse taha kaduma! Ei, naine justkui haistis sõnumit ja hoidis suu lahti, et uudist endasse neelata.

Pärast oli neid palju, kellele ema katkendlikult, sõnade järele kobades juhtunust rääkis. Aga keegi pidi ju esimene olema.

Naine, kes oli tahtnud esimene olla, ütles emale:

„Ka mina jäin noorelt leseks."

Ema hakkas nuuksuma. Uks jõudis vaevalt kokku vajuda, kui naine juba tagasi tuli, klaas käes. Kas ta aimas, et sõnum on ränk, ja hoidis vett koridoritrepil käepärast? Ema jõi suurte lonksudega ja ahmis õhku vahele. Ta tõmbas vett hingekurku ja hakkas läkastama. Naine kloppis ema seljale. Ta kampsunikäis oli küünarnukist hõre.

Esimene tahtis kõike teada.

„Miks ta tapeti?"

„Portfellis oli palju raha."

Isa oli kord rääkinud lapsest, kes salaja portfelli avas, sealt kümnekrooniste paki leidis ja rahatähed küdevasse ahju loopis. Mirjam ei mäletanud loo lõppu: kas lõi kahjukannataja oma poja vastu seina surnuks või poos iseennast üles.

Raha ja surm on vennad, otsustas Mirjam. Tal hakkas natuke jube mõelda, et isa oli talle viimasel ajal iga koolis saadud viie eest viis marka andnud.

Isa surmast oli omajagu aega mööda läinud ning sakslased jalga lasknud, kui Mirjam veel kord margaste rahadega kokku puutus. Ta juhtus oma koolivennale parajasti siis külla, kui seal õuel poisid kusagilt leitud markadega mängisid.

Üks sell käratseva kamba seast jooksis maja ülemisele korrusele, rinnutas avatud koridoriaknale ja röökis täiest kõrist:

„Tähelepanu, arapp!"

Järgmisel hetkel lendas kamalutäis rahasid õhku ja paberid hakkasid aegamööda alla vajuma. Rahatähed sadasid hoovile otsekui

taevamanna, lastekari kilkas ja karjus, igaüks püüdis marku kinni püüda. Kes kõige rohkem jõudis raha pihkudesse kahmata, oli võidumees ja läks paberipatakaga üles, et seda omakorda tuulde lennutada. Võidumees naeris nii, et silmist sirises vett – teised sagisid all tolmupilve sees, krabasid ja krahmasid, haarasid ja korjasid. Ei mingit vennaarmu, võistlejad tallasid üksteise jalgadel, rebisid kaaslasi juustest, mõni püüdis rohutirtsuna õhku hüpata, et teiste peade kohalt rahatähti püüda; keegi paiskus maoli tolmu sisse ja kattis mahasadanud marku kehaga.

Keset mängu jäi Mirjam korraga rabatult seisma.

Hingeldus segas tal mõtteid ritta seada, aga siiski?

Kas polnud need äkki samad rahad, mille pärast isa tapeti?

Mirjam hakkas taganema. Ta sai mükse, teda lükati, ta oli mängijatel jalus. Selg toetus külmade kivide vastu. Mirjam vaatas ammuli sui, kuidas rahatähed ülevalt alla liuglesid.

Isa leiti pika trepi alt, mis mäe pealt orgu viis.

Siis ta elas veel.

Mõrtsukas seisis ülemisel astmel ja hoidis veristes kätes rahapakki. All pimeduses oigas ohver.

Midagi rohkemat ei osanud Mirjam kujutleda. Ta polnud kunagi näinud, kuidas tapetakse inimest.

Külm kivimüür selja vastas ei suutnud Mirjamit maha jahutada. Üha kindlamalt oli ta veendunud, et just sellesama rahapaki pärast tapeti ta isa. Tal polnud vähimatki kahtlust, et see just nii pidi olema.

Mirjam tõmbas käed rusikasse ja läks teiste hulka tagasi.

Mäng kestis. Nad rabelesid, kuidas jaksasid. Higised käed nügisid Mirjamit eemale. Nad korjasid rahatähti pihku, endal silmad kilamas.

Viha kiskus Mirjami nagu vedru pingule. Ta hakkas süstiku kombel mängijate vahel liikuma ja pani jala ette, kellele aga sai. Üks ja teine kukkus ninali. Ennist raha järele sirutunud käed võtsid hoogu, et Mirjamit lüüa.

„Aga me teeme sulle tuupi!" pressisid nad läbi hammaste.

Mirjam andis jalgadele tuld.

Hiljem võitles Mirjam mitut puhku ihuüksinda raevunud hulga vastu. Need olid ägedad lahingud elu ja surma peale – ainult et unenägudes.

4.

Üks pilv eksis ära, sukeldus alla ja plahvatas hääletult laiali. Tuhanded valged liblikad paiskusid kahe maja vahelisse õhuruumi. Õhuruumi? Mirjam muigas.

Õhuruumi ilmusid vaenlase lennukid . . . Õhuruumis käisid ägedad lahingud . . .

Katustest piiratud taevalapp oli valgekirju. Liblikaid jätkus kõikjale. Nad püüdsid avatud akendest sisse lennata, neid hõljus tühjadeks räästaalustes, kus vanasti tuvid elasid. Linnusõnnikust määritud seinad kadusid valgete tiibade varju. Paistis, et hullavad liblikad kavatsevad sopilise ning räämas maja valge loori sisse mähkida. Tuulehoog kandis uusi liblikaparvi kohale, põuane õhk virvendas ja lõhnas õietolmust.

Võlutud Mirjam liigutas käsivarsi kui tiibu. Ta keha kaotas kaalu, jalad ei tundnud maad, ta oli omasugune liblikate hulgas. Ta hõljus nendega kaasa, peatus keldriukse mustava ava ees ja ahmis külma õhku, mis maja alt õuele voolas. Paesokli nukkidel lõid õitsema valged õied, mis ennast liigutasid ja kuju muutsid.

Suve suured imed tegid Mirjami südame hellaks. Ta kujutluses õitsesid ühekorraga nii jasmiin, mis aiasopis pommilehtri kõrval kasvas, kui ka need põlised kastanid, millest ainult kännud järel olid.

Mirjam keerutas ringiratast, valgetest liblikatest läks silme ees kirjuks. Ta seisatas, kogus end ja püüdis meelde tuletada, kas ta on kunagi varem seesugust liblikate hulka näinud. Ei, ju nad kuuluvad väga vaikse ja rahumeelse suve juurde. Mirjamile oli üks postkaart meelde jäänud, seal jooksis juuste lehvides punapõskne plika, liblikavõrk käes. Sinises taevas rippusid ebaloomulikult suured ning erekirjud liblikad. Mirjam teadis, et seesuguste piltide kohta öeldakse: muretu lapsepõlv.

Mirjam naeratas kohmetult. Ka nüüd võiks joosta, liblikavõrk käes. Mis viga kujutleda, et sul on heledad juuksed ning pealael siidlehv. Jalge all pole tolmune hoov, vaid õitsev aas, karikakraid täis. Taevas on mõõtmatu.

Mirjam joonistas varbaga liiva peale liblika.

Ta pilgule avanes ääretu sinine laotus, pomises Mirjam endale pidulikult nina alla.

Ei tea, mis neid tagant tõukas, mis sundis neid karjas teele asuma, kotid käes. Neil polnud liblikate parvega mingit sarnasust. Nägudel karm-asjalik ilme, samm raske, läksid nad hanereas mööda põllulappidevahelist nätsket teerada. Kahel pool kraavides

nirises sogane vesi. Pehkinud purded tükeldasid tumedalt läikivat linti, kohati tõkestasid vee voolu kraavi põhja sängitatud tünnid, suud kõntsast rohelised. Maa tümises jalge all ja tundus õõtsuvat. Mirjam oli kuulnud, et silladki võivat variseda inimeste ühtlasest astumisest – äkki maakamar rebeneb? Võib-olla voolab pinna all salajõgi või loksub seal põhjatu mudajärv?

Sellegipoolest ei söandanud Mirjam tagasi keerata. Kõik läksid, ja temagi tundis kohustust minna.

Eespool kõrgusid tuhamäed. Hallide küürude kohal lõõmas vabrik, see põles juba mõnda aega.

Kui suits oli taevasse tupruma hakanud ja mustad pilved altpoolt punaseks värvusid, oli hirm inimesed hingeldama pannud.

Peagi näis, et tulekahju kuulub silmapiiri juurde.

Eilse ja tänase päeva vahele langes hõõguv sein, selle taga oli minevik ära kõrbenud.

Tookord, kui sõja algusest oli vaid veidi üle kahe kuu möödas, ei suutnud Mirjam õieti mõista, mis toimus. Linn justkui ohkas, pahises, köhis ja korises. Läbi podina ja mühina ulgusid ja kiljusid läbilõikavalt viled.

Sündmus veeres sündmusele kaela.

Äkitselt hakkasid tuhamäe harjalt mõned rattapaarid alla vajuma. Alguses tulid need väikese hooga ja jooksid otseti tuha sisse, mis pilvena üles purskas. Tõugetest raputatud hall lasu nihkus paigast, varises ja tegi ratastele uue tee ette. Nüüd kihutasid need kui pöörased allapoole. Mäeharjalt vajusid vagonetid üle ääre ja libisesid tuhka kündes üha kiiremini ja kiiremini edasi. Näis, et mägi tahab kõik enda turjalt maha raputada: kohutava kolina saatel sööstis järjest uusi rauakobakaid ülevalt alla. Need põrkusid jalamil peatunud rattapaaride otsa, vagonetid paiskusid kummuli, üksikud rattad lendasid võllide küljest minema, hüppasid üle vana risu ja veeresid edasi, nagu tahaksid ühe hooga mereni sööstä. Mäe külge pidi libisevate relsside ees rullusid tuhalained, tuhatorm märatses ja viskas tuhahelbeid kaugele laiali.

Korraga jäi mägi vakka. Tuhatolm hakkas pikkamööda maha sadama. Appihüüded ja kiljumine vaibusid, ühetooniline mühin võttis jälle võimust. Vabrik puhkis tuld ja sädemeid välja.

Pikkamööda kerkisid tuha seest tontlikud kujud. Mõni ajas nagu kass küüru selga ja viivitas, enne kui söandas pead kergitada. Hallid kogud koperdasid sihitult ringi, raputasid ennast, läkastasid ja puristasid tuhatolmu pilve sisse kadudes. Tuhanäod pöördusid reetliku mäe poole, keegi ei mõistnud, mis selle sisikonda oli äkitselt raputanud.

Kõik olid korra pealt hallipäiseks saanud. Hakatuses Mirjam uskus, et hirm muutis juuste värvi. Nad käivad siitpeale ringi, hallid lapsed, hallid naised, tuhamäe märk alatiseks küljes.

Mirjam istus kivile ja vaatas andekspaluval pilgul vabrikut. Ei, see polnud lihtsalt põlev hoone, vaid laev, mis lendas leegitsevate purjede all. Õilis laev, mis oli oma sisemusest hulgaliselt puuvillapalle välja paisanud. Need olid kukkunud mäe ette valliks ning päästsid inimesed raua- ja tuhasurmast.

Mirjam jahmus, talle torkas naer kõrvu.

Tagapool seisid hallid kogud, hallid käed olid kõhu peal risti, nad vahtisid tuhamäge ja lagistasid tõepoolest naerda. Mirjam läks jalgu tuha sees lohistades teiste ringi. Tal polnud põrmugi lõbus, ent ka tema hakkas lõkerdama. Mirjamil oli häbi, aga sellegipoolest hoidis ta kinni vatsa, mis naerust rebeneda ähvardas.

Pärast, kui rahuneti, asuti puuvillapallide kallale. Tihkelt kokkupressitud vatipampude sees hõõgus tulekoldeid. Kirbe ving tõusis ninna, sellegipoolest rebiti pingutusest konksus sõrmedega vatitorte ja loobiti puuvillapeotäied kaasavõetud kottidesse. Ving aina söövitas kurku ning ajas läkastama. Silme ees sähvisid rõngad, nende sees ujusid puuvillapeotäied. Kõik see kokku oli nagu veider mäng: tulekahjulõõma ning kondise seljaga tuhamäe ees seisid inimesed ja pildusid õhku kergeid valgeid tupse – neid pudenes küll kottidesse, küll jalge alla tuha sisse. Puuvillapidu mingil võõral kuumal maal, kus tuli küttis õhku päikesega võidu ja iga samm tõstis kuivi sahisevaid helbeid lendu. Puuvillapidu, kus priisata võis – siin maal polnud seadusi, ei keeldu ega käsku.

Vatikiud kleepusid higiste käte külge, Mirjam jäi oma karvaseid sõrmi vahtima. Talle tuli meelde üks ammukuuldud kole lugu, mis vabrikus kunagi juhtunud. Puuvillapall tehtud lahti ja sealt seest leitud laiakslitsutud madu. Maonahk pudenenud puudutusest laiali, alles jäänud selgroog ja kõverad hambad, mille küljes helkinud surmava mürgi kristallid.

Mirjam oli ennegi tähele pannud, kuivõrd sobimatul ajal talle mõni asi pähe torkas. Võimalik madu hirmutas teda puuvillapalli juurest eemale. Pea läks kuidagi iseäralikult klaariks. Ta oli kindel, et kui ta käega veel kord vatipundart puudutab, satub mürk küüne alla ja imbub verre. Mirjam juba peaaegu nägi iseenda surnukeha kukkuvat ja tuhahelbed lõid tema kohal lainena kokku.

Aamen ja aitab, otsustas Mirjam ning pühkis käed puhtaks.

Ta otsis endale kivitüki istumise alla ja jäi vabrikut vaatama. Tal hakkas hoonest hingepitsitavalt kahju. See tulepurjedega hiigellaev oli ninaga tuha sisse jooksnud ega saanud siit hallilt maalt enam iialgi põgeneda.

Aga võib-olla on viimsepäevakohus kätte jõudnud? Mirjam polnud naiste juttu maailma lõpust kunagi tõsiselt võtnud. Ta oli kindel olnud, et kuni elab tema, Mirjam, ei tule viimsetpäeva. Siin tuhamäe jalamil hakkas ta esimest korda oma elu kestuse üle mõtteid mõlgutama. Tundus võimalik, et päevad võivad äkki ning ootamatult otsa saada. Mis näoga ta seal hauataguses elus teistele silma vaatab ning ütleb, et ah, viimati käisin tuhamäel puuvillapalle rüüstamas. Vativaras, ütles ta endale südametäiega.

Jõudis õhtu ja valgete pallide mäng lõppes.

Taas kõnniti hanereas maise maa nätskel kamaral. Kahel pool kasvasid okastraataia taga tavalised kapsad, unised ussid kukil.

Kuni üks naistest karjatas, polnud keegi taibanud, et nad kannavad viimsepäeva tuld endaga kaasas.

Naine viskas oma turjalt koti maha ja hakkas seda tühjaks puistama. Ta tuuseldas hunniku laiali ja viskas leitud tulepesa kraavi. Vesi kandis poolkõrbenud vatitompu eemale. Mingi paha rõõm käis Mirjamist läbi, ta ei osanud selle tunde tagamaid endale seletada.

Mõni päev hiljem, kui vabrikust olid jäänud vaid tahmunud varemekänkrad, lahvatasid ümbruskonna majade keldrites väikesed tulekahjud. Keldrikoridoridest immitsev suitsuvine sundis naisi, veeämber käes, alla jooksma. Vingust läkastades aeti kuskil kuuriesises selleks korraks jälle kõik joonde. Tulekolletega koti sisu puistati põrandale ja sorteeriti hoolega läbi. Ent vati sisse sattunud sädemel oli visa hing. Mõni sai mitu korda oma saaki põrandale laiali saputada ja hõõguvaid vatitompe ämbris uputada, enne kui kurjakuulutav suitsuvine otsa lõppes. Seesuguse tegevuse tagajärjel kahanes kartulikottide sisu märgatavalt ja kunagi nii valge vatt muutus üsna määrdunuks.

Neil päevil said ümbruskonna lastest tublid nuuskurkoerad, kes himuga keldrite vahet saalisid. Kui midagi kahtlast märgati, joosti üles trepikotta ja karjuti kooris:

„Vativargad! Vativargad! Tuli on lahti!"

Keegi ei võtnud lastel natist ega karistanud neid.

Ka sõja ajal pidi lastel ometi mingi lõbu olema, siis polnud valgete liblikate parve, mida vaadata tasus.

5.

Mirjam teadis, et valgetest liblikatest ei sünni haldjad, vaid kapsaussid. Sellegipoolest oli ootamatult ilmunud valge parv ka mingeid heledamaid tundeid äratanud. Kusagil sügavamal rinna sees ehitas keegi kergeusklik lootuste habrast hoonet. Äkki tulevad siiamaile vanad head ajad tagasi?

Tegelikkus käristas õhulossi läbipaistvad seinad kerge vaevaga katki. Kuhu mõte ka ei juhtunud veerema, igal pool oli ummik vastas. Mirjam ei teadnud, kuidas seda täpsemalt väljendada: kas piiras teda surnud ring või asus ta surnute ringi sees.

Omal ajal, kui suri papa, öeldi pidulikult: ta lahkus meie hulgast taevariiki. Teiste puhul kasutati lihtsamaid sõnu. Isa tapeti. Onu Ruudi kõnges tiisikusse. Mamma sai rabanduse. Tädi Anna olla maha lastud, keegi ei teadnud, kuhu ta maeti.

Ka Mirjami vanad sõbrad olid kaotsis. Kes jäi vanemateta ja viidi sugulaste poolt ära, kes kolis maale elama, kes teise linna. Naabritüdruk pages koos isa-emaga Saksamaale.

Isegi nende hoovi valge hobune, nii suur ja tugev nagu ta oli, ei pidanud vastu. Ühel pikal ja pimedal sõjatalvel ajas ta jalad sirgu ja heitis hinge. Inimesed ütlesid: loom väsis ära. Tall lõhuti maha, lauad läksid kütteks.

Paljas maa on järel.

Mirjam ei mäletanud ühtki suve, kus ta ennast nii üksildasena oleks tundnud. Nüüd võib suule taba ette riputada, ainult söögiajaks keera lukk lahti, ja ongi kõik. Õde ka eemal, Looril jäid sõja ajal kopsud nõrgaks ja ta saadeti sanatooriumi. Ema läheb hommikul vara, tuleb õhtul hilja, ise näost hall. Ta lõikab leiba väga õhukeselt ja kordab ühtelugu, et peab katsuma kuidagi ära elada.

Ega Mirjamil polegi tahtmist uusi tutvusi soetada. Kes kõlbakski kadunud või kaotsiläinud inimesi asendama? Katsugu keegi ennast nii tähtsaks arvata!

Mirjam ohkab ja mõtleb tänumeeles papale, kes käskis kõik meeles pidada.

Nüüd on Mirjamil mälestused seltsiks. Ta tunneb sellest rahuldust, et need on ainuüksi tema omad. Minevikku ei saa tuhamägedes ära kaotada, nagu ükskord toavõtmega juhtus. Keegi ei saa mälestusi varastada ja neid ei saa isegi ära põletada.

Mirjam võib oma kujutluses kellega tahes kokku saada. Pruugib ainult tahta ja silmapilk saab välja mõeldud, mida kirjutaks ta isale juhul, kui isa elaks. Kui hästi pingutada, saaks isa vastustki ette kujutada.

Tegelikult kirjutas Mirjam isale üheainsa korra, sedagi ema kirja

lõpus. See oli ammu, ühel heledal talvepäeval. Pakane paukus aiateivastes ja lumi sillerdas. Aga ema ütles, et tihased kukuvad lennult. Kui inimesed saavad toidust jõudu, siis miks mitte ka linnud ja loomad? Nad panid akna taha vineeritüki, millele poetasid leivaraase. Tihased tulidki ega peljanud inimesi, kes neid läbi akna vaatasid. Nälg võttis hirmu ja nad ei kartnud isegi mitte kass Nurri, kes esikäpad klaasile toetas ja hambaid nagistas. Õhtul kirjutaski Mirjam isale päeva tähtsamast sündmusest. See oli üksainus hoole ja vaevaga trükitud lause:

„MEIL KÄIVAD TIHASED AKNA TAGA SÖÖMAS JA NURR NAGISTAB NENDE PEALE HAMBAID."

Nüüd on imelik tagantjärele mõelda, et Mirjam pole terve elu jooksul isale mitte sõnagi rohkem kirjutanud. Veelgi uskumatum oli teadmine, et ta polnud iialgi isalt kirja saanud. Miks ema naeris, kui Mirjam oma trükitähed kirja sappa ritta seadis? Ju ta lihtsalt ei teadnud, et Mirjam kirjutab oma elu kõige tähtsamat läkitust. Seda polnud kunagi enam võimalik ei korrata ega parandada.

Mitmel puhul oli Mirjam sellele ainsale lausele mõelnud. Ta oli püüdnud enesele sisendada, et alati tuleb kõike teha nii, nagu oleks parajasti viimnepäev kätte jõudnud. Aga Mirjam oli nõrk ja sellest ei tulnud midagi välja. Pime usk, et tema ei saa veel kaduda, segas teda kurja saatust tõsiselt võtmast. Koduhoovi iga tolmutera oleks kindlasti suure häälega karjuma pistnud, kui Mirjami paljad päkad siit kaduma peaksid.

Mirjam ei suutnud kuidagi muudatustega kaasa minna.

Tema meelest oli selles midagi täitsa kohatut, et maja uued elanikud polnud ilmaski mammat näinud. Proovi sa neile rääkida mamma päästemantlist! Kehitavad õlgu ja teevad minekut. Nad ei tea, kuidas mamma riietes merre jooksis, et uppuv sõbranna saaks ta hõlmadest kinni haarata. Nad polnud isegi näinud mammat veinikeldrist tulemas, karahvin käes, suu laia laulu täis.

Mis sellest, et mamma ühtevalu janu käes kannatas, aga tema ajal valitses majas kord. Vanasti, enne kui uued üürnikud sisse kolisid, tegi mamma tühjas korteris remonti. Ta pintseldas ise lae üle ning kleepis tapeedi seina. Muudkui lapi seda Noa laeva, siunas mamma.

Ilma mammata läks elu allamäge.

Eile ilmus nagu maa alt üks imelik paar välja ning jäi tänavapoolse maja ees kõheldes seisma. Mees kandis säärikuid ja liipas veidike ühte jalga. Naise pead ehtis pruudiloor, aga jalas olid tal sinised sokid ja tenniskingad. Nad keerasid poeruumi ukse lukust lahti ja läksid keldrisse elama. Imelik mõelda, et nad panevad

voodi piimakambri kivipõrandale, vaatavad aknast kõnniteed ja astuvad hommikul toast otse tänavale.

Täna lendas üks tuvipaar kohale. Linnud hakkasid ennast tühjas räästaaluses sisse seadma.

Keegi oli tuvide suled tahmaga kokku määrinud ja sabad hõredaks katkunud.

Vanasti tuvid lausa sillerdasid päikese käes. Need olid hoopis teist masti linnud, uhked lillakasrohelised kraed kaelas. Räästa all elas suur suguvõsa. Justkui kodukotkad, õu täitus tiibade kahinast, kui keegi neile tangu või leivapuru loopis. Tuvid sõid aplalt, pidasid paremate palade pärast väikesi lahinguid ja tegid palju musta. Õhtu eel soputasid nad suled turri ja hakkasid magusasti kudrutama. Mõnikord tegid nad oma poegadele nalja: lendasid madalalt ja narritasid raevunud kasse.

See katkutud paar seal räästa all oli hale ja kartlik. Vist kõhklevad, kas tasub ikka siia elama jääda.

Äkki on nad oma eelkäijate saatusest midagi teada saanud?

Sõja kolmandal suvel tehti endistele tuvidele ots peale.

Toiduga oli raske nagu ikka – ega Mirjam ei mäletanudki, millal ta kõhu viimati korralikult täis sai. Naised aina korrutasid, et turul ei müüda muud kui tilli ja lilli, süüa pole midagi.

Küllap just mamma oligi algatajaks. Vaevalt oleks keegi elanikest julgenud niisugust asja ilma perenaise loata ette võtta. Pealegi kroonis mammat aupaiste ja temasse suhtuti iseäranis lugupidavalt. Oli ju tema suutnud surivoodist püsti tõusta, ega igaüks nii kange ei ole, et söandaks vanale karvajalale vastu hakata. Mis sellest, et mammal jäi pärast halvatust suu natuke viltu ja ta pidi kõndides kepile toetuma. Sellegipoolest räägiti, et perenaisega on ime juhtunud. Neil aegadel, kõrvetagu või päike, kandis mamma ühteviisi oma uhket päästemantlit. Pikk ürp varjas jalavea, eemalt paistis mamma päris endine – suur, sirge ning jõuline.

Kui Mirjam hoovile sattus, oli tuvipüüdmine täies hoos. Mamma seisis trepil ning jagas käsklusi. Majanaised loopisid pesuköögi ukse ette leivaraase ja meelitasid linde mesimagusa häälega ligi. Ikka: kulu-kulu-kulu! Ega tuvid lasknud ennast kaua paluda, eks nemadki olid pikemat aega kehva toidu peal virelnud. Ju vist arvasid, et lõpuks ometi on paremad ajad tagasi tulnud. Nad tiirlesid tihedas parves, peksid tiibadega õhku ja sööstsid alla maa peale. Nad nokkisid innukalt, mõni reipam toksas teist nokaga – aga see oli vist rohkem ulakusest kui tigedusest.

Kui tuvid viimaseid leivaraase haarates päris kobarasse koondusid, heitsid parajat hetke varitsenud naised neile heegeldatud võrkkardinad peale.

Linnud hakkasid jubedalt rabelema. Nad püüdsid püünist tiibadega katki rebida, takerdusid veelgi lootusetumalt, murdsid oma linnuluid ja kaotasid tiivasulgi. Pääsu polnud. Naised veeretasid kaanega puutoobri lähemale, ajasid käed võrgu alla ja torkasid kinnipüütud linnud ükshaaval tünni sisse. Mirjamil hakkas süda peksma, nagu oleks keegi oma higiste sõrmedega temal endal rinnust kinni haaranud. Iga kord kui toobri kaant paotati, paiskus sealt udusulgi õhku.

Mamma istus trepile ja hakkas imelikult naerma. Mirjamit pitsitas hirm. Ta laskus mamma kõrvale ja vaatas talle teraselt otsa. Mamma viltune suu tõmbles, millegipärast silusid ta kobavad sõrmed päästemantli läikivaid kääniseid, mis olid üsna määrdunud. Mirjamile tuli ahastus peale, mamma oli korraga nagu rumal laps. Ta tundis, et peab mamma eest vastust kandma. Iialgi varem polnud Mirjamile pähe tulnud, et mamma on väeti ja tema – vastupidi – tugev. Mirjam tahtis mammat kuidagi toetada. Justkui oleksid nad sellest hetkest peale osad ümber vahetanud: mamma oli liha Mirjami lihast ja veri tema verest. Mirjam võttis mamma haige käe endale pihku. See oli valge, soonine ja külm. Mirjam silitas tudisevat kätt, mamma ei vaadanud Mirjami poolegi. Võibolla oli ta nahk tundetu?

Võrkkardinad vedelesid õue peal maas. Siidlõngaga põimitud roosimustri sees tolknesid tuvisuled.

Keegi naistest keeras pesuköögi kraani lahti. Vesi pahises kivipõrandale. Mirjam taipas, et nad hakkavad pesupali taga päid maha lõikama. Vesi uhub kaldpõrandalt vere minema.

Mirjam mõistis, et ta on ka ise tundetu. Nad on mammaga nagu paari seotud. Ta ei saanud astmelt püsti tõusta. Justkui oleksid neil mammaga ühised veresooned, kus voolab aeglaselt peaaegu värvitu vedelik.

Miks ei tormanud ta tuvimõrtsukate keskele, miks ei rebinud ta elusate lindude pealt võrkkardinat ära? Ta oleks pidanud karjuma, ulguma, jalgu trampima, lööma naisi, hammustama neid kätest või jalgadest. Aga ta istus kui halvatu oma väeti mamma kõrval. Miks? Nähtamatu võim surus ennast peale. Mirjam vihkas seda hulga tahet, millele ei sündinud üksi vastu hakata. Mirjam vihkas neid käratsevaid naisi, kes olid toobri pesuköögi uksest sisse veeretanud. Tapamaja akna trellide vahelt lendas sulgi välja.

Aga mamma? Tema ju algatas? Teda ei suutnud Mirjam vihata. Mammal pole enam täit aru peas, püüdis ta endale kinnitada.

Seal ta koperdamisi läks. Päästemantli hõlm lohises tolmu sees.

Vanasti oli Mirjam mitmel korral mamma käekõrval saunas käinud. Seal auruses ruumis oli palju naisi kobaras koos. Mirjam

kujutles, kuidas kaitsetuile alasti inimestele langes lae alt võrk peale. Nad rabelesid, kukkusid libedal põrandal maha, käed-jalad segamini. Kraanidest pahises auru välja, võrk tõmbus aina koomale.

Õhtul oli perekondlik pidusöömaaeg. Lumivalge linaga kaetud laual seisis lihaliud. Keegi ei rääkinud tuvidest. Nad tegid nägu, et ei taipa midagi. Mirjam teadis, et kui ta majanaisi tuvimõrtsukateks nimetaks, oleks isa ütelnud:

„Kanaliha sa sööd küll, neil võetakse täpselt samuti pea maha."

Mirjam poleks midagi vastata osanud.

6.

Kunagi ammuilma logises tänavakividel käru ja kaltsukaupmees hüüdis:

„Kaltsu! Konti! Vanarauda!"

Mirjam patsutas vargsi väravaposti, hea, et seegi veel on alles. Nüüd ei otsi keegi kaltsu, konte ega vanarauda, sest enam polegi muud järel kui kaltsud, kondid ja vanaraud. Mida on liiga palju, seda ei viitsi keegi jahtida. Terve tänavapool põles maha, seal vedeleb igasugu risu. Kivid tuhaga läbisegi, laialipillutatud plekitükid plärisevad tuule käes. Varemete läheduses on puud aasta ringi raagus, koor kõrbes ära ja söestunud oksad ei hakka enam kunagi lehti ajama. Küll neid konte võis ikka üle linna varemete all peidus olla!

Nüüd ei hulgu enam naljalt keegi varemete vahel ega sõelu tuhka. Pärast suurt pommitamist ronisid inimesed juba siis endise korteri koha peale, kui tukid veel hõõgusid ja tuhk oli tuline. Käes ora või roop, tuhniti tunasel eluasemel ja otsiti säilinud majakraami. Nii mõnigi leidis kiviprahi alt kas mõlkis supipoti, panni või kopsiku. Iseäranis hästi olid tuletangid tulele vastu pannud. Poolpõlenud raamatud loobiti ümber varemete laiali. Pruukis kõrbenud lehti ettevaatamatult puudutada – sõnad pudenesid põrmuks.

Alguses küürutasid tuleasemel puupaljaks põlenud inimesed ja viisid kaasa tahmunud padasid, pärastpoole ilmusid varemerüüstajad. Kui Mirjam neist kuulis, hakkas imelik – pilgu ette tõusid kühmus kujud, kes ülestõstetud krae varjust ümbrust silmas pidasid ja kivitükke kotti kühveldasid. Oeldi ju, et varas jätab varna seina, tulest jääb tuhk järele – mis sealt varemetest rüüstata oli?

Aga kes silmad-kõrvad vähegi lahti hoiab, sellele hakkab elutarkus vägisi külge.

Kesklinnas leidnud mehed kivirusu alt raudluugi, mis veinikeldrisse viis. Seal olnud riiulid maast laeni kalleid pudeleid täis laotud, kutsu või kuningad ja keisrid külla. Eks mehed võtnud tammevaatidel istet ja kukkunud pudeleid tühjaks kummutama. Varemete alt kostnud mitu päeva laulujoru ja räuskamist. Kabuhirmus inimesed läinud sealt suure kaarega mööda. Küllap arvati, et hukkunud inimeste vaimud on möllama hakanud ja peavad taevaminemise püha.

Mirjam ei saanud aru, miks inimesed surnute elluärkamist kardavad. Ise teavad küll, et kadunud inimesed ei saa tagasi tulla. Sa võid nende vaime oodata, kuni halliks lähed, aga kokkusaamist pole naljalt loota, vahest siis, kui ise teise ilma lähed.

Oleks Mirjamil kuningriik, annaks ta poole ära, kui aga saaks veel kord seal trepil oma väeti, imelikult naerva mamma kõrval istuda. Ainult naised taltsutagu oma lihahimu ja jätku tuvid ellu.

Mirjam ei lööks kohkuma, kui ilmuks onu Ruudi, kepp näpus, nägu naeru täis, ja küsiks: kas lähme elu põletama? Onu Ruudi kirstu juurde tulnud inimesed ütlesid, et ilus surnu. Väljanägemine tema tulekut ei takistaks.

Varemerüüstajad teadsid, kus saak ootab. Nad olid kavalad. Pruukis õiges kohas tuhka sõela peale loopida ning järelejäänud prügi veega üle uhtuda, kui saigi taskud kulda täis toppida. Mõni vedanud käruga känkrassesulanud hõbenõusid koju. Räägiti, et keegi leidnud peotäie taevatähtedena kiirgavaid kalliskive, mis roppu raha maksvat. Seda Mirjam ei mõistnud, miks nad ikka veel kõike rahaga mõõdavad. Raha oli lihtsalt paber. Nad võiksid parem öelda, et nende kalliskivide eest saab roppumoodi seapraadi, maasikamoosi või koguni banaane ja apelsine, mille maitsegi enam naljalt meelde ei tulnud.

Selg väravapostile nõjatatud, mõtles Mirjam varemetes leiduva rikkuse peale. Ta hajameelne pilk libises üle majadest jäänud risulasu. Korraga märkas ta sealpool mingit liikumist. Mirjamil läks kulm kortsu, ta pingutas silmi – üks kogu kükitas korstnatüüka lähedal. See isik paistis midagi tuhnivat – õhku kerkis tuhka ja kostis summutatud kõhimist. Kutsusin vaimud välja, mõtles Mirjam, ainult et see varemerüüstaja on lootusetult hiljaks jäänud. Kullapalaviku ajad on möödas. Nüüd veetakse mõnel pool varemetest kive ära, et uusi maju ehitada.

Mirjam sülitas kõnniteele, torkas käed taskusse ja otsustas asjas selgust saada. Ega kuuldud lood polnud tal mööda külgi maha jooksnud. Ta eelistanuks mõne oma inimese vaimuga kohtuda. Aga varemete vahel pidi ka igasuguseid pätte ja tüüpe ringi luusima. Igaks juhuks astus Mirjam aegamööda, peatus keset tänavat

ja takseeris kanalisatsioonikaevu ava, mis luugi puudumisel oli vana pliidirauaga kaetud. See vaim seal vist kartis Mirjamit – lummus mis lummus, tuhka tuhninud kogu oli kadunud nagu vits vette. Tohoh peletis, pomises Mirjam enesele julgustuseks nina alla. Ta ronis risuhunnikule, lükkas jalaga paar kivi veerema, hüppas majasokli nukile ja jäi ringi vahtima. Vaim oli väikese sõdurilabida tuhahunnikule vedelema jätnud. Töökad vaimud nüüdisajal, mõtles Mirjam. Ta otsustas natuke oodata. Vaim võiks ise välja ilmuda. Mirjam ei tahtnud ennast tahmaseks määrida, et talle korstna sisse järele ronida. Kus need vaimud mujal ikka peaksid ennast varjama kui mitte lõõri sees või pudelis? Mirjam kõõlus sokliserval, tühi passimine tüütas ära. Ta muutus kärsituks, pani kaks sõrme suhu ja vilistas läbilõikavalt.

Terav heli raputas teda ennastki. Ammu polnud ta niimoodi kahte sõrme suhu ajanud. Keda sa ikka kutsud, kui kõik on ära kadunud või laiali läinud.

„Sa tuled tuttav ette," öeldi Mirjami selja taga.

Mirjam pöördus välkkiirelt ringi ja nägi Klausi. Poiss rinnutas sakilise servaga augu ääre peal, küünarnukid tuha sees ja suunurgas tossas mingi ebamäärane junn. Kui Mirjam oli teise põgusalt üle vaadanud, jõudis suur üllatus ta teadvuseni. Ta maigutas, kogus end ja ütles nii põlglikult nagu oskas:

„Ka sinu larhv tuleb tuttav ette."

Klaus hüpatas end augu servale istuma, ta ei teinud tuhalademest ja risuhunnikutest mitte üks põrm välja.

„Päise päeva ajal vaimud väljas," tähendas Klaus ja pahvis ise mis kole.

„Samad sõnad," kostis Mirjam.

„Noh, preili, toeta tagaots mu sohva peale," pakkus Klaus ja lõi peopesaga tuhka lendu.

„Käi põrgusse," ütles Mirjam sõbralikult. Ringi vaadanud, leidis ta ühe puhtama kivi, pani selle Klausi lähedal maha ja võttis istet.

Klaus tõstis jalad pimedast august välja valguse kätte ja Mirjam jäi poisi puutaldadega puldansaapaid vahtima. Seesuguseid jalavarje oli ju küllalt nähtud, et ka Klaus niisugustes ringi kooserdas, tundus uskumatu. Mis siin imestada, mõtles Mirjam, eks ole temastki sõda üle käinud. Viimati nägi ta Klausi möödunud suvel, enne kui sakslased jalga lasksid. Siis kandis poiss palmikutega põlvsukki, kitsenahast püksc ja rohelist sulega kaabut.

„Oled ennast ümber kostümeerinud?" küsis Mirjam tahtmatult ja hammustas huulde. Ta oli poolkogemata üht Klausi lemmiksõna pruukinud – vanasti püüdsid nad iga hinna eest Klausi ütlemisi

mitte suhu võtta. Sakslase laps, põlastasid nad Klausi. Vaimukamat sõimunime ei osanud keegi leida.

„Käisin kergelt põhja," vastas Klaus muretult.

„Kas tulid otse Berliini ooperist või?" uuris Mirjam, kogus sülge suhu ja lirtsas tuha peale. Ta tahtis võimalikult sõltumatum välja paista.

Klaus hakkas naerma.

„Su ajud polegi paigast ära põrunud."

Klaus oli sõja ajal siinkandis kõige tähtsam ja kuulsam poiss, ehkki teda harva nähti. Enamasti ilmus ta kevadel, pleekis suvel rannas, kuulutas, et raamatud on inimestest etemad, kandis kella, mis kuupäevi näitas, oskas vee all ujuda ja pani merre minnes kummist mütsi pähe. Kui kooliaeg lähenema hakkas, jalutas ta ringi, käed seljal, nägu murelik peas. Juhtus teda keegi lastest kõnetama, teatas Klaus, et muidu pole siin väga vigagi, aga Berliini ooper ootab teda.

„Kuule, kuidas küll sina laeva pealt maha jäid?" imestas Mirjam.

„Mina jätsin laeva maha," vastas Klaus ülbelt.

„Sa oled siis lihtsalt seikleja," noogutas Mirjam, nagu oleks talle nüüd kõik selge. Ta tundis kerget pettumust – siinkandis oli seiklejaverega inimestesse alati hukkamõistvalt suhtutud.

„Tobuke," ütles Klaus sõbralikult, ohkas ja tunnistas: „Ega ma tühja tuult ei talla."

Mirjam otsustas oma uudishimu taltsutada. Kõigele vaatamata tekitas Klaus temas aukartust. Poiss oli Mirjamist paar aastat kauem ilmas elanud. Oleks rumal loota, et temasugune hakkab juhuslikult teelesattunud plikale oma elujuhtumeid pajatama. Mis Mirjam taipaks! Ehkki Klaus rääkis soravalt eesti keelt, kasutas ta vanasti nii keerulisi sõnu, et liiguta või kõrvu – ikka aru ei saa.

Nukrus hiilis Mirjamile ligi. Emal on vist õigus, kui ta teinekord oma nooremalt lapselt küsib, et millal sulle ometi mõistus pähe tuleb?

Klaus vaatas teraselt Mirjami poole, kes istus ja nohises. Võibolla teda üllatas, et tüdruk vakka jäi ning rohkem ei pärinud. Lalisevad lapsed on ju kõigile täie aruga inimestele tüütud.

Klaus upitas end tuha pealt püsti ja lõi käega üle sõduripükste lohmaka tagumiku. Ta võttis tubakajunni jäänuse näppude vahele, sirutas käe välja ja tegi niisuguse liigutuse, nagu kustutaks ta suitsu seina vastu.

„Mul on aeg minna."

Ka Mirjam ajas ennast kuulekalt jalgadele, justkui poleks tal õigust üksi siin varemetes istuda.

Mirjam hüppas Klausi kannul sokliservalt maha. Ta oli poisi ölast kinni haaramas. Ta tundis korraga, et enam ei kannata üksinda konutamist välja.

Mirjam püüdis põlglikku nägu pähe teha ja kordas endale mõttes: sakslase laps, Berliini ooper, seikleja. Ta põletab tubakat, tuli Mirjamile veel üks Klausi häbiplekk meelde.

Mirjam sundis ennast paigale ja vaatas eemalduvale Klausile järele. Seal ta läks, puusaapad paeplaatidel klobisemas. Mis temal viga, ta suudab üksinda olla. Kohe kaob ta nurga taha ja unustab Mirjami, kes tuli varemetesse vaime otsima.

Mirjam kibeles, ta tahtis Klausi hõigata. Peab iseloomu kasvatama, sisendas endale Mirjam ja hoidis suu lukus. Viitsiks see Klaus vähemalt tagasi vaadata! Kunagi ei tea – äkki juhtusid nad viimast korda elus kokku. Mirjam püüdis oma soovi iseenda ees õigustada.

Mirjam oli oma elu jooksul paar romaani salaja läbi lugenud. Seal jooksid naised nutta ulgudes lahkuvatele meestele järele, ringutasid käsi ja halasid: ära jäta mind maha, tule tagasi, jään sind igavesti ootama! Mirjamil oli isegi piinlik mõelda sihukese jama peale. Sealt polnud mingit õppust võtta. Hingelised sõnad ei sobinud siia varemete vahele. Ja üldse – on tal seda Klausi nii hädasti tarvis?

Mirjam tõstis käe üles ja laskis taas alla langeda. Ta isegi ei teadnud, mida see liigutus tähistas – kas tahtis kaugenevale Klausile viibata või lihtsalt lõi käega.

Mirjam äigas ka jalaga, rohkem selleks, et südant kõvaks teha. Äigas, vaatas maha ja jäigi auklikku paeplaati jõllitama. Mirjam oli valmis kihla vedama, et selle rohelise konna poetas ta teele just nimelt Klaus. Ise ta läheb, muheleb ja loodab, et Mirjam kukub kiljuma. Mirjamil läks süda kuidagi kergeks. Ta võttis konna pihku, viis ta põllumaale ja laskis seal kartulivagude vahel lahti.

7.

Klausiga kohtumisest peale kõõlus Mirjam tihtilugu väraval. Ta hakkas uskuma, et sattus Klausiga pimeda juhuse tõttu kokku, meeldivate ootamatuste kordumist oleks narr loota. Sellegipoolest tegi Mirjam iga päev vähemalt ühe tiiru ümber varemete ning jalutas niisama tänaval, käed seljal.

Mõttesse vajunud Mirjam pidi ilusale Ailile peaaegu otsa põrkama. Ilus Aili naeratas kuidagi süüdlaslikult, ometi oli ju Mirjam

olnud kohmakas, mitte tema. Mirjamil tõmbus selg küüru. Ailit nähes tuli alati tahtmine sügavalt kummardada ja öelda, et au langenuile. Õnneks sai Mirjam pidama. Kui nüüd meelde tuletada, oli just Klaus poistele labasust ette heitnud. Kah mul tegevus, sakslaste litsi õrritada. Nüüd olid sakslased läinud, võib-olla sellepärast ilus Aili naerataski nii andekspaluvalt. Imelik, et ta oma kavaleridega koos jalga ei lasknud.

Miks Klaus minema ei purjetanud?

Kui Aili veel saksa ohvitseridega patseeris, räägiti temast igasuguseid lugusid. Öeldi, et ta peseb piimaga nägu ja kannab kassinahast kasukat. Mirjam hakkas oma Nurri pärast kartma. Üldiselt naised ei siunanud Ailit; ta pidi olema korralik ja puhas lits. Isegi öösärgid rippuvat tal kapis puu peal, vatipadjakesed õlakohtadele alla õmmeldud, täpselt nii, nagu mood ette nägi.

Mirjam ohkas. Harva nägi nii ilusaid inimesi nagu Aili. Ta ei jäänud sugugi filmidiivadele alla, mõnest oli isegi etem.

Et Mirjam just sel õhtul pidi kinosse sattuma, kui suur pommitamine algas! Muidugi polnud ta seal juhuslikult, vastupidi, ta valmistas mineku viimse pisiasjani ette. Film oli alla kuueteistkümnestele keelatud. Proovi sa läbi pugeda, kui sellest ihaldusväärsest east nii kohutavalt palju eluaastaid puudu jäi. Mirjam maskeeris ennast, kuidas oskas. Ta mäkerdas suu tulipunaseks – huulepulk määris hambad ka ära ja keele peale tuli halb maitse. Ema laia äärega kübar sai pähe tõmmatud, see ei sobinud nigela mantliga kuidagi kokku. Pealegi, milline endast lugupidav kuueteistkümneaastane neiu kannab põlvest nõelutud sooniksukki?

Aga platsinäitaja vaatas kõrvale ja laskis Mirjami saali sisse.

Pärast pimedat, jääkonarates tänavat, pärast süngeid silmituid maju ja ripakil väravaid, mis tuule käes kääksusid, sattus Mirjam korrapealt hoopis teise, uskumatult värvirikkasse ning kaunisse maailma. Ekraanile lahvatasid muinasjutulised pildid: viljaväljad voogasid, jõed sillerdasid ja lumivalged lambad sõid tammede varjus rohtu. Mirjam vaatas pärani silmi, suu kukkus ammuli ja ta unustas isegi näljased rotid ära, kes alati seansi ajal toidukübemeid otsides müdinal mööda põrandat ringi jooksid.

Haljendavate aasade vahel kappasid prisked hobused, vedruvankris istus imekaunis neiu, ta juuksed lehvisid tuules. Pits ta kaeluse ümber oli niisama valge kui kanakari, mis siblis rikka talu hoonete läheduses. Talu tammisel toidulaual seisid liudadel pruuni krõbeda koorikuga praed, punased tomatid ja kastepiiskades kurgid. Õunakorv lõhnas nii, et isegi kinosaalis oli tunda. Aga ilus tüdruk polnud siiski eluga rahul. Tema tahtis tingimata kuldsesse linna elama minna. Seal juhtus ta kokku ühe kõlvatu mehega, kes

vuntse kasvatas. Ei tea, kuidas tüdruk nii rumal oli ega teadnud, et vuntsidega ning peadligi kammitud juustega mehed on enamasti kõlvatud. Nojah, ta tuli maalt hea elu pealt linna ja tal puudusid kogemused. Too libedik puhus magusat udujuttu, tegi tüdrukule lapse ja viskas ta tagatipuks majast välja. Tüdruk korjas oma seitse asja kokku ja tuli noruspäi rikkasse tallu tagasi. Vanad panid tüdruku linnaseiklusi pahaks, pealegi polnud neile parajasti pärijat tarvis. Kõhuga tüdruk kukkus nutma – eks pill tule ikka pika ilu peale. Mis tal muud üle jäi, kui et lonkis aga soo poole.

Just sel hetkel, kui tüdruk hoogu võttis, et laukasse hüpata, läks kinosaal valgeks ja kõrvu lõikus õhuhäire signaal.

Mirjam tundis tüdrukule kõigest südamest kaasa. Ta nuttis kibedasti, hõõrus rusikaga põski ja kübar vajus kuklalt kulmudele. Mirjam kohe nagu ei taibanudki, mis ümberringi sünnib. Kui rahvas hakkas robinal saalist välja tormama, läks temagi ühes. Aga silme ees seisis ikka veel siniselt läikiv laugas. Kohe pidi tüdruk selle põhjatusse sügavusse kaduma, ainult kuldsed juuksed jäävadki veepinnale ujuma.

Uksevahes rüselev rahvamurd kandis Mirjami tänavale.

Tontlik valgus väreles inimeste kohal. Jääkonarates maapind helkis rohekalt. Kiirustavatest jalgadest langes rabedaid, sakilisi varje. Mirjam kiskus kübara peast, lopergune äär segas ringi vaatamast. Taevas, otse õhus rippusid tohutu suured helendavad laternad. Õhuhäire kriiskav vile kannustas varju otsima. Pakane kavatses varbad otsast kaksata.

Mirjami keha hakkas külmast värisema. Jalad tõrkusid sõna kuulamast. Mirjam ahmis õhku ja sundis ennast jooksma. Liigesed raksusid. Kiilasjää tahtis jalust maha niita. Ta sai plangust kinni haarata. Mirjam ähkis valjusti. Ta kuulis ennast – tähendab, ta elab veel. Kusagil lähedal prahvatas pomm. Õhk lõi lainena vastu nägu. Sõõrmetesse tungis kirbe ving. Mirjam takerdus käistpidi mingi ora külge, ta sikutas kõigest jõust, et vabaks saada. Ei tohtinud teistest inimestest maha jääda. Nad keerasid ühte hoovi sisse. Mirjam tundis jalge all astmeid.

Pomme sadas nagu rahet.

Kusagil lahvatas tulekahju. Katmata keldriaknast paistis õudne verevärvi kuma.

Kelder oli rahvast pungil. Üks tilluke laps nuttis luksudes. Plahvatuste vahel lausus keegi süngelt:

„Puhtad hinged lendavad tuhana paradiisi."

Mirjam kükitas maha, ta nihkus inimeste vahelt läbi ja peatus, kui otsmik põrkas vastu ligekülma kivimüüri. Ta peitis näo vastu põlvi. Lõõtsutamine ei andnud ikka veel järele. Külmast kanged

põlved sulasid pikkamööda üles. Mirjam ei tahtnud olla puhas hing, kes tuhana paradiisi lendab.

Iga plahvatuse järel veeres midagi kõrinal keldritrepi astmetel. Justkui viskaks keegi ülevalt peoga jaokaupa herneid alla. Ehkki see heli oli imelik, polnud selles midagi kohutavat.. Iseasi – pommide vingumine. Kui pomm oma hääle järjest heledamaks kruvis, plahvatas ta hetke pärast kuskil eemal. Seevastu, kui vingumine äkitselt nagu lõigatult katkeks, oleksid lood kehvad. Siis tuleb pomm otse peale. Viimane pahaendelise vaikuse hetk enne plahvatust kõlbaks üksnes selleks, et eluga hüvasti jätta.

Keldrisviibijad kuulasid hinge pidades, kuidas taevast alla kihutav juhus ajuti lausa hullunud inimese kombel vilistas ning kiljus. Järjekordse plahvatusmürina sumbudes tõusis halamine. Ometi oli just selleks viivuks otsene hädaoht möödas. Jumal oleks pidanud ennast tuhandeks tükiks rebima, et jõuda igale poole, kus teda appi kutsuti. Pomin ja nuuksumine vaibusid, kui uue langeva pommi heli kõrvu lõikas. Lainetena tõusvate ja mõõnavate häälte korrapärasust lõhkus vaid väeti lapse ühetooniline nutt.

Mirjam oli uskunud, et pärast esimesi plahvatusi tuleb vaikus ja ta pääseb siit minema. Nüüd oli aeg justkui tuikuvaks tondiks moondunud, kes vaevaliselt oma külmunud jalgu ühe täistunni tulba juurest teiseni lohistas. Kui pommisadu tihenes, liikus ajatont roomates, väljaveninud minutisse mahtus mitu plahvatust ära.

Mirjam surus hambad sukapõlve vastu, mis oli hingeõhust niiskunud. Ta püüdis ennast igal võimalikul viisil veenda, et elu on veel sees. Temal küll, aga võib-olla on mõni kiledalt kiunund pomm ta kodu üles leidnud? Kuidas teised seal üldse ilma temata hakkama saavad? Mirjam polnud enam nii lapsemeelne, et uskuda saatuse heasoovlikkusse. Surm oli juba jõudnud nende perekonnast risti-põiki üle käia. Tee oli sisse tallatud.

Mirjam tõstis pea, toetas otsmiku vastu paekivi ja soovis, et kui juba, tulgu see pomm parem siia. Mürinast-kärinast hoolimata püüdis ta kramplikult mõnda mahedat viisi meelde tuletada. Mõnikord kummitas teda hommikust õhtuni mingi lõbus lauluke, nüüd ei tahtnud ükski sõbralik heli ta elu lõppu kaunistada.

Mirjam oli endale sisendanud, et kohe kukub pomm just selle maja peale.

Mirjam püüdis muutuda täiesti ükskõikseks. Et väsimusest tuikuvad jalad teda enam ei tüütaks, vajus Mirjam põrandale istuma. Halleluuja, halleluuja kordas Mirjam endamisi. See sõna oli talle oma kõla poolest alati meeldinud. Mõne ilusa minevikuhetke meenutamiseks polnud jaksu. Ainult halleluuja – justkui taevavärav, millel ta kiikus selles lummuslikus, väljaveninud ajas.

Keldrisse hakkas valguma suitsu. Mirjami meeled muutusid taas erksamaks. Vanasti, rumala peaga oli ta ennast paaril korral kappi sulgenud ja lämbumist proovinud. Sellest peale kartis ta meeletult õhupuudust. Nüüd tahtnuks ta jälle nagu kunagi varem kapiukse tagant põrandale veereda ning jahedat värsket õhku juua.

Ta ei tohtinud siia kauemaks jääda.

Mirjam teadis, et kui ta praegu trepist üles prooviks minna, tiritaks ta mantlisabast tagasi. Tuli kavalus appi võtta. Mirjam tõusis püsti ja hakkas ennast inimeste vahelt ukse poole nihutama. Keegi pahandas – laps ei mõista vagusi olla. Mirjam pomises, et king kukkus ennist trepi peale ning jalg külmetab. Inimesed püüdsid talle teed teha. Imelik, et nemad polnud suitsuhaisu pärast ähmi läinud. Endistviisi ohkisid ja oigasid nad pommiplahvatuste järel.

Mirjam komistas, käed maandusid trepiastmel. Ta jäigi niimoodi küürakile, justkui kiirjooksja enne stardipauku – siit keldritrepilt tuli ühe hooga välisukseni jõuda.

Veel võis viivitada, veel polnud õhk päriselt otsa saanud.

Alati, kui olukord veidikenegi kergemaks läheb, tundub, et selleks oligi viimane aeg – rohkemaks poleks jätkunud vastupanuvõimet. Niipea kui pommide plahvatamine lakkas ja lennukite undamine eemaldus, hakkasid inimesed väljapääsu poole trügima.

Uksevahes lõi ninna kuuma tõrva hais. Mirjamil vilksatas kohutav kujutlus: põlev järv vajub mäe pealt linna. Varsti on kõik tänavad leekides.

Mirjam jooksis kodu poole, kuidas aga jalad võtsid.

Ta vaatas otse ette, nagu saaks pilguga tänavat lühemaks tõmmata. Ta ei tahtnud midagi peale kodu näha. Aga ometi jõudis kõik nagu iseendast tema teadvuseni, justkui oleks tal mitu paari silmi. Ümbritsev surus ennast peale.

Traadimäsu püüdis tõttajat jalust maha rabada. Klaasikillud klirisesid taldade all, plekitükid libisesid mööda jääkonaraid. Mirjam põikas kõrvale, kui mõni terav serv säärde lõikuda ähvardas.

Ümberringi põlesid majad. Tulesambad mühisesid. Tuulevihurid peksid kord kuklasse, kord näkku.

Üks vanamees hoidis suure paju tüve ümbert kinni. Ätt surus nägu vastu krobelist koort. Tuul kiskus tal selja pealt salliotsi lendu. Punased narmad lipendasid, nagu oleks talle tuli küüntega vammusesse kinni karanud.

Veidi eemal langes sisse rohelise maja vahelagi, sädemed pritsisid õhku ja vajusid pilvena elupuu ladva poole, mis krundi nurgas kasvas. Enam polnud ümmargust akent, mis selle maja paraadukse kohal asus. Seal oli klaasi taga kasvanud karvane kaktus. Aga tüdruk? See, kes kandis ruudulist mütsi, mis nööbiga

kurgu alt kinni käis? Ta oli kõndinud tasasel vetruval sammul ja tõusnud kikivarvule, et välisukse kellanupule vajutada. Mirjam oli korduvalt jälginud, kuidas uks avanes. Ilmaski polnud ta paokil ukse vahelt näinud inimest, kes oli luku lahti keeranud.

Mingi lipp ujus tänava kohal. Mirjam tõmbas pea õlgade vahele ja piilus üles. Õhus lendasid ludumütsides härjapõlvlased, mis olid valge riide peale välja õmmeldud.

Mirjam tormas kodu poole, nii et hing paelaga kaelas. Ta selja taga tõusis kolin. Seal lükkas pikakoivaline noormees jooksusammul käru. Selle ninas vurises propeller. Noormees surus kätega kõigest jõust põikpuule, sellegipoolest kippus see üles kerkima. Noormees hoidis pead kuklas, et puu talle lõuahaaki ei annaks. Mirjam kartis poisi pärast – küll on kole, kui lõualuu läheb pikuti lõhki nagu hernekaun.

Juure pealt murdunud kastan oli kukkunud ühe maja seina vastu. Tuli sõi hoonet seestpoolt, haraline kroon vajutas söestunud voodrilaudadele, sellel majal polnud enam elulootust.

Tulekuma paistel sagisid inimesed, esimese korruse aknast heitis keegi kompse välja. Kõnniteele sadanud kimpude sõlmed libisesid lahti, pesud, jalatsid ja sohvapadjad pudenesid läbisegi laiali. Eemal, tulest puutumata hoovivärava ees seisis kummut, keegi naine soris selle laegastes. Ühe upakil sahtli vasest käepide kõlkus üles ja alla justkui udusulg, mis kohe saab tõmbetuule poolt eemale kantud.

Kuum iil lõi Mirjamile vastu sääri. Ta peatus ja ahmis õhku. Talle näis, et kohe tekib tuulispüks, mis tohutu jõuga kisub nii inimesed kui ka asjad oma pöörisesse. Mirjam vaatas taevasse, ta peaaegu nägi seal hõljumas inimesi, kes hoidsid kramplikult kinni mõnest lendavast kummisahtlist või lauajupist. Merehädalised õhuookeanis.

Põleva maja leegid noolisid kõrvalmaja katust. Seal hakkas tõrv kuuma käes särisema justkui rasv pannil. Üle tee oli tuli ühe majaga juba lõpparved ära teinud: keldri vahelael praksus hunnik talajuppe. Inimesed seisid ringis, süngetel nägudel punane kuma.

Mirjam komistas sarikatükile. Selle küljes vonkles nöörijupp, mis justkui tahtis kusagile teed juhatada. Tegelikult osutas selle kõrbenud ots maas vedelevale särgile, millel olid pesupulgad küljes. Mirjam tegi kaare ümber valge riidetüki.

Nurga peal seisis suurt kasvu inimene, must kasukas ulatus peaaegu maani. Mirjamil hakkas natuke kergem. Ta jääb mehe taga seisma ja kiikab vähehaaval kasuka varjust kodu poole. Põlevad majad tulevad aegamööda nähtavale. Et kogu õnnetus oleks ühekorraga silme ees, seda Mirjam ei kannataks välja.

Mirjam nihkus tollhaaval kasuka poole. Ta vaatas hoolega musta selga. Kasuka serva alt paistsid valged aluspüksid. Mees kandis toatuhvleid. Mirjamile paistis see kogu kahtlane: mehe pea oli ülestõstetud karvakrae varjus.

Korraga tundus Mirjamile, et mamma suured merekarbid kohisevad tal kõrvade juures. Suurte merekarpide sees olid omakorda mingid väiksemad teokojad peidus, mis vilet ajasid.

Mirjam taipas, et helid kostavad ülestõstetud krae tagant.

Miks ma viivitan? Mirjam püüdis ennast rahustada ja julgustada. Ükski pomm pole kodukanti kukkunud, sisendas endale Mirjam.

Äkitselt vaatas mees üle õla selja taha. Jahmunud Mirjam taganes veidi. Onu Ruudi silmis peegeldus tulekahjukuma.

8.

Üldiselt polnud isal kombeks oma sünnipäeva pühitseda. Mirjam oli tähele pannud, et vanad inimesed ei ilmutanud suuremat vaimustust, kui aasta lisaks tuli. Siiski, kui isa sai kolmekümne üheksaseks – see oli ta viimane sünnipäev –, kutsuti mõned külalised. Isa oli aegsasti väikese rummivaadi koju toonud, ema oli hankinud odrajahu. Õhtul pandi hall pirukas lauale, ema keetis potitäie viljakohvi ja valas sahariinitabletid karbist toosi sisse, nagu oleksid need suhkrutükid.

Isal oli seesama sinine ülikond seljas, mille pintsak pool aastat hiljem ta kanderaamil kiikuvat laipa kattis. Nüüd oli see riidetükk verest puhtaks pestud ja rippus kapis puu peal, reväärid krimpsus. See oligi vist ainuke hilp, mis isast jäi. Kui isa oma viimset sünnipäeva pühitses, ei osanud ta aimatagi, et juba järgmisel aastal saavad temast järelejäänud rõivad maal toidu vastu ümber vahetatud. See tundus väljakannatamatu, et ühel ilusal päeval kõnnib keegi võõras mees tänaval vastu ja tal on isa mantel seljas.

Tookord sünnipäeval kiitsid külalised üksteise võidu nii pirukat kui ka magusa lõhnaga rummi. Üldse rääkisid nad jookidest ja joomisest liiga palju. Mirjamil hakkas süda valutama – mis nad seal õhutavad isa viinahimu. Ema naeris ka nii muretult, nagu poleks ta ilmaski purupurjus isa voodisse talutanud. Ei oska nad ennast vaos hoida, mõtles Mirjam nördinult.

Oleks ta aimanud, et nad pühitsevad isa viimset sünnipäeva, poleks ta nii tõredat nägu pähe teinud. Isegi külalised panid tähele,

et Mirjam porises endale midagi nina alla. Nad ütlesid, et vaat kui hea tige laps. See paistis neile endile kole naljakas, nad naersid silmad märjaks.

Kui külalised ära läksid, võttis isa Mirjami juuksed pihku. Ta sakutas last sõbralikult ja küsis, et miks ta mossitab. Mirjam ei söandanud isale etteheiteid teha ning kohmas, et igavus kipub kallale.

Mirjam ei mäletanud, et isa kunagi varem oleks tahtnud teda lõbustada. Nüüd otsis ta palderjani välja ja kutsus kassi tuppa. Isa kallas rohupudelist loigu põrandale ja kass lausa sööstis seda lakkuma. Nurri silmad tõmbusid mõnust pilukile ja hakkasid roheliselt kiirgama. Palderjan maitses kassile nii, et ta pidi põrandalt värvi ära limpsima.

Seejärel hakkas kass püherdama. Ta käpad vajusid lõdvaks, saba lohises mööda vaipa ja kõht oli ühtelugu püsti.

Isa naeris ja vaatas vilksamisi Mirjami poole. Mirjam tundis, et ta peab rõõmu üles näitama. Ta püüdis kilgata, raske oli naeru kiskuda. Seda enam, et purjus kass oli vastik, Mirjam hoidis ennast tagasi, et mitte lüüa püherdavat Nurri.

Hiljem, kui selgeks sai, et isa oli pühitsenud oma viimset sünnipäeva, hakkas Mirjamit selle peo pärast südametunnistus piinama. Miks ta ennast ometi pingutada polnud viitsinud? Ta oleks pidanud mõnda oma väljamõeldud laulu jorutama või niisama kepsutama, kleidisaba peos. Hädapärast oleks võinud mõne salmi lugemikust pähe tuupida ja ette ütelda. Kas siis tõesti on nii raske oma tahet alla suruda, et teistele meelehead valmistada!

Eelmisel õhtul oli Klaus välja ilmunud ja koguni nende hoovile tulnud. Ta oli justkui kedagi otsides ringi luusinud. Kui ta Mirjamit märkas, vajus ta näole midagi pettumusetaolist. Mis parata, et siinkandis polnud enam ühtki asjalikku poissi ripakil. Klaus pomises, et kuna ta kord juba Mirjami otsa komistas, tulgu see talle homme külla. Mirjam, erutusest õhetav, jooksis eemalduvale Klausile paar sammu järele ja kuulis poissi venitavat:

„Eks neliteist ole kah arv. Tuleb seegi vanus läbi teha."

Kogu hommikupooliku valmistus Mirjam Klausi sünnipäevapeoks. Teist korda ei tahtnud ta kellelegi tema tähtsal päeval tuska valmistada.

Klausi silmaröömuks tuli ennast korralikult kostümeerida.

Mirjamil olid ühed ilusad puukingad, mida ta polnud kanda raatsinud. Nüüd tõi ta jalatsid lagedale. Ega nende kingadega suurt käia ei saanud, ornamendiga kaunistatud tallad olid ühes tükis, päka all polnud tavakohast hinge. Iga sammuga rebis sõredast paelast tehtud rihmu, otsad kippusid naelapeadest läbi tulema.

Mirjam nühkis sissepõletatud mustriga tallaservad õlise lapiga üle. Kiiskavate lakk-kingadega kõlbab mistahes pidusse minna. Ka värskelttriigitud kleidil polnud viga, seda enam, et õmblusest rebenenud taskunurgad said kinni õmmeldud. Siis jõudis järg soengu kätte. Mirjam võttis suured käärid ja hoidis neid põigiti kulmude kohal. Laialiaetud terad plaksatasid kokku, korrapealt said tukad lühemaks, nii et silmad hästi välja paistsid.

Määratud kellaajal astus piduline väravast välja ja läks ilmadaami tippival sammul – et kingad vastu peaksid – varemete poole.

Mirjam ronis tasahilju vundamendiservale, hoidus paksust tuhalademest kõrvale, turnis kõvera raudtala peal, mis osaliselt kivitükkide vahelt välja paistis, ja lähenes tollhaaval Klausi asupaigale.

Võõrale silmale oleks kivirisu vahel vedelev plekitükk täiesti märkamatuks jäänud. Mirjam teadis, et selle just nagu juhuslikult mahapillatud rauast lehe all asub Klausi korter. Külaline kükitas ettevaatlikult, nii et kannad maast ei kerkiks, ja koputas plekitükile.

Klaus lükkas keldriaugult kaane ära.

„Palun, mu daamid ja härrad," ütles ta viisakalt ning silus üle oma juuste, mis otsmiku kohal lainesse hoidsid.

Mirjam sirutas kaela, et keldrisse sisse vaadata. Pilk kukkus pimedusse, nagu oleks seal all põhjatu kaev. Päris jube oli mõelda, et järgmisel hetkel tuleb sinna tundmatusse paika sukelduda. Ent Klaus suhtus kohmetusse külalisse hoolitsevalt. Ta sättis seal all mingi kasti püsti. Mirjam laskis jalad üle ääre rippu ja libistas end ettepoole. Tagumiku alt tõusis tuhka lendu ning järgmisel hetkel kolksatasid kingad vastu kastilaudu.

Mirjam hüppas kõikuva jalgealuse pealt paeplaatidest põrandale ja tegi Klausile ühe sõjaeelse pailapseliku niksu. Ulatanud sünnipäevalapsele kingituseks porgandikimbu ja paberisse mässitud leivakäärud, millel lihatükid vahel, soovis Mirjam, et Klaus kasvaks suureks ja oleks tubli. Klaus pahvatas naerma ning sakutas Mirjamit tukast.

Mirjam piilus pimedaid nurki ja ohkas. Üks kord elus oli ta enne Klausi poisslapse sünnipäeval käinud. See pidu peeti just sõja eel, suur laud oli kaetud lumivalge linaga. Pärast sööki andis poisi ema igale lapsele pliiatsi pihku ja käskis otse laudlinale oma nimi kirjutada. Mirjam polnud niisugust riiderikkumist enne näinud, aga tegi, mis kästud. Pärast ütles poisi ema, et ta tikib kõik nimed sinise siidniidiga välja ja sünnipäevalaual olnud lina pealt võib poiss veel saja aasta pärast oma sõpru meelde tuletada. Mirjam oli ära koh-

kunud, sest ta kirjutas oma nime hästi suurte tähtedega. Mõtle, kui palju pidi poisi ema vaeva nägema, et neid tulpasid täis tikkida!

Sünnipäevadega polnud Mirjamil kunagi vedanud – ikka nagu must lammas teiste hulgas.

Mirjam istus Klausi poolt pakutud kastile, hoidis selja sirge, pani käed kombekalt põlvedele ja ootas, mis edasi tuleb.

Klaus taganes veidi, takerdus puldansaapa kannaga aukliku kartulikoti taha, mis põrandal vaiba aset täitis, ja istus pikliku kasti sisse, porgandid lillekimbuna peos.

Pikkamööda hakkasid Mirjami silmad harjuma. Piklik roheline kast oli vist Klausile voodiks, kokkupandud hall sõduritekk rippus selle otsa peal.

Klaus nuusutas porgandeid. Murdis ühel saba maha ja viskas juurika Mirjamile. Porgand ragises mõnusasti hamba all. Klaus lõi kannaga vastu kasti külge ja ütles:

„Pane tähele, see on mürsukast."

Mirjamil võttis südame alt külmaks. Äkki Klaus hoiab magades mürsku kaisus?

„Kast on aus, just nagu häll," muheles Klaus. Ta liigutas end ja heinad ta asemel kahisesid.

„Kas selle kasti sees und ka ikka näeb?" päris Mirjam ebaledes.

Klaus ei pannud ta küsimust tähele, vaid jätkas omasoodu:

„Järgmiseks sõjaks on mürsud mürakamad ja moonakastid suured nagu majad. Kõik hooned tehakse maatasa, allesjäänud inimesed lähevad mürsukastidesse elama. Lõikavad neile aknaaugud sisse, ehitavad laed vahele ja laovad korstnad üles."

„Hakkavad seal päriselt elama?" imestas Mirjam.

„Neil peab ju olema mingi peavari, et saaks veelgi võimsamaid mürske valmistada ja neile veelgi suuremaid kaste ehitada."

„Kas meie peame tulevikus ka kasti sees elama?" kohkus Mirjam.

„Ei, ma arvan, et järgmises sõjas on meie kord otsa saada."

„Ma ei taha neid surmajutte enam kuulata!" sai Mirjam vihaseks.

„Pane siis tropid kõrva," soovitas Klaus sõbralikult.

Mirjam sundis ennast lahkemat nägu tegema. Klaus sihtis pöidlaga keldrilakke ja lausus:

„Kusagil meie pea kohal on tuha ja kivide all minu vanaema kondid. Eks ole, täitsa isemoodi värk: elusad on maa all ja surnu maa peal."

Mirjam ei mäletanud Klausi vanaema, aga oli kuulnud, et pommitamise ajal jäi ta majja sisse. Klaus võis Mirjamit täpselt samuti haletseda nagu Mirjam neid inimesi, kes mammaga polnud kunagi kokku puutunud. Kuidas Mirjam ometi nii kitsalt oli elanud, et polnud ilmaski Klausi vanaemaga juttu puhunud. Kui palju päevi enne suurt pommitamist oli niisama tühjalt looja läinud!

„Kas sa valvad oma vanaema konte?" küsis Mirjam huviga.

Klaus viskas Mirjamile veel ühe porgandi.

„Kas sina valvaksid?"

„Ma ei tea," vastas Mirjam mugimise vahel.

Klaus kallutas ennast mürsukasti taha, kohmitses seal pimedas nurgas ja tõstis tahmunud küünlajala lagedale. Kolme vasest haru kohta oli tal kõigest üks küünlajupp.

Klaus pani küünlajala keset põrandat maha, rapsas tahile tule otsa, ronis saabaste klobisedes kasti peale ja tõmbas plekitüki laeaugule ette.

Kelder muutus nüüd veelgi salapärasemaks. Mirjam nägi nurgas poolpõlenud raamatute virna, mis müürile toetus. Roostekolletes kelgujalased kiunatasid külmetava koerana, kui Klausi saapanina nende vastu puutus. Ämblik õõtsus veinipudeli kõhus niidi otsas. Puukohvri külgi kattis hallitus, katkise korvi sees vedelesid närtsinud nõgesed.

Kuni Mirjam keldrit uudistas, seisis Klaus vaikides küünlajala taga. Aeglaselt tõstis ta käed ja ristas rinnal. Klaus köhatas hääle puhtaks ning kuulutas:

„Suurtes lossides pidu on hoos,
mul pihus on kaunis kastene roos."

Võlutud Mirjam jõllitas Klausi, kelle tohutu vari täitis keldriseina ja ulatus otsaga lakke. Poisi kahvatust näost vaatasid külmalt helkivad silmad olematusse, ent ta sõnade kannul tuli kõledasse keldrisse suursuguste pidude poolehäälne kumin. Lossisaalis lainetas rahvamurd, purpursed rüüd lehvisid, tuhanded küünlad särasid, kõrged võlvlaed helendasid ning pääsukesed lendasid akendest sisse, igal õitsev õunapuuoks nokas.

„Kas näed, kuidas luukered keksivad,
nad üha me sekka eksivad . . ."

Mirjam kuulis raske siidi kahinat, punased päästemantlid olid valge karusnahaga ääristatud, teenrid kandsid hõbeliudadel hernekaunu laiali; kuldkingad libisesid musta-valgeruudulisel põrandal ja rummivaat seisis nurgas. Aga luukered ei hoolinud küünalde

särast, nad kepsutasid, hambad irevil, otse piduliste keskel; nad ei häbenenud, et katsid niudeid auklike kartulikottidega. Ruudulisele põrandale pudenes mulda ja tohletanud maaubinaid, millel olid valged kasvud küljes.

Midagi kumerat sattus Mirjamile jala alla. Ta vaatas maha ja nägi pika iduga läinudaastast kartulit. Või pärines see koguni nendest aegadest, kui maja veel seisis?

Mirjam muutus tusaseks, ilus elu sai nii ruttu otsa.

Klaus vaatas Mirjamile silma sisse ja ütles tungivalt:

„Me peaksime näitemängu tegema."

9.

Ükskord oli Mirjamil tulnud paljude inimeste pilkude all seista. Igaüks oli võinud vaadata ta märgi põski ja nutust punsunud lauge.

Seal altariesisel laval sai Mirjam väga hästi aru, et kui inimene on teiste ette välja seatud, peab ta ennast väärikalt ülal pidama. Mirjam ei suutnud iseennast valitseda. Viimases hädas klammerdusid ta mõtted mamma külge. Tume kogu, käed kõhu peal ristis, nägu rahulik ja mõtlik – nii oli ta tundide kaupa papa peatsis seisnud. Mirjam manas kauge minevikupildi endale silme ette ja püüdis läbi ajaudu mammale silma vaadata. Võib-olla antakse hingejõudu põlvest põlve edasi? Äkki oli mamma oma vanaema meenutamisest tuge leidnud! Kunagi ürgajal seisis üks takustes rõivastes mutike sarga juures, silmad selged ja kuivad.

Mirjam püüdis selga sirgu ajada. Mantel oli korraga nagu sitikakoorik ja kuuldus õmblustest ragisevat.

Ikka veel astus inimesi ligi, nad surusid kordamööda kõigi kolme kätt. Igal pominal lausutud kaastundeavaldus tõstis Mirjamil uue klimbi kurku. Ühelt kõveraks vajunud küünlalt tilkus rasv põrandale. Mirjam kinnistas pilgu võbelevale leegile ja pigistas iga kord lauge kokku, kui vahapiisk kukkus.

Kõige hirmsam on ootamatu surm, olid majanaised rääkinud. Kas surm võib kunagi oodatud olla? Uuest teadasaamisest jahmunud Mirjam hakkas pärastpoole üht-teist taipama.

Ema oli kaua pesukapis sorinud, et isa saaks viimsele teekonnale minna, mustad sokid jalas. Mirjam oli hinge kinni pidades pealt vaadanud, kuidas ema takseeris isa musta ülikonda. See oli kurkunöörivalt jube, kui ema oma käsitöökarbi välja võttis ja isa musti pükse tagumiku pealt lappima hakkas. Ema koogutas hilisööni lambi all. Iga natukese aja tagant hüples niidirull karbi sees: ema

võttis uue silmatäie niiti nõelale taha. Ta tikkis ja tikkis, endal laud paistetanud ja sõrmeotstes värin. Pärast tõstis ta püksipõhja vastu valgust ja vaatas hindavalt oma töö tulemusi.

Mirjam otsustas mitte ilmaski kellelegi rääkida, et isale pandi lapitud püksid kirstu jalga.

Varahommikul liikus triikraud susisedes üle äsjatärgeldatud krae. Kerkis auru, ema vaatas kõrvale, ta silmad olid selletagi punased. Laual lebas silmusena must lips, soe valge pesu kõrval.

Pärast läks ema surnukuuri, kohver isa rõivastega käe otsas.

Mirjam vaatas emale järele. Ta püüdis kujutleda, et kusagil jaama perroonil kõnnib kannatamatu isa. Ilma akendeta vaguni ette on haagitud orel. Selle tuhat vilet ajavad auru välja ning jorisevad. Hingeldav ema jõuab kohale. Mustas rüüs jaamakorraldaja lõriseb ning näitab hambaid. Ema nutab ja vabandab: ootamatu surm.

Kui papa suri, võeti kapi otsast kumerate nurkadega vineerkohver alla. Pandlad tehti lahti ja kaas tõsteti üles. Mõrkjalt lõhnava koirohu alt tõsteti välja uhiuus kalevist ülikond. Mammal sai surikleit juba esimese halvatuse ajal valmis õmmeldud. Nad mõlemad võisid väärikalt jumala palge ette astuda.

Mirjam hakkas kirikus kirstu juures uuesti nutma. Häbist ja piinlikkusest lõid põsed lõkendama. Isa ei saa jumalale selga keerata, äkki paistavad püksipaigad välja.

Altariesisel laval seistes hakkas Mirjam jälle tõemeeli jumalat uskuma. Õpetajagi ütles, et taevane isa pani raske katsumuse lese ja laste õlgadele.

Suurivaevu õnnestus Mirjamil ennast ohjeldada ning rahulikumaks sundida. Kurbusest läbivettinud ajju tungis raudkiiluna sisse iseäralik vihatunne. Tige oli Mirjam ennegi olnud, ta võis kergesti pahaseks saada, kui ülekohut tehti – ent see uut moodi viha, mis tema üle kirikus võimust võttis, üllatas teda ennastki. Mirjam otsis oma sisetundele seletust – mõistus oli nõutu ja sosistas kõheldes kõrva sisse, et uus viha on sinist värvi. Sinine viha kõigutas justkui väljapääsu otsides Mirjami keha, kui ta seal isa jalutsis, mustade sokkide vahetus läheduses seisis. Mirjam tundis, et ta peab nähtamatule ülekohtule vastu hakkama ja kätte maksma. Ta oli valmis oma tummaks tehtud isa käekõrvale võtma ja ise kõikvõimsa palge ette astuma, et seletust anda, miks isa ei saa jumala poole selga pöörata. Saage aru, ta tapeti. Ootamatu surm.

Sinine viha andis Mirjamile mingit eriskummalist jõudu, mida oli hirmus raske eneses kanda. Kui Mirjam end varasematel aegadel tugevana tundis, oli ta tahtnud lennata ja laulda.

Mirjam nagu unustas, et ta on rahva pilgu ette seatud ja ta ei

tolli endale tähelepanu tõmmata. Ta oleks pidanud seisma noruspäi, kasinus kaelakonti painutamas, aga ta hoopis vahtis siniste silmade välkudes ringi ega kuulanud õpetaja lugemist.

Enne isa matuseid olid mitmed sosistanud, et mõrtsukas peab tulema oma ohvrit vaatama. Mirjami pilk libises üle nägude, tapja pidi teiste hulgas viibima.

Õpetaja oli altari ees parajasti põlvili ja ta otsmik toetus vastu ristiga raamatut. Miks ei võiks tema rahva poole pöörduda ja ütelda, et astugu need kõrvale, kelle südametunnistus on puhas?! Mõrtsukas jääks üksinda kiriku keskele seisma.

Mirjam heitis selle mõtte kõrvale. Võõraste peale ei maksa loota. Keegi ei tee seda, mis talle meelepärane pole.

Kirikuseinad justkui hingasid endast külma ja hämarust välja, mida kaugem nurk, seda pimedam. Tumedast puust ning kõrge leeniga pinkide taga võis terve mõrtsukakari ennast ära peita. Mis viga seistä posti varjus või kantsli all?! Võib-olla piilub mõrtsukas parajasti altari tiiva tagant välja? Üks puukujudest tudiseski kahtlaselt. Seesama, mis hoidis käes pika varrega kirvest, vahedaks ihutud kaarjas tera ohvrile kaela pihta kukkumas. Võib-olla see just ongi mõrtsukate jumal? Äkki seisab isa tapja tema taga?

Mirjam kallutas ennast ja uuris põrandat. Ei, altari tiiva alt ei paistnud kellegi jalad välja.

Mirjam silmitses kirikusse kogunenud inimeste nägusid. Enamikku neist Mirjam ei tundnud. On nad isa endised sõbrad või vaenlased? Ehk tullakse surnut ning leinajaid ka paljast uudishimust jõllitama? Mirjam oleks tahtnud igaühele neist otse silma sisse vaadata, aga nad seisid kõik liiga kaugel. Sõjaaeg, elekter oli lahja ja põles vaid see lühter, mis altariesisele valgust heitis. Küünalde keskel istus rauast mees raudhobuse seljas. Ratsaniku peast kasvas jäme metalne aas välja, sellest käis konks läbi. Kui rauast mehel oleks süda rinnus, võiks teda paluda: tule alla ja too küünlad kaasa. Anna valgust, ma pean neid kõiki hoolega uurima. Mirjam oli kuulnud, et mõrtsuka silmapõhja tarretub igaveseks tapetu nägu. Tapja võib pärast või pärani silmi otse päikese sisse vaadata, ärgu lootku, ka terav valgus ei kustuta ohvri kuju. Talle jääb eluks ajaks kuritöö märk külge. Sellepärast mõrtsukad peitvatki pilku ja pööravat pea kõrvale, kui kellegagi juttu ajavad. Nad elavad alatises hirmus – äkki näitab keegi näpuga ja ütleb, et vaadake, ta silmapõhjas seisab ohver: peahaavast voolab veri, niriseb mööda õlgu alla ja tilgub sõrmeotstelt maha.

Inimene, kes on käe teise vastu tõstnud, ei saavat ilmaski rahu.

Mirjam kujutles, kuidas tapetu jälitab oma tapjat. Mõrtsukas avab juhuslikult ukse, see kriiksatab läbilõikavalt, nagu oleks ohver karjatanud. Kabuhirmus kurjategija jookseb hingeldades mööda pimedat tänavat, surnukeha tantsib kergelt ta kannul ning irvitab mõrtsukale kõrva sisse. Õhku ahmiv mõrvar aeglustab sammu, kohe tallab nähtamatu surnu oma luiste varvastega tapja kandu. Ega mõrvar omast tahtest tapetu kirstu juurde tule. Surnu külm käsi pitsitab teda randmest, tõrkuv tapja loivab mööda vihmaleikudes tänavat ja korraga põrkab ta vastu kiriku ust, mille tagant kostab oreli undamist. Ta kistakse sisse, hirmunud mõrvar lohistab jalgu paeplaatidel, hämaras koorialuses tunneb ta end hauakambrisse suletud olevat. Kui saaks, püüaks ta klammerduda pinkide külge, pugeda kõrgete leenide varju või haarata abiotsivalt mõne pühaku habemest kinni. Ta ei taha altariesisele väljapandud laipa vaadata. Hirmunud mõrtsukas judiseb, külm käsi ümber randme juhib ta samme. Tapja tuuakse lühtri alla valguse kätte. Kõrge võlvi all hargnevad trossi kiud lahti, raudlühter prantsatab alla ja lömastab mõrtsuka kolju niisamuti, nagu tema purustas teise inimese pealuu.

Kõike enda ümber peab mõrtsukas kartma. Ta jõudis põlgama hakata elutut lühtrit, mis tema pea kohal rippus. Tapjat talutatakse ettepoole. Ta peatub altariesise lava juures, kinganinad vastu kivist serva. Otse ees, käega kombatavas kauguses seisavad leinajad. Mõrtsukas peab neid vaatama, ta on sunnitud tühiseidki üksikasju tähele panema. Kõige äärmine on sinises mantlis plika. Mantlil puudub millegipärast krae. Tüdrukul on müts väikeseks jäänud. Peakatte kulunud paelad on kõvasti kurgu alla kinni seotud, kulmudest allapoole kasvanud tukkade alt vaatavad vastu suured silmad, mis kiirgavad sinist viha. Lapse pilk puurib mõrtsuka silmapõhja. Mõrtsukas langetab laud ja silmitseb tüdruku sukki, mis põlvede kohalt veidi tumedama lõngaga nõelutud. Kurjategija tõmbab silmad üsna pilukile, sellegipoolest näeb ta kannaõmblusest rebenenud kingi ja triibuga villaseid sokke, mis on pahkluu kohal tagasi keeratud.

Surnu rinnale ristatud kätega kohakuti seisab teine leinaja. Mõrtsukas ei tea, et selle tüdruku nimi on Loori. Ta näeb vaid, et valgepäisel plikal on midagi kübarataolist kõrvadele tõmmatud. Tüdruk on vist haige. Miks ta muidu hoiaks pead kaldu õla kohal, justkui tahaks valutavat kõrva soojendada. Kätt surub ta külje vastu, nagu pistaks roiete all.

Ei saa kahtlust olla, et kolmas selles reas on ohvri lesk. Imeliku, lapiku põhjaga mütsi küljest ripub näo ette must loor, naine on üleni musta riietatud. Isegi sukad on mustad, süsimusta trii-

buga ja kumavad heledamalt sääremarja kohalt, veidi kõrgemal jalanõude servast. Botikute kontsad on tahapoole vajunud.

Mõrtsukas viivitab, ta kogub jõudu, et ohvrit vaadata. Veel kord libistab ta pilgu üle musta loori, mida küünaldelt kanduv soe õhk vastu lese nägu litsub. Ta märkab oma üllatuseks, et pead kallutaval lapsel on juuste otsas peenikesed lokikrussid.

Jäine rõngas tõmbub mõrtsuka randmel koomale. Tapja teab, mis temalt nõutakse.

Ta näeb saledate sõrmede valkjaid nukke, kollakat ninaotsa ja kumerat laupa. Selle taga on väänulised mõtted paigale hangunud. Kaks neist sattusid saatuslikul sekundil vastakuti, et löögi hetkel kiiluna teineteise sisse joosta: ma jõuan varsti koju; ma ei jõua iialgi koju.

Mirjam surus hambad risti. Niikuinii hakkavad isa teises ilmas painama need asjad, mis maises elus kas pooleli või mõistmatuks jäid.

Isa ei saa iialgi teada, kes ta lastest kasvasid. Võib-olla ei jõudnud ta mõnda tähtsat kirja lõpetada? Äkki jäi tal mingi oluline sõna lausumata?

Erutatud Mirjam on valmis isa kirstu juures endale tõotama, et ütleb siitpeale inimestele ainult häid sõnu. Ta on taeva ja maa nimel vandumas, et saagu see ta elu peamiseks juhiseks. Aga mingi kaine kaalutlus lükkab õilsa ning õhulise kavatsuse kõrvale. Mirjam ei tea ju, kes on isa mõrtsukas. Igaüks neist hardalt seisvatest inimestest võib olla see, kes tõstis käe surmahoobiks. Ei, jäägu vanne andmata. Niiviisi võib äkki ka isa mõrtsukas ta suust lahkeid sõnu kuulda.

See oleks ju reetmine!

Orel tõmbas kähinal hinge, torud hakkasid katkendlikult kurba vilet ajama.

Inimesed laulsid kaeblikul häälel kaasa. Kes neist oli vakka? Mirjam piilus kiivalt kobarasseisvate matuseliste poole. Kõigil liikusid suud. Mõrtsukas poleks ometi saanud laulda! Siiski, tagapool konutas samba kõrval üks pikk kogu, nägu ülestõstetud krae sees varjul. Tema norutas niisama. Mirjam pingutas silmi. Ta oleks tahtnud lühtri konksu otsast alla tõsta. Võtaks jõu kokku ja lohistaks küünlakobarat kas või mööda põrandat kaasa, uuriks kiriku pimedamad sopid läbi ja vaataks igale matuselisele silma sisse.

Kissitav Mirjam tundis pika mehe ära. Onu Ruudi oli siiski haiglast jalga lasknud ja matusele tulnud.

Mirjam taipas, et ka tema ise polnud suud laulmiseks lahti teinud.

10.

Mirjam tundis sügavat aukartust nende ees, kellele oli sündimisel talent kaasa antud. Onu Ruudi oli kunagi öelnud, et kogu inimese elu on üks loterii teise otsa. Juba ilmaletulekul hoiab igaüks oma loosi näpus – laps on kas terve või vigane, andekas või andetu.

Mirjam oli kindel, et Klausil on talendi kuldne taaler taskus.

Klausi näitemängu-kavatsused olid ajanud Mirjami elevile. Ohtul magama jäädes ja hommikul tõustes kujutles ta vahetekki, mis lava eest aeglaselt kõrvale liikus. Riide tagant tuli nähtavale põlise lossi võlvlaega saal. Põnevus mattis hinge. Kui aga Mirjam kogu loo üle sügavamalt järele mõtles, läks ta meel kurvaks. Temast ei saa näitemängu-tegelast. Koolis ei võetud teda isegi mitte laulukoori, kuhu ometi pea iga kahemeeski sisse arvati. Mis parata, kui Mirjam käsu peale suutis ainult ühetoonilist joru ajada. Ehkki pidulikkudel puhkudel ei lastud tal ilmaski salmi lugeda, ei saanud Mirjam siiski ülekohtu pärast nuriseda. Ta sai aru, et kellelegi ei paku lõbu kuulata, kui ilusad sõnad ühe hingetõmbega lihtsalt maha vuristatakse. Kooliõpetaja oli öelnud, et luulet tuleb lugeda tundmusega, nii et teistel hakkaksid hinges kellukesed kaasa helisema. Iseenda tarbeks, kui mitte keegi pealt ei kuulanud, sai Mirjam ilukõnega hakkama. Aga sellest polnud Klausi näitemängu kavadele mingit tulu.

Mirjamil oli südamest kahju, et ta oli oma elu tähtsama loterii maha mänginud ning tuli omal ajal ilmale, tühi loos näpus.

Küll aga oli ta ise kunstist tuge leidnud.

See oli ammu, paari aasta eest, kui kass Nurr korraga iseäralikult rahutuks muutus. Ta näugus kaeblikult, käis toast tuppa ja püüdis ronida kapi alla, kuid ei mahtunud. Mirjamit hakkas murelik aimus vaevama: ega kass ilmaasjata üha paksemaks polnud läinud. Eks ta vist tahtis poegadega maha saada, need ei mahtunud enam kõhu sees kitsikuses olema. Nurr polnud varem sünnitanud ja kust see vaene kass pidi teadma, mismoodi poegi vastu võtta! Mirjam polnud ka veel niisuguseid asju nägema juhtunud – kuidas küll Nurri aidata? Aga Nurr osutus taiplikumaks, kui Mirjam oletada oskas. Kass keeras ennast ukse taha ahju kõrvale maha ja varsti pudeneski tema seest armetuid märgi poegi välja.

Ehkki õhuhäire algas alati ootamatult, tundus Mirjamile, et sel selgel aprillikuu õhtupoolikul lõid viled nii järsku vinguma, et süda tahtis seisma jääda. Nurr ei teinud häirest väljagi. Poegi oli juba tervelt neli tükki – aitaks küll, aga Nurr muurkui lakkus

ja õiendas edasi. Mirjam astus paar kõhklevat sammu ukse poole – õhuhäirega tuli sedamaid keldrisse minna. Aga ta ei võinud ju ometi Nurri tema abitute poegadega üksi jätta! Mirjam tajus, et Nurril on niigi raske ja ta ei tohi vaest kassi nutuga heidutada. Tuli midagi targemat ette võtta. Sel korral leidiski Mirjam tuge kõige ilusamast luuletusest, mida ta teadis. Mirjam hingas sügavasti, vajutas kätega rinnakorvi peale nagu laulja ja luges nii valjusti ning ilmekalt, kui vähegi oskas:

„Ma lillesideme võtaks –
sind köidaks sellega,
sind köidaks sellega ühte,
oh õnnetu Eestimaa!"

Kuna aprillikuus näeb Eestimaa iseäranis õnnetu välja, siis andis see asjaolu Mirjami kujutlustele avarust. Puud seisid jalgupidi suurvees ja väristasid raagus oksi. Ojad kandsid oma turjal dünamiidikaste, kus istus saatusele alistunud jäneseid. Aegamööda sulas rüsijää merekaldal, tuli nähtavale sügistormide poolt randa uhutud pudeleid, mis sisaldasid tummi appihüüdeid. Teedest olid saanud porilaukad, vihmaga ujusid nende pinnal mullid. Nagu puhuksid sookollid maapõhjast mürgiõhku üles. Talv oli aiasohvad lombakaks teinud ning neile seened selga kasvatanud.

Külm judin, mis Mirjamil õhuhäire läbilõikava heli puhul alati selgroo lähedal vonkles, kadus kuhugi. Mirjam kükitas kassi kõrvale ja silitas väsinud Nurri pead. Kassil oli käppade vahel kuus triibulist tiigripoega ja ta noolis need ükshaaval üle. Pestud poegi ei tohtinud paljale põrandale jätta, võisid külma saada. Mirjam kõndis mööda tuba, kulm kipras ja käed sügaval taskus. Tuli tegutseda. Mirjam hakkas valjusti vilistama, eks olnud vaja endalegi tõestada, et ta on ajast ning oludest üle. Mürinal jooksis ta keldrisse – las nad istuvad seal vahekäigus – ja tõi kuurist paraja korvi tuppa. Mirjam talitas toa ja köögi vahet, otsis riidetüki Nurrile küljealuseks ja tõstis kassi koos poegadega uude pessa. Polnudki võigas neid veidi ligedaid ja abituid kassipoegi pihku võtta. Kassihakatised hakkasid ninaga Nurri kõhualust nügima ja leidsid tissid üles. Nurri silmad lõid läikima. Kassi poolt kostis mõnusat ketramist – polnud temal ei sooja ega külma sellest, et kuskil kaugemal pommid plahvatasid.

Kui Klaus oli näitemängu tegemisest rääkinud, ütles ta muu hulgas, et teistele elamust pakkudes saame ka ise elamuse. Mirjam, kes ei tulnud teiste ees laulmise ega lugemisega toime, oli seda kuuldes endasse tõmbunud. Kuna Mirjam ei tahtnud oma

mannetust Klausile tunnistada, oli ta lihtsalt mühaka kombel vaikinud. Mirjami näiline ükskõiksus õhutas Klausi veelgi innukamalt kõnelema, et kaaslane tuimusest üles raputada ja teda oma suurejoonelistele plaanidele kaasa elama panna.

See lugu polnud laita, mida Klaus kavatses etendama hakata. Printsil oli isa hiljaaegu maha maetud. Prints leinas teda taga ega suutnud kuidagi leppida, et isast ilma jäi. Ühel süngel ööl ilmutas kadunud kuningas ennast pojale. Prints sai teada, et isa ei surnud loomulikku surma, vaid hukkus oma venna käe läbi. Vana kuningas läinud pärast lõunat rohuaeda õunapuu alla puhkama ega teadnud aimatagi, et salakaval vend talle une pealt mürki kõrva kallab. Eks mõrtsukas tahtis trooni ja kuningannat endale saada.

Kuulnud isa vaimult kogu tõe, otsustab prints peale passida, et mõrtsuka süü kindlaks teha ja talle kätte maksta. Selleks avanebki paras juhus. Rändnäitlejad tulevad lossi öömajale ja prints palub neil lossisaalis etendus anda. Näitemängu valib prints ise ja selle sisuks on kole mõrvalugu, kus kuninga vend kuningale mürki kõrva kallab. Prints kutsub uue kuninga koos kuningannaga etendust vaatama. Kõik märkavad nende erutust ja prints näeb uue kuninga silmapõhjas tapetud isa kuju. Heitunud kuninganna joob kogemata sellest karikast veini, mis on kahevõitlust pidava printsi jaoks valmis pandud. Eks uus kuningas tahtis ka printsist lahti saada ja oli joogi sisse mürki kallanud. Peale selle oli ta teise mehe mõõga surmasalviga kokku määrinud. Tapariist satub käest kätte ja haavatud prints torkab ka oma vastast mürgise teraga.

Et kuningas on mürgitamispattudes süüdi, seda tunnistab surma eel printsi vastane. Prints haarab mõõga ja torkab ka kuninga enda läbi.

Näitemängu lõpuks saab lava laipu täis. Kuninganna on ristseliti maas, uus kuningas heitis hinge ihaldatud trooni peal, nii prints kui ka tema vastane vedelevad lossipõrandal. Printsi õrn pruut tuli juba näidendi keskpaigas maha matta. Ta läks murest hulluks, hüppas laukasse ja uppus ära.

Mirjam käis tükk aega ringi, kuningliku perekonna kurb saatus kivina südamel. Vähemalt prints, kes võitles tõe eest, oleks võinud ellu jääda. Sellest näitemängust jääb niisugune mulje, et elus polegi muud kui must ülekohus. Etendust vaatavale inimesele tulnuks ometi jätta mingi lootus hinge – kuidas siis niimoodi, et õiglus on ilmast otsa lõppenud!

Ühtlasi hakkas Mirjami sisemuses ka üks teine, märksa isiklikum mure immitsema. Kas Klaus ikka pakub talle mõnda osa? Mirjam ei teadnud isegi, keda tal mängida meeldiks. Ta ei taht-

nud otsa saada, isegi mitte laval. Eks seal näidendis jäi ju mõni ikka ellu ka, aga need olid kõrvalised tegelased. Niisamuti valvurid ja asjamehed, kuninga ja printsi nõuandjad. Hoopis uhkem oleks kuningannat mängida, või printsi pruuti, kes hulluks läks. Mirjam mõistis, et see on lapsik, aga siiski oleks ta tahtnud laval istuda, kuldpaberist kroon peas.

Mis kroon, mõtles Mirjam. Endal ei ole mingit annet, aga tahab hiilata. Mõistus ütles, et pole millelegi loota, aga hing ei tahtnud seda uskuda ja kuskil südames muudkui kripeldas. Mirjam oli ette kade nende peale, kes uhkemad osad endale saavad.

Korraga taipas Mirjam, et ta on kuninga vennaga ühte masti inimene: ka see oli kadestanud päris-kuningat.

Mirjam astus ühe jalaga teise jala varvaste peale ja vajutas, kuidas jaksas, et aga hästi valus oleks. See vana ja äraproovitud nõks andis alati abi, kui pahad mõtted ja igasugu lapsikused pähe lõid.

Kui inimesel pole isa, peab ta ise katsuma ennast vajaduse korral nuhelda. Mirjam oli kindel, et isa põlgas väiklasi inimesi.

11.

Laeva hall külg tõusis kaljupangana merest. Pardaserval, määratus kõrguses rinnutasid madrused, näod nagu nööpnõelapead reas. Isa seisis püsti, käed taskus. Ta näis Mirjamile kaptenina, kes ei oska oma viletsa veesõidukiga midagi peale hakata. Kohe pidid nad täie hooga vastu halli seina sõitma. Pärast oli Mirjam pahane, et laseb hirmudel enda üle võimust võtta. Midagi hullu ei juhtunud. Nende pähklikoor tegi pöörde ja hakkas tohutu halli laeva ahtri juurest ettepoole sõitma. Rauast sein ujus isa tagant mööda. Ta keeras pead ning Mirjam pahvatas naerma. Isa tuulest sasitud juuksed rippusid salkudena kahelt poolt alla, talle oli kurva lõvi nägu pähe tulnud.

Nad tegid huvireisi ümber saksa sõjalaeva, mis reidil seisis.

Kui nad pärast sadamas kaile tulid, ütles isa saksa laeva kohta: taskuristleja. Esimest korda koges Mirjam, et sõnaga võib suurt asja väikeseks teha. Koduteel lõbustas ta end sellega, et aina pomises: taskutorn, taskurong, taskubuss, taskuviadukt, ja kui üht väga pikka meest nägi, ei saanud pidada ning ütles poolvaljusti: taskumees. Lausa ime, kuidas tavalisest linnast sai sõna abil nukulinn.

Tol ammusel ajal oli Mirjam veel nukkude ja mängukarude

eas. Just samal päeval lõikas ta karu kõhu katki, et näha, mis seal sees peidus on. Nahatäis oli soolas ja ema heitis isale ette, et ta ei viitsivat laste kasvatamisega tegelda. Mirjam tänas jumalat, et nuhtlemine enamasti ema hoolde jäi. Taguots läks küll rihmast vorbiliseks, isa puhul oli karta, et kannikatest üldse midagi järele ei jää.

Nüüd olid need ihunuhtluseajad ammu möödas, aga tagumik sai hullemini kannatada kui kunagi varem.

Viimastel talvedel ilmusid kannikate peale paised, mis mäda väljа ajasid. Vaevalt sai üks muhk terveks, kui uus kõrvale ilmus. Mirjam oli kuulnud niisugusest haigusest nagu pidalitõbi, mille puhul inimesed vangi pandi. Sellepärast püüdis ta oma põdemist igati teiste eest varjata. Niigi ärkas ta mõnikord öösiti, külm higi otsa ees, ja arvas kuulvat ukse taga keti kõlinat – seal seati tema jaoks ahelaid ning käeraudu valmis.

Viimastel sõja-aastatel sai selgetel öödel riietes magatud, paksud tekid-luupainajad peal. Õhuhäire vinguma hakates polnud pikemat ajaviitmist – tekkide kuhja otsast sai mantel haaratud ja selga tõmmatud, jalatsid seisid voodi ees valmis. Unesegasena keldrisse vankudes polnud ihuvalud kuigivõrd tabatavad; aga seal all, puupakk istmeks, läks päris põrgu lahti. Kannikamuhud olid iseäranis vihased, et neid une pealt äratati. Paised tahtsid pakatada, nahk oli rebenemas, oiga või suure häälega. Aga Mirjam pidi oma pidalit varjama. Kui mõni pomm lähedal plahvatas, sai ta enese kergenduseks valju häält teha, justkui hirmu pärast. Keegi ei pärinud, et kustkohast sul valutab.

Pärastpoole hakkas Mirjam tähele panema, et teisedki lapsed ei saa kõva koolipinki pikemat aega välja kannatada. Kui elekter ära võeti, kuuldus klassiruumis kergendusohe. Küünlajupp õpetajalaual andis õnneks vähe valgust ja igaüks püüdis pimeduse katte all oma olemist mugavaks teha. Kes keris jalad pingi peale, kes sättis ennast koguni põlvedele, tagaots poolpüstakil. Jäid aga koolimaja ahjud kütmata ning lubati üleriietes tundi tulla, korjas igaüks oma mantlisaba tagumiku alla padjaks. Paised muutusid pehme peal nagu leplikumaks, ehkki see oli nende poolt ajutine allaandmine.

Teisi jälgides sai Mirjam aru, et kõik nad on koledas pidalis.

Varsti hakati tagumikupunnidest tasapisi rääkima, kuigi oli häbi. Hommikul kooliteel kurdeti üksteisele, kuidas eelmine päev sai pärast tunde koju jõudnult ennast tohterdatud. Kõigepealt tuli pesu ihu küljest lahti rebida, muhkude südamikust hakkas verd välja ajama. Igaüks pani paisetele peale, mida oskas, enamik kasutas musta salvi, mis koledasti haises. Isegi õpetaja tõmbas

ükskord tunni ajal ninaga ja ütles, et siin ruumis on vist välilaatsaret sees olnud.

Mõni aeg hiljem muutusid paised üleüldiseks tõveks ja neist räägiti päris avalikult. Vanad ütlesid, et muhud tulevad vitamiinipuudusest. Kord anti koolist igaühele pappkarbitäis vitamiine kaasa. Oli parajasti lõikavalt külm päev, kanged jalad ei tahtnud keha kanda. Kui juba linnud pakase ajal leivaraasudest tuge said, siis arvas Mirjam, et need väikemiinid kuluks tühja kõhu sisse ära paigutada. Kohmetunud sõrmedega rebis ta karbikaane katki ja pistis vitamiinid ühekorraga nahka. Paljukest seda oli – peotäis herneid. Meel läks rõõmsamaks ja Mirjam oli kindel, et nüüd said paised kabelimatsu. Aga vaenlane oli kangem, kui arvata võis. Vaevalt koju jõudnud, köötsis Mirjam sisikonna tühjaks ja kannikamuhud ei kadunud kuhugi. Kere oli nõrkust ning vaeva täis ja Mirjam arvas, et ta enam ilmaski jalgu alla ei võta.

Et Mirjam kauge maa taga koolis käis, oli ta enese süü. Ema oli talle mitu korda peale käinud ja käskinud tal siiasamasse üle platsi kooli minna. Mis viga lipata: üks-kaks, ja oledki ruumis sees. Pärast isa surma – koolid hakkasid alles oktoobris peale – võttiski Mirjam ema nõu kuulda. Ta leidis õige klassiruumi üles, istus vaguralt kaugemasse pinki, pani käed kasinalt laua peale ja ootas, mis edasi saab. Mirjamile tundus, et uue kooliga hakkab kõik nagu uuesti otsast peale, ja ta mõtles, et elu läheb vist tõesti kergemaks – siit saab pärast tunde imeruttu koju. Ka hommikuti võib kauem voodis põõnata.

Hallis kampsunis õpetaja pani laste nimed kirja, kurtis, et õpikuid ei jätku, ja soovitas sõbrameestel üheskoos tunde ette valmistada. Kell helises ja esimene tund saigi otsa. Mirjam tahtis klassist välja minna, kuid õpetaja viipas teda enda juurde. Ta viis Mirjami akna alla, justkui tahaks lapse nägu suure valguse käes uurida. Mirjam tundis kohmetust. Õpetaja pani käe Mirjami õlale. Mirjam vaatas halli kampsuni hõlmu, mis õpetaja kõhtu katsid.

„Ütle mulle, kuidas su isa tapeti?"

Mirjam tõmbus kössi. Hall pind lõi virvendama. Mirjam ahmis õhku ja ajas pea kuklasse. Mirjam nägi õpetaja silmis tuttavat helki. Ta kujutlusse tõusid naised, kes hoovi peal tuvidele võrku peale heitsid. Isa sõitis täie hooga halli seina poole. Mirjam oleks tahtnud, pea ees, vastu halli kõhtu tormata. Ta taltsutas end. Kehast käis värin läbi ja Mirjam hakkas kõige labasemal viisil nutma. Ta jättis käsi laiutava õpetaja sinna akna juurde seisma ja tormas trepist alla. Riietehoidja ei tahtnud talle mantlit anda. Mirjam ütles läbi luksumise, et jäi palavikku. Nelikümmend kraadi, kinnitas ta, et kiiremini minna lastaks.

„Taskuõpetaja!" ütles Mirjam koduteel valjusti ja vihaga.

Rohkem ta sinna kooli jalga ei tõstnud. Olgu, ta vantsib igal hommikul või mägede taha. Las laisad põõnavad oma luupainaja seltsis, niipalju kui kulub. Tema võib ka vara tõusta, et aegsasti teele asuda.

Alles nüüd, pärast sõda mõistis Mirjam, et tema kannikamuhud ja halli kampsuniga õpetaja pole juttu väärt. Ta läks ometi vanasse kooli tagasi ja mitte keegi teda selle eest ei löönud. Ta võis vabalt joosta ja meelepärast kohta valida.

Vanad armid tundusid üsna tühised, kui ta naiste käest kuuldud õuduslugude üle järele mõtles. Sakslased olla oma vange okastraadist nuudiga peksnud. Ohvrid ei saanud eest ära joosta, nad seisid, käed ahelatega seina küljes kinni. Öösiti ärgates tõusid valged seljad Mirjamile silme ette, okastraadikidad lõikusid ihu sisse, haavadest tilkus verd. Punased nired looklesid mööda külgi allapoole, veri valgus ojaks, mis säärt mööda voolas. Ridamisi seisvate ohvrite vereojad koondusid eemal punaseks jõeks. See kihutas üle kärestikkude, et saaks aga eemale.

Mirjami meelest oli veri niisama elav ja tundlik kui inimene ise – veri sai vähemalt põgeneda sealt, kus enam mingit lootust polnud.

Ega inimesed õnnetuste puhul ilmaasjata kaameks tõmbunud.

12.

Klaus solvas Mirjamit. Ta ütles, et tüdruk on tuim ja aeglane nagu maatõugu hobune. Kui inimene tahab kunsti teha, tuleb tal eesmärgi nimel ennast vahetpidamata tagant kihutada. Miks Mirjam pole ikka veel sobivaid selle välja vaadanud, kellest näitlejad saaksid! Päevad lähevad, kurtis Klaus. Niiviisi võib terve elu maha magada.

Mirjamil hakkas Klausi pragamisest kõrvade sees kohisema. Ta tammus jalalt jalale ega teadnud, mis teha. Saadaks õige Klausi koos tema kuningatega põrgusse? Siis jääb ta jälle puruüksinda. Kõõlu muudkui väraval ja longi tühjas õues ringi. Olud sundisid Mirjamit alistuma. Ta surus hambad risti ega hakanud Klausiga vaidlema.

Kust võtta näitlejaid? Kõik vanad semud on mööda ilma laiali.

Õhtu eel kõmpis Mirjam, pea norus, mereäärse metsa poole.

Kunagised kivisõjad, mis said peetud nende poistega, kes linnamajades elasid, tundusid tagantjärele naeruväärsed. Küllap on

nemadki suure sõja läbi targemaks saanud ega hakka enam vana vaenu üles õhutama. Pealegi jäid ju nemad omal ajal võidumeesteks. Mis sellest ikka, et Mirjamil kehva ilmaga vasaku abaluu all valutas, see koht sai linnakatega peetud lahingus kiviga pihta. Olgu pealegi, võiks ära leppida. Need, kes päris-sõjas otsa ei saanud, peaksid nüüd kokku hoidma ja sõpradeks saama. Kui vaen ei lõpe, tapetakse vastastikku üksteist ära ja maakera jääb inimestest täitsa tühjaks.

Õilsatest mõtetest laetud Mirjam lootis metsast pallimänguplatsilt linnakaid eest leida.

Mirjam pelgas suurelt teelt kõrvale keerata. Sellest ajast peale, kui lahingud sõja alguses linnast üle veeresid, polnud ta siin mändide vahel käinud. Sõda tegi kunagi nii rahulikust metsaalusest ohtude ja õuduste ala, kuhu ainult tõelised lõvisüdamed olid julgenud jalga tõsta.

Klausile on mürsukast voodiks. Muidugi lohistas ta selle siit metsa alt oma keldrisse. See teadmine pakkus Mirjamile tuge ja aitas argust maha suruda.

Sel ajal kui Puuvillavabrik lõõmas, tehti ka siin mereäärses männikus soomust.

Tol jubevaiksel hommikul ei hüüdnud ükski vabrikuvile, ainsatki bussi ei tulnud peatusesse – näis, et värava taga on linna asemel suur kuristik, mille põhjas möllab tuli. Aknad hoiti kinni, heal juhul piiluti vaid kardina varjust välja. Varjusurma teeseldes püüdsid inimesed saatust petta. Juhuslikul kuulil pole mõtet aknasse plaksatada, siin valitseb tühjus. Ent hirmude mürkgaas hajus juba mõne tunni pärast. Ehkki keegi teisega nõu ei pidanud, mindi ometi ühteviisi teele: kott kaenla all või käru järel.

Nagu ikka, olid nemad kolmekesi kõige abitumad ega osanud midagi ette võtta. Siis jõudis nendeni kuuldus, mis sõõrmeid kõditas ning sülje suhu tõi. Ema võttis lapsed käekõrvale ja nad astusid väravast välja. Ka nemad püüdsid ohtudest tiinet saatust omamoodi ninapidi vedada. Nad läksid justkui jalutuskäigule. Kui palju kordi oli tallatud seda teed, mis mereranda viis! Mirjamile tundus, et nüüd on kõik maailma raud üleöö metsa alla kuhjatud. Upakil autod, kahurid ja kuulipildujad ning kalgilt helkivad mürsud. Mirjamile näis, et need keeravad oma nina, raskete lõhkekehade kõhu all sahisesid kuivad männiokkad. Tee lähedal oli väikeste elevantide kari maa sisse vajunud – rohu seest paistsid londiga gaasitorbikud, suured klaassilmad peas. Mirjam teadis, et oht on salakaval – kas nendes kastides, mis riita laotud, pole mitte miinid peidus? Võib-olla jõuti neist osa mätta alla sängitada? Astud peale ja lendad pilvest läbi. Kusagil eemal, võib-olla linna keskel, hõljuvad kellegi lapse sitskleidi kõrbenud räbalad taevast alla ja maanduvad tänavasillutisel.

Siin-seal puude vahel liikus inimesi, kes riski ei peljanud. Kahuri taga tuhniti mingit kuhja laiali, roniti autokasti, veeretati tünne, keegi tammus kaharate mändide vahel, reha õlal, nagu tahaks kogu metsaaluse vara ühekorraga kokku riisuda.

Nemad kolmekesi kõndisid külg külje kõrval üsna tee keskel. Vaistlikult hoidusid nad kahel pool laiuvast ohtude alast kõrvale. Justkui saaks mets koos sõjamoonaga jalad alla võtta ja neile tormilainena peale vajuda.

Leivaauto seisis päris mere kaldal, rattad liiva vajunud. Kui sohver sõitnuks veel kaugemale, oleks laadung merepinnale laiali loksunud. Mis imelikke asju küll sõda kaasa ei toonud! Mirjam pomises lummatult: mereleivad, mereleivad. Ta nägi oma kujutluses päästemantlis mammat, kes leibade keskel ujus.

Auto kongi uks oli lahti, üks mees seisis virna laotud pätside ees ning jagas rahvale leiba. Veoki ümber kogunenud naised-lapsed seadsid end järjekorda – imelik, et leib inimestele viisakad kombed meelde tuletas. Vaevalt et seal metsa all keegi teisega arvestas. Mees, kes leiba jagas, oli õiglane ja andis igaühele kaks pätsi. Isegi lastele, mis sest, et nad olid väikesed. Need, kel saak käes, ei raatsinud laiali minna. Kõik hoidsid oma pätse õrnalt, justkui oleks imikutega tegemist, tõmbasid küpse kooriku lõhna ninna ja pomisesid õndsalikult:

„Roti leivad!"

Mirjam vaatas rannas ringi. Siin polnud ei mürske ega sõjamasinaid, sellegipoolest oli kõik muutunud. Puutahvlitele maalitud ilusad naised, kes punaste huulte vahel tossupilvega paberosse hoidsid, olid ümber kukkunud. Need hiigelpaberossid puurisid oma hõõguvate otstega liivavalle. Kõlakoja katusel oli kive. Selle kaheksanurkse ehituse trepil vedeles õlgkaabu, must lint põhja ümber. Samasugust peakatet kandis too kole mees, kes enne sõda ihualasti rannas ringi kõndis, kepp käevangus. Mirjam oli imestanud, et seda tüüpi rahva hulgast eemale ei aetud. Vastupidi, vanad olid rääkinud, et alastikultuur läheb moodi, varsti käime kõik püksata.

Tagasiteel näksis Mirjam leivakannikat.

Loori torises, et korralikud inimesed lõikavad noaga pätsi küljest paraja tüki. Ei tea, kust emal see julgus tuli, et ta tee pealt kõrvale astus. Ta läks upakil katla juurde, millel oli korsten küljes ja rattad all. Kokk oli liikuva söögimaja juurde pika noa maha unustanud. Ema keeras nuga nagu mõõka käes. Mirjam arvas,

et nüüd on nad kaitstud. Tulgu vaid mõni ahne röövel, kes leibu tahab ära võtta – ema torkab talle noa nina alla ja röövel pistab punuma.

Hiljem sai Mirjam aru, et nende saak poleks kedagi kuritööle ahvatlenud. Inimesed olla tol segasel päeval suuri rikkusi kokku vedanud. Metsast toodud sõduritekke, katelokke, konserve ja suitsukala. Mirjam kujutles, kuidas männiokstel rippusid kuldpruunid kalad nagu ehted jõulupuul. Mis maitsev toit: puukalad ja mereleivad. Keegi olla mürskude vahelt piimanõutäie suhkrut leidnud. Hoovides vaieldi, kas piimaplekk mahutab kakskümmend või kolmkümmend kilo. Kes aga kaugemaid retki julges ette võtta, sai seesuguse noosi, mida uneski näha ei osanud. Mingi hobusemees vedanud linnalähedaselt heinamaalt pool lennukikeret koju kuuri. Lennuki tiib jäänud sara uksest välja paistma. Mehel olnud mure kaelas – valvanud varandust ja peletanud lapsi, kes tiiva peale kööluma ja kiikuma kippusid. Üks hakkaja naine veeretanud kolm vaati petrooleumi endale õue. Ta teinud pärast lambiõliga tükk aega head äri. Viimase vaadi vahetanud elusa sea vastu, kes varsti põrsad tõi. Kõige suurejoonelisemad rüüstajad kindlustanud ennast kalli kaubaga paljudeks aastateks ette. Keegi riisunud kangapoe tühjaks, ka kingakauplustes jäid riiulid lagedaks. Hoopis kaval olnud see mees, kes õmblusnõelu kastide kaupa koju vedas. Inimesed teadsid rääkida, ta saanud sõja ajal paljalt nelja nõela vastu nii palju toitu vahetada, et võis terve perega päeva ära elada. Nõel ja kõhutäis. Võib-olla mõni teine sai peotäiest naeltest söönuks, kolmas aga oskas rullitäie niiti seapraeks teha.

Männiku veeres seisatanud Mirjam hakkas muigama. Sõjaaja mustkunstnikud olid palju enam osavust ilmutanud kui need, kes tsirkuses trikke näitasid. Kevadel esines turuplatsil vägilane, kes ämbritäie vett endale ühekorraga sisse kallas. Pärast litsus ta kätega kõhtu ja vesi purskas suust välja. See naine, kes soomuse tegemise päevil kakssada plekkämbrit koju kandis, võis terve sõjaaja muretult sohva peal maha pikutada. Ta ei pidanud ennast liigjoomisega vaevama, et igapäevast leiba teenida.

Mirjam astus ettevaatlikult läbi kõrge rohu, mis kraavipõhjas kasvas. Ulamõtted olid näitlejate leidmise mure tagaplaanile tõrjunud. Mirjam ohkas. Niiviisi võib tuhat tundi tühjalt maha molutada, noomis ta ennast. Nüüd ei tohi enam viivitada. Ta läheb otsejoones palliplatsile, mille pärast sai omal ajal kibedaid lahinguid peetud. Ta lepib linnakatega ära ja hakkab neile kärbseid pähe ajama. Mirjam kartis, et tõsised poisid löövad ta jutu peale käega: kah mul amet, inimeste ees veiderdama hakata. Eks Mirjam teeb, mis suudab. Ta surus kadedusekripelduse alla ja lubab linnakatele kõige uhkemaid osi. Südames suuremeelsus, käsi helde – ta jagab kuldkroonid laiali, peaasi et näitemängust asja saab! Ta ütleb hoolimatust teeseldes: tänage juhust, et printsidest nappus kätte tuli. Kasutage võimalust! Oilsal printsil võib ju mõni vend sabas sörkida. Ka paar kuningat kuluks ära. Esiotsa ta ei tee väljagi, et üks kuningas on juba maha tapetud ning esineb vaid vaimu kujul. Mõni ilusam poiss võib kuninganna rolli mängida. Printsi pruudi jätab ta nimetamata. See segane ajab pagan teab mida suust välja – ehk kõlbab tema, Mirjam, et pruudi sõnu pobiseda. Parem ikkagi printsi pruut, ehkki hull, kui seista niisamuti mõne vaikiva valvurina kuningakoja nurgas.

Mirjam püüdis rohutirtsu moodi liikuda. Niiviisi hoogu võttes ja mättalt mättale hüpates oli salamiini otsa sattumiseks vähem võimalusi.

Vanasti oli paistnud, et palliplats asub teest kaugel sügava metsa sees. Inimesed rääkisid, et sõja ajal jäi laste kasv kängu. Mirjam arvas, et viimaste aastate jooksul on tema pikaks visanud ja vanad rajad seevastu kokku kuivanud. Imesta mis sa imestad, aga siinsamas oligi lagendik, mille pärast omal ajal suur kampadevaheline tüli tõusis.

Mis armetu maalapp! Keegi oli pallivõrgu lääbakilevajunud postide lähedusse prügikoorma maha pannud. Mirjam läks ja andis roostetanud reformpõhjale jalahoobi. Vedruvõrk lõi võnkuma ja hunniku otsast veeres ilma põhjata ämber kolinal alla. Igaks juhuks Mirjam taganes – kobrutav tuhamägi tuli hoiatusena ette. See veel puuduks, et prügikuhja sisemusest hakkaks konservitoose ja klaasikilde välja purskama.

Meel läks täitsa kurvaks. Linnakatest polnud siin ühtki märki. Tusk kiskus vee silmanurka. Äkki on vanad vaenlased sõjas otsa saanud?

Mirjam seisis prügilasu kõrval nagu tõeline õnnetusehunnik. Tema lootused olid põrmuks varisenud.

Mirjam kikitas kõrvu. Mis hääled sealt padrikust kostavad? Muserdatud hinge sees hakkas mingi rõõmus aimus hingitsema. Mirjami süda põksus valjusti. Äkki ilmub puude tagant linnakate kamp välja? Mirjam kujutles sõbralikku poisteväge, nad tulid, rehad ja labidad õlal. Kohe kääritakse käised üles ja asutakse palliplatsilt risu ja rämpsu eemale kühveldama. Kõikjal käis taastamistöö. Igaüks pidi tahtma midagi kasulikku teha. Mirjam hakkas oma kujutlust uskuma. Nägu vajus vägisi naerukile. Ta poeb kaharate mändide taha peitu. Kui poisid kohal, viskab ta kedagi neist väikese kivikesega. Jahmunud seltskond vaatab ringi. Puu

tagant astub välja ei keegi muu kui Mirjam ja kuulutab silmade särades:

„Hakkame näitemängu tegema."

Poisid rõõmustavad, et vana vaenlane elus, ega söanda nina kirtsutada.

Pidulikust jällenägemisest ette ärevil, pigistas Mirjam silmad kinni. Kannatust, kannatust!

Mirjam avas silmad nii järsult, et laud kuuldusid plaksatavat.

Ei, laksatas hoopis viinapudel, mis klaasitükile püsti pandi.

Seal tuigerdasid kolm noormeest ja kolm kihistavat preilit. Miski nali sundis neid ühekorraga naeru lagistama. Üks noormees hakkas taaruvat inimkobarat lahti harutama. Ta vedas teisi kättpidi ja seadis nad ümber prügihunniku laiali. Pikkamööda läks karussell käima, nad loivasid ringiratast ja laulsid pehme keelega:

„Kes aias, kes aias, üks mesilane aias . . ."

Sõnad läksid segamini ja nad kõikusid naeruvappes.

Mirjam vaatas nende kobamisi astuvaid jalgu.

Kahel preilil olid sukad kanna peale lonti vajunud, kolmandal välkusid üleskerkinud seeliku alt lillad pitsidega püksid. Üks poistest hakkas kätega ägedasti vehkima, nagu tahaks tervet linna siia prügihunniku juurde kokku kutsuda. Tegelikult huvitas teda vaid viinapudel, ta peaaegu kukkus prügihunniku otsa, kui selle pihku haaras. Poiss võttis tubli lonksu ja laskis pudeli mööda ringmängulisi edasi minna. Ka see tüdruk jõi himuga, kellel õnnalde kohal püksid välkusid. Pudeli naabrile ulatanud, hakkas ta seeliku kallal pusima. Mirjam ohkas kergendatult – ometi seab oma riided korda.

Mirjam pani silmad hetkeks kinni, pole viisakas niisuguseid asju pealt vaadata.

Tühjad lootused!

Preili kruttis oma seelikusaba aina ülespoole, lillad pitsiga püksid tulid tervenisti nähtavale. Teised kõõksusid naerda. Preili etendus polnud sellega veel lõppenud. Ta hüüdis endale ergutuseks: üks-kaks, üks-kaks – ja hakkas sõnade taktis üles-alla hüplema.

Mirjam ei tahtnud neid loperdavaid pükse vaadata. Kui preili juuksesalgud suurest hoost pea kohale tõusid, tundis Mirjam Aurelie ära.

13.

Tol tulekahjuööl juhuslikult kokku saanud, vaatas onu Ruudi Mirjamile põgusalt otsa, haaras lapsel käest kinni ja vedas ta endaga kaasa. Mirjam läks takerdudes. Tuli, mis üle tänava lõõmas, praadis külge. Mirjam vaatas jalge ette, tahmahelveste vahel lohisesid onu Ruudi aluspükste valged paelad. Mirjam kartis nendele peale astuda. Kui ta märkas, milles mõtted kinni, hakkas tal nii häbi, et hüppa või mõne põleva maja uksest sisse. Miks ta ei karju ega nuta õudusest? Leegid tõusid taevasse, palgid praksusid, põlevad lauajupid kukkusid lontidena laiali.

Inimesed seisid väikese põiktänava viimase maja ees kobaras. See hoone tundus vaid viivuks peatunud olevat, et järgmisel hetkel tulle söösta. Mirjamile näis, et kõik tagapool seisvad majad ootavad kannatlikult oma järjekorda. Kui nurgapealne hoone süttib, lööb kuum õhulaine papa poolt tehtud tuulelipu liikuma. Värkstoa tulekumast punased aknad jõllitavad hukatust, millest pääsu pole. Raudpits välisust varjava katuse servades hakkab sulama, kuumad tilgad pritsivad kõnniteele. Kui tuli pööningu põrandast läbi närib, kukub hoovipoolse ukse vastukaal, suur raudpomm, läbi korterite keldrisse ja lööb põranda lõhki. Maa hakkab võnkuma, solgitorud murduvad, tõusevad otsapidi pinnale ja tõmbavad korisedes tulipalavat õhku sisse.

„Ämbrid! Köied! Labidad! Kiiresti!" karjus onu Ruudi läbi tulemühina.

Tummalt seisnud naised pöörasid pead.

Kui Mirjam hiljem kuulis sõna „prohvet", liitis ta selle tagantjärele onu Ruudi isikuga. Mirjami meelest oli prohvet just niisugune inimene, kes oskab teistel südame kiiresti põksuma panna ja nende liigestest kangestuse minema pühib. Seal ta seisis, onu Ruudi, linnunahkse kasuka hõlmad valla, kõrisõlm nagu suur muhk keset kaela ja põsed aukus.

„Kiiremini!" käratas onu Ruudi. Ta ülestõstetud käsi langes järsult alla. Võib-olla onu Ruudi kujutles, et tal on piits peos, võib-olla ta isegi kuulis läbi tuulemüha olematu nuudi vihinat.

„Vett pole võtta!" hüüdis üks naistest.

„Kurat!" karjus onu Ruudi. „Siis kuseme tule surnuks!"

Naised kukkusid kätega vehkima. Nad õiendasid omavahel, suud liikusid kiiresti, nagu hammustaksid õhku. Äsja nii tuimad näod muutusid korrapealt ilmekaks. Seal oli läbisegi meeleheide ja lootus, umbusk ning tegutsemiskihk. Käratsevad naised jooksid laiali, ka Mirjam andis jalgadele valu. Ta tõukas kõigest jõust õueväravat, otsmik puutus vastu laudu, need olid soojad. Koos

Mirjamiga paiskus jääkonarais õuerajale punane kuma, ahne keel limpsis hämarust. Kodumaja plekk-katus kiiskas tumeda öötaeva taustal. Majale oli justkui helkiv müts pähe tõmmatud. Eesmaja laotas seintele ja akendele oma kaitsva varju. Valged paberiristid klaasidel andsid hoovipoolsele majale kuidagi kohtlase ilme.

Välisuks kukkus Mirjami selja taga valju põmatusega kinni. Pilkane pimedus naelutas Mirjami hetkeks paigale. Ta sirutas käed ette ja otsis keldritrepi käsipuud. Sõrmed puutusid vastu siledat lauda. Nüüd, kus jalg astmel, oleks Mirjam natuke nutta tahtnud. Kiiremini! Kas onu Ruudi hääl ulatus siiani? Ämbreid, köisi, labidaid! Mirjam komistas vahekäigus pampude otsa, paljas pihk libises tuge otsides mööda karedat krohvi. Nüüd on nahk maas ja kondid väljas, mõtles Mirjam ja karjus vihaselt:

„Ämbreid!"

Keegi kahmas Mirjamil õlast kinni. Ta hakkas rabelema, mis nad segavad, tulekahju ei oota.

„Mirjam," nuuksus ema.

„Elus, terve, pole aega," vuristas Mirjam ühe hingetõmbega. Ta sai ema käte vahelt lahti ja koperdas teed kobades oma kuuri. Seal jäi jalg mingi kolu taha kinni ja Mirjam oligi ninali saepuru sees. Mirjam puristas ja vandus. Ennast püsti ajanud, hakkasid põlved nagu kiuste värisema.

Keldrikoridoris tõusid hääled. Halati ja ohati. Mirjam tundis jälle, kui väga ta oleks tahtnud kas või natukenegi nutta. Tuli ei oota, kordas ta endale. Ta lõi jalaga pimedust. Ämber peab siin lähedal olema! Kohe kolksatab kinganina vastu plekki. Seevastu jäi ette korv, mis oli pudeleid täis laotud. Küll kolises, nagu oleks terves majas kõik aknaklaasid korraga pihta saanud. Keegi aietas piinatult.

„Mirjam," väreles ema abitu hääl keelavalt.

Mirjam andis pendeldavale jalale hoogu juurde. Kes otsib, see leiab. Kusagilt kõrgemalt varises leitud ämbri kõrvale Mirjami kastekann, mida ammusel rahuajal sai tema rohelise värvi pärast kastekonnaks kutsutud.

„Vett ei ole, pole pääsu," ütles keegi plekikolina peale.

Mirjam tonksas jalaga trepiastet ja hüüdis:

„Kuseme tule surnuks!"

Ehkki ta oli püüdnud reibast häält teha, komberdas ta välisukseni vaevaliselt vankudes, justkui oleksid käe otsas kõlkuvad plekknõud sulatina täis.

Onu Ruudi seisis keset tänavat, jalad harkis. Labidas tõusis ta pea kohale, et samas suure hooga langeda. Jääkelts pritsis laiali.

„Sein läheb!"

„Kõrbeb!"

„Aknaklaasid sulavad!"

Naised püüdsid tulemühast üle karjuda.

Mirjam vaatas seina. Värv ajas mulle, voodrilaudade pragudes hüplesid tulekeeled, tillukesed nagu punase linnu udusuled. Keegi loopis kuuma puu pihta mädanenud kartuleid, sein kuuldus särtsuvat: Akendel seisvad lilled olid vastu klaasi longu vajunud. Paksud lehed ajasid rohelist nõret välja.

„Pole pääsu, pole pääsu," soigus suurrätti mässitud naine ja tammus jalalt jalale, nagu ei jõuaks seina lahvatamist ära oodata.

„Kurat!" vandus onu Ruudi. Ta kangutas üksi mustaveekaevu kaant. Mirjam kummardus ta kõrvale, onu Ruudi hingetorud ajasid vilet. Malmist kaas veeres kolinal kõrvale.

Nüüd hakkasid naised agarasti toimetama. Ühele ämbrile seoti köis sanga külge. Pang plartsatas kaevu, solk pritsis üles. Ämber ei sukeldunud.

Siis sai Mirjam oma elu kõige arukama teoga hakkama. Ta tõi värava tagant irvakil tallaga kota. Hea, et selle kaotanud pätt oli jalatsile paelad külge jätnud.

Plekknõu vajus kulinal vett neelates pimedasse sügavusse ja tõusis varsti kaevust välja, sinine vaht poolde sanga ulatumas. Solk kallati teise ämbrisse, see rändas käest kätte. Viimane naine rivis võttis hoogu ja pangetäis lajatas vastu kõrbevat seina. Voodrilaudadelt paiskus pahvakas auru õhku. Vaat kus maja, rõõmustas Mirjam. See puhub ise tule surnuks.

Kõik ämbrid läksid mängu. Ümberkaudsetest keldritest valgus rahvast tänavale. Nüüd seisis kaks rida inimesi solgiveekaevu ja kõrbeva maja vahel. Ämber ämbri järel kerkis kaevust vahutavat vedelikku. Hingeldav onu Ruudi tõrjuti allika juurest eemale. Vahetpidamata läigatati vett vastu seina. Märg ala laienes.

Roosipott ronis mööda vihmaveetoru klambreid üles. Seal võttis ta põlvedega toru ümbert kinni ja kallas ulatatud ämbri seina peale tühjaks. Iga järgmise pangetäiega sai Roosipott osavust juurde – keha paindus vibuna tahapoole, sahmaki! Märgunud seinaosa piirjooned laienesid üha.

Mirjam puges ridamisi seisvate inimeste vahelt läbi, jalge all lirtsus vesi. Panged kolisesid, solk ladises. Kehalise jõu poolest väetid, kes eemal seisid, õpetasid kiledal häälel töötegijaid.

Mirjam tuli onu Ruudi juurde ja võttis tal käest kinni. Linnunahkne kasukas haises hapukalt.

„Kui õhk ära põleb, oleme kõik nagu kalad kuival."

Mirjam jahmus. Tema oli arvanud, et onu Ruudi muretseb mamma majade pärast.

„Vaata, kuidas leeki pillutab!" jätkas onu Ruudi. „Tuli kisub õhu üles, ving vajub alla, mürk läheb verre."

Onu Ruudi hingeldas.

„Tuli taganeb," lohutas Mirjam. Ta tundis end väga abituna. Üle tänava oli plangu äärde kompse kuhjatud ja toole hunnikusse pillutud. Mirjam vedas onu Ruudi vägisi sinna istuma. Tool kägises. Onu Ruudi kasukahõlmad vajusid laiali, valged aluspüksid olid tahmast viirulised.

Onu Ruudi toetas peopesad oma teravatele põlvenukkidele ja põrnitses tuld vaadata.

Nurgapealse maja sein oli üsna märjaks leotatud. See ei vähendanud isehakanud tuletõrjujate indu. Roosipott kõõlus endistviisi vihmaveetoru küljes. Osa kaevust ammutatud pangetäisi kanti majja ja kallati ülemise korruse akendest vastu seina tühjaks. Osavamad viskasid solki ülespoole, et ka räästaalune saaks korralikult üle kastetud.

Kolmest kõrvuti põlevast majast kerkinud tulesammas hakkas pikkamööda allapoole vajuma. Oht oli möödas. Inimesed kogunesid kobarasse, nad kiitsid üksteist. Muhelev Roosipott sussitas tukiga oma piibunosu põlema. Ainult onu Ruudi istus väsinult ning osavõtmatult plangu ääres toolil, justkui oleks tema juba siis teadnud, et Klausi vanaema põles sisse.

14.

Mõnikord aitab aevastus ajude pealt tolmu maha raputada. Läinud talvel oli Mirjam ükskord nurgapealse maja läheduses koledasti turtsuma hakanud. Silmadest purskas vett. Kui aevastusehoog üle läks, jäi Mirjam kõrbenud seina vahtima. See armetu puumaja oli kindlusena tule ees seisnud. Mirjam vaatas aupaklikult hoone voodrilaudu, mis olid kohati söestunud. Küllap ka tummadel majadel on hing ja salajane elu, millest inimestel pole aimu. See maja peaks onu Ruudit tänumeeles mäletama. Näe, ühel aknal seisab jõulukaktus, säravpunaseid õisi üleni täis. Mirjam uskus, et lill on onu Ruudi auks välja pandud.

Papa oli rääkinud, et igaüks peab endast midagi head maa peale maha jätma. Onu Ruudiga oligi see mure olnud, et inimesed pidasid teda tühjaks kõlkaks. Ruudi? Ah see pikk logard ja naljamees, kes elu põletas. Nii nad ütlesid, vaju või häbi pärast maa alla. Mõnikord kuluks ka neil kõvasti aevastada, et ajude pealt tolm minema lendaks. Nad üldse ei mäletanud, et just nimelt onu

Ruudi kangutas solgikaevu luugi lahti ja pani naised vett kandma. Mirjami meelest andis see väärt tegu parajasti elutöö möödu välja. On seda vähe – päästa üks maja? See on ju sama mis ehitada maja!

Ent juba siis, sombusel hommikul, kui tuli rauges ja kõikjal lendas tuhka ning tahmahelbeid, ei tuletanud keegi onu Ruudit meelde. Mirjam teadis, et onu Ruudi pikutab lühikese punase sohva peal, koivad üle otsa rippu, linnunahkne kasukas keha katmas. Sellegipoolest värises ta külmast. Mirjam nihutas tooli ta jalgade alla ja märkas kohkumusega, et onu Ruudi mustad sokid on valkja korraga kaetud, justkui härmatanud. Raske aimus tõusis Mirjamile hinge. Inimesed hakkavad just jalgadest alates külmaks minema. Mirjam tõrjus halbu mõtteid. Vana vikatimees oli ennegi onu Ruudit piiranud ja ikka kaotajaks pooleks jäänud.

Sel hommikul sadas tahma. Mõned olid käinud linna vaatamas ja tulid süngete uudistega tagasi. Teater põles. Pidid nad seda kratilugu parajasti mängima! Ega sarvikutega mehkeldamisest midagi head loota pole. Mõnel pool olla tänavate kaupa majade asemel rusuhunnik, isegi trammid on roobastest välja jooksnud, rattad püsti.

Magamata inimesed kogunesid uuesti tänavale, käsi soojendades nihkuti tuleasemele lähemale. Tukid hõõgusid, salatuli ajas tuha alt suitsu välja. Mirjam vaatas plangu äärde kuhjatud kompse. Üks õmblusmasin oli lahtiselt välja toodud, poolik riidetükk nõela all. Pika plangu umbne, alati suletud värav läks paokile. Leevi sirutas kaela ja piilus tänavale. Mirjam ei teadnud, kas noogutada või mitte. Võib-olla pole sünnis tülitada inimest, kes kipsist vesti kannab. Niikuinii sai Mirjam sel hommikul kuulda, et ta on südametu laps. Üks korralik tüdruk ei jookse pommide ning pimendamise ajal kinopilti vaatama. Mirjam oli üllatunud, et tema eemalolekut meelde tuletati. See oli nii ammu, kui kuldjuukseline iludus mättal seisis ja hoogu võttis, et laukasse hüpata. Kuldse linna tornid särasid läbi paksu udu – oli üldse midagi seesugust kunagi võimalik?

Hea, kui inimesele selgeks saab, mida ta endast kujutab. Südametu laps pani käed taskusse ja vaatas võõraid tahmaseid inimesi, kes tänaval liikusid. Mõni kandis oma allesjäänud vara kotiga seljas. Sealt tuli üks kübaraga preili, kes jalgu lohistas – lahmakad maamehe-vildid kergitasid iga liigutuse juures mantli serva. Ta kõrval komberdas tuhmide silmadega naine, kelle krae oli karvkattest tükati lagedaks kõrbenud. Kuhu nad lähevad?

Nurga tagant keeras põiktänavasse üha uusi põgenikke. Enamik vedas oma kimpse-kompse kelgu peal kaasas. Mõni uustulnuk lei-

dis kobaras seisvate naiste hulgast kas sugulase või tuttava üles. Langeti teineteisele kaela, nuteti ja naerdi läbisegi. Me tuleme põrgust, me tuleme põrgust, kordasid võõrad.

Mirjam ei saanud enam paigal püsida. Ta sisemuses oli midagi päriselt ja põhjalikult segi löödud. Ta tahtis seda ebamäärast ängistust endalt maha raputada ning saalis inimeste vahel, komistas kelgujalastele ja istus korraks toolile, millel onu Ruudi oli öösel jalgu puhanud. Mirjami ees peatus keegi naine, kaks poisikest käekõrval. Võõras vaatas Mirjamile tungivalt otsa, nööpis mantlihõlmu masinlikult kinni ja lahti ning kordas: puupaljad, puupaljad. Naine jäi toole jõllitama. Ta vajus otseti istmele ja oigas:

„Mutike, kus sa oled?"

Mirjam tõmbas end väikeseks ja hiilis, külg ees, eemale.

Naine hakkas toolide kõrval seisvaid kompse lahti harutama. Justkui pöörane: tegi mitmel pambul sõlmed lahti ja kukkus asju laiali puistama. Ta loopis triibulisi alusseelikuid õhku, need vajusid, sabad kummis, nagu langevarjud alla. Üle naise õla lendasid käterätikud ja padjapüürid, tikitud linikud ning auklikud kardinad. Poisikesed võtsid ühe kardina otstest kinni ja rebisid aknakatet veelgi enam lõhki. Kas see naine arvab sealt pampude seest oma ema leidvat? Mirjam kujutles, kuidas naine korraga kiljatab: üht kangatükki kombates jääb talle pihku väike kuivetu eit, kes on istuvasse poosi kangestunud. Vanake hoiab sukavardaid käes ja vaatab üle prilliraamide oma tütrele otsa. Naine võtab eide sülle ega tea, mida arvata. Kas hoiab ta portselankuju või kuumuse käes kokkukuivanud inimest?

Naine lõi pea selga ja hakkas laialipuistatud asjade otsas jalgupidi trampima. Miks ta küll riidehilpe nuhtles?

Mirjam ei kannatanud enam naise märatsemist välja. Ta läks ja tuias mööda ümberkaudseid hoove ning aedu. Igal pool sagis inimesi. Mirjam poleks osanud arvata, et nendes majades ühtekokku nii palju rahvast elab. Mõni valmistus põgenema: uste prõmmides joosti hoovi ja maja vahet ning tassiti kohvreid kelkudele. Ühest aknast tõsteti mööblit välja. Pikk seljatoega diivan libises järk-järgult allapoole, naised, kes hoovis seisid, ei jõudnud raskusele vastu panna ja mööblitükk prantsatas maha. Hoop rabas diivanil jalad alt ära.

Mirjam küsis inimestelt, kas keegi pole näinud seda naist, kellel on kahe pojaga tütar. Seda naist, kelle toolid ja pambud seisavad tänaval plangu ääres. Mirjami pärimistele ei pööranud keegi tähelepanu. Võib-olla lihtsalt ei kuuldud? Mirjam neelatas, kurgus oli klimp. Ehk oli ta hääl ära kadunud? Mirjam kiskus kinda käest ja tõmbas üle huulte. Suu oli paistes ja ohatanud.

Aias õunapuude vahel raiuti kangiga külmanud maad. Keda nad matta tahavad? Pommilehtri ääre peal seisid ootel pesuvannid, majakraami täis. Nad kavatsevad asjad hauda ajada. Maa all on see kõige kindlam paik. Nad on ette võtnud ka aja ära peita – kompostihunnikul oli kappkell nagu sitikas selili maas. Ühel päeval, kui mõni lähedale kukkunud pomm maad põrutab, hakkab mulla alt tiksumine kostma. Iga tunni tagant kuulduvad ajahauast kõmisevad kellalöögid.

Mirjamil polnud kuskil püsi paigal olla. Ta läks oma hoovi ja tahtis otsekohe uuesti väravast välja joosta. Ta pidi ennast sundima, et aknasse vaadata. Klaasi taga seisis kahvatu mamma, suu viltune. Kardin võbises, mamma hoidis sellest väriseva käega kinni. Pimenduskate rippus poolvinnas mamma pea kohal. Mirjam otsustas, et pärast ta läheb ja tõmbab musta ruloo korralikult üles. Mammal endal polnud jõudu, et nöörist sikutada.

Tänaval seisid jutlevad naised ikka veel kobaras koos. Justkui oleks tulekahju nad esimest korda elus kokku toonud ja nüüd on kahju laiali minna. Teab mitmendat piibutäit see Roosipott tossutas.

Nohisev Mirjam lonkis varemete taha – mismoodi need tagantpoolt välja näevad? Vaata tühjust mistahes kandi pealt, ikka on ainult tühjus. Mirjam lõi jalaga tuhka lendu ja koputas kannaga vastu söestunud tukke. Ta märkas, et sukad on põlvekohtadeni tahmaga koos. Mirjam kummardus, kahmas maast söetüki ja tõmbas endale käsikaudu kassivuntsid näkku.

Ta jäi poolpõlenud puutüve vahtima.

„Meie kiisul kriimud silmad . . ." pomises Mirjam. „Kurat," ütles ta läbi ohke. Mirjam tahtis üht konarat kinganinaga kopsata, aga jalg jäi poolele teele pidama. Mügaral olid okkad küljes. Mirjam tõstis leiu maast üles ja puhus selle tuhast puhtaks. Väike armas kaktus kükitas tillukese poti sees. Mirjam tõstis toataime vastu põske. Kui magusasti torkisid okkad, missugune hea, tegelik valu! Mirjam peitis kaktuse kui teab mis aarde põue.

Kaktus justkui kiirgas soojust, Mirjamil lõid põsedki õhetama. Äkitselt tundis ta nälga ja uni kippus kallale. Ent ta ei saanud otseteed koju minna. Tuli tänav üle vaadata. Kas too pöörane naine tallab ikka veel hilpude otsas? Imelik, nii toolid kui pambud olid kadunud. Kes need tahmaga määritud riidetükid jälle kokku korjas? Mirjam läks kobaras seisvate naiste juurde, et hullu naise kohta järele küsida. Ta nihkus ringile lähemale ning jäi Helena juttu kuulama. Mõne aja pärast tundis ta end väsimusest tuikuvat, kuid ei raatsinud siiski poole pealt ära minna.

Kui külmast värisev Mirjam lõpuks voodisse tekkide kuhja alla magama puges, mõtles ta uuesti Helena loole.

Kes oleks võinud arvata, et ka eelmine sõda nii raske oli, kuigi siis ei loobitud lennukite pealt pomme alla.

Ime küll, et Helena kõike nii hästi mäletas. Ometi juhtus see nii ammu, praegu täitsa vana Helena oli siis laps. Tal polnud veel õrna aimugi, et kunagi aastate pärast sünnivad tal endal lapsed: Aurelie, Valeska ja Eke-Peke.

Mirjam tõrjus lillasid pükse oma kujutlusest eemale.

Helena isa tuli sõjavälja kaevikust koju. Ta sai mõne päeva oma talus olla, kui terve pere haigeks jäi. Üksi Helena ei olnud tõbine, aga see ei teinud ta elu kergemaks. Mis oskas laps peale hakata, kui isa-ema ja õed-vennad kõrge palavikuga pikali olid ja aina sonisid. Talitamata loomad ammusid laudas, mine või hulluks. Isal tuli korraks selge mõistus tagasi ja ta käskis, et jookse, Helena, vanaisa juurde. Ütle, et oleme kõik soetõvega maas. Helena läks nuttes teele. Vanaisa elas kaugel naaberkülas. Võibolla tuli Helenal koguni läbi paksu metsa minna, muretses Mirjam ja külmavärin raputas uuesti ta õlgu.

Vanaisa jättis Helena enda juurde. Vanaema läks tõbiseid ravitsema. Külarahvas ei tõstnud jalga üle vanaisa-vanaema lävepaku. Teinekord õhtuti tulid mõned neist värava taha ja karjusid maja poole, et vii see koolera-laps meie külast minema! Vanaisa vandus, võttis ukse kõrvalt kirve kätte ja küsis, et on seal hundid või inimesed?

Helena tahtis tagasi koju. Ta igatses vendade-õdede ning emaisa järele. Vanaisa ei lubanud tal kuhugi minna. Ühel videvikutunnil vajus Helena süda muret täis, ta kohe ei saanud enam paigal olla. Ma lähen natukeseks, vaatan ainult eemalt, mis nad seal teevad, lubas ta enesele ja laskiski vanaisa juurest jalga.

Kodu poolt paistis tulekuma. Helena jooksis ennast hingetuks. Keegi oli talu kõik hooned põlema süüdanud.

Küst pidi Helena isa teadma, et ta sõjaväljalt koos täidega soetõve kaasa tõi?

Mirjam võpatas.

Unes nägi ta täisid, mis pika lasipuu juures kõies seisid. Taevas uras lennuk. Taevas urasid tuhanded lennukid.

15.

Tol korral, kui Mirjam mereäärses männikus linnakaid otsimas käis, mõistis ta, et saatus on otsuse langetanud. Üles-alla hüplev Aurelie, kes purjus preilide ja noormeeste ees oma lillade pükstega uhkeldas, justkui trampis kõik muud võimalused põrmuks ja Mirjam pidi tahes-tahtmata Eke-Pekele ning Valeskale mõtlema. Ta tundis ennast Klausi ees petisena – Mirjam polnud kordagi Eke-Peket ja Valeskat nimetanud ega näitlejaiks pakkunud. Nende kahega sidusid Mirjamit mingid kangesti sassiläinud, ehkki nähtamatud niidid. Niidid? Eks sellepärast tuligi niisugune võrdlus pähe, et Eke-Peke aina mässas niitidega. Tal kulus seda kraami kilomeetrite viisi. Oma lemmiktegevuse pärast sai Eke-Peke alalõpmata klohmida, tal pidid kondid täitsa tümad olema. Kodused kolkisid teda sellepärast, et ta kallist kraami raiskas, ümberkaudsed pidid kuidagi oma viha välja valama, kui Eke-Peke oma niidimänguga pahaaimamatuid kodanikke surmani ehmatas. Selle poisi tempude pärast võib roosi rinda saada, kurtsid inimesed. Kuuldavasti polnud Eke-Peke kodus enam niidijuppigi, üksnes tühjad rullid vedelesid kõikjal. Nii et kui seal majas mingi riidehilp katki läks, siis pane kas nõelaga kinni või viska välja. Eke-Peke ei jätnud ikkagi oma mängu maha. Sellepärast hoiti tema ees uksed lukus. Äkki tuleb ja varastab õmbluskarbi tühjaks? Keegi polnud poissi niisuguselt teolt tabanud, aga mine sa tea. Kuskilt pidi ta selle niidi hankima.

Nii mõnigi ei tahtnud Eke-Pekega tegemist teha ja teda hüüti tagaselja väikeseks vanameheks. Polnud meeldiv talle otsa vaadata: kahvatu, kandiline nägu, kummalgi sarnal ebamäärast värvi ploomisuurune laik, pilk terane ja luurav ning ühteaegu kuidagi kannatajalik, nagu valutaks tal vahetpidamata kõht. Küllap Eke-Peke tahtiski väike vanamees olla, miks ta muidu kandis väikest meesteülikonda, mis seljas lotendas, ning särgi ees kõlkus võidunud lips, pisike sõlm tihedasti kurgu all.

Eks Eke-Peke nimi oli tegelikult ainult Eke, see Peke kukkus teab kelle suust ning jäi poisile otsekohe külge. Ju talle püüti igal kombel kätte maksta selle eest, et tema pärast tuli kääre taskus kaasas kanda.

Ka Mirjamil oli süda mitmel korral tahtnud rinnust välja hüpata, kui ta jälle kuskil teerajal või puude-põõsaste vahel joostes Eke-Peke poolt ülesseatud niitidesse takerdus. Ükskord tormas ta naaberhoovi ja must niit lõikas täpselt suunurkadesse, seal lõid peened vaod veritsema. Pärast ei saanud valu pärast mitmel ajal naerda.

Kuna vihasele Mirjamile tol korral Eke-Peke sedamaid ette juhtus, läks tüdruk poisile kallale. Mirjam haaras Eke-Pekel koletu jõuga lipsust kinni ja lahmis teisele, kuhu juhtus. Eke-Peke seisis nagu post ja laskis ennast peksta. Ainult silmad pigistas kinni, neid ta pidi hoidma, muidu poleks järgmisel korral näinud niite üles seada. Mirjami vahkviha lahtus kiiresti, mis mõnu niisugust tuima tükki nuhelda, kes vastu ei hakka. Mirjam kohe ei sallinud alandlikke inimesi. Pärast käis Mirjam ringi, süda vaeva täis. Justkui oleks tema Eke-Pekele ülekohut teinud. Ju see nii oligi, ega Eke-Peke polnud oma niite sihilikult Mirjami jaoks üles tõmmanud. Paari päeva pärast virutas Eke-Peke nurga tagant Mirjamile peotäie liiva vastu silmi. Õiglus oli sedapuhku uuesti jalule seatud.

Valeskaga olid Mirjamil veelgi segasemad suhted kui Eke-Pekega.

Sel suvel, kui sakslased sõja lahti lõid ja kõik mehed võitlema võeti, läksid mõlema isad kogunemispunkti. Alguses peeti mehi siinsamas üle platsi koolimajas. Ka Mirjam trügis teiste hulgas koolihoovi raudaia taga, kord juhtus ta seal Valeskaga kõrvuti seisma. Tagantpoolt suruti peale ja nad litsuti tihedasti kokku, õlg vastu õlga. Nii Valeska kui Mirjam vahtisid varbade vahelt, kuidas meestele seal väljatrambitud õuel õppust tehti. Oli imelik neid vaadata, kõik kandsid oma riideid, isal oli seljas helehall musta triibuga pintsak, mis õlgadest pitsitas – Mirjami isa kasvas veel vanastki peast, ja ometi marssisid nad ühte sammu nagu ehtsad soldatid. Küll oleks nali, kui tänavatelgi sunnitaks inimesi ühte jalga käima ja koduski poleks muud kui käsklused. Hommikul – püsti, õhtul – pikali! Päeval marsiksid nad Looriga rivis kööki sööma.

Mirjam turtsatas naerda. Marssival isal oli karm sõjamehe nägu peas, mis nad seal tembutavad, sõjast pole veel lõhnagi, ainult jutud. Mõni lennuk oli unnates üleval heegeldanud, väikesed suitsupilved nagu valged tupsud saatjaiks.

Valeska tahtis nägu raudpulkade vahelt läbi suruda, aga suured kõrvad takistasid. Kah vigurdab, nagu oleks ta sellest tähtsam, et oma isale vaksa võrra lähemal seisab. Siis Valeska ütleski, endal pea varbade vahel:

„Nüüd me oleme sinuga ühtemoodi."

Mirjamile jäid Valeska sõnad mõistmatuks. Kõik lapsed, kellel isad sõjaväkke võeti, said selle sündmuse läbi ühetaolisteks. Miks Valeska ainult ennast ja Mirjamit justkui kaalukaussidele seadis?

Vahepeal lasti mehed veidikeseks koju, siis koguneti uuesti, seekord hipodroomi aeda. Seda piiras laudadest tihedasti kokkulöödud plank, sile ja kõrge, mille peal ainult kärbsed suutsid ronida. Mirjam urgitses taskunoaga ühe oksakoha puhtaks ja sai korraliku vaateava omanikuks. Valeskal polnud kannatust, et niisugust tööd teha. Tema ronis Eke-Peke õlgadele ja püüdis üle plangu vaadata. Eke-Peke kasv polnud selleks kohane ja Valeska käskis niigi raske koorma all ägaval poisil kikivarvastele tõusta. Eke-Peke ei pidanud pingutusele kuigi kaua vastu, Valeska hüppas maha ja hakkas niisama inimeste vahel saalima. Korraga märkas ta Mirjamit. Valeska nägu läks naeru täis, alumine huul nagu kummulikeeratud kuusirp. Ta tuli Mirjami selja taha ning hakkas teise juukseid palmitsema. Valeska punus Mirjamile kaks patsi ja korjas lõpuks ometi käed ära. Sellegipoolest ei jätnud ta Mirjamit rahule. Mirjam tundis Valeska hingeõhku oma kaelal, ebameeldiv värin jooksis üle selja.

„Me oleme sinuga ühtemoodi."

„Sul pole tukkasid," porises pahane Mirjam ja vaatas teisele altkulmu otsa. „Mis ühtemoodi me oleme!"

Kuusirbi tagant paistis siniste hammaste rida, Valeska oli mustikaid söönud.

„Isade poolest," selgitas Valeska sõbralikult.

Mirjam ainult nohises.

Valeska sõnad ärritasid Mirjamit, ja mis kõige hullem, ei läinud kuidagi meelest ära. Justkui nael oleks kinga sees püsti. Võibolla lakanuks vaevus, kui Mirjam oleks ära mõistatanud, miks see Valeska lora teda nii väga pahandas.

Kui nad sealt hipodroomi aia tagant üheskoos kodu poole kõmpisid, tegi Mirjam igasuguseid tobedaid tempe. Tee ääres loksus vetikatesse kasvanud tiik, kuhu oli risu ja rauakolu sisse loobitud. Mirjam hüppas vette, kingad jalas, nii et südame alt käis külm jutt läbi. Õnneks ulatus vesi ainult põlvini. Mirjam sumas seal vetikate ja kolu vahel, kuigi oli vastik. Äkki elavad siin kaanid? Mirjami pilk volksas ühtelugu Valeska poole – noh, mõtles ta, kui oleme ühtemoodi, tee järele. Valeska naeratas Mirjamile, justkui kiidaks teise tembu heaks, aga vette ei tulnud.

Metsavahelisele rajale keeranud, hakkas Mirjam kuuseokstelt noori võrseid pihku katkuma. Ta sirutas käe välja ja pakkus neid Valeskale.

„Võta," soovitas ta, „jube head."

Muidugi teadis Mirjam, et kasvud on jõudnud puituda, nende söömise aeg on ammu möödas. Sellegipoolest vajutas ta hambad okastesse, tehku Valeska järele, ega ta teisele rämpsu pakkunud. Valeska viskas võrsenutid üle õla metsa. Okkaid näsiv Mirjam tundis ennast teise kõrval purulollina.

Kui aga kellelegi selgesti märku antakse, et aruga pole asjad korras, jääb vaesele tobukesele kindlasti vimm südamesse hingitsema.

Siis kadus Valeska meelest, sest tegelik sõda oli korraga siinsamas õuevärava taga. Sõda ulatus hoovilegi ning tulekahjude kibe suits ronis visalt trepiastmeid pidi üles ja vingerdas nagu halli mao vari ukseprągudest sisse. Katusest sai hiiglaslik trumm, mis kõmises plahvatustest ning mürtsatustest ja vingus huilgavate sireenidega kaasa. Ootamatu sõda puuris ennast inimestelegi keha sisse, mamma oli ütelnud, et tal tahab pea lõhki minna. Sõda raputas ja raputas, mammal ei pidanudki üks soon vastu ning ta jäi halvatusega maha. Ka tema õel, tädi Annal, läks vist peas midagi rikki. Ta kahmas roosilise korvi käevangu, tõmbas rätiku silmadele ja kadus teab kuhu.

Koledad kuuldused ujusid vihmapilvedena linna kohal ja puistasid igaühele kleepuvaid musti mõtteid pähe. Ehkki nad olid oma silmaga näinud, kuidas isa teiste hulgas sadamasse läks, tuli Mirjamile ühtelugu hipodroom ette. Mehed seisid platsi peal kobaras koos nagu mesilassülem. Nad ei saanud hipodroomilt välja, sest ümberringi põles plank. Ega vanad ilmaasjata rääkinud, et linn on tulerõnga sees.

Ühel hommikul olid sireenide kurgud suurest huilgamisest kähedaks kulunud ja nad jäid vakka. Välisuks põmatas. Keegi tuli trepist üles.

Kes seal isa sammudega astub?

Isa seisis uksel, märg särk vastu ihu ning püksipõlv lõhki.

Rõõmust ja jahmatusest poolsegased, hakkasid nad ühekorraga vadistama. Sassis jutukera põrkles esikuseintel ja Mirjamile tundus, et ka tema enda pea tõusis lendu ning hõljus lae all, kõrvad nagu kapsalehed tuule käes loperdamas.

Emal tõmblesid suunurgad, ta vaatas abiotsivalt ringi, äkitselt nägu selgines ning ta kiirustas kööki. Mirjam nägi, kuidas laua kohal välgatas see suur nuga, mille sõjameeste kokk oli männikus katla peale unustanud. Ema lõikas leiba. Isa võttis kääru pihku ja hakkas naerma. Ta istus, viskas jala üle teise, paljas põlv lõhkise püksisääre seest väljas.

Mirjam läks ennast õuele jahutama. Ta oleks tahtnud kogu maailmale kuulutada, et isa tuli sõjast tagasi. Kedagi polnud silmapiiril ja Mirjam pidi kuidagi teistviisi oma rõõmumullistusi valla päästma. Ta hakkas joru ajama, hea tujuga sündisid laulud iseenesest. Mirjamile meeldis oma tahtmist mööda lugu lasta, võis kõiksugu segaputru kokku ajada. Keegi ei saanud noomida, et sa ei pea viisi või oled salmi vahele jätnud.

„Käbi kasvas kuuse otsas,
kukkus sõjavankrisse,
sõjamees sai koksti pähe,
laskis püssi lahti käest,"

laulis Mirjam omal viisil oma vaba laulu. Mirjam ei hoolinud neist mundris lauludest, kus sõnad pidid tingimata riimis astuma.

Sel ilusal õhtupoolikul püüdis Mirjam tõemeeli uskuda, et sõda sai otsa. Kaua siis inimesed niisugust hirmsat põlemist ja mürtsutamist kannatada jõuavad! Mirjam nii väga tahtis natuke õnnelik olla, ta püüdis isa katkendlikke õudusjutte unustada. Südame peal küll kripeldas, aga seda rohkem ta tembutas, hüppas, jooksis ning ajas laulujoru.

Nüüd, tagantjärele võis Mirjam seda hetke mitmeti seletada.

Onu Ruudi oli kunagi öelnud, kui talle joomist ette heideti: ma ei pruukinud viina, vaid jõin pikkade sõõmudega unustust. Mirjami meelest olid need küll kurvad, ent ilusad ning õiglased sõnad.

Olgu, tõde lendab linnuna taeva all ja teda niikuinii kätte ei saa.

Praegusel elutargal Mirjamil oli sellegipoolest hea meenutada kunagist väikest Mirjamit, kes ühel sõja algusaja õhtupoolikul lihtsameelse lustiga oma joru ajas. Väike plika kõndis ettepoole, edaspidi laulud saatjaks, tagasikäigu juurde kuulusid tagurpidi lood:

„Kalamees pani kalad maha,
laine voolas peale.
Nii tuli meri metsa taha . . ."

Mirjam komistas, neljas rida kadus käest. Et joru poolikuks ei jääks, lõpetas ta selle väga lihtsalt:

„Vaat, ongi kõik."

Edaspidi läks Mirjam kinnisilmi, et põnevam oleks, ning lohistas jalgu tolmu sees. Laul tuli iseenesest:

„Õllevaadil prunt oli ees,
sarvik istus prundi sees,
ingel hõljus vaadi peal
ja sügas tiivanukkisid."

Mirjam puhkes ise oma nalja peale naerma. Ta kujutles, kuidas roosas kleidis ingel hõõrub tiivanukkisid vastamisi, nii et need lausa nagisevad ja udusuled lendavad valge pilvena ta ümber.

Mirjam tegi silmad lahti ja nägi, et Valeska seisab paari sammu kaugusel ning vaatab teda, pea viltu.

Kohe kerkisid sada naela kingade sees püsti ja hakkasid valusasti torkima.

„Nüüd me enam ei ole ühtemoodi. Minu isa on tagasi!" pahvatas Mirjam, hääl käre. Pidi see Valeska just niisugusel õnnelikul silmapilgul siia sattuma! Pealegi ei tahtnud Mirjam, et tema laule salaja pealt kuulataks. Pärast muudkui naeravad jälle. Mirjam kohe ei tahtnud oma õnne häbeneda.

Valeska tõmbus tõsiseks. Ta neelatas ning küsis alandlikult:

„Äkki juhtus ta minu isa nägema?"

„Vaevalt," kehitas Mirjam õlgu. „Kes seal tulemöllu sees sai ringi vahtida. Meri põlenud, laevad läinud üks teise järel põhja, kisa ja karjumist kõik kohad täis. Minu isa ujus välja. Ta on täitsa kala, üldse ei karda, olgu meri või kümme kilomeetrit sügav."

Varemgi oli sedaviisi juhtunud, et Mirjam enne ütles, kui mõtles.

Valeska keeras ringi ja lonkis valjusti tönnides väravast välja. Sel hetkel vihkas Mirjam ennast nii, et silme ees läks mustaks. Ta oleks tahtnud kukkuda mingisse pimedasse ürgkoopasse ja kõik ära unustada.

16.

Mine! Tee hea nägu pähe! Ära viivita! sundis ennast Mirjam. Ta ei saanud kuidagi oma tõrksast olekust võitu. Kujutluses nägi ta üht kohmetut kogu Eke-Peke ja Valeska värava taga seismas. Eke-Peke viskas südametule lapsele niidist silmuse kaela, Valeska keeras põlguse märgiks selja. Mirjam sai aru, et ta on tühine inimene. Kellel tõeliselt mehine hing rinnas, see oskab suurte ettevõtmiste puhul vana vimma unustada.

Mirjam hulkus nagu vaevatud vaim ümber majade. Kellelgi polnud temaga asja, kelleltki polnud nõu küsida. Mirjam vaatas kahetsusega tuttavaid aknaid, mille taga elasid kunagi ta vanad sõbrad. Teab kus võõraste majade ümber nemad luusivad, süda igatsusest lõhki minemas.

Mirjam istus trepiastmele, toetas pea kätele ja mõtles oma raske elu üle järele. Kerge tuul paitas vaese kannataja kriimulisi sääri.

Üleval, tõrvapapiga kaetud torni otsas kriiksus papa tehtud tuulelipp. Miks ei võiks papa vaim tulla, Mirjami kõrvale maha toetada ja temaga veidike juttu puhuda! Mirjam teritas kuulmist – kas mitte papa nahkpõll ei kobisenud ta läheduses? Rumal

lootus, iga inimene peab ise oma muredega toime tulema. Jõuab siis väsinud papa nii paljude aastate tagant veel ikka Mirjamit käekõrval talutada. Papa oli niigi püüdnud oma pere eest hoolt kanda. Jättis neile peavarju ja värkstoa: elage ja töötage. Milleks muuks siis inimesed ongi ilma sündinud? Ega papa osanud arvata, et järelejäänute käed on peene rauatöö jaoks liiga kohmakad ning et neil selleks ei huvi ega annet pole. Mirjam muutus päris nõutuks, kui ta oma tulevikule juhtus mõtlema. Kas tal jätkub nii palju visadust, kui oli papal, et mõni amet korralikult selgeks õppida?

Tuulelipp kiunatas ja hakkas valjusti võrisema. Kas ehk papa pani pahaks, et Mirjam muud paremat teha ei oska kui trepiastmel konutada, sünge nägu peas!

Olgu, ta läheb Leevi juurde. Ikkagi veel üks võimalus.

Mirjam leidis hoovinurgast paju alt endale tüüaka oksa pihku. Miski pidi talle ometi toeks kaasas olema. Mirjam toetus kepile nagu väsinud vanamees ja astus aegamööda tänavale.

Pika kõrge plangu juurde jõudes tüdines Mirjam koperdamisest ära. Ta hakkas jooksma, vedas oksa mööda laudu, nii et plagises. Lustihoogu jätkus üürikeseks hetkeks. Mirjam taipas, et seda sorti lapsikud tembud pole tema eale kohased ega klapi ta muredega kokku.

Leevi ise avas ukse.

„Tere, tulin sulle külla," ütles Mirjam avalalt naeratades. Kepi oli ta maja nurga juures vihmaveetünni najale toetanud.

Leevi suunurgad tuksatasid üllatusest, ta vist ei teadnud, kas peab lõbusa näo pähe tegema või on kohasem tõsiseks jääda.

Mirjam vaatas ruumikas esikus ringi. Siin seisis mõnesugust juhuslikku mööblit, mis oli vist tubadest üle jäänud. Leevi läks nagi alla, lükkas mantlisabad kõrvale ja sikutas nurgast tooli välja. Ta upitas selle sülle, valged käsivarred olid niisama peenikesed kui tooli tumedad jalad. Leevi niigi lookas selg paindus päris vibukaareks. Mirjam tammus paigal nagu mühakas ja taipas istme alles siis enda kätte võtta, kui Leevi oli ruumi keskele jõudnud. Hetke seisis Mirjam Leeviga väga lähestikku, ta kuulis Leevi hingeldust. Mirjam vaatas teisele küsivalt otsa, et märku antaks, kuhu tool panna. Leevi osutas sinnapoole, kus baromeeter seinal rippus.

Mirjam võttis istet, viskas ühe jala üle teise – nii paistis ta enesele seltskondlikum – ja otsustas jutuga alustada. Pilk kukkus põlvedele, nende igaveste armide pärast hakkasid kõrvad õhetama. Sõnad kadusid käest ära ja Mirjam oli kimbatuses.

Kohmetu Leevi nõjatus pikliku tumeda kapi vastu ja Mirjamile

näis, et teine kaob kohe selle poikvel ukse taha – poeb nagu kitsetall hundi eest peitu. Kapi peal asus kaanega kast, mille külgedel lendasid papist lõigatud inglid, kõverad pasunad suu peal.

Leevi märkas Mirjami pilku.

„Ma võin sulle paar lugu mängida."

Mirjam noogutas tänulikult. Ta peitis jalad tooli alla ning sikutas kleidisaba põlvedele.

Leevi tõusis kikivarvule ning hakkas inglitega kasti kaant üles vinnama. Mingi vedru kägises, siis kostis vali plõnksatus ning kaas jäi poolviltu seisma. Väsinud Leevi hingas pahinal, toetas käe kapile ja laskus ettevaatlikult kükakile. Kapiuks kukkus hooga lahti ja võnkus mõnda aega, nagu puhuks esikus kõva tuul. Leevi surus imelikud aukudega kettad vastu rinda ja naeratas Mirjamile. Ta pidi puhkama, enne kui jaksas ennast uuesti püsti ajada. Mirjam ei julgenud teisele appi minna. Äkki on inglitega kast Leevi kõige kallim vara? Võib-olla talle poleks meeldinud, et igaüks selle külge oma nina topib!

Mirjam sirutas kaela.

Leevi pani plaadi lapikult kasti sisse ja võttis kaane küljest klambrite vahelt puust peaga vända pihku. Nii kui hakklihamasina oma, mõtles Mirjam, ainult peenem. Leevi torkas vända ühele inglile tiibade vahele. Soo, mõtles Mirjam, nüüd lööb see seal oma suled puhevile ja kukub tantsu vihtuma. Leevi klammerdus kahe käega vända külge ja hakkas seda ringi ajama. Midagi kilksus kasti sees, keegi koputas haamriga, lükkas viiliga ja kuskil kriipisid kassid küüntega klaasi. Korraga kõlas esikus ehtne muusika.

Leevi töötas täie tõsidusega. Mirjam liigutas mõnu pärast varbaid.

Teine plaat ajas märksa süngemat joru ning Mirjamile tulid tahtmatult need sõnad meelde, mis onu Ruudi olla surma eel öelnud:

„Kas kuulete, kuidas vanasarvik valssi mängib?"

Vanasarvik pürgis igal pool oma lugusid leierdama.

Ta ei häbenenud isegi koolikoridoris hulkuda. Mis sest, et ta lõpuklassi poisi näol ringi liikus, saatan on kavalust täis. Pealtnäha sihukene tavaline volask, läikivad juuksed üle pea kammitud. Igal pool kippus ta esile tikkuma. Ühel vahetunnil tuli ta jõmpsikate korrusele, samm uljas ja nina püsti. Ajas teine vilet ja vahele puhus suupilli.

Mirjam märkas korraga, et sel poisil on pikliku kollase teraga silmad nagu kassil. Asi polnud õige. Äkki just see volask käis onu Ruudit surma eel oma pilliga õrritamas? Oodaku! Jõmpsikad tõmbusid kuulekalt kõrvale ja tegid saatan-kassisilmale teed. Mirjam kogus end, surus küüned peopessa ja torkas vibalikule parajal hetkel jala ette. Kui saatan oli õhku kahmides ninali lendamas, kukkusid ta läikivad juuksed kõrvadele ja Mirjam nägi lapiku otsmiku kohal selgesti muhke – sarvemuksud!

Ka edaspidine kinnitas, et Mirjam polnud kellegi muu kui vanasarviku enda järeltulijaga tüli norinud. Vibalikul oli saatanlik jõud: peaaegu ninaga põrandat puudutanud, viskas ta oma keha nagu mängides jalgadele tagasi.

Kassisilm sai vihaseks, et seekord ta valsilugu ära segati. Volask põrkas põrandast lahti ja maandus Mirjami juures, teadagi, niisugustel on vedrud taldade all. Kui tarvis, kargab teise korruse aknast sisse. Kassisilm ajas oma harali sõrmed nagu ämblikujalad Mirjami pealael juuste sisse ning tõstis ta maast lahti. Mirjam rippus õhus ning tundis, kuidas ta nahk veris, täitsa nagu koerapojal, isegi kannikate pealt andis järele. Vibalik laskis ta äkitselt lahti, Mirjam prantsatas niisuguse hooga põrandale, et taldade alt pritsis valusaid sädemeid. Volask ei lausunud ei musta ega valget, keeras selja ja kadus teiste põrgupoegade juurde.

Mirjam jäi uimaselt seisma. Kui ajurattad jälle käiku läksid, taipas Mirjam endal kõrvalestadest kinni võtta ja sikutas pealaele kogunenud nahka oma kohale tagasi.

Mirjam oli kindel, et tal tuleb varsti veel kas sellesama või mõne teise saatanaga sekeldamist.

Leevi ajas juba kolmandat plaati ringi ja ta kulmunurgast veeres üksik higipisar põsele.

Mirjam oli muusika vastu huvi kaotanud. Ta otsis mingit head sõna, et Leevit tänada ja ta tähelepanu pilli juurest kõrvale juhtida. Mirjam hammustas huulde, midagi sobivat ei tulnud pähe, justkui oleks ta siia tulles kõik sõnad o-tähte pidi paela otsa ajanud ning nööritäie koos kepiga tünni juurde maha jätnud.

Mirjam köhatas viisakalt, nuuskas nina ning ütles valjusti:

„Üle tee varemetes elab Klaus plekist kaane all."

Lõpuks ei tulnud ta siia mitte pilli kuulama, vaid näitlejaid otsima.

Leevi laskis käed ropsupealt vända küljest lahti. Kasti seest kostsid üksikud helid, nagu oleks keegi külmast lõdisev isik hammaste plagisemise vahele hädiselt häälitsenud. Leevi puhus oma valgetele sõrmenukkidele – ega ta ometi vändaga pihta ei saanud? Ta vaatas Mirjamile usutlevalt otsa.

„Seal polegi vaimud?"

„Lihast ja verest inimene, puusaapad jalas," ütles Mirjam kindlalt.

Leevi sirutas oma kleenukesed käed ette ja tuli kuutõbise sammul Mirjami poole. Ta õhkkerged sõrmed puudutasid Mirjami õlgu. Justkui papist ingel, mõtles Mirjam ja tal hakkas Leevist koledasti kahju. Ta oleks tahtnud sedamaid Leevi eest võitlusse astuda, ainult ühtki vaenlast polnud käepärast. Mis siis viga oleks, kui elu ebaõiglus võtaks näiteks kõvera rauatüki kuju! Siis pingutaks lihaseid ja taoks selle sirgeks. Papa on mitmeid suuri vasaraid maha jätnud.

Leevi kallutas pead, andis silmadega märku ja sosistas:

„Ma kartsin, et vaimud kükitavad seal tuha all ja passivad parajat juhust, et mu isa kallale tulla."

Mirjam vaatas läbi kahe lahtise ukse tagatuppa. Seal seisis voodi seina ääres. Lamava inimese pead polnud näha. Konksus põlved olid teki kühmu tõstnud. Uksepiida varjust ilmus käsi, sõrmed ümber väikese palli. Leevi märkas Mirjami kohkunud pilku ja selgitas:

„Ta pigistab palli, et lihased ära ei kuivaks."

Mirjam kummardus Leevi kõrva juurde ja pomises:

„Mul ei ole isa. Klausil ka mitte."

Leevi noogutas mõistvalt.

„Sellepärast minagi kardan," sosistas ta vaevukuuldavalt.

Mirjam vaatas veel kord tagatuppa.

Voodi kohal rippus linasest riidest vaip. Sinise niidiga tikitud veetriibul liuglesid kaks valget luike. Vaiba keskpaigas, kus linnud pidanuksid nokkapidi kokku puutuma, istus must kass, punane lehv kaelas ja kollased silmad pilukil. Mirjam kujutles, kuidas kass öösiti seina pealt maha hüppab ja istumisest väsinud selja mõnuga küüru ajab.

„Ma pole kunagi nii ilusat vaipa näinud," lausus Mirjam lugupidavalt.

„Ema kaasavara," sosistas Leevi. „Ma oskan ka tikkida."

„Justkui elus kass," kiitis Mirjam.

„Tal on nimi ka," kihistas Leevi. „Isakass Ints."

„Head aega, Ints," pomises Mirjam ja viipas vaibale.

Tünni juurde jõudnud, ilmusid mured jälle platsi ja võtsid Mirjami õlgadel istet. Mirjam kahmas kepi kätte ja lajatas sellega vastu mustjat vihmavett, piisad kargasid näkku.

Pole pääsu, nii kui ta siit väravast tänavale astub, tuleb vana vimm enda seest välja rookida. Õige varsti teeb Mirjam sügava kummarduse ja ütleb:

„Auväärt Valeska! Lugupeetud Eke-Peke! Saagu teist kuninglik sugu!"

Mirjam astus noruspäi tänavale. Ta seisatas ja toetus kahe käega kepile.

„Mirjam!"

Keldrilae augu äärel istusid Eke-Peke, Valeska ja Klaus.

„Kus sa hulgud ja raiskad aega!" pahandas Klaus. „Sinust pole mingit tööinimest!" hõikas poiss.

Mirjam seadis jalga jala ette ja hakkas üle tänava minema. Mirjam ei saanud aru, kas ta on tusane või rõõmus. Keha puutus vastu alusmüüri kive. Mirjam toetas lõua tuhale, vaatas neid kolme, kelle õlgadest kõrbenud puud välja kasvasid, ja ütles:

„Tere, kuninga pere!"

17.

Nagu arvata võis, sai Valeskast kuninganna, Eke-Pekest uus kuningas ja printsi rolli võttis Klaus enda kanda. Mirjam oli kui vaene patune tuhka tuulde puistanud ning oodanud, mis temale osaks langeb. Lõpuks oli Klaus ohanud ning Mirjamile silma vaadates lausunud:

„Sa pead kõvasti pingutama, et teisi alt ei veaks. See pole naljaasi – kolm korda ümber kehastuda."

Mirjami süda oli kohkumusest jõnksatanud – ümber kehastuda? Pärast, kui ta järele mõtles, tuli hirm päriselt naha vahele elama. Uskumatu: kuninga vaim, printsi hull pruut ja kahevõitleja, kes mürgitatud mõõgaga kempleb – need kõik pidid tema sisse ära mahtuma! Kuidas suudab ta oma keha kolmel korral muuta, kust võtta uued näod? Viimastel päevadel käis Mirjam heitunult ringi, rind õnne ja muret ääretasa täis. Ta püüdis ennast printsi pruudiks kujutleda – õhkas ning ringutas käsi. Kui aga harjutamise järel peeglisse vaatas, nägi ta sedasama tavalist Mirjamit – jälle olid tukad silmade ette kasvanud ning päevitusest punane nina kestendas täiesti kohatult.

Seejärel püüdis Mirjam vaimude seltskonda pääseda. Et ise vaim olla, pidi ta neid kehatuid olendeid nägema. Ta ei tohtinud uisapäisa tegutseda, vaevalt et vaimud sallivad pealetüklikke inimlapsi. Õhtuti pani Mirjam käed teki all risti ja palus mõttes, et armsad vaimud, võtke mind natukeseks enda juurde. Nagu kiuste jäi ta justkui kott magama ega jõudnud vaimude tundi ära oodata. Hommikul, kui Mirjam taipas, et jälle on üks öö tühja jooksnud, purskasid tal vihapisarad silmist. Ta kujutles, kuidas vaimud tuppa hiilisid ja teda tagajärjetult õlast raputasid. Tema aga ei kõssanudki, muudkui norskas ja nohises, läbinisti laisk nagu jõehobu.

Ent ühel ööl sai Mirjam siiski vaimudega kokku.

Mirjam poleks arvanud, et vaimud niisamuti läbi paistavad nagu millimallikad merevees. Igaüks võis teisele hinge põhja vaadata. Eks vaim erinenud inimesest, kes tegelikult oli sopiline nahkkott, mis saladusi tihedalt täis tuubitud.

Endised inimesed suhtusid Mirjamisse üsna sõbralikult. Kahju muidugi, et ühtki omainimese vaimu ette ei juhtunud. Mirjamile kui tulevasele kuninga vaimule pakuti seal teises ilmas aujärge – nagu pärast selgus, oli see ilma põhjata viini tool. Mirjam vajus võrust läbi ja jäi rippuma, põlved vastu lõuga. Naer kiskus vaimud kõverasse, nad poleks arvanud, et Mirjam oma maise tagumiku tõemeeli vaimude toolile toetab. Vaimud aitasid Mirjami ilusasti püsti ja katki polnud midagi, isegi haiget ei saanud. Vaimude riigis valu ei tuntud. Ühe vaimu maapealne eelkäija oli sõjas pea ära kaotanud, teised sorisid iga päev maa-alustes käikudes ja otsisid oma sõbrale parajat nuppu. Ka Mirjami nähes prooviti sellele vaimule üht pead õlgade vahele: ei olnud oma. Justkui oleks Eke-Peke kolu Klausile kaela otsa keeratud. Ilma peata vaim lõi käega ja võttis leitud nupu igaks juhuks kaenlasse – ehk õnnestub õige vastu välja vahetada.

Vaimud kutsusid Mirjami lauda ja pakkusid talle vaimutoitu. Küll oli hea söömaaeg, polnud vaja nõusid pesta. Magustoiduks toodi maakaart, vaimud vedasid näpuga üle mägede ja merede, näod malbed nagu maapealsetel vaimulikel.

Öö otsa vaimude riigis seigelnud, tuli Mirjam hommiku eel oma voodisse tagasi. Väsimus oli nii ränk, et ta pidi läbi madratsi vajuma. Mirjam tundis, kuidas ta unerambusele vaatamata naeratas – pole viga, temast saab päris korralik kuninga vaim. Näe, tema voodigi on justkui vaimu omä, millel põhja all ei ole.

Sel päeval polnud Mirjamil kärsimust, et prooviks määratud kellaaeg ära oodata. Ta läks aegsasti hoovist välja, tegi tiiru kartulipõldude juurde ja tuli varemete taha kõrbenud puu alla.

Keldriava plekist kaas kolises. Klaus ronis päevavalgele. Poiss vaatas tuhalasu üle, justkui otsiks võõraid jälgi. Mirjam otsustas seni puu taga passida, kuni teine oma toimetamistega valmis saab.

Klaus jättis askeldamise katki, läks korstna kõrvale ja seisis seal nagu kuju, jalad harkis. Keda ta ootab? Mirjam sirutas kaela. Kaugemal üle tee vilkus nurga juures tume müts. Mees jõudis lähemale. Mirjam vinnas ennast söestunud oksale istuma, et paremini näha. Nüüd õõtsus mehe pea keldrimüüri kohal. See oli härra Peterson, postikott üle õla. Mirjam tundis teda oma varasest lapsepõlvest peale. Siis oli Mirjam arvanud, et härra Petersonil on vuntsid näo külge kleebitud. Mirjam oli tahtnud ühekorraga kõik elu saladused teada saada: lahke härra Peterson lubaski vurrusaba sikutada. Mirjam tõmbas kõigest jõust, aga jõhvituust jäi näo külge kinni.

Hiljem Mirjam kahetses, et polnud suutnud tol korral oma uudishimu taltsutada. Niipea kui postiljon teda märkas, pakkus ta oma vurre Mirjamile sakutada. Härra Peterson tundis sellest suurt mõnu, et sai Mirjamile tema vana rumalust meelde tuletada.

Mirjam võpatas. Klaus haukus nagu ehtne koer. Miks ta härra Petersoni narritab? Härra Peterson jäi seisma – justkui rinnapilt Klausi harkis jalgade vahel. Miks ta Klausile rusikat ei näita? Vastupidi, härra Peterson polnud Klausi käitumisest mitte üks põrm häiritud. Ta vangutas kurvalt pead, uhked vurrud sorakil. Kotti kehitanud, astus ta oma teed.

Mirjam tuli robinal puu otsast alla. Jälle oli siinmail midagi viltu ja valesti, ta pidi otsekohe asjast selgust saama. Kuidas tohtis Klaus härra Petersoni narritada? Järgmine kord vaat et võtab postiljoni püksisäärest hammastega kinni! Mirjam tundis, et tema kohus on postimeest kaitsta. Just härra Peterson tõi omal ajal isale päev päeva kõrval ajalehti ja kirju.

Mirjam tormas kivihunnikust üles, jäi Klausi ette seisma, pani käed puusa ja küsis nõudlikult:

„Miks sa haukusid härra Petersoni peale?"

Klaus tegi kõrgi näo pähe ja vaatas Mirjamist läbi. Muidugi, siin polnud lihtinimesega tegemist, ikkagi suure kuningakoja hellitatud prints. Hetk hiljem taipas Mirjam, et ka temal kui kuninga vaimul pole põhjust alandlik olla.

„Vasta, oh õnnetu. Kuninga vaim peab kogu tõe teada saama!" lausus Mirjam häält jämedaks timmides.

Ega Mirjam asjata kogu öö maa-alustes ei seigelnud – vaimud olid talle vaimujõudu kaasa andnud.

„Kas ma ei haukunud siis viisakalt?" küsis Klaus vaikselt. Ta pilk oli täiesti siiras.

Mirjam kehitas õlgu.

„Ma lihtsalt palusin teda," selgitas Klaus. „Eks ole, kui koer nurub, läheb inimesel süda hellaks."

Mirjamil polnud põhjust vastu vaielda.

„Ma lunisin, et ta mulle kirja annaks."

„Kellelt sa kirja ootad?" küsis Mirjam põnevusega. Tal ununes vaimu-roll ja inimlik kiivus kõlas häälest läbi. Klaus naeratas, silmad kurvad.

„Isalt," vastas ta viivitamisi.

„Isalt?“ jahmus Mirjam.

Klaus vaatas kõrvale ja torkas käed taskusse.

Mirjamil käis pea ringi.

„Kas sa arvad,“ pressis Klaus hammaste vahelt ja lirtsatas süljelläraka tuhale, „et ma niisama siin varemteaugus kükitan?“

„Kusagil peab ju elama,“ vastas Mirjam mahedalt, et teise ärritatust maha summutada.

Klaus ei saanud enam pidama.

„Ma olen eriline,“ lausus ta kaalukalt – jälle oli temast prints saanud. „Ma olen suurel laval hundiratast visanud. Olen raadios laulnud – miljonid inimesed kuulasid mind. Mul tarvitseb vaid minna, igal pool võetakse mind lahkesti vastu ja öeldakse: tere tulemast, imelaps. Võta arvesse,“ lõpetas Klaus ja tõmbas hinge.

Mirjamil tuli erutusest judin põlvedesse. Ta polnud kunagi varem imelast näinud. Ta vahtis Klausi ahnelt, nagu esimest korda. Kõhna ja kurnatud Klausi nägu oli punaselaiguline, üks juuksetutt kõrva kohal helkis hallilt. Hõbepea, mõtles Mirjam lugupidavalt. Justkui teisest ilmast siia tulnud! Ei, rahunes Mirjam. Vaimud ei kanna närude puldanpealsetega puusaapaid. Need harjunud jalatsid andsid Klausile tavalise inimese oleku tagasi.

„Kas sa kehastusid natuke ümber?“ küsis Mirjam ettevaatlikult.

Klaus kobas põues ja võttis salataskust midagi välja. Kõheldes keeras ta peopesa Mirjami poole. Mirjam kummardus lähemale. Klaus tõmbas käe veidi tagasi, justkui võiks Mirjami hingeõhk pilti tuhmistada.

„Minu isa,“ tähendas Klaus.

Mirjam jäi aupaklikku kaugusesse ja vaatas, nii et küllalt sai.

See pildimees pidi Mirjami arvates vähemalt maailmakuulus näitleja olema. Must kõvakübar, lips nagu liblikas, läikivate revääridega pintsak, ennenägematu kahar lill nööpaugus. Veider oli mehe nägu: huulte joon iseäralikult terav, justkui pliiatsiga rõhutatud, kulmudes polnud ükski karv harali, küllap olid need võitud ja kaarekujuliseks kammitud. Pildimees tegi Mirjamile miskipärast nalja. Mirjam pidi äärepealt pahvatama, et tema võib kuulsate näitlejate fotosid terve kamalutäie kohale tuua, sealt saaks mistahes uhke isa välja valida. Õnneks suutis Mirjam keelt hammaste taga hoida. Ta vaatas Klausile otsa – polnud kahtlust, tal on pildimehe silmad peas.

„Kus su isa on?“ küsis Mirjam.

Klaus silus krabisevat siidpaberit ja mässis pildi hoolikalt sisse. Ta kohmitses põue kallal, võttis aega, enne kui pilt peidetud sai. Salataskul oli vist seitse tabalukku ees.

„Kui ma teaksin,“ suvatses Klaus lõpuks vastata.

„Peaasi, et elus,“ püüdis Mirjam teise silmatorkavat murelikkust leevendada.

„Kui ikka on,“ vastas Klaus ebamääraselt.

Klaus lõi jalaga keldriaugu plekist kaant ja krimpsutas plärinast häirituna nägu. Veidi niisama seisnud, käed taskus ning selg kühmus, istus Klaus tuha peale ja riputas oma rasketes kottades jalad keldrisse.

Mirjam ohkas.

Klaus pilutas silmi, nagu ärganuks ta unest.

„Isa uskus, et vanaema maja on kõige kindlam paik. Ma ootan siin tema kirja.“

„Aga talvel?“ muretses Mirjam.

„Enne külmi peab kiri kohal olema.“

„Kas sul meie linnas omakseid pole?“

„Üks on,“ vastas Klaus napilt.

Mirjamile tuli meelde see kummaline naine, kes ühel kevadpäeval siin varemete ees kõndis. Võib-olla just tema pärineski Klausi ühkest suguvõsast.

Naine lonkas, kuid sellegipoolest liikus ta kergelt. Lapitud pealsetega mustad kingad lausa libisesid üle aukliku sillutise. Tuul kiskus naise pikad juuksed kukla taga lendu. Valges kõhnas näos särasid võililledena kollased silmad. Naine naeratas, ehkki ta suu oli ohatanud, pingule kistud naha lõhedest immitsesid tillukesed verepiisad.

Mirjam oli naisega kohakuti kõndinud, ta polnud saanud maha jääda, miski kutsus teda kaasa minema. Võib-olla oli ta võõrast naist oodanud samuti kui vaime, kellega ta maa-aluses ometi lõpuks veidikeseks kokku sai.

Mirjam kahetses, et tal polnud pikki juukseid, mis samuti lendu tõuseksid. Seevastu käed sirutas ta naise eeskujul ette, mis sellest, et peod olid tühjad. Ta oli vaid suure naise väike vari – tal polnud käes imepärast luuakontsu, mis lehti ajas, ammugi ei teadnud ta, kus kasvavad varasel kevadel tulipunased tomatid, mida naine peopesal kandis.

Mirjam mõistis, et naine hoiab punaseid vilju päikesepaistel, et need vinge tuule käes külma ei saaks.

18.

Mirjam pani tagantjärele imeks, kuidas ta küll vanasti oli suutnud leppida tühjade ning hallide päevadega. Sageli oli terveid nädalaid mööda läinud, ilma et vähimatki jälge või mälestust oleks jäänud. Kummaline, et ilmetud päevad sarnanesid tuhamägedega, mis varisema kippusid ning ka kaugemaid mälestusi halli lademega katta püüdsid.

Ei, Klaus polnud lihtlabane praalija. Temas peitus salapärane jõud. Missugune õnn, et tema, Mirjam, imelapsega kokku juhtus! Klausist kiirgav rahutus kandus Mirjamilegi üle. Mis sellest, et ajuti läks pea mõtlemisest raskeks ja teinekord paistsid päris lihtsad asjad äkitselt keerulised olevat. Pärast näitemänguproove tuli Mirjam väsimusest vankudes koju, sellegipoolest ei tundnud ta tülpimust. Igaüks peab ise mäe tippu ronima, minevik seljakotis – nii tavatses Klaus korrata ja ütles, et need on tema isa sõnad.

Teinekord Mirjamile tundus, et ta mäletas kõike seninähtut ja kogetut üsna lünklikult. Mis viga, kui minevik oleks lihtsalt suur pime ruum, kuhu vaja julgesti sisse astuda, lühtrid süüdata ning aknad avada, et saaks kõik uuesti järele vaadata. Oleks endisi aegu võimalik tagasi tuua, ei jätaks kõige tühisematki pisiasja kahe silma vahele. Vanasti näis, et kõik, mis parasjagu toimub, on määratud igavesti korduma. Kes võis arvata, et saabub kord õhtu, millal isa jääbki koju tulemata.

Kes oskas ette näha, et kaob papa ja tomatid enam ei kasva. Kui Mirjam silmad kinni pigistas ja ennast kokku võttis, tundis ta veel praegugi tomativarte vänget lõhna sõõrmetes. Kasteseo, karvaudemetes lehed laperdasid vastu põski, rasked viljakobarad lõid kõikuma, kui Mirjam papa hiigeltomatite vahel jooksis. Aia imedel polnud otsa ega äärt – veel õhtul läbirohelise kobara seest võis hommikul roosatava vilja leida. Justkui oleksid väikesed päikesed pimedaga teelt eksinud ning alla aeda sadanud.

Kui nad papaga tomateid sõid, neid suhkru või soola sisse kastsid, poleks ta osanud uneski uskuda, et tulevad pikad aastad, kus tomateid üldse ei näe, isegi eemalt mitte, kellegi peopesal.

Papa oli osanud sügist kaugemale tõrjuda. Mis sellest, et öökülmad aiast üle käisid ja murule härmatist külvasid. Tomatite aeg ei saanud siiski veel otsa. Toanurkades, voodite all ja kapi otsas seisid kastid, kohvrid ja korvid, viljü täis. Pikkadel hämaratel õhtutel, kui väljas rabises tüütu vihm, tuli suvi ikka ja uuesti tuppa tagasi. Muhelev papa sikutas aga jälle mõne kohvri või kasti lagedale, tegi kaane lahti ja käskis Mirjamil vaadata, kuidas viljad

elavad. Mirjam tõstis koltunud ajalehe kõrvale ja korjas punased tomatid roheliste hulgast välja. Need papa korvid olid nagu mitme korrusega majad, paberikihtide vahel tomatirahvas. Noored rohelised vanade küpsetega läbisegi. Mida talve poole veeres aeg, seda rohkem oli punaseid vilju. Kui tomatid selleks aastaks otsa said, lohutas papa, et nüüd jääme noori vilju ootama. Eks papagi arvanud, et kõik algab uuesti otsast peale ja kestab igavesti.

Kord ammu tomatite vahelt ajalehti tõstes hakkas Mirjam nagu iseenesest pealkirju kokku veerima. Tuli välja üks tundmatu sõna: sõda. Mirjam päris selle tähendust, aga papa seletusest polnud ta suuremat aru saanud. Oli imelik mõelda, et kui papa peaks surnuist üles tõusma, võiks Mirjam talle põhjalikult selgeks teha, mis asi see sõda õieti on. Täitsa veider, et Mirjam teadis nüüd papast rohkem. Papa polnud kunagi kuulnud seesugust igapäevast heli nagu õhuhäire. Ka ei olnud ta näinud langevarjude küljes rippuvaid hiigelkuünlaid, mis ühe hetkega ööst päeva tegid.

Paljust võiks papale rääkida! Aga need kõik oleksid väga kurvad jutud. Kas tead, papa, et mamma on surnud; kas tead, et onu Ruudit pole enam. Äkki tundsid sa Klausi vanaema? Tema põles majja sisse. Papa vaataks kõrbenud puid ega usuks oma silmi, niisamuti nagu ta oma kõrvu ei usuks. Siis tuleks ütelda, et isa tapeti maha. Tapeti? – karjuks papa, hambutu suu taeva poole. Kellele ta kurja tegi, et maha tapeti? Kust võttis ta vihavaenlased? Mirjam pakuks oma õlga papa värisevale käele toeks. Jah, ütleks papa, lähme pealegi, vaatame aias tomateid. Mirjam jääks nõutult seisma, ta pea vajuks norgu, ta ei julgeks silmi tõsta. Kuidas sa tunnistad, et sõja ajal tomatid ei kasvanud, kuskil polnud ühtainsatki punast vilja. Mis te siis sõite, imestaks papa. Kas leppisite paljaste maasikatega? Maasikad – vaene rumal papa, kuidas sa teed talle selgeks, et maasikalõhngi on maa pealt ära kadunud.

Morn papa vangutaks löödult pead, nööbiks saterkuue hõlmad kinni ja ütleks, et pole parata, ma pean sind, Mirjam, maha jätma. Seesuguses maailmas mina küll elada ei oska. Rasketest teadasaamistest vaevatud papa läheks vaarudes oma teed, keegi ei saa teda aidata. Isegi koidest puretud kepp ei paku tuge – see pudeneb samm-sammult ja jääb aina lühemaks. Papa läheb ja saterkuue saba lohiseb mööda maad tuha sees. Mirjam vaatab talle järele ja tahaks süütunde pärast karjuda. Miks peab tema-aegne maailm eluks nii kõlbmatu olema?

Papa aina kaugeneb ja kaugeneb. Ta hajub õhtuhämaruse sisse ja tal pole ühtki hommikut oodata.

Mirjamil kisub süda krampi, ta tahaks papast kinni haarata. Ei

suuda sellega leppida, et papa vanuse pärast olid nad nii vähe aega koos olla saanud.

Kui Mirjam ikka ja uuesti papat tema tomatite keskel meenutas, hakkas ta eneses mõnikord kahtlema. Kui palju ta üldse teadis papast? Miks ainult tomatid? Tomatid küll, aga papa tagus ka rauda. Papa ehitanud vägevaid püsse, tema tehtud relvi kaunistanud pärlmutter ja kunstpärlid ning neid pandud näitusel välja. Kord unustanud ta söömise ja magamise, inimesed omakorda unustanud tema olemasolu – papa käte all sündis uus püss. See võttis tal palju rohkem aega kui jumalal maailma loomine. Ilmatu suur paugutaja olnud nii vägev, et seda tulnud kolme mehega kanda. Papa võtnud pojad kampa ja läinud rabametsa oma müristajat proovima. Kahe käega ja kõigest jõust tulnud kuke peale vajutada, pauk kõmatanud toru seest niisuguse jõuga välja, et paisanud mehed mätaste peale pikali. Kuul olnud nii suur, et naelutanud juhuslikult läheduses ringi hulkunud karu puu külge kinni. Mamma rääkis enne surma, et papa kahetsenud kaua mesikäppa taga. Ühtelugu peitnud ta karunahka uude kohta ära, ehk lootis ta mälestusi pettes hingele rahu saada. Parkimata karukasukas jäänud karvadest aina paljamaks, pruunid tuustid järel, kui seda pööningusopist keldri kaugemasse nurka üle viidi. Haige mamma, pool pead juba kivist, ei mäletanud enam, kuhu see nahk lõpuks sai. Äkki mattis papa selle maha ja pani tomatid peale kasvama. Miks papa küll rahu ei saanud? Ometi tehakse püsse selleks, et neist lasta ja tappa.

Mirjam oli papaga vaid üürikest aega kokku puutunud. Siis papa püsse ei ehitanud. Ta õiendas igapäevaste tarberiistadega, tapariistad ei köitnud teda enam. Kevaditi oli ta tomateid poputanud. Mirjam mäletas üht hilisõhtut, kui papa aias tuld sussitas. Ta peletas külma eemale. Papa ei saanudki tol korral magama heita, öö otsa valvas õisi. Kes teab, kas ta nende pikkade üksildaste tundide jooksul ka püssidele mõtles? Äkki oli mingist tema tehtud relvast inimese pihta lastud?

Mirjam oli ammu otsustanud, et kunagi peab ta papa suurt kivi vaatama minema. See pidi asuma kaugel, saja versta taga, papa sünnipaiga läheduses. Mõlemad, nii mamma kui ka onu Ruudi, olid surma eel sellest rändrahnust rääkinud. Papa ise olla enne surma kunagises kodus käinud ja kivi paksu samblakasuka alt üles leidnud. Onu Ruudi oli mingi iseäraliku kohkumusega lausunud: näe, elu on nii üürike, et papa kivi jäigi nägemata.

Mirjam oli mammat pinninud, et teada saada, kas või aimata, kuidas papa kuulus kivi välja näeb. Mamma oli kurtnud kehva mälu üle, aga siiski üht-teist meelde tuletanud. Mõelda vaid,

mamma polnud ju papaga lapsepõlves tuttav, hiljem pidi ta sõnadest endale pildi silme ette manama. Miks ei võiks lähedased inimesed kohe, juba alguses, kokku saada, et mitte aega raisata!

Papa paistnud lapsest peale käte osavusega silma. Tema kodused pannud imeks, kui päev päeva järel hakanud suure rahnu juurest toksimist kostma. Veel vanastki peast oskas papa ennast töö juurde unustada. Läinud siis omaksed vaatama ja näevad: kivi sileda külje peale on jalgratas sisse raiutud. Töö täpne ja puhas, rattakodarad sirged nagu niidiga tõmmatud. Varsti voorinud ümberkaudne rahvas kivi juurde kokku, et papa meistriteost imetleda. Inimesed olla arutanud, et kui poisil nii osav käsi, miks ta surnud asja pärast meislitera nüris, teinud parem mõni sarvedega sorts. Kalevipoeg või kalasabaga piiga. Aga ei, papa aimas ette, et tulevik kuulub ratastele. Uued asjad kiskusid teda enda poole. Iga hetk oli ta valmis istuma rahnu raiutud jalgratta sadulasse, et aga vajutada pedaalidele ja kihutada merede-metsade taha.

Mirjam püüdis endale noort papat ette kujutada. Aegamööda kerkis kivi maa seest välja. Kõhn papa, sääred kriimulised, seisis rahnu sileda külje ees, meisel ühes, haamer teises käes. Toks-toks-toks – kivile tulid vaod sisse nagu inimesele kortsud näkku. Lõpuks ometi vaatas papa Mirjamile otsa – ratta taustal seisis väsinud vanamees, traatraamiga prillid ninal ja kukepüksid jalas.

Terves majas polnud ühtki pilti noorest papast.

Ei, Mirjam ei tohtinud enne surra, kui on papa jalgrattakivi näinud. Võib-olla raius papa rahnu mõne tahu peale koguni mingid tähtsad kirjad sisse, mida ainult terane pilk tabada oskas.

Mirjam otsustas oma silmi teraseks harjutada. Hommepäev võtab ta ette ja loeb üle, mitu lehte on pajuladva kõige kõrgema oksa küljes.

See polnud sugugi tühi töö, sest ka selle puu oli papa istutanud.

19.

Piltidega polnud nende perekonnal õieti kunagi vedanud. Igapäevases elus oli igaühel alalõpmata tuli takus, ei olnud kellelgi õiget läbemist, et pühapäevarõivad selga tõmmata, üheskoos musta kasti ette minna ning kombekohane nägu pähe manada. Üksainus kord olid nad terve perega pildi peal kokku saanud – papa kirstu juures. Et aga piltnik ühe aine valus-valgelt plahvatama pani, pigistas enamik neist silmad kinni. Mirjami nägu tuli välja nagu

hele auk – täpselt isa südame kohal. Peale oma pere leidus pildi peal muudki, mida papa oli armastanud. Läbi seina sirutas pead metskits, pitskardina kõrval rippus tükike merd. Laisalt loksuva vee peal õõtsus paat, silmapiiril vajus päike udu sisse.

Hiljem ei tulnud ühistest piltidest midagi välja. Kas ei kõlvanud mammal tema kõvera suu pärast perekonda kroonida, või sattus onu Ruudi haiglasse.

Nende pere inimestest oli ju nii mõnigi ühekaupa pildikasti eest läbi jooksnud, aga enamasti juhtus nii, et kärsituse pärast läks kas suu uduseks või tulid kahekordsed silmad pähe.

Siiski, onu Ruudit võis tema pulmapildi järgi enam-vähem ära tunda. Ta seisis pikliku foto peal, selg kange, ise koletult pikk, nii et juuksed puutusid pildi lae vastu. Millegipärast oli ta põsed pungi puhunud, ehk tahtis pruudi kõrval paksem ning tähtsam näida. Pilt kaotas palju ka sellepärast, et onu Ruudi silmad olid seal tavalised – pruuni ja sinise asemel ühtemoodi hallid.

Ka isast oli üksainus selge pilt järel, seegi Saksamaalt pärit. Isa seisis veekogu kaldal, mille keskel kõrgus mürakas hall monument. Ehituse pööningut piiras kivist meeste ring. Isa oli rääkinud, et ehitus püstitati selle koha peale mälestuseks, kus Euroopa rahvad kunagi hirmsal kombel verd valanud. Mirjam oli tükk aega arvanud, et selle hiiglasliku auhoone ümber asubki Punane meri.

Kõige enam kahetses ema perekonna-albumi lünklikkust taga. Tema saatis Loori ja Mirjami vähemalt kord aastas fotograafi juurde. Sagedasti rääkis ta, et oot-oot, varsti saab ka isa aega, me läheme kõik neljakesi ja laseme oma väikesest perekonnast kena suure pildi teha.

Just selsamal päeval, kui õhtul jäi isa tulemata, pidi Mirjam päevapiltniku juurest enda ja Loori pildid ära tooma.

Päevapildi-äri uksel rippus tabalukk. Selle kõrval lipendas tuule käes paberileht, mis teatas, et tulen varsti tagasi. Mirjam tõmbus tusaseks – kas oodata või koju lonkida? Ta tegi kõheldes mõne sammu, hüples paeplaatidel ja otsis parajat kivi, mida ajaviiteks kinganinaga veeretada.

Korraga pani keegi Mirjamile tagantpoolt käed silmadele. Vana tüütu kombe kohaselt pidi pimedaks tehtud vang ligihiilinud isiku nime ära arvama. Mirjam ei sallinud seda mängu, enamasti sai ta taolistel puhkudel vihaseks ja rabeles lahti. Nüüd otsustas ta seista kui tumm sammas. Kui kiljumist pole, tüdib kollitaja peagi. Las väsitab oma käsi, kuni need tal iseendast alla kukuvad.

Tõepoolest, võõra külmad sõrmed hakkasid kergelt värisema ja peod libisesid Mirjami põski mööda allapoole. Kõlas tuttav lõkerdamine – Valeska, muidugi tema.

Mirjam sundis ennast lahkesti naeratama. Ikka veel tundis ta ennast Valeska ees süüdlasena. Oli tal tarvis teise ees kelkida, et isa ujus põlevast merest välja. Lobise aga veel, siunas Mirjam ennast mõttes, pärast on vanad lollused nagu pommid jalgade küljes.

Mirjamit ängistas, et Valeska kõigele vaatamata ikka veel temaga sõprust otsis. Vahib otsa, nägu avalat rõõmu täis. Kas Valeska oli oma mure ja solvumise täiesti ära unustanud? Ometi läks ta tol korral haledasti tõnnides nende väravast välja. Vaevalt et ta oma isa kohta on mingeid teateid saanud. Räägiti, et need mehed, kes sõjaväkke võeti, läksid puha laevadega põhja. Mõned üksikud, kes alles jäänud, viidud Siberisse kange külma kätte.

Mirjam oleks meeleldi jalga lasknud, aga ta ei tahtnud argpüks välja paista. Paigale jääda oli veelgi raskem: mida sa siin räägid või oled, tinane tunne rinnas. Mirjam otsis tegevust. Soris taskud läbi, nuuskas nina, jõllitas oma kinnast, millest üks sõrm välja vaatas.

Valeskale ei meeldinud Mirjami vaikimine.

„Kas tead?" küsis Valeska, vaatas uurivalt ringi ja tõmbas ninaga õhku. Mis ta tembutab, ühtki hinge polnud läheduses. Õige mul sõjasaladused südame peal pakitsemas! Valeska silmad vilasid, ta keksis jalalt jalale, pigistas suu kokku ja heitis Mirjamile aeg-ajalt uuriva pilgu. Mirjam ei lasknud ennast sellest sõnatust jandist kaasa kiskuda, las Valeska püüab ta uudishimu üles kruvida. Tema hoiab ennast vaos ega kõssagi.

„Kas tead?"

Mirjamit tüütas see tühi peibutamine ära.

„Tean küll," vastas ta.

„Ei tea," jäi Valeska kangekaelseks. „Sa kindlasti ei tea, et päevapiltnik on lilla."

Mirjam turtsatas naerda. Hetke järele mõelnud, sattus ta suuresti segadusse. Kuidas lilla? Häbene või silmad pea seest välja, võta või jäta, aga tema lihtsalt ei saanud Valeska uuest sõnast aru.

„Ah soo," pomises Mirjam ükskõiksust teeseldes. Ta ei tahtnud Valeska ees jälle kord tobeloll paista.

„Eks ole jube?"

„Nojah," kostis Mirjam kõheldes.

Mirjam tundis, et ta nägu lõi õhetama. Täitsa needus, nii kui ta valetas, muutis nahk värvi. Ta ei rääkinud ju tõtt, kui kinnitas, et lilla olla on jube. Mis sa siin noogutad, kui asjast mitte mõhkugi aru ei saa! Valeska poolsosinal lausutud sõnad, ta iseäralik magushapu ilme ajasid Mirjami päriselt ähmi täis. Viimane aeg oleks putket teha. Kõik tundmatu tõi Mirjamile ikka hirmu naha

vahele. Mis tähendab, kui inimese kohta öeldakse lilla? On see mingi nahahaigus? Või käib päevapiltnik endast ära? Kukub teinekord maha ja ajab suust vahtu välja? Niisugust asja poleks Mirjam temast arvata osanud. Lahke ja kena noormees, kinnitas endale Mirjam, ehkki tema suhtumist nüüd juba teatud kõhklus kõigutama kippus. Viisakas päevapiltnik viitsis isegi lastega vestelda, ta ütles Mirjamile preili ega unustanud kunagi uudiste järele pärida. Viimane kord oli Mirjam talle kurtnud, kuidas nad ikka tervet perekonda kokku ei saa, et ühiselt pildistama tulla. Päevapiltnik oli teda osavõtlikult ära kuulanud. Pärast jäi mees mõtlema. Lõpuks lausus ta kaalukalt, et elus tuleb edasilükkamatuid asju ette. Mirjamile meeldis, et päevapiltnik alati temaga nagu võrdsega kõneles. Kunagi ei naernud ta laste üle, ei patsutanud õlale ega pobisenud tühje meelitus- või lohutussõnu, et neid siinsamas unustada.

„Täitsa põrutav, eks ole?" – Valeska polnud põrmugi rahul, et Mirjam jahmatust üles ei näidanud.

Mis sa siin ikka kosta oskad! Mirjam vaatas plekkpantseriga keldriust, mille ees roostekirju tabalukk rippus. Ateljee akent kattis must kardin. Äkki varjas see hirmsaid salategusid? Valeska ilme ja häälekõla vihjasid kindlalt millelegi inetule. Võib-olla istub päevapiltnik öösiti musta kardina varjus, tulised tangid peos, ja näpistab nendega kedagi, nii et ohvri nahk särtsub? Siiski – mispärast lilla?

Sealt ta ise tuligi. Mirjam võttis juba hoogu, et noormehele vastu joosta ning järele küsida, mis tähendab lilla? Ei, ei, Valeska oli selgesti märku andnud, et seda sõna ei võeta avalikult suhu. Äkki saaks noormees niisuguse pärimise peale kole vihaseks. Ta vajutab salanupule, jalutuskepi otsast kargab terav nuga välja ja ta torkab Mirjami siinsamas tänaval läbi. Kinos näidati, kuidas inimesed üksteist päise päeva ajal tääkidega tapsid. Miks peaks see lilla härra risti ette lööma?

Mirjami kaine mõistus uppus õuduskujutluste mädasoo sisse täitsa ära. Mirjam märkas, et ehkki päevapiltnik kergelt lonkas, ei toetunud ta oma jalutuskepile. See kõlkus rohkem moepärast käevangus. Tähendab, kepp polnud harilik, vaid salarelv. Miks piltnik alati ilma mütsita käis? Isegi talvel, pakasega. Olgu küll, et ta pead katsid suured heledad lokid – võib-olla kandis ta koguni võltsjuukseid? Mirjam kujutles, kuidas noormees haarab vihaga parukast kinni, viskab juuksepahmaka kõnniteele – aga mis edasi? Kohe juhtub midagi ebaloomulikku. Võib-olla päevapiltnik kummardub, ütleb läbi hammaste: jah, olen küll, ja näitab kõigile oma pealage, mis on lillalaiguline.

Tegelikult polnud päevapiltniku näol paha tuju varjugi. Ta hüüdis lastele lõbusalt tere ja hakkas lukku lahti keerama. Võti krigises, Mirjamil käis säärekontidest tuline juga läbi. Hea, et Valeska ta kõrval seisab. Vaata, kus vapper – naeratab noormehele, alumine huul ikka nagu kummulikeeratud kuusirp.

Mirjami kiire pilk hindas noormehe riietust. Päevapiltnik kandis raske sõjaaja kohta liiga ilusaid rõivaid. Liibuva lõikega mantli sametkrae oli kukla kohal veidi üles kergitatud; ta ei põlanud vaeva ja viigitas vist iga päev oma halliruudulisi pükse. Kõige enam ärritasid Mirjamit päevapiltniku valged nahkkindad. Poisid olid rääkinud, et mõrtsukad ja muud röövlid, kes rahakappe lahti murravad, et tee ainsatki liigutust, ilma et kindaid käes oleks. Sõrmejälgede pärast.

„No tule," ütles Valeska pahaselt Mirjamile, kes soolasambana tänaval seisis.

Päevapiltnik sikutas valged kindad sõrmhaaval käest, liigutused äkilised ning kiired kui teri nokkival kanal. Muu hulgas küsis ta lastelt, kuidas läheb ja mis on uudist.

Valeska teatas, et peremehe koer kärvas ära. Kahju küll, arvas päevapiltnik.

Nad said mõlemad oma tellitud pildid kätte.

Mirjam ihkas siit võimalikult rutem kaduda. Ta komistas trepiastmel. Noormees haaras tal küünarnukist kinni. Mirjam oli hirmust halvatud.

„Mis sul viga on?" päris päevapiltnik osavõtlikult.

Kurk oli kui umbes, sealt ei tulnud piiksugi välja.

Mirjam märkas, et Valeska laiutab päevapiltniku poole käsi, nagu tahaks mõista anda, et sellelt lollilt jõmpsikalt pole arukat sõna loota.

Koduteel jahtus Mirjami kuum hirm maha. Tal hakkas iseenda pärast häbi. Teab, mis see Valeska kokku luuletas. Nii võib igaühe kohta öelda, et see on roosa, see roheline, too aga koguni kollane. Kujutage ette! Kõik löövad käsi kokku ning korrutavad kooris: lihtsalt jube! Mirjam püüdis Valeska sõnu ära unustada, kuid tundis, et ta enam ilmaski ei saa kena päevapiltnikuga sundimatult vestelda.

Valeska keeras oma väravast sisse. Mirjamist käis äkiline vihasööst läbi. Ta oleks tahtnud Valeskat kiviga visata. Aga mispärast? Võib-olla Valeska hoiatas Mirjamit millegi kohutava eest? Vaat sulle tänulikkust: heasüdamliku usalduse palk on ülekohus. Ega Mirjami süda niigi Valeska ees päriselt puhas olnud.

Mirjam tampis kodu poole astuda, teadmatus ängistas teda. Lilla! Mida selle imeliku ütlemise all mõeldakse?

Viimasel ajal oli isa hakanud arstiraamatute vastu huvi tundma. Paksud võõrkeelsed köited seisid tal nii kirjutuslaual kui ka öökapi peal. Mirjamgi oli nendesse salamisi sisse vaadanud. Ta ei teadnud isegi, miks ta vargsi neid raamatuid uuris, keegi polnud ju nende lehitsemist otseselt keelanud. Tihedasti sõnu täistikitud lehekülgede vahele oli hulgaliselt pilditahvleid paigutatud. Enamasti kujutasid need paljaid roosat värvi inimesi. Ükski lilla kuju polnud Mirjamile seal raamatutes ette sattunud. Aga need roosadki olid piisavalt hirmsad: kellel suured haavad jalgade peal, kellel keha paiseid või vesiville täis. Nendes raamatutes nägi haigeid silmi, viltusi suid, moonutatud liikmeid, küürus selgi – aga sellegipoolest olid need trükitud inimesed kõik roosat värvi.

Tagantjärele sai Mirjam mitmel korral pead murda, miks küll isa neid arstiraamatuid uuris? Ometi räägiti, et ta oli täiesti terve inimene. Terve kui purikas, mitte nagu onu Ruudi, kes eluaeg surmaga maid jagas.

Tollesama päeva õhtul, kui Mirjam Valeskaga kokku puutus, jäi isa koju tulemata. Järgmisel hommikul jooksid nad emaga haiglasse. Piki hämarat koridori kanti üht kogu, kes oli isa sinise pintsakuga kaetud.

Palju kordi oli Mirjam oma mõtetes tagasi tulnud sellesse päeva, millele järgnenud ööl mõrtsukas tapariista isa kohale tõstis. Siitpeale muutus elu mitte ainult õudseks, vaid ka mõistatuslikuks. Selguse ja taipamise heledad hetked juhtusid harva ette. Mirjam uskus, et teised inimesed sobivad sellesse maailma märksa paremini kui tema. Kas juhtis neid vaist või olid neil tarkusekombitsad – tundlad nagu putukatel – või veel midagi vajalikku, mida Mirjam oletadagi ei osanud, igatahes tulid teised keerulistes olukordades palju paremini toime. Mirjam uskus, et teised aimavad, mis tulevik toob, ootamatused ei rabanud neid välgu kombel.

Pole võimatu, et isa otsis arstiraamatutest oma koletu peahaava pilti, tundes ette, et midagi jubedat peab juhtuma. Miks ta küllalistus? Inimene, kes põlevast merest välja ujus, ei saa alandlikult hoopi ootama jääda.

Tõde oli luku taga, luku võti katki murtud.

Võib-olla teadis päevapiltnik, kes käsi valgete kinnaste sisse peitis, et isa päevad on loetud. Miks ta muidu tähendas, et elus tuleb edasilükkamatuid asju ette.

Teised olid äraütlemata targad, isegi Valeska taipas kõike korrapealt. Miks ta muidu ühtelugu nina kirtsutas ja tuult nuusutas – eks uudis rippus juba õhus ja kõditas sõõrmeid. Valeska ei pidanud kõhklema ega mõistatustega maadlema, tema teadis isegi seda, et lilla pole lihtsalt värv.

Mirjam igatses nii väga tagasi oma lapsepõlve, mille sõda lõpetas. Ta oleks veel kord tahtnud tol ammusel talveõhtul uksevahes seista, kui isa ja ema aknast välja vaatasid ning kirikukellad kuminal lõid. Nad ei märganud Mirjamit. Isa pani käe ema õlgadele ja ütles imelikud sõnad:

„Kuula, kellad ei löö, vaid kõnelevad. Kuula: hellus-õrnus, hellus-õrnus."

Mirjami meelest rääkis isa ilusasti, kuigi kellad lõid täitsa tavalist moodi. Mirjam oli küllalt näinud, kuidas kellad tornis kiiguvad, talvel sadas neilt paksu härmatist alla.

20.

Näitemänguproovid edenesid. Esiotsa käisid osalised korrapäraselt Klausi keldris koos ja õppisid teksti. Justkui salaseltsi koosolekud, keldriaugul plekitükk peal, et juhuslik kõrv nende pobisemist ei kuuleks. Pärastpoole hakkasid nad vabas õhus harjutama. Selge oli see, et majadest tuli eemale hoida. On seda vaja, kui mõni ütleb: näe, jälle see kamp koos, ega tea, mis hulle tempe nad hauvad. Pealegi arvas Klaus, et etendus peab olema ümbruskonna rahvale üllatuseks.

Tuhamägedesse ei sattunud mitte üks kõrvaline hing niisamuti lonkima, siin oli vaikuse ning vabaduse ala, just nagu loodud kuningliku seltskonna asupaigaks.

Enam Mirjam ei kartnud ümber kehastuda. Hallid mäed ja ühegi rohulibleta maa, millel rauarisu vedeles, aitasid inimesel iseenesest teiseks muutuda. Siin tuhatallermaal, taamal vabriku müüride jäänused nagu lossivaremed, ei sobinud tühja loba ajada ning kõrvalistele asjadele mõelda.

Klaus aitas Mirjamil tema rasket rolli mõista. Ta seletas, et Mirjam on siitpeale puruvana mees, kellel luud-liikmed kanged. Tuleb astuda vaevaliselt, ent väärikalt. Unustagu Mirjam, et tal on paksud pulksirged juuksed, siitpeale katavad ta kukalt vaid tuhmid karvad, nagu kulupeale kohane. Vana mehe vaimuga ei sobi punased põsed ning päevitunud jume kokku. Klaus soovitas Mirjamil oma nägu tahmaga halliks määrida.

Klaus käskis Mirjamil keskenduda. Kuni märguandeni käis vaim ringiratast tuha sees ja püüdis mõtelda nendele asjadele, mis võiksid kuningaga kokku käia. Kindlasti pidas kuningas hobuseid. Pühapäeviti saduldas ta valge ratsu ning sõitis naaberkuningale külla. Nad istusid kahekesi pehmetel patjadel, jõid hõbepeekrist

mõdu, kuni kõhus loksuma hakkas, ajasid kuningajuttu, arutasid sõjakäike ja tagusid kaarte. Mida võis kuningas veel teha? Küllap ta läks mõnikord oma rahva hulka. Ta aitas inimestel õunapuid istutada, ravitses haigeid ja lohutas kannatajaid. Rahvas armastas oma kuningat kui ausat ja õiglast meest. Sellepärast ei saanudki kuningas hauas rahu – mõrtsukas polnud mitte ainult teda tapnud, vaid ka rahvalt juhi võtnud ja printsi isata jätnud.

Kui Mirjam sellele ülekohtule mõtles, tulid tal vihapisarad silma. Veenired rikkusid tahmaga määritud nägu. Rumal, siunas Mirjam ennast, nagu sa ei teaks, et vaimud ei tunne valu. Maa-alustes ei piriseta, hingeliigutused kuuluvad maa peale. Vaimud tegelevad põhiliselt sellega, et sõeluvad kannatlikul meelel vale seest tõde välja.

Kuninga vaim ronis tuhamäe tagumist külge pidi ülespoole. See oli ränk tee, jõuda tõe kuulutamiseks ettenähtud paika. Sadudes kokkupaakunud tuhakänkrad kippusid libisema ja tahtsid edasirühkivat vaimu jalust maha niita. Teravate servadega kivid varitsesid niigi kriimulisi sääri. Ei ühtki puud, ei ühtki oksa, millest kinni võttes saaks ennast hõlpsamini üles vinnata.

Ootamatult ilmus vaim mäeharjale. Veidi hinge tõmmanud, kuulutas ta, mis tal kuulutada oli. Prints seisis all jalamil ja sirutas käsi oma isa vaimu poole. Ta liigutas jalgu, ülevalt varisev tuhk mattis printsi poolest säärest saadik halli olluse sisse.

„See on ränk, ma ei suuda uskuda!" hüüdis prints.

Vaim tõstis käed taeva poole ja laskis pea norgu nagu Kristus ristil – nii oli Klaus käskinud. Vaim ootas, kuni prints põlvili tuha peale vajub ning näo kätega kinni katab. Sel hetkel pidi vaim kaduma. Maa-alustest tulnul ei kõlvanud pikalt, maisel kombel seletada – aitas vihjetest.

Ahastav prints võttis käed silmadelt, ta heitunud pilk otsis mäeharjalt vaimu, küllap ta tahtis oma kadunud isaga veel veidike juttu ajada. Mis läinud, see läinud – Mirjam tormas tuhka tuisates mäe tagumist külge pidi alla. Üksi jäetud prints ringutas käsi ja ütles esimest korda oma verdtarretava lause:

„Olla või mitte olla?"

Prints oskas oma küsimust tungivas toonis esitada. Poleks vaja imestada, kui nende sõnade jõud rebestaks tuhamäe pooleks. Laiast lõhest ilmuksid isad välja: Klausi oma, kõvakaabu tervituseks peos, kahar valge lill nagu ikka nööpaugus; tema kõrval astuksid Eke-Peke ja Valeska isa, peegliläikega säärikud kriuksumas; võib-olla tuleks tagapool Mirjami isa, mis sellest, et ta käega peahaava kinni katab. Kõik nad hüüaksid kooris: olla, ikka olla, alati olla!

Järgmistel päevadel sai kuninga vaimu riietuse üle korduvalt vaieldud. Teiste osaliste kostüümidega oli lugu lihtsam – mida uhkem, seda parem. Valeska saab kuldpaberist võru kaela ja kuldkrooni pähe. Uus kuningas peab kandma hermeliinmantlit, Klaus lubas seletada, kuidas nad selle looma naha järele teevad.

Aga vaim?

Valeska oli kindel, et surnule häid rõivaid selga ei pandud. Ka kuningate ajal peeti sõdu ja riietest oli nappus. Eks kuninganna jätnud endise mehe krooni, kasuka ja muud rüüd uuele kuningale kanda.

Mirjamile tuli meelde, kuidas isale lapitud püksid kirstu jalga pandi.

Klaus polnud teistega nõus, ta muigas ebameeldivalt, kuidagi ülbelt, ent laskis sellegipoolest teistel oma arvamust avaldada. Alati napi jutuga Eke-Peke läks iseäranis hoogu, tema arvas, et inimene tuleb maha matta samade riietega, mis tal surres seljas olid. Kust neid teisi paremaid võtta? Samuti polevat sünnis kadunukest paljaks koorida. Eke-Peke jäi korraga vait ja silmitses oma ülikonda. Pintsakul puudusid pooled nööbid, pükste laiad sääred olid pisikesi koiauke täis.

Kõike ei saa argipäevaga mõõta, vaidles Klaus. Nad matsid siiski suure riigi kuningat!

Kas kunagine riik oli suur ja rikas, seda ei saanud momendil arvestada. Rasked ajad määrasid, mis kuningale ning ühtlasi ta kuninglikule vaimule selga sobis. Nii lõigati ühele kartulikotile augud sisse ja vaim sai endale maani ulatuva takuse rüü. Poolpehkinud kartulikott aitas Mirjami meelest mängule kaasa. Tuhamäkke ronides tõusis mulla ning kõdu lehk ninasse – eks vaim tuli ju ainult veidikeseks hauast üles, ega need maa-alused lõhnad temast maha jäänud.

Vaimu kukla peal tilpnesid paklas takutordid – ega kuningale kammi hauda kaasa antud, seda enam, et vanasti kasutatud kuningakodades üksnes kullast karvasugemise riistu. Kes raatsis niisugust asja mulla alla matta!

Igatahes jäi ka Klaus rahule, kui ta vaatas tuhamäe harjal seisvat kuninga vaimu, kellest madalad pilved üle kihutasid. Tuul kiskus takujuuksed harali, halliks võõbatud nägu oli laperdava kartulikotiga ühte värvi.

Tuul lõi pilved alla ja tuhamäe teravad nukid rebisid need lõhki. Vihma kallas kui oavarrest.

Mirjam kiskus kartulikoti üle pea maha. Nad lidusid majade poole, nii kuidas jalad võtsid. Sellegipoolest jõudsid nad Klausi keldrisse läbimärgadena ja värisesid külmast. Kõik neli istusid

Klausi mürsukasti sisse, kerisid põlved lõua alla ja püüdsid sooja saada.

Vihm kloppis plekitükile, mis laeauku kattis, ja nõudis sisselaskmist. Mis sa siin keelad, varsti niriseski auguservadest sogast vett alla ja pritsis põrandal laiali.

„Uputab keldri ära, koiku tuleb ööseks lakke riputada," muretses Klaus.

Mirjam mõtles õudusega, kuidas vesi üha kõrgemale ja kõrgemale tõuseb. Öösel pimedas torkab Klaus käe üle mürsukasti serva ja sõrmed vajuvad vette.

Ka teised ohkasid Mirjamiga kooris, kõigile tulid rasked mõtted pähe.

„Ema siunab ennast, et isale sooje sokke ning jänesevesti kaasa ei andnud," lausus lõdisev Valeska.

„Suvine aeg, kui mehed võeti, kus ta oskas ette näha, et sõda nii kaua kestab," astus Eke-Peke oma ema Helena kaitseks välja.

„Mõnikord öösiti, kui tuul vingub ja uni ära läheb, näen ma selgesti isa," sosistas Valeska. „On marukülm ja tuiskab. Isa astub veidikeseks rivist kõrvale, kükitab hange, tõmbab ennast kõverasse ja rapsib suitsule tuld, et ninaalust soojaks saada. Tuisulumi tuleb nagu sein peale ja matab isa enda alla. Teised rühivad mööda, silmad lund täis, ega märka, et üks neist maha jäi."

„Küll ta koju tuleb," rahustas Klaus Valeskat.

Eks ka tema mõtles oma isale.

Neil kolmel oli võimalus oodata. Keegi neist polnud kirikus oma isa kirstu juures seisnud. Küll oli Mirjam rumal, et rõõmustas, kui isa hukkuvalt laevalt kaldale ujus ning koju tuli. Teadmatus oleks parem olnud. Võiks veel loota.

Ühel päeval oli Mirjam tänaval märganud Eke-Peket, kes lükkas koletu suurt sõjaväe-jalgratast käekõrval. Sõiduriist polnud enam kuigi kõlblik, kummid puudusid, paljad lopergused rehvid jõnksusid kividel. Väike vanamees klammerdus kõigest väest lenkstangi külge ja püüdis äravääatud raamiga jalgratast otse hoida. Mirjam jooksis ligi, et näha, miks Eke-Peke ratta poolt nii kole klirin kostab. Pakiraamile seotud korv oli klaasikilde täis. Eke-Peke jäi seisma ja vaatas higist nõretavate kulmude alt Mirjamile surmtõsiselt otsa.

„Linnas antakse kildude vastu klaasi," seletas ta.

Mirjam ei imestanud mitte kilde, vaid seda, et Eke-Peke oli näitemängu tegemisest peale hoopis jutukamaks ning sõbralikumaks muutunud.

„On sul ruudu mõõt kaasas?" muretses Mirjam.

Eke-Peke võttis põuetaskust kulunud tollipulga ja tõmbas selle lahti. Mõõdupuule olid lilla tindipliiatsiga märgid peale tehtud.

Mirjam hoidis rasket ratast püsti, kuni teine taskute kallal õiendas. Ta mõtles, et Eke-Peke on väike tubli vanamees.

„Vaata," seletas Eke-Peke usalduslikult, „kui isa juhtub öösel tulema, saab ta klaasi vastu koputada. Vineer on tuhmi kõlaga. Aga uksele põruta palju tahad, ikkagi magamistuppa ei kuule ja kella meil pole."

Mirjam noogutas – mis siin vaielda, Eke-Pekel lõikas endal pea.

„Ma natuke aitan sind," pakkus Mirjam ja pani käed lenkstangi külge. Nad nügisid kahelt poolt rasket ratast, küllap see logu oli kunagi uuest peast mingile koljatist sõjamehele kuulunud. Sadul asus parajasti Mirjami ja Eke-Peke kõrvade kohal.

„Ega sellega lusti sõita saa," vabandas Eke-Peke oma ratta pärast. „Aga noh, veoloomi ka tarvis."

„Jah," ohkas Mirjam. „Kui veel voorimehe valge hobune elas . . ."

Mirjam oleks tahtnud Eke-Pekele jutustada, kuidas nad onu Ruudiga jõuluõhtuti surnuaiale sõitsid, valge hobune ees, et papa haual küünlaid süüdata. Kuljused kõlisesid ja sooblinahka või karunahka saanipõll kattis jalgu. Võib-olla ei oleks Eke-Peke sellest aru saanud. Vähemalt ühte oma vanaisadest polnud ta iialgi näinud. Teadis ainult, et too tuli kaevikust ja tõi koos täidega soetõve kaasa.

Siin Klausi keldris vihmapaos istudes käis igasuguseid mõtteid peast läbi ja korraga tahtis Mirjam teada, kuidas oli Eke-Peke ja Valeska soetõppe surnud vanaisa nimi.

„Oi, ma ei teagi," ehmus Valeska Mirjami küsimusest.

„Ema räägib ikka, et minu isa ja minu isa, kunagi pole ta nime suhu võtnud," vabandas Eke-Peke.

„Häbi kuulda," porises Klaus. „Minu emapoolne vanaisa kandis nime Madis, ta teenis Georgi risti välja ja langes esimeses ilmasõjas. Isapoolne vanaisa, Manfred von Waldstein, suri kolmekümne kaheksandal aastal rabandusse. Isapoolne suguvõsa on meie peres kuueteistkümnenda sajandi esimese pooleni läbi uuritud."

Mirjam tõmbus kössi. Ta polnud isegi papa kivijalgratast näinud ja oma suguvõsast ei olnud tal suuremat aimu.

„Mis sa räägid!" hüüatas Valeska imetlevalt.

„Vonn, vonn," pomises Eke-Peke pahaselt.

„Klaus von Waldstein," lausus Mirjam mõtlikult.

„Saame tuttavaks, armuline preili," ütles Klaus pilkavalt ja toksis puusaapaga mürsukasti serva.

Mirjam tajus Klausi nördimust – kah mul seltskond temasuguse tarvis! Mis inimesed need on, kes oma sugupuud ei tunne. Isegi mitte saja aasta ulatuses.

Väike vanamees ja Valeska olid löödult vait. Nad ei andnud praegu mitte kuidagi kuninga ja kuninganna mõõtu välja.

21.

Pärast Klaus von Waldsteini avaldust oma suguvõsa kohta taipas Mirjam, et ju ta on kogemata kombel ilma sündinud. Kaugete aegade hämaruses olid mingid ulamisi kokku sattunud inimesed umbropsu järglasi soetanud, need läksid omakorda kellegagi paari, kuni papa nägi ilmavalgust ja varsti ka mamma. Mamma vuristas õmblusmasinal ja papa võttis usina preili ära. Isa tuli ilmale. Kui paras aeg kätte jõudis, sattusid ema ja isa nurga peal kokku, ja nad läksidki üheskoos edasi. Varsti lõi Loori kisa lahti – kogu selle huupi tekkinud rodu lõpus seisis Mirjam, kes ei teadnud endal ühtegi veel nooremat sugulast olevat.

Mirjamile tegi tuska, et tal polnud kuulsat suguvõsa nagu Klausil. Võib-olla sellepärast Klausil oligi tarkuse- ning andetaaler taskus, tema seljataga seisid valitud inimesed, nimed ajapuu okstesse sisse lõigatud. Mirjamil oli selles plaanis kõik ähmane. Elusadki sugulased mööda ilma laiali. Emapoolne vanaema ja tädi sõitsid pärast suurt pommitamist maale elama.

Enne sõda ilmus siiamaile mamma õde, kellest kunagi varem polnud juttu tehtud. Tädi Anna tuli, kadus varsti ja keegi ei teadnud, missuguse kivi all ta igavest und puhkab.

Mõtted suguvõsa mõistatuste juures kinni, vaatas Mirjam siitpeale kõiki rahne ja kive iseäraliku, heldinud ning uuriva pilguga. Ei teadnud arvata, missuguse jäänika all mõni vaarvanem puhata võis. Mirjam ei saanud aru, miks nende peres kunagi pikemalt esivanematest ei räägitud, miks keegi ei hoolinud neist, kellest pärineti. Ju olid kõik leppinud sellega, et nad on juhuslikult ja veidikeseks maa peale sattunud ega ole seda väärt, et eelnenute jälgi taga ajada ning iseendast märki maha jätta. Näe, onu Ruudigi oli imestanud elu lühiduse üle, ta ei jõudnud isegi papa jalgrattaga kivi vaatamas käia. Nii nende suguvõsa oli elanud: korraga kuulis järjekordne lahkuja, et vanasarvik vihub muudkui

lõpuvalssi mängida, ja tuligi silmad kinni panna. See neetud karvajalg kippus ennast kole tihedasti ilmutama ja oli neid sagedasti lausa paanikasse ajanud. Pärast onu Ruudi surma oli tema onupoeg murelikult tähendanud, et vanasarvik teeb väsimatult valgusraiet ja ikka satub talle keegi meie suguvõsast ette. Tähendab, inimesed on nagu puud metsas, vikatimees niidab vigased ja kehvad maha, et teistele päike ligi pääseks.

Nagu see onupoegki – teab, mis tuuli tema tallab, või on temalegi juba keegi kivi peale veeretanud.

Kui nende peres matuste rodu lahti läks, ütlesid inimesed: pange surnut kirstu tõstes tähele, kas keha on kange või lõtv. On laip nagu pulk, võite kergemalt hingata, Mulla-Madis jätab teie hõimu tükil ajal rahule. Kui aga kadunukese kondid läbi painduvad, pole midagi head oodata. Omaksed, kes järjekordset koolnut puusärki tõstsid, panid kurja ennet hoolega tähele. Kuna tuleviku kohta midagi head teada ei saadud, püüti see maha salata. Aegamööda immitses lohutu tõde siiski läbi. Keegi kolmest põrmust polnud saatusele tõket ette seadnud. Mirjam teadis seda väga hästi, nad ärgu püüdku teha nägu, et midagi niisugust ei olnud.

Mis sai Mirjam parata, et ta siitpeale koduseid oodates ning nende hiljemaks jäädes kõige halvemale lahendusele mõtles. Oli võigas kedagi neist surnuna kujutleda, aga sellegipärast sundisid kogemused seesuguseid pilte pilgu ette manama. Kui isa tol pimedal sügisõhtul tulemata jäi, arvasid nad kodus, et ta läks sõpradega pummeldama. Pärast mitmeid matuseid oli Mirjam elavaid omakseid korduvalt kujuteldaval kanderaamil näha jõudnud, ehkki nad ikka ja jälle olid koju tagasi pöördunud.

Onu Ruudi onupoja kohta, kes sõja ajal välja ilmus, ei teadnud Mirjam midagi lähemalt. Kui meenutada, polnud ta laita mees, ehkki kokkujuhtumise puhkudel rikkus tema preili paljugi ära.

Esialgu tuli onupoeg mõnel korral üksi ja ajas isaga juttu. Ta seltsis ka lastega ega tõrjunud neid nagu tüütuid kärbseid eemale. Ükskord, kui elekter jälle ära võeti, nurus Mirjam, et onupoeg kolli mängiks. Mirjam teadis küll, et onupoeg pani põleva elektrilambi otsapidi suhu ja võttis tavalise voodilina ümber, aga ikkagi oli magus-õudselt jube, kui kumava näoga valge kogu käsi lehvitas ja neid Looriga tube mööda taga ajas. Mirjam jooksis kiljudes eest ära, puges küll mööblitükkide, küll uste taha peitu, aga koll leidis teda igalt poolt üles ja kahmas juuksed pihku. Eks Mirjam reetnud kisa ja naeruga ise oma asupaiga, aga kuidas sa saad niisuguse lõbu juures vait olla! Kahju, et elekter varsti tagasi anti.

Hingeldav onupoeg seisis keset tuba, ümbervõetud voodilina oli suure sahmerdamisega kortsu läinud ja ühest nurgast musta saapaviksiga määritud. Äsjane koll nühkis taskulambi rätikuga üle ning ema võttis ta õlgadelt lina maha.

Selge oli see, et kuninga vaimu mängides ei saanud Mirjam onupoja tehtud lihtsast lastekollist eeskuju võtta. Elu läheb aina tõsisemaks, mõtles Mirjam üllatusega.

Ühel ammusel õhtul astus onupoeg koos mingi preiliga uksest sisse. Võõras jättis musta sametkübara pähe, ainult mantli ja kalossid raatsis esikusse jätta. Ei tea, miks see punaste juustega preili oma pealage häbenes, võib-olla tahtis jätta muljet, et tõuseb kohe toolilt püsti ja marsib oma koju. Mirjam ootas kannatamatult, et võõras seda teeks, ent preili jäi hoopis koos onupojaga neile magama. Mirjamil läks meel mõruks – talle ei meeldinud mitte üks põrm, et laulatamata naised meestega magasid. Ta ei sallinud neid kergemeelseid sohipreilisid sellest ajast peale, kui kord isa oli tahtnud ühe niisuguse sünnipäevale minna. Hea, et Mirjam oli jonnima kukkunud ning isa käigu ära rikkus. Eks isal oli kindlasti pärast hea meel, et rumal temp tegemata jäi. Mirjam sai alati iseendalt kiita, kui õnnestus käed vaos hoida ja mõni kole tüüp keretäiest pääses. Koduski öeldi, et inimesele on selleks mõistus ja kõnevõime antud, et sõnade abil kõik asjad ära klaarida. Pealegi oli tähtis, et süda oleks süüvaevast puhas, mine sa tea, millal see vanasarviku valss hakkab kõrvu kostma. Teisest ilmast ei ulata enam maapealseid asju õiendama. Mirjam oli lugenud niisugust lastejuttu, kus vanamees nutab surma eel kibedaid pisaraid sellepärast, et kord vihahoos koera maha lõi.

Nojah, onupoeg käis oma preiliga palju kordi neil magamas. Mirjam kibeles mitmel puhul onupoja käest aru pärida, kas tal ka päris naist ja lapsi on, aga selle preili pilk hoidis teda tagasi.

Onupoja preili tavatses Mirjamile üksisilmi otsa vahtida, mõnikord hakkas lausa kõhe. Kuna preili polnud lobisejat tüüpi, eks ta siis püüdnud Mirjamiga pilkude keeles vestelda. Ta keelas oma vaatega: ära päri! Ära topi oma nina võõraste asjade sisse! Mirjam arvas, et temalgi kuluks see silmade kõne või pilkude keel ära õppida. Siis saaks ikkagi küsida, mis teada tahad. Teinekord muidugi tasub mõnele märku anda, et ole parem vait ja vaga, ära valjusti õienda, su sõnad ei mahu kaasinimeste kõrvaaukudest sisse.

Mirjam oleks tahtnud näha, kas onupoja preili võtab ikka magama minnes oma sametkübara peast – aga öö tulles pandi vaheuksed kinni. Mirjam võis ainult kujutleda, kuidas valge ihuga

paljas naine lamab diivanil, must kübar sonimütsi kombel silmadele tõmmatud.

Onupoeg aitas isa matuseid korraldada. Preili tõi emale musta loori näo ette ja ütles lastele, et ta ei oska neid lohutada. Siis kadus onupoeg silmist, kuni nende peres järgmiste matuste aeg kätte jõudis.

Vahepeal oli temast siiski üht-teist kuulda.

Suure pommitamise ööl astunud mingi Mirjamile tundmatu vanatädi oma mehe ja tütrega keldrist välja, et õhku hingata ja ringi vaadata. Eks nad vist arvanud, et lennukid lendasid päriselt ära ja selleks ööks on maa peal rahu. Nad seisnud kolmekesi oma aias, kui korraga sinnasamasse pomm kukkunud ning pillutanud terve pere laiali. Onupoeg läinud hommikul nende poole ja leidnud lõhkirebitud sugulased eest. Ta korjanud käed, jalad, pead ja kehad suurde kotti kokku ja vedanud kelgu peal surnukuuri.

Inimesed hakkasid sosistama, et nende suguvõsa peal lasub needus. Heakene küll, kui just nemad mingite salapäraste põhjuste tõttu on määratud maa pealt kiiremas korras kaduma, siis võiks see kuri needus natuke halastajam olla ja ohvrid vähemasti ühte tükki jätta.

Mõnikord Mirjam mõtles, et eks sellepärast too seni tundmatu onupoeg sõja ajal äkitselt välja ilmuski, et aimas ette oma kohustust terve rodu sugulasi maha matta. Võimalik, et ta oli ööd-päevad ootel ja preiligi valis paraja, kes musta kübarat kandis – kohane riietus, et surnutega sekeldada. Ema küll väitis hiljem, et kuna onupoeg hoidis sakslaste eest kõrvale, pidi ta ringi hulkuma ja vaatama, kus öö ära magada sai.

Hea, et saksa nuhid talle jälile ei saanud. Kes oleks veel need sugulaste tükid kotti korjanud ja maha matnud? Isa oli selleks ajaks siitilmast läinud ja onu Ruudit väristas palavik. Mehi majas polnud.

Nüüd oli onupoeg tinatuhka kadunud. Kui Mirjamil meel väga kurvaks läks, lohutas ta end sellega, et vähemalt ühte inimest võib tagasi oodata. Miski ei keelanud lootmast, et ühel ilusal päeval koputab onupoeg uksele ja astub oma preili seltsis neile sisse. Enam Mirjam ei hooli punapäise preili pilkude keelust ja pärib kõikide asjade kohta äru. Ehk nad suudavad onupojaga koos selle suguvõsavärgi kuidagi selgeks teha, on ikkagi tähtis teada, kellest sa pärined.

22.

Kui Klaus kärkis, läks tal ninaots valgeks. Kõik kolm said pragada. Klaus ütles, et nad pole elus midagi näinud, veel vähem läbi elanud; mis aga märksa hullem – nad ei viitsi ei mõtelda ega ringi vaadata. Kah mul hullumeelne pruut, riidles Klaus Mirjamiga – silmad pahupidi, pea õla peal longus, ja aitab küll! Orna pruuti masendab sünge vale, mida ta enda ümber tajub – torises Klaus. Mirjam ei teadnud, kuidas seda valet ning masendust välja näidata.

Eke-Peke kuningas pidi olema tuim nagu veovoorimees – mõrtsukas peab ärevusest värisema, ehkki ta seda varjata püüab. Valeska noogutas ja ütles Klausile ette, et tema kuninganna on tuim nagu veovoorimehe naine. Täpselt! – hüüdis Klaus. Kuninganna reetis printsi isa, kuid ta süda voolab verd printsi pärast. Iga ema hoiab tahes-tahtmata oma lapse poole. Vastuolud rebestavad ta hinge.

Silmitsenud tähelepanelikult kolme hale-solvunud nägu, jäi Klaus vait. Ju ta taipas, et pilli ei või lõhki ajada. Isegi enam, ta justkui hakkas karedat, kurjadest sõnadest punutud köit aegamööda tagasi kerima.

Valeska hapu nägu läks vähehaaval heledamaks, muidugi, Klausil on õigus: tõepoolest ta oskab käsi kuningliku üllusega põlvedele asetada. Valeska silmitses rahulolevalt oma sõrmust, mille sees hiilgas roosa kivi, suur nagu karamellkompvek. Klausile ei meeldinud, et Valeska õndsalikult naeratama hakkas. Kohe tegi ta oma jutus järsu pöörde. Ta selgitas ärritust alla surudes, kuivõrd tähtis on kuninganna tumm mäng selle koha peal, kus prints neile kuningaga rändnäitlejate etendusest jutustab. Süütunne vaheldub ta näol hirmuga – Valeska seevastu vahib ükskõikse näoga ringi, nagu poleks ta inimene, vaid mardikas.

„Aga miks see kuninganna lubas eelmise mehe ära tappa ja endale uue kuninga võttis?“ küsis Eke-Peke pahaselt.

Mirjam arvas ka, et kui inimesed oleksid alati ausalt elanud ega oleks üksteist tapnud, ei tarvitseks niisuguseid näitemänge üldse ollagi.

„Rumal,“ vastas Valeska vennale, „uus kuningas kõditas seni kuningannat, kuni ajas tal pea segamini.“

Klaus pani käed näo ette ja oigas vaikselt. Sõrmede vahelt paistis lubivalge ninaots. Ta pomises midagi arusaamatut, õõtsutas ennast ja nägi väike ning vaevatud välja.

Eestvedaja varjamatu meeleheide kohutas teisi: nad istusid surmtõsistena reas ja hoidsid suu lukus.

Klaus vinnas ennast puupakult püsti – täna harjutasid nad Eke-Peke ja Valeska tagahoovis puuriitade vahel – ja ütles ohates:

„Eks nad teatris näe ka kõvasti vaeva."

Mirjam aimas, miks Klaus ühtelugu morniks tõmbus ja kergesti vihastas. Õnne jaksas inimene ka üksi kanda, murega olid teised lood. Kuidas sa ennast vaos ei hoiaks, mure valgub vägisi laiali nagu tindiplekk. Mis siin rõõmustada, kui postiljon Klausi keldri kohal üksnes selleks peatus, et kahetsevalt pead raputada. Mõnikord jättis Klaus Mirjami valvesse, tüdruk kannatas härra Petersoni igavesti kestva vurrude-nalja kuidagiviisi ära – Klausi isa kirja nimel võis piinlikkusetundest üle olla. Kuna Mirjam selle jutu peale ükskõikset nägu tegi, otsustas lustihimuline härra Peterson teda teisel viisil õrritada. Postiljon keeras vuntsi ja küsis, kas Mirjam on Klausi pruut või mis, et ta poisi eest kirja passib. Mirjamil läks kops üle maksa, ta pahvatas tõredalt, et on hoopis vana mehe vaim, kes natukeseks maa peale päevitama tuli. Härra Peterson kehitas õlgu ega saanud millestki aru.

Klaus jättis Mirjami sellepärast enese eest valvesse, et ta ise käis linna läbi kammimas. Ta otsis oma isa.

Mirjami meelest oli see arukas ettevõtmine. Siin-seal töötas sõjavange. Ega Mirjam ise olnud neid kuigi palju näinud, selleeest andis järjekordselt retkelt tulnud Klaus täpselt aru, mis tööd sakslased parajasti tegid. Purustatud linnas leidus kuhjaga tegevust, varemed tuli koristada, torustik parandada, traadid kokku lappida, maa tasandada, kivid ära vedada, tänavad sillutada.

Poiss läks hommikuti varakult teele, Mirjam arvas läbi une kuulvat, kuidas Klausi puutallaga puldansaapad tänavakividel klobisesid. Ühel päeval jõudis ta alles õhtu eel koju. Ta käinud linnast väljas, seal, kus sakslased maanteed ehitasid. Klaus oli nii otsa jäänud, et sai vaevalt sõna suust. Ta istus mürsukastis, aietas ja kiskus saapad jalast. Mirjamil tulid hetkeks mustad rõngad silme ette, nii vaevatud, villis ning veriseid jalgu polnud ta veel näinud.

Vaat sulle prints, mõtles Mirjam, süda haledusest pakatamas, ja läks teelehti korjama. Ühtlasi tõi ta oma väikese rohelise kastekonna-kastekannuga leiget vett kaasa. Klaus riputas jalad üle mürsukasti otsa ja Mirjam kallas need üle. Mis sellest, et vesi põrandale jooksis, vihmaga sadas ka sisse. Seejärel vooderdas Mirjam suured lapid teelehtedega ära ja mässis need Klausi haigete jalgade ümber. Pärast tõi Mirjam Klausile sõstraid ning leiba ja lohutas, et pole viga, kõik läheb mööda.

Kinnisilmi lamava Klausi suunurka ilmus midagi muigetaolist ja Mirjam jäi rahule. Teelehed olid tema meelest kõige vägevam

ravimtaim, mitu korda oli nende abil umbeläinud sõrme terveks tohterdatud. Eks omal ajal läks põlv sellepärast nii hukka, et talvisel ajal polnud kuskilt teelehti võtta.

Varsti nohises väsinud rändaja magada ja Mirjam ronis keldrist välja.

Ega sellepärast ei tasunud veel pead norgu lasta, et Klausi pikad teekonnad polnud siiani tulemusi andnud. Visadus peab ükskord vilja kandma. Pealegi võis arvata, et aeg-ajalt vahetatakse vanad vangid uute vastu välja ja sedaviisi käib siit linnast pool endisest sõjaväest läbi. Linn oli nii puru, et tööd jätkus nii omadele kui ka võõrastele. Ka ema õmbles endale puldankindad ja käis õhtuti taastamas.

Miks siis vangivõetud meeste massi hulgas ei võinud ometi üksainus Klausi isa olla?

Sõja ajal kaevasid vene vangid nende tänavale kraavi. Mirjam oli siis veel nii rumal, et ei osanud endale ette kujutada, mismoodi näevad välja lapsed, kes neid mehi koju ootavad. Nüüd, tagantjärele võis arvata, et nad olid enam-vähem Klausi, Eke-Peke ja Valeska nägu.

Vene vangid pandi nende tänaval just pärast jõule tööle. Mehed raiusid külmunud maad, kirkad ja kangid kõlisesid käes. Nad toodi hommikupimedas kohale, tiheda rivi kannul kõndisid kaks kasukas sakslast, mustad masinpüstolid üle rinna. Kui Mirjam neid esimest korda nägi, tarretas hirm teda paigale. Ta teadis, et sõjas muudkui lastakse üksteist maha, kes parajasti võidumees, see kõmmutab teisi. Mirjam seisis tänavanurgal, jalad tina täis, ja mõtles, et soh, nüüd käsutatakse vangid seina äärde ja tapatöö läheb lahti. Mirjam ei teadnud, mispärast just seina ääres inimesi maha lastakse, aga ühtelugu räägiti, et see või teine pandi muudkui seina äärde ja tapeti püssikuuliga ära.

Rivi käsutati tänavapoolse maja kohal paigale ja sein jäi parajasti meeste taha. Mirjam ahmis õhku. Ta kujutles, kuidas mehed surutakse vastu soklimüüri ja nad katavad oma seljaga papa värkstoa aknad. Sakslased vajutavad masinpüstoli nupule, torust prahvatavad jubeda tärinaga kuulid välja ja lõhuvad meeste rinnad auklikuks. Värkstoa aknaklaasid lähevad klirinal katki, inimveri pritsib papa töölauale, voolab alasile, ja kruustangide alla põrandalohku koguneb vereloik.

Mirjam surus käed kõrvadele ja pigistas silmad kinni.

Sedapuhku jäeti vangid ellu.

Pakane läks sel aastal nii käredaks, maa oli nagu tumedast klaasist pank, mis rauast tööriistadele kõvasti vastu pani. Kilksudes lendasid mustad killud laiali, sellegipoolest kerkisid mõne

päeva pärast kahele poole kraaviaset vallid – lumi, kivid ja känkrad läbisegi.

Ühel hommikul jäi Mirjam hiljemaks. Vangid olid juba jõudnud öösel sadanud värskele lumele mullakamakaid peale loopida. Mingi salapärane sündmus jõnksutas põlvini kraavis seisvaid vange nagu elektrivool. Valvurid sibasid ühest kraaviotsast teise, püstolmasinad peos, ja karjusid midagi vihaselt saksa keeles. Mirjam märkas, et vangid poetavad auravaid kartuleid käest kätte. Nad oskasid asja nii kavalalt seada, et kuni üks mugis kuuma mugulat, lõhkus teine ta kõrval nagu pöörane tööd teha. Kust need kartulid välja võeti? Eks seda vist tahtsid sakslased ka teada, ometi polnud vangide vahetus läheduses ühtegi inimest. Ka tänavapoolse maja aknad olid täiesti tummad, nagu mängiksid tavaliselt nii uudishimulikud naised parajasti peitust ning varjaksid ennast voodi või laua all.

Siitpeale oli põnev peale passida, kuidas hommikuti kartulisõda edeneb. Keegi tundmatu heategija oskas kartulikompsu pimeduse varjus kusagile mullakamakate alla ära peita. Vangid tabasid õige koha sedamaid ära ning jaotasid kuumad mugulad kibekiiresti laiali. Sakslased jooksid kraavi kaldal, komistasid mullakamakatele, karjusid donnerwetterit ning muid roppe saksakeelseid sõnu.

Sellegipoolest oskasid valvurid mitte märgata seda hetke, kui kartulikomps kamakate alt välja õngitseti. Nad kukkusid alles siis räuskama, kui vangidel oli soe suutäis põske pistetud. Sakslased tagusid saapakontsaga pabereid ja kaltse, mis kartulinoosist mullakamakate vahele vedelema jäid. Nad nagu uhkeldasid vastastikku oma ägeda vihaga, küllap üks kartis teist, et ülemusele ära kaebab.

Kui sakslased minema löödi, arutasid naised mitmel korral kartulisõja üksikasju. Küll uuriti, et kes küll sihukese vägiteoga hakkama sai. Eks imestamiseks oli põhjust ülearugi, sest ka siitmaja naised järgisid sakslaste üleskutset ja kudusid hallist lõngast, mis ühisabi kontorist välja anti, idarinde kangelastele sooje sokke. Täitsa imelik oli mõtelda, et keegi neist liigutas õhtul sakslaste heaks sukavardaid, varahommikul aga vaaritas venelastele kartuleid.

Saa neist inimestest aru – omad ja vaenlased läbisegi.

Ka sakslasi polnud võimalik mõista. Lasksid vangidel siia tänavale pika kraavi sisse raiuda ja selle niisama targalt jälle kinni ajada. Mirjam nägi oma silmaga, et mitte ühtki toru ega traati ei võetud maa seest välja ja mitte ainsatki nublakat ei pandud sügava kraavi põhja.

Mirjamile tulid vanad mõistatused uuesti meelde, kui ta nägi Eke-Peket oma hoovil puuriida juures. Poiss hoidis kahe käega kasehalust kinni ja kiskus selle küljest hammastega tohtu.

Mirjam ohkas ja mõtles, et mõnikord kipub tal pea sees midagi sõlme minema.

23.

Tuli ette, et Mirjam ka iseenda teguviise ei mõistnud.

Isa matustele eelnenud päeval hakkas neil kodus kummitama.

Raamatud, mis kapiriiulil rivis seisid, kukkusid seljaga vastu klaasi. Laualambi roheline kuppel lõi kiikuma ja tahtis vägisi vaskvõru seest välja hüpata. Kirjutuslaua alt voolas aeglaselt musta vedelikku. Kuigi Mirjam mõistis, et need vimper-vämperivennad lõhkusid sahtlis lihtsalt tindipoti ära, oli siiski nii jube, et judin jooksis üle selja.

Mirjam ei tahtnud Loorit hirmutada ning jättis tondikalkarite õelad teod enda teada. Õieti polnud nagu jõudugi, et veel nendele kummitustele mõelda: paistetanud ajudes, mis hirmsa jõuga pealuud pressisid, nii et see pidi varsti õmblustest lahti rebenema, valitses üksainus teadmine. Isa on surnud! Kellegi lihtsameelse hele hääl vaidles hädiselt vastu: ei ole õigus, see pole võimalik. Otsekohe põmatab välisuks, trepilt kostavad tuttavad sammud, uks avaneb ning ahjukividele ilmub isa peegelpilt. Tume kuju keerab pead, paneb portfelli käest maha ja küsib, et mis siin norutatakse.

Mingi ingel oli hommikul korterist läbi hõljunud ning käsud maha jätnud: käed-jalad tuleb paigal hoida, lõua koht on rinnakondi peal. Mirjam võttis mitmel korral istet ja laskis pea longu – leina puhul peavad inimese meeled kõige muu vastu kurdid olema.

Aga mingi juudaline torkis Mirjamit nõeltega ja sikutas jalgadest, nii et liigesed naksusid. Mirjam tahtis sellest kiusajast lahti saada ja muudkui lonkis toast tuppa. Ka Loori ei osanud vaikselt nurgas norutades nutta, ka tema hulkus ringi. Ei tea, miks ta päise päeva ajal nii sagedasti toolide vastu põrkas, köögis kukkus taburet kolinal ümber. Loori hoidus Mirjamist eemale. Ta nagu oleks kartnud, et noorem õde ütleb mingi lolluse, mis sellesse päeva ei kõlvanud. Või tundus talle, et siitpeale on kõnelemine üldse ära keelatud. Võib-olla paharetid kuulasid, kõrv kikkis, et saaks sobimatu sõna puhul vastikult itsitada ja mõnu pärast

keelt naksutada. Praegusel hetkel poleks naerust midagi võikamat olnud.

Mirjam tegi tuuri läbi köögi esikusse, ukse hinge sees piiksus hiir. Korraga haarasid kurjadvaimud põrandariidest kinni ja tahtsid seda jalgade alt ära tõmmata. Mirjam kahmis kätega õhku. Ta püüdis vaibal tasakaalu hoida ja otsis varnas rippuvatest mantlitest tuge, et mitte selili prantsatada. Kui ta paharettide kiuste põrandariide sirgu tõmbas ja ahju poole vaatas, nägi ta Loorit, kes üsna iseäralikult käitus. Õde kükitas külma koldesuu ees, nii malmuks kui ka restiuks olid ristseliti lahti. Loori püüdis oma pead ahju sisse toppida. Imelikul kombel tahtis ta just nimelt, kõrv ees, pimedusse pugeda.

Ahjul oli siiber lahti unustatud ja Loori juuksed liikusid tuules, vaat et tõmbab selle kleenukese lapse läbi lööride ning korstna välja katusele.

Mirjamit tegi Loori kummaline käitumine rahutuks, nagu neist sukis hiilivatest saatanatest poleks juba küllalt olnud! Mirjam ei vaevunud pikemalt aru pidama, sasis Loori juuksed pihku ja hakkas õde ahjusuu eest eemale sikutama. Loori haaras malmukse käepidemest kinni – tema sisse pugenud nõiaplika oli õige jonnaka vaimuga.

„Ma kuulan," sosistas Loori kartlikult.

Mirjam kükitas teise kõrvale ja hakkas omakorda, kõrv ees, ahju sisse pugema. No oli seal alles sakermannide surmatants lahti läinud! Kummitistekari korises ja nuuksus läbisegi, nad vilistasid ja viuksusid, sisistasid ja soigusid, nad veeresid kolinal nagu plekktünnid ja kukkusid mürtsudes kuhugi alla. Siis pääses kole kohin lahti, nähtamatu kosk murdis tõkked maha. Pahin ja ladin läks valjuks, eks nüüd tuleb paharettidel kobarasse koguneda ja üheskoos uutele, rahulikumatele aladele ümber asuda.

Mirjam tõmbus ahju juurest eemale. Mingi hetkeline kergendus tuli rinda. Ta ei jää nurka norutama, vaid hakkab paharette materdama. Kõigepealt virutas ta rusikaga restiukse pihta. See kukkus riivi. Malmist ahjuuks lendas seesuguse hooga paika, nagu oleks selle pihta kahurist tulistatud. Pauk pidi tondikalkaritel kuulmenahad lõhki lööma. Paras neile! Oli neil tarvis nii raskel päeval oma urgudest välja ronida, et kiusu ajada.

Mirjam oli nutma puhkemas, aga ta surus hambad risti. Kummitised ujusid õhus ta õlgade kohal ja lõõtsutasid pahinal. Oodaku nad! Ühes pudelis on peidus vägev vedelik, nimeks tindisurm. Sellele ilgele tüübile, kes seal loigu sees püherdab, saab sedamaid ots peale tehtud. Koristagu end kiiresti, muidu käivad ta käbarad täbarasti.

Mirjami käsi värises. Tindisurm loksus valge klaaspudeli sees ja ajas siniseid mulle üles. Mirjam vaatas sõjakalt ringi, kohe kallab ta musta loigu üle. Kadunud kui tina tuhka! Vanad tondikalkarid olid kartma löönud.

Selle-eest kostis magamistoast hirmsat madinat. Nüüd astu võitlusse! Mirjam pani pudeli kõrvale ja võttis pika varrega põrandaharja pihku. Ta roomas neljakäpakil magamistoa põrandal, lükkas harja kolinal ees, viristas seda hooga voodite alla ja kuulis, kuidas seal pilkases pimeduses kummitiste tümad küljed hoopide all matsusid. Mirjam virutas harja veel ja veel – kurjadvaimud said kolki, nii et aitas. Küllap nad kaovad, oleks ainult paraja mõõduga pragusid piisavalt.

Ei, need jonnakad sindrinahad ei tahtnud kuidagi alla anda. Nüüd kukkusid nad riidekapi sees müdistama. Irvakil ukse vahel hõljus ema rohelise kleidi saba, riidele trükitud kollased lilled hõõgusid nagu saatana silmad. Mirjam võttis harjavarrest kahe käega kinni ja hakkas kapi lage materdama. Nendel maitadel läks seal kapi sees elu kibedaks. Uks paiskus valla, mantlid ja kleidid tõusid lendu, vaat et jäävadki äärtpidi lambiharude külge kinni ja kärisevad katki.

Mirjam tundis, et mõõt on täis. Ta läheb kapi sisse ja kisub tondid karvupidi päevavalgele. Neid kulub nagu takukoonlaid tuuseldada, jõudu oli äkitselt nii palju, et purusta või majaseinad ära.

Mirjam hüppas, pea ees, kappi, põlv sattus mingi kompsu sõlme peale. Mirjam lükkas kätega kleite ja mantleid kõrvale, riietest hoovavad lõhnad sundisid hetkeks kummitusi unustama. Sõõrmeisse immitses tubakalõhn, veidike väävlihaisu lisaks. Mingist hilbust uhkas kõrkjahõngu, ehkki mineviku tohutu lehter oli suvise mere endasse neelanud. Ometi nägi Mirjam selgesti, kuidas supelpükstes isa astus vetruval sammul üle nätske muru, puges läbi pajupõõsaste, hüppas luitelt alla, nõksatas paigale ja virutas jalaga palli lendu. Punakollane kera sööstis taevasse, kukkus kõlakoja katusele ja põrkas sealt alla pruuninahaliste poiste sekka, kes karjusid ja rabelesid, käed palli haaramas.

Nad läksid piki ujumissilda, isa ees, Mirjam päkkade põntsudes ta kannul. Päikesest ja tuulest halliks pleekinud lauad nõtkusid taldade all. Mirjam piilus silla pragude vahelt tumedat vett ja tugivaiade rohelisest kõntsast kraesid.

Laine loksus vastu põrandat silla otsas, pritsmed kastsid Mirjami põlvi. Isa tõstis käe silmade kohale varjuks ning vaatas sillerdavat merd.

„Aeg on ujuma õppida," ütles isa Mirjamile ja pigistas teda julgustavalt õlast.

Isa ei lasknud Mirjamil pikalt hirmu tunda ja viskas ta sillalt vette.

Mirjamil kadus kõrvakuulmine, roheline vesi kobrutas ta ümber, päike lõõskas silmamunadest sisse. Mirjam peksis käte ja jalgadega, puristas, ahmis vett ja õhku. Korraga tõusis ta veepinna kohale. Mirjam ajas pea kuklasse ja nägi enda kõrval isa, kes rahulikult üht kätt nagu aeru läbi vee tõmbas. Isa, kes Mirjamil trikoost kinni hoidis, juhtis lapse silla trepi juurde ja aitas tal astmetest üles tulla.

Märg ja uimane Mirjam värises, põlvekohad olid vatist tehtud. Isa laksatas talle vastu põski ja ütles:

„Küll ka sinust valaskala saab."

Mirjam oli küllalt näinud pilte vaaladest, kes naersid ja kuklast vett välja purskasid. Mirjam kujutles end valaskala turjal sõitmas, vihmavari käes.

Aevastus kippus peale. See polnud tubakalõhna süü, paharetid torkisid teda.

Mirjami raev kummituste vastu sai uut äratust. Ta lõi rusikaga vastu rõivaid, mis ta pea kohal rippusid. Mingis taskus kõrisesid topsi sees tikud. Mirjam ahmis lõhnadest küllastatud umbset õhku, justkui sõeluks tonte välja. Kummitused pidid seda ägedat rünnakut kartma lööma. Mirjami käsi puutus millegi pehme ja sooja vastu.

Mirjam võpatas. Tal oli Loori kõrv pihus.

„Las ma surên siia pimedasse nurka ära," nuuksus õde.

Mirjam vajus kapi põhjale selili, kompsu kõva sõlm jäi parajasti abaluude vahele. Mirjamil valgusid silmad vett täis. Kummitused polnud seda väärt, et nendega õiendada.

„Roni välja, või ma teen sulle tuupi!" pressis Mirjam nii tigeda häälega, kui oskas.

Nad kobisid mõlemad kapist välja. Mirjam ees ja nutust luksuv Loori tema kannul.

Nad läksid ühel meelel teise tuppa, ronisid diivani peale ning kerisid jalad istumise alla. Just nagu loksuks põrandal kõntsane vesi, mis kubises kõiksugustest kurjavaimudest, kes olid võtnud lõugulaksutavate krokodillide kuju.

Nad surusid külje vastu külge, teineteise kehasoojus mõjus rahustavalt.

Laual seisis käeulatuses pakk filminäitlejate pilte. Nad jagasid fotod pooleks ja hakkasid mängima vana mängu, mille olid kunagi vihmasel õhtul ise välja mõtelnud. Kumbki võttis pakist ühe pildi,

kaks fotot seati kõrvuti, neid võrreldi ja otsustati, kumma näitleja on ilusam. Kellele oli kaunim nägu pihku juhtunud, see sai võidupunkti. Mäng edenes, ilu hindamisel ilmutasid nad erakordset üksmeelt. Oli vaidlematagi selge, et Kristina Söderbaum ületab Paula Wessely ja Willy Forst Paul Hörbigeri.

Mitu tundi istusid nad niiviisi tihedasti teineteise kõrval, seadsid hunnituid, õnnelikke nägusid kõrvuti, lasksid ilmatu ilusatel kangesti kaunitega omavahel võistelda. Kui fotod näppude vahelt otsa lõppesid, pandi pildid uuesti kokku, segati nagu kaardipakk ära ning mäng hakkas otsast pihta.

Kummitused kadusid, krokodillid, kes kandsid peas merekõntsast põimitud parukaid, ujusid minema. Mirjam ja Loori lasksid kägarasolekust väsinud jalad üle diivaniserva rippu ning jõid pilguga õnnelikke heledaid nägusid, kuni süda sellest ilust ja särast läikima hakkas. Siis viskasid nad pildid käest ja kerisid ennast kumbki diivani eri nurka kerasse. Uni tuli unenägudeta, justkui oleksid nad joonud mingit vedelikku, mille nimeks oli mälu surm.

Pärast mõtles Mirjam varastatud unetunnile häbiga. Emal oli õigus, kui ta teistele kurtis, et ta ei mõista oma lapsi. Nagu polekski neil hinge sees! Nad oskasid niisugusel päeval terve elamise segamini lüüa, isegi riietekapi pöörasid pahupidi. Näitlejate pildid vedelesid läbisegi põrandal ja mõlemad magasid rahulikku und, kui ta koju tuli.

Kui Mirjam seda päeva meenutas, sai ta aru, et iga asja üle pole põhjust imestada. Võib-olla elavad Eke-Peke tuttavad paharetid puukoore all ja poiss kisub hammastega sellepärast tohtu, et loodab kurjadvaimud päevavalgele tuua.

24.

Sel päeval sai harjutusplatsiks jälle Eke-Peke ja Valeska kodupaiga tagahoov. Kuningatrooniks kõlbas poollagunenud soome kelk, mille roostetanud jalased olid umbrohu sisse kasvanud. Eke-Peke tõmbas musta niidi vahtratüüka, sirelipõõsaste ning pesuposti vahele – näitlemiseks jäi väike maalapp. Mirjamit tegi see aediku ülesseadmine rahutuks. Ehkki ta sai aru, et ka tõelistel lavadel pole ruumi laiutamiseks, tundis ta end siiski kammitsetud olevat. Pealegi võis arvata, et peremees, kes ülemisel korrusel elas, tuleb nende ülesseatud püüniste pärast riidlema. Mis mõnu ette teada, et tüli tõuseb ja nad siit hoovist kui paradiisiaiast välja aetakse! Võib-olla olid peremehe liigutused sellepärast nii nukili-

sed, et ta alalõpmata kartis Eke-Peke niitide otsa komistada. Ise noor mees, aga pea tudises otsas ning kõndides loopis ta käsi kaugele ette, nagu tahaks jäsemeid õla otsast minema visata. Kord oli Mirjam näinud, kuidas peremees ajas siin õue peal Aureliet taga. Iga pika hüppesammu järel käisid temast imelikud jõnksatused läbi. Kaela sees nõksatas, üks õlg lõi ette ning põlved kopsatasid kokku. Sellele kehaväristamisele vaatamata liikus peremees üsna väledasti, naerda kiljuv Aurelie vaatas, kuidas eest ära saab, ja põgenes aianurka tikripõõsaste vahele. Sealt kostis kihistamist, kuni peotäis prahti õhku visati ja peremees aevastama hakkas.

Valeska ütles kord, et peremees on Aureliest koledasti sisse võetud.

Mirjam, kes Aureliest sugugi lugu ei pidanud, arvas, et peremees on kergemeelne inimene. Kah mul tüdruk, kellele silma visata. Mis õiget pruuti sellest saab, kes metsas poiste ees lillade pükste väel keksib.

Klaus lõi puust mõõgaga oma vastase relva pihta. Mirjamil pidi ootamatust hoobist käsi küljest ära kukkuma. Oma süü, kui oled võitlusväljal, ära lase mõtetel huupi uidata. Prints ja ta vastane hakkasid suure hooga kemplema, saepuru nende jalge all tõusis lendu ja suurest tammumisest läks maapind taldade all tuliseks.

Ehkki mõlemad võitlejad pidid loo lõpuks surnult maha langema, oli prints oma vastasest tegelikult igati üle. Kuninganna hoidis mürgitatud veiniga peekrit käes – Valeska oli selleks otstarbeks kodust plekk-kruusi kaasa võtnud. Mirjamil hakkas nii palav, et ta oleks praegu hobuse kombel ämbri tühjaks joonud. Meel läks kurvaks, et see ümberkehastumise kunst nii tabamatu on: Mirjam ise oma tahtmistega jäi ikka kujule peale – tal polnud mingit soovi Klausi mõõgaga torgata, nagu näidendi käik seda nõudis.

Viimaks väsis ka Klaus ja andis teistelegi puhkust. Prints ja tema vastane viskasid ennast muru peale pikali. Kuningas ja kuninganna jäid kelgule konutama. Mirjam kergitas pead, kuna kuulis püüniseniiti katki praksatavat. Sealt tuli naeratav Aurelie, taldrik käes.

Aureliel oli niisugust sorti nägu, mis kiiresti ära ununeb. Sellepärast vaatas Mirjam uuesti ja huviga talle otsa. Ei tea, mis see peremees temas leidis. Võib-olla mees hoopis ei sallinud Aureliet ja ajas teda viha pärast taga! Kui Aurelie seal tikripõõsaste vahel peremehele prahti krae vahele viskas, kahmasid mehe käed Aurelie järele. Neist nukilistest liigutustest oli raske aru saada, kas tahtis ta Aureliet emmata või lüüa. Mirjami teadvuses olid ennegi poolehoiu, vastumeelsuse ja omakasu ilmingud segi läinud. Mirjamit saatis esimeses klassis üks poiss, kes ta portfelli kandis. Mirjam oli uhke: näe, missugune kavaler. Pärast selgus, et poiss tahtis tema koolikoti peal liumäest alla lasta – oma portfelli tuli hoida, kavaleri kuri vanaema ei lubanud asju lõhkuda.

Mirjam vaatas Aurelie juuksesalke, mis olid lokitangidega otstest haraliseks kõrvetatud. Aurelie punetas näost, ei aidanud, et ta taskurätiga tuult lehvitas. Taldriku andis ta Valeskale sülle ja vajus ise rohu peale istuma.

Aurelie tõstis põlved konksu, võttis säärte ümbert kätega kinni ning kallutas pea kuklasse. Ta puhkis, ent inimese hingeõhul pole seda jõudu taga, et tuuli ellu äratada. On eputis, mõtles Mirjam. Eks ta vist käis talv otsa õhukestes sukkades, ega sääred muidu poleks külmanäpistustest lillakirjud. Lillakirjud? Lilla? Mirjamit piinas ikka veel see sõna, mille kohta puudus selgus.

„Mulle tuli niisugune piparkoogihimu peale, et enam ei saanud vastu panna," ütles Aurelie ohates, nagu kahetseks, et ta oma soovile järele andis. „Proovige, lapsed," pakkus ta.

Valeska sirutas taldrikut Klausi ja Mirjami poole. Eke-Peke mugis hoolega, nii et sarnadki tundusid liikuvat. Ju tal oli lõuapärade sees kõva jahvatamisemasin peidus. Teist vaadates tuli Mirjamilegi sülg suhu. Talle sattus hobusekujuline prääänik pihku. Lausa ime, et Aurelie oli viitsinud kesksuvisel ajal nii uhkeid piparkooke küpsetada. Neil kodus tehti isegi jõuludeks vaid tavalisi tärnikujulisi prääänikuid. Vaeva niigi mis kole. Nädal otsa tuli peedivett aurutada, enne kui klaasitäie mõrkjasmagusat siirupit kätte sai. Mirjam nihutas põialt ja märkas, et prääänikhobusel on koguni lilla silm pähe tehtud.

Lilla värvi saladus piiras Mirjamit lausa painava pealetüklikkusega. Enne kui suutäit hammustada, silmitses Mirjam taldrikusse jäänud prääänikuid. Seal oli läbisegi igasuguseid loomakujusid. Kuked, kanad, jänesed ning väikesed londiga elevandid – kõikidel ühteviisi lilla silm peas.

„Niisugune piparkoogihimu, et võttis kohe haigeks. Mingu või maailm lõhki, aga ma pidin need prääänikud valmis küpsetama," ütles Aurelie soigumisi, ise aina puhkis ning õõtsutas ennast.

Mirjam kraapis piparkoogihobusel silma peast välja ja poetas lilla tera rohu sisse. Nüüd võis isule voli anda. Tegelikult polnudki see nii paha mõte – kesksuvisel ajal piparkooke küpsetada. Tuleb ikka teinekord oma tahtmist ajada ja mitte hoolida sellest, mis üleüldiselt kombeks.

Lapsed pistsid prääänikuid põske, kuni taldrik tühjaks sai. Ainult Aurelie ise jäi piparkookide suhtes ükskõikseks, aga see ei torganud ühelegi maiustavale kuningakoja tegelasele silma.

Mirjam pani pea rohu peale ja tundis mõnusat rammestust. Sõrmed leidsid rohu seest puumõõga üles ja Mirjam piilus silmanurgast Klausi poole. Tänu taevale, isegi Klaus oli vist unustanud, et kemplemine pooleli jäi. Veel polnud nad jõudnud teineteist surmavalt haavata. Kui teeks õige näidendi ümber? Kõigil vaatajail oleks kindlasti hea meel, kui prints ja ta vastane ellu jääksid.

Väike vanamees kõlgutas üle põlve visatud jalga, lai püksisäär lõi lehvima. Ka Valeska heitis rohu peale pikali ja pani pea Aureliele sülle. Vanem õde silitas noorema valgeid juukseid, siis võttis ühe salgu pihku ja kõditas kui pintsliga teise suunurka. Valeska puristas ja naeris. Eke-Peke nägu tõmbus karmiks, ta heitis õdedele vaenuliku pilgu ja laskis oma võidunud lipsu sõlmest lõdvemaks.

„Naised muud ei oska kui nurru lüüa," porises väike vanamees.

Aurelie limpsas keelega üle kuivade huulte.

„Tule, viska ka pikali," ütles ta lahkelt.

Eke-Peke laotas oma pintsaku murule ja rantsatas selili. Aurelie sirutas kätt, et venna juukseid silitada, aga Eke-Peke tõmbas pea järsult eemale ning õde jättis ta rahule. Kõik nad lamasid ja sirutasid liikmeid. Napile eale vaatamata oli neil piisavalt kogemusi teadmaks, kui üürikest aega püsib siinmail palav ilm. Vaevalt küll, et keegi sellele otseselt mõtles, kuumus tegi oma töö niigi ära ja mähkis neid pealekauba magusmõrkjate lõhnade sisse. Seal olid läbisegi kummelid ja piparkoogid, nõgesed ning naadid.

Kõik oli sel hetkel just nagu täiuslik, aga ometi otsis mingi mõte endale kuju. Võib-olla mõni teinegi, kes siin muru peal pikutas, tundis sedasama ähmast rahutust mis Mirjam. Justkui mingi putukas püüdnuks siin tiirutada, endal jäälibled tiibadeks, mis kuuma käes sulasid – ikka varises ta enne põrmu, kui pärale jõudis.

Mirjam kergitas end ja vaatas ringi. Eke-Peke tõrges nägu, murekortsud otsmikul, aitas Mirjamil mõneti selgusejärjele jõuda. Võib-olla ei piinanud poissi mitte ainult mure isa pärast, kes oli sõjast koju tulemata, vaid teda ärritas ka õdede õrnutsemine. Eke-Peke polnud siinkandis ainus, kellel hellust märgates vastumeelsuse vari üle näo libises. Tõepoolest, ka Mirjam polnud ilmaski kellelegi pead sülle poetanud. Talle ei tulnud meelde, et keegi oleks siin ümbruskonnas imetlevalt armastusest rääkinud. Ainult isa oli kunagi kirikukellade kumina saatel lausunud: hellus-õrnus. Mirjam mäletas, et tal oli omajagu häbi seda kuulata olnud. Miks pidi headust häbenema? Mirjam tõusis üllatusest istukile. Niisugused avastused ei löö inimesele mitte iga jumalapäev pähe.

Mirjam nägi äkitselt nagu esimest korda luitunud puumajade rõngast lääbakil plangujäänuste taga; hele taevas surus tuhme,

ammu tõrvamata katuseid maadligi. Aedades seisis roheliste kõrval surnud õunapuid, otsekui tähistaksid need inimesi, keda enam pole, kuid kelle meelelaadi elusad endaga kindlalt kaasas kandsid. Vanad kuivanud tünnid, pragudes midagi samblataolist kasvamas, seisid maltsade ning nõgeste keskel – nagu käiguavad, mis viisid maa-alustesse tuttavate vaimude juurde. Siin tuhaga väetatud pinnasel kasvasid tikripõõsad, okkad igasse ilmakaarde harali, ning kandsid aastast aastasse mustakärnalisi hapukaid vilju.

Mirjam tajus kõikide meeltega, et ta kuulub just nimelt selle maastiku juurde. See äratundmine ei rõõmustanud teda mitte üks põrm. Ta adus, et Eke-Peke on ammu enne teda taibanud, mis mõju avaldab inimesele maastik, mille juurde ta kuulub. Eke-Peke oli selle määratlematu, mis siitkandi õhus hõljus, ammu päriselt omaks võtnud. Mirjam heitis taas rohule pikali, malbe õhk rõhus ta rinnakorvi luupainaja jõuga. Mirjamile näis, et ta hakkab aegamööda kivistuma nagu mamma. Pole parata, ka tema on omakandi nägu nagu paljud teised ja eriti Eke-Peke. Väike murelik vanamees oli otsekui siitsamast hoovist võilillede ja teelehtede vahelt seene moodi ilmavalguse kätte tõusnud. Mirjam kujutles, kuidas Eke-Peke ulatub mõne aja pärast vana sõjaväe-jalgratta sadulasse ronima, ta sõidab rehvide kolinal piki lõputut auklikku teed, hall kübaralätu üle kõrvade.

Nad olid kõik muru peal selili maas, ka Aurelie pikutas ning liigutas varbaid. Valeska hakkas kihistama ja ütles:

„Nüüd oleme kõik ühtemoodi."

Valeskal oli vist õigus. Seekord polnud Mirjamil põhjust talle vastu vaielda.

25.

Ühel õhtul võttis ema Mirjami kasvatamise ette. Mirjam teadis, et ema on põhjalik inimene ja kõne tuleb pikk ning õpetlik. Sellepärast seadis ta ennast kööginurka toolile istuma, sirutas koivad välja, laskis pea süüdlaslikult norgu ning sihtis oma kriimulisi jalgu. See arm põlve peal jääb vist surmatunnini alles. Pole viga, lohutas ennast Mirjam. See-eest on ta kerel kindel tundemärk küljes.

Mirjam kuulis, kui halb laps ta on. Ema ütles, et neil on isegi raske elu, aga Mirjam hulgub aina ringi ja peab sõprust niisuguse kahtlase tüübiga nagu Klaus. Ka Eke ja Valeska ei ole sobiv seltskond, nende õde Aurelie on vääritu inimene. Mirjamil on niigi head kombed käest kadunud, üks korralik laps ei tule nagu murjan

koju, riided tuhast hallid, nägu tahmaga määritud. Ka palja rohu peal ei sünni püherdada, kleit saab rikutud. Kust seda seepi nii palju välja võetakse, et Mirjami-suguse tööbeldise riided puhtad pidada! Mirjam pole enam tita, võiks juba midagi kasulikku korda saata. Vanasti olid nii suured lapsed ammu enese eest väljas, Mirjam ei viitsi kodus põrandaidki pesta ega muudele toimetustele käsi külge lüüa. Kasin arunatuke ei kasvavat mitte üks raas suuremaks, kui tööga tegemist ei taheta teha.

Eks majanaised olid emale ette kandnud, et Mirjam ühtelugu varemete vahel heegeldas ja Klausi keldris käis. Neetud nuhid, mõtles Mirjam südametäiega. Ei anna inimesele hingerahu. Varemed olid ema arvates kõige koledam koht, kuhu laps ei tohtinud mingil juhul oma nina pista. Seal kolavat igat sorti pätte ja paadialuseid ringi. Pudedad müürijäänused võivad iga hetk kaela variseda. Mitu inimest olla kivide alla jäänud ning otsa saanud. Pruukivat ühelainsal tellisel pähe sadada ja isegi Mirjami kõva kolu ei pidavat hoobile vastu.

Pealegi leiduvat varemetes lõhkeainet, linnas tulnud kuskil taastamise ajal tuha alt koguni pomm välja. Õnn, et keegi selle otsa ei komistanud.

Eks ema murede karikasse oli viimase tilga lisanud asjaolu, et Mirjam koos Klausiga linnas hulkumas käis.

Isa surmast peale kartis ema igasuguseid kahtlasi tüüpe nagu tuld. Segased sõjaajad kergitavat kõntsa pinnale. Nüüdki räägiti kõrilõikajatest, röövtapmistest ja muidumõrtsukatest.

Pealegi oli Loori veel sanatooriumis ja Mirjamil polnud vanema ega targema silma peal.

Mirjam otsustas ennast käsile võtta ja paremaks inimeseks saada. Ta pesi ja küüris köögis ning pidas tubades tolmujahti. Tagatipuks otsustas ta vabatahtlikult suhkrusappa minna – sedaviisi saab ka tema perekonna elu-olu kergendamisele kaasa aidata.

Ent õhtusi õilsaid kavatsusi pole hommikul sugugi nii kerge täide viia.

Koidu eel sakutas ema teda õlast ja Mirjam nägi unes rongisõitu. Seejärel pritsis ema talle vett näkku, Mirjam ainult raputas ennast ja vaatas kinnisilmi mereranda ning ujumissilda, mille otsa pealt isa ta vette viskas. Lõpuks ei jäänud emal muud üle, kui tõstis Mirjami voodist välja. Mirjam magas paar minutit püstijalu edasi, ei tea, mis tinauni tal peal oli. Küllap oleks ta põrandale maha kukkunud, kui mitte ema poleks teda kaenla alt kinni hoidnud.

Lõpuks ärkas Mirjam ema naeru peale. Tänu äratamisvaevale hakkas hommik rõõmsalt peale. Mirjam rüüpas mõru viljakohvi ja

kuulas ema jutustust sellest, kuidas ta paariaastase põngerjana oli ennast üle voodiääre keeranud ja rahumeeli põrandal edasi maganud. Mirjam mõistis, et kui emal oma lapsega kiidelda tuleks, siis võiks sügava une trumbina välja tuua. Millegi muu poolest Mirjam silma ei paistnud.

Mirjam peitis toidutšekid ja raha taskupõhja, võttis jalapingi kaenlasse ja lonkis päikesetõusul poe juurde sappa.

Halliks krohvitud poemaja juurde jõudnud, laskis Mirjam üllatusvile kuuldavale. Oma lihtsameelsuses oli ta arvanud, et nii vara tõusnud inimene peab esimeste hulka sattuma. Enne kui järjekorra lõppu asuda, tegi Mirjam tiiru poeukse juurde, kus naised nagu mesilased taruava ees sagisid. Eks siin trüginud peaasjalikult need, kes ukse avanedes arvasid endal olevat õiguse ilma sabata sisse pääseda. Tõepoolest, mõni naine kussutas vääksuvat imikut. Aga Mirjam teadis ka seda, et on neidki, kes endale padjast võltskõhu ette teevad või nuku mähkmete sees kaasa toovad.

Mirjam astus saba lõpu poole ja püüdis inimesi üle lugeda. Sellest ei tulnud midagi välja. Ikka leidus neid, kes ei suutnud paigal seista. Nad muudkui saalisid edasi-tagasi. Kõrge tara, mis majanurgast peale hakkas, oli kaldu vajunud. Mis postid siin vastu peavad, kui sabalised hommikust hommikusse plangule peale vajutavad! Ridamisi seisvad naised surusid ennast ka üksteisele ligi, nagu pitsitaks pakane ja nad peaksid sooja otsima.

Mirjam ohkas, pani pingi aia äärde maha ja võttis istet. Tema tukkade kohal hõljus seelikusaba. Selle alt paistsid jalaõndlad, kus vonklesid jämedad sinised veresooned.

Mirjam keeras pinki, nüüd toetus temagi selg vastu planku. Olla võib ju, rahustas ta ennast ning toetas küünarnukid põlvedele ja lõua omakorda pihkudele. Eks kannata ära, seda enam, et päike hakkas puulatvade vahelt välja paistma. Hele valgus lõi näkku ja Mirjam pilutas silmi. Oleks padi selja all, võiks kenasti tukkuda. Siinsamas püüdis Mirjam roidumust peletada – kes talle vett pähe kallab, kui paras aeg kätte jõuab ning järjekord nihkuma hakkab. Mirjam mõtles hirmuga, kuidas taganttulijad tallavad jalapingil magavat kogu.

Paar naist astusid laia sammuga Mirjami juurde ja vaatasid talle nõudlikult otsa. Nad väitsid, et seisnud siin ammu enne seda, kui laps kohale tuli. Mirjam oli sunnitud püsti tõusma, et pinki tahapoole nihutada. Uustulnukad toetasid seljad vastu plangulaudu ja sättisid näod Mirjami käest võidetud päikeselaigu sisse. Mirjam vahtis neid nõbininalisi sabavargaid varjamatu vaenulikkusega. Endal suured tissid ja tünnkõhud, jämedad jalad all, mõtles Mirjam pahameelega, aga muudkui tulevad ja nügivad väeti lapse

kõrvale. Ühe paksu pilk volksatas Mirjami poole. Naise nägu läks pilve. Mirjam mõistis, et see seal tunneb samuti silmade kõnet nagu onupoja musta kübaraga preili.

„Sa vaata, kus on ikka tänapäeval noored," ütles Mirjamit jõllitav paks oma kaaslasele. „Meie ajal krapsas laps kärmesti püsti ja pakkus vanemale inimesele istet."

„Jah," noogutas teine ning haigutas.

Mirjamil hakkas otsmiku taga vasardama.

„Vahib sulle veel häbematult otsa, ilma et vanema inimese märkusest väljagi teeks," ei saanud esimene paks ennast pidada.

„Mis inimene niisugusest kasvab," toetas teine oma kaaslast.

Igal pool muudkui närivad, mõtles Mirjam nördimusega, teevad sinust patukoti ja maalivad musta tuleviku silme ette! Mirjam võttis ennast kokku, püüdis naeratada ja ütles rõhutatud viisakusega:

„Prouad, palun jätke mind rahule."

Nüüd kukkusid paksud lausa lõrisema.

Mirjam tõmbas ennast pingi peal hästi kõverasse ja toppis sõrmed kõrva. Las jauravad, neil on lihtsalt igav. Mingi segane mulin jõudis Mirjami teadvuseni, naised vehkisid kätega. Nad lihtsalt võimlevad, ega nad võõrast last ikka lüüa julge, rahustas ennast Mirjam.

Mirjam laskis kõrvad vabaks ja püüdis asjatult mingit head mõtet pähe meelitada. Paksud lärmasid ikka veel, ehkki mõnevõrra taltunumalt. Mirjam kuulis sammude sahinat, peatuti tema läheduses. Järjekord kasvas pikemaks.

„Mis riid siin ilusal hommikul lahti löödi?" küsis tuttav hääl.

Mirjam lõi silmad üles ja nägi nooblit noormeest, kes polnud muu kui lilla fotograaf.

Mirjam oleks tahtnud ennast nähtamatuks muuta – temalt oodati seletust.

„Riik tagab igale ausale kodanikule puutumatuse," ütles ta selgelt ja valjusti, nagu oleks kuninga vaim sõna võtnud.

Inimesed pahvatasid naerma. Mirjam ei saanud aru, miks see Klausi käest kuuldud tõde niisugust nalja valmistas. Igatahes paksud maigutasid löödult ja keerasid Mirjami poole selja. Plank nõtkus, kui nad üheskoos oma rammusad õlad vastu laudu toetasid.

Millegipärast tuli Mirjamile just nüüd suur tusk peale, vaat et pisarad purskuvad silmist. On seda häbi ja paksude meelehead tarvis. Mirjam pigistas silmad kinni ja surus pihud vastu lõuga, et see võbisema ei hakkaks.

Puulatvade kohale tõusnud päike kallas sabasseisjad sooja valgusega üle. Olemine läks märksa õdusamaks. Sellegipoolest ei läinud pingil konutava pujääni tuju lahedamaks – ühtelugu tehti selgeks, et enne Mirjamit pole nii rumalat ja põikpäist inimest ilmas elanud. Nagu see linnaskäik. Kah mul kuritegu! Ka tema tahtis ju näha, mis ümberringi sünnib. Isagi tähendas kord, et inimest ei saa nagu koera keti otsas hoida. Küllap ka papa mõtles sedasama, kui ta kunagi ammu kurtis, et hooviteed ja aiarajad on tema jalaastumisest lohku kulunud. Onu Ruudi tegi suuremaid tiire ja tema kohta öeldi: hulgus. Klauski oli siunanud, et ümberringi on tuhmid kujud – pole midagi elus kogenud. Palju selle üksluise kooliteega näha jõudis! Siis oligi Mirjam julguse kokku võtnud ja läinud puusaapaid lohistava Klausiga kaasa.

Nende ees tippis lokitud daam, kelle apsatid vaevalt sillutist puudutasid. Eks niisuguseid uhkeid, punase nahaga kaetud kontsi tuli hoida, ühe peal oli kuldne kiri: „Perekonna leksikon", kolm kullast kriipsu all. Linnas nägi muudki huvitavat – aga pärast saunaesist platsi kadus see kõik nagu udu sisse.

Madala heki juures seisid inimesed kobaras ja sihtisid muruplatsi keskpaika. Seal külitas mingi räbaldunud kogu, nägu ja käed peedivärvi ning punsunud. Suurivaevu nihutas ta pakk-pakse käsi, libistas neid mööda rohututte, nagu tahaks pihke ja sõrmi puhtaks pühkida. Hoopis väledamini, kui too naine oma jäsemeid liigutada jaksas, liikusid ta nahal ja rõivastel täide hordid. Nii sosistas Klaus Mirjamile kõrva sisse: täide hordid. Õudustäratavate putukate mass voogas näo peal, sibas juuste sees ja kattis kaela; riidevoldidki kubisesid jubedatest söödikutest.

„Sõjad teevad jumala kurjaks, aina nuhtleb," pomises keegi.

Lamaja ei suutnud pead kergitada, hall õnnetus litsus teda maadligi. Abitu käsi kobas kompsu järele, mis siinsamas lähedal rohu peal vedeles. Kui Mirjam nägi sagivatest täidest kaetud kätt aeglaselt kompsu sõlme poole sirutuvat, hakkas ta tahtmatult taganema. Ta uskus, et pambu sees on täide hunnik nagu sipelgapesa. Kohe pääsevad sealt miljonid söödikud lahti ja tormavad igasse ilmakaarde laiali. Tulevad madala heki vahelt läbi ja ronivad mööda jalgu üles.

Mirjam teadis Eke-Peke, Valeska ja Aurelie ema Helena jutust, et täid tuuakse sõjavälja kaevikutest kaasa. Nüüdsel ajal räägiti sõjakolletest – võib-olla on kompsu sees kusagilt täikolle siia kantud. Varsti kirjutatakse lehes: meie linnas on soetõvekolle. Edasisest ei maksa parem mõelda.

Mälestuste hajusas riigis kehtivad raudsed seadused, üllatus Mirjam. Sünged hetked, mis ohuga seotud, seisavad kindlalt esireas.

Mirjam võpatas ja sirutas käsu peale peopesa ette. Keegi naine, kes järjekorras õigust lõi, märkis tindipliiatsiga ta käe peale numbri. Kiiduväärt selgus – Mirjamist sai sabaline number 157.

Selleks hommikupoolikuks oli siht kätte antud. Varsti hakkab ta tollhaaval ettepoole nihkuma. Poeuks nagu paradiisivärav. Pärast läheb ta koju, näpus kotike, mille sees on nätske kollane suhkur. Homseks on sellest saanud magus mälestus, mis peagi ununeb.

26.

Mirjam ei teadnud, kas tasub kõiki Klausi jutte puhta kullana võtta. Mõnikord tundus, et poiss peab ennast tõemeeli printsiks. Mul tuleb oma isa eest väljas olla, tavatses ta pomiseda, endal silmad tuld täis, kui nad puumõõkadega kemplemist harjutasid. Ent samal ajal läks Mirjam tulivihaseks, kui keegi juhtus õue peal Klausi kohta ütlema: see nupust nikastanud hulguspoiss, kes aina varemete vahel luusib.

Ju jäid Mirjamile paljud asjad mõistmatuks; ta ei osanud ette kujutada Klausi endist elu seal Saksamaal. Nagu Klausi Berliini vanaema – ons seesugust kusagil varem nähtud! Enne surma olla ta imevigureid teinud. Klausi vanematel tulnud inimene palgata, kes vanaema järele valvanud.

Vanaema olevat kogu elu armastanud roosilisi siidrätikuid, neid olnud tal terve kuhi kokku ostetud. Viimasel eluaastal hakanud ta neid iseäralikul viisil kasutama. Ta kõndinud öösel mööda tube ja laotanud rätikuid kõikvõimalike mööblitükkide peale, pildunud põrandale laiali ja heitnud neid koguni lae alla. Need hõljunud, kuni jäid narmaidpidi lühtrite külge rippuma. Kui kogu korter rätikuroosidest kirendama lõi, hakanud vanaema vaikselt tantsima, öösärgi saba peos nagu väikesel tüdrukul. Mõnikord lasknud ta parketi peal liugu, libe siidrätik taldade all. Juhtunud ka seesuguseid öid, kus roosid vanaema nutma ajasid. Siis süüdanud ta küünlad ja kõndinud ühest nurgast teise, kandelaaber peos. Hommiku poole ööd, kui väsinud vanaema voodisse heitis, hakanud ta valvur rätikuid kokku korjama. Ühtelugu tulnud maalritrepp üles seada, et kappide otsast ja armatuuride küljest riideroosid alla tuua.

Mirjam istus oma valvepostil ning kõlgutas jalgu. Loodetavasti oli Klausi siitmaa-vanaema päris tavaline inimene olnud. Mirjam mäletas hästi seda harilikku maja, mille alusmüüri serval ta parajasti istus ja postiljoni ootas.

Ent härra Petersoni asemel keeras nurga tagant välja üks naine, kes kursi Klausi vanaema maja varemete peale võttis. Tal oli lahe nägu peas, justkui polekski tuha- ja rusulasu pilgu ees. Niimoodi tullakse pühapäeva pärastlõunal külla – nagu saaks veel praegugi vajutada selle maja paraadukse lingile. Äkki on ta pime? Naine astuski kõnniteelt trepiastmele ja sirutas end ettepoole. Käsi tegi õhus kaare. Naine tõusis kikivarvule – ei, ta näeb, miks ta muidu tuhahunniku taha kiikab. Sealt ei leidnud ta kedagi. Igaks juhuks ongi parem, et Klausi parajasti kodus pole. Nagu oodata võis, tuligi naine Mirjami juurde ning jäi jalgu kõlgutava lapse ette seisma. Ta vahtis uurival pilgul Mirjami näruseid jalavarje. Kuna ta koivad olid võõra pilku väärinud, otsustas Mirjam suurest vastutulelikkusest suurt varvast liigutada, mis tuhvli õmblusest välja paistis. Seevastu naine oli hästisäilinud välimusega, justkui polekski temast sõja-aastad üle käinud. Lakk-kingad jalas, vaata nagu peeglisse.

„Kas sa Klausi tunned!"

„Tere," vastas Mirjam.

„Nojah," muigas naine ja tegi käega järsu liigutuse.

Mirjam tõmbas igaks juhuks oma varba varjule.

„Kas Klaus von Waldsteini või Klaus von Bachsteini?"

„On neid siis kaks?" ehmus naine ja lõi hõlmad hooga lahti, nii et jaki õlapadjad hüppasid.

„Mõnikord," pomises Mirjam.

Võib-olla oleks pidanud vigurdamise jätma? Äkki tuli võõras Klausile kirja tooma?

„Oled sa ka hulgus?"

„Jah," kohmas Mirjam. „Mul on hulguse hing."

„Millal sa viimati Klausi nägid?" pinnis naine.

„Minevikku ei mäleta, tulevikku ei tea," mängis Mirjam ettevaatuse mõttes kohtlast.

„Mul on vaja temaga kokku saada," – kärsitus andis naisele kurja ilme.

Mirjam tundis end pigis olevat. Aja viitmiseks uuris ta naise põlvi, mis lühikese ja kitsa seeliku alt välja paistsid. Vana inimese väsinud liigesed, otsustas Mirjam.

„Võib-olla ma näen teda täiskuu ajal ristteel," lausus Mirjam viivitamisi. „Saan ehk midagi edasi ütelda?"

„Kas praegu on noorkuu või vanakuu?" võttis võõras Mirjami sõnu puhta kullana.

Mirjam pööritas silmi. Täiskasvanud inimesel peaks häbi olema, et pole kuu seisuga kursis.

„Lapsed magavad, kui kuu paistab."

„Jäta oma komet," sai naine pahaseks. „Ma istun su kõrvale või käin su kannul, kuni sa mind Klausiga kokku juhatad."

„Ma olen ainult kuninga vaim," tähendas Mirjam. „Varsti hajun ära."

„Nüüd kukkusid sisse," ütles naine. „Selle vaimude lora on sulle Klaus pähe pannud."

Naine vaatas Mirjamile hukkamõistvalt otsa.

Mirjam tundis end olevat viimane suli ning valevanduja.

„On alles nuhtlus kaela sadanud! Nüüd söögu mina seda suppi!"

„Mis tal viga on?" küsis Mirjam.

„Sa ei teagi?" imestas naine. „Ise oled temaga sõber!"

Mirjam ei leidnud, mida vastata.

Naine lükkas juuksed kuklasse. Ta kõrvalestade küljes rippusid viiulikujulised ripatsid. Ehk saab nende peal lugusid mängida!

„Ma tahan ka istuda," nõudis naine.

Mirjam hüppas müüriservalt maha, lippas Klausi vanaema hoovile, tõi telliskive ning sättis need kõnniteeplaadile virna.

„Palun."

Mirjam jäi naise lähedale seisma, toetas selja vastu vundamenti ja keeras oma tolmuse varba otsaga kodu poole. Naine paistis istmega rahule jäävat. Ta võttis oma pika rihmaga käekoti põlvedele ja otsis tillukese hõbeportsigari välja. Paberossi läitis ta jämedast mürsukujulisest tulemasinast.

„Katsu sa plehku panna," ütles naine pärast esimest mahvi hoiatavalt.

„Ma olen vaba inimene," sai Mirjam pahaseks.

„Mis sinusugune vabadusest mõistab," põlastas naine. „Ka Klaus peab ennast priiks inimeseks. Aga kes on teistele nii palju kurja teinud nagu tema, ei saa enam iialgi vaba olla."

Naine mõtles, ohkas ning lisas:

„Kahjuks olen mina tema tädi."

Mirjami meel läks süngeks. Ta kujutles, kuidas onu Ruudi istub teises ilmas kivihunniku peal, viskab jala üle põlve ja kuulutab, et kahjuks on tema Mirjami onu.

„Klaus toob igale poole õnnetust kaasa."

„Kas veab vankriga või kannab kotiga seljas?" küsis Mirjam mürgiselt.

„Sa ei usu mind?" imestas naine puhtsüdamlikult ja naeris heledalt. „Isa võttis Klausi kord väiksena teatrisse kaasa. Poiss hakkas proovi vaheajal primadonnaga lava peal mürama, preili taganes, kukkus orkestriruumi ja murdis jalaluu."

„Juhus," torises Mirjam.

„Võib-olla mängis seal juhus vembu," nõustus naine. „Aga edaspidine?"

Mirjam vaikis.

„Kui see maja veel alles oli, pidi Klaus ükskord oma vanaema äärepealt hauda ajama. Poiss sidus mitu lina kokku ja tuli neid pidi pööninguaknast alla. Vanaema juhtus seda pealt nägema ja ta süda ütles üles. Õnneks sai arst jaole ja äratas ta sel korral veel ellu. Nojah, mõni ütleb, et see on rumala lapse vallatus, aga edaspidine?"

„Aga edaspidine?" kordas Mirjam nagu kaja. Mis sellel naisel veel varuks oli?

„Õieti peaks seesuguseid tüüpe raudvarbadega puuris kinni pidama," teatas naine veendunult.

„Miks?"

„Ta hukutas oma isa."

„Kas Klausi isa on surnud?"

„Tasem, tasem," vaigistas naine Mirjamit. „Mina pole Klausi isa surnukeha näinud. Aga kes sealt Venemaa hangedest tagasi tuli? Ainult mõni sant, kargud kaenla all."

Mirjamil läks südame peal natuke kergemaks. Naine ajab udujuttu – ega Klaus ometi sõda lahti päästnud!

„Niisugune kuulus mees nagu Klausi isa oleks võinud ajast aega oma teatrit teha. Tema asigi, kas nad seal rindel paugutavad või mitte."

„Ega Klaus teda sõtta ajanud," ütles Mirjam vahele.

„Just Klausi pärast ta mundrisse pandi. Kui Klaus oma hullude tempude pärast koolist välja visati, oli ka isal minek soolas. Terve perekond langes kahtluse alla. Klaus rikkus kõigi elu ära. Tagatipuks põgenes ta oma lihase ema käest minema. Just siis, kui sadamas laevale asuti. Näed nüüd," lõpetas naine võidukalt.

Mirjam nohises.

„Tuleb välja, et poeg saatis isa surma. Kirstunael, ütleb vanarahvas niisuguste kohta," kinnitas naine.

Mirjam litsus selja tugevasti vastu müüri, ta tundis ennastki kivist olevat. Äkki ta taipas, et naeratab: põselihasesse tuli kramp sisse. Võib-olla oli mammaga samuti, kui ta seal trepil istus ja tuvide püüdmist pealt vaatas.

Imelik, ka härra Peterson, kes teisel pool tänavat hetkeks peatus ja pead vangutas – ka tema muigas kohatult.

Võõra naise suunurgas kasvas kolm musta karva. Ei, see pole inimene, vaid vanasarviku pruut, püüdis Mirjam ennast lohutada. Kohe kisub ta põuest paar trummi välja ja hakkab ärakadumise

marssi mängima. Lapsikus, kutsus Mirjam ennast korrale. Ta sulges silmad, et mitte naist näha.

Viimasel ajal oli Mirjam endaga suurt salajast unistust kõikjal kaasas kandnud. Ta oli väga lootnud, et just tema valvekorra ajal jõuab Klausi isa kiri kohale. Ta oli mitut puhku lausa rõõmust pakatamas olnud, kui enesele Klausi õnne ette kujutas. Ta oli oma vaimusilmas näinud Klausi nutmas, ümbrik käes. See oli kõige erakorralisem, mis Klaus suurest meeleliigutusest teha võis. Pärast oleks Mirjam igale ettejuhtuvale inimesele kuulutanud, et õiglus pole ilmast otsa lõppenud: Klaus leidis oma isa üles.

Mirjam ei saanud kuidagi lahti naeratusest, mis oli ta põskedesse kivistunud. Ta lõi silmad lahti. Võib-olla oli võõra naise rõõmus ilme samuti kurbusest ning nõutusest tingitud?

„Räägitakse, et sõda on julm. Tinal ja pommil pole mõistust ega hinge. Ei, inimesed on julmad ja kurjad. Ja hoolimatud. Mis vaen küll kihutas Klausi tagant, et ta terve pere elujärje segi lõi? Pole hullemat, kui poeg oma lihase isa hauda ajab."

„Ma ei usu," pomises heitunud Mirjam.

„No kuule! Eks küsi ta enda käest, kui ei usu," vastas naine rahulikult, ent tülpinult. Kõigil vanadel tuleb ühesugune tuhm kõla häälde, kui nad laste puupäisusest tüdinevad. „Minul on ükstapuha, pole mul teda tarvis. Aga ühel ilusal päeval ilmub Klausi ema välja ja ütleb, et kulla õde, kas sul siis polnud raasugi südameheadust, et ei võinud minu poega oma hoole alla võtta? Jah, vaata, laps," lausus naine väärikalt, „veri on paksem kui vesi. Mida kõike ei tule selle pärast ära kannatada!"

27.

Tavaliselt, kui elu sõlme läks, oli Mirjam kas vihasööstust, võitlustungist või soovist ennast maksma panna ikka ja jälle tuge leidnud. Olgu vastaseks siis nähtamatud kummitused või kavalad tondikalkarid, keda harjavarrega kolkida kõlbas. Nüüd, kus Mirjam kivistunud olekust priiks sai, ennast müüri küljest lahti rebis ja pimesi põgenes – eks võõras kindlasti tahtis teda kotirihma abil nagu linguga kinni püüda –, nüüd tundis Mirjam, et temalt on kõik vastuhakkamise õigused korrapealt ära võetud. Niipea kui ta maja nurga taha varjule pääses, vajusid lihased vedelaks ja mingi hapu alandlikkus võttis temas maad. Silmis kerjuslik ilme, õlad äraootavalt kühmus, et esimese vastutulija ees selga küüru

tõmmata ning ühtlasi lepitavalt naeratada. Mirjam oleks tahtnud moonduda kas kääbuseks või tatsavaks lapsukeseks, kellel lahked onud-tädid suuremeelselt pead silitavad, ise sõbralikult ükskõiksed, nagu ikka alamõõduliste puhul.

Saaks inimene ennast mõnikordki nooremaks ning rumalamaks muuta, et mõtlemine ja äratundmine lihtviisilisem oleks – sedaviisi ehk pääseks kaassüüdlase koormast, mille Klausi tädi kaela veeretas.

Polnud Mirjami jaoks koledamat isikut kui seesugune, kes oli teise inimese hukutanud. Klausiga sõbrustades oli ta vabatahtlikult, ehkki teadmatusest tingitult, oma inimväärikusest lahti ütelnud, mingid kindlad ja ilmtingimata vajalikud piirid said nagu iseenesest maha kustutatud. Palju siis puudus, et Mirjam ulataks ühel ilusal päeval käe oma isa mõrtsukale!

Mirjam püüdis vältida inimesi, ent samal ajal oleks ta tahtnud igale võhivõõrale öelda: kas teate, ma olen kurjategija sõber. Ta oleks koos juhusliku jutukaaslasega uuesti üllatust läbi elanud – et oma süüle veel kord kinnitust leida. Polnud kerge paugupealt uskuma hakata, et oled läbinisti langenud inimene.

Mirjam kõndis otsekui unes ja otsis alateadlikult inimtühje paiku. Ta hiilis plankude varjus ja astus ettevaatlikult üle risu, et kuivanud oks jala all ei praksuks. Hinges valitses segadus, see sundis teda oma mõttes kummarduma, et paluda andestust igalt sirelipõõsalt ja pihlakalt, mille oksad üle aia ulatusid.

Mirjam puges temale teadaolevatest planguaukudest läbi ja jõudis mamma aeda, mille üürilised oma peenrategemisega olid tundmatuseni muutnud. Kastani kändu polnud nad õnneks välja juurinud, ent Mirjam ei söandanud sellele istuma minna. Niisugune püha koht ei sobinud kurjategija kaaslase kannikate alla, see oli puhta inimese troon, seal kõlbas mõelda papale ning teistele õilsatele isikutele.

Mirjam puges aia kõige inetumasse paika – plangu ning aiamaja umbse seina vahele jäi kitsas riba maad, kuhu päike kunagi ei ulatunud. Ainult kuivetud inimesed võisid siia ära mahtuda, vaevalt et keegi oli vabatahtlikult ennast sellesse prakku litsunud. Jalge all lasus vastik rämps. Kõik praht, mis silma riivas, loobiti aiamaja ja plangu vahele. Oksaraod, kõdulehed – komposti polnud siin aias ammu tehtud; muidugi ei puudunud ka roostetanud rehad, korbatanud labidad, varred katki, salakavalate servadega konservitoosid ning ilma põhjata ämbrid. Keegi oli vastu aiamaja seina rohelisest klaasist pudeleid katki peksnud. Niipalju Mirjam siiski hoolis endast, et hoidis jalatsist väljaulatuvat varvast ülespidi – ta ei tahtnud haavatud saada.

Lausa mõistatus, miks siia küll nii palju diivanivedrusid oli kokku kantud? Ju tehakse diivanid aina väiksemaks, ruumiga on kitsikus, osa vedrusid osutus tarbetuks. Või jäi sõjaga nii palju inimesi vähemaks, et üleliigsed asemed laiali lammutati? Roostetanud spiraalid täitsid kaugemas nurgas kogu vahe plangu ülemise servani välja. Sealt juba läbi ei poe. Märksa hullem kui Eke-Peke niidipüünis.

Mirjam ohkas, toetas selja vastu planku, üks nael torkis – las torgib, paras kurjategija sõbrale. Mirjam jõllitas aiamaja seina, laudadelt kooris värv maha. Kõik oli kole kurb. Mirjam arvas, et tal pole mingit õigust pead pöörata ning lilli vaadata, see lõbu jäägu korralikele inimestele.

Kuidas ometi sai Klaus nii ränga teoga hakkama, et oma isa hukutas! Ise andekas ning arukas, selged sinised silmad peas. Et Klausi heledate lokkide all olid hullud mõtted küpsenud, see asjaolu sundis Mirjamit maailma asju uut moodi hindama. Kui Mirjam oli isa kirstu juures seistes matuseliste silmapõhjast tapetu kuju otsinud, ei uskunud ta tegelikult, et mõne tavalise inimese küljest veretöö jälje leiab. Kusagil sügaval südamepõhjas oli ta olnud veendunud, et mõrtsukas on väljanägemise poolest ebard. Nii rumal ta just polnud, et kujutlenuks tapjale sarved pähe. Aga vähemalt must saba, karvatutt otsas, võinuks sel nurjatul mantli alt välja paista. Või pidi tal viie sõrme kõrval kuueski kasvama. Seetõttu kannab ta musti kohmus kindaid, et reetlikku tunnust teiste eest varjata. Ega ilmaasjata räägitud, et kellelgi olnud kurjategija märk küljes. Või puuduvad kurjategijal kõrvalestad – lihtsalt augud lähevad pea sisse ja kõik – ning see isik on oma patu pärast sunnitud alati kandma läkiläkit, ka suvel, kõige palavama ilmaga.

Uus mõte vallutas Mirjami. Olen ikka loru, siunas ta ennast. Kaks meest käisid isa matuste eel nende pool sees. Mirjam, kes siiani väliseid märke tähtsaks pidas, oli need kaks meest unustanud. Äkki oli üks neist mõrtsukas? See ju ei loe, et kummalgi polnud ei saba, sarvi ega kuut sõrme. Mõlemad kiskusid kindad käest ja avaldasid emale kaastunnet.

Üks neist tuli hommikul hämaras. Ta jäi ahju lähedal seisma ega võtnud istet. Müts näpus, keha ettepoole kühmus, nägu igapäevane, naha sees suured poorid, nina jäme. Mirjami pilk libises mehest üle, ei midagi iseäralikku. Mis selles erakordset, et ta mantli reväärid läikisid. Need polnud siidriidega kaetud, nagu pidupintsakutel kombeks. Nähtavasti oli mees lihtsalt pudimokk ja armastas rasvast toitu süüa – ka väljas, kui palitu seljas.

Mees pomises mingeid viisakussõnu, rääkis lahkunu headusest

ning korralikkusest ja teatas, et isa oli talle suure summa raha võlgu jäänud. Ema justkui vankus, ta nägi äkitselt väga armetu välja. Sellegipoolest ilmus ta silmadesse varemnägematu metsik helk ja ta lausus, et pole sellest kunagi kuulnud. Mees krimpsutas otsmikku, vahtis lakke ja uudistas nurki, kust tapeet oli lahti löönud. Millegipärast hakkas ta nüüd läbi nina rääkima. Ta siunas oma rumalust, et võlakirja ei nõudnud, ja toonitas, et kedagi ei või usaldada. Kes oskab ette aimata, et teine inimene võtab kätte ja sureb heast peast maha. Tema aga peab kahju kannatama, olukord on lihtsalt rumal.

Alles nüüd, tagantjärele oskas Mirjam tolle mehe sõnadele tähelepanu pöörata. Võõras ei ütelnud, et isa tapeti. Võib-olla ta ei saanud seda kohutavat sõna kuuldavale tuua? Äkki oli verine töö just tema hinge peal ja ta tahtis nimme kadunu kodus käia, et ennast kui kahjukannatajat esitleda. Mõrtsukad pidid iseäranis kavalad inimesed olema.

Kuhu ka mõte ei triiviks, igal pool on teadmatuse ummik vastas.

Mirjam kraapis küünega aiamaja seinalt lahtist värvi maha. Üks sitasitikas ronis pragu pidi kriimu käe poole ja Mirjam litsus putuka ilma pikemalt mõtlemata sodiks.

Ka teine mees astus vaid vähekeseks neile sisse. Mirjam polnud ka teda kunagi varem näinud ja ema väitis hiljem sedasama. Too külastaja oli märksa nooblim mees. Ta lõi hõlmad härrandliku liigutusega lahti ja ajas käe põue. Triibulise salli vahelt vilksatas sinisetäpiline kikilips. Tärgeldatud särk kuuldus rudisevat, võibolla rudisesid rahatähed, mida ta emale pakkus. Mees väitis, et ta jäänud isale suure summa võlgu. Olgu lesk nii lahke ja võtku raha vastu, et tema südametunnistus oleks puhas. Et südametunnistus oleks puhas! Muidugi! Miks ta nii kangesti emale peale käis? Ema muudkui taganes, tõstis käed tõrjuvalt ette ja ütles, et ta pole sellest midagi kuulnud. Isa taskutest ei leitud mingit võlakirja. Ka see mees krimpsutas otsmikku ja vahtis laenurki. Ta jäi veidikeseks mõtlema. Ehk hoidis kadunuke seda tähtsat paberit portfellis, mis ära võeti. Nii ta arvas. Mirjam mäletas selgesti ta sõnu. Mees ütles, et portfell võeti ära, mitte et rööviti. Justkui oleks kõige igapäevasema asjaga tegemist – keegi võtab, keegi annab. Ema jäi kangekaelseks ja keeldus raha vastu võtmast. Võib-olla vilksatas temas mingi ähmane kahtlus? Ehk paistis talle ebaloomulik, et keegi tahab nii kiiresti ja nii lihtsa võttega oma südametunnistuse puhtaks pesta!

Mirjam kahetses, et ta tol korral võõrale järele ei jooksnud ega takistanud tal kadumast. Mees poetas rahasumma lahkudes esiku-

lauale. Tema süda oli puhas, muudkui kergita aga kaabut ja kõnni, kuhu lustib.

Mirjam tõstis käe pea kohale. Ta sihtis korbatanud seina, nagu ripuks ta ees peegel, ja kergitas olematut kaabut.

Mirjam polnud kummagi külastaja silmapõhja osanud vaadata. Nad olid liiga ootamatult uksest sisse sadanud ning imelikult käitunud.

Ka täna oli kõik liiga ootamatu olnud.

28.

Mirjamist sai mõneks päevaks vabatahtlik vang. Ta ei tõstnud jalga üle ukseläve. Ennast varjates lõi ta ka teiste elu sassi. Proovid jäid tema puudumise tõttu ära ja Klausil polnud kedagi postiljoni-valvesse jätta. Nad olid vist tõepoolest hädas. Mitmel korral klobisesid puusaapad koridoritrepil, poiss koputas uksele valjusti ning nõudlikult nagu õige inimene kunagi. Mirjam ei avanud. Pärast piilus ta kardina varjust ja nägi õuel Klausi, kes aknaid vahtis. Kord kostis ukse tagant Eke-Peke ja Valeska sosistamist. Nad vaidlesid millegi üle ja Mirjam arvas nuuksatusi kuulvat. Küllap ta kõrvad petsid: asja neil nüüd Mirjami pärast silmi vesistada. Seejärel kõbistasid nad sõrmenukkidega uksepiidal, nagu otsiksid puu seest õõnsat kohta, ja hakkasid mati peal sahinal jalgu pühkima. Mirjam ei avanud ka neile. Pärast passisid nad tükk aega koridoris ja kuulatasid, kas korterist kostab samme või hääli. Mirjam seisis hiirvaikselt, selg vastu esiku seina, ja süda peksis valjusti. Just nagu oleks ta kellelegi midagi valetanud. Võib-olla nad seal koridoris ei kikitanudki kõrvu, ehk seadis Eke-Peke niite üles, et Mirjam püünisesse satuks.

Nuuksatused, mida Mirjam arvas kuulnud olevat, ei andnud talle rahu. Võib-olla on juhtunud midagi tõsist ja tema hoiab argpüksina kõrvale. Ajuti hakkas Mirjam kahtlema, kas ta Klausi tädi hoopis unes ei näinud? Mine sa tea, Mirjamil kippus teinekord tegelikkus väljamõeldisega segi minema.

Ühel päeval ei suutnud Mirjam enam oma kärsitust alla suruda. Kui kõik inimesed kurjategijate ning mõrtsukate eest pakku poevad, võtavad need maailmas võimust. Tõde tuli jalule seada. Prints ei saa kuninga vaimule valet vanduda.

Mirjam kõmpis hooviväravast välja ja kõhedus puges põue. Nagu varitseksid värava taga tuhanded tundmatud ohud ning ettevaatlikkus peab juhtima iga tema sammu ja liigutust.

Ometi oli kõik pealtnäha tavaline. Tuttav maastik: majad ja varemed. Isegi surnud puud polnud platsi äärest kadunud. Eks inimesed olid vist nendega ära harjunud. Supelranna lähedal meres seisis sõja algusest peale põlenud laeva rauast kere. Läinud talvel olid nad mitmekesi üle jää läinud ning vraki pardale roninud. Kui nad seal ringi jooksid, hakkas laeva kõhust kõmin kostma. Must raualasu oli ammugi silmapiiri lahutamatuks osaks saanud. Võib-olla hakkaks kahju, kui laevajäänused ära veetaks.

Mirjam jäi põrnitsema telliskive, mis kõnniteel hunnikus seisid. Need oli ta ise kohale tassinud. Vaikne lootus, et Klausi tädi ilmutas end unenäos, varises põrmuks.

Kostis kole plärin, nagu laguneks lootuse kaardimaja, mis plekitükkidest tehtud, kõrvaga kuuldavalt laiali.

Tuhahunniku tagant kerkis Klausi käsi. Ei tea, mis salapraost oli ta Mirjamit märganud. Mirjam taipas, et ta ei tunne veel Klausi keldritki, poisist endast rääkimata.

Kohe ilmus ka Klausi pea nähtavale.

„Kuhu sa kadusid?“ küsis ta vihaselt.

„Oh, püha lihtsameelsus!“ hüüdis Mirjam ja kuulis oma häält värisevat. Pärast suurt pommitamist oli onu Ruudi neid sõnu pruukima hakanud. Kuna Mirjam tundis end praegu teadmatuse ookeani uppuvat, haaras ta sellest onu Ruudi lausest nagu pähklikoorest kinni, et oma hinge vee peal hoida.

Mirjam sai aru, et tal tuleb kurjategija keldrisse minna.

Kõrvade sees istus vanasarvik, kes valsiloo tarvis pilli häälestas.

Mirjam ronis koperdamisi müüriservale ja komistas mingi kivinuki otsa.

„Oled sa purjus või?“ küsis Klaus pilkavalt.

Taevas hoidku, kui kiiresti läheb aeg. Lausa ahastus tuleb peale! Ammu see oli, kui emal läks isa ebakindlaid samme kuuldes nägu pilve ja ta kohmas: jälle purjus.

Tudisevate jalgadega Mirjam maandus nagu kott keldripõrandale.

Mürsukastis istusid Valeska ja Eke-Peke. Valeska hoidis kätt venna õlgadel – kuidas poiss seda õrnutsemist küll sallis?

Mirjam toetus pakule, tõmbus kössi, pani käed põlvede vahele ega osanud midagi öelda.

„Kas tead, Mirjam,“ – Valeska neelatas ja kogus end.

Nüüd hakkab ka tema etteheiteid tegema, mõtles Mirjam löödult.

„Aureliel on õitsev tiisikus.“

Klaus seisis kaugemas nurgas, kuhu valgus ei ulatunud.

„Ta juba sonib, ega teda enam kauaks ole," selgitas Valeska nutma puhkedes ja tõmbas Eke-Peket endale lähemale.

Jahmunud Mirjam otsis kramplikult mingeid lohutussõnu. Tiisikust olid siinkandis liiga paljud põdenud. Mirjam teadis, et selle õitsvaga pole mingit nalja. Vanasti räägiti ühtepuhku onu Ruudi kohta, et taevale tänu, tal pole õitsev tiisikus. See niitvat inimese kohe maha.

„Diagnoos ei pruugi paika pidada," kohmas Klaus.

„Mis see tähendab?" küsis Valeska lootusrikkalt ja pilutas tursunud lauge.

„Noh, arst võib eksida."

„Nad eksivad ühtelugu," haaras Mirjam Klausi sõnadest kinni. „Minu mammal oli halvatus, aga tohter ütles, et hoopis veresoon läks pea sees umbe."

Valeska nägu selgines veidi.

Klaus pomises midagi nina alla.

„Tal on juba kolm arsti käinud ja kõik räägivad sedasama," tuli Valeskale meelde.

„Aurelie sonib," sosistas Eke-Peke. „Palavik on tal aru ära võtnud."

„Aurelie arvab, et isa tuli sõjast tagasi ja tõi täide seljas soetõve kaasa. Ta ütleb, mul on nii palav, see peab soetõbi olema. Ise ei jaksa silmi lahti hoida, aga nutab, põsed märjad. Kui minu häält kuuleb, kutsub mind voodi juurde," – Valeska luksatas. „Ta võtab mul juustest kinni ja palub, et lase, ma otsin su pead. Ma kannatan ära ja lasen oma juukseid sasida. Ta jääb nagu rahulikumaks, kui saab minu salkudest kinni hoida. Mis ta seal näeb – ise silmi lahti ei tee."

Mirjam arvas kuulvat, kuidas Klaus sosistas: täide hordid. Saunaesine muruplats tõusis silme ette. Mirjam oleks tahtnud kusagilt haarata unustuse musta vihmavarju, et sellega rohu peal lamavat kogu varjata.

Keldripõrandast õhkus jahedust. Ka tol sügispäeval tundis Mirjam külma, kui Valeska ütles fotograafi kohta: lilla. Parajasti enne päikesevarjutust esitas Mirjam kartulivagude vahelt leitud sinise imiku kohta lolli küsimuse. Puldanportfelliga mees vastas, et keedab kapsasuppi. Oli ehk sellelgi ütlemisel mingi teine tähendus, mis Mirjamil mõistmata jäi?

Sugulased-tuttavad pistsid pead kokku ja sosistasid, et surnu kondid on pehmed. Halb enne, halb enne . . . Kes on järgmine? Mirjam ei kahelnud, et nad otsisid pilguga onu Ruudit. Võib-olla ta sellepärast seisiski samba varjus, et mitte näha, kuidas talle surma loitsitakse.

Klausi tädi istus kivihunniku peal, põlvedele toetatud koti rihm nagu silmus. Paberossisuits venis taeva poole. Sinist laotust kattis kohmakas sõna: kurjategija.

Arstid pesid kraani all käsi ja kraapisid harjaga küünealustest tiisikuseidusid välja. Valge rätik rudises, nad kuivatasid eraldi igat sõrme. Rätik sai heidetud valvsalt ootava Helena käsivarrele. Arstid vaatasid aknast välja, justkui peaks riidas puuhalud üle lugema. Nad ütlesid nagu muuseas: õitsev tiisikus.

Mirjami teadvuses hakkas ähmaselt koitma, et ta on leidnud ühe seletuse maailma mõistatustele: sõnad on hullud, mitte inimesed. Segased inimesed pannakse luku taha ja nad pole teistele kardetavad. Hullud sõnad lendavad mööda ilma ringi ja neil on rauast tiivad, mis kunagi ära ei väsi. Kõik maailmas kaob, et uuesti sündida. Ühed lähevad varjuderiiki, teised ilmuvad maa peale. Lumi sulab ja talv poeb peitu. Selgete ilmade järel tulevad vihmased päevad: kõik vaheldub ja muutub. Ainult sõnad ei roosteta, ei sure, neid ei saa luku taha panna ega puuri pista. Nad oskavad enesele igale poole pesa teha, iseäranis hästi inimese pea sisse.

Ka nüüd, kui Mirjam siin keldris Aurelie haigusest kuulis, jäid ta ajus kumisema Valeska poolt lausutud sõnad: ega teda enam kauaks ole. Mirjam oli sunnitud Aureliest kui surijast mõtlema.

Miks nad kõik imestasid, käsi kokku lõid ja imest rääkisid, kui mamma ennast pärast esimest halvatust uuesti püsti ajas ning kõndima hakkas. Neil istusid juba ammugi surmasõnad peas, sellepärast nad üllatusidki. Juba ammu kujutlesid nad mammat kirstu sees, mustade sukkade põiad püsti, et viimsele teekonnale minna. Isa puhul öeldi, et surm tuli ootamatult, nad polnud veel jõudnud talle sõnadest puusärki kokku klopsida. Onu Ruudi puhul oodati aastaid: millal? Raudtiibadega sõnad aina tiirutasid ta ümber ja olid onu Ruudi juba ammu kitsale maalapile surunud, kust polnud väljapääsu.

Mirjam mõistis, et enamik inimesi maetakse enne nende tegelikku surma maha. Miks muidu öeldakse, et see või teine on juba ühe jalaga hauas.

„Aurelie elab! Ta ei tohi surra!"

Jahmunud Valeska ning Eke-Peke kargasid mürsukastist püsti.

„Ta ei tohi surra!" karjus Mirjam kõigest väest.

Klaus astus Mirjamile lähemale.

„Mu vaese vanaema kondid," pomises poiss. „Sa ehmatad ta oma kisaga üles," lisas Klaus vaigistavalt.

Valeska kükitas Mirjami ette ja paitas tal juukseid. Ka Eke-Peke

tõstis käe. Öe eeskujul unustas ta hetkeks oma jäikuse, kuid tõmbus kiiresti endiseks.

„Ma ei teadnud, et sa Aureliet armastad," sosistas Valeska heldinult ning puhkes nutma. Uuesti mürsukasti istunud, peitis ta näo põlvedele.

Klaus naksutas sõrmi ja näris huuli.

„Ma pole teile veel rääkinud . . ."

Kõik kolm vaatasid Klausile ahnelt otsa ning Valeska pühkis silmad kuivaks.

„Eile käisin jälle vange vaatamas. Järsku kolksatas üks labidas vastu kivi ja keegi mees, põlvini kraavi sees, hüüdis mind nimepidi. Mul jäi süda seisma. Püüdsin habeme tagant isa nägu ära tunda. Ei, see oli üks teatrimees, isa tuttav."

„Ja siis?"

„Ja siis?"

„Ja siis?"

Kõik kolm tegid suu lahti, et sõnumit endasse neelata.

„Ta ütles, et mu isa on langenud."

„Ei ole," pomises Eke-Peke ja mõtles oma isale.

„Ei," raputas Valeska pead. Ka tema mõtles oma isale.

„See pole võimalik," lausus Mirjam. Temagi mõtles oma isale, kes oli ammu kõikide nähes maha maetud.

„Te arvate, et . . ." – Klaus otsis sõnu.

„Sõda peetakse enamasti pimedas või suitsu sees. Kes seal täpselt näeb," ütles Mirjam.

„Kiri on juba teel. See on päris kindel," väitis Valeska.

„Ma tulen jälle postiljoni valvama," lubas Mirjam ja taipas, et sellegipoolest polnud Klausi tädi sõnad ta peast minema lennanud.

29.

Mirjam hoidis kõrvad lahti ja pani kõik tallele, mis imeinimese kohta kuulda oli. Ei tohtinud parinal aru pärida, ikka tasa ja targu, ninakas saatus keerab kõik ette vussi, kui märkab, et luuret tehakse. On aga soodsad ennustused käes, võib vähe julgemalt suud pruukida, saatus koos oma käsilastega annab inimkavalusele alla. Küllap see nii oli, ega muidu poleks naised julgenud selgeltnägija sõnu teistele edasi jutustada. Nad tegid seda oma rõõmu varjamata, hea tuleviku paistel ununesid igapäevased mured ära. Lihtlabaselt kaardimooriks nimetatud selgeltnägija äratavat usaldust. Tavaliselt ei söandavat ennustaja soovide täitumise täpseid

tähtaegu nimetada. Sellel peavad üleloomulikud võimed olema, et kõhklemata tuleviku kätte näitab.

Need naiste suust kuuldud jutud erutasid Mirjamit. Ta hakkas veelgi enam iseäralikkudest inimestest lugu pidama. Polnud kahtlust, et ühel päeval ilmub kusagilt välja seesugune võlur, kes oskab kaasinimesi ajutiselt nähtamatuks muuta. Vanasti oli Mirjam oma lihtsameelsuses ise püüdnud nõidumisega hakkama saada. Ta oli süvenenult kohvipaksu vahtinud ja end madratsi ning voodipõhja vahele ära peitnud. Ema oli ütelnud, et jätku see rumal tembutamine. Mirjam pidi leppima, et tal puudus imede peale anne. Ei oleks tema naelte peal istuda saanud ega seesuguses kastis lebada, milliseid tsirkuses pooleks saetakse.

Mitte keegi ei teadnud, et Mirjam otsustas selgeltnägijaga kokku saada. Mirjam sai aru, et see on mõnesuguse riskiga seotud. Imetegijad olevat tujukad. Äkki saab vihaseks, et teda tundmatu tattnina tülitab, avab mõne salaluugi ja Mirjam kukub põhjatusse keldrisse, kust appihüüded välja ei kosta. Saja aasta pärast leitakse kivimüüride vahelt väike hallitanud luukere, millel on põlvekondi peal viltune kramm.

Mirjam otsustas püüdlikkust ilmutada ning kaardimoorile meelepärane olla. Peaasi, ei tohi jutule vahele segada, kõrvalised küsimused pidid ennustajal vaimu pealt ära ajama. Küllap ta ise taipab Aurelie ning Klausi kohta öelda, mis vaja.

Mirjami jalad ei astunud kuigi nobedasti sellel kitsal tänaval, mille sillutis oli rohututtidesse kasvanud. Mirjam ei arvanud, et keegi teine peale tema niisama sagedasti oma ujeduse pärast kannataks.

Selle-eest näen ma palju põnevat, turgutas ta ennast julgemaks.

Kaardimooride majad pidid mustadest loomadest kubisema. Kuldse pildiraami peal, topsik hernestega ees, kükitab tingimata tark hakk, kes nagu papagoi kõnelda oskab. Õpetatud mustad kassid astuvad seinaveeri pidi, igal taskukell sametpaelaga kaela seotud. Aeg kõnnib vaikses ruumis ringi, sa oled tiksuva rõnga sees, mis on igavene ja mida katki rebida ei saa. Pimm-pomm, ütleb hakk lae alt ning klõbistab nokka. Nagu jookseks hilineja öisel tühjal tänaval.

Diivaninurkades istuvad tillukesed mustad koerad, kõrvad lehtritena peas ja sabad maha raiutud. Need elukad ei oska haukuda, ainult piiksuvad, kui kõht tühjaks läheb. Päeva kohta söövad nad teelusikatäie putru ja kolm tera suhkrut. Õhtul, kui öökull lahti lastakse, pannakse koerakesed tema asemel puuri magama, muidu pistab suur lind nad hiirte pähe nahka.

Mirjam pidi ennustajalt väärtuslikke teateid saama, muidu pistavad suured mured temasuguse armetu olevuse nahka.

Nad klopsivad Aureliele sõnadest kirstu kokku, ja see oli väljakannatamatu. Ei saanud ilma lootuseta elada selle ringi sees, mis koosnes oletatavaist kadunukestest ja päriselt surnuist. Viimasel ajal oli võimatu Klausi vaadata. Poiss nägi välja, nagu põeks tema õitsvat tiisikust. Hullud sõnad üheskoos teadmatusega olid ta enesekindlusest sõelapõhja teinud. Kuna kirja ikka veel polnud, pidi Klaus masendushetkedel tahes-tahtmata tolle kraavi kaevanud teatrimehe teadet uskuma hakkama. Mirjam oleks tundnud ennast õelusehunnikuna, kui ta oleks Klausile öelnud: ma tean, sa oled kurjategija. Niigi polnud poisil asu ega rahu, ühtelugu ta lausa värises allasurutud ärritusest.

Aga tõde?

Mirjam soovis kõigest südamest, et tõde ja teadasaamine asuksid selle värava taga, kust algas rada, mis viis kaardimoori majaks hüütud elamuni.

Mirjam kadus ülepea mesilaste suigutava sumina sisse. Kõrged käokingapuhmad palistasid teerada. Võib-olla polnudki varte otsas õied – seal õõtsus helesiniste liblikate parv. Kohe nad tõusevad lendu, ja saadavad Mirjami trepist üles ja pakuvad seniks seltsi, kuni ta julgeb kellanupule vajutada.

Tollhaaval avanes tume uks. Maja sisemusest uhkas jahedat õhku. Esikuseinas rippus väike ristikujuline peegel. Selle põikharude pinnal õõtsusid kaks punast laiku. Hetke pärast taipas Mirjam, et need on tema õhetavad põsesarnad.

„Mul on hädasti vaja üht-teist teada saada. Palun . . ." pomises Mirjam, tonksas rusikasse pigistatud käega ennustaja kõhtu, enne kui taipas sõrmed harali ajada ning higisesse pihku kleepunud raha teise põlletaskusse pillas. Seejärel lõi Mirjam pea kuklasse ja vaatas imeinimesele sügavasti ning paluvalt otse silma sisse – mingiks pilkude keeleks arvas Mirjam end siiski võimeline olevat.

Sellest hetkest peale püüdis Mirjam ennast väikseks ning nähtamatuks muuta. Ta astus kikivarvul koguka ennustaja kannul ning hoidis käed tihedasti külje vastas. Nad läksid läbi köögi ja kõrbehais lõi ninna. Lahtise akna ees lipendasid paberiribad. Küürus eideke seisis pliidi juures ning praadis pannkooke. Mutike keeras pea õla varjust välja, tal oli pikk ja kortsus kael nagu katkutud linnul ja ülahuulel kasvasid hallid vuntsid.

Just nende vuntside pärast tundus eit selgeltnägija kodakondseks nagu loodud olevat.

Seevastu ennustaja ametituba valmistas Mirjamile pettumuse.

Üle läve astunud, oli ta südame põksudes oodanud, et mingi elukas tal jalast kinni naksab. Ei ühtki looma! Kõik oli siin liiga korralik. Linaga kaetud laud, vaas keskel, kaltsuriie põrandal, postament mirdiga akna all, sealsamas tugitool, valge lina peal, et mööbliriie ei pleegiks. Ainuke asi, mis iseäralikuna mõjus, oli läinudaastane kalender seinal. Aga võib-olla sellega lihtsalt varjati katkist tapeeti.

Mirjam pandi suure tualettpeegli ette istuma, justkui oleks ta juuksuri juurde tulnud. Üllatusega koges ta, et erutus on nagu minema pühitud ja poleks midagi imelikku, kui naine võtaks käärid ning hakkaks ta salke kärpima.

Selgeltnägija, kes kandis põlle all kõige tavalisemat kolmnurkse kaelusega sitskleiti, läks taldade latsudes üle toa. Akna juures tõusis ta kikivarvule, sirutas käed üles – kleidi kaenlaalused olid higist tumedad –, ohkas ning venitas pimenduskatte alla.

Istuma pandud Mirjam ei osanud muud teha kui varbaid liigutada.

„Johanna!" hüüdis naine köögi poole.

Vuntsidega eit tuli lävele, maigutas, vuntsid liikusid nagu maiust noolival kassil, ta pobises midagi. Vist: surimuri, surimuri.

Uks sulgus.

Selgeltnägija kohmitses laua juures, vaas kukkus kolinal ümber. Ta nihutas tooli, püüdis mingi veereva asja pihku ja pani vaasi kolksuga oma kohale tagasi. Nüüd pidas ta vajalikuks millegi pihta lüüa, nii et plaksus. Võib-olla tahtis ta pudelisuust korki kätte saada?

Selgeltnägija pani käed Mirjami õlgadele. Tohoh, mõtles kohkunud Mirjam. Ega ta ometi mul kaelasooni tasuma hakka! Ei, ennustaja käelabad vajutasid raskelt Mirjami rangluude peale ja jäid liikumatuks. Ta lausus aeglaselt:

„Mõtle, mõtle, tea, mida teada tahad. Mõtle, mõtle, mõtle!"

Käsu peale on täitsa võimatu mõtteid koondada.

Mirjam kordas endamisi momendil kõige tähtsamaid nimesid. Ta kiirustas: klaus-au-relie, klaus-au-relie.

Selgeltnägija loivas üle toa, vilgutas taskulambiga lakke. Ta põrutas ennist lambi põhja pihta, et patarei kontakti annaks, taipas Mirjam. Nagu möödaminnes andis ennustaja kerge põmaka vastu seina.

Peeglisse ilmus hele triip – uks läks paokile. Väike pea, juuksed kukla peal turris – tindiplekk sattus heleda joone peale.

Valguse kadudes algas ime.

Peeglipinnal lõid suured heledad kirjatähed vilkuma. Ei, seal liikusid terved sõnad!

„Mõtle, mõtle," kõlas kaardimoori nõudlik hääl.

Elagu kirjaoskus, mõtles Mirjam kõigepealt ning luges seejärel kõik liikuvad sõnad ära.

Kroonumaja. Munder. Pikk teekond. Elupööre. Lumi pole igavene. Tärn mütsi peal. Elumahl on juurte sees. Järgnes paar arvu: 12 ja 45. Ära unusta! – hüüatas liikuv kiri.

Mütsitärn ja muu kroonumaja juurde kuuluv kraam sattus korduvalt valgusevihku. Ent ei Aurelie ega Klausi külge ei kõlvanud ükski tähenduslik sõna.

Taskulambi lüliti klõpsatas. Peegel jäi hetkeks pimedaks, kuni eit vaheukse lahti tegi. Oh, kui hale! Kirjadega riie, mida ukse peal oli ringiratast keritud, kaeti suurrätiga kinni.

Mirjam oleks tahtnud hüüda: pettus, ent jäi vaikselt istuma. Uus lootus hakkas idanema – selgeltnägija heitis peeglilauale, pudelite ja topsikute vahele mõned kaardid. Kohe peavad kõlama vajalikud, väärtuslikud ning tähtsad teadaandmised!

„Rikkus oli, rikkus tuleb. Kes hinge heita ei taha, paneb surmale vastu."

Mirjam naeratas ega märganud kaardimoori usutlevat pilku.

„Mure tuleb endale hoida, rõõm tahab jagamist. Mütsi võib maha pillata, aru ei tohi."

Kaardimoor luges soldatite ja emandate, kuningate ja kümnete pealt veel mõned seda laadi laused kokku, ent ta loid hääl reetis, et Mirjamile pole huvitav ennustada.

Mirjam sai ise ka aru, et väikestel inimestel on väikesed mured, millega suurte selgeltnägijate palge ette ei kõlba tulla.

Kaardimoor soovitas, et mõelgu kõik järele, pidagu meeles, mis nägi ja kuulis – küll hing rahule jääb.

Pliidi juures küürutav eit peatas Mirjami, üks nahkjas laug liikus, vist tähendas see silmapilgutust. Vunts muhelust täis, ulatas ta Mirjamile kahvli otsas tulise pannkoogi.

Mirjam tegi niksu, põikas esikust läbi, ilma et ristikujulisse peeglisse oleks söandanud vaadata. Välistrepilt hüppas Mirjam ühe võttega alla teerajale, mesilaste sumina sisse. Pannkook kõrvetas kätt.

Mirjam läks värava poole ja loopis pannkooki peost pihku.

30.

Viimasel ajal võis Klaus poole sõna pealt vait jääda ning mõttesse vajuda. Seejärel käis temast võpatus läbi – või tõmbles mõni lihas, ta vaatas teistele puurivalt otsa ja hakkas arusaamatut äkkviha välja valama. Nad kuulsid Klausi suust, et seesugused voostrid kõlbavad ainult seanahka venitama. Nad ei taipavat, et peab kiirustama. Suvi hakkab otsa saama.

Tõtakem, tõtakem, kordas Mirjam mõttes. Kui oleks osanud endale nagu traavlile piitsa anda ning tuule vuhinal tormata, mis siis viga! Klaus pidas silmas etendust, Mirjami mõtted olid muus kinni. Ikka veel polnud ta ennast niikaugele saanud, et Klausil käisest kinni võtta ja otsekoheselt küsida: kas sa oled kurjategija? Kas sina hukutasid oma isa?

Klaus oli välimuselt väga viletsaks jäänud. Kõhna keha ümber lotendasid riidenärud nagu purjeräbalad, mast keskel. Varsti võis juhtuda, et temast enam varjugi maapinnale ei lange. Kuidas sa alustad tähtsat jutuajamist, mis võib teist tormina rabada! Seda enam, et Klaus oli ka käitumise poolest imelikuks muutunud. Kuigi ta ootas isa kirja, pelgas ta viimasel ajal postiljoni. Võib-olla ta lihtsalt ei talunud härra Petersoni kahetsevat peavangutust. Kirjakandja tuleku eel puges Klaus keldrisse varjule ning tõmbas luugi laeaugule ette, nagu võiks iga hetk vihma või rahet sadama hakata. Mirjamil tuli päevast päeva vundamendiserval istuda, kuigi Klaus ei käinud enam linna peal saksa sõjavange vaatamas. Ka Mirjam tundis end siin vahipostil ebamugavalt, ehkki härra Peterson oli oma naljad maha jätnud. Keha läks kuidagi kangeks, kui postiljon nurga tagant välja keeras. Ainult silmad olid võimelised pöörlema, Mirjami pilk jälgis kirjakandja viimset kui sammu ning liigutust. Mirjam märkas, et teda on hakanud ärritama postiljoni komme ühtevalu kehitada üle õla rippuvat kotti. Härra Petersoni eemaldudes ajas Mirjam ennast jalule, läks kinnise luugi juurde, kummardus plekitüki kohale ja ütles valjusti:

„Ei."

Läks parajalt aega, enne kui üksilduses mõtteid mõlgutanud Klaus taas päevavalgele ronis.

Rabelge, kuidas jaksate, tormake, tõtake – Klaus keeras oma sõnadega teistel liikumisvedru üles. Ka isa oli seda ujumissilla otsa peal ütelnud, et aeg on küpseks saanud. Seesugune hetke mõtte ning sisu täpne tunnetamine jäi Mirjamile mõistmatuks. Küllap olid selleks ainult erilised inimesed võimelised. Nähtavasti isa aimas, et tema suved on loetud. Ta ei teadnud, kas tal veel kunagi avaneb soodsat võimalust, et Mirjamit silla otsa pealt vette visata

ning ujuma õpetada. Aimusest sündis kohustus. Isa ei võinud oma nooremat järglast päris abituna maailma maha jätta. Kuidas suudab inimene elus läbi lüüa, kui ta isegi vee peal ei püsi.

Nii tõttasidki taiplikud, ei tea ainult, kes neile tulevikuennustusi kõrva sosistas. Kuidas nad küll oskasid teha parajal ajal seda, mida tegemata ei tohtinud jätta!

Klausil oli õigus olnud neid tagant kihutada. Kahjuks polnud teised mõistnud, et aeg erineb ajast. Nad olid end loiult liigutanud ning jäidki hiljaks.

Kui nuttev Valeska oli kaks päeva tagasi Klausi ja Mirjamit otsima tulnud, ütles just tema selle välja, mis teistelegi pärast esimest vapustust pähe torkas. Eks, me tegime ju selleks näitemängu, et Aureliet vaatama kutsuda.

Tagantjärele uskus Mirjam, et kui ta harjutas kuninga vaimu osa, rüütas end kartulikotti ja kattis pea paklas takkudega – siis tegi ta seda kindla mõttega: lavale ilmudes pidi ta just Aureliet esimeses reas istumas nägema. Aurelie sõbralik noogutus oli pidanud kaasa aitama, et rambipalavik kaoks ja sõnad meelest ära ei läheks. Mis nüüd saab? Oli võimatu kujutleda, et esimeses reas jääb üks koht tühjaks. Seal pole Aureliet, põlvedel taldrik, mis on piparkooke kuhjaga täis. Just Aureliest oli loota, et ta plaksutab valjusti käsi, hüüab braavo, unustab vaimustusehoos küpsised ja lilla silmaga pruunid loomad pudenevad rohu sisse laiali.

Nad konutasid kolmekesi mürsukastis, tüdrukud nutsid ja Klaus lausus Valeskale imelikke lohutussõnu:

„See on kaotus, milles sina süüdi ei ole. Sa võid ilma hingepiinata Aureliet meelde tuletada. See, kes on teisele kurja teinud, jääb alatiseks ülekohtuse silmapilgu orjaks."

Kohkunud Mirjam unustas nuuksumise.

Klausi edasine jutt oli Mirjami meelest täiesti kohatu.

„Nüüd hakkad sa kuninganna olukorda paremini mõistma. Ta mitte ainult ei kaotanud lähedase inimese, vaid oli tema hukkumisele kaasa aidanud. Ta kannatus oli niisama suur nagu ookean."

„Ma pole ookeani näinud, aga minu kannatusest ei saa suuremat olla," nuuksus Valeska.

Nad ronisid keldrist välja, päevavalgus pimestas, punsunud laugude sees hakkas torkima. Üksteisele nõutult otsa vaadanud, tundsid äkitselt kõik, et võimatu on paigal püsida. Tuli kiiresti midagi ette võtta. Kuhu kiirustada? Milleks?

Klaus pani käe Valeska õlale ja läks temaga koos. Mirjam jäi neile järele vaatama. Klaus lohistas puutaldu, need ähvardasid pealsete küljest ära kukkuda. Poisi ülakeha vajus Valeska poole

kaldu. Paistis, nagu talutaks Valeska Klausi. Kunagi ei saa aru, kes on kellele tegelikult toeks, mõtles Mirjam.

Leinamajas tunti puudust hakkajast omainimesest, kelleks sai Klaus. Kui Mirjam end mõnel korral sealt uksest sisse poetas, ta tuli veidikeseks, et Valeskal natuke käest kinni hoida, käis Klaus tubasid pidi ringi, värskelttriigitud särk seljas, puukotad olid esikusse nagi alla jäetud ja poiss kandis ruudulisi vilttuhvleid. Seevastu Eke-Peke seisis kui võõras ja toetas seina. Sünge rauk, keha kokku kuivanud, kondid liigestest justkui vaheliti vajunud, nägu vaevadest vaoline, silmad kui klaaskuulid, mis seest tühjad. Ainuke, kelle vastu Eke-Peke mingit huvi ilmutas, oli Klaus. Klaaskuulid pöördusid Klausi liikumisele kaasa. Eke-Peke tõmbas sõrmed konksu. Lind, kes valmistus teisele pähe maanduma.

Inimesed käisid Aureliet vaatamas. Klaus võttis vastu nii kaastundeavaldused kui ka lilled ja leidis viimastele sobiva koha. Kui külastajaid rohkem kogunes, süütas Klaus kadunukese peatsis ühe küünla.

Klaus taipas õigel hetkel akent avada ning ruutudele lina ette riputada, kui päike sisse hiilima hakkas.

Helena sosistas naabrinaisele:

„Meil oleks nagu mees majas."

Klaus käis metsas ja tõi Eke-Peke paljaste rehvidega ratta raami peal kaks kotitäit kuuseoksi kohale.

Ta ladus oksad õuel tünni, mis vihmaveetoru all seisis, ja piserdas neid ühtelugu kastekannust üle. Matusepäeva hommikuks kattis roheline vaip treppi, teerada, väravaesist ja ulatus otsaga isegi tänavale.

Mirjam seisis plangu ääres ja pani imeks, kuidas Klaus söakalt surnurongi korraldas. Ta õiendas voorimehega, lapiku käega tehtud kiire liigutus tõendas, et hobusemehe vastuseis sai ära lõigatud. Mees vaatas kõheldes kahele poole, kehitas õlgu ja seadis ulatatud valge lille hobuse valjaste külge.

Klaus sikutas napi musta palaka servi, et veovankri pinnulist ning õllevaatidest määritud platvormi paremini kinni katta. Kui Aurelie kirst välja kanti, ronis Klaus vankrile, võttis pärjad ja lillepotid vastu ning asetas need puusärgi ümber.

Klaus liikus matuseliste vahel ja seadis rongkäiku. Kirikuõpetaja, lauluraamat peos, seisis kannatlikult vankri taga, ta pilgul oli mahti mõõta oma talaari tolmuviirgudes saba, kuni Klaus toimetas.

Klaus andis hobusemehele märku, vanker nõksatas paigast. Mirjamile näis, et väravapostid vajusid kaldu, kummardasid järele. Nende otsa seatud küünlad viskasid hetkeks leegi alla. Klaus tõu-

sis kõnniteeservale kikivarvule, vaatas rongkäigu üle. Korrapäraselt astuvate matuselistega rahule jäänud, jooksis ta lähemate leinajate juurde, seadis sammu õigeks ning võttis Eke-Pekel ja Valeskal käe alt kinni.

Mirjamit ängistas, et ta polnud Aurelie teekonna korraldamisele osanud kaasa aidata. Õieti oli just tema nii palju matuseid läbi teinud. Ei jäänud muud paremat kui ennast leinarongkäigu sappa poetada, et seal sammuda, pea norus, käed kõhu peal risti.

Eespool astujad ei pidanud sobilikuks Klausi korraldatud ridadest ette- või tahapoole nihkuda.

Klaus oli Aurelie matuseid kindla käega lavastanud. See äratundmine justkui rullis Mirjami lämmatava vildi sisse. Selg läks kuumaks ning õhku ei jätkunud. Mirjam ei teadnud, kas tegelik surnu sobib ülesrivistatud osalistega kokku?

Mirjam nihkus tasahilju tee keskelt rentsli poole ja vaatas õõtsuvatest lilledest piiratud kirstu. Selle valge kaane keskel asus lillakat värvi kellukate puhm..

Millal Klaus need sinna sättida jõudis? Kas punased või valged lilled polnud kõlvanud?

Mirjamil hakkas jube. Kõik need päevad pärast seda, kui nuttev Valeska sõpru otsima tuli, oli ta püüdnud oma teadvusest üht pilti eemale tõrjuda. Kas inimene tõesti on nii nigel, et tal mälestuste üle võimu pole? Mirjam peaaegu et palvetas oma mõttes ei tea kelle poole: ta pole kunagi näinud, kuidas Aurelie tuli kambaga väikeste mändide vahelt välja. Lilla on vastik värv.

Mirjam kõndis, pitsitas oma sõrmi ning näris huuli.

Kuidas küll need igasugused pildid pähe ära mahtusid! Seal pidi ruum ükskord ometi otsa saama. Mirjam mõtles õudusega, et ajud lähevad üha raskemaks, värve ja kujusid täis. Pildid kleepuvad kokku, värvid sulavad ühte. Kui kunagi miski sunnib neid siiruviirulisi lademeid lahti harutama, tuleb üht kihti teise küljest lahti rebida, ja see on põrgulikult valus.

Mirjam tundis selles oma süüd, et ta liiga palju mäletas. Justkui teeks ta oma meenutustega veel praegugi Aureliele kurja. Õilsad inimesed ei seosta möödunut käesoleva hetkega, nii ta arvas. Parem oleks ta Klausi abistanud – ju neid matuseid siis ikka tuleb lavastada. Kellel temast tulu – lihtsalt tavaline laps, raske pea peenikese kaela otsas, kes kõlbab ainult seljaga planku nühkima või nurgast piiluma. Igaüks peaks kaasa lööma, kui edasilükkamatuid asju toimetatakse.

Korraga torkas Mirjamile pähe, et täna pole kedagi postiljonivalves. Pole viga, härra Peterson hoiab kirja kui kullatükki põues ja annab homme edasi.

Aga võib-olla tuleb just täna Aurelie, Valeska ja Eke-Peke isa sõjast tagasi?

See mõte naelutas Mirjami paigale.

Kes ta vastu võtab, kes talle ütleb, mis juhtus, kes teda juhatab, et kiiremini, veel võib jõuda, enne kui Aurelie on jäädavalt taevariigi valgetele väljadele ümber asunud.

Mirjam oli korraga veendunud, et Aurelie, Valeska ja Eke-Peke isa astub just praegu vaksaliuksest väljakule ja seab sammud kodu poole. Inimesed ju tunnevad, millal on viimane aeg, millal hiljaks jääda ei tohi.

Mirjam otsis palavikulise kiirusega võimalust, kuidas kõik seada, et sündmused üksteisest tobedasti mööda ei jookseks.

Mirjam poetas end matuseliste sabast välja ning keeras lähemasse kõrvaltänavasse. Veendunud, et teda enam ei nähta, lippas ta tulistjalu koju. Hingeldust alla surudes toppis ta võtme lukuauku. Esikus libises jalge all põrandariie, nagu oleksid vimpervämperid jälle oma vingerpussidega platsis. Vajalik riist seisis kapi ülemisel riiulil. Mirjam haaras musta kaksiktoru pihku ja tormas kõigepealt Eke-Peke ja Valeska maja juurde tagasi. Ei, nende isa polnud veel siia jõudnud. Keegi ei seisnud trepil ega koputanud kannatamatult aknaruudule.

Uurivalt ringi vaadanud, kõmpis Mirjam platsi poole. Kartulipõlde piiravaist puudest valis ta kõige kõrgema endale vaatluspostiks. Kui Mirjam viimati päikesevarjutuse eel oli oksal istunud, polnud ta osanud arvata, et järgmine kord nii kurval päeval latva ronib.

Mirjam seadis kiikri klaasid parajaks. Tee oli niisama hästi kui peopesal.

Sõjamees ei saanud märkamatult mööda minna.

Mirjam uuris üksikasjalikult viimast kui teekäijat. Sõjamees peab teiste hulgast silma paistma. Eksida polnud võimalik.

Mirjam oli kindel, et kohe, üsna varsti ilmub heleda sõõri sisse läikivates säärikutes mees, seljakott turjal. Ta pleekinud juuksed, samasugused nagu Valeskal, liiguvad tuules. Tärniga müts on käes, las päike paistab näkku.

31.

Keegi neist ei rutanud, et kraavi vajunud näitemänguvankrit tagasi teele upitada. Palagan, mõtles Mirjam südant kõvaks teHes ja püüdis tagantjärele neist päevadest üle olla, kui printsi-lugu harjutati. Siiski ei saanud ta kahjutundest lahti. Mirjam jalutas

mõned korrad Eke-Peke ja Valeska majast mööda ning piilus akendesse. Klaaside taga valitses tumm tühjus, nagu oleks alumine korrus lagedaks kolitud. Mirjam komistanuks meelsasti mõne Eke-Peke poolt ülesseatud niidi otsa, aga kõik rajad olid püünistest puhtad. Mälestused muigasid Mirjamile näkku: olid ajad, kus ta Valeska ja Eke-Pekega kokku puutuda ei tahtnud.

Uksele Mirjam ei julgenud koputada. Millegipärast ta kujutles, et Helena istub esikus, peegel põlvedel, ja sikutab halle juukseid peast välja. Neid oli juba terve hunnik põrandale kogunenud. Mirjam poleks midagi arukat ütelda osanud.

Klaus lamas oma mürsukastis ükskõiksuse halli teki all. Ta ei viitsinud sõna lausuda, veel vähem kätt-jalga liigutada. Vist oli matuste lavastamine temalt võhma välja võtnud.

Üksildus, tegevusetusepiin lisaks, kiskus Mirjami tuju nii alla, et allapoole enam ei saanudki.

Ühel tuulisel hommikul ärkas Mirjam üsna varakult. Nagu ikka, loivas ta kõigepealt akna juurde, et aeda vaadata. Vana valge klaari all vedeles lademes õunapabulaid. Taas hakkasid elumahlad Mirjami soontes liikuma. Äkitselt tärganud kavatsus lõbustas teda. Sedamaid võtab ta korvi ja läheb mamma aeda õunavargile.

Selle hommiku õhk täitus kõditav-vürtsikatest lõhnadest.

Mirjam hiilis, selg küürus, põõsaste vahel. Muretult lokkav umbrohi nõristas kastet jalatsitesse, varbad said märjaks. Mirjam kükitas, toetus korvisangale ja vaatas õunu. Mõni vili oli juba päris küps, täissöönud õunaussid rinnutasid mustendavate käiguavade serva peal ja hingasid hommikust õhku. Mirjam kiskus neid voldilisi röövikuid peadpidi urgudest välja ja pomises:

„Jätke ometi vaestele lastele ka midagi hamba alla!"

Mirjam teadis küll, et ainult topakad naeravad iseenda naljade üle, aga siiski oli ütlemata muhe tunne, kui sai magusasti kihistada. Eks ka ärevus kõditanud teda. Ta mängis jultunud õunavarast, kes suure valgega aeda tuli, aega viites õunaussidega vestles ning neid kodustest käikudest uutele aladele ümber asustas – samal ajal ootas ta kukal mõne agaramat sorti majanaise kätt. Tagumik oli võmmuks valmis, kõrvus peaaegu kuuldus vihane manamine – vaata kus mait, ajab muudkui rahva vara endale korvi!

Noosiga tuppa jõudnud, oli Mirjam veidike pettunud, et õunaraks vahejuhtumita jäi.

Mirjam mugis paar õuna ära ja süda läks vesiseks. Ema oli talle praeliha ja leiba jätnud. Mirjam sirutas kätt, tundis heast söömaajast ette mõnu – samal hetkel valgus talle häbipuna näkku.

Varsti seisis Klausi keldriava juures viisakas külastaja, valge

rätiga kaetud korvike näpus. Enam-vähem Punamütsike, kes oma vanaema polnud ära unustanud. Mirjam koputas luugile ning ootas sisselaskmist. Et Klaus seal all viivitas, tõstis Mirjam viivuks korvi nina juurde. Selle sisemus ajas niisugust isuäratavat lõhna välja, et mine või lolliks.

Mirjam põrutas kannaga vastu plekki, lõpuks ometi kostis loid „jaa".

Klaus lamas mürsukastis, vahtis lakke ja suitsetas.

Mirjamit vihastas seesugune lodev eluviis. Ta viskas luugi eemale, võttis korvi pealt rätiku ja hakkas sellega ägedasti vehkima. Suitsuvine venis aegamööda august välja.

Kõige suurema õuna valinud, torkas Mirjam selle Klausile nina alla.

„Pista, Kusti, kõik on klimbid!"

Klaus võttis õuna pihku ja hüpatas seda rinna peal nagu palli.

Klaus ei näidanud nälga üles, vaid hakkas sõrmenukkidega õuna läbi koputama. Õndsalik naeratus valgustas äsja nii tülpinud nägu, otsekui oleks õun Klausile midagi meelepärast kõrva pobisenud.

Klaus naksas suutäie, mugis ja ütles:

„Kui hommikusöögiks mune keedeti, koputas isa koore alati sõrmusega katki. Just hommikuti käisid tal imelikud tuurid peal. Mõnikord võttis ta kohvi alla pitsikese ja hakkas vabandama, et ta on jälle oma sundunenäo pärast rusutud. Öö otsa kõndinud ta ühes ebamäärases ruumis ringi – ei korter, ei ootesaal, akende taga polnud ei valgust ega pimedust. Poristes saabastes sünged mehed istunud laudade taga, sõnagi ei lausunud, ainult nihutasid vähehaaval jalgu, taldade all krigises liiv. Kappidel ja kummutitel lasus tohutult palju asju. Ajalehed, ajakirjad läbisegi, paljast hingeõhust võisid need patakad maha variseda. Paberihunnikute vahelt tilpnesid katkiste kandadega sokid; särgid ja kampsunid vedelesid põrandal, käiseidpidi laua jalgade all vangis. Isa avanud sahtleid ja kapiuksi, igalt poolt voolanud rämpsu välja. Korkideta tindipotid kukkunud ümber, koltunud fotod libisenud meeste poriste taldade alla. Need vajutasid saapaga paberile ja pildistatud näod läksid sissepressitud liivast rõugearmilisteks.

Sellistel hommikutel olid isa silmalaud tursunud ning sinised, ei tea, kas unenäos avatud kapiuksed ja kummutisahtlid talle tõesti vastu nägu peksid! Isa pilk vilas, ta häbenes meile otsa vaadata. Mul hakkas hale ja oli piinlik tema nõrkuse pärast. Mõtlesin, kuidas teda küll aidata. Mul polnud sinna unenäo-tuppa pääsu, et porine põrand puhtaks teha ja kappides korda luua. Isa kaebas, et ta oli seal ruumis ootama sunnitud – mida, ei tea. Olime

kogenud, et ta ei talu ootamist. Nagu minagi," lisas Klaus ägedalt, ja pidas jutus vahet. „Me tundsime, et isa kardab painava unenäo järge. Ta aimas mingit sündmust ette, mis justkui õhus rippus, teadmata, mis õieti tulla võib."

Kaastunne muutis Mirjami rahutuks. Antaks talle tiivad, ta lendaks Klausi isa unenäo-tuppa. Mis sellest, et ta polnud Klausi isa kunagi näinud, siiski oleks pidanud temasse säästvalt suhtuma. Mirjam ei teadnud veel, et keegi teine ei saa inimesele iseenda eest kaitset pakkuda. Asi polnud ju selles, et unenäo-toa põrand liivast puhtaks pühkida ning tindipottidele korgid kõvasti peale keerata. Ehkki pealtnäha paistis, et koristatud ruum poleks Klausi isa enam piinanud ega teda tuimalt ootama sundinud.

Mirjam tõmbus kössi, nagu oleks ta sündsusetuid mõtteid heietanud. Võib-olla on Klausi isa siiski sõjas otsa saanud, nemad aga räägivad ja mõtlevad kadunud inimese unenäost. Äkki ei sobi Mirjami-sugusel kõrvalisel isikul võõra inimese salamuredes sorida?

„Kas sul oma emast kahju pole?" otsis Mirjam teist jutuainet.

Klaus ragistas paar õuna ära, enne kui vastas:

„Isa ütles, ema olevat liiga elurõõmus, et elu mõista."

„Ma ei saa sellest aru," kahetses Mirjam.

„Ega minagi," tunnistas Klaus. „Isa ei jõudnud mulle tähtsamaidki asju ära seletada. Näiteks seda, et kavatsetavatel töödel olla roosilõhn küljes."

Vaat kui veider-naljakas mees oli Klausi isaks sattunud.

„Mulle tuleb vahetevahel must mure kukile," puistas Klaus südant. „Otse ilmsi näen, isa vedeleb kusagil pori sees, haige ja vilets. Läheksin, võtaksin ta kukile ja tooksin siia mürsukasti puhkama. Ainult ei oska teda leida."

„Sul on tädi," ütles Mirjam ebaledes. „Ehk aitab tema?"

„Kust sa temast tead?" – Klaus tõusis istukile.

„Rotid rääkisid," vastas Mirjam pahuralt.

Klaus oli sel hetkel Eke-Pekega ühte nägu.

„Ta käis sind püüdmas," selgitas Mirjam.

„Ta ei anna siis ka asu, kui oled maa alla pugenud."

Klaus sülgas kaugemasse nurka.

„Kuidas temast pääseda?" muretses Mirjam.

Ega nalja pole. Ühel ilusal päeval keerab Klausi tädi tänavaotsast sisse, käru ees, ja sellel koliseb raudvarbadest puur. Ta karjub nagu põrguline, et kurjategija tuleb kinni panna. Inimesed piiravad varemed sisse, Klaus kistakse nagu hiirepoeg keldrinurgast välja ja torgatakse trellide taha. Kui juba õnnetud pidali-

haiged vangi pannakse, mis siis nendest rääkida, kes teiste tahtmist mööda ei ela.

Mirjam pigistas küüned peopessa. Ta oli iseendale mõistatuseks – mis imelik kaastundelaine teda lämmatas? Ta kurvastab Klausi isa unenäo-vaeva pärast, kuigi pole meest ilmaski näinud. Haletseb Klausi – kui uskuda ta tädi sõnu, ei konuta mürsukastis mitte üks kõhn poiss, vaid kurjategija. Nii võib ka oma isa mõrtsukale kord andeks anda!

„Su tädi rääkis igasugust jama," ütles Mirjam ebaledes.

„Oli paras pahandus küll," soostus Klaus. „Ma varastasin koolist püssi."

„Miks?"

„Mind vaevas tunne, et pean oma isa iga hinna eest kaitsma."

„Kelle eest?"

„Ma ei tea. Muudkui räägiti tapmistest. Et sõda ja vastased ja vandenõulased, üksvahe hakkasin arvama, et iga nurga taga seisab mõrtsukas, kes minu isa poole sihib."

„Sa läksid natuke segaseks?"

Klaus muigas.

„Püssivargus riputati suure kella külge. Tervele perele langes vari. Mind visati koolist välja, isa pandi mundrisse."

Mirjamil langes nagu kivi südame pealt. Korraga oleks ta tahtnud ringi karata, käsi plaksutada, mingit lolli laulukest laulda ja tobedalt naerda. Klausi loid olek hoidis teda tagasi.

„Tead," ohkas Klaus, „see kõik on ühtekokku vist hullem kui päris mõrtsukas olla. Võib-olla isa needis mind, kui ta kusagil kaevikus külmetas, ise põlvini vees, ja oli sunnitud kellegi pihta tulistama. Ega tea, äkki ta kahetses, et ma üldse ilmale sündisin. Minu pärast sattus ta rindele ja pidi inimesi tapma. Ta polnud selleks võimeline, ma tean."

Klaus hakkas oigama. Ta põrutas rusikatega vastu mürsukasti serva, kolkis kandadega otsalaudu, väänles ja püherdas.

„Ma pean ta leidma! Ma pean kõik teada saama! Keegi teine ei saa mulle öelda, mis ta mõtles!"

Mirjam hakkas värisema.

„Ära märatse," palus ta.

Klaus ei kuulanud teda.

„Ta võiks ju vaimu kujul tulla ja tõtt rääkida," pomises Mirjam läbi nuuksatuste.

„Sa ei taipa mitte tuhkagi!" karjus Klaus.

Mirjam pingutas ning sai nutust võitu. Judin kehas, mõtles ta jahmunult, et missugused siis veel peavad olema tema elukogemused, et ta kõigest hakkaks aru saama.

„Kas sa tõesti oma isa unes ei näe?" küsis Mirjam ettevaatlikult.

„Vahetevahel küll," vastas Klaus ja viskas väsinud käed üle kastiserva.

„Kas ta ei taha sinuga rääkida?" päris Mirjam hõreda lootusega.

Klaus muigas hapult.

„Unes näen ta pilti, sedasama, mida taskus kannan. Piltidel pole kombeks kõnelda."

Mirjam sai oma isaga unenägudes ikka ainult ühel viisil kokku. Ta seisab väravas, isa ronib koperdades mustast autost välja. Ratta vedrud vabanevad raskusest ja kriuksatavad läbilõikavalt. Auto esiots on püstakil, nina peal võbiseb nikkelrõngas. Tülikast koormast lahtisaanud lakk-loom on paigalt sööstmas.

Põlvedest nõder isa taarub värava poole. Ta mantlisiilud pühivad lund. Mirjamit märganud, sirutab isa käed kahele poole laiali. Puine naeratus mõjub võltsilt. Mirjam tahaks taganeda, kuid läheb isale vastu. Isa raske käsi vajub Mirjami õlale. Nad tulevad aegamööda piki hoovirada ja Mirjami jõud on otsa saamas.

Kõikide akende kardinad lükatakse kõrvale, ruutude taha ilmuvad ebaloomulikult suured näod. Iga lõua kohal mustab hammastest palistatud auk. Mirjamil kohiseb kõrvus.

Mirjami paljas pihk naksatab välisukse käepideme külge, külm metall tahab naha maha rebida. Õlg ragiseb isa käe all.

Selles unenäos ei kuule Mirjam ainsatki sõna. Isa pole selleks võimeline. Ta on nii purjus, et keel ei käi.

32.

Kunagist näitemänguõhinat oli hangunud olekust üpris raske üles sulatada. Proovid edenesid visalt. Valeska jäi ühtelugu murututte silmitsema, noppis kõrre suhu, nätsutas seda hammaste vahel ja ütles kuninganna sõnu loiult, sedagi Klausi käsu peale.

Näis, et ainuüksi Klaus oli ükskõiksuse-tõvest suutnud jagu saada. Ta kihutas teisigi tagant, kuidas oskas. Nagu ikka, läks ta kergesti marru. Ühele proovile ilmus ta, pajuvits piitsana järele lohisemas. Enne kui teised ennast harjutamisega soojaks kütta jõudsid, katkes Klausil kannatus ning ta hakkas vitsaga maad materdama. Eks vihmaussid pugesid kindlasti sügavamale peitu. Klaus nuhtles kamarat niisuguse ägedusega, et pajukooretükid mullatolmu seest laiali pritsisid. Mirjamist käis iga löögiga võpatus läbi,

pea kumises tühjalt, küllap pugesid tunded ja mõtted keha kaugemasse urgu varjule. Eks Klaus läks vist jälle oma raevuga liiale. Miks ta küll ei tahtnud kaaslasi rõõmsa meele ning hea sõnaga turgutada?

Mirjam pani iseenda kuulekust imeks. Ka Eke-Peke ja Valeska ei hakanud Klausile vastu. Ometi olnuks neil õigus vaikselt vinguma hakata ning öelda, et jäetagu rahule, nad tahavad olla iseendaga ja omaette leinata. Mirjamile hakkas koitma, et teised oskavad tähtsa nimel oma muret varjata. Aga miks oli näitemäng neile tähtis? Kas kuningliku perekonna heitlus oli jõudnud kõigile südamesse minna? Või ei saanud nad kord alustatust lahti ütelda? Suvi oli minevikuks saamas, ka rohked proovitunnid, küllap polnud võimalik end möödanikust priiks rebida.

Klaus rabeles meeleheitlikult, et lõpuks ometi etendusega välja tulla. Ühel ilusal hetkel lakkas kogu see enesepiitsutamine olemast mõistatuslik. Vist oli Klaus teiste silmist kõhklust lugenud, et ta kärgatas:

„Ärge uskuge, et vabadust võib nagu mantlit varnast võtta ja muudkui minna, hõlmad vöö vahel!"

Mirjam imestas, kui vääriti oli ta elu mõistnud.

Siiani end vabaks inimeseks pidanud, sai ta aru, et tegelikult on vist ainult taevastel inglitel priiusetiivad olemas. Mis hoidis printsi kuningakojas kinni? Tõde tuli jalule seada! Ainult need, kes õiglusest ei hooli, on vabad. Võib-olla peaks kõik unustama, mineviku ning ülekohtu peale käega lööma, et sõltumatuks saada. Muigama ajas, kui Mirjam oma ammumöödunud lapsepõlve hoovi peale mõtles. Seal paitas päikesest kuumaksköetud tolmujahu taldu ja ta uskus end vaba olevat. Aina jooksis see muretu laps, taipamata, et võis iga hetk oma nina vastu planku ära lüüa.

Kellele kord tõevaevus hinge idanema pandud, see ei saanud sinna hoovile lihtsalt niisama tagasi minna ja puhtsüdamlikult oma vabadusse uskuda.

Väsitavad proovid kurnasid Mirjami keha ja uued mõtted ta vaimu. Tõde ja vabadus, kaks karmi ning õiglast venda, võtsid kätte ja heitsid Mirjamile süütunde võrgu peale. Üha enam tajus ta oma tühisust nii printsi kui ka Klausiga võrreldes. Mis isevärki jõud pesitses kõhetu Klausi sees? Ta suutis pimedas keldris virelda, et aga oma isa kohta täit tõtt teada saada.

Kas Mirjam oli ehk tahtnud tasapisi unustama hakata, et kusagil kõnnib inimeste hulgas tema isa tapja? Keegi ei oska mõrtsuka silmapõhjast hukkunu kuju otsida. Pahaaimamatud inimesed võivad kogemata kombel ta kohta isegi öelda, et näe, mis kena ja korralik kodanik!

Jälle kord seisis kartulikotti rüütatud kuninga vaim tuhamäe harjal. Tuul rebis vana mehe takujuukseid; prints kuulis väsinud ning elukogenud inimese häält.

Korraga ilmus kõleda tuhamäe otsa veel üks vaim. Papa oli varjuderiigist viivuks välja ennast tuulutama tulnud.

Mirjam jahmus. Nii papa kui ka kuningas olid ühtemoodi vanad mehed. Kui üks rääkis iseenda hukutamisest, siis teine ei leidnud tapetud poja pärast rahu.

„Kas mõrtsukas pole ikka veel üles leitud?" pahandas papa vaim. „Kuidas te seal elada saate?" imestas ta. „Aina sõda ja sõda, majad maani maha põlenud, mõrtsukad kõnnivad inimeste hulgas ringi."

„Sõda on möödas," vaidles Mirjam.

„Möödas," muigas vaim. „Ei, sa eksid. Sõda ei lõpe enne, kui tõde on jalule seatud."

Kuninga vaimu aeg sai täis, ta pidi mäeharjalt kaduma. Ka teine vaim niheles, temagi pidi maa-alustesse tagasi pöörduma. Mirjam tundis, et papal on veel midagi südamel.

„Sa ära unusta neid tuvisid, mis toobrisse aeti," sosistas ta. „Mis parata, ma pidin nii vara kaduma ega saanud mammat tagasi hoida."

„Ära muretse, papa," pomises Mirjam. „Ma luban, et ei unusta."

Mäe tagaküljel komistas Mirjam kivi otsa, kukkus maha ja jäi tuha peale istuma.

Papa oli tõe jaluleseadmise mure tema õlgadele pannud. Kust otsast alata? Ka kadunud mamma oli nagu rumal laps tema hoolde antud. Mirjam pidi tagantjärele tema tegude eest vastutama.

Muudki minevikumured painasid Mirjamit. Ta ei tohtinud kogu möödanikku nagu tuhalasu endale peale vajuda lasta; pidi teadma, mida kõigepealt ette võtta.

Ühel õhtul arvas Klaus, et nad on etenduseks valmis. Neli väsinud näitlejat istusid mürsukastis ja vaatasid läbi keldrilae augu taevast.

Mirjamil oli hea meel, et nad Klausiga kahevõitlust pidades polnud hoogu sattunud ega teineteist surmavalt haavanud.

„Paneme kuulutused välja," ütles Valeska.

Klaus noogutas.

„Ma sean püünised üles," lubas Eke-Peke, „et keegi mööda ei läheks."

Mirjam oli temaga nõus. Keegi ei tohtinud sellest imeväärsest sündmusest ükskõikselt mööda minna. See polnud niisama lugu – õigust seati jalule.

Siiski, mil viisil leida isa mõrtsukas?

Kui Klaus oli saksa vange vaatamas käinud, otsis ta elavate hulgast üht, keda kellegi teisega ei saanud ära vahetada. Ja temalgi polnud õnne olnud. Kuidas aga leida tuhandete ja tuhandete hulgast see, kelle silmapõhja on sööbinud tapetud isa kuju?

Sõjaaegade järel võis paljudel pealtnäha selge pilgu taga midagi koledat varjul olla. Saa siin selgust.

Järjest sagedamini tabas Mirjam end Klausi isa unenäo-ruumile mõtlemast. See tuba, mille akende taga polnud ei valgust ega pimedust, kippus tedagi endasse imema. Temagi tundis end täiesti abituna paberite ning asjade lasu keskel, liiv krigisemas jalge all.

Korraga jäi talle selles ruumis midagi väga tuttavat pilgu ette.

Hämaras nurgas seisis isa portfell. Küllap oli mõrtsukas selle vaid hetkeks käest maha pannud. Kohe võtab ta kandami pihku ja läheb taas inimeste hulka, endal õige nägu peas.

Mirjami mõtted klammerdusid uue võimaluse külge.

Mirjam mäletas isa portfelli välimust viimse üksikasjani. Kaks pirnikujulist lukku, parempoolsel neetide ümbruses roostetäpid. Portfelli lõõtsa küljes rippusid nahast riba otsas kaks tillukest võtit. Olgu, võib-olla on mõrtsukas lukud välja vahetanud ja võtmed minema visanud. See ei tähenda midagi. Isa portfell oli tehtud paksust pruunist nahast, kaunistuseks sügavad vaod risti-rästi sisse pressitud. Neid ei saa millegagi kinni mätsida.

Üks märk isa portfelli küljes tegi Mirjamile tagantjärele head meelt. Tookord, kui kobava käe all esimesed sõnad sündisid, kirjutas ta salaja portfelli põhja peale: ISA. Tint läks veidi laiali, sellegipoolest vaimustasid Mirjamit kolm tähte, need tulid üsna korralikud välja. Pärast, kui tegu tehtud ja pea jagama hakkas, ronis hirm naha vahele. Äkki annavad keretäie? Õnneks polnud isal kombeks oma portfelli põhja uurida. Mirjami kiri jäi temalegi saladuseks. Vaevalt oskas ka mõrtsukas seda tähele panna. Portfelli tunnusmärk on ainuüksi Mirjamil teada.

Aitas paljast kujutlusest, Mirjami jõud ja nõtrus põrkusid suure hooga kokku, nii et kuum laine jooksis üle selja. Ta peatab tänaval mõrtsuka, kes kõnnib, isa portfell käes. See on minu isa jagu, ütleb Mirjam rahulikult. Käi eemale, loll laps, hüüab mõrtsukas kiledalt ja põrutab kannaga vastu maad. Möödujad peatuvad ja nihkuvad uudishimulikult lähemale. Varsti piirab neid kahte tihe inimmüür. Väikesel areenil on Mirjam mõrtsukaga vastamisi. Üks neist peab võitjaks jääma. Eks see, kes õiguse eest väljas! Keerake portfelli põhi püsti, sinna on tindiga kolm tähte kirjutatud, nõuab Mirjam mõrtsukalt. Vastane on sunnitud käsku täitma. Inimesed koonduvad veelgi lähemale. Kõik hoiavad põnevusest hinge kinni

ning sirutavad kaela. Vaikus litsub kõrvadele. Tõepoolest! – hüüab rahvas võidukalt. Elagu tõde! Inimesed haaravad mõrtsukal kätest kinni, tapjal pole kuhugi põgeneda.

Mirjam tõrjub kujutluspilti, üks teine mõte nõuab enesele ruumi. Kas tõesti tol ammusel ajal, kui ta esimesi tähti maalis, pesitses tema sisemuses mingi raske aimus, et oskas isa portfelli ettenägelikult ära märgistada? Üldiselt polnud tal olnud kombeks asju rikkuda, veel vähem neid, mis aukartust äratasid.

Kolm konarlikku tähte muutusid Mirjami silmis kole olulisteks. Igaühe hinges peab varjul olema habras sild, et saaks teadmatusega ühendust pidada.

Olgu need sillad või niitpeened – ettevaatlikult, kannatlikku meelt varudes pidi kord ikka ühelt kaldalt teisele jõudma.

Ei saanud ju leppida sellega, et Klausi isa unenäoruum nad endasse neelab.

Tallinn, 1971–1972

SISUKORD

5
VÄIKESED INIMESED

161
KAEVUPEEGEL

365
VANAD LAPSED

Эмэ Бээкман.
ТРИЛОГИЯ О МИРЯМ.
Романы: Маленькие люди,
Колодезное зеркало,
Старые дети.
На эстонском языке.
Оформление: У. Роосвалт.
Таллин, изд-во «Ээсти раамат».

Toimetaja E. Lehiste.
Kunstiline toimetaja M. Vannas-Orupõld.
Tehniline toimetaja R. Lusti.
Korrektorid A. Kabur ja R. Arendi.
Laduda antud 17. II 1976.
Trükkida antud 1. VI 1976.
Trükipaber nr. 1, 54×84/16.
Trükipoognaid 32,0+1 kleebis.
Tingtrükipoognaid 26,93.
Arvestuspoognaid 32,25.
Trükiarv 32 000.
MB-06516.
«Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10.
Tellimuse nr. 350.
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk 40/42.
Hind rbl. 1.36.